

সম্প্রীতি

ISSN : 2454-3837

ৰাষ্ট্ৰীয় গৱেষণা পত্ৰিকা

SAMPRITI

DOUBLE BLIND PEER REVIEWED NATIONAL RESEARCH
JOURNAL OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Vol.-VI, Issue-II, September 2020

UGC-Care listed Journal

(Bi-Lingual)

Editor in Chief

Dr. Dhiraj Patar

Assistant Editor

Dr. Rumi Patar

SAMPRITI PUBLICATION
NEAR GAUHATI UNIVERSITY
ASSAM FOREST SCHOOL-781014

SAMPRTI : A Half yearly bi-lingual (Assamese and English) Double-Blind Peer Reviewed National Research Journal of Humanities and Social Sciences, Edited & published by Dr. Dhiraj Patar on behalf of Sampriti Publication, Ghy-14. ISSN : 2454-3837, Volume-VI, Issue-II, September, 2020.

Advisor

Prof. Dipti Phukan Patgiri, D. Lit. Dept. of Assamese, Gauhati University.
Prof. Pradip Jyoti Mahanta, Rtd. Dean Faculty of Cultural Studies, Tezpur University.
Prof. Kanak Chandra Saharia, Dept. of Assamese, Gauhati University.
Prof. Projit Kumar Palit, Former HOD, Dept. of History, Assam University.
Prof. Nirajana Mahanta Bezborra, Former HOD, Dept. of Assamese, D.U.
Prof. Prafulla Kumar Nath, Dept. of Assamese, Gauhati University.
Dr. Raju Baruah, Rtd. Prof. & HOD, Dept. of Assamese, Jagiroad College.
Dr. Rabindra Sarma, Associate Professor & HOD, Centre for Tribal Folklore, Language and Literature, Central University of Jharkhand.
Dr. Satarupa Dutta Mazumder, Visiting Scientist (Linguist) Institute of Cybernetics Systems and Information Technology, (ICSIT) Kolkata & Editor, Journal of Kolkata Society for Asian Studies (JKSAS).
Prof. Bimal Mazumdar, Dept. of Assamese, Gauhati University.
Dr. Habibur Rahman, Associate Prof. Jagiroad College
Dr. Khagen Gogoi, Associate Prof. Jagiroad College
Dr. Srijani Das, Associate Prof. Jagiroad College
Dr. Dhrubajyoti Saharia, Associate Prof. Dept. of Geography, GU.

Editorial Board

Editor in Chief

Dr. Dhiraj Patar

Assistant Editor

Dr. Rumi Patar

Members

Dr. Parag Nath, Dr. Dipak Das, Dr. Devaprotim Hazarika, Dr. Utpal Saikia, Dr. Jayanta Pathok, Dr. Pranab Prasad Borah, Dr. Abhijeet Borah, Dr. Jadabendra Borah, Dr. Champak Saikia, Debajit Bordoloi, Dr. Ratul Deka. Ranjanjyoti Sarmah, Dr. Neetu Saharia, Dr. Sanjib Borah. Dr. Sangita Saikia, Dr. Bijaya Borah, Dr. Bhupen Baruah, Dr. Bhanita Das, Dr. Nishgandha Talukdar

Price: 500.00/-

Publicity & Distributor: BANDHAV, Panbazar, Ghy-1

© All rights reserved; published by Sampriti publication, Near Gauhati University, Assam Forest School-781014, email-samprutipublication@gmail.com
www.samprutipublication.com. Contact no. +91 99 546 89 619

To,

Advisor/Reviewer/Author/Subscribers

With Thanks
Editorial Board
–Sampriti

Disclaimer

This journal is purely research based. The content and information as published in the papers at the discretion are the authors alone. The Editorial Board members or Publisher of The **Sampriti** can't be held responsible for that.

Editorial Board
–Sampriti

contents

- অসমৰ টাইমুলীয়া ভাষাৰ শব্দভঁৰন/11-24
লক্ষ্যজিৎ বুঢ়াগোহাঁই
- মামণি বয়ছম গোস্বামীৰ *দৰ্ভাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদাত* প্ৰতিফলিত জাতিচিন্তা :
এক বিশ্লেষণাত্মক আলোচনা / 25-39
মৌচুমী দত্ত
- শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত *বসৰ সৌন্দৰ্য* /40-54
মৌচুমী বৰুৱা
- সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সমাজ-জীৱন আৰু অসমীয়া জাতি গঠনত তেওঁলোকৰ
ভূমিকা /55-66
ড° অৰ্চিতা ভট্টাচাৰ্য
- বাদল সৰকাৰৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী : চমু আলোচনা /67-78
ড° প্ৰণৱ ফুকন
- হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাত লোকগীত আৰু লোকভাষা : এটি অধ্যয়ন /79-92
উৎপলা দাস
- অসমৰ লোক সমাজত প্ৰচলিত বৃষ্টি -অনাবৃষ্টি সম্পৰ্কীয় লোক বিশ্বাস আৰু
লোকাচাৰ /93-102
ড° ব্ৰজজিত গগৈ
- বামধেনু যুগৰ চুটিগল্পত শিশু মনস্তত্ত্ব (মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ
শইকীয়া চুটিগল্পৰ বিশেষ উল্লিখনসহ) /103-119
মনীষা বৰদলৈ
- আৱাহন যুগৰ গল্পত ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰতিফলন /120-135
ড° প্ৰাপ্তি ঠাকুৰ
- ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমৰ ভাষা সংযোগ আৰু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী ৰচনাৰ
মাজত প্ৰকাশিত বাৰ্তা-সঞ্চৰণ (Code Switching) /136-150
অংকুৰ জ্যোতি তালুকদাৰ
- উমাকান্ত শৰ্মাৰ 'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পত কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ প্ৰতিফলন : এক
আলোচনা /151-159
প্ৰীতম তালুকদাৰ

- **मायारस्त्री विवहर्बित प्रकाशित सामाजिक दिश /160-175**
ड° चन्दना डेका
- **प्रव्रजनकार्बीर सङ्कट आरु शिपार सङ्कान निर्वाचित असमीया उपन्यासर आधारत एटि विङ्ग्लेशणाङ्क अध्ययन /176-187**
पूवबी कलिता
- **नरकान्त वरुवार् गीत ः एटि विङ्ग्लेशणाङ्क अध्ययन /188-197**
बिम्बिम चेतिया, ड° कुसुम्बर वरुवार्
- **गोरालपरीया देशी उपभाषार सम्बन्धवाचक शब्द /198-208**
आबुल मजिद श्खेथ
- **व्यक्ति आरु कृति-विष्णुप्रसाद बाभा आरु तेणुँर उपन्यास मिचिङ् कनेङ् /209-218**
ड° दीपामणि वरुवार् दास
- **चलच्चित्र अध्ययनत तार्त्तिक आधारर प्रसङ्ग /219-227**
चयनिका वरा
- **बामायण आधारित असमीया नाट- लङ्ग्लीदेर कृत बारण वध ः एटि विङ्ग्लेशणाङ्क अध्ययन /228-233**
कविता कौंच
- **कामरूपीया टुलीया ः एक परिवेश्य कला /234-239**
ड° लुतुमणि बेगम
- **Contribution of Eliot's *The Sacred Wood* to the Rise of English Studies /240-250**
Pranjali Sharma Bashishtha
- **MGNREGA: A Reflection of Millennium Development Goals in South West Khasi Hills District, Meghalaya /251-267**
Kyntienkumar Nongsiej, Prof. S.C Srivastava & Dr. D.C Kalita
- **Role of Healing Service towards the Spread of Christianity among The Tea Garden Community of Assam with Special Reference To the Dibrugarh District /268-275**
Geetashree Gogoi
- **Transportation hearten Trade and commerce in the Brahmaputra valley during the Colonial period /276-289**
Monowarul Hassan Khan, Dr. Doneti Sivaji

- **COVID-19 and Health Rights Violation in India /290-295**
Hasmin Ahmed
- **Sightlessness and Selfhood- Reading Preeti Monga's Flight Without Sight /296-307**
Shibashish Purkayastha
- **A Review on Crisis in Higher Education in India and Endeavour to Reform /308-314**
Ms. Anita Yadav, Dr. Bibbuti Bhusan Biswas, Dr. Rabindranath Sarma
- **Dhobis of Assam: The Discourse on Social Change /315-329**
Nitul Saikia, Dr. Joyanta Borbora
- **Dr Iqbal's Nationalism; A Critique to Western Notion of Nationalism /330-339**
Mukhtar ahmad bhat and Qurat-ul ain
- **Paradox of Land ownership in char-chapari: A study of Koroyoni chapari in Assam /340-347**
Priyanka Hazarika
- **The pinnacle of environmental consciousness in India- Traversing an ecological path of history from ancient to modern India /348-360**
Bijit Das, Dr. Joyanta Borbora
- **Folklore and Values in Hor Hopon narratives of Jharkhand, Odsha and West Bengal: An Introduction /361-373**
Ms. Ria Mukherjee, Dr. Rabindranath Sarma
- **Definitives in Assamese /374-382**
Dr. Dipak Das, Dr. Khirapada Dutta
- **Jiran's Philosophy of life, love and beauty as reflected in "A tear and A smile" /383-388**
Dr. Syed Abdullah Ahmed
- **At the Margins: State, Society and Governance of Indian Borderland /389-398**
Nilmi Konwar
- **Immigration Issue in Assam is Politicised /399-415**
Dr. Amulya Kalita
- **Nature of 'Nature' and Ecofeminism-an overture /416-424**
Dr. Kamaleswar Kalita

- **Patriarchy, Female Foeticide and Subordination of Women: A Sociological Study /425-439**
Dr Rinku Borah
- **Patriarchy and women's position in socio-cultural and education system in Assam: A comparative historical study of three Women Autobiographies /440-453**
Parishmita Hazarika, Dr. Kamal Nayan Patowary
- **Age at Menarache Among the Tea Garden Labour Women of Dibrugarh District, Assam. (A Study on Demographic Viewpoint) /454-459**
Mrs Sadhana Sarmah, Dr. A. T. Shinde
- **Current Status of the Public Libraries of Assam: A Study with Special Reference to Guwahati, Mangaldoi and Dibrugarh District Libraries of Assam, India /460-473**
Pranjal Deka
- **Influence of Adapted Interval Exercises Adapted Yoga and Skill Paractices on Individual Skill Shooting Among Special Olympics Football Participants /474-485**
Biswanath Biswas & Dr. S. Alagesan
- **Recasting the Epical Character; Karna, the Subaltern hero in Dinkar's 'Rashmirathi' /486-498**
Dr. Ravi Khangai
- **Reflection of Indian heritage in Sankardev's Ramvijay Nat : A discussion /499-509**
Dulal Hazarika
- **Ethical and Moral Thoughts of Bediuzzaman Said Nursi in the Light of "Risale-I Nur" /510-517**
Dr. Syed Khairul Anam Samsuddin
- **Gender Budget Initiatives in Assam: A Study of Three Select State Budgets /518-534**
Dr. Rumia Begum
- **The Panoptic View of Heathcliff and Okonkwo as Anti Heroes : A Psychoanalytic Study /535-541**
Puja Sarmah
- **Right to Sanitation in India – Needs and Challenges /542-555**
Dr. Navajyoti Borah, Lila Bora

- **Sarva Shiksha Abhiyan and Other Inclusive Schemes' impact on Tribal Society: A Study of Two Villages in Dibrugarh District of Assam, India /556-567**
Dr. Trailokya Dehingia
- **Challenges and Opportunities of Small Scale Tea Plantation in Lakhimpur District, Assam /568-581**
Porag Pachoni
- **Understanding the Issue of Alienation from Hegel to Sartre /582-593**
Dr. Pallavi Sharma
- **Wrapping the Indian Women in Khadi : An Understanding of Gandhi's Cloth-Politics /594-606**
Gyanashree Kotokey
- **Digital India Initiatives and Modern Indian Public Administration /607-620**
Dr. Navajyoti Borah, Dr Gouri Sankar Karmakar
- **Iron Work Tradition in Assam /621-628**
Dr. Mridutpal Goswami
- **Examining Status of Media Education in Universities of Eastern India 629-647**
Rajesh Kumar, Dr. Dev Vrat Singh
- **The Role of Gunabhiram Barua in Widow Marriage Movement in Assam /648-656**
Dr. Srijani Das, Dr. Khagen Gogoi
- **Socio-Cultural Change in Manipur in 18th & 19th Century with Reference to Hinduism /657-666**
Dr. L. Anupama Singha
- **A Historical Study of the Archaeological Remains of Deopahar, Numaligarh /667-679**
Dr. Bijoy Sarmah
- **Participatory Approach to Self Help Groups – A Study of Two Blocks in Darjeeling District /680-688**
Dr Pema Lama

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-11-24

অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাৰ শব্দীভৱন

লক্ষ্যজিৎ বুঢ়াগোহাঁই

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসৰ

শব্দীভৱন হৈছে আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ এটা অন্যতম শাখা। শব্দীভৱনে ভাষা বিশেষত ব্যৱহৃত সমকালীন ভাষিক ৰূপৰ আধাৰত শব্দৰ গাঁথনিক দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰে। ভাষাৰ বিজ্ঞানসন্মত অধ্যয়ন আৰু বিশ্লেষণৰ ক্ষেত্ৰত ভাষাত ব্যৱহৃত শব্দৰ গাঁথনিক দিশৰ পৰ্যালোচনাই তাৎপৰ্য বহন কৰে। অৱশ্যে পৃথিৱীত প্ৰচলিত ভাষাসমূহৰ শব্দ গঠন পদ্ধতি ইমান বেলেগ যে বিশেষ এক নিয়ম বা পদ্ধতিৰে বিশ্লেষণ কৰাত অসুবিধা হয়। ভাষা বিশেষে মূল ৰূপ বা শব্দৰ লগত বদ্ধ ৰূপবোৰ কেতিয়াবা আগত, কেতিয়াবা মাজত, কেতিয়াবা পিছত যোগ হয়। অন্যহাতে কিছুমান ভাষাত বদ্ধৰূপবোৰ অস্পষ্ট হৈ থকাৰ বিপৰীতে কিছুমান ভাষাৰ বদ্ধ ৰূপবোৰ মূলৰূপৰ সৈতে এনেদৰে সংযোগ হৈ থাকে যে তাক সহজে চিনাক্ত কৰা কঠিন। পৃথিৱীত প্ৰচলিত বিভিন্ন ভাষাসমূহৰ ভিতৰত টাইমুলীয় ভাষাগোষ্ঠী অন্যতম। অসমত বসবাস কৰা টাই ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত ৬ টা ঠালৰ ভিতৰত টাই আহোম ভাষা বৰ্তমান বহুলভাৱে কথিত ৰূপ পোৱা নাযায় আৰু টাই টুৰুং ভাষা চিংফৌ ভাষাৰ সংমিশ্ৰণত মূল ভাষিক ৰূপৰ পৰিৱৰ্তন ঘটিছে। সেয়েহে এই অধ্যয়নত আইতন, খাময়াং, খামতি আৰু ফাকে এই চাৰিটা ভাষাৰ শব্দীভৱন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে।

সূচক শব্দ : ভাষাবিজ্ঞান, শব্দীভৱন, টাইমুলীয় ভাষা, শব্দ-গঠন।

০.০ অৱতৰণিকা

টাই বুলিলে এচিয়া মহাদেশৰ বৃহৎ অঞ্চলজুৰি বিস্তৃত হৈ থকা মংগোলীয় প্ৰজাতিৰ লোকসকলক বুজা যায়। প্ৰব্ৰজনকাৰী জাতি হিচাপে পৰিচিত টাইসকলক বিভিন্ন থলুৱা নামেৰে জনা যায়। *ব্ৰহ্মদেশত যেনেকৈ শ্যাম্, থাইলেণ্ডত তেনেকৈ শ্যান্ নামেৰে পৰিচিত হৈছে। ইন্দোচীনত আকৌ লাও নামেৰেহে জনা যায়।* (বৰুৱা ২৪) টাইসকল প্ৰজাতিগত দিশৰ পৰা মংগোলীয় প্ৰজাতিৰ লোক। অৱশ্যে ভাষিক দৃষ্টিকোণেৰে টাইসকল কোন ভাষা পৰিয়ালৰ লোক সেই লৈ মতবিৰোধ আছে। গ্ৰীয়াৰচন, সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জী, তাৰাপোৱালা, নগেন ঠাকুৰ, ভীমকান্ত বৰুৱা প্ৰভৃতি ভাষাতত্ত্ববিদসকলে টাইসকলক পৃথিৱীৰ দ্বিতীয় সৰ্ববৃহৎ ভাষা পৰিয়াল চীন-তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। আনহাতে আধুনিক পণ্ডিতসকলে টাইমূলীয় ভাষাগোষ্ঠীক টাই কাদাই (Tai-Kadai), ক্ৰা-দাই (Kra-Dai), আৰু কাদাই (Kadai) নামেৰে সুকীয়াকৈ শ্ৰেণীবিভাজন কৰিছে। অৱশ্যে টাই-কাদাই নামটো সৰ্বজন গৃহীত নহয়। টাই-কাদাইৰ পৰিৱৰ্তে কাদাই (Kadai) আৰু ক্ৰা-দাই (Kra-Dai) নাম ব্যৱহাৰ হ'ব লাগে বুলি কোনো কোনো ভাষাবিদে মত প্ৰকাশ কৰে। টাই-কাদাই নামটো টাই আৰু কাদাই— এই দুটা ভাষাগোষ্ঠীৰপৰা আহিছে। ১৯৪২ চনত Paul K. Benedict-য়ে কাদাই পৰিভাষাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। তেওঁ কাদাই নামটোত টাই ভাষাগোষ্ঠীটো শব্দ আৰু আৰ্থ অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে বুলি কৈছে। Benedict-য়ে গেলাও (Gelao), লাকুআ (Laqua) আৰু লাচি (Lachi) এই তিনিটা ক্ৰা (kra) পৰিয়ালৰ ভাষাক !াই (hlai) ভাষা গোষ্ঠীটোৰ সৈতে একেলগ কৰি কাদাই শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

Benedict মতে- Kra languages placed three (Gelao, Laqua (Qabiao) and Lachi) together with Hlai in a group that he called "Kadai", from *ka* meaning "person" in Gelao and Laqua (Qabiao), and *Dai* a form of a Hlai autonym। (Brummitt, 852-858) অৰ্থাৎ কাদাই = কা + দাই ; গেলাও (Gelao), লাকুআ (Laqua) ভাষাত *কা* মানে মানুহ আৰু টাই ভাষাত *দাই* হৈছে মানুহৰ সমষ্টিগত সমাৰ্থক শব্দ। Benedict-য়ে পাছলৈ বংশগত অনুসৰি টাই, কাদাই আৰু মালায়-আদি পৰিনেছিয়ান ভাষাসমূহক আলোচনা কৰাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছিল। (Benedict 142) কাদাই নামটো অধিক গ্ৰহণযোগ্য বুলি Edmonson, A Jerold, David B. Solnit আদি পণ্ডিতসকলে সমৰ্থন কৰে।

আনহাতে Weera Ostapirat-য়ে কাদাই বুলি কোৱাতকৈ ক্ৰা-দাই (kra-dai) বুলি কোৱাৰহে যুক্তি দাঙি ধৰিছে। তেওঁৰ সমৰ্থনকাৰী ভাষাবিদসকলৰ ভিতৰত Norquest, Peter, Pittayawat, Peter James উল্লেখযোগ্য। দুয়োটা উপশাখাৰে

ঐতিহাসিকভাৱে সুকীয়া চৰিত্ৰ আছে।^১ শেহতীয়া ভাষা বিষয়ক গৱেষণাত এই ক্ৰা-
দাই (kra-dai) নামটো অধিক ব্যৱহাৰ হৈছে।

ভাষা অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব, শব্দতত্ত্ব, বাক্যতত্ত্ব আৰু অৰ্থতত্ত্ব
এইকেইটা দিশত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হয় যদিও এই আলোচনাত শব্দতত্ত্বৰ অন্তৰ্গত
অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষাৰ শব্দীভৱন সম্পৰ্কে
বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰা হ'ব।

০.১ গৱেষণা কৰ্মৰ গুৰুত্ব আৰু উদ্দেশ্য

ইউনেস্ক'ৰ সমীক্ষা অনুসৰি সম্প্ৰতি বিশ্বায়ন আৰু গোলকীকৰণৰ দ্ৰুত প্ৰভাৱৰ
ফলত বিপন্নপ্ৰায় ভাষা হিচাপে আইতন,খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষা অন্তৰ্ভুক্ত
হৈছে। নিজস্ব লিপি আৰু লিখিত সাহিত্যত চহকী এই ভাষাকেইটা বৰ্তমান
জনগোষ্ঠীটোৰ লোকৰ মাজতহে প্ৰচলন আছে। একবিংশ শতিকাত বিভিন্ন ভাষিক,
সামাজিক, শৈক্ষিক অথবা বৃত্তিগত কাৰণত নৱপ্ৰজন্মৰ মাজত টাই ভাষাৰ ব্যৱহাৰ
কমি আহিছে। অন্যহাতে টাইভাষী লোকসকল দ্বিভাষী অথবা বহুভাষী হৈ হিন্দী,
ইংৰাজী আৰু অসমীয়া ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা বাবে ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য লোপ পাইছে
বা পৰিৱৰ্তিত হৈছে। গতিকে টাইমুলীয় এই ভাষাকেইটা সংৰক্ষণ, সংবৰ্দ্ধন আৰু
সম্প্ৰসাৰণৰ লগতে শুদ্ধ ভাষিক বৈশিষ্ট্য ৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত বিজ্ঞানসন্মত আৰু
প্ৰণালীবদ্ধভাৱে শব্দৰ গাঁথনিক দিশৰ অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব আছে।

অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাৰ শব্দীভৱন — শীৰ্ষক বিষয়টো অধ্যয়নৰ অন্তৰ্ভাগত
নিহিত হৈ থকা উদ্দেশ্যকেইটা হ'ল—

(ক) অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষাৰ সমকালীন
ৰূপৰ ভিত্তিত শব্দৰ গাঁথনিক দিশসমূহ বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰা।

(খ) অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষাত শব্দীভৱন
হোৱা নতুন শব্দসমূহে কেনেকৈ ভাষাকেইটাক চহকী কৰিছে আৰু গাঁথনিক দিশত
কিদৰে পৰিৱৰ্তন হৈছে সেই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা এই অধ্যয়নৰ অন্যতম উদ্দেশ্য।

০.২ গৱেষণা কৰ্মৰ পদ্ধতি

অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাৰ শব্দীভৱন — শীৰ্ষক বিষয়টো অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত তথ্য সংগ্ৰহ
কৰোঁতে বৰ্ণনাত্মক সাক্ষাৎকাৰ পদ্ধতি আৰু সমল সংগ্ৰহৰ আৰ্হি হিচাপে শব্দসমূহ লিপিবদ্ধকৰণ
আৰু বাণীবদ্ধকৰণ কৰা হৈছে। অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষা
মূল নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰত ঐতিহাসিক পদ্ধতি আৰু শব্দৰ গাঁথনিক দিশসমূহ পৰ্যালোচনা কৰোঁতে
বৰ্ণনাত্মক, বিশ্লেষণাত্মক আৰু প্ৰকাৰতাত্ত্বিক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

১.০ শব্দীভৱনৰ ধাৰণা আৰু সংজ্ঞা

প্ৰকৃত অৰ্থত যোগাযোগৰ মাধ্যম হিচাপে ভাষাই মানুহৰ ভাব, চিন্তা (Thought), অভিপ্ৰায় (Intension) আদিৰ বাহক হিচাপে কাম কৰে। ভাষাৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান হৈছে শব্দ। ভাষাত স্বাধীনভাৱে অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা বৰ্ণ বা বৰ্ণ সমষ্টিয়েই হৈছে শব্দ। পৃথিৱীত প্ৰচলিত ভাষাসমূহৰ শব্দৰ গাঁথনিক দিশৰ পৰ্যালোচনা ভাষাবিজ্ঞানৰ আধাৰত কৰা হয়। সাধাৰণ অৰ্থত মানুহৰ ভাষাৰ বিষয়ে বিজ্ঞানসন্মত অধ্যয়ন বা বিশ্লেষণেই হৈছে ভাষাবিজ্ঞান। শব্দীভৱন হৈছে আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ এটা অন্যতম শাখা। ইংৰাজী Lexicalization শব্দৰ প্ৰতিশব্দ হিচাপে অসমীয়া ভাষাত শব্দীভৱন শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সাধাৰণ অৰ্থত শব্দীভৱন হৈছে শব্দৰ গঠন সম্পৰ্কে কৰা এক আলোচনা পদ্ধতি। শব্দীভৱনে ভাষাবিশেষৰ সমকালীন ৰূপৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এক বা একাধিক ভাষাত প্ৰচলিত নতুন শব্দৰ উৎপাদন আৰু গঠন, সিহঁতৰ বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে আলোচনা কৰে। অৰ্থাৎ শব্দীভৱনে শব্দ-সাৰ সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰি নতুন শব্দাৱলীৰ বিভিন্ন অৰ্থ আৰু সেই অৰ্থসমূহৰ মাজত থকা পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক যেনে- প্ৰতিশব্দ বা সমাৰ্থক শব্দ, বিপৰীতাৰ্থক শব্দ, শব্দৰ দ্ব্যৰ্থকতা, সমোচ্চাৰিত শব্দ সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়ায়। ইয়াৰ উপৰি ভাষাৰ স্বাভাৱিক নিয়ম অনুসৰি বিভিন্ন ভাষিক-সামাজিক কাৰণত এটা ভাষাই অন্য ভাষাৰ ভাষিক উপাদান গ্ৰহণ কৰে। শব্দীভৱনে এই ঋণকৃত শব্দৰ উৎস ভাষা আৰু ৰূপ-সাধন প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে আলোচনা কৰে। কিয়নো ধাৰ-কৰা শব্দই উৎস ভাষাৰ শব্দৰ বানান বা উচ্চাৰণ গ্ৰহণ কৰে আৰু কেতিয়াবা দুয়োটাকে এৰি নতুন ৰূপ ধাৰণ কৰে। এই অধ্যায়ত অসমৰ টাইমুলীয়া আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষাৰ শব্দীভৱনৰ শ্ৰেণী আৰু ঋণকৃত শব্দৰ বিভিন্ন অংশসমূহৰ আভ্যন্তৰীণ গঠন আৰু পৰিৱৰ্তন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে।

আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানীসকলে শব্দীভৱন অভিধাটো বিভিন্ন অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছে। তেওঁলোকৰ মন্তব্যসমূহ হ'ল—

ক) Blank ৰ মতে - শব্দীভৱন এনে এক প্ৰক্ৰিয়া যাৰ জৰিয়তে নতুন ভাষাবৈজ্ঞানিক ধাৰণা, সৰল বা জটিল অথবা পৰস্পৰাগত শব্দভাণ্ডাৰলৈ অহা এক নতুন বিষয়। তেওঁ আকৌ উল্লেখ কৰিছে যে শব্দীভৱনে সমান্তৰালভাৱে অৰ্থগত দিশটোও সলনি কৰে। (Blank 1596)

খ) Hopper আৰু Traugott য়ে আলোচনা কৰিছে যে - শব্দীভৱনে বিভিন্ন শব্দগত উপাদান আঁকোৱালি লয় আৰু সেইবোৰেই শব্দীভৱন। (Hopper at all 224)

গ) Lipka ই মূল বিষয়ক সাঙুৰি মন্তব্য কৰিছে যে - শব্দীভৱন অভিধাটোৰ অৰ্থ হৈছে ভাষাত কিয় নতুন শব্দ আৰু জটিল শব্দ উৎপাদন হয় সেই সম্পৰ্কে কৰা

আলোচনা। প্রথমাবস্থাত ঋণকৃত শব্দ এটা জটিল হৈ থাকে যদিও সময় পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে বহু সংখ্যক মানুহে ব্যৱহাৰ কৰে। ধাৰ কৰা শব্দটো কিদৰে পৰিৱৰ্তন হৈ অন্য এটা ভাষাৰ অভিধানত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে, এই বিষয়ে কৰা আলোচনা প্ৰক্ৰিয়াটোক শব্দীভৱন বোলা হয়।(Lipka 23)

অন্যহাতে Bauer, Anttila, Mathewa আদি পণ্ডিতসকলে উল্লেখ কৰিছে যে - শব্দ একোটা যেতিয়া ভাষা এটাত সোমাই পৰে প্ৰথম ব্যৱহাৰ হওঁতে যি অৰ্থ বহন কৰিছিল, সেই শব্দটো পৰৱৰ্তী সময়ত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰি অন্য বহু অৰ্থকো প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পাৰে। এই মন্তব্যৰ আঁত ধৰি অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত শব্দীভৱনযুক্ত শব্দৰ উদাহৰণ এনেদৰে দিব পাৰি - সম্প্ৰতি অসমীয়া ভাষাত বহুল প্ৰচলিত এটি শব্দ হৈছে- 'মাল'। একেসময়তে এই শব্দটো গেলামাল, মাল (ধুনীয়া ছোৱালী), মাল (সুৰা) আদি ভিন্ন অৰ্থত ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়। অন্যহাতে 'জেং' শব্দটো -খেলিমেলিকৈ থোৱা বস্ত্ৰ, খৰি, তুচ্ছাৰ্থত বেয়া ব্যক্তি বিশেষ, মান্যার্থত ব্যক্তি বিশেষ, বিহু ইত্যাদি অৰ্থক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।

এই আলোচনাত অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষাত হোৱা শব্দৰ উপাদানগত পৰিৱৰ্তন আৰু সমষ্টিগত শাব্দিক পৰিৱৰ্তনৰ বিভিন্ন দিশসমূহ বিচাৰ কৰা হ'ব।

২.০ অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাৰ শব্দীভৱনৰ শ্ৰেণী আৰু গঠন

কোনো এটা ভাষাত বৰ্হিজগতৰ কোনো মূৰ্ত বা অমূৰ্ত বস্ত্ৰ বুজাবৰ বাবে এক বা একাধিক ধ্বনি সমষ্টিৰে গঠিত যথেষ্ট শব্দ থাকে। ভাষাত ব্যৱহৃত শব্দাৱলীৰ কেন্দ্ৰীয় ৰূপসমূহকই শব্দ-সাৰ (Lexeme) বোলা হয়। শব্দ-সাৰত কাৰক-বিভক্তি আৰু ক্ৰিয়া-বিভক্তি লগ লাগি বাক্যত ব্যৱহাৰৰ উপযোগী কৰি তোলে। অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাসমূহ এক অক্ষৰবিশিষ্ট আৰু অৰূপাত্মক। মৌলিক শব্দৰ লগত বিভিন্ন সহায়কাৰী শব্দ সংযোগ কৰি টাই ভাষাত সংযুক্ত শব্দবোৰ গঠন হয়। অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে এই ভাষাকেইটাত আঞ্চলিক পাৰ্থক্য আছে যদিও শব্দীভৱন হোৱা নতুন শব্দবোৰ আটাইকেইটা ভাষাত মিল দেখা যায়। শব্দীভৱনে যিহেতু ভাষাবিশেষৰ সমকালীন ৰূপৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শব্দ-সাৰ সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰে, সেয়েহে অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাৰ শব্দীভৱনৰ বিভিন্ন শ্ৰেণী অনুসৰি শব্দ-সাৰৰ গঠন সম্পৰ্কে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

২.১ পৰম্পৰাগত শব্দীভৱন

টাইমুলীয় ভাষাত পৰম্পৰাগত শব্দীভৱনৰ ক্ষেত্ৰত দুটা মুক্ত প্ৰকৃতি লগ লাগি

সমষ্টিগত অর্থ বহন কৰে। স্বতন্ত্ৰ অর্থ থকা উপাদান দুটাৰ ব্যাকৰণগত অর্থ অপৰিৱৰ্তিত থাকে। এই শ্ৰেণী শব্দৰ উদাহৰণ হ'ল—

ক) কি (মুক্ত)	চাও (মন)	= আনন্দ
খ) টি (ঠাই)	নঙ (শোৱা)	= বিছনা
গ) খাও (প্ৰৱেশ)	হো (কান)	= সম্পৰ্ক

২.২ আলংকাৰিক শব্দীভৱন

আলংকাৰিক শব্দীভৱনৰ ক্ষেত্ৰত শব্দগত উপাদান দুটাৰ অর্থ সলনি কৰি এটা সুকীয়া সমষ্টিগত আলংকাৰিক অর্থ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। এই শ্ৰেণী শব্দৰ উদাহৰণ হ'ল -

ক) মা (কুকুৰ)	নিন (পৃথিৱী)	= শিয়াল
খ) ফাই (জুই)	ফা (আকাশ)	= বজ্ৰপাত

২.৩ অ-মানসম্পন্ন ব্যাকৰণগত শব্দীভৱন

এই ধৰণৰ শব্দীভৱনত শব্দৰ উপাদান দুটাৰ স্পষ্ট অর্থ থাকে যদিও সমষ্টিবাচক শব্দটো স্থানীয় বক্তাৰ অনুভূতিৰ বিপৰীত হয় আৰু পৰম্পৰাগত অর্থৰ বিপৰীত হয়। এই শ্ৰেণী শব্দৰ উদাহৰণ হ'ল -

ক) চান (উদ্যম)	খ্ (বিনষ্ট)	= চৰিত্ৰহীন
খ) চাউ (মন)	খট (বেকা)	= উত্তেজনা

২.৪ লোকাচাৰ আৰু মৌখিক কলাৰ শব্দীভৱন

টাইমূলীয় ভাষাত এনেকুৱা কিছুমান শব্দ আছে যিখিনিয়ে টাই জাতিৰ লোকাচাৰ, পৌৰাণিক কথা, কিংবদন্তি, আৰু ঐতিহাসিক অভিজ্ঞতাবিলাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। লোকাচাৰ আৰু মৌখিক কলাৰ শব্দীভৱনৰ ক্ষেত্ৰত সংযোগী উপাদানকেইটাই সংযুক্ত অর্থ বহন কৰে আৰু কেতিয়াবা গুৰুত্বহীন হৈ পৰে। কেতিয়াবা সংযোগী অংশকেইটাই শব্দ গঠন কৰা ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিগত অর্থ হেৰাই যায়। এই ধৰণৰ শব্দীভৱন অভিধাটোক লোকাচাৰগত শব্দীভৱন বোলা হয়।

উদাহৰণস্বৰূপে— 'চাইনিজ্ ৰাটাৰ' (Chinese Water) হৈছে দুটা ব্যক্তিগত শাব্দিক উপাদান। কিন্তু সংযোগী অর্থটো হৈছে 'জাপানিজ্' (Japanese)। অৰ্থাৎ টাইমূলীয় সম্প্ৰদায়বিলাকত এটা জনশ্ৰুতিমূলক সাধুকথা প্ৰচলিত হৈ আছে যে, এসময়ত কিছুসংখ্যক চীনা লোকে নিজৰ মুৰ্খামিৰ বাবে নিজস্ব মাতৃভূমি ত্যাগ কৰি নিৰ্জন দ্বীপলৈ অনুপ্ৰবেশ কৰিছিল, যিসকলক পৰৱৰ্তী সময়ত 'জাপানিজ্' বোলা হৈছিল।

গতিকে দেখা যায় যে, সুস্পষ্ট পৰ্যবেক্ষণ অবিহনে টাই সম্প্ৰদায়সকলৰ মাজত থকা বিভিন্ন জনশ্ৰুতিমূলক গোপন তথ্যসমূহ উদ্ঘাটন কৰা বহুক্ষেত্ৰত জটিল হৈ পৰে। তলত এই শ্ৰেণী শব্দৰ তিনিটা উদাহৰণ দেখুওৱা হ'ল—

ক) ক্ৰা (বহিৰাগত) ফুক (বগা) = ইংৰাজ
 জনশ্ৰুতিমূলক আখ্যান (Legend) : 'ক্ৰা' প্ৰত্যেকখন ঠাইত অসমক নিম্ন কৰি ৰখা হয়।
 খ) হোং (সামগ্ৰী) কিন্ (খোৱা) নাম (পানী) = ৰামধেনু (পদাৰ্থ = খোৱা পানী)
 পৌৰাণিক কথা (Myth) : যিজনে পানীয় দ্ৰব্য সৃষ্টি কৰে।
 গ) মা (দেশ) নোম (নিমখ) = অসম
 বুৰঞ্জী (History) : এনে এখন দেশ য'ত নিমখ পোৱা যায়।

২.৫ সম্পূৰ্ণ শব্দীভৱন

টাইমূলীয় ভাষাত এনে কিছুমান সমষ্টিগত শব্দ পোৱা যায় যিবোৰৰ শাব্দিক উপাদান দুটাৰ মুখ্য অৰ্থ সম্পূৰ্ণ পোৱা যায়। টাই ভাষাত কেতিয়াবা এনে সম্পূৰ্ণ ভিন্ন অৰ্থযুক্ত শাব্দিক উপাৰ্কেইটাৰ অৰ্থ খাপ নোখোৱাকৈ সুকীয়া অৰ্থসূচক শব্দ গঠন হোৱা দেখা যায়। এনেধৰণৰ সাধিত শব্দৰ উদাহৰণ হ'ল -

ক) যা (বিন্দু) চান্ (কটা) = দ্বিধাবোধ
 খ) চান (ধাক) কু (সাহস) = সুগন্ধি (কাঠৰ ক্ষেত্ৰত)

৩.০ অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাত দেশী আৰু বিদেশী ভাষাৰ নতুন শব্দৰ শব্দীভৱন

অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাত যথেষ্ট মৌলিক আৰু যৌগিক শব্দ পোৱা যায়। অৱশ্যে আধুনিক টাই ভাষাত বিভিন্ন ভাষিক-সামাজিক কাৰণত অন্য ভাষিক লোকৰ লগত কৰা পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ বাবে আমদানীকৃত শব্দ পোৱা যায়। তদুপৰি প্ৰব্ৰজন, ৰাজনৈতিক আৰু ধাৰ্মিক কাৰণত অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাসমূহে অন্য ভাষাৰ শব্দ গ্ৰহণ কৰিছে। এই ধাৰ কৰা শব্দবোৰ কেতিয়াবা পোনপটীয়াভাবে টাইমূলীয় ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈছে আৰু কেতিয়াবা এক অক্ষৰযুক্ত টাই শব্দৰ লগত যোগ হৈ নতুন শব্দ গঠন কৰিছে। টাইমূলীয় ভাষাত ব্যৱহাৰ ঋণকৃত শব্দবোৰ এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি -

৩.১ বিভিন্ন ভাষাৰ পৰা ঋণকৃত শব্দৰ শব্দীভৱন

৩.১.১ সংস্কৃত আৰু পালি শব্দ

টাই ভাষাত সংস্কৃত আৰু পালি ভাষা কোৱা আৰু লিখা বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। প্ৰধানকৈ ভাষিক আৰু সাংস্কৃতিক কাৰণ সংস্কৃত আৰু পালি ভাষাৰ শব্দ গ্ৰহণ কৰিছে। যদিও টাই, থাই, বাৰ্মিজ আৰু দক্ষিণ-পূৱ এছিয়াৰ ভাষিক পৰিয়ালটো সংস্কৃত আৰু পালি ভাষাৰ সৈতে একে নহয়, তথাপিও বৌদ্ধ আৰু ব্ৰহ্মাণ ধৰ্মৰ বাবে টাই ভাষাত সংস্কৃত আৰু পালি ভাষা শব্দ পোৱা যায়। এই শব্দবোৰ হ'ল—

সংস্কৃত আৰু পালি	টাই শব্দ
ভাষা	ফা চা
অভিধান	ফি থান

বসুন্ধৰা
সূৰ্য্য

ৰা চু থা আ
চুই য়া

৩.১.২ ইংৰাজী শব্দ

আধুনিক টাই ভাষাত ইংৰাজী ভাষাৰ বহু শব্দ ব্যৱহাৰ হোৱা দেশা যায়। অৱশ্যে ইংৰাজী ভাষাৰ শব্দবোৰ উচ্চাৰণ টাই ভাষিক লোকে নিজৰ ধৰণেৰে কৰা দেখা যায়। এই শব্দবোৰ হ'ল -

ইংৰাজী শব্দ	টাই শব্দ
Christian	খা ইত্ টান্
Muslim	মো চা লাম্
Jesus	য়ে চো
English	ইঙ্ কা লিট
School	ইচ কোল্
College	কা লে চা
Photo	ফা টো

পাৰিভাষিক শব্দ : টাইমূলীয় ভাষাৰ বিষয় বা সামগ্ৰী বুজোৱা বহু শব্দ টাই ভাষাত (ধাৰক শব্দ) নতুনকৈ সৃষ্টি কৰি লৈছে। এই শ্ৰেণী শব্দক পাৰিভাষিক শব্দ বুলি ক'ব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে—

ইংৰাজী শব্দ	পাৰিভাষিক শব্দ	অসমীয়া শব্দ
ফেন	বি লুম্	বি (বচনী), লুম্ (বতাহ)
চাইকেল	লেঙ্ লেও	লেঙ্ (গাড়ী), লেও (এজনীয়া)
টৰ্চ লাইট	থাৎ ফাই	থাৎ (ধাতু), ফাই (জুই) ইত্যাদি।

৩.১.৩ অসমীয়া শব্দ

অসমত বসবাস কৰা টাইমূলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকেসকলে বিভিন্ন ভাষিক-সামাজিক-শৈক্ষিক কাৰণত অসমীয়া ভাষাৰ বহু শব্দ গ্ৰহণ কৰিছে। তলত উদাহৰণৰ সহায়ত দেখুওৱা হ'ল—

অসমীয়া শব্দ	টাই শব্দ
কাৱৈ	কা ৱৈ
শেৰালি	হে ৱালি
ফাঁকি	ফা কি
মৈ	মৈ
ইকৰা	ই ক'আ

ইয়াৰ উপৰি অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাত অসমীয়া ভাষাৰ জৰিয়তে আৰ্যমূলীয়,

আৰ্যভিন্ন আৰু বিদেশী ভাষাৰ বহু শব্দ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়। এই শব্দবোৰ হ'ল—

ক) আৰ্যমূলীয় শব্দ :

বাংলা শব্দ	টাই শব্দ	হিন্দী শব্দ	টাই শব্দ
জেলেপি	বেল্ পি	খতম	খ' তম্
বৰফি	ৰ' ফি	চাচা	চা চা
		ভাইয়া	ভাই য়া
		চাখা	চা দা
		খাদি	খা দি

খ) আৰ্যভিন্ন শব্দ :

বড়ো শব্দ	টাই শব্দ	খাচী শব্দ	টাই শব্দ
হাওফাও	হাও ফাও	জেং	য়েঙ্
কোল বা মুণ্ডা শব্দ	টাই শব্দ	মালয় শব্দ	টাই শব্দ
চিকৰা	চি ক'আ	গুদাম	গো ডাম্
লাতুম	লা তুম্	দলং	ড লৌঙ্

গ) বিদেশী শব্দ :

আৰবী শব্দ	টাই শব্দ	পৰ্তুগীজ শব্দ	টাই শব্দ
উকিল	উ কিল	ফিটা	ফি টা
কলম	ক্ লম	বুটাম	বু টাম্
কয়দী	কয় দি	বাল্টি	বাল্ টি
ফৰাচী শব্দ	টাই শব্দ	ওলণ্ডাজ শব্দ	টাই শব্দ
কাৰ্তিজ	কা তিচ্	লালপান	লাল পান
কুপন	কু প'ন	হৰ্তন	হ' তন
চাবোন	চা বোন	ইস্কাপন	ইচ কা পন

৩.১.৪ বাৰ্মিজ শব্দ

প্ৰব্ৰজনকাৰী জাতি হিচাপে পৰিচিত বৃহৎ টাই জাতিৰ লোকসকলৰ প্ৰধান বসতিস্থল হৈছে চীন, ব্ৰহ্মদেশ, ম্যানমাৰ আৰু থাইলেণ্ড। অসমত বসবাস কৰা টাই ঠালৰ আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকেসকল ব্ৰহ্মদেশৰ পৰা প্ৰব্ৰজন কৰিছিল বুলি টাই জাতিৰ বুৰঞ্জীত উল্লেখ আছে। সেয়েহে ব্ৰহ্মদেশৰ বাৰ্মিজ ভাষাৰ সৈতে থকা সম্পৰ্কসূত্ৰে টাইমূলীয় ভাষাত বাৰ্মিজ ভাষাৰ যথেষ্ট শাব্দিক উপাদান পোৱা যায়। এই শব্দবোৰ হ'ল—

বাৰ্মিজ শব্দ	টাই শব্দ	অসমীয়া অৰ্থ
প্যা টা ইন পাত	প' টান প্‌ক	খিৰিকি

ক্যঙ	ক্যঙ	বৌদ্ধ বিহাৰ
প্য	প্য	আনন্দ
ইঙ	ইঙ	ঘৰ
ম্যা	ম্যা	বহুত ইত্যাদি।

8.1 অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাত নতুন শব্দৰ শব্দীভৱন আৰু গঠন

অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাত টাই ভাষা আৰু অন্য ভাষাৰ শব্দ সংযোগ হৈগাঁথনিক দিশত পৰিৱৰ্তন হোৱা দেখা যায়। সেই শ্ৰেণী শব্দ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল —

8.1.1 নতুন সংযুক্ত বা সাধিত শব্দৰ শব্দীভৱন

অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাত এনেকুৱা কিছুমান সংযুক্ত শব্দ পোৱা যায় যিবোৰ টাই ভাষা আৰু অন্য ভাষাৰ শাব্দিক উপাদান লগ লাগি গঠন হৈছে। এনেদৰে সাধিত শব্দবোৰ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি—

ক) স্থানীয় শব্দ + ঋণকৃত শব্দ

- i) ফা চা (সংকৃত/ পালি) খাম (টাই) (ভাষা - বক্তৃতা = ভাষা)
- ii) পিন্ (টাই) ফা চা (সংকৃত/পালি) (অনুকৰণ - ভাষা = অনুবাদ)
- iii) ঘ'ৰি (অসমীয়া) কেন ৰান (টাই)(ঘড়ী - সূৰ্য্য = বেলি ঘড়ী)

খ) ঋণকৃত শব্দ + ঋণকৃত শব্দ

- i) ক্যাঙ (বাৰ্মিজ) চ'ৰা (সংকৃত/পালি) (আশ্ৰম - শিক্ষক = বিদ্যালয়ৰ শিক্ষক)
- ii) ৰা থা (সংকৃত/পালি) ধ'ৰাত (বাৰ্মিজ) (বাহন - বৈদ্যুতিক = ৰেলগাড়ী)

8.1.2 নতুন যৌগিক শব্দৰ শব্দীভৱন

আধুনিক টাইমূলীয় ভাষাত বহু নতুন শব্দ সংযোজন হৈছে। এই নতুন শব্দবোৰ পুৰণি টাই শব্দকে নতুন অৰ্থ দি যৌগিক ৰূপত গঠন কৰা হৈছে। এই শব্দবোৰ হ'ল -

ক) কন ফু হান (এজন - মহান - উৎসাহ = পুলিচৰ মুৰব্বী)

খ) খুন পান চুন লীন (উচ্চ স্থানৰ ব্যক্তি - শাসক - চৰকাৰ - ডাঙৰ = প্রধানমন্ত্রী)

গ) কুম মান (মুখ্য - দেশ = সভাপতি)

ঘ) খুন টান মান (উচ্চ স্থানৰ ব্যক্তি - সলনি - দেশ = কটকী)

ঙ) কুপ হা (প্রত্যয় জন্মা - নিয়মিত অনুসন্ধান = গৱেষণা)

8.1.3 পৰিৱৰ্তনশীল নতুন শব্দৰ শব্দীভৱন

টাইমূলীয় ভাষাৰ কিতাপত বহু নতুন শব্দ আধুনিক নামকৰণ কৰা হৈছে। স্থানীয় মানুহৰ (Native Speaker) বাবে এই নতুন শব্দবোৰৰ পৰিবেশটো সম্পূৰ্ণৰূপে জটিল হৈ পৰে। পৰিৱৰ্তনশীল নতুন শব্দৰ শব্দীভৱনৰ ক্ষেত্ৰত টাই ভাষাৰ পুৰণি শব্দবোৰ আধুনিকভাৱে নতুন হয়। এই শব্দবোৰ হ'ল—

টাই শব্দ	অসমীয়া অৰ্থ	টাই গ্ৰন্থ
ক) কাম খাম	অকলশৰীয়া - মাত / বক্তৃতা	Basic Tai Grammar
খ) থাও খাম	শাৰী - মাত / বক্তৃতা	Basic Tai Grammar
গ) খাঁ খাম	কথা - মাত / বক্তৃতা	Tai English-Assamese Dictionary
ঘ) খাও খাম	প্ৰকাশ - মাত / বক্তৃতা	Basic Tai Grammar

৫.১ অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাত নতুনকৈ শব্দীভৱন হোৱা শব্দসমূহৰ অৰ্থপূৰ্ণতা আৰু শাব্দিক পৰিচয়

শব্দীভৱনৰ এটি লক্ষণীয় আলোচ্য দিশ হৈছে এটা ভাষাত সংযুক্ত হোৱা নতুন শব্দবোৰ কিদৰে ব্যৱহাৰ হৈ ভাষাটোৰ ৰূপগত দিশত পৰিৱৰ্তন আনিছে। অসমৰ টাইমূলীয় ভাষাৰ ইতিহাসত শব্দীভৱন হোৱা শব্দবোৰে এক নতুন পৰম্পৰা সৃষ্টি কৰিছে। টাইমূলীয় ভাষাত মৌলিক আৰু যৌগিক দুই ধৰণৰ শব্দ পোৱা যায় যদিও অধিকসংখ্যক শব্দই যৌগিক অথবা বদ্ধ প্ৰকৃতিৰ সংযোগত গঠিত। অৱশ্যে যৌগিক শব্দটোৰ প্ৰতিটো অংশৰে নিজস্ব অৰ্থ থাকে। নতুন শব্দৰ শব্দীভৱনৰ ক্ষেত্ৰত টাইমূলীয় ভাষাত নতুনকৈ শব্দীভৱন হোৱা শব্দসমূহৰ দুটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ হৈছে —

- ক) অধিকসংখ্যক নতুন শব্দ যৌগিক অথবা বদ্ধ প্ৰকৃতি
- খ) অধিকসংখ্যক নতুন ৰূপ বদ্ধ প্ৰকৃতি

৫.১.১ অধিকসংখ্যক নতুন শব্দ যৌগিক অথবা বদ্ধ প্ৰকৃতি

টাইমূলীয় ভাষাত নতুনকৈ সৃষ্টি কৰা অধিকসংখ্যক শব্দই যৌগিক অথবা বদ্ধ প্ৰকৃতিযুক্ত। এই যৌগিক শব্দবোৰ সংমিশ্ৰিত ৰূপত, সৰ্গ সংযোগত আৰু পুনৰুক্তিৰ দ্বাৰা গঠন হোৱা দেখা যায়। অৱশ্যে প্ৰতিটো শব্দাংশৰ পৰম্পৰাগত অৰ্থতকৈ সমষ্টিগত যৌগিক শব্দটোৰ নতুন অৰ্থ দিয়া হয়। উদাহৰণস্বৰূপে - /it/ এটা বদ্ধ প্ৰকৃতি, যাৰ অৰ্থ /to press/ 'হেঁচি দিয়া'। এনে ধৰণৰ আৰু যৌগিক শব্দ আছে, সেইবোৰ হ'ল - 'ইট খুট' /it khut/ (পিচি দিয়া), 'ইট নাম মান' /it nam man/ (সৰিয়হ তেল) ইত্যাদি। টাই ভাষাত 'টু প্ৰিণ্ট' /to print/ (ছপা কৰা) শব্দটো প্ৰকাশ কৰিবলৈ কোনো শব্দ নাই আৰু 'প্ৰিণ্ট' /print/ (ছপা কৰা) শব্দটো অৰ্থগতভাৱে 'টু প্ৰেছ' /to press/ (ছপাশাল)ৰ লগত সম্পৰ্ক আছে। গতিকে, টাইমূলীয় ভাষাত /it/ সংযোগ কৰি ইংৰাজী 'প্ৰিণ্ট' /print/ (ছপা কৰা) শব্দৰ নতুন অৰ্থ বুজোৱা হৈছে। যেনে -

- ক) /it pa p/ (ইট পা প) ছপা /print/ - কিতাপ /book/ = প্ৰকাশিত কিতাপ
- খ) /phu it ak/ (ফু ইট অক) ব্যক্তি /person/ - ছপা কৰা /to print/ - বাহিৰ /to out/ = প্ৰকাশক /

৫.১.২ অধিকসংখ্যক নতুন ৰূপ বদ্ধ প্ৰকৃতি

অযোগাত্মক টাইমুলীয় ভাষাত নতুনকৈ গঠন হোৱা যৌগিক শব্দসমূহে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। প্ৰত্যেকটো সংযোগী অংশ আৰু শব্দমূলৰ নিজস্ব অৰ্থ থাকে। সেইকাৰণে, সংযোগী শব্দমূলবোৰে উদ্দেশ্যগত অৰ্থ সৃষ্টি কৰে। কিন্তু টাইমুলীয় ভাষাত কেতিয়াবা সমস্যাও সৃষ্টি কৰে। কিয়নো নিজা অৰ্থ থকা নতুনকৈ গঠিত শব্দমূলবোৰ সামাজিকভাৱে পৰিচিত (স্বকৃতিপ্ৰাপ্ত) নহয়। এই শব্দবোৰে পূৰ্বৰে পৰা অৰ্থ থকা শব্দমূলৰ সৈতে সংযোগী অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। সেইকাৰণে, নতুন শব্দমূলবোৰ বদ্ধ, যিবোৰে শব্দমূলৰ সৈতে স্পষ্ট অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাত নতুনকৈ সৃষ্টি কৰা বদ্ধ প্ৰকৃতিৰ উদাহৰণ হ'ল -

ৰূপ	মূল অৰ্থ	উদাহৰণ	নতুনকৈ সংযুক্ত অৰ্থ	উদাহৰণ
ক) ক্যাঙ	বৌদ্ধ ধৰ্মপত্ৰীৰ আশ্ৰম	ক্যাঙ ফাই (ভিক্ষু-জীৱন)	বিদ্যালয়	. ক্যাঙ চা (শিক্ষক)
খ) পিন	সলনি	পিন খুন	অনুবাদ	পিন লিক (অনুবাদ সাহিত্য) (সলনি- পোছাক)

৬.১ উপসংহাৰ

অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাৰ শব্দীভৱন এই গৱেষণা কৰ্মৰ সিদ্ধান্তসমূহ হ'ল —

- অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষাসমূহ একাক্ষৰী আৰু অৰূপাত্মক। অৱশ্যে এক অক্ষৰবিশিষ্ট টাইমুলীয় ভাষাৰ মৌলিক শব্দবোৰৰ লগত আন মুক্ত ৰূপ লগ হৈ সমষ্টিগত অৰ্থ বহন কৰে। টাইমুলীয় ভাষাত শব্দীভৱনৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীসমূহ হৈছে পৰম্পৰাগত শব্দীভৱন, আলংকাৰিক শব্দীভৱন, ব্যাকৰণগত শব্দীভৱন, লোকাচাৰ আৰু মৌখিক কলাৰ শব্দীভৱন, সম্পূৰ্ণ শব্দীভৱন।
- অসমৰ টাইমুলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে ভাষাত পালি শব্দ, ইংৰাজী শব্দ, অসমীয়া শব্দ, বাৰ্মিজ ভাষাৰ শব্দ শব্দীভৱন হৈছে। ঋণকৃতভাষাৰ জৰিয়তে শব্দীভৱন হোৱা দেশী-বিদেশী শব্দবোৰ টাইসকলৰ নিজা ভাষিক বৈশিষ্ট্য অনুসৰি গঠন কৰি লৈছে। এই নতুনকৈ সংযুক্ত হৈ শব্দীভৱন হোৱা শব্দবোৰ সাধিত, যৌগিক আৰু পৰিৱৰ্তনশীল ৰূপত পোৱা যায়।
- অসমৰ টাইমুলীয় ভাষাৰ পাঠ্যপুথি, ব্যাকৰণ, অভিধান আৰু শব্দকোষ, গ্ৰন্থসমূহত বহু নতুন শব্দ শব্দীভৱন হৈছে। বিশেষকৈ আধুনিক সমাজ-ব্যৱস্থাই দাবি কৰিছে বাবে টাই ভাষাৰ লিখকসকলে এই নতুন শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। অতি কম সংখ্যক মানুহে যোগাযোগৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা এই নতুন শব্দবোৰ বৃহৎ সংখ্যক সামাজিক মাধ্যমত মানুহে গ্ৰহণ কৰিলেহে টাই ভাষাসমূহত বৰ্তি থাকিব। অন্যথা

নতুনকৈ শব্দীভৱন হোৱা শব্দবোৰ কেৱল লিখিত মাধ্যমতে সীমাবদ্ধ হৈ থাকিব।

- অসমৰ টাইমূলীয় আইতন, খামতি, খাময়াং আৰু ফাকে এই ভাষাকেইটাত আঞ্চলিক পাৰ্থক্য আছে যদিও শব্দীভৱন হোৱা নতুন শব্দবোৰ আটাইকেইটা ভাষাত মিল দেখা যায়। □

প্ৰসংগ সূত্ৰ :

- ³ The replacement name Kra-Dai has been suggested, as kra and Dai are two large and well established subgroups that are on difference sides of a major historical split- Ostapirat, weera (2000) 'Proto-Kra'. -<http://sealing.net/sala/archives/pdf8/weera.2000.proto.pdf>

সহায়ক গ্ৰন্থ :

অসমীয়া :

কোঁৱৰ, অৰ্পণা আৰু অনুৰাধা শৰ্মা (সম্পা.)। *ভাষাবিজ্ঞান পাৰিভাষিক কোষ* / ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয় : অসমীয়া বিভাগ, ২০০৮। মুদ্ৰিত।

গোহাঁই, আইম্যাখেং, *টাই ভাষাৰ প্ৰথমিক পাঠ ব্যকৰণেৰে সৈতে* / ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয় : অসমীয়া বিভাগ, ১৯৯৭। মুদ্ৰিত।

গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ, *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ*। গুৱাহাটী : বীণা লাইব্ৰেৰী, ২০০৮। মুদ্ৰিত।

বৰা, মহেন্দ্ৰ, *গৱেষণা প্ৰণালীতত্ত্ব*, ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ২০০৯। মুদ্ৰিত।

বৰুৱা, ভীমকান্ত, *অসমৰ ভাষা*, ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ২০০৩। মুদ্ৰিত।

ইংৰাজী :

Benedict, Paul, K. *Thai kadai and Indonesian: A new Alignment in south-eastern Asia*, p. 142

Blank, A, *Pathways of Lexicalization, Language Typology and Language Universals, Vol.II, 1596-1608*(*Handbuecher zur sprach - und kommunikationwissenschaft*, 20.2), Eds. Martin haspelmath, Ekkehard konig, wult oesterreicher and wolfgang raible. Berlin and New York. walter de Gruyter, 2001. Print.

Bloomfield, L., *Language*, Delhi, Motilal Banarasi, 1963. Print.

Brummitt, R. & Chater, A. (1974). *A Reconsideration of Autonyms in the International Code. Taxon*, 23(5/6), 852-858. doi:10.2307/1218451

Gait, Edward. *A history of Assam*, Thacker, Spink & Company, 1906. Print.

Goswami, S.N. *Studies in Sino Tibetan Language*, Guwahati, Mondira Goswami (Publisher), 1988, Print.

- Grierson, G. A., *Linguistics Survey of India*, Vol : III, Part : II, New Delhi, Monital Banersidas, 1967, Print.
- Hooper, P.J. *Grammaticalization*. Cambridge University, Traugott: Elizabeth Closs press, 2003. Print.
- Lipka, L. *English Lexicology : Lexical Structure, Word Semantics and Word- Formation*, Tubingen : Max Niemeyer Verlag, 3rd revised edn., Of An Outline of English Lexicology, 2002, Print.
- Taraporewala, I.J.S., *Elements of Science of Language*, Calcutta, Calcutta University, 1962, 3rd Edition, Print.

বেবছাইট :

<http://Scholar.google.co.in>

<http://cs.indiana.edu>

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-25-39

মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ
দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদাত
প্ৰতিফলিত জাতিচিন্তা : এক বিশ্লেষণাত্মক আলোচনা

মৌচুমী দত্ত

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

Email: dutta.mousumi8@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

বাস্তৱ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ আলমত আৰু বাস্তৱ সমাজখনক পটভূমি হিচাপে লৈ ৰচনা কৰা উপন্যাসসমূহৰ ভিতৰত 'দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা' মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ এখন অনন্য উপন্যাস। দক্ষিণ কামৰূপৰ আমৰঙা সত্ৰ আৰু ইয়াৰ চুবুৰীয়া কৃষিজীৱি গ্ৰাম্য সমাজখনৰ পটভূমিত সৃষ্টি কৰা দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা নামৰ উপন্যাসখনত ঔপন্যাসিকৰ জাতিচিন্তা স্পষ্ট হৈ পৰিছে। জন্মসূত্ৰে মানুহে লাভ কৰা নিজৰ জাতিগত পৰিচয়ে মানুহৰ জীৱনৰ ওপৰত কেনেকুৱা প্ৰভাৱ পেলাব পাৰে তাৰ এক সজীৱ চিত্ৰ উপন্যাসখনত দেখা পোৱা যায়। উপন্যাসখনত ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামি আৰু এই গোড়ামিৰ লগত জড়িত কিছুমান অন্ধবিশ্বাসে মানুহৰ জীৱনটো প্ৰধানকৈ বিধৱা নাৰীৰ জীৱন দুৰ্বিসহ কৰি তোলাৰ এক স্পষ্ট প্ৰতিচ্ছবি ফুটি উঠিছে।

ব্রাহ্মণে শূদ্ৰ লোকৰ হাতেৰে নোখোৱা, ব্রাহ্মণ বিধৱা দুৰ্গা, গিৰিবালাই বিধৱা হিচাপে পালন কৰা কিছুমান অযুক্তিকৰ ৰীতি-নীতিৰ ফলত যত্নাময় হৈ পৰা সিহঁতৰ জীৱন উপন্যাসখনত পৰিস্ফুট হৈছে। ঠিক একেদৰে খ্ৰীষ্টান ধৰ্মী মাৰ্ক চাহাব, জামালউদ্দিন নামৰ গৰিয়া লোকজনৰ সমসাময়িক ব্রাহ্মণ সমাজত প্ৰভাৱ, তেওঁলোকৰ প্ৰচায়াত হোৱা ঘটনা ইত্যাদিবোৰেও এফালে ধৰ্মীয় বিভেদৰ সৃষ্টি কৰাৰ বিপৰীতে সমসাময়িক সমাজখনৰ ছবি দাঙি ধৰিছে। বহুকেইটা চৰিত্ৰৰ মুখত প্ৰয়োগ কৰা সংলাপে ঔপন্যাসিকাৰ সমাজ সচেতনতাৰ লগতে জাতিগত ভেদভাৱ দূৰীকৰণ চেষ্টাকো প্ৰকট কৰি তুলিছে। উপন্যাসখনত উচ্চবৰ্ণ-নিম্নবৰ্ণৰ ভেদভাৱ, উচ্চজাতি-নিম্নজাতি বুলি থকা সংকীৰ্ণ মনোভাৱে সমসাময়িক সমাজখনত প্ৰচলন থকা জাতিভেদৰ এক সুন্দৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰিছে।

আলোচনাটোত প্ৰধানকৈ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাস 'দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা'ত প্ৰতিফলিত ঔপন্যাসিকাৰ জাতিচিন্তা সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰা হ'ব। বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ আলমত জাত-পাতৰ এই সংকীৰ্ণতা বিশ্লেষণ কৰা হ'ব। সাম্প্ৰতিক সময়ত গোস্বামীৰ জাতিচিন্তা সম্পৰ্কে কৰা আলোচনাই অসমীয়া বৌদ্ধিক জগতত প্ৰভাৱ পেলাব বুলি আশা কৰিব পাৰি। আলোচনাটোত প্ৰধানকৈ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰাৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছে।

সূচক শব্দ : জাতি, সমসাময়িক, ব্রাহ্মণ, গোড়ামি, অন্ধবিশ্বাস, জাতিচিন্তা।

১.০ প্ৰস্তাৱনা :

আধুনিক অসমীয়া উপন্যাস জগতত প্ৰায়কেইখন উপন্যাস ৰচনা কৰি খ্যাতি অৰ্জন কৰা মামণি ৰয়ছম গোস্বামী জ্ঞানপীঠ বঁটা বিজয়ী দ্বিতীয়গৰাকী অসমীয়া ঔপন্যাসিকা। তেওঁৰ প্ৰায়কেইখন উপন্যাসতে বিধৱা নাৰীৰ মৰ্মস্তুদ গাথা ব্যঞ্জিত হোৱাৰ সমান্তৰালভাৱে তেওঁৰ উপন্যাসত জাতি চিন্তাৰ প্ৰাধান্যও যায়। নিজ জীৱনৰ লগতে বাস্তৱ সমাজৰ পৰা পোৱা অভিজ্ঞতাক তেওঁ গল্প, উপন্যাসৰ পটভূমি কৰি তুলি লৈছিল। তেওঁৰ বাস্তৱিক অভিজ্ঞতাৰ বৈচিত্ৰ্য আৰু বৈবিধ্যই সামৰি লৈছিল ভাৰতৰ সামাজিক, ঐতিহাসিক, ৰাজনৈতিক, সাংস্কৃতিক, ধৰ্মীয় আদি দিশবোৰ; যিবোৰ তেওঁৰ উপন্যাসসমূহত পোৱা যায় আৰু সেইবোৰে অসমীয়া সমাজখনৰ লগতে ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাকো স্পৰ্শ কৰি যায়। ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাত থকা জাত-পাতৰ বৈষম্য, ধৰ্মীয় গোড়ামি তেওঁৰ *নীলকণ্ঠী ব্ৰজ* আৰু *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা* নামৰ উপন্যাস দুখনত সহজেই লক্ষণীয়। এইবোৰে এফালে দাঙি ধৰিছে সংহতি আৰু

আনফালে উদঙাই দেখুৱাইছে বৈষম্য বা বিভেদ। বৈবিধ্যৰ মাজত সংহতি হৈ, অনৈক্যৰ মাজত ঐক্য হৈ তেওঁৰ এই জাতি চেতনাই থিয় দিছে এক যুগ পৰিস্থিতিৰ প্ৰতীক হিচাপে। ৰাজনৈতিক আন্দোলনৰ পৰিণতিত সমাজ ব্যৱস্থাত সৃষ্টি হোৱা ধৰ্মীয় গোড়ামি, জাতিভেদ, বৰ্ণ বৈষম্যৰ এক স্পষ্ট ছবি দেখা পোৱা যায় তেওঁৰ ১৯৮৮ চনত প্ৰকাশিত *দাঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা* নামৰ উপন্যাসখনত। আমৰঙা সত্ৰৰ এটা সত্ৰীয়া ৰক্ষণশীল পৰিয়াল তথা সমাজ উপন্যাসখনৰ মূল জুমুঠি। আমৰঙা সত্ৰৰ ভাবী সত্ৰাধিকাৰ ইন্দ্ৰনাথ আছিল এজন উত্তৰণশীল চেতনাৰ অধিকাৰী, উদাৰমনা, মানৱতাবাদী। এওঁ সত্ৰীয়া পৰম্পৰাৰ সকলো গোড়ামিৰ প্ৰাচীৰ ভাঙি ওলাই আহিব খোজে যদিও সমাজৰ আগত তেওঁ হেয় হৈ পৰে। বৈধৰ্য্যৰ যন্ত্ৰণা সহি এওঁৰ পেহীয়েক দুৰ্গা, খুৰীয়েক সৰু গোসাঁনী, ভনীয়েক গিৰিবালাৰ জীৱন পৰিক্ৰমা অতি দুখদায়ক হৈ পৰিছে। বিধৱা নাৰীৰ সেইখন সমাজত স্থান আৰু মৰ্যাদাৰ লগতে পৰম্পৰাৰ গোড়ামিৰে ভৰা সমাজখনৰ এখন সুন্দৰ প্ৰতিচ্ছবি উপন্যাসখনত দেখা পোৱা যায়। পৰিশেষত নতুনকৈ অভ্যুদয় ঘটা 'কমিউনিষ্ট'ৰ হাতত ইন্দ্ৰনাথৰ মৃত্যু হয়। এই কাহিনীটোক ঔপন্যাসিকাই অতি সংযতভাৱে উপস্থাপন কৰিছে। উপন্যাসখনত ঔপন্যাসিকাই হিন্দু ৰামায়ণ সমাজৰ গোড়ামি, জাত-পাতৰ গোড়ামি, জাত-পাতৰ বিচাৰ, মানুহৰ মাজত থকা ভেদভাৱ অতি সচেতনভাৱে উপস্থাপন কৰিছে; য'ত ফুটি উঠিছে ঔপন্যাসিকাক জাতি-চেতনা। উপন্যাসখনৰ ঘটনাবল্ল কাহিনীটোত চৰিত্ৰ চিত্ৰণ আৰু ভাষাৰীতিৰ সু-প্ৰয়োগৰদ্বাৰা ই এখন অনন্য উপন্যাস হৈ পৰিছে। আমাৰ আলোচনাটোত প্ৰধানকৈ উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত গোস্বামীৰ জাতি চিন্তা সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰা হ'ব।

২.০ বিষয়ৰ পৰিসৰ আৰু উদ্দেশ্য :

জন্মসূত্ৰে মানুহে লাভ কৰা পৰিচয়কে সাধাৰণতে জাতিগত পৰিচয় বুলিব পাৰি। একো একোটা জাতি গঠনত প্ৰধানকৈ 'বিভাজন' আৰু 'সংযোজন' এই দুটা প্ৰক্ৰিয়াই ক্ৰিয়া কৰে। কেতিয়াবা একোটা জনগোট কেইবাটাও জনগোটত বিভাজিত হৈ সময়ত একো একোটা জাতিৰূপে মূৰ দাঙি উঠিব পাৰে। আকৌ দুটা বা তাতোধিক জনগোটৰ মিলন হৈও একোটা নতুন জাতিৰ গঠন হ'ব পাৰে। এনেকুৱা বহুতো উদাহৰণ পোৱা যায় য'ত দুটা মুখ্য প্ৰজাতিৰ লোক মিলিত হৈ একো একোটা সংমিশ্ৰিত জাতি গঠন কৰিছে। আনহাতে একোটা মুখ্য প্ৰজাতিৰে বিভিন্ন উপবিভাগৰ সংযোজনৰ ফলত নতুন জাতি গঠন হৈছে। এটা কথা উল্লেখযোগ্য যে বৰ্তমান সময়ত পৃথিৱীৰ কোনো এটা জাতিয়েই সম্পূৰ্ণ বিশুদ্ধ জাতি হৈ থকা নাই। মানৱ বিৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াত আদিম কালৰে পৰা সংমিশ্ৰণে বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি আহিছে। ইয়াৰ পৰা কিন্তু অসমীয়া জাতিও ব্যতিক্ৰম নহয়। অসমীয়া জাতি গঠনত তিনিটা প্ৰজাতীয় লোকৰ বিশেষ ভূমিকা

দেখা যায় যথা— অষ্ট্ৰেলীয়, ককেচীয় আৰু মংগোলীয়।

নৃতত্ত্বগত কথা বাদ দি ভাৰতীয় দৰ্শনমতে যদি বিচাৰ কৰি চাওঁ তেন্তে দেখা যায় হিন্দু ধৰ্মৰ মূল জাতি চাৰিটা— ব্ৰাহ্মণ, ক্ষত্ৰিয়, বৈশ্য আৰু শূদ্ৰ। ইয়াৰ উপৰিও ধৰ্মৰ ভিত্তিতো মানুহক হিন্দু, মুছলমান, খ্ৰীষ্টান, শিখ আদি ভাগত বিভাজিত কৰা হৈছে। ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাত এনে জাতিগত কথাই পুৰণি কালৰেপৰা এক উচ্চ স্থান দখল কৰি আহিছে। হিন্দু সমাজখনৰ মাজতে আকৌ ব্ৰাহ্মণ, কায়স্থ, কোঁচ আদি নানা ভাগ দেখা যায়। এইবোৰে এফালে অনৈক্যৰ মাজত একত্ৰ হৈ অৰ্থাৎ জাতিৰ ভিন্নতাৰ মাজতো এক ভাৰতীয় হিচাপে সংহতিৰূপে থিয় দিছে আৰু আনফালে ভাৰতীয় মানুহখিনিৰ মাজত বিভেদৰো সৃষ্টি কৰিছে।

গোস্বামীয়ে সমসাময়িক সমাজ ব্যৱস্থাৰ গোড়ামি, ভেদভাৱ স্ব-চক্ষুৰে দেখা পাইছে। সেইবাবে তেওঁৰ প্ৰায়বিলাক উপন্যাসতে সমাজ ব্যৱস্থাৰ এনে কথাই স্থান পোৱা দেখা যায়। তেওঁৰ এনে উপন্যাসসমূহৰ ভিতৰত *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা* অন্যতম। ইয়াত প্ৰতিফলিত হৈছে সমসাময়িক অসমীয়া সমাজখনত প্ৰচলন থকা জাতিভেদ তথা বৰ্ণ বৈষম্যৰ কথা। উপন্যাসখনত এফালে ঔপন্যাসিকাৰ সমাজ তথা জাতি চেতনাই ধৰা দিছে আনফালে সমসাময়িক অসমীয়া সমাজখনৰ গোড়ামিৰ স্বৰূপটোও উদঙাই দেখুৱাইছে। সাম্প্ৰতিক সময়ত অসমত জাতিসত্তা বিচাৰৰ প্ৰাকক্ষণত গোস্বামীৰ সাহিত্যৰ মাধ্যমত কৰিবলৈ লোৱা এনে আলোচনাৰ নিশ্চয় গুৰুত্ব আছে বুলি আশা কৰিব পাৰি।

৩.০ অধ্যয়ন পদ্ধতি :

আলোচনাটোত প্ৰধানকৈ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা হৈছে। ইয়াৰ বাবে মুখ্যকৈ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ ‘দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা’ উপন্যাসখনক আধাৰ হিচাপে লোৱাৰ উপৰিও এই সম্পৰ্কে প্ৰকাশিত নানা প্ৰবন্ধ, আলোচনা আৰু প্ৰাসঙ্গিক গ্ৰন্থৰো সহায় লোৱা হৈছে।

৪.০ অধ্যয়নৰ মূল আলোচনা :

মামণি ৰয়ছম গোস্বামী এগৰাকী মানৱতাবাদী সমাজ সচেতক ব্যক্তি। তেওঁৰ গল্প, কবিতাক বাদ দি উপন্যাসৰ ক্ষেত্ৰখনত এই ধাৰণা স্পষ্টকৈ পোৱা যায়। প্ৰায়কেইখন উপন্যাসতে তেওঁৰ জীৱন সম্পৰ্কীয় বাস্তৱ কথাই স্থান পাইছে। ঔপন্যাসিকাৰ এনে এখন শ্ৰেষ্ঠ উপন্যাসেই হ’ল *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা*। মানৱতাবাদী আদৰ্শৰ আলমতে আৰু বাস্তৱৰ পটভূমিত ৰচিত এইখন উপন্যাসত ঔপন্যাসিকাৰ জাতি চিন্তাও দেখা পোৱা যায়। উপন্যাসখনত ১৯৪৭ খ্ৰীষ্টাব্দৰপৰা ১৯৮১ খ্ৰীষ্টাব্দলৈ এই তিনিটা দশক জুৰি বিস্তৃত কাহিনী ভাগত অবিভক্ত কামৰূপৰ প্ৰখ্যাত দামোদৰীয়া সত্ৰ আমৰঙাৰ সমাজ জীৱন বিবৃত হৈছে। উপন্যাসখনত কাহিনীৰ গতিত তথা চৰিত্ৰৰদ্বাৰা ঔপন্যাসিকাই

সমসাময়িক সমাজখনত প্ৰচলন থকা জাত-পাতৰ বিচাৰ, ধৰ্মীয় গোড়ামি, ভেদভাৱ আদি অতি সুন্দৰকৈ দাঙি ধৰিছে।

এসময়ৰ ক্ষয়িষুঃ সামন্তবাদী আৰু গোড়ামিৰে পূৰ্ণ এখন সমাজৰ প্ৰতিচ্ছবি *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা* নামৰ উপন্যাসখনৰ মূল পটভূমি। স্বাধীনতা আন্দোলন আৰু কানি নিবাৰণী আন্দোলনৰ কথাও উপন্যাসখনত পোৱা যায় আৰু সত্ৰীয়া সমাজখনৰ সংৰক্ষণশীলতাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা বৰ্ণ বৈষম্যৰ এক সুন্দৰ প্ৰতিচ্ছবিও ইয়াত দেখা পোৱা যায়। আমৰঙা সত্ৰৰ সত্ৰীয়া পৰম্পৰা, সংৰক্ষণশীলতা আৰু ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামি উপন্যাসখনত সুন্দৰকৈ পৰিস্ফুট হোৱা দেখা যায়। উপন্যাসখনৰ নাৰী চৰিত্ৰ — গিৰিবালা, দুৰ্গা, সৰু গোসাঁনী আদিৰ জীৱন ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামিৰ বাবে ধ্বংস হৈ গ'ল। সমসাময়িক সমাজখনত প্ৰচলন থকা ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামি আৰু বৰ্ণ বৈষম্য প্ৰায়কেইটা চৰিত্ৰৰ যোগেদিয়ে দেখা পোৱা যায়। ইন্দ্ৰনাথৰ মাক গোসাঁনী সম্পূৰ্ণৰূপে ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামিৰে পূৰ্ণ এটা চৰিত্ৰ। ৰমানন্দ গোস্বামীৰ পত্নী সৰু গোসাঁনীয়ে নিজেই শৰণ দিয়াই মাটি-বাৰী চম্ভালি জীৱন নিৰ্বাহ কৰি আছিল আৰু এই কথাটোত ইন্দ্ৰনাথৰ মাক গোসাঁনীয়ে ভাল পোৱা নাছিল। তেওঁৰ এনেকুৱা ধাৰণা দেখি পুতেক ইন্দ্ৰনাথে কৈ উঠিছিল—

“সৰু গহেনী! সৰু গহেনী কৰি থাকা যে তহঁত সৰু গহেনীৰ দৰে হ'বা নৰাহ
কিয়া? কমিউনিষ্টহাঁতে গণ্ডগোল কৰি থাকা মাটি-বাৰী মখাৰ বন্দোবস্ত
তহঁতে দেখোন নিজেই কৰিবা পাৰা।” (গোস্বামী, উপন্যাস সমগ্ৰ ৫)

— ইন্দ্ৰনাথে বাস্তৱ সমাজখনৰ পৰিস্থিতিত লক্ষ্য কৰি কোৱা এইষাৰ কথাৰ উত্তৰত গোসাঁনীয়ে আৰ্তনাদ কৰি উঠিছিল আৰু কৈছিল—

“আই ছিকো! আই ছিকো! তিনি সত্ৰীয়া গহেৰ গহেনীয়ে বাহৰত গৈ
ৰাঙামাটিৰ মাটি ৰাখিব?” (গোস্বামী ৫)

গোসাঁনীয়ে ভূমি চুই কৰ্ণ স্পৰ্শ কৰিছিল। সৰুৰে পৰা এখন ৰক্ষণশীল সমাজত ডাঙৰ-দীঘল হোৱাৰ কাৰণে গোসাঁনীৰ বাবে ঘৰৰ বাহিৰ ওলোৱাটোৱেই আশ্চৰ্যকৰ কথাত আছিল। তেওঁৰ ধ্যান-ধাৰণা, যুক্তিয়ে আধুনিকতাক স্পৰ্শ কৰিব পৰা নাছিল। ইন্দ্ৰনাথ কিন্তু কিছু পৰিমাণে যুক্তিবাদী। সি পুনৰ মাকক কৈছিল যে আগৰ দিন আৰু নাই। তাৰ আবুয়েকৰ দৰে বাটঘৰ নেদেখাকে ভূত হোৱাৰ দিন আৰু নাই। তথাপিও কিন্তু মাকে তাক কৈছিল—

“যি সন্মানৰে ছায়নী মৌজাৰ আমৰঙীয়া সত্ৰৰ গহেনী গিলা মৰিছি, সেই
সন্মান ভূতে নহয়, দেৱতাইহে লাভ কৰে।” (গোস্বামী ৫)

গোসাঁনীৰ সত্ৰীয়া ব্ৰাহ্মণৰ ঘৰৰ বোৱাৰী বুলি থকা জাত্যাভিমাণে তেওঁক এক

স্বকীয় মৰ্যাদা দিছিল। ঔপন্যাসিকাই তেওঁৰ চৰিত্ৰটোত লুকাই থকা এনে অহংবোধ আৰু গোড়ামিৰ সুন্দৰ পৰিচয় দিছে সংলাপৰ মাধ্যমেৰে। একেদৰে দুৰ্গা নামৰ চৰিত্ৰটোতো ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামি দেখা পোৱা যায়। গিৰিয়েকৰ মৃত্যুৰ পিছত দুৰ্গা পিতৃ গৃহলৈ ঘূৰি আহিছিল এক যন্ত্ৰণাপূৰ্ণ জীৱন লৈ। তাইৰ ধ্যান-ধাৰণা সকলোতে সোমাই পৰিছিল কিছুমান অন্ধবিশ্বাস তথা জাত-পাতৰ গোড়ামি। গিৰিবালা বিধৱা হৈ ঘৰলৈ ঘূৰি অহাৰ সময়ত দুৰ্গাই তাইক ব্ৰাহ্মণ বিধৱাই পালন কৰিবলগীয়া নীতি-নিয়মবোৰ শিকাইছিল। গিৰিবালা পিছত গৃহলৈ ঘূৰি অহাৰ দিনা তাই যে যেতিয়া পাকঘৰত সোমাব খুজিছিল তেতিয়া দুৰ্গাই চিঞৰি উঠিছিল—

“মছুৱা চৰু আছে, সহাই যাবা নৰাহ।” (গোস্বামী ১৫)

একেদৰে গিৰিবালাক চাবলৈ অহা ব্ৰাহ্মণৰ তিৰোতা এজনীয়ে গোসাঁনীক কৈছিল—

“কিছুদিন ৰাখি তুমি গিৰিক ওল্টে পঠিয়াবি, স্বামী ভিঠাই স্বৰ্গ। স্বামী ভিঠাত
হাড় পেলোৱা তিৰীয়ে স্বৰ্গ পাব পাৰে।” (গোস্বামী ১৬)

গোসাঁনীয়ে এই তিৰোতাসকলক যেতিয়া কৈছিল যে গিৰিবালাৰ নামত দক্ষিণ ৰাণী মৌজাৰ নৰাগাঁৱৰ মাটিখিনি লেখি দিব, তেতিয়া এওঁলোকে আৰ্তনাদ কৰি উঠিছিল—

“আই ছিকৌ! আই ছিকৌ! বাটঘৰ নেদেখা গহেনী কাছাৰীত গৈ সেই
চোৰ-চামাৰহঁতৰ লগত থিয় হ'ব না এ!” (গোস্বামী ১৬)

আকৌ বামুণৰ বিধৱা দুৰ্গাই আমেতিৰ সময়ত ভৰিত ঢকুৱা পিন্ধি নিত্যকৰ্ম কৰিবলৈ যোৱা আৰু মাটিত ভৰি নিদিয়াকৈ চাঙত থোৱা শুকাই যোৱা ফলমূল খাই তিনিদিন অতিবাহিত কৰাৰ কথা উপন্যাসখনত পোৱা যায়। দুৰ্গাৰ স্বামীৰ মৃত্যুৰ বাবে শত্ৰুৰে কৰা ঘৰখনে তাইৰ কোষ্ঠীত থকা পাপ গ্ৰহৰ কথা বিশ্বাস কৰে। বিধৱা হোৱা বাবেই তাই খোৱা গিলাচ একাষৰীয়াকৈ থোৱা হয়। ব্ৰাহ্মণৰ বিধৱাৰ বাবে সমাজখনে বান্ধি দিয়া এনে নীতি-নিয়মৰ বাবেই দুৰ্গাৰ জীৱন পৰিত্ৰমা ধ্বংস হৈ গ'ল। একেদৰে সৰু গোসাঁনীয়েও আমেতিৰ সময়ত তামোলৰ ঢকুৱা পিন্ধি নিত্যকৰ্ম কৰিবলৈ যোৱা আৰু চাঙৰ ওপৰত থোৱা কলহৰ পানী খাই তিনিদিন অতিবাহিত কৰা কথাৰ দ্বাৰা সেই সমাজখনত থকা জাত্যাভিমানৰ পৰিচয় পোৱা যায়।

যশ ভাগৱতীৰ শাস্তি হোৱা কন্যা ইলিমনৰ প্ৰতি ইন্দ্ৰনাথৰ মনত যেতিয়া প্ৰেমৰ সৃষ্টি হৈছিল আৰু বিয়া কৰোৱাৰ হাবিয়াস জাগি উঠিছিল তেতিয়াও কিন্তু তেওঁৰ বিবেকক বাধা প্ৰদান কৰিছিল ব্ৰাহ্মণ বা উচ্চ জাতৰ ধাৰণাই।

“এই সত্ৰৰ দামোদৰীয়া গোসাঁইৰ ল'ৰাই আজিলৈকে বামুণৰ ছোৱালী বিয়া
কৰোৱা নাই।” (গোস্বামী ২০)

এই কথাটোকেই পুনৰ যেতিয়া তেওঁৰ দেউতাক গোসাঁইয়েও কৈছিল তেওঁ কিন্তু জাত-পাতৰ সেই ভেদভাৱ ত্যাগ কৰি ইলিমনক বিয়া কৰাব পৰা নাছিল। সত্ৰীয়া গোসাঁই পৰিয়ালৰ সন্তানে ব্ৰাহ্মণৰ ছোৱালী বিয়া কৰোৱা দস্তৰ প্ৰচলিত নথকা সেই সমাজখনত ইন্দ্ৰনাথে প্ৰতিবাদীৰূপে থিয় দিব কিন্তু নোৱাৰিলে। ‘বৰলা ম্লেছ’ মাৰ্ক চাহাব সাহিত্যাৰ্থ অনুবাদৰ বাবে আমৰঙালৈ আহি পকেটৰ পৰা কেইটামান মুদ্ৰা গোসাঁনীৰ ভৰিৰ ওচৰত থৈ যথাৰীতি তেওঁ প্ৰমাণ কৰিছিল। ইন্দ্ৰনাথৰ ঘৰত মাৰ্ক চাহাবক বহিবলৈ কাঠৰ চকীখন আগবঢ়াই দিয়াৰ পিছত যিটো পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি হ’ল, দুৰ্গা চৰিত্ৰটোৰদ্বাৰা ঔপন্যাসিকাই অতি সুন্দৰভাৱে দেখুৱাইছে। ঔপন্যাসিকতাৰ ভাষাত—

“চকিত বহা চাহাবৰ ছাঁটোৱে খুঁটা এটাৰ ওচৰত থিয় হৈ থকা দুৰ্গাক স্পৰ্শ কৰিলে, সাপ গচকি চক খোৱা মানুহৰ দৰে দুৰ্গাই লৰি গৈ আকৌ এবাৰ নাদৰ পাৰত উপস্থিত হ’ল। গা-মূৰ তিয়াই এতিয়াই তেওঁ এই খ্ৰীষ্টিয়ানটিৰ ছাঁ স্পৰ্শৰ পৰা মুক্তি পাব লাগিব।” (গোস্বামী ৩৬)

দুৰ্গাই মাৰ্ক চাহাবৰ বাবে আচুতীয়াকৈ থোৱা মেলাহি মুখৰ চাহৰ গিলাচটো কাঁহীখনৰ সৈতে মাটিত থোৱা দেখি মাৰ্ক কৈছিল—

“মোৰ কাঁহী-বাটিযোৰ ঢেকী ঘৰৰ পাছফালে পেলাই থৈছিল নহয়নে? মই ম্লেছ জাতিৰ নহয়নে?” (গোস্বামী ৩৯)

সেই সত্ৰীয়া সমাজখনত হিন্দু ধৰ্মৰ মাজত থকা জাত-পাতক বাদ দিও ধৰ্মৰ ভিত্তিত মানুহৰ মাজত থকা জাতিভেদৰ কথা মাৰ্ক নামৰ খ্ৰীষ্টান লোকজনৰ চৰিত্ৰটোৰ দ্বাৰা ঔপন্যাসিকাই দাঙি ধৰিছে। একেদৰে গিৰিবালাক যেতিয়া সাপে খুটিছিল তেতিয়া সৰু গোসাঁনীয়ে বৰ বিহ থকা সাপ নহয় বুলি কোৱাৰ পিছত গোসাঁনীয়ে কৈছিল—

“সেইদিনা যদু ডোমৰ আপাক দেখা নাছিলি? সাপে খোঁটাৰ পিছতো তিনিদিন জীয়াই থকা নাছিলনা?” (গোস্বামী ৪৩)

গোসাঁনীৰ এইষাৰ কথাৰদ্বাৰা গোসাঁইসকলৰ নিম্ন শ্ৰেণীৰ প্ৰতি থকা ধাৰণা প্ৰকট হৈছে। মাৰ্ক চাহাবে সেই সময়ত গিৰিবালাক চিকিৎসা কৰিবলৈ আহোঁতেও গোসাঁনীয়ে পাহৰা নাই যে সন্যাসী চাহাব খ্ৰীষ্টান, ম্লেছ বুলি। তেওঁ কৈছিল—

“নুচুৰি নুচুৰি মক? কি কহ কৰা খোজা সেইখিনিৰ পেৰে ক।” (গোস্বামী ৪৪)

এই কথাখিনিৰপৰা গোস্বামীয়ে স্ব-চক্ষুৰে দেখা জাত-পাতৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ সংস্কাৰ আনিবলৈ প্ৰয়াস কৰা যেন বোধ হয়। নিজ কন্যা গিৰিবালা নাঙঠ হৈ খ্ৰীষ্টান ম্লেছ মাৰ্ক চাহাবৰ কোলাত পৰি থকা আৰু সেই মাৰ্ক চাহাবৰ প্ৰায় দুই খোজ দূৰৈত গোসাঁইহঁতৰ খৰম থোৱা পলি— এইবোৰ দৃশ্য দেখি দামোদৰীয়া অধিকাৰণীয়ে গিৰিবালাক পৰাচিত কৰোৱাৰ লগতে নিজেও পৰাচিত হোৱাৰ কথা ভাবিছে। তেওঁৰ মনলৈ আহিছে—

“হীন জাতিয়ে ব্ৰাহ্মণৰ চুলিত ধৰিলে বাৰ ধেনু প্ৰায়শ্চিত্ত হ'ব লাগে। ব্ৰাহ্মণৰ উপনয়ন কাল যোন্ধ বহুৰ পাৰ হ'লে চান্দ্রায়ন, চণ্ডাল আদি হীন জাতিয়ে স্পৰ্শ কৰিলে ব্ৰাহ্মণৰ শ'ক চান্দ্রায়ন প্ৰায়শ্চিত্ত কৰাব লাগে; ধোবা, নট, বাঢ়ৈ ইত্যাদিয়ে ব্ৰাহ্মণৰ লগুণ চিঙিলে ৫৩ পোন কড়ি দিব লাগিব।... ইন্দ্ৰনাথে বটৰ তলৰ কুষ্ঠৰোগীটোক স্পৰ্শ কৰা বাবে গোসানীয়ে নিজে আগত থাকি তাক ছয় ধেনু পৰাচিত কৰোৱা নাইনে?” (গোস্বামী ৪৫)

এই কথাখিনিৰদ্বাৰা সমসাময়িক সমাজখনত প্ৰচলন থকা জাত-পাতৰ সংকীৰ্ণতাৰ লগতে ঔপন্যাসিকাৰ এইবোৰৰ প্ৰতি থকা সংস্কাৰপূৰ্ণ ধাৰণাৰ স্পষ্ট আভাস পোৱা যায়। উপন্যাসখনৰ অন্যান্য স্থানতো প্ৰায়শ্চিত্তৰ বিধান স্পষ্ট ৰূপত দেখা পোৱা যায়— ইন্দ্ৰনাথৰ লগত মৌজাদাৰ আৰু নাৰ্ছ এগৰাকীৰ অবৈধ সম্পৰ্ক সম্পৰ্কীয় কথা পাতি অহা পুৰোহিত বাপুৰে মুখৰ ভিতৰতে ভোৰভোৰাইছিল—

“ব্ৰাহ্মণে ব্ৰাহ্মণৰ স্ত্ৰী বধ কল্লি বাৰ বছৰক গেলি প্ৰায়শ্চিত্ত হ'ব, ক্ষত্ৰিয়াৰ স্ত্ৰীক বধ কল্লি ছয় বছৰক গেলি, উত্তম শূদ্ৰই অধম শূদ্ৰক বধ কল্লি চাৰি ধেনু, ক্ষত্ৰিয়ৰ স্ত্ৰীক ক্ষত্ৰিয়ই বধ কল্লি উনসত্তৰ ধেনু...।” (গোস্বামী ৩৮)

আকৌ উপন্যাসখনত মহীধৰ শৰ্মা পাঠক নামৰ চৰিত্ৰটোৰ মুখত ঔপন্যাসিকাই প্ৰায়শ্চিত্ত সম্পৰ্কে সংলাপ প্ৰয়োগ কৰিছে এইদৰে—

“মুছলমানে আৰু বিধৱাত পতিত হোৱা বৰিয়াই কন্দল কৰি লগুণ ছিঙা বামুণৰ ময়ে কতবাৰ দুই চান্দায়ন প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিছে।” (গোস্বামী ৪৮)

সদ্য বিধৱা গিৰিবালাই পৰম্পৰা অনুসৰিয়েই উচ্চ বৰ্ণৰ হিন্দু বিধৱা নাৰীয়ে পালন কৰিবলগীয়া খাৰন-শোৱন, পিন্ধন, চাল-চলন, কথা-বাৰ্তা আদিবোৰত থকা কঠোৰ নিয়ম মানিবলৈ বাধ্য হৈছিল যদিও তাই কোনোবাটো মুহূৰ্তত বিবেকক প্ৰশয় দিছিল। ককাকৰ শ্ৰাদ্ধৰ মাংস ভক্ষণ কৰি তাই “বিধৱা নাৰীয়ে মাংস খাব নাপায়” বোলা নীতিটোৰ বিৰোধিতা কৰিছিল যদিও তাই এই কাৰ্য কৰা বাবে পইচা, ফুল, তুলসী, গংগাজল, আৰৈ চাউল আদিৰে সৈতে প্ৰায়শ্চিত্ত হ'বলগীয়া হ'ল। এই প্ৰতিটো প্ৰায়শ্চিত্তৰ আঁৰত লুকাই আছে সমসাময়িক সমাজখনৰ ধৰ্মীয় গোড়ামি, জাত-পাতৰ সংকীৰ্ণতা আৰু কিছুমান অন্ধবিশ্বাস। এইবোৰ কথা উপন্যাসখনৰ যোগেদি উদঙাই দি ঔপন্যাসিকাই মানৱতাবাদৰ লগতে সংস্কাৰবাদী চেতনা এটাও পাঠকৰ বাবে থৈ গৈছে।

সমাজৰ মাজত প্ৰচলন থকা জাত-পাতৰ কঠোৰ নিয়মক ওফৰাই এদিন এই গিৰিবালাই খ্ৰীষ্টান মাৰ্ক চাহাবৰ প্ৰেমত পৰিল। একেদৰে সৰু গোসাঁনীয়েও তেওঁৰ মাটি-বাৰী তদাৰক কৰাৰ বাবে সংগী কৰি লোৱা মহীধৰ শৰ্মা পাঠক নামৰ লোকজনৰ লগত সঙ্গসুখ লাভৰ বাঞ্ছা কৰিছিল, কিন্তু তেওঁৰ সেই বাঞ্ছাও সফল নহ'ল— সমাজৰ গোড়ামি তথা জাত-পাতৰ সংকীৰ্ণতাৰ বাবেই। লাহে লাহে গিৰিবালাই বিনাদ্বিধাই

মাৰ্ক চাহাবৰ লগত ঘূৰিবলৈ ভালপোৱা হ'ল। তাই মাৰ্ক চাহাবক কৈছিল—

“ শুন গোৰা চাহাব, মৰ বুকুত তহনাই যে অহৰহ লৈ ফুৰাহ তেনাই এটা
ত্ৰুছ চিহ্ন অংকিত হৈ গৈছে।” (গোস্বামী ৯৭)

ভাটিখোলা হাতী জগন্নাথে আক্ৰমণাত্মক ৰূপ লোৱাৰ সময়ত তাই মাৰ্ক চাহাবক সাৱটি ধৰিলেও কুণ্ঠাবোধ নকৰিলে। তাই ভাবিছিল তাইক জগন্নাথে এই ম্লেছ চাহাবৰ বাহু বন্ধনত বন্ধনত থাকোতেই যাতে মাৰে। মাৰ্ক চাহাবক তাই কৈছিল তাই মৃত স্বামীৰ খৰমত ফুল তুলসী দিবলৈ বেয়া পায়, তাই বাঁৰী-বিধৱা হৈ মাংস খাইছে, গতিকে আনৰ মনত তাই পাপী যদিও তাইৰ নিজৰ সেই পাপবোধ নহয়। বতাহ-বৰষুণৰ এটা ৰাতিত নিঃসংকোচে গিৰিবালা মাৰ্ক চাহাবৰ কোঠালৈ গৈ নাৰীৰ সৰ্বস্ব বিসৰ্জন দিয়াৰ বাবে সাজু হ'বলৈও কুণ্ঠাবোধ কৰা নাই। তাই ব্ৰাহ্মণ বিধৱাৰ সাতমপুৰুষীয়া ৰীতি ভংগ কৰি মাৰ্ক চাহাবৰ আগত নিজকে উন্মুক্ত কৰি দিয়াৰ সময়তো তাইৰ কিন্তু কোনো পাপবোধ হোৱা নাই। কিন্তু জ্ঞানপিপাসু, স্পৰ্শকাতৰ মাৰ্ক চাহাবে সেই কৰ্ম কৰিব নোৱাৰিলে। গিৰিবালাক চুই চালে যেন তেওঁ অস্পৃশ্য হৈ যাব, দুয়ো শেষ হৈ যাব, এয়া তেওঁৰ ধাৰণা আছিল। কিন্তু এগৰাকী বিধৱা নাৰীৰ মানসিক যন্ত্ৰণা তথা শাৰীৰিক তাড়নাৰ বাবে গিৰিবালাই সমাজখনৰ বিৰুদ্ধে কৰা এনে পদক্ষেপে কিন্তু তাইক প্ৰতিবাদীৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব নোৱাৰিলে। মাৰ্ক চাহাবৰ কোঠাত এনে অৱস্থাত ধৰা পৰি ধৰ্ম নষ্ট হ'ল বুলি তাই প্ৰায়শ্চিত্ত কৰাৰ বিধান দিয়া হ'ল। ব্ৰাহ্মণৰ স্ত্ৰীয়ে চণ্ডালৰ সৈতে এৰাতি সহবাস কৰাৰ বাবে নব্বৈ ধনুৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ মন্ত্ৰ পুৰুষোত্তম ভাগৱতীয়ে উচ্চাৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু গিৰিবালা বহি থকা ঘৰটোৰ চালিখনত জুই লগাই দিবলৈ পৰামৰ্শ দিলে। কিন্তু গিৰিবালাই সেই জুইৰ মাজৰ পৰা নিজকে বহোৱাৰ বাবে কোনো পছা হাতত নল'লে আৰু জাত-পাতৰ সংকীৰ্ণতাৰ বাবেই এইগৰাকী ব্ৰাহ্মণ বিধৱা গিৰিবালাই আত্মজাহ দিলে। গিৰিবালা চৰিত্ৰটোৰ দ্বাৰা ঔপন্যাসিকাই ব্ৰাহ্মণ সমাজখনত বিধৱা নাৰীৰ যন্ত্ৰণা-দুৰ্দশা দেখুওৱাৰ লগতে তেওঁলোকৰ জাত্যাভিমানৰ এক সুন্দৰ চিত্ৰ অংকণ কৰিছে। ঔপন্যাসিকাৰ অন্তৰত এই শ্ৰেণীটোৰ প্ৰতি লুকাই থকা ক্ষোভ উদ্গীৰণ হৈছে গিৰিবালা নামৰ চৰিত্ৰটোৰদ্বাৰাই।

উচ্চ বৰ্ণৰ লোকৰ হাতেৰে এসাঁজ খাবলৈ পোৱাটোও সেই সমাজখনৰ লোকসকলৰ বাবে ডাঙৰ ইচ্ছা আছিল। কাণীয়া এটাৰ মুখত কৌশলেৰে ঔপন্যাসিকাই এই সংলাপ প্ৰয়োগ কৰিছে—

“বাপা”!! শুনিছো ৰান্ধা-বাঢ়া বামুণে কৰিব। বামুণৰ হাতে ৰান্ধা খাবাৰ বৰ
ছতাহ আমাৰ”। (গোস্বামী ২৩)

একেদৰে ইন্দ্ৰনাথহঁতৰ তাচ খেলাৰ আড্ডাতো জাতি চিন্তাই স্থান পাইছে। বালোৱা

কৈছিল—

“শুদিবৰ হালোৱাই বাই হাল-বামুণৰ হালোৱাৰ কথাইহে সাৰ”। (গোস্বামী ২৫)

বিবাহৰ ক্ষেত্ৰতো জাতে এক বিশিষ্ট আসন অধিকাৰ কৰি আছে। ইন্দ্ৰনাথে সত্ৰীয়া পৰম্পৰা মোহাৰি থৈ ‘গহে ধুওৱা’ বামুণৰ ছোৱালী ইলিমনক বিয়া কৰাবলৈ সক্ষম নহ’ল। কিন্তু ইলিমনৰ আয়েকে ইন্দ্ৰনাথক তাইৰ বিয়া কৰোৱাৰ প্ৰসংগত কৈছিল যে জগলীয়াৰ দক্ষিণপাৰৰ দামোদৰীয়া গোঁসায়ী উজনিৰ বামুণৰ ছোৱালী বিয়া কৰাইছিল। ইয়াত আকৌ পোৱা যায়- বুঢ়া গোঁসায়ী কাণত সোণ পিন্ধাইও ত্যাগ কৰা শুদিবীয়া তিৰোতাৰ কথা।

জাত-পাতৰ ইমানখিনি সংকীৰ্ণতাৰ পিছতো উপন্যাসখনত দেখা যায় হিন্দু-মুছলমানৰ এডাল সম্প্ৰীতিৰ ৰেখা। হাওদা পৰিষ্কাৰ কৰা, হাতী ধৰা, মিন্দ্ৰী আদি কামত উচ্চ বৰ্ণৰ হিন্দুৱেও মুছলমান লোকক ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এবাৰ হাতী ধৰিবলৈ গৈ জামালউদ্দিন নামৰ লোকজনৰ মৃত্যু হয়। জামালউদ্দিনৰ মৃতদেহ নিবৰ বাবে ইন্দ্ৰনাথে যো-জা কৰা দেখি ভাগৱতী-পাৰাৰ বামুণে কৈছিল—

“সৰু গহে তুমি সাত হাতমান দূৰতে থাকা, নহ’লি তুমি চাণ্ডয়ন প্ৰায়শ্চিত্ত হ’ব লাগিব। কাল্টু কানিয়াও আছে, ভেখালৰ ল’ৰামখাৰ আছে.....সিহাঁত শূদ্ৰ, গতিকে সিহাঁতে মুছলমানৰ মৰাশ বাটঘৰক গেলি কান্ধত তুলি নিয়াৰ পিছত এক ধেনু প্ৰায়শ্চিত্ত হ’লি হ’ব।” (গোস্বামী ১০২)

এই কথাষাৰদ্বাৰা ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামি, জাত্যাভিমান তথা জাতিভেদে যে প্ৰায়শ্চিত্তৰো বিধান বেলেগ বেলেগ, সেই কথাই প্ৰতিপন্ন কৰিছে। ইয়াৰ এফালে জাতি ভেদে স্থান পাইছে, কিন্তু ঔপন্যাসিকাই মৃতদেহ ইন্দ্ৰনাথে অকলেই নিব বোলা কথাষাৰদ্বাৰা মানৱতাৰ এখন চিত্ৰ উদঙাই দিছে। ইয়াত জাতি চিন্তাই ভিন্নতাৰ মাজত ঐক্যৰূপে স্থান পাইছে। আকৌ গোঁসায়ীৰ ককাক অধিকাৰে মাইচাত বহাৰ কাৰণে এজন শুদিবীয়াক বিচনীৰ নালাৰে হাতত কোবোৱাৰ কথা, কিছুদিনৰ আগলৈকে মহন্তসকল গুড়ি বন্ধা চাৰিতহে বহিব পৰা কথাবোৰ উপন্যাসখনত পোৱা যায়। প্ৰাচীন এই সত্ৰীয়া পৰম্পৰাত থকা জাত-পাতৰ প্ৰাচীৰখন ভেদ কৰি ইন্দ্ৰনাথে কিন্তু তাৰ আড্ডাত শুদিবীয়াৰ লগত একেলগে বহি চাহ-তামোল খাইছিল।

স্বামীগৃহ এৰি অহা গিৰিবালা দিনে দিনে শুকাই খীনাই গ’ল যদিও তেওঁ উচ্চ বৰ্ণৰ হিন্দু নাৰীয়ে পালন কৰিবলগীয়া খোৱা-বোৱা, পিন্ধা-উৰাৰেপৰা সকলোবোৰ বাধা-নিষেধ বিনাবাক্যৰে মানি লৈছিল। মৃত স্বামীৰ খৰমত তেওঁ নিতৌ পূজা সেৱা কৰিছিল আৰু তেওঁৰ অৱদমিত যোঁনাকাংক্ষাও পূৰণ কৰিছিল ৰাতি খৰমযোৰ বুকুত লৈয়ে। এইজনী দুৰ্গাই এদিন সিদ্ধান্ত কৰিলে তাই তাইৰ সোণৰ অলংকাৰ কেইপদ বেছি হ’লেও স্বামীৰ অস্থি দিবলৈ আৰু তীৰ্থ ভ্ৰমণলৈ যাব। সিহঁতৰ গাঁৱৰ তিৰোতক তীৰ্থ

ভ্ৰমণৰ বাবে নিবলৈ অহা পাণ্ডা তিনিটাই যথাৰীতি অনুযায়ী গোঁসানীৰ পদধূলি মূৰত ল'লে আৰু কথা প্ৰসঙ্গত ক'লে যে - দুৰ্গাক তীৰ্থলৈ নিয়াৰ ক্ষেত্ৰত অৰ্থনৈতিক দুৰ্যোগ হ'লে তাৰ ব্যৱস্থা সিহঁতে কৰিব। সিহঁতে আৰু ক'লে-

“এবাৰ ঔতালৰ বুঢ়ী গোঁসানীক আমি কান্ধত তুলি লৈ গৈছিলো। কাৰো হাতে
নেখাইছিল, কাকো নুচুইছিল— চব ম্লেচ্ছ! চব অস্পৃশ্য” (গোস্বামী ৫২)

পাণ্ডাকেইটাৰ এইখিনি কথা আৰু দুৰ্গাই স্বামীৰ অস্থি গংগাত দিলে পবিত্ৰ হোৱাৰ এই কথাবোৰত উচ্চবৰ্ণ হিন্দুৰ গোড়ামিৰ লগতে অন্ধবিশ্বাস জড়িত হৈ থকা যেনো বোধ হয়। ইন্দ্ৰনাথৰ ককাকৰ বছেৰেকীয়া শ্ৰাদ্ধৰ দিনা দুৰ্গা আৰু মাকে বামুণক ভোজন দক্ষিণা বিলাইছিল। সেই ভোজৰ বাবে মাটিৰ দালি আৰু খাহিৰ মাংস বন্ধা হৈছিল। দুই-তিনিটা লোকে মূৰটো মাটিৰ গাঁতত পুতি মাৰিছিল ছাগলীটো। অন্ধবিশ্বাস আৰু উচ্চ বৰ্ণৰ লোকক মাজৰ থকা নীতি-নিয়মৰ বাবে বিধৱা গিৰিবালাই মাংস খোৱাৰ লোভ ত্যাগ কৰিব নোৱাৰি লুকাই-চুৰকৈ খাই ধৰা পৰি প্ৰায়শ্চিত্ত হ'ব লগা হৈছিল। তেওঁলোকৰ মতে—

“মহাপাপ! মহাপাপ!! দামোদৰীয়া গোঁসাইৰ বিধৱাই মাংসৰ খালিত হাত
দিয়া মহাপাপ!!” (গোস্বামী ৭৪)

মৌ বৰণীয়া চুলিৰে মাৰ্ক চাহবৰ লগত গিৰিবালাই পুথি-পাজি গোটেৱাৰ কামত অবাধে যাবলৈ ধৰিলে। অৱশ্যে তাই যায় ছৈদিয়া গৰুৰ গাড়ীত আৰু মাৰ্ক যায় চাইকেলেৰে। এদিন গিৰিবালাই মাৰ্ক চাহাবক ৰজা হানভোগী মহাৰাজৰ গৃহস্থীৰ ধ্বজা বহণ কৰি থকা উঁয়ে খোৱা দুটামান খুঁটা থকা স্থানডোখৰ দেখুৱাবৰ বাবে গাড়ীৰ পৰা নামি গ'ল। গাড়োৱানে তালৈ নাযাবলৈ তাইক বাধা দিয়া সত্বেও তাই মাৰ্কৰ লগত নামি যোৱা দেখি গাড়োৱান স্মৃতিৰ গহুৰলৈ সোমাই পৰিল। তেওঁৰ মনলৈ আহিল- তেওঁ জাতিত হীৰা হোৱা বাবেই সৰুতে গিৰিবালাক এদিন কোলাত লওঁতে মাক গোঁসানীয়ে তাইক কাপোৰ-কানি খুলি নাদত গা ধুৱাইছিল। তেওঁৰ মনত এটা প্ৰশ্নই ঠাই ল'লে জাত-পাতৰ এখন সংকীৰ্ণ বেৰৰ মাজত আৱদ্ধ সেইখন ঘৰৰ জীয়ৰী বিধৱা গিৰিবালাই আজি এটা ম্লেচ্ছৰ সৈতে একেলগে অৰণ্যত সোমাল। এনেবোৰ সংকীৰ্ণ কথাই তথা নীতি-নিয়মে গিৰিবিলাক অকনো সুখী কৰিব পৰা নাছিল। তাই খুৰীয়েক সৰু গোঁসানী আৰু দুৰ্গাৰ দৰে সকলোবোৰ কথা বিনা প্ৰতিবাদে মানি ল'ব পৰা নাছিল। আৰু সেয়েহে পৰিশেষত তাই এই প্ৰথাবোৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ কৰাৰ উদ্দেশ্যেই আত্মজাহ দিবলগীয়া হ'ল।

একেদৰে উপন্যাসখনত পোৱা যায় মাছ বেচা পোহাৰীৰ কথা, সমাজে ত্যাগ কৰা কুষ্ঠৰোগীজনৰ কথা আৰু ইন্দ্ৰনাথৰ বন্ধু দেৱদত্তৰ মুখত 'ডোমৰ ল'ৰাৰ' কথা।

গুৱাহাটীত পঢ়ি থাকোতে ইন্দ্ৰনাথ, দেৱদত্ত আদিকে ধৰি উত্তৰ পাৰৰ গোঁসাইৰ ল'ৰাকেইটাই বেলেগ ৰাঙ্কি-বাঢ়ি খোৱাৰ কথাও উপন্যাসখনত পোৱা যায়। এদিন শম্ভু ডোমৰ ল'ৰা ভদ্ৰই কাৱৈ মাছ আনি সিহঁত থকা ঘৰটোৰ পিৰালিত থ'ব খোজোতেই এটা কাৱৈ মাছ তাৰ মুখত সোমাই গৈছিল। সি যন্ত্ৰণাত ছটফটাই থকাৰ সময়তো কিন্তু দেৱদত্তকে আদি কৰি আন গোঁসাইৰ ল'ৰাকেইটাই মাছটো তাৰ মুখৰ পৰা উলিওৱাৰ কোনো চেষ্টা নকৰিলে। কাৰণ তেওঁলোক গোঁসাইৰ সন্তান! ডোমৰ ল'ৰাক চুব লাগিলে তেওঁলোকে চুলি তিয়াই গা-ধুব লাগিব। এনেকুৱা সংস্কাৰেৰে পৰিপূৰ্ণ এখন সমাজৰ ল'ৰা হৈয়ো কিন্তু ইন্দ্ৰনাথৰ মানৱীয়তা জাত পাতৰ বিচাৰতকৈ উদ্ধত আছিল। যি সেই ডোমৰ ল'ৰা ভদ্ৰৰ মুখত হাত সুমুৱাই মাছটো উলিয়াই আনিলে। তাৰ এনে কাৰ্যৰ বাবে গোঁসাইৰ আনবোৰ ল'ৰাই মিলি তাক ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নান কৰোৱালে যদিও ইন্দ্ৰনাথৰ জ্বৰ হৈ থকাৰ বাবে চান্দ্রায়ন প্ৰায়শ্চিত্তৰপৰা সি মুক্তি পালে। এইজন ইন্দ্ৰনাথেই মাৰ্ক চাহাবৰ লগত গিৰিবালাৰ মিলামিছাক বাধা দিয়া নাছিল। মাৰ্ভিঠাত মাটিৰ হিচাপ ল'বলৈ যাওঁতে তেওঁৰ মনলৈ আহিল মাৰ্ক চাহাবৰ ধৰ্মগ্ৰন্থৰ কথা, ক্ৰুছৰ কথা। কিন্তু গোঁসাইৰ সন্তানে ব্ৰাহ্মণৰ ছোৱালী বিয়া কৰোৱা দস্তৰ নথকাৰ বাবে তেওঁ আকৌ সমাজ তথা পিতৃৰ অবাধ্য হৈ শাস্তি হোৱা ইলিমনক বিয়া কৰাব পৰা নাই। তেওঁৰ চৰিত্ৰটোত এফালে সংস্কাৰী মনোভাৱ লুকাই আছে যদিও তেওঁক সমাজভীৰু যেনো দেখা যায়। তেওঁ এফালে সমাজৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ কৰে যদিও সম্পূৰ্ণৰূপে সফল হ'ব নোৱাৰিলে।

উপন্যাসখনৰ পৰিশেষত ১৯৮০ চনৰ কথা আছে। সেই সময়ত এই সত্ৰলৈ বিজুলী চাকি আহিল, লগে লগে মানুহবোৰো সংস্কাৰী হ'ল। কানি বৰবিহৰ লগতে মানুহৰ মাজত লুকাই থকা জাত-পাতৰ সংকীৰ্ণতাৰ প্ৰাচীৰখন ক্ৰমে ঠেক হৈ গ'ল। এই খন জগলীয়াৰ পাৰৰ ব্ৰাহ্মণৰ ছোৱালী, গোঁসাইৰ ছোৱালীয়ে নিজ ইচ্ছাৰে শূদিৰৰ লগত বিবাহপাশত আবদ্ধ হ'ব পৰা হ'ল। ব্ৰাহ্মণ আৰু শূদিৰৰ মাজত থকা জাতিগত সংকীৰ্ণতা নোহোৱা হৈ পৰিল। জাত-পাতৰ বিচাৰবোৰ সময়ৰ লগে লগে হেৰাই যাবলৈ ধৰিলে। উপন্যাসখনত জন্মসূত্ৰে মানুহে লাভ কৰা জাতিগত পৰিচয়ৰ সংকীৰ্ণতাই যে মানুহৰ মাজত ভেদৰহে সৃষ্টি কৰে সেই কথা উপন্যাসিকাই সুন্দৰকৈ দৰ্শাই গৈছে। উপন্যাসখনত সেই সময়ৰ অসমত বসবাস কৰা সম্প্ৰদায়ৰ ভিতৰত গোঁসাই, ব্ৰাহ্মণ, শূদ্ৰ, ডোম, শুৰী, কঁহাৰ, কুমাৰ, হীৰা, নাপিত, বাঢ়ৈ, ধোৱা, চামাৰ আদিৰ কথাও উল্লেখ আছে। একেদৰে দেখা পোৱা যায় পঢ়াশালিতো থকা শ্ৰেণী বৈষম্য- “গুচ হৈলৈ গুচ বাপু আৰু মাইচানা আহিছি। নুচুবি! নুচুবি!!”

৫.০ সিদ্ধান্ত :

দাঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ বলিষ্ঠ লেখনিৰে বিধৌত এখন সাৰ্থক তথা উল্লেখযোগ্য উপন্যাস। উপন্যাসখনত জগলীয়াৰ পাৰৰ আমৰঙা সত্ৰৰ অধিকৰ পৰিয়ালৰ আভিজাত্য আৰু জাত্যভিমাণে কেনেকৈ নিজৰ পৰিয়াল তথা সমাজলৈ কঢ়িয়াই আনিছিল অৱক্ষয় তথা ভাঙোন তাৰ এক সুন্দৰ চিত্ৰ প্ৰতিফলিত হৈছে। গিৰিবালা, দুৰ্গা, সৰু গোস্বামী আদি ব্ৰাহ্মণ বিধৱাই উচ্চ বৰ্ণৰ হিন্দু বিধৱা তিবোতাই পালন কৰিবলগীয়া বৈধব্যৰ প্ৰতিটো কঠোৰ নীতি-নিয়ম মানি কেনেকৈ নিজৰ জীৱনৰ সুখ-আনন্দ বিসৰ্জন দিব লগা হ'ল সেই কথা ঔপন্যাসিকাই অতি সাৱলীলভাৱে বৰ্ণাইছে। একেদৰে ব্ৰাহ্মণৰ গোড়ামিৰে পূৰ্ণ পৰিয়ালৰ সন্তান হৈয়ো গিৰিবালা আৰু ইন্দ্ৰনাথে কিছু পৰিমাণে সমাজ তথা পৰিয়ালৰ সংস্কাৰৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ কৰাও পৰিলক্ষিত হয়। সেইখন সমাজত নীচ বা হীন জাতিৰ প্ৰতি থকা ধাৰণা সুন্দৰভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছে উপন্যাসখনত। ঔপন্যাসিকাই জাত ভেদৰ ক্ষেত্ৰত সৃষ্টি কৰা এনে পৰিস্থিতি, পৰিৱেশ, চৰিত্ৰ তথা সংলাপে সমসাময়িক সমাজখনৰ এখন প্ৰতিচ্ছবি আমাৰ সন্মুখত দাঙি ধৰিছে। ঔপন্যাসিকাই নিজ জীৱনৰ পৰা লাভ কৰা অভিজ্ঞতা আৰু বাস্তৱ সমাজৰ আধাৰত সৃষ্টি কৰা এইখন উপন্যাসত জাতিভেদৰ কথাই স্থান পাইছে যদিও এইগৰাকী মানৱদৰদী তথা সংস্কাৰবাদী ধাৰণাৰে উদ্বুদ্ধ ঔপন্যাসিকাই কিন্তু প্ৰকৃততে এইবোৰৰ জৰিয়তে মানুহৰ মাজত থকা জাত-পাতৰ সংকীৰ্ণতাক আঁতৰাবহে খুজিছে। মানুহৰ মাজত থকা শ্ৰেণী বৈষম্যৰ লগতে ধৰ্মীয় ভেদভাৱ আঁতৰাই এক মানৱ সমাজ গঢ়াৰ প্ৰচেষ্টাৰে এওঁ সৃষ্টি কৰিছে— গিৰিবালা, মাৰ্ক চাহাব, জামালাউদ্দিন, ইন্দ্ৰনাথ আদিৰ দৰে চৰিত্ৰ। দাঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা নামটোও তেওঁ ইয়াত প্ৰতীকী ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰিছে। যিয়ে নিদেৰ্শ কৰিছে পৰম্পৰাগতভাৱে চলি অহা সত্ৰাধিকাৰ প্ৰভুৰ অৱনতি তথা শক্তিহীন অৱস্থাৰ কথা। নতুন যুগসন্মিত সামাজিক, ৰাজনৈতিক আদিৰ পৰিৱৰ্তনৰ কথা। উপন্যাসখনৰ শেষত ঔপন্যাসিকাই নিজেই উল্লেখ কৰিছে যে কমিউনিষ্টসকলৰ উত্থানৰ পিছত জাত-পাতৰ সংকীৰ্ণতাক বাদ দি সেই সমাজখনৰ লোকসকলে আধুনিক মানুহ হিচাপে সংস্কাৰী হ'ল।

৬.০ উপসংহাৰ :

উপন্যাসখনৰ 'লেখিকাৰ একাষাৰ'ত ঔপন্যাসিকাই কৈছে যে তেওঁ সৰুতে অতিবাহিত কৰা দক্ষিণ কামৰূপৰ আমৰঙা সত্ৰৰ স্মৃতিৰ আধাৰত তেওঁ উপন্যাসখন ৰচনা কৰিছে। চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ নিজ জীৱনৰ আটাইতকৈ প্ৰিয় চৰিত্ৰ কিছুমানক ইয়াত স্থান দি কল্পনাৰ বহন সানিছে। ঔপন্যাসিকাৰ এনে কথাই স্পষ্ট ইংগিত দিয়ে যে সমাজ বাস্তৱতাৰ আধাৰত নিৰ্মিত এইখন উপন্যাসৰে যোগেদিও তেওঁ মানৱতাবাদী

আদৰ্শক প্ৰতিবিস্মিত কৰাব খুজিছে যাৰদ্বাৰা উন্মুক্ত হৈছে তেওঁৰ জাতি চিন্তাও।

পৰম্পৰাগত উপস্থাপন আৰু বিন্যাসৰীতি ব্যৱহাৰ কৰি ৰচনা কৰা উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰসমূহৰ চিন্তা-কৰ্ম, আদৰ্শ-অনুভৱ, আচাৰ নীতি আদিবোৰে উপন্যাসিকাৰ নিজস্ব ধ্যান ধাৰণাকে উন্মুক্ত কৰিছে। পাৰ্শ্ব কাহিনী, ঘটনা তথা পৰিস্থিতি আৰু চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ দ্বাৰা তেওঁ উপন্যাসখনৰ সৌষ্ঠৱ বৃদ্ধি কৰাইছে। সংলাপ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ যথেষ্ট সাৱধানতা অৱলম্বন কৰা দেখা যায়। সংলাপৰ নাটকীয়তা চৰিত্ৰ উপযোগী হোৱাৰ লগতে এইবোৰে চৰিত্ৰসমূহৰ চাৰিত্ৰিক দিশ দাঙি ধৰাত সম্পূৰ্ণৰূপে সফল হৈছে। অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা কামৰূপীৰ সঘন প্ৰয়োগৰদ্বাৰা উপন্যাসখনৰ ভাষাটো বিকৃত হোৱা নাই বৰঞ্চ বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ হৈছে। উপন্যাসখনত প্ৰয়োগ কৰা কল্পচিত্ৰ, উপমা আদিবোৰে উপন্যাসখনৰ ভাষাটোক এক সুকীয়া মৰ্যাদা দিছে। আলোচনাৰ পৰিশেষত ক'ব পাৰি যে চৰিত্ৰ নিৰ্মাণ, উপন্যাসখনৰ পটভূমি, পৰিস্থিতি, কাহিনী আদিবোৰত সম্পূৰ্ণভাৱে লুকাই আছে উপন্যাসিকাৰ অসমীয়া জাতিৰ প্ৰতি তথা মানৱৰ প্ৰতি থকা টান আৰু সচেতনতা। □

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী

অসমীয়াঃ

- . গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম। *উপন্যাস সমগ্ৰ*। গুৱাহাটীঃ ষ্টুডেণ্টচ ষ্ট'ৰ্চ, ১৯৯৮(প্ৰথম প্ৰকাশ)। প্ৰকাশিত।
- ডেকা, নমিতা। “মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাস”। প্ৰ। *এশ বছৰ অসমীয়া উপন্যাস*। সম্পা, নগেন ঠাকুৰ। গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০০০(প্ৰথম প্ৰকাশ)। প্ৰকাশিত।
- দাস, ভূৱনমোহন। “অসমীয়া জাতি গঠন প্ৰক্ৰিয়া”। প্ৰ। *অসমীয়া জাতি আৰু সংস্কৃতি*। সম্পা, পৰমানন্দ ৰাজবংশী। গুৱাহাটীঃ প্ৰাগ্জ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়, অসমীয়া বিভাগ, ২০০৩। প্ৰকাশিত।
- দাস, ভূৱনমোহন। “জনগোষ্ঠীত প্ৰজাতীয় উপাদান”। প্ৰ। *অসমীয়া জাতিৰ ইতিবৃত্ত*। সম্পা, গিৰিধৰ শৰ্মা। ডিব্ৰুগড়ঃ বনলতা, ১৯৯৬ [১৯৭৪]। প্ৰকাশিত।
- শৰ্মা, গোবিন্দ প্ৰসাদ। “উপন্যাসত সামাজিক বাস্তৱতা-মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা”। প্ৰ। *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস*। গুৱাহাটীঃ ষ্টুডেণ্টচ ষ্ট'ৰ্চ, ২০০৯ [১৯৯৫]। প্ৰকাশিত।
- শৰ্মা, গোবিন্দ প্ৰসাদ। “নাৰীভাৱনাত উদ্বিগ্নঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামী”। প্ৰ। *নাৰীবাদ আৰু অসমীয়া উপন্যাস*। গুৱাহাটীঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০০৭ (প্ৰথম প্ৰকাশ)। প্ৰকাশিত।
- ভট্টাচাৰ্য, বসন্ত কুমাৰ। “মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা”। প্ৰ। *সাহিত্য অধ্যয়ন*। নলবাৰীঃ অ'লি পুথি ঘৰ, ২০০৫ (প্ৰথম প্ৰকাশ)। প্ৰকাশিত।

হুছেইন, নিকুমনি। সম্পা। *মামণি বয়ছমৰ আভা আৰু প্ৰতিভা*। গুৱাহাটীঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০০৮
(প্ৰথম প্ৰকাশ)। প্ৰকাশিত।

আলোচনী :

খাউণ্ড, মলয়া। “দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা”। প্ৰ। *গৰিয়সী*। সম্পা, চন্দ্ৰ প্ৰসাদ শইকীয়া।
গুৱাহাটীঃ সাহিত্য প্ৰকাশ, ডিচেম্বৰ, ১৯৯৮। প্ৰকাশিত।

ডেকা, কনকসেন। “এটা সংস্কাৰকামী মন লৈ সাহিত্য ৰচনা কৰিছিল মামণি বয়ছম গোস্বামীয়ে”।
প্ৰ। *মাহেকীয়া গল্প*। সম্পা, পংকজনয়ন ভট্টাচাৰ্য। গুৱাহাটীঃ বাথীতা প্ৰকাশন, জানুৱাৰী,
২০১২। প্ৰকাশিত।

দত্ত, মৌচুমী। “দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা আৰু নীলকণ্ঠী ব্ৰজত বিধৱা নাৰীৰ প্ৰতিচ্ছবি”।
প্ৰ। *স্মৰণিকা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আন্তঃ মহাবিদ্যালয় যুৱ মহোৎসৱ*। সম্পা, দ্বীপেন
বৰুৱা। গুৱাহাটীঃ বিশ্ববিদ্যালয় স্নাতকোত্তৰ ছাত্ৰ সন্থা, ২০১০-২০১২। প্ৰকাশিত।

বৰুৱা, কুমুদ। “দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদাঃ এটি টোকা”। প্ৰ। *গৰিয়সী*। সম্পা, লক্ষীন্দন
বৰা। গুৱাহাটীঃ সাহিত্য প্ৰকাশ, ফেব্ৰুৱাৰী, ২০১২। প্ৰকাশিত।

ইংৰাজী :

Ghurye, G.S. *Cast and Race in India*. Bombay: Popular Prakashan, 2008
[1932, '50, '56, '61, '79, '86, '88, '90, '93, '94, '96, '99, 2004, '08]. Print.

SAMPRIITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-40-54

শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত বসৰ সৌন্দৰ্য

মৌচুমী বৰুৱা

সহকাৰী অধ্যাপিকা, অসমীয়া বিভাগ, দেৱৰাজ বয় মহাবিদ্যালয়, গোলাঘাট

Email : mausumiboruah12@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমৰ ধৰ্মীয়, সাংস্কৃতিক, বৌদ্ধিক জগতত সৰ্বাধিক চৰ্চিত ব্যক্তি গৰাকী হ'ল শঙ্কৰদেৱ। ৰাজনৈতিক অস্থিৰতা, ধৰ্মীয় বিশৃংখলা, বানপানী, উঁই, বনজুইৰ দৰে প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগে জুৰুলা কৰা সত্ত্বেও শঙ্কৰদেৱে সাহিত্য সাধনা কৰিছিল। সাঁচিপাতত সাহিত্য ৰচনা কৰা শঙ্কৰদেৱৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সাঁচিপাতৰ যোগাৰ আৰু উপযুক্ত ধৰণেৰে সংৰক্ষণ এক সমস্যা হৈ পৰিছিল। সেইদৰেই সমসাময়িক লোকসকলৰ নিৰক্ষৰতাই শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যিক পাঠকৰ পৰা দূৰৈত অৱস্থান কৰাইছিল। সেইবাবেই শঙ্কৰদেৱে শৃংখলিত সমাজ গঢ়িবৰ বাবে সাহিত্যিক মাধ্যম হিচাপে লৈছিল। সাহিত্যৰ জৰিয়তে ধৰ্মৰ আদৰ্শ প্ৰচাৰৰ মহৎ উদ্দেশ্য লৈ শঙ্কৰদেৱে সমাজক সুশৃংখলিত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱে কাব্যসমূহত বিভিন্ন বসৰ প্ৰয়োগ কৰিছিল। বস প্ৰয়োগৰ বৈবিধ্য আৰু বৈচিত্ৰ্যই শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহ সৌন্দৰ্যশালী কৰি তুলিছিল। যাৰ বাবে সহজ সৰল শ্ৰোতাই কাব্যপাঠ কৰি আনন্দ লাভ কৰিছিল আৰু ভক্তিৰসৰ মাহাত্ম্য উপলব্ধি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। উদ্দেশ্যধৰ্মিতা থকা সত্ত্বেও শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহ ৰসোত্তীৰ্ণ আৰু কালজয়ী হ'বলৈ সক্ষম হৈছে।

সূচক শব্দ : কাব্য, বস, ভক্তি, সৌন্দৰ্য।

০.০.০ অৱতৰণিকা :

অসমৰ ধৰ্মীয়, সাংস্কৃতিক, বৌদ্ধিক জগতত সবাধিক চৰ্চিত ব্যক্তি গৰাকী হ'ল শঙ্কৰদেৱ। অসমীয়া জাতীয় জীৱনক নতুন গতি আৰু মাত্ৰা প্ৰদান কৰাত শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ বিশ্বৰ ভিতৰতে ব্যতিক্ৰমী পুৰুষ। জ্ঞান, বুদ্ধি, মেধা আৰু প্ৰতিভাৰ সংযোগত শঙ্কৰদেৱৰ আছিল অতুলনীয় ব্যক্তিত্ব। ব্যক্তিত্বৰ চমকনিত তেওঁ সৰ্বসাধাৰণৰ বাবে পৰিণত হৈছিল এজন বিস্ময়কৰণকাৰে নমস্য বিশেষ পুৰুষলৈ। শঙ্কৰদেৱৰ মাজত অভিনৱ আৰু অভূতপূৰ্ব গুণৰ সমাৱেশ দেখি উচিতভাৱেই তেওঁক বুলিবলৈ লোৱা হৈছিল মহাপুৰুষ প্ৰজ্ঞা আৰু প্ৰতিভাৰে সমুজ্জ্বল শঙ্কৰদেৱে অসমীয়া জাতিসত্তাক এনেদৰে গঢ়ি তুলিছিল যে যোৱা প্ৰায় চাৰে পাঁচশ বছৰ শঙ্কৰদেৱ নিৰ্দেশিত পথেৰেই অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতিয়ে গতি কৰি আহিছে। সেই সময়ৰ অস্থিৰ সমাজ, ৰাজনৈতিক, ধৰ্মীয় বাতাবৰণে সাহিত্য চৰ্চাৰ বাবে অনুকূল পৰিৱেশ ৰচনা কৰা নাছিল; কিন্তু শঙ্কৰদেৱৰ বিশেষত্ব এইখিনিতে যে সকলো ধৰণৰ প্ৰতিকূলতাক প্ৰতিহত কৰি শঙ্কৰদেৱে সাহিত্য চৰ্চা কৰিছিল। ৰাজনৈতিক অস্থিৰতা, ধৰ্মীয় বিশৃংখলা, বানপানী, উই, বনজুইৰ দৰে প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগে জুৰুলা কৰা সত্ত্বেও শঙ্কৰদেৱে সাহিত্য সাধনা কৰিছিল। সাঁচিপাতত সাহিত্য ৰচনা কৰা শঙ্কৰদেৱৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সাঁচিপাতৰ যোগাৰ আৰু উপযুক্ত ধৰণেৰে সংৰক্ষণ এক সমস্যা হৈ পৰিছিল। সেইদৰেই সমসাময়িক লোকসকলৰ নিৰক্ষৰতাই শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যক পাঠকৰ পৰা দূৰৈত অৱস্থান কৰাইছিল। সেইবাবেই শঙ্কৰদেৱে শৃংখলিত সমাজ গঢ়িবৰ বাবে সাহিত্যক মাধ্যম হিচাপে লৈছিল। সাহিত্যৰ জৰিয়তে ধৰ্মৰ আদৰ্শ প্ৰচাৰৰ মহৎ উদ্দেশ্য লৈ সমাজক সুশৃংখলিত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল শঙ্কৰদেৱে। তেওঁৰ ধৰ্ম আৰু সাহিত্য পৰস্পৰ পৰিপূৰকহে আছিল। শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যত ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্য নিহিত থাকিলেও কলাগুণ খৰ্ব হোৱা নাই। আনকি শঙ্কৰদেৱে কাব্যসমূহৰ জৰিয়তে সাধাৰণ পাঠকক ধৰ্মৰ প্ৰতি সহজে আগ্ৰহী কৰি তুলিব পাৰিছিল। শব্দ প্ৰয়োগ, অৰ্থৰ সৌন্দৰ্য, ছন্দৰ সৌন্দৰ্যৰ দৰেই ৰসৰ প্ৰয়োগ আৰু সৌন্দৰ্যৰ বাবেও কাব্যসমূহ পাঠকৰ মাজত জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছিল।

০.১.০ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

আলোচনাপত্ৰত শঙ্কৰদেৱৰ ছখন কাব্য ক্ৰমে হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান, ৰুক্মিণীহৰণ, অজামিল উপাখ্যান, অমৃত মথন, বলিছলন আৰু কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্যত ৰসৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ'ব।

০.২.০ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত ৰসৰ প্ৰয়োগ আৰু সৌন্দৰ্য বিষয়ক অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য কেইটা হ'ল -

(ক) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত বিভিন্ন ৰসৰ প্ৰয়োগৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা।

(খ) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত বিভিন্ন ৰসে সৃষ্টি কৰা সৌন্দৰ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা।

(গ) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত ভক্তিৰসৰ প্ৰয়োগ, সৌন্দৰ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা।

০.৩.০ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত ৰসৰ প্ৰয়োগ আৰু সৌন্দৰ্য বিষয়টি বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰে আলোচনা কৰা হ'ব।

০.৪.০ অধ্যয়নৰ মূল আলোচনা :

কলাৰ লগত সৌন্দৰ্য, আনন্দ আৰু ৰস জড়িত হৈ আছে। সেয়ে স্বাভাৱিকতে কলাৰ এটা ভাগ হিচাপে কাব্যৰ লগতো ৰসৰ সম্পৰ্ক থাকিবই। কবিতাৰ প্ৰধান কাম ৰস সৃষ্টি কৰা। যাক আনন্দৰ বাবে সাহিত্য বাৰে বাৰে অধ্যয়ন কৰা হয় সিয়েই ৰস। ৰস উপভোগৰ বাবেই সাহিত্যৰ পুনঃ পুনঃ অধ্যয়ন কৰা হয়। ৰসৰ উপলব্ধিয়ে পাঠকক অলৌকিক জগতলৈ লৈ যায়, ৰসে পাঠকক অপাৰ্থিব আনন্দ অনুভূত কৰায়। সেয়ে কাব্য পাঠৰ জড়িয়তে পোৱা আনন্দক (কাব্যানন্দ) ব্ৰহ্মস্বাদ সহোদৰ বুলিও বহুতে ক'ব খোজে। কাব্যৰ জৰিয়তে ৰস আনন্দ কৰা অৱস্থাত পাঠক অতিজাগতিক জগতলৈ গুচি যায়। ৰস বিচাৰৰ আদৰ্শই পৃথিৱীৰ সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত প্ৰাচীন ভাৰতীয় সাহিত্যক এক বিশিষ্ট আসন দিছে। ৰস কাব্যৰ লগত অবিচ্ছেদ্য ভাৱে সংযুক্ত। ৰস শব্দই সাধাৰণতে জুলীয়া পদাৰ্থ, ভাল লগা, ভাল পোৱা বা আনন্দ অৱস্থাক সূচালেও কাব্যৰ ৰস হ'ল কাব্য আনন্দৰ জৰিয়তে লাভ কৰা আনন্দ। কাব্যৰ এই আনন্দ অসীম, অনন্ত। কোনো ধৰণৰ কালিক বা ভৌগোলিক সীমাৰেখাৰে ইয়াক বান্ধিব নোৱাৰি। ই কোনো ব্যক্তি বিশেষৰ আনন্দ নহয়। নিৰ্বিশেষ বাবেই কাব্যানন্দক ব্ৰহ্মানন্দৰ লগত তুলনা কৰা হৈছে। কাব্যপাঠৰ আনন্দই যেতিয়া হৃদয় স্পৰ্শ কৰে, তেতিয়া শোক, দুখ, ক্ষুধা আদি সকলো জাগতিক অনুভূতি লুপ্ত হৈ পৰে। থাকে মাথো এক সীমাহীন আনন্দৰ অনুভূতি। চৰাচৰ হৈ পৰে আনন্দময়। এই আনন্দ পাবৰ বাবেই কাব্যৰসিকজনে বাৰম্বাৰ কাব্য পাঠ কৰে। আৰু সেইখন কাব্যই পাঠকে বাৰে বাৰে অধ্যয়ন কৰিব য'ত কিবা নহয় কিবা এটা 'সৌন্দৰ্য' বিচাৰি পাব। অৰ্থাৎ সৌন্দৰ্যৰ লগত আনন্দ আৰু ৰসৰ প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক আছে। অৱশ্যে সহৃদয়জন নহ'লে কাব্যপাঠৰ জড়িয়তে আনন্দ লাভ কৰিব নোৱাৰি।

০.৪.১ ভৰতৰ ৰসসূত্ৰৰ ব্যাখ্যা :

ৰিভাৰনুভাৰ ব্যভিচাৰি সংযোগাদ ৰসনিষ্পত্তিঃ - নাট্যশাস্ত্ৰৰ ষষ্ঠ অধ্যায়ৰ এই বাক্যটিকে ভৰতৰ ৰসসূত্ৰ বোলা হয়। অৰ্থাৎ বিভাৰ, অনুভাৰ আৰু ব্যভিচাৰি ভাৱৰ সহযোগত ৰসৰ নিষ্পত্তি হয়। ভৰতে সূত্ৰটোত ব্যৱহাৰ কৰা নিষ্পত্তি শব্দটো বেলেগ বেলেগ আলংকাৰিকে বেলেগ অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছে। উৎপত্তি, অনুমিতি, ভুক্তি আৰু অভিব্যক্তি - এই চাৰিটা ব্যাখ্যাৰ আধাৰত উৎপত্তিবাদ, অনুমিতিবাদ, ভুক্তিবাদ আৰু অভিব্যক্তিবাদ নামৰ চাৰিটা মতবাদৰ সৃষ্টি হৈছে।

০.৪.২ বসৰ সংখ্যা আৰু বসৰ প্ৰাধান্য :

ৰতি, হাস, শোক, ক্ৰোধ, উৎসাহ, ভয়, জুগুপ্সা ঘৃণা আৰু বিস্ময় নামৰ আঠটা স্থায়ী ভাৱৰ আধাৰত শৃঙ্গাৰ, হাস্য, কৰুণ, ৰৌদ্ৰ, বীৰ, ভয়ানক বীভৎস আৰু অদ্ভুত বসৰ কথা ভৰত মুনিয়ে নাট্য শাস্ত্ৰতে উল্লেখ কৰি গৈছে। উদ্ভূট আৰু অভিনৱ গুপ্তই শম নামৰ স্থায়ীভাৱৰ আধাৰত শাস্ত্ৰ বসৰ সংযোগেৰে বসৰ সংখ্যা ন লৈ বৃদ্ধি কৰিলে। অৱশ্যে পৰৱৰ্তী সময়ত বেলেগ বেলেগ আলংকাৰিকেও নিজৰ ধৰণেৰে বসৰ উল্লেখৰে (বিশ্বনাথ কবিৰাজ - বাৎসল্য, ৰুদ্ৰট - প্ৰেয় ইত্যাদি) বসৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰা দেখা যায়।

বসৰ প্ৰকাৰভেদৰ দৰে বসৰ প্ৰাধান্যৰ ক্ষেত্ৰতো আলংকাৰিকসকলৰ মাজত মতভিন্নতা থকা দেখা যায়। অভিনৱগুপ্তই শাস্ত্ৰক মূল বসৰ মৰ্যাদা দিয়াৰ দৰে ভোজৰাজে সৰস্বতী কণ্ঠাভৰণ আৰু শৃঙ্গাৰ প্ৰকাশ নামৰ গ্ৰন্থত শৃঙ্গাৰ বসক ঘাই বস বুলিছে। ভৱভূতিৰ মতে কৰুণৰ সেই একমাত্ৰ বস আৰু বিশ্বনাথ কবিৰাজৰ প্ৰপিতামহ নাৰায়ণ পণ্ডিতৰ মতে অদ্ভুত বসহে প্ৰধান বস। এনেদৰে আলংকাৰিকসকলে নৱ বিধ বসৰ প্ৰকাৰভেদ স্বীকাৰ কৰিও এটা নিৰ্দিষ্ট বসক প্ৰাধান্য দিয়া পৰিলক্ষিত হয়।

০.৪.৩ শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত বিভিন্ন বসৰ প্ৰয়োগ-সৌন্দৰ্য :

নিজৰ কবিসত্ত্বক সচেতনতাৰে বহন কৰি লৈ ফুৰা কবি শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত বসৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কেও সচেতন আছিল। “কাব্যৰস কিছু দিছো” বুলি কৰা উল্লেখই প্ৰমাণ কৰে কবি শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত বস প্ৰয়োগ সম্পৰ্কেও সচেতন আছিল। লগতে মাধৱ কন্দলীৰ উত্তৰসূৰী হিচাপে শঙ্কৰদেৱৰ ৰুচিসন্মত বৌদ্ধিক পৰিবেশৰ পাঠক, সভাসদ সাধুজনৰ ৰুচিসম্পৰ্কেও অৱগত আছিল। সেইবাবে তেওঁ কাব্যত বসৰ যথোচিত প্ৰয়োগেৰে সেই ৰুচিসন্মত পাঠকক আকৰ্ষণ কৰিব বিচাৰিছিল। তদুপৰি, শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্য অন্যান্য বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ দৰেই মূলতঃ অনুসৃষ্টিমূলক হোৱা বাবেই মূলৰ পৰা একেবাৰে ফালৰি কাটি আহিব পৰা নাছিল। মূলত যিহেতু বসৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছিলেই, গতিকে স্বাভাৱিকতে শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যতো বসে প্ৰাধান্য পাইছিল। শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহত সকলো বসেই সমানে গুৰুত্ব লাভ কৰা নাই। তথাপিও কাহিনীৰ প্ৰয়োজনত যেতিয়াই যি বসৰ প্ৰকাশ ঘটিছে তেতিয়াই ই যথাযথ আৰু সাৰ্থক ৰূপত প্ৰকাশ পোৱা দেখা যায়। শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত বস প্ৰয়োগৰ বৈবিধ্য আৰু বৈচিত্ৰ্য এনেদৰে পৰিলক্ষিত হয় -

০.৪.৩.১ শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত শৃঙ্গাৰ বসৰ প্ৰয়োগ-সৌন্দৰ্য :

ভোজৰাজে *শৃঙ্গাৰ প্ৰকাশ* নামৰ গ্ৰন্থত নৱবিধ বসৰ ভিতৰত শৃঙ্গাৰ বসকে সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দি মতামত আগবঢ়াইছে। সকলো সাহিত্যতে শৃঙ্গাৰ বসে গুৰুত্ব পোৱা দেখা যায়। মূলতঃ শ্ৰীকৃষ্ণ চৰিত্ৰ আধাৰিত কাব্য হ'লেও শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত শৃঙ্গাৰ বসৰ প্ৰয়োগৰ প্ৰাচুৰ্য দেখা যায়। শঙ্কৰদেৱৰ *ৰুক্মিণীহৰণ কাব্য*, *অমৃত মছন*, *বলিছলন* আৰু

কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্যত শৃঙ্গাৰ বসৰ বিশেষ প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়। শঙ্কৰদেৱৰ সৰ্বাধিক জনপ্ৰিয় কাব্য ৰুক্মিণীহৰণত ৰুক্মিণী-কৃষ্ণৰ প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ পৰা পতি-পত্নীলৈ উত্তৰণৰ পথত বিপ্লৱ আৰু সন্তোগ শৃঙ্গাৰ দুয়োটা বসৰে প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়।

কৃষ্ণক চিন্তোহো মঞি বৰ হাবিয়াস

কৃষ্ণে মোক বিহা কৰিবন্তু অভিলাষ।। (ৰুক্মিণী হৰণ ৮৬)

কৃষ্ণৰ প্ৰতি থকা হাবিয়াস, কৃষ্ণক লৈ থকা অভিলাষেৰে কৃষ্ণৰ প্ৰতি ৰুক্মিণীৰ প্ৰেমৰ প্ৰকাশ ঘটে। একেদৰেই বেদনিধিৰ মুখেৰে ৰুক্মিণীৰ বতৰা পাই কৃষ্ণইও কৈ উঠিল -

যেসানি শুনিলো ৰূপ-গুণ ৰুক্মিণীৰ

সেহি দিন হস্তে মোৰ চিত নুহি থিৰ

নাই সুখ শাস্তি মোৰ নুৰুয়ে ভাত

উণ্ডল থুণ্ডল নিদ্ৰা নাসয় শয্যাত।। (ৰুক্মিণী হৰণ ১৪৪)

এনেদৰে কৃষ্ণ-ৰুক্মিণীৰ পৰম্পৰৰ অদৰ্শনতে ওপজা প্ৰেম (পূৰ্বৰাগ, বিপ্লৱ শৃঙ্গাৰ) জৰাসন্ধ, শিশুপাল, ৰুক্মবীৰ আদি বিভিন্ন প্ৰতিকবন্ধকতা অতিক্ৰম কৰি শেষত তোমাৰে সে জী জমাই তোমাৰে সে ঘৰ” -দৈৱকী, জ্যেষ্ঠজনৰ আশীৰ্বাদেৰে পতি-পত্নীৰ সম্পৰ্কত বান্ধ খাই সন্তোগ শৃঙ্গাৰৰ উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন হৈ পৰে। “কাব্যখনৰ অঙ্গীৰস ভক্তিৰ প্ৰধান পোষক শৃঙ্গাৰে পূৰ্বৰাগ, অনুৰাগ, বিচ্ছেদৰ আশংকা, পুনৰ্মিলন আৰু সন্তোগৰ দ্বাৰা পূৰ্ণাঙ্গতা লাভ কৰিছে। বীৰ, বৌদ্ৰ, ভয়ানক, কৰুণ, হাস্য আদি বিবিধ ৰসেও মূলৰসটোৰ পুষ্টি সাধন কৰিছে।

একেদৰে অমৃত-মস্থনত শিৱৰ বিষুৰ মোহিনীৰূপ দৰ্শন বৰ্ণনাৰ অংশত শৃঙ্গাৰ বসৰ চূড়ান্ত প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়।

পাশ চাপা দেও চুমা কি কৰিবে পাৰে উমা

শুনা প্ৰাণেশ্বৰী মোৰ বাক।

মদনে তাপিত মন নাই কিছু শ্ৰুতি জ্ঞান

পাসৰিলা কাষতে উমাক।। (অমৃত মখন ৬৭৬)

“চক্ষু কমলৰ পাখিৰে” অলপ হাসি মাৰি কণ্ঠৰ সাতসৰি লৰাই, কাষ পিঠি দৰশান্ত কৰি শৰীৰৰ লাসৱেশ কৰি থকা মোহিনীক “দেখি শঙ্খু অতি ভৈলা ভোল।” এনেদৰে শৰীৰৰ ৰূপৰ বৰ্ণনাৰে শৃঙ্গাৰ বস উদ্ৰেক কৰি শিৱৰ দৰে মহাযোগীৰো ধ্যান ভঙ্গ কৰাৰ বৰ্ণনা আছে অমৃত-মস্থন কাব্যত। অমৃত-মস্থন কাব্যৰ শিৱৰ মাজেদিয়ে শঙ্কৰদেৱে শৃঙ্গাৰবস আটাইতকৈ বেছিকৈ প্ৰকাশ কৰিছে -

প্ৰাণ যায় শঙ্কৰৰ কাম উতপাতে।

মহাবেগে খোপাত ধৰিলা বামহাতে।।

বহু প্ৰাণেশ্বৰী বুলি কৰি আলিঙ্গন।

মহা কাম ভোলে দিলা মুখত চুম্বন।। (অমৃত মথন ৬৮৫)

সুন্দৰী বৰ্মণীৰ মোহত পৰি নিজ পত্নী পাৰ্বতীক “তোমাৰেমে কৰি দিবো চেড়ী।।” বুলি ক’ব পৰাকৈ অমৃত মন্ত্ৰনত শিৱৰ মাজেদি শৃঙ্গাৰ বসৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। “উলঙ্গ” হৈ মোহিনীৰ পিছে পিছে ঘূৰিলেও, শিৱৰ মাজেদি শৃঙ্গাৰ বসৰ উৎকট প্ৰকাশ ঘটিলেও অমৃত মন্ত্ৰনৰ শিৱৰ মোহিনীৰ ৰূপ দৰ্শনৰ পৰৱৰ্তী অংশৰ বৰ্ণনা কিন্তু অশ্লীলতাৰ দোষত দোষগ্ৰস্ত নহয়। কিয়নো ৰচকৰ উদ্দেশ্যৰ ওপৰতহে নিৰ্ভৰ কৰে সাহিত্যৰ অশ্লীলতাৰ প্ৰসঙ্গ। কাব্য-কাহিনীৰ মূল উদ্দেশ্যৰ খাতিৰত যদি অশ্লীল যেন লগা বৰ্ণনা কৰিব লগা হয় তেতিয়া সি অশ্লীল সাহিত্য হ’ব নোৱাৰে। সেই অৰ্থতে বিষুৰে মোহিনীৰূপৰ (অমৃত মথনৰ) এই নিৰ্দিষ্ট অংশ “অশ্লীলতাৰ” পৰা বহু দূৰৈত অৱস্থান কৰে।

একেদৰে হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান, বলিছলন, কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্য আদিত পোনপটীয়াকৈ শাৰীৰিক বৰ্ণনাৰে শৃঙ্গাৰ বসৰ প্ৰকাশ ঘটা দেখা নাযায় যদিও হৰিশ্চন্দ্ৰ শৈব্যৰ দাম্পত্য জীৱনত পৰম্পৰৰ প্ৰতি থকা সন্মান, বুজাবুজিৰ বৰ্ণনা দেখা যায়। পত্নীক—

হৰি হৰি প্ৰাণেশ্বৰী আপদৰ সহিতৰি

মোহোৰ কণ্ঠৰ হেমহাৰ।

কোনসতে মোক এৰি থাকো মই প্ৰাণ দৰি

মুখ্য প্ৰাণ তইসি আমাৰ।। (হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান ২৭৮)

প্ৰাণেশ্বৰী, সহিতৰি, কণ্ঠৰ হেমহাৰ, নিজৰ প্ৰাণ বুলি অভিহিত কৰি যাৰ মুখ দেখি জীয়াই থাকো বুলি কোৱা হৰিশ্চন্দ্ৰৰ এইষাৰ উক্তিক দাম্পত্য প্ৰেমৰ সাৰ্থক প্ৰকাশ বুলিব পাৰি।

একেদৰে বলিছলনত বলি পত্নী “বিষ্ণুৱালীৰ দ্বাৰা বামনৰ স্তুতি” অংশত পতি বলিৰ দুৰ্দশাৰ সামান্যতম হ’লেও উপশমৰ ক্ষেত্ৰত পত্নী বিষ্ণুৱালীৰ ভূমিকাৰ বৰ্ণনাৰে শঙ্কৰদেৱে দাম্পত্য প্ৰেমৰ উজ্জ্বল স্বাক্ষৰ দাঙি ধৰা দেখা যায়—

বিষ্ণুৱালী মহাসতী দেখি হেন বিসঙ্গতি

শোকশেলে হৃদয় বিদাৰে।

স্বামীৰ দেখিয়া শাস্তি যেন প্ৰাণ ফুটে আতি

নেত্ৰৰ লোতক পৰে ধাৰে।। (বলিছলন ১২০৯)

স্বামীৰ শাস্তি দেখি প্ৰাণফুটি যোৱা, নেত্ৰৰ ধাৰেৰে লোতক পৰা, শোকশেলত হৃদয় বিদীৰ্ণ হোৱা আদি বৰ্ণনাৰ মাজেৰে শৃঙ্গাৰ বসেই অন্তঃসলিলা ফল্লুৰ দৰে প্ৰৱহমান হৈ আছে।

কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্যৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় - দ্ৰৌপদীৰ জৰিয়তে কুৰুক্ষেত্ৰত সমবেত

নাৰীসকলে কৃষ্ণ আৰু অষ্টমহিষীৰ সম্পৰ্কৰ পুনঃ স্মৰণৰ বৰ্ণনাৰ মাজেৰে শৃঙ্গাৰ
ৰসযুক্ত প্ৰেমৰ বৰ্ণনাই পোৱা যায়।

জন্মে জন্মে হুইবো তান গৃহ সেৱকিনী
এতেকে বোলন্তে যত কৃষ্ণৰ গৃহিনী।
উপজিল প্ৰেম ৰাবে লোতক নয়নে।
নিশৰদ ভৈলন্ত কৃষ্ণক ধৰি মনে।। (কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্য ৩৩৬)

অৱশ্যে অজামিল উপাখ্যানত শৃঙ্গাৰ ৰসৰ কিছু ব্যতিক্ৰমী প্ৰকাশ দেখিবলৈ পোৱা
যায়। অজামিল উপাখ্যান কাব্যখনত অসুন্দৰতাৰ বৰ্ণনাৰে সুন্দৰৰ সন্ধানই কবিৰ
উদ্দেশ্য। সেই অৰ্থতেই কাব্যখনত অজামিলৰ বৈশ্যা নাৰীৰ সৈতে সম্পৰ্কৰ বৰ্ণনাত
শৃঙ্গাৰ ৰসৰ প্ৰকাশ দেখা যায় এনেদৰে -

চাইলা পাছে চক্ষু মেলি পুৰুষেকে কৰে কেলি
বৈশ্যা সমষ্টিতে মহাৰঙ্গে।
মদ্যপানে ছয়া মত্ত শৃঙ্গাৰৰ ভাৰ যত
সুন্দৰী দৰশে প্ৰভ ভঙ্গে।। (অজামিল উপাখ্যান ১৪৭)

এনেদৰে শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত পতি-পত্নীৰ মাজত (হৰিশ্চন্দ্ৰ-শৈব্যা, বলি-বিন্ধ্যাৱলী,
কৃষ্ণ-অষ্টমহিষী), প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ মাজত (কৃষ্ণ-ৰুক্মিণী) আৰু বিবাহবহিৰ্ভূত সম্পৰ্ক
অজামিল-বৈশ্যা আকৌ কেতিয়াবা শিৱ-মোহিনীৰ মাজৰ অগতানুগতিক সম্পৰ্কৰ মাজত
শৃঙ্গাৰ ৰসৰ প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়।

০.৪.৩.২ বীৰ ৰসৰ প্ৰকাশ-সৌন্দৰ্য :

বীৰ ৰসৰ স্থায়ীভাৱ উৎসাহ। দানবীৰ, ধৰ্মবীৰ, যুদ্ধবীৰ আৰু দয়াবীৰ - বীৰৰসৰ এই
চাৰিটা প্ৰধান প্ৰকাৰ আছে বুলি কাব্যতত্ত্বৰ দৃষ্টিৰে শঙ্কৰদেৱৰ কাব্য নামৰ গ্ৰন্থত কেশদা
মহন্তই উল্লেখ কৰি থৈছে। একেখন গ্ৰন্থতে উল্লেখ আছে যে পণ্ডিতৰাজ জগন্নাথে
তেওঁৰ *ৰস গঙ্গাধৰ* নামৰ গ্ৰন্থত ওপৰত উল্লিখিত চাৰি প্ৰকাৰৰ বীৰ ৰসৰ উপৰিও
সত্যবীৰ, ক্ষমাবীৰ, পাণ্ডিত্যবীৰ আদি নানাবিধৰ বীৰ ৰস হ'ব পাৰে বুলি মত প্ৰকাশ
কৰিছে।

শঙ্কৰদেৱৰ জীৱনৰ প্ৰথমখন কাব্য হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যানত বীৰ ৰসৰ প্ৰকাশ দেখা যায়
এনেদৰে—

বিশ্বামিত্ৰ আৰু বশিষ্ঠৰ বক-শৰালি ৰূপী যুদ্ধৰ বীৰত্ব বৰ্ণনা এনেধৰণৰ -
কামোৰা কামুৰি কৰৈ ঠোঁটে ঠোঁটে ভিৰি।

আঞ্জোৰা আঞ্জুৰি দুইৰো মাংস যায় ছিৰি। (হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান, ৫৮৮)
শৰীৰৰ তেজ নদী যেন বহি যায়।
তথাপি তো দুয়োকো দুই এৰাএৰি নাই।।

হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যানত ধৰ্মবীৰ বসৰ অভিব্যক্তি এনেকুৱা -

বিদ্বিক শঙ্কায়ো নুপুজিবো হৰীকেশ
ওকনিক ভয়ে কোনে মুণ্ডি আছে কেশ
বশিষ্ঠ লৈলন্ত আনো ঋষিত সন্মতি
গনেশক এৰি পুজিলন্ত লক্ষ্মীপতি।।

বশিষ্ঠৰ নিৰ্দেশে উদ্দীপিত কৰা হৰিশ্চন্দ্ৰৰ ভক্তিক আলম্বন কৰি ইয়াত ধৰ্মৰ
প্ৰসঙ্গত গনেশক এৰি লক্ষ্মীপতিক পূজা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ধৰ্মবীৰ নিষ্পন্ন হৈছে বুলি
কেশাদা মহন্তই উল্লেখ কৰিছে। সেইদৰে হৰিশ্চন্দ্ৰই প্ৰাণকো “দান” কৰাৰ যি উৎসাহ
প্ৰদৰ্শন কৰিছে তাতেই ‘দানবীৰ’ বসৰ প্ৰকাশ ঘটিছে।

দানবীৰ বসৰ সূক্ষ্ম উদাহৰণ দাঙি ধৰিব পাৰি হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান কাব্যৰ
হৰিশ্চন্দ্ৰই বিশ্বামিত্ৰক অযোধ্যা নগৰকে আদি কৰি সৰ্বস্ব দান কৰাৰ প্ৰসঙ্গত এজন
ঋষিক “সত্বেৰে বুলিয়ো মোত কিবা দান লাগে” বুলি দান কৰিব পৰা সম্পত্তিৰ যিখন
তালিকা হৰিশ্চন্দ্ৰই দাঙি ধৰিলে, সিমান খিনি দানৰে নিজৰ বীৰত্ব প্ৰকাশ কৰি দানবীৰ
বসৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰিছিল এনেদৰে -

আছে মহাশান্তী শৈব্য প্ৰিয় পটেশ্বৰী।
ৰোহিতাশ্ব পুত্ৰ মোৰ প্ৰাণ এড়ে সৰি।।
যদি খোজা মোত তাকো দেও দান।
নুহি তেবে বোলা দেও আপুনাৰ প্ৰাণ।। (হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান ৮৯)

অমৃত মল্লন কাব্যত দেৱতা আৰু দানৱৰ যোৰতৰ যুদ্ধ, শঙ্কৰ-জম্বাসুৰৰ যুদ্ধ,
শুভ-নিশুভৰ লগত ভদ্ৰকালীৰ যুদ্ধ, ইন্দ্ৰ-বলিৰ যুদ্ধ আদিৰ যুদ্ধৰ বৰ্ণনাৰে বীৰ বসৰ
প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়।

বাসৰে বোলন্ত অৰে লটক অসুৰ।
ক্ষণিতেক বহ তোৰ দৰ্প কৰো চুৰ।।
এহি বুলি অৰ্দ্ধচন্দ্ৰ হানি সুৰপতি
হাততে কাটিলা তাৰ দাৰুন শক্তি।। (অমৃত মথন ৪৮৯)

বলিছনত বলিৰ বীৰত্ব প্ৰকাশক যুদ্ধ আৰু কুৰুক্ষেত্ৰত অষ্টমহিষীৰ স্মৃতি
ৰোমছন অংশত জাম্বৱন্ত-শ্ৰীকৃষ্ণৰ যুদ্ধৰ বৰ্ণনাত বীৰ বসৰ প্ৰকাশ ঘটিছে।

০.৪.৩.৩ শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত ৰৌদ্ৰ বসৰ প্ৰকাশ-সৌন্দৰ্য :

বৈৰী আদিক আলম্বন কৰি ক্ৰোধভাৱ বৈৰিকৃত অপকাৰ আদিৰ দ্বাৰা উদ্দীপিত,

তৰ্জন, গৰ্জন, কম্পন আদিৰ দ্বাৰা অনুভাৱিত আৰু গৰ্ব, অমৰ্ষ (অসহিষ্ণুতা) আদিৰ দ্বাৰা সঞ্চাৰিত হৈ সামাজিকৰ দ্বাৰা আত্মদিত হয়, তাকে বৌদ্ৰবস বোলে। বীৰ বস আৰু বৌদ্ৰ বস অঙ্গাঙ্গী ভাৱে থাকে। হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যানত বশিষ্ঠ বিশ্বামিত্ৰৰ বক-শৰালিৰূপী যুদ্ধৰ সময়ত বৌদ্ৰ বসৰ প্ৰকাশ ঘটিছে এনেদৰে-

শুন অৰে বিশ্বামিত্ৰ অধম দুৰ্জ্জন

মোৰ যজমানক কৰিলি তই ছন্ন

বৃত্তিচ্ছেদ কৰিলি প্ৰাণত দিলি হাত

থাক ব্ৰহ্মদণ্ডে কৰো তোৰ কজপাত। (হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান ৫৩১)

ইয়াৰ পিছত বিশ্বামিত্ৰ-বশিষ্ঠৰ দণ্ড, কমণ্ডলু হাতে হাত, বগৰা বগৰি কৰি যুদ্ধ কৰি নিজৰ বীৰত্ব প্ৰদৰ্শনেৰে বৌদ্ৰবসৰ অঙ্গাঙ্গীৰস বীৰ বসৰ প্ৰদৰ্শন আৰম্ভ কৰিছিল।

ৰুক্মিণীহৰণ কাব্যতো “বনস্থলীত শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু ৰুক্মীৰ বোলা-বুলি” অংশত শ্ৰীকৃষ্ণই ৰুক্মবীৰক কৰা তৰ্জন-গৰ্জনৰ মাজেৰে বৌদ্ৰবসেৰে প্ৰকাশ ঘটিছে। অসমীয়া লোক কথৰ ব্যৱহাৰেৰে কৃষ্ণই ৰুক্মবীৰক কৰা ভৎসনাৰ মাজত বৌদ্ৰবসৰ সুপ্ৰয়োগে কাব্যখনত মনোহৰীত্ব আনি দিছে। শ্ৰীকৃষ্ণই ৰুক্মবীৰক কৈছে—

তোৰ নিন্দা বাণী আমাক নপাৰে

শুন অনাচাৰ বাম।

যতেক কুকুৰে কামোৰ মাৰয়

সবেও আৰ্থুৰ নাম।। (ৰুক্মিণী হৰণ ৫১৯)

শঙ্কৰদেৱৰ বাকী কাব্যসমূহতো বীৰ বসৰ লগতে অঙ্গাঙ্গী বস হিচাপে বৌদ্ৰ বসৰ প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়।

০.৪.৩.৪ শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত কৰুণ বসৰ প্ৰকাশ-সৌন্দৰ্য :

ভৱভূতিয়ে উত্তৰৰাম চৰিতত ‘একো বস কৰুণমেৰ’ বুলি সাহিত্যত কৰুণ বসৰ গুৰুত্বৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। একেদৰে বাণীকান্ত কাকতিয়েও “সাহিত্যত কৰুণ বস” শীৰ্ষক প্ৰবন্ধত মানুহৰ জীৱন কাৰুণ্যৰে নামান্তৰ বুলি কৈ সাহিত্যই কাৰুণ্যৰে ভৰা জীৱনৰ বতৰা দিয়ে বুলি বহুত উদাহৰণেৰে নিজৰ যুক্তি প্ৰবলভাৱে দাঙি ধৰিছে। শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যতো বিশেষকৈ কাব্যসমূহতো কাৰুণ্যৰ এটি সোঁত অন্তঃসলিলা ফল্লুৰ দৰে প্ৰবাহিত হোৱা দেখা যায়। হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান কাব্যত পত্নী-পুত্ৰ পৰিৱেশিত অযোধ্যাৰাজ হৰিশ্চন্দ্ৰৰ কৰ্পদক শূন্য হৈ মৃত সন্তানক খৰি দিবলৈ অনা ৰোহিতাম্বৰ মাতৃ শৈব্যাক চিনি পাব নোৱৰা অৱস্থাৰ বৰ্ণনাই পাঠকক কৰুণ বসত ডুবাই ৰাখে। ৰুক্মিণীহৰণতো ককায়েক ৰুক্মবীৰৰ শিশুপাললৈ ৰুক্মিণীক বিয়া দিবলৈ মন থকাৰ পৰিণতিত সংঘটিত যুদ্ধই ৰুক্মিণীৰ দৰেই অন্য এচাম পাঠককো শোকৰ সাগৰত ডুবাই ৰাখে। ৰুক্মবীৰৰ

মৃত্যু হোৱা বুলি বাতৰি (ভুল বাতৰি) পোৱাৰ পাছত শশীপ্ৰভাৰ বিলাপ কৰণ বসৰেই
প্ৰকাশ।

অনন্তৰে মহাদই   ক্ষণেক চেতনা পাই
দীৰ্ঘৰাৱে অনেক কান্দিল।
পুত্ৰ শোকো দহে গাৰ   হিয়া হানে মুষ্টি ঘাৰ
হা মোৰ হাবিয়াস পুতাই।
কৃষ্ণ জমাই যমদূত   ছয়া তোক নিলে কূত
মোক শোক সাগৰে পেলাই।। (কল্পিত হৰণ ৬১০)

মাকৰ মমতা, সন্তান হেৰুওৱাৰ যত্ননা প্ৰকাশক এই কেইফাকিয়ে কৰণ বসকেই
প্ৰকাশ কৰিছে।

অমৃত মস্থন কাব্যত দৈত্যৰাজ বলিৰ মৃত্যু হোৱাত পিতৃ বিৰোচন আৰু পত্নীৰ
বিলাপৰ বৰ্ণনা মৰ্মস্পৰ্শী।

বিৰোচনৰ বিলাপ অংশৰ বৰ্ণনা এনেধৰণৰ—

হা পুত্ৰধন বলি   মোক এৰি কৈক গলি
তোৰ শোকানলে সাৰে পুৰি
হৰুৱাইলো পুত্ৰবৰ   কাক লৈয়া যাইবো ঘৰ
মোহোৰ সমূলি গৈল বুৰি। (অমৃত মথন ৫৫৮)

অমৃত মস্থন কাব্যত মৃত্যুৰ বৰ্ণনাৰে যেনেদৰে কবিয়ে কৰণ বসৰ সুন্দৰ প্ৰকাশ
ঘটাইছে, তেনেদৰে বলি ছলনত দেৱমাতা অদিতিৰ সন্তানৰ প্ৰতি মৰমৰ মাজেদিও
বাৎসল্য বসতকৈ কৰণ বসৰহে অধিক প্ৰকাশ ঘটাইছে। কিয়নো দৈত্যৰ দ্বাৰা নিগূহীত
হৈ ইন্দ্ৰ, শচী আদি দেৱতাগনৰ বিলাই বিপত্তিয়ে মাতৃৰ মনত দুঃচিন্তাৰ সৃষ্টি কৰিছিল,
আনকি সন্তানৰ দুখৰ উপশম ঘটাব উপায় নেদেখি কালকূট বিষ পান কৰি মৰি যাবলৈ
মন যোৱাৰ যি বৰ্ণনা শঙ্কৰ কবিয়ে দাঙি ধৰিছে তাৰ জৰিয়তে মমতাময়ী মাতৃৰ অন্তৰ
সন্তানৰ দুৰ্যোগৰ সময়ত কিমান শোকে ভৰা হ'ব পাৰে তাৰে সাক্ষ্য দাঙি ধৰিছে।

তোমাৰ এতেক দুখ দেখি কেনে জীও
হেন মনে কৰে কালকূট বিষ পিও
এহি বুলি অদিতি কৰন্তু হৃদি খেদ
ৰাত্ৰি দিনে নেত্ৰৰ লোতক নাহি ছেদ। (বলি ছলন ৮৩৮)

অজামিল উপাখ্যানত অনুতপ্ত অজামিলৰ উক্তি কৰণ বস সিন্ত। অৱশ্যে
অজামিলৰ নিজৰ দোষৰ বাবে দুখী হোৱাৰ কাৰণ্য হৰিশ্চন্দ্ৰ, বিৰোচন, অদিতি আদিৰ
শোকৰ লগত একে যেন নালাগে। অজামিলৰ কাৰণ্যৰ বাবে অজামিল পোনপটীয়া
বাৰে জগৰীয়া কিন্তু বাকীকেইখন কাব্যৰ চৰিত্ৰৰ কাৰণ্যৰ বাবে কৰণ বস প্ৰকাশক

চৰিত্ৰবোৰ দায়ী নহয়। ঘটনাক্ৰমৰ পৰিৱৰ্তনে চৰিত্ৰৰ জীৱনলৈ কাৰুণ্যৰ ঢল নমাই আনিছে। কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্যত কাৰুণ্য মিলনৰ আনন্দমিশ্ৰিত। বহুবছৰৰ মূৰত কৃষ্ণক ঘূৰাই পাই নন্দ-যশোদাৰ আনন্দমিশ্ৰিত কাৰুণ্য। শেষত বিচ্ছেদৰ সময়ৰ চকুলোৱে কাৰুণ্য কঢ়িয়াই আনিলেও সেয়া প্ৰাপ্তিৰ চকুপানীহে। কিয়নো -

মহাশ্লেহে স্তৰে স্তন হৰিষিত তনু মন

এহি মোৰ প্ৰাণপুত্ৰ বুলি

আথেবেথে ধৰি গ'লে ভিজাইল নেত্ৰৰ জলে

সাৰটি ধৰিয়া বুকু তুলি।। (কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্য ৫৯০)

“ভিজাইল নেত্ৰৰ জলে” যদিও কাৰুণ্যকে সূচাই তথাপিও শ্লেহৰ প্ৰাণপুত্ৰক আথেবেথে সাৰটি ধৰাৰ আনন্দও একেলগে জড়িত হৈ আছে। ৰসৰ এনেধৰণৰ বিৰল প্ৰকাশে কাব্যখনক সৌন্দৰ্যশালী কৰি তুলিছে।

০.৪.৩.৫ শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত হাস্যৰসৰ প্ৰকাশ-সৌন্দৰ্য :

ভাগৱত-হৰিবংশ আধাৰিত শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহৰ বিষয়বস্তুৰ গভীৰতা তথা উদ্দেশ্যধৰ্মীতাই হাস্যৰসৰ প্ৰসঙ্গ আঁতৰাই ৰাখিব যেন লাগিলেও বাস্তবিকতে সমকালীন সমাজ তথা সামাজিকৰ লোক মনোৰঞ্জনৰ উদ্দেশ্যে নিহিত থকাৰ বাবে শঙ্কৰদেৱৰ গভীৰ বিষয়ৰ কাব্য সমূহৰ মাজেদিও হাস্যৰসৰ প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়। ৰস প্ৰয়োগৰ সচেতনতাৰ বাবেই শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত হাস্যৰসৰ সুপ্ৰয়োগ ঘটা দেখা যায়। ৰামমল ঠাকুৰীয়াৰ মতে শঙ্কৰ সাহিত্যত প্ৰয়োগ কৰা হাস্যৰসক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি - অৱস্থামূলক আৰু চৰিত্ৰমূলক। চৰিত্ৰই অৱস্থা বা পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰে আৰু পৰিস্থিতিয়ে চৰিত্ৰৰ গতি তথা ভূমিকা নিৰ্ণয় কৰে। গতিকে চৰিত্ৰ আৰু অৱস্থা বা পৰিস্থিতি পৰস্পৰ সম্পৰ্কযুক্ত। সেয়ে শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহত হাস্যৰসৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত পৰিস্থিতি আৰু চৰিত্ৰৰ সমানেই সক্ৰিয়তা পৰিলক্ষিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান কাব্যত ‘দক্ষিণাদান’ অংশত ব্ৰাহ্মণৰ অতিভোজন আৰু দক্ষিণা নিবৰ বেলিকা ব্ৰাহ্মণৰ অৱস্থাৰ বৰ্ণনাই হাস্যৰস উদ্ৰেক কৰে।

ঘত লাডু পৰমান্ন ভুঞ্জি গণ্ডগোল

ঘন ক্ষীৰ খান্তে পেট যেন ভৈল ঢোল।

তথাপিতো বোলন্ত মোক আৰো কিছু লাগে

নান্ন নকৰন্ত পেট পেহলাই যেন লাগে। (হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান ৩৫)

‘হৰণ’ৰ দৰে যুদ্ধ-বিগ্ৰহ জড়িত ৰুক্মিণীহৰণ কাব্যতো হাস্যৰসৰ প্ৰকাশ ঘটা দেখা যায়। কাব্যখনত প্ৰথমতে বেদনিধি চৰিত্ৰৰ জৰিয়তে হাস্যৰসৰ সঞ্চৰ হোৱা দেখা যায়। কুণ্ডিন নগৰৰ পৰা দ্বাৰকালৈ ৰুক্মিণীৰ কৃষ্ণৰ প্ৰতি সন্দেশৰ বাৰ্তাবাহী বেদনিধিৰ কৃষ্ণৰ সৈতে ৰুক্মিণীৰ সন্মিলনৰ আগমনৰ সময়ত বেদনিধিৰ অৱস্থাই পাঠকক হাস্যৰসৰ

যোগান ধৰে।

আলোচ্য ব্ৰাহ্মণজাতি কোমল শৰীৰ
বিষ্ণুৰ বথৰ বেগে কেনে হৈবে থিৰ
নকাঢ়ে উশাহ অচেতন বেদনিধি
উসলিল পেট একো নাহি হৃদি সিদ্ধি। (ৰুক্মিণী হৰণ, ১৫৪)

পেট ফুলা সেই ব্ৰাহ্মণজনে যেতিয়া কয় -

নিচিনোহো তোমাক তোমৰা কোনজন।

কৈৰ হস্তে আসি আছা কোথৰ ব্ৰাহ্মণ। (ৰুক্মিণী হৰণ, ১৫৭)

বথৰ বেগত নিজক পাহৰি যোৱা ব্ৰাহ্মণৰ বৰ্ণনা স্বাভাৱিকতে হাস্যৰসাত্মক। সেইদৰে কৃষ্ণৰ নামত “খেৰ নিদিয়া” ৰুক্মবীৰে ভনীয়েকক হৰণ কৰি নিয়া কৃষ্ণৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ যাত্ৰা কৰি অৱশেষত যেতিয়া কৃষ্ণই “যেন দাস্ত ভগা চোঙা সাপ” (ৰুক্মিণী হৰণ, ৫৮৬) ৰ দৰে পেলাই থয় তেতিয়া ৰুক্মবীৰলৈ সহানুভূতিৰ পৰিবৰ্তে হাঁহিৰহে খোৰাক যোগায়।

ভৈলা ৰুক্মী কুমৰ কুমুণ্ডা যেন পুণ্ডা।

চিনিবাক নপাৰি বিকৃতি মুণ্ডা লুণ্ডা।। (ৰুক্মিণী হৰণ, ৫৮৩)

কপালতো ৰেখা দিয়া পিষ্টাইলন্ত ফোট।

ৰুক্মীক দেখিয় যেন ছলু পশু গোট।। (ৰুক্মিণী হৰণ, ৫৮৪)

এনেধৰণৰ বিকৃত ৰূপৰ বৰ্ণনাৰে হাস্যৰসৰ যোগান ধৰা দেখা যায়। ‘অমৃত মথন’ত লক্ষ্মীৰ ৰূপ দেখি বিমোহিত হোৱা দেৱাসুৰৰ বৰ্ণনা হাস্যৰসাত্মক - কাম সাগৰত মৰো হেৰা চৰণত ধৰো আসি মোক কৰা পৰিত্ৰান বুলি লক্ষ্মীক কৰা আকৃতিয়ে চৰিত্ৰলৈ সহানুভূতিতকৈ চৰিত্ৰৰ ক্ৰিয়াকলাপত হাস্যৰসৰহে সন্ধান পায়। আনকি মহাদেৱ হেন যোগীৰ কামাতুৰ ৰূপৰ বৰ্ণনা অতিশয় হাস্যৰসোদ্দীপক। ‘বহ প্ৰানেশ্বৰী’ বুলি ‘মুখত চুম্বন’ দিয়াৰ পাছতো যেতিয়া “বাহুৰ মাজৰ পৰা পৰিলা হসকি।” ইয়াৰ পাছত হৰ ৰৈ থাকিব নোৱাৰি যিখিনি কৰিলে বুলি শঙ্কৰদেৱে বৰ্ণনা কৰিলে তাৰ মাজেদি হাস্যৰসৰে প্ৰকাশ ঘটাইছে -

দুনাই লৰৰ দিলা বিমুকুত কেশে

পাছত খেদন্ত হৰে উলঙ্গট বেষে। (অমৃত মথন, ৬৮৬)

এনেদৰে শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ কাব্যসমূহৰ মাজেদি কাব্যৰ মূল উদ্দেশ্য ৰক্ষিত হোৱাকৈ হাস্যৰসৰ প্ৰকাশ ঘটাইছে। গভীৰ বিষয়ৰ কাব্য সমূহত হাস্যৰসৰ সুপ্ৰয়োগৰ বাবে সি সাধাৰণ পাঠক শ্ৰোতাৰ বাবে সহজবোধ্য, আকৰ্ষণীয় আৰু উপভোগ্য হৈ পৰিছে।

০.৫.০ শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত ভক্তিৰসৰ প্ৰয়োগ আৰু সৌন্দৰ্য :

নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আদৰ্শ প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্য আগত ৰাখি কাব্য চৰ্চা কৰা শঙ্কৰদেৱৰ

কাব্যত বিভিন্ন বসৰ প্ৰয়োগ দেখা গ'লেও সকলো বস লৈ শেষত ভক্তিৰসত নিমজ্জিত হোৱা দেখা যায়। নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্ম আদৰ্শ অনুসৰিয়েই কৃষ্ণ বা বিষ্ণুৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপন্ন কৰা ঘটনাৰ সমন্বিত ৰচিত শঙ্কৰদেৱৰ কাব্য সমূহত কৃষ্ণকেই আৰাধ্য দেৱতা ৰূপে দেখুওৱা হৈছে। আৰাধ্য দেৱতা কৃষ্ণৰ মহত্ব, শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপন্ন কৰাই কাব্যৰ ঘাই উদ্দেশ্য হোৱা বাবেই কাব্যসমূহত সিমানবোৰ ঘটনা সংঘটিত হৈছে সকলোবোৰ কৃষ্ণজড়িত। সেইবাবেই সকলো ৰসেই গৈ কৃষ্ণভক্তি জনিত ভক্তিৰসত সমাহিত হৈছে। হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যানত হৰিশ্চন্দ্ৰৰ অচলা ভক্তিৰ বাবেই সকলো বিপদ, বিপৰ্যয়ৰ শেষত স্বৰ্গগমন সম্ভৱ হৈছে, ৰুক্মিণীহৰণ কৃষ্ণ দ্বাৰকাৰ পৰা কুণ্ডিল নগৰলৈ অহাৰ মূলতে ৰুক্মিণীৰ কৃষ্ণৰ প্ৰতি থকা ভক্তি, অজামিল উপাখ্যানত অজামিলৰ মুখৰ পৰা নিঃসৃত 'নাৰায়ণ' শব্দই যমদূত-বিষ্ণুদূতৰ মাজত যুক্তি-তৰ্কৰ সৃষ্টিৰে অজামিলৰ স্বৰ্গগমন, অমৃত-মথনত সমগ্ৰ ঘটনাই ভক্তিজনিত, বলিছলনত বলিক কৰা ছলনাৰ পাছতো বলিৰ অবিচল ভক্তি, কুৰুক্ষেত্ৰ কাব্যৰ সকলো স্মৰণ আলোচনাৰ মূল হ'ল কৃষ্ণ। এনেদৰে দেখা যায় শঙ্কৰদেৱৰ সকলো কাব্যৰ চালিকা শক্তি কৃষ্ণ। গতিকে কৃষ্ণৰ মহাত্ম্য, বীৰত্ব, গৌৰৱৰ বিৱৰণেৰে ভৰি থকা শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহত বিভিন্ন বসৰ প্ৰকাশ ঘটিলেও সকলোবোৰ ৰস গৈ ভক্তি ৰসৰহে প্ৰকাশক হৈছেগৈ। অৰ্থাৎ কৃষ্ণ-ৰুক্মণীবীৰৰ যুদ্ধত যদি বীৰ ৰস প্ৰকাশ পাইছে তেন্তে সেয়াও কৃষ্ণৰ অৰ্থাৎ ভগৱানৰ বীৰত্ব প্ৰকাশকহে। ভগৱানক (কৃষ্ণৰ) ভজনা কৰাৰ উদ্দেশ্যই কাব্যত ভক্তি ৰসৰ সংযোজন ঘটাইছিল। যিহেতু ভজ + ক্তিন্ = ভক্তি। ভগৱান ভজনা কৰা, চিন্তা কৰা, উপাসনা কৰাকে ভক্তি বোলা হয়।

০.৬.০ সিদ্ধান্ত :

সাহিত্যিক শঙ্কৰদেৱৰ অতুল্য কবি প্ৰতিভাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে তেওঁৰ কাব্যসমূহে। পুৰাণ, ভাগৱত, হৰিবংশক আধাৰিত কাব্যসমূহত ৰসৰ সুপ্ৰয়োগৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা সৌন্দৰ্যত পাঠক মোহিত হয়, কাব্যপাঠৰ আনন্দ লাভ কৰে। শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত ৰসৰ সৌন্দৰ্য সম্পৰ্কত এইকেইটা সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰি -

- (ক) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহৰ সৌন্দৰ্য বৃদ্ধি কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ৰসৰ প্ৰয়োগকো এটা কাৰক বুলিব পাৰি।
- (খ) ৰসৰ সুযম আৰু সুপ্ৰয়োগৰ ফলত কাব্যসমূহ ৰসোত্তীৰ্ণ হৈছে।
- (গ) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহ ভাগৱত পুৰাণ হৰিবংশ আধাৰিত। সেয়ে মূলৰ মতেই শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ কাব্যত ৰসৰ সংযোজন কৰিছে।
- (ঘ) শঙ্কৰদেৱে কাব্যসমূহত মূলৰ ৰসৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিও সমকালীন পাঠক শ্ৰোতাৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

- (ঙ) বস সৃষ্টিৰ বাবেই শঙ্কৰদেৱে কাব্যত অসমীয়া লোকজীৱনৰ চিত্ৰ, পটসুৰ, ফকৰা, পটসুৰ-প্ৰবচন, কবি-প্ৰসিদ্ধি আদিৰ প্ৰয়োগ কৰিছিল।
- (চ) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আদৰ্শ প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে ধৰ্মিতাক 'বসে' ব্যাহত হ'বলৈ দিয়া নাই।
- (ছ) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যৰ বীৰ, শৃঙ্গাৰ, হাস্য, কৰুণ আদি বস গৈ ভক্তিৰসত সমাহিত হৈছে।

০.৭.০ সামৰণি :

শঙ্কৰদেৱে অসমীয়া জাতীয় জীৱনক সকলো দিশতে ঋদ্ধ কৰি থৈ গৈছে। শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যসমূহে ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে ব্যাহত নোহোৱাকৈ কলাগুণ ৰক্ষা কৰিছিল। বিষয়বস্তুৰে দাবী কৰাৰ দৰে চৰিত্ৰৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ লগত সঙ্গতি থকাকৈ পাঠক-শ্ৰোতাক আনন্দ দিবৰ বাবেই শঙ্কৰদেৱে কাব্যসমূহৰ মাজেদি বিভিন্ন ৰসৰ প্ৰয়োজনীয় মাত্ৰাত প্ৰয়োগ ঘটাইছে। অৱশ্যেই শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যৰ সকলো ৰস ভক্তি ৰসত নিমজ্জিত হৈছেগৈ।

ভৱিষ্যত অধ্যয়নৰ সম্ভাৱনীয়তা : অসমৰ বিদ্যায়তনিক জগতৰ সৰ্বাধিক চৰ্চিত শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যৰ, কাব্যৰ বিভিন্ন দিশত বৌদ্ধিক চিন্তা-চৰ্চা অব্যাহত আছে। তথাপিও এইকেইটা বিষয়ত অধিক অধ্যয়নৰ সম্ভাৱনীয়তা আছে বুলিব পাৰি।

- (ক) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত প্ৰয়োগ-সৌন্দৰ্য।
- (খ) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত অলংকাৰৰ সৌন্দৰ্য।
- (গ) শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যত ছন্দৰ প্ৰয়োগ আৰু সৌন্দৰ্য।
- (ঘ) ভাৰতীয় আলংকাৰিকৰ দৃষ্টিভংগীৰ আধাৰত শঙ্কৰদেৱৰ কাব্যৰ আলোচনা। □

গ্ৰন্থপঞ্জী

অসমীয়া :

- গোহাঁই, হীৰেন। *কীৰ্ত্তন পুথিৰ ৰসবিচাৰ*। গুৱাহাটী : লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, চতুৰ্থ সংস্কৰণ, ১৯৯৫। মুদ্ৰিত।
- ঠাকুৰীয়া, ৰামমল। *শঙ্কৰ সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*। গুৱাহাটী : বীণা লাইব্ৰেৰী, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০১১। মুদ্ৰিত।
- বৰদলৈ, সত্যেন্দ্ৰ। *মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰী শংকৰদেৱৰ বিৰচিত ৰুক্মিণী হৰণ কাব্য আৰু নাট*। বিহপুৰীয়া : বিহপুৰীয়া মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন কোষ, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০১৬। মুদ্ৰিত।
- বৰা, তিলক। *সম্পা*। *কাব্য আৰু কাব্যতত্ত্ব*। ডিব্ৰুগড় : কৌস্তভ প্ৰকাশন, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০১২। মুদ্ৰিত।
- মহন্ত, কেশদা। *কাব্য-তত্ত্বৰ দৃষ্টিৰে শংকৰদেৱৰ কাব্য*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০০০। মুদ্ৰিত।

- মহন্ত, ৰুবী। *শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যৰ নন্দন তাত্ত্বিক অধ্যয়ন*। শিৱসাগৰ : কোনো মৰা সত্ৰ, প্ৰথম
প্ৰকাশ, ১৯৯৯। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মাদিলৈ, হৰিনাথ। *শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা*। তৃতীয় খণ্ড। নলবাৰী : জয়শ্ৰী প্ৰিণ্টিং প্ৰেছ,
পল্লা ৰোড, দ্বিতীয় প্ৰকাশ, ২০১৩। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, মুকুন্দ মাধৱ। *সম্পা.। ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্ৰ*। প্ৰথম খণ্ড। নগাঁও : অসম নাট্য সম্মিলন,
দ্বিতীয় প্ৰকাশ, ২০০৬। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, মুকুন্দ মাধৱ। *ধ্বনি আৰু ৰসতত্ত্ব*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড,
তৃতীয় প্ৰকাশ, ১৯৯১। মুদ্ৰিত।
- শইকীয়া, নগেন। *বিষয় : শঙ্কৰদেৱ*। ডিব্ৰুগড় : কৌস্তভ প্ৰকাশন, প্ৰথম কৌস্তভ সংস্কৰণ,
২০১১। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, নৰেন্দ্ৰনাথ। *পণ্ডিতৰাজ জগন্নাথ আৰু ভাৰতীয় নন্দনতত্ত্ব*। গুৱাহাটী : ভাৰতী প্ৰকাশ,
প্ৰথম প্ৰকাশ, ১৯৮৮। মুদ্ৰিত।

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-55-66

সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সমাজ-জীৱন আৰু অসমীয়া জাতি গঠনত তেওঁলোকৰ ভূমিকা

ড° অৰ্চিতা ভট্টাচাৰ্য

সংক্ষিপ্তস্বৰ

বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ মিলনভূমি অসমৰ খিলঞ্জীয়া অধিবাসীসকলৰ ভিতৰত সোণোৱাল কছাৰীসকল অন্যতম। নিজা ভাষা, ধৰ্ম বিসৰ্জন দি অসমীয়া জাতি গঠনত বিশিষ্ট ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা তথা অসমীয়া সমাজ সংস্কৃতিত প্ৰভুত বৰঙণি আগবঢ়োৱা বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ ভিতৰত মংগোলীয় নৃগোষ্ঠীৰ তিব্বতবৰ্মীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বৃহৎ বড়ো শাখাৰ এটা অন্যতম জনগোষ্ঠী হৈছে সোণোৱাল কছাৰীসকল। আহোম শাসনৰ সময়ছোৱাত সোণোৱাল কছাৰীসকলে অসমৰ বিভিন্ন নদীৰ পৰা সোণ কমাই জীৱিকা আহৰণ কৰাৰ বাবেই জাতিটোৰ নাম সোণোৱাল কছাৰী হ'ল বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। অন্যহাতেদি সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সৃষ্টিৰ মূল সম্পৰ্কীয় বহুতো জনশ্ৰুতি বা কাহিনীও জনসমাজৰ মুখে মুখে প্ৰচলিত হৈ আহিছে।

কোনো এক জনসমষ্টিয়ে সুসংহত পাৰস্পৰিক সহযোগিতাবে আৰু সামাজিক সম্বন্ধৰে বান্ধ খাই যেতিয়া এটা নিৰ্দিষ্ট অঞ্চলত মিলিজুলি বসবাস কৰে তেতিয়াই এখন সুশৃংখলিত সমাজ গঢ় লৈ উঠে। সংগবদ্ধ হৈ থকাৰ বাবেই একোখন সমাজৰ অন্তৰ্গত লোকসকলৰ মাজত শাৰীৰিক, মানসিক, আধ্যাত্মিক চিন্তা-ভাৱনা, আহাৰ-বিহাৰ, জীৱন-ধাৰণৰ পদ্ধতি আদিৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট সাদৃশ্যতা পৰিলক্ষিত হয়। পাৰস্পৰিক নিৰ্ভৰশীলতা, একতা, নিৰ্ধাৰিত নীতি নিয়ম পালন তথা অনুশাসনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই একোখন সমাজ গঢ় লৈ উঠে আৰু

সেইবাবেই ঠাইভেদে বা জাতিভেদে সমাজ জীৱনৰ ৰূপো বেলেগ বেলেগ হোৱা দেখা যায়। আন আন জনগোষ্ঠীৰ দৰে সোণোৱাল কছাৰীসকলেও পাৰস্পৰিক সহযোগিতাবে সমাজ পাতি বাস কৰে আৰু সামাজিক নিয়ম শৃংখলাৰ প্ৰতিও তেওঁলোক বিশেষ শ্ৰদ্ধাশীল।

আমাৰ প্ৰস্তাৱিত গৱেষণা পত্ৰখনিত সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন দিশবোৰৰ ওপৰত আলোকপাত কৰাৰ লগতে অসমীয়া জাতি-গঠনত তেওঁলোকৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : সোণোৱাল কছাৰী, অসমীয়া, সমাজ জীৱন, জাতিগঠন, পাৰস্পৰিক সহযোগিতা।

০.০ অৱতৰণিকা :

অসম হৈছে বিভিন্ন জাতি জনগোষ্ঠীৰ মিলনক্ষেত্ৰ। ইতিহাসে ঢুকি নোপোৱা কালৰ পৰা এই ভূখণ্ডলৈ বিভিন্ন জাতি জনজাতিৰ প্ৰব্ৰজন ঘটিছে আৰু তেওঁলোকৰ পাৰস্পৰিক উপাদানৰ সংমিশ্ৰণতেই গঢ় লৈ উঠিছে বৃহৎ অসমীয়া সমাজ। ভিন ভিন সময়ত অসমলৈ আহি অসমীয়া জাতি গঠনৰ লগতে ভাষা-সাহিত্য সংস্কৃতিলৈয়ো উল্লেখযোগ্য বৰঙনি আগবঢ়াই অহা বিভিন্ন জনজাতিসকলৰ ভিতৰত সোণোৱাল কছাৰীসকল অন্যতম। মংগোলীয় জাতিৰ তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাপৰিয়ালৰ বৃহৎ বড়ো শাখাৰ এটি অন্যতম গোষ্ঠী হৈছে সোণোৱাল কছাৰীসকল। আহোম শাসনৰ সময়ছোৱাত সোণোৱাল কছাৰীসকলে অসমৰ বিভিন্ন নদীৰ পৰা সোণ কমাই জীৱিকা গ্ৰহণ কৰা বাবেই জাতিটোৰ নাম সোণোৱাল হ'ল বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। কিন্তু ইতিহাসৰ কোন সময়ৰ পৰা এই চাম কছাৰীক আহোম প্ৰশাসনে সোণ কমোৱা বৃত্তিত নিয়োজিত কৰাইছিল সেইটো বুৰঞ্জীসমূহত স্পষ্টকৈ উল্লিখিত হোৱা নাই। অৱশ্যে 'শদিয়াৰ বুৰঞ্জী'ত স্বৰ্গদেউ ৰাজেশ্বৰ সিংহ (১৬৭৩-৯১ শক)ৰ দিনত কছাৰীসকলক সোণ কমোৱা বৃত্তিত লগাইছিল বুলি পোৱা যায়। (বুঢ়াগোহাঞিঃ ২২)

সোণোৱাল শব্দটো ডিমাছা কছাৰী ভাষাৰ পৰা অহা। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে উজ্জ্বল, ঐশ্বৰ্য্যশালী আৰু ধন সম্পত্তিবান। (সোণোৱাল ১৭২) প্ৰচলিত মতবাদ অনুসৰি এচুঙা সোণ দি এহেজাৰ কছাৰীয়ে আউনীআটি সত্ৰৰ ব্ৰাহ্মণ গোসাঁই কেশৱদেৱত হৰণ-ভজন ল'লে। সোণ দি গুৰুক ভজা কাৰণে এইসকল কছাৰী সোণোৱাল কছাৰী নামে আখ্যা পায়। (ভট্টাচাৰ্য ৫৪) সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সৃষ্টিৰ মূল সম্পৰ্কীয় বহুতো জনশ্ৰুতি বা কাহিনীও জনসমাজৰ মুখে মুখে প্ৰচলিত হৈ আহিছে।

অতীজতে শদিয়াৰ হালালী ৰাজ্যত ৰাজপাট খোৱা সোণোৱাল কছাৰীসকলে অসমৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ দুয়োপাৰে বিশেষকৈ উজনি অসমৰ ডিব্ৰুগড়, তিনিচুকীয়া, লক্ষীমপুৰ, ধেমাজি, শিৱসাগৰ, যোৰহাট, গোলাঘাট জিলাত বসতি স্থাপন কৰি আহিছে। বৰ্তমানে

অসমৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য অৰুণাচল প্ৰদেশ আৰু নগাভূমিতো এওঁলোকে বসতি স্থাপন কৰিছে। অসমীয়া জনজীৱন আৰু অসমীয়া ভাষা সাহিত্য সংস্কৃতিৰ উদ্ভৱ, বিকাশ আৰু পৰিবৰ্ধনত এইসকল সোণোৱাল কছাৰীৰ অনবদ্য অৱদান অনস্বীকাৰ্য।

০.১ অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

অসমৰ খিলঞ্জীয়া অধিবাসীসকলৰ অন্যতম সোণোৱাল কছাৰী সকলৰ সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন দিশসমূহৰ ওপৰত আলোকপাত কৰাৰ লগতে অসমীয়া জাতি গঠনত তেওঁলোকৰ ভূমিকা কেনেধৰণৰ, সেইসম্পৰ্কে আলোচনা কৰাৰ প্ৰয়াসেই হৈছে এই আলোচনাৰ মূল লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য।

০.২ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

বিষয়টো আলোচনা কৰিবলৈ যাওঁতে মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি অনুসৰণ কৰা হৈছে যদিও প্ৰয়োজন সাপেক্ষে বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিও গ্ৰহণ কৰা হৈছে। তদুপৰি বিষয় সন্দৰ্ভত পুংখানুপুংখ আলোচনা কৰিবলৈ বিভিন্ন গ্ৰন্থ, আলোচনী আৰু সমল ব্যক্তিক তথ্য সংগ্ৰহৰ উৎস হিচাপে নিৰ্বাচিত কৰি লোৱা হৈছে।

১.০ মূল বিষয়ৰ আলোচনা :

অসমত বসবাস কৰা অন্যান্য জাতি জনজাতিৰ দৰে সমাজ পাতি বসবাস কৰা সোণোৱাল কছাৰীসকল বৰ সহজ সৰল আৰু সামাজিক নিয়ম শৃংখলাৰ প্ৰতি বিশেষ শ্ৰদ্ধাশীল। সামাজিক প্ৰাণী হিচাপে তেওঁলোকৰ মাজত পাৰস্পৰিক সহযোগিতা দেখিবলৈ পোৱা যায় আৰু সমাজৰ প্ৰতি প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে পৰিয়ালৰ দৰেই সহায় সহযোগিতা আগবঢ়ায়।

ৰাজহুৱা প্ৰতিটো অনুষ্ঠানতে সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সহযোগিতা শলাগিবলগীয়া। প্ৰতিঘৰ সোণোৱালে ৰাজহুৱা অনুষ্ঠান প্ৰতিষ্ঠানবিলাকত সমানে ভাগ লয় আৰু অতি নিষ্ঠাসহকাৰে ৰাজহুৱা দায়িত্ব পালন কৰে। ঘৰুৱা বা ব্যক্তিগত অনুষ্ঠান, বিপদ আপদতো গঞা ৰাইজে যথাসাধ্য সহায়-সহযোগিতা আগবঢ়ায়। সেয়েহে আৰ্থিকভাৱে দুৰ্বল পৰিয়ালেও বিশেষতঃ মৃতকৰ কাজ-কৰ্মৰ দৰে ব্যয়বহুল অনুষ্ঠানতো বিশেষ আৰ্থিক অসুবিধাৰ সন্মুখীন নহয়। ধনী হওক, দুখীয়া হওক, গাঁৱত হোৱা দহা-কাজত ৰাইজবৰীয়াকৈ ঘৰে প্ৰতি একোটা অৰিহণা দিয়াটো বাধ্যতামূলক। (সোণোৱাল ১৬৯) বৰ্তমানে অৱশ্যে এনে প্ৰথা বাধ্যতামূলক নহয় যদিও ৰাইজে সহযোগিতাৰ যিকোনো কাম সমাধা কৰিবলৈ যথাসাধ্য চেষ্টা কৰে। সমাজ জীৱনৰ সামূহিক সহযোগিতাৰ ই এক সুন্দৰ নিদৰ্শন।

১.১ সোণোৱাল কছাৰীৰ সমাজ জীৱন :

সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সমাজ জীৱনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ যাওঁতে আমি সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন দিশবোৰক সুকীয়া স্তৰত ভাগ কৰি আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। সেই সমূহৰ বিষয়ে তলত বিস্তৃতভাৱে আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল—

১.১.১ সামাজিক গাঁঠনি :

সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সমাজ ব্যৱস্থা সুশৃংখলিত আৰু সমাজত উচ্চ নীচ বুলি কোনো ভেদাভেদ নাই। গাঁও আৰু সমাজখন পৰিচালনা কৰিবৰ কাৰণে গাঁওবুঢ়া, পূজাৰী, আশীৰ্বদীয়া, নামঘৰীয়া, মেধি, পাঠেক, ভঁৰালী, বাৰিক, গীতঘাই, আদি বিষয়বাব আছে। গাঁওবুঢ়া হৈছে গাঁৱৰ শান্তি-সম্প্ৰীতি আৰু ঐক্য শৃংখলাৰ প্ৰধান গুৰি ধৰোঁতা। নামঘৰৰ পৰিচৰ্যাৰ বাবে নামঘৰীয়াৰ উপৰি নামঘৰৰ পৰিচালনা, বিভিন্ন উৎসৱ অনুষ্ঠান, তিথি আদি পালন, ৰাজহুৱা হিচাপ-নিকাচৰ সমুদায় জমা খৰছৰ হিচাপ বাৰিকৰ হাতত থাকে। সকাম নিকাম তথা পাৰিবাৰিক বিভিন্ন ধৰণৰ ধৰ্মীয় তথা মাংগলিক কাৰ্যত পাঠকে শাস্ত্ৰপাঠ কৰে আৰু আশীৰ্বদীয়াই হুচৰি বা মাংগলিক যিকোনো কাৰ্যত আশীৰ্বাদ দিয়ে। মেধিয়ে গীত পদ আশীৰ্বাদেৰে ঘৰুৱা মাংগলিক কাৰ্য সমাপন কৰে আৰু বিভিন্ন ঘৰুৱা অশৌচত শান্তিপানী তৈয়াৰ কৰি ঘৰখন আৰু পৰিয়ালৰ লোকক শুচি কৰে। ঠিক একেদৰে ভঁৰালীয়ে ৰাজহুৱা সূঁজি সংগ্ৰহ আৰু সংৰক্ষণ কৰে, গীতঘাইয়ে বিহুৰ বতৰত হুঁচৰি বা বিহুৰ প্ৰধান নামতি হিচাপে কাৰ্য সম্পন্ন কৰে। এনেদৰে গাঁৱৰ বিভিন্ন কাৰ্য সুচাৰুৰূপে সম্পন্ন কৰিবৰ বাবে যিসমূহ পদ ভাগ কৰি দায়িত্ব দিয়া হয় প্ৰত্যেকেই সেই দায়িত্ব সুন্দৰভাবে আৰু দায়িত্বসহকাৰে পালন কৰি আহিছে।

১.১.২ খেল বংশ পৰিয়াল :

অতীজৰে পৰা সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ মাজত খেল, বংশ আৰু পৰিয়ালৰ সুশৃংখলিত ৰূপ দেখিবলৈ পোৱা যায়।

১.১.২.১ খেল :

কোনো এডোখৰ ঠাইত বসবাস কৰা সোণোৱাল কছাৰীসকলক বুজাবলৈ অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা খেল শব্দৰ ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে। 'খেল' শব্দৰ অৰ্থ ঠাই। সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ প্ৰথম আৰু প্ৰাচীনতম গীতি সাহিত্য 'হাইদাং গীতৰ চতুৰ্থ অধ্যায়ত খেলৰ উল্লেখ আছে—

উজনি-কুচীয়া ঐ নামনিকুচীয়া

অমৰাবমীয়া ঐ তিপমীয়া

তুলীয়াল ঐ চিৰিপুৰীয়া

বালিখিটাৰী ঐ বালিখিটাৰী

গীতাংশটোত সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ ঐতিহ্য প্ৰকাশ কৰাৰ লগতে তেওঁলোকৰ মাজত অতীজৰে পৰা প্ৰচলিত উজনি-কুচীয়া, নামনিকুচীয়া, অমৰাবমীয়া, তিপমীয়া, তুলীয়াল, চিৰিপুৰীয়া আৰু বালিখিটাৰী- এই সাতটা খেলৰ কথা কোৱা হৈছে।

১.১.২.২ বংশ :

সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ মাজত সু-শৃংখলিত বংশ পৰম্পৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। পূৰ্বৰ হালালী ৰাজ্যৰ ৰজা, ডা-ডাঙৰীয়াই দেশৰ প্ৰতি দায়িত্ব পালন কৰা একো একোজন নায়ক বা একো একোজন মূল ব্যক্তিৰ পৰাই এই বংশবোৰৰ সৃষ্টি বুলি পৰম্পৰাগতভাৱে মানি অহা হৈছে। বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাই সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ চৈধ্যটা বংশৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। তেওঁ কৈছে “তাত মুকুতাৰজা, মাণিক ৰজা আদি কৰি তেওঁলোকৰ চৈধ্যটা বংশৰ বহু ৰজাই ৰাজত্ব কৰিছিল।” (দাস ১১২৪) অৱশ্যে সোণোৱাল কছাৰী জনগোষ্ঠীটোৰ মূলতে বংশ চৈধ্যটা যদিও সময়ৰ বিৱৰ্তনত আৰু তেওঁলোকৰ লগত বেলেগ বেলেগ জনগোষ্ঠীৰ মানুহৰ সমিলমিলৰ জৰিয়তে নতুন নতুন বংশৰ জন্ম হৈ বৰ্তমান প্ৰায় ত্ৰিশটাত পৰিণত হৈছে।

১.১.২.৩ পৰিয়াল বা সঁচ :

সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ মূল চৈধ্যটা বংশৰ প্ৰতিটোৰে অন্তৰ্গত চাৰিটাকৈ সঁচ বা পৰিয়াল দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই পৰিয়ালবোৰ একেটা মূল বংশৰ পৰা সৃষ্টি হোৱাৰ বাবে এটা বংশৰ অন্তৰ্গত পৰিয়ালবোৰ ৰক্তজাত সম্পৰ্কৰে সম্পৰ্কিত। সেইবাবে একেটা বংশৰ অন্তৰ্গত পৰিয়াল চাৰিটাৰ সতি সন্তানৰ মাজত বৈবাহিক সম্বন্ধ অতি কঠোৰভাৱে অতীজৰে পৰা নিষিদ্ধ হৈ আহিছে আৰু বংশৰ কোনোবা ব্যক্তিৰ যদি মৃত্যু হয় তেন্তে জ্ঞাত অৱস্থাত এই বংশৰ প্ৰত্যেকজন সদস্যই নিৰ্দিষ্ট সময় উপবাসে থাকিব লাগে। বৰ্তমানো এই ৰীতি সুশৃংখলিতভাৱে পালন কৰি অহা হৈছে। সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ মাজত এশতকৈও অধিক সঁচ বা পৰিয়াল দেখিবলৈ পোৱা যায়।

১.১.৩ আত্মীয় কুটুম :

জন্মসূত্ৰে আৰু বৈবাহিক সূত্ৰে সোণোৱাল কছাৰী সমাজত সামাজিক সম্বন্ধ স্থাপিত হয়। এই দুই সম্বন্ধৰ আওঁতাত পৰা লোকসকলেই আত্মীয় কুটুম হিচাপে পৰিচিত হয়। সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ এই সম্বন্ধৰ সূত্ৰডাল বৰ দীঘলীয়া। এওঁলোকৰ মাজত দীঘলীয়া বংশ পৰম্পৰাকো নিকট আত্মীয় বুলি ধৰা হয়। একে বংশৰ বা পৰিয়ালৰ মাজত বৈবাহিক সম্বন্ধ যিদৰে নিষিদ্ধ, তেনেদৰে এই দুই প্ৰকাৰৰ সামাজিক সম্বন্ধৰে বান্ধ খোৱাসকলৰ উত্তৰ পুৰুষৰ মাজতো বিয়া-বাৰু নিষিদ্ধ।

সমাজত শাহু, শহুৰ, বৰজনা আদিৰ আগত বোৱাৰীয়েকে সন্মান জনাই কিছুমান নিয়ম পালন কৰা দেখা যায়। এনে নিয়মৰ ভিতৰত ভাইবোৱাৰীয়েকে বৰজনাৰ লগত কথা বাৰ্তা নাপাতে। প্ৰয়োজন হ'লে ল'ৰা-ছোৱালীৰ হতুৱাই কথা-বাৰ্তা কোৱায়। জেশাছ বা বৰজনাৰ লগত সমুখা-সমুখিকৈ বহাৰ নিয়ম নাই। (সোণোৱাল ১৫৬) অৱশ্যে সময়ৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে সোণোৱাল সমাজত প্ৰচলিত এনে ৰীতি-নীতি কিছু শিথিল হৈ পৰা দেখা গৈছে।

১.১.৪ সমাজ ব্যৱস্থা :

সোণোৱাল কছাৰীৰ সমাজ ব্যৱস্থা অতীজৰে পৰা পিতৃপ্ৰধান। পৰিয়ালৰ জ্যেষ্ঠ বা প্ৰধান পুৰুষজনেই পৰিয়ালটোৰ মুৰব্বী। সেই জ্যেষ্ঠ বা প্ৰধান পুৰুষজনৰ নিৰ্দেশত পৰিয়ালৰ সকলো কাম-কাজ পৰিচালিত হয়। পৰিয়ালৰ আভ্যন্তৰীণ সকলো কাম-কাজৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ সিদ্ধান্ত সমূহ প্ৰধান পুৰুষজনৰ মতে গৃহীত হয়। তদুপৰি সামাজিক যিকোনো কৰ্মতে তেওঁৰেই পৰিয়ালক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। পৰিয়ালৰ সকলো সদস্যই জ্যেষ্ঠ বা প্ৰধান পুৰুষজনক সকলোবোৰ দিশত সহায় সহযোগিতা আগবঢ়ায় আৰু তেওঁৰ নিৰ্দেশক শ্ৰদ্ধাসহকাৰে বা সন্মানেৰে মানি চলে।

পিতৃ প্ৰধান সমাজ হিচাপে সোণোৱাল কছাৰী সমাজত ঘৰুৱা সা-সম্পত্তিৰ অধিকাৰী পিতৃৰ পাছত পুত্ৰ সন্তান হয়। বিবাহিত কন্যা সন্তানে পৈত্ৰিক সম্পত্তিৰ অধিকাৰ নাপায় বা সম্পত্তিৰ অধিকাৰ দাবী কৰিব নোৱাৰে। অধিক পুত্ৰ সন্তান থাকিলে তেওঁলোকৰ মাজত সা-সম্পত্তি সমানে ভগাই দিয়া হয়।

সোণোৱাল কছাৰীসকলে তেওঁলোকৰ আভ্যন্তৰীণ দিশৰ মামলা মোকদ্দমা আদিত কৰ্ট-কাছাৰীৰ হস্তক্ষেপ হোৱাটো কামনা নকৰে। সেয়েহে নামঘৰত গাঁৱৰ মেল মোকদ্দমা আদিৰ বিচাৰ কৰা হয় আৰু সেইমতে শাস্তিও প্ৰদান কৰা হয়। আনহাতে গুৰুতৰ যিকোনো অপৰাধৰ বাবে সোণোৱাল কছাৰীসমাজত এঘৰীয়া কৰা বা খুটিমৰা প্ৰথাও প্ৰচলিত।

গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থা অনুসৰিয়েই সোণোৱাল সমাজত সমাজ পৰিচালনাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পদৰ ব্যক্তিসকলক নিৰ্বাচন কৰি লোৱা হয়। প্ৰতিবছৰৰ পহিলা বহাগত গাঁৱৰ নামঘৰত গএগ ৰাইজ একত্ৰিত হৈ বছৰটোৰ বাবে পদবীধাৰী ব্যক্তিসকলক বাছনি কৰি লয়। সভাৰ সিদ্ধান্ত অনুসৰি দায়িত্ব পোৱাসকলে সমাজত নিজৰ পালনীয় কৰ্তব্যসমূহ সুচাৰুৰূপে পালন কৰে।

১.১.৫ সমাজত নাৰীৰ স্থান :

সোণোৱাল কছাৰীসকল মুখ্যতঃ পুৰুষ প্ৰধান যদিও নাৰীৰ স্থান সমাজত যথেষ্ট উচ্চ। ঘৰুৱা কাম-কাজৰ লগতে ধৰ্মীয়, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক, সামাজিক আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে মহিলাসকলে পুৰুষৰ দৰেই অংশ গ্ৰহণ কৰে। ঘৰখনত মহিলাসকলে ৰন্ধা-বঢ়া কৰাৰ উপৰিও সন্তানৰ প্ৰতিপালন, তাঁতবোৱা, হাঁহ-পাৰ, কুকুৰা গাহৰি গৰু আদি পোহা, ধান মৰা, পৰিয়ালৰ সকলোকে চোৱা-চিতা কৰা আদি ঘৰৰ ভিতৰৰ এশ এবুৰি কামৰ উপৰিও ঘৰৰ বাহিৰত ভুঁই ৰোৱা, ধান দোৱা, মাছ ধৰা আদি কাৰ্যবোৰ অতি নিয়াৰিকৈ সম্পন্ন কৰি পুৰুষ সকলক সহায়ৰ হাত আগবঢ়ায়।

অৰ্থনৈতিক দিশতো সোণোৱাল কছাৰী নাৰীসকলৰ ভূমিকা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। গাঁৱৰ মহিলাসকলে হাঁহ, পাৰ, ছাগলী, গাহৰি আদি পুহি সেইবোৰ বিক্ৰী কৰি নিজৰ প্ৰয়োজনীয়

বয় বস্তু ক্ৰয় কৰাৰ লগতে গৃহস্থ তথা পৰিয়ালটোক অৰ্থনৈতিকভাৱে কিছু পৰিমাণে হ'লেও সকাহ দিয়ে। ইয়াৰ উপৰিও তাঁত সূত বোৱা কটাত অতি পাৰ্গত সোণোৱাল মহিলাসকলে বিভিন্ন চেলেং, গামোচা, বিহা, মেখেলা-চাদৰ আদি সুন্দৰভাৱে ঘৰতে বৈ সেইসমূহ নগৰাঞ্চলত বিক্ৰী কৰি ঘৰখন স্বাৱলম্বী হোৱাত সহায় কৰি আহিছে। বৰ্তমানে এই জনগোষ্ঠীৰ মহিলাসকলে শিক্ষা দীক্ষাৰে পৰিপুষ্ট হৈ চাকৰিজীৱীও হোৱা দেখা যায়। সেয়েহে চাকৰিৰ জৰিয়তেও মহিলাসকলে ঘৰখনক উন্নয়নৰ দিশত অৰিহণা যোগাবলৈ সক্ষম হৈছে।

ধৰ্মীয় তথা সামাজিক অনুষ্ঠানত সোণোৱাল কছাৰী মহিলাসকলৰ ভূমিকা অপৰিসীম। বাইথ' পূজাৰ সময়ত মহিলাসকলে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়। তদুপৰি আই সবাহ, গোপিনী সবাহ, অপেশ্বৰী সবাহ আদি ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান সমূহত নাৰীৰ একচেতীয়া অধিকাৰ দেখিবলৈ পোৱা যায়। বিয়া-বাৰু, কেঁচুৱাক প্ৰথম বাহিৰ দেখুৱা, তোলনি বিয়া, সকাম আদিত সোণোৱাল কছাৰী মহিলাসকলে দলে বলে অংশ গ্ৰহণ কৰে আৰু যথাসাধ্য সহযোগিতা আগবঢ়ায়।

যথেষ্ট পৰিশ্ৰমী আৰু কৰ্মপটু এইসকল সোণোৱাল কছাৰী নাৰীৰ বৰ্তমানে ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰখনতো প্ৰবেশ ঘটিছে। যদিও সোণোৱাল কছাৰী সমাজখন পিতৃতান্ত্ৰিক প্ৰমূল্যবদ্ধাৰা নিয়ন্ত্ৰিত, তথাপিও কিছু সংখ্যক মহিলাই মেল-মিটিং, মহিলা সমিতি, পঞ্চায়ত ব্যৱস্থা ইত্যাদিত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ ওলাই অহা পৰিলক্ষিত হৈছে। মুঠৰ ওপৰত ঘৰুৱা তথা সামাজিক ক্ষেত্ৰতো সমাজৰ এগৰাকী সক্রিয় সদস্য হিচাপে সেৱা আগবঢ়াই অহা সোণোৱাল কছাৰী নাৰীসকলে পুৰুষৰ দৰেই সমাজত উচ্চ স্থান লাভ কৰি আহিছে।

১.১.৬ ধৰ্মীয় ব্যৱস্থা :

সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ ধৰ্মীয় ব্যৱস্থা বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। তেওঁলোকে আউনিআটী সত্ৰৰ শিষ্যৰূপে ধৰ্মাচৰণ কৰাৰ উপৰিও পৰম্পৰাগতভাৱে পালন কৰি অহা কিৰাত ধৰ্মানুষ্ঠানকো সমান্তৰালভাৱে গ্ৰহণ কৰি আহিছে। এনেদৰে ধৰ্মীয় ব্যৱস্থাত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ লগতে শাক্ত ধৰ্মৰ আচৰণবিধি পালন কৰি অহাটো সোণোৱাল কছাৰীসমাজৰ এক লক্ষণীয় বিশেষত্ব। শদিয়াৰ চাৰিশাল গোঁসানী, দক্ষিণৰ চৈখোৱা, চলাৰ কেঁচাইখাতী বৰ বাথৌ মন্দিৰ, গজাই শাল বা থান আদিয়েই ইয়াৰ নিদৰ্শন ৰাখি থৈছে। তাৰোপৰি স্থান আৰু সমাজ বিশেষে পৰিয়াল আৰু সমাজ অনুসৰি সৰগদেউ (ইন্দ্ৰপূজা); ঘৰে ঘৰে বিভিন্ন পূজা-পাতল, উৎসৱ অনুষ্ঠানত বলি বিধানো আছে। (দুৱৰা ১৪২) এনেদৰে তাত্ত্বিক দিশৰ পৰা বৈপৰীত্যপূৰ্ণ দুটা ধৰ্ম ক্ৰমে শাক্ত আৰু বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আচৰণবিধি পালনৰ জৰিয়তে সোণোৱাল কছাৰীসকলে ধৰ্মীয় ভেদাভেদক সম্পূৰ্ণৰূপে নস্যাত কৰি ধৰ্মীয় একতাৰ এক বিৰল নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছে। সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ পৰম্পৰাগত মূল পূজা পাৰ্বণসমূহ হ'ল এনেধৰণৰ— (১) শ্ৰীং শ্ৰীং বাইথ' পূজা (২) বাঘদেউ পূজা (৩) গাতিগিৰি

পূজা (৪) গজাই পূজা (৫) সৰগদেউ পূজা (৬) জলখাই পূজা (৭) কলাচামন পূজা (৮) বঙাচামন পূজা (৯) বৰচামন পূজা (১০) খত্ৰীয় পূজা (১১) খিনভঙা পূজা (১৩) দাত চিলিঘ পূজা (১৪) গোকালিকা পূজা (১৫) বুঢ়া-বুঢ়ীৰ পূজা (১৬) বলিয়াবাবা পূজা (১৭) কেঁচাইখাতী পূজা (১৮) কলিআই থান পূজা। (বৰা ৪৫৮)

আনহাতে সোণোৱাল কছাৰীৰ সমাজ জীৱনত দুজন ধৰ্মীয় গুৰুৰ প্ৰভাৱ অনস্বীকাৰ্য। এই দুজন হ'ল গজাই গুৰু আৰু কেশৱদেৱ গোসাঁই। এই দুজন ব্যক্তি সোণোৱাল সমাজত দেৱতাৰ দৰেই পূজ্য আৰু এবাব নোৱাৰাকৈ সম্পূৰ্ণ হৈ আছে। গজাই গুৰু জনগোষ্ঠীটোৰ অন্যতম হিতাকাঙ্ক্ষী হিচাপে জনসমাজত বিভিন্ন জনশ্ৰুতিৰ ৰূপত প্ৰচলিত হৈ আহিছে। 'শদিয়াৰ বুৰঞ্জীয়ে গজাই গুৰুৰ বিষয়ে এনেদৰে উল্লেখ কৰিছে— "হাজাৰ কাছাৰীৰ দলটোৰ লগত গজাই নামৰ এজন গুৰু আহিছিল। এই গুৰুজনৰ বাক্য কদাচিতো বিফল নহৈছিল বুলি শুনিবলৈ পোৱা যায়। (বঢ়াগোহাঁই ২১) আনহাতে শংকৰদেৱ প্ৰবৰ্তিত একশৰণ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মক সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ মাজত পৰিচয় কৰাই দিয়াৰ লগতে এই ধৰ্মত দীক্ষিত কৰি তেওঁলোকৰ ধৰ্মীয় চেতনাত এক নতুন মাত্ৰা প্ৰদান কৰা ব্যক্তিজন হ'ল কেশৱদেৱ গোসাঁই।

১.১.৭ উৎসৱ অনুষ্ঠান :

বিভিন্ন ঋতু, মাহ, দিন, কাল আদিৰ সৈতে সামঞ্জস্য ৰাখি সোণোৱাল কছাৰীসকলে পৰম্পৰাগতভাৱে বিভিন্ন উৎসৱ অনুষ্ঠান আদি অনন্য ৰূপত উদ্‌যাপন কৰি আহিছে। সমাজৰ সকলো লোকেই একত্ৰিত হৈ আনন্দ উল্লাসৰ মাজেৰে উৎসৱ অনুষ্ঠানত অংশগ্ৰহণ কৰে। দৈনন্দিন ব্যস্তপূৰ্ণ কৰ্মজীৱনৰ পৰা ক্ষণিক সময় উলিয়াই খোৱা-বোৱা, ৰং-তামাচা, নৃত্য-গীত, খেল-ধেমালি আদিৰ মাজেৰে সোণোৱাল কছাৰী সমাজে উৎসৱ অনুষ্ঠানসমূহ আয়োজন কৰি আহিছে। উৎসৱ অনুষ্ঠানসমূহ প্ৰায়ে প্ৰকৃতিৰ সৈতে সম্পৰ্কিত। সোণোৱাল কছাৰীসকলে ব'হাগ বিহু, মাঘ বিহু, কাতি বিহু, গোছলোৱা, হাউৰী লোৱা, লখিমী অনা, নাঙলতোলা, ন-খোৱা আদি বিভিন্ন উৎসৱ বছৰৰ ভিন ভিন ঋতুত পালন কৰে। ইয়াৰ উপৰিও বায়থ' পূজা, সৰগদেউ পূজা, লখিমী সবাহ, আয়ুতোলা প্ৰথা, তোলনী বিয়া আদি বিভিন্ন অনুষ্ঠান পৰম্পৰাগত ৰীতি-নীতিৰে পালন কৰে। উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ সমান্তৰালভাৱে সোণোৱাল সমাজত হাইদাং নৃত্য, বহুৱা নৃত্য, হুগ্ৰা নৃত্য, ফুলকোঁৱৰ মণিকোঁৱৰৰ গীত আদি বিভিন্ন নৃত্য-গীতৰো পয়োভৰ দেখা যায়। উৎসৱ অনুষ্ঠানৰ লগত এই নৃত্য-গীত-মাত আদিয়ে সোণোৱাল সমাজক প্ৰাণৱন্ত কৰি ৰখাৰ লগতে তেওঁলোকৰ সাংস্কৃতিক মনৰো উমান দিয়ে।

১.১.৮ বিবাহ পদ্ধতি :

সোণোৱাল কছাৰী সমাজত একে বংশ আৰু একে পৰিয়ালৰ মাজত বৈবাহিক সম্বন্ধ

কেতিয়াও স্থাপন হ'ব নোৱাৰে। সেয়েহে ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম হ'লে এনে সম্বন্ধজাত লোকক সমাজৰ পৰা এঘৰীয়া কৰা হয়। বৈবাহিক সম্বন্ধৰ ক্ষেত্ৰত সোণোৱাল সমাজ বৰ কটকটীয়া। বিবাহ সাধাৰণতে এইসকল লোকৰ মাজত ছয় প্ৰকাৰে সাধিত হয়। (ৰাজবংশী ১৪২) — (১) নোৱাই ধোৱাই দিয়া বিবাহ অৰ্থাৎ বৰ বিয়া (২) হোমপুৰি কৰা বিবাহ অৰ্থাৎ প্ৰজাপত্য বিবাহ (৩) গন্ধৰ্ব প্ৰথামতে হোৱা বিবাহ (৪) পলুৱাই নিয়া বিবাহ (৫) আসুৰিক বিয়া আৰু (৬) অনুষ্ঠুপীয়া বা ৰতা সৰকাই দিয়া বিয়া।

অৱশ্যে সময়ৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে সোণোৱাল সমাজত অন্য সম্প্ৰদায়ৰ সৈতে বৈবাহিক সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠা দেখা যায়।

১.১.৯ খাদ্যাভাস :

সোণোৱাল কছাৰী সমাজত নিৰামিষ আহাৰতকৈ আমিষ আহাৰৰ প্ৰতিহে অত্যধিক আগ্ৰহ দেখা যায়। অৱশ্যে তেল মছলাযুক্ত খাদ্যৰ ব্যৱহাৰ এওঁলোকৰ মাজত কম। মাছৰ বিবিধ ব্যঞ্জন বিশেষকৈ বাঁহ গাজৰ পৰা তৈয়াৰী পকা খৰিচা, শুকান খৰিচা আদিৰ সৈতে ৰন্ধা মাছৰ ব্যঞ্জন সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ অতিকৈ প্ৰিয়। শুকতিমাছৰ জনপ্ৰিয়তাও তেওঁলোকৰ মাজত মনকৰিবলগীয়া। খৰালি একো একোখন গাঁৱৰ ৰাইজ লগ হৈ ওচৰৰ নৈ, বিল, আদিত পলহ বাই বিভিন্ন মাছ ধৰে। ইয়াৰ উপৰি চেপা, খোকা, জুলুকি বাই গাইগুটীয়াভাৱেও মাছ ধৰে। কোনো টোপ, আমৰলি পৰুৱাৰ টোপ, বৰলৰ টোপ, মুগা লেটা, কেকোৰা, কুচীয়া আদি তেওঁলোকৰ খাদ্যাভাসৰ এক অন্যতম অংগ। সোণোৱাল কছাৰীৰ মাজত বাৰীৰ বিবিধ শাক পাচলিৰ লগতে মানিমুনি, মেচাকি, মেজেঙা, চেংমৰা, পানীকলমৌৰ আগ, সৰু মেটেকাৰ ফুল আদি বিবিধৰি বনশাকৰ প্ৰচলন আছে।

সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ মাজত লাওপানীৰ ব্যাপকৰূপত ব্যৱহাৰ দেখা যায়। ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক অনুষ্ঠানত ব্যৱহৃত পানীয়ক তেওঁলোকে 'জৌ' বা লাওপানী বোলে। এই 'জৌ' বা লাওপানীক সোণোৱাল কছাৰীসকলে অত্যন্ত পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰে।

১.২. অসমীয়া জাতি গঠনত সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ ভূমিকা :

অসমীয়া জাতি ভাৰতবৰ্ষৰ বিশাল ভূখণ্ডত স্বকীয় বৈশিষ্ট্যৰে মহিমামণ্ডিত এটা প্ৰোজ্জল নক্ষত্ৰৰ দৰে। বিভিন্ন জাতি জনগোষ্ঠীৰ অনবদ্য অৱদানেৰে পৰিপূৰ্ণ অসমৰ বৰ্ণাঢ়া সভ্যতা সংস্কৃতিয়ে সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষক যুগে যুগে ঐশ্বৰ্যশালী কৰি তুলিছে। অতীজৰে পৰাই বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মানুহে আহি অসমভূমিত বসতি স্থাপন কৰিছে আৰু সময়ৰ লগে লগে এই ভূখণ্ডৰ বায়ু-পানীৰ লগত নিজকে বিলীন কৰি দি বৃহৎ অসমীয়া জাতি গঠনত অৰিহণা আগবঢ়াইছে। এনেদৰে নিজকে অসমীয়া জাতি-সত্ত্বা সৃষ্টিত অৰিহণা যোগোৱা জনগোষ্ঠীৰ ভিতৰত তিব্বত বৰ্মীয় ভাষা পৰিয়ালৰ মংগোলীয় মূলৰ সোণোৱাল কছাৰীসকল অন্যতম।

উল্লেখনীয় যে অসমীয়া জাতি যিহেতু কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট জাতি বা জনগোষ্ঠীৰ

উপাদানৰ ভিত্তিত গঢ় লৈ উঠা নাই, সেয়েহে অসমীয়া জাতি গঠনত কোনটো উপাদান কাৰ সেইটো সঠিকভাৱে নিৰূপণ কৰাটো বৰ সহজসাধ্য নহয়। তদুপৰি সোণোৱাল কছাৰীসকল মংগোলীয় গোষ্ঠীৰ বৃহৎ বড়ো শাখাৰ অন্তৰ্গত জনগোষ্ঠী হোৱা হেতুকে অসমীয়া জাতি গঠনত বড়ো মূলীয় কছাৰীসকলৰ লগতে মূল বড়ো গোষ্ঠীটোৰ বহুখা বিভক্ত ভাগসমূহৰ সামগ্ৰিক অৱদানকো এই ক্ষেত্ৰত নুই কৰিব নোৱাৰি। কিয়নো বিভিন্ন জাতি জনগোষ্ঠীৰ ভাষা-সংস্কৃতিৰ মিশ্ৰণেৰে সংমিশ্ৰিত হৈহে সুকীয়া আৰু বৰ্ণিল জাতি হিচাপে অসমীয়া জাতিটোৱে পূৰ্ণতা লাভ কৰিছে।

অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ বৰভেঁটি নিৰ্মাণ কৰি অসমীয়া জাতিসত্তা গঠনত আন আন জনগোষ্ঠীৰ দৰে সমানেই বৰঙণি আগবঢ়াই অহা সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ অৱদানৰ বিষয়ে আমি বিয়া-বাৰু, সাজ-পাৰ, খাদ্যাভাস, ধৰ্ম-সংস্কৃতি, আদি বিভিন্ন দিশৰ আলমত আলোচনা কৰিব পাৰোঁ।

বিয়া-বাৰুৰ ক্ষেত্ৰত সোণোৱাল কছাৰীসকল যিমান বক্ষণশীল আনফালে সিমান উদাৰো। নিজ বংশ বা পৰিয়ালৰ মাজত বিয়া-বাৰু সম্পূৰ্ণ নিষিদ্ধ, কিন্তু আনফালে অপৰিচিত যুৱক-যুৱতীকো বিবাহৰ বান্ধোনেৰে বান্ধ খোৱাই সুস্থ সমাজ গঠনত সোণোৱাল কছাৰীসকলে অৰিহণা যোগাই আহিছে। আনহাতেদি আহোমসকলে অসমলৈ আহোতে লগত তিবোতা লৈ অহা নাছিল। বুৰঞ্জীত প্ৰাপ্ত তথ্য অনুসৰি “পূৰ্বে আহোঁতে তিবোতা অহা নাই। এতিয়াহে তিবোতা হ’ল। (ভূঞা ২৪) গতিকে আহোমৰ পুৰুষসকলে অসমৰ অধিবাসী হিচাপে বসবাস কৰি অহা চুতীয়া, বৰাহী, মটক, কছাৰী আদি ভিন ভিন জনগোষ্ঠীৰ কন্যাৰ লগত বিবাহ পাশত আবদ্ধ হৈ সুদৃঢ় অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ ভেঁটি স্থাপন কৰিছিল। অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ দৰে সোণোৱাল কছাৰীসকলে নিজ কন্যাক আহোম সকললৈ বিয়া দি নিজৰ মহানুভৱতাৰ পৰিচয় দিয়াৰ লগতে বৃহৎ অসমীয়া জাতি গঠনতো উদাৰতাৰে অৰিহণা আগবঢ়াইছিল।

সাজ-পোছাকেই সৰ্ব ভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটত অসমীয়া মহিলাৰ সুকীয়া পৰিচায়ক। এই সাজ-পোছাক হ’ল পাট, মুগা, এড়ি কপাহী আদি বিভিন্ন সূতাৰে তৈয়াৰী মেখেলা-চাদৰ, বিহা, চেলেং আদি। এই সাজ পোছাক অসমীয়া সমাজলৈ মংগোলীয়সকলৰ অৱদান। মংগোলীয় গোষ্ঠীৰ সোণোৱাল কছাৰী মহিলাসকল বোৱা-কটাত অতি পাকৈত আৰু সোণোৱাল মহিলাসকলে পাট, মুগা, এড়ি আৰু কপাহী কাপোৰৰ বিভিন্ন ৰঙ-বিৰঙী মেখেলা চাদৰ পৰিধান কৰে। পাট-মুগাৰ মেখেলা-চাদৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত সোণোৱাল কছাৰী মহিলা সকলৰ প্ৰভাৱ পৰা বুলি ধাৰণা কৰাৰ কাৰণটো হ’ল মূল বড়ো ফৈদৰ অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ মহিলাসকলৰ মাজত বিহা মেখেলা চাদৰ আদিৰ ব্যৱহাৰ কম।

খাদ্যাভাসৰ ক্ষেত্ৰতো অসমীয়া সমাজত সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ প্ৰভাৱ থকা

বুলি ভাৰিবৰ থল নথকা নহয়। সোণোৱাল সকলে প্ৰচুৰ পৰিমাণে মাছ-মাংস গ্ৰহণ কৰে। তদুপৰি বাঁহগাজৰ পৰা তৈয়াৰ কৰা পকা খৰিচা, শুকান খৰিচা আদিৰ সৈতে বন্ধা মাছৰ ব্যঞ্জন তেওঁলোকৰ অত্যন্ত প্ৰিয়। অসমীয়া সমাজতো মাছ-মাংসৰ ব্যৱহাৰৰ লগতে খৰিছাৰে বন্ধা মাছৰ যথেষ্ট সমাদৰ আছে। তদুপৰি ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য প্ৰান্তত ব্ৰাহ্মণ সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলে মাছ মাংস ভক্ষণৰ পৰা বিৰত থকাৰ পৰিৱৰ্তে অসমৰ ব্ৰাহ্মণ সমাজত মাছ-মাংসৰ প্ৰচলন আছে। এই ক্ষেত্ৰত সোণোৱাল কছাৰীকে ধৰি অসমৰ অন্যান্য জনজাতীয় লোকৰ প্ৰভাৱক নিশ্চয় নুই কৰিব নোৱাৰি। ইয়াৰ উপৰিও সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ মাজত প্ৰচলিত ঢেকীয়া, মানিমুনি, নলটেঙা, ঔটেঙা, পানী কলমৌৰ আগ, সৰু মেটেকাৰ ফুল আদি বিবিধ বনশাকৰ প্ৰচলন অসমীয়া সমাজতো আছে।

ধৰ্মীয় ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণ বৰ্জনৰ মাজেৰে সোণোৱাল কছাৰীসকলে যি উদাৰপন্থী নীতি গ্ৰহণ কৰিছিল তাৰ প্ৰভাৱে বৃহত্তৰ অসমীয়া জাতি গঠনৰ ক্ষেত্ৰত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। বৈষ্ণৱ ধৰ্মত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাৰ আগলৈকে সোণোৱাল কছাৰীসকল শৈৱধৰ্মী আছিল। ১৬১৬ শকত বৈষ্ণৱ পন্থালৈ অহাৰ পাছত তেওঁলোক এহাতে যেনেকৈ শংকৰদেৱৰ ধৰ্মাৰ্শত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছিল, আনহাতে তেনেকৈ পূৰ্ব পৰম্পৰা অনুসৰি শাক্ত পন্থাৰে শৈৱ ধৰ্মও পালন কৰিছিল আৰু বৰ্তমানেও সোণোৱাল সমাজত উভয় প্ৰথাই উদাৰভাৱে প্ৰচলিত হৈ আহিছে। এনেদৰে ধৰ্মীয় দিশত সোণোৱাল কছাৰীসকলে শৈৱ আৰু বৈষ্ণৱ উভয় পন্থাকে গ্ৰহণ কৰি যি ধৰ্মীয় সহায়তাৰ পৰিচয় দিছে তাৰ প্ৰভাৱে অসমীয়া জাতিকো একত্ৰিত কৰি সমাজত এক সুস্থ ধৰ্মীয় বাতাবৰণ সৃষ্টিত অৰিহণা যোগাই আহিছে।

এইসমূহ দিশৰ উপৰিও সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ হাইদাং গীত, হাইদাং নৃত্য, বহুৱা নৃত্য, হুগ্ৰা নৃত্য, সাধুকথা তথা বিভিন্ন লোকগীতসমূহ অসমীয়া সাহিত্য তথা লোক সংস্কৃতিৰ একো একোটা মূল্যবান সম্পদ। অসমীয়া বিহুগীতৰ মূল স্ৰষ্টা যে সোণোৱালসকল সেই বিষয়ে বিষ্ণু প্ৰসাদ ৰাভাই উল্লেখ কৰিছে এনেদৰে— “আনকি উজনিতো য’ত অসমীয়া ভাষাৰ বিশুদ্ধ প্ৰচলন তাতো সোণোৱাল কছাৰীসকলে ক’ব “উচিমান পলম হ’ল আৰো, কক যা এখনি আসিলং’ আৰু বিহুগীতৰ গুৰিয়ালটো তেওঁলোকেই।” (দাস ১১০০)

অসমীয়া সমাজত নাৰীৰ যি স্থান তাত তিব্বতবৰ্মীয় সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ অৱদান অনস্বীকাৰ্য। আমি পূৰ্বতেই উল্লেখ কৰিছোঁ যে সোণোৱাল কছাৰীসকলৰ সমাজ পুৰুষ প্ৰধান যদিও সমাজত নাৰীৰ স্থানো পুৰুষৰ সমানেই। ৰাফনী ঘৰত বন্ধা-বঢ়া কৰাৰ উপৰি ধান দোৱা, ৰোৱা, কাপোৰ ৰোৱা, মাছ মৰা আদি সকলো কামতে সোণোৱাল মহিলা পাৰ্গত আৰু মহিলাসকলে যিকোনো ক্ষেত্ৰতে পুৰুষক সহায়ৰ হাত আগবঢ়ায়। ইয়াৰ উপৰিও সামাজিক যিকোনো অনুষ্ঠানতে সোণোৱাল কছাৰী নাৰীয়ে পুৰুষৰ সমানেই উচ্চ আসন লাভ কৰি আহিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য ৰাজ্যৰ তুলনাত অসমীয়া সমাজত নাৰীয়ে যি উচ্চ

স্থান আৰু স্বাধীনতা লাভ কৰিছে তাৰ মূলতে হ'ল সেয়া অসমত বসবাস কৰা সোণোৱাল কছাৰী তথা অন্যান্য জনজাতীয় লোকৰ প্ৰভাৱ। এইসকল সহজ-সৰল জনজাতীয় লোকৰ প্ৰভাৱতে অসমত যৌতুক প্ৰথাই গা কৰি উঠিব পৰা নাই।

২.০ পৰিসমাপ্তি

অসমত ৰাজ্য পাতি শাসন কৰা খিলঞ্জীয়া অধিবাসীসকলৰ ভিতৰত অন্যতম হ'ল সোণোৱাল কছাৰীসকল। অসমীয়া জাতি গঠনত আৰু সংস্কৃতিৰ সৌষ্ঠৱ বৃদ্ধিত সোণোৱাল কছাৰীসকলে যি অৱদান আগবঢ়ায় আহিছে সেয়া বৰ্ণনাতীত। সমাজ ঐতিহ্যৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল আৰু নতুনক আদৰি ল'বলৈও আগ্ৰহী এইসকল লোকৰ সমাজ জীৱন সুশৃংখলিত আৰু বৰ্ণময়। ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতি, বৈবাহিক সম্বন্ধ, নাৰীৰ মৰ্যাদা আদিৰ ক্ষেত্ৰত সোণোৱাল কছাৰীসকলে যি উদাৰতাৰ পৰিচয় দিছে, সেয়া নিঃসন্দেহে অনুকৰণীয় আৰু প্ৰশংসনীয়।

তদুপৰি অসমৰ সমাজ, সাহিত্য, সংস্কৃতি, ধৰ্ম আদি সকলোবোৰ দিশতে স্বকীয়তাৰ পৰিচয় দি অহা সোণোৱাল কছাৰীসকলে অসমীয়া জাতিৰ সৰ্বাংগীন উন্নয়ণৰ বাবে তথা এখন পূৰ্ণাংগ অসম গঠনৰ ক্ষেত্ৰত যি অৱদান আগবঢ়ায় আহিছে, সেয়া অভূতপূৰ্ব। অসমৰ ইতিহাসৰ বুকুত এটা ঐতিহ্যসম্পন্ন জাতি হিচাপে সোণোৱাল কছাৰীসকল চিৰকাল জিলিকি থাকিব। □

প্ৰসংগ পুথি :

- দাস, যোগেশ আৰু সৰ্বেশ্বৰ বৰা, সম্পা.। *বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ*। তেজপুৰঃ ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশক সংঘ, ২০০৮। ১১২৪। মুদ্ৰিত।
- দুৱৰা, ধৰ্মেশ্বৰ। *অসমৰ জনজাতিসকলৰ উৎসৱ অনুষ্ঠান*। গুৱাহাটীঃ বাণী মন্দিৰ, ২০০৬। ১৪২। মুদ্ৰিত।
- বৰা, দেৱজিৎ, সম্পা.। *উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ জনগোষ্ঠীয় লোক সংস্কৃতি*। গুৱাহাটীঃ এম. আৰ পাব্লিকেশ্যন, ২০১৪। ৪৫৮। মুদ্ৰিত।
- বুঢ়াগোহাঞি, ভবানন্দ। *শদিয়াৰ বুৰঞ্জী*। গুৱাহাটীঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১৯৮৩। ২২১। মুদ্ৰিত।
- ভট্টাচাৰ্য, প্ৰমোদচন্দ্ৰ, সম্পা.। *অসমৰ জনজাতি*। ধেমাজিঃ কিৰণ প্ৰকাশন, ২০০৮। ৫৪। মুদ্ৰিত।
- ভূঞা, সূৰ্যকুমাৰ, সম্পা.। *সাতসৰী অসম বুৰঞ্জী*। গুৱাহাটীঃ লয়াৰ্ছবুক ষ্টল, ১৯৯৯। ২৪। মুদ্ৰিত।
- সোণোৱাল, মোহন আৰু গুণেশ্বৰ, সোণোৱাল সম্পা.। *সোণোৱাল কছাৰীৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি*। ডিব্ৰুগড়ঃ সোণোৱাল কছাৰী সাহিত্য প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০০১। ১৭১। মুদ্ৰিত।
- ৰাজবংশী, পৰমানন্দ, সম্পা.। *অসমৰ জাতি আৰু সংস্কৃতি*। গুৱাহাটীঃ প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়, ২০০৩। ১৪২। মুদ্ৰিত।

SAMPRI TI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-67-78

বাদল সৰকাৰৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী : চমু আলোচনা

ড° প্ৰণৱ ফুকন

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, সৰুপথাৰ মহাবিদ্যালয়

pronabdphukon@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

উত্তৰ স্বাধীনতা যুগৰ বাংলা নাট্যকাৰ, পৰিচালক, অভিনেতা আৰু নাট্য-সংগঠক বাদল সৰকাৰৰ নাটকসমূহক তিনিটা ধাৰাত শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰি। সৰকাৰৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ নাটকসমূহ হাস্যৰসাত্মক, দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ নাটকসমূহ এবছাৰ্ভধৰ্মী আৰু সামাজিক। তৃতীয় পৰ্যায়ত সৰকাৰে একশ্ৰেণী সম্পূৰ্ণভাৱে নতুন কেৱল *থাৰ্ড থিয়েটাৰ*ত অভিনয়ৰ বাবে নাটক ৰচনা কৰে। সৰকাৰৰ নাটকসমূহৰ উপস্থাপন শৈলী ধাৰা অনুযায়ী পৃথক। সৰকাৰৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী গতানুগতিক। প্ৰথম পৰ্যায়ৰ হাস্যৰসাত্মক নাটকসমূহত আংগিকৰ কোনো পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা নাই। নাটকৰ উপাদান ক্ৰমে কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু সংলাপৰ সমন্বয়ত নাটককেইখন উপস্থাপন কৰিছে। সৰকাৰে ভাৰতীয় নাট্য ইতিহাসত পোনপ্ৰথম এবছাৰ্ভধৰ্মী নাটক ৰচনা কৰে। সৰকাৰে এবছাৰ্ভধৰ্মী নাটককেইখনৰ উপস্থাপন এবছাৰ্ভ নাটকৰ শৈলীৰে কৰিছে। সৰকাৰৰ এই শ্ৰেণী নাটকত সুগঠিত কাহিনী নাই, চৰিত্ৰৰ নিৰ্দিষ্ট উদ্দেশ্য তথা বিকাশ নাই আৰু সংলাপ বিসংগতিপূৰ্ণ আৰু অসংলগ্নতাৰে ভৰা। অৱশ্যে এবছাৰ্ভ শৈলীৰে নাটক উপস্থাপন কৰিলেও এই শ্ৰেণী নাটকত জীৱনৰ অৰ্থহীনতা বা জীৱনৰ প্ৰতি নেতিবাচক দৃষ্টিভংগী প্ৰকাশ কৰা নাই। সৰকাৰে *থাৰ্ড থিয়েটাৰ* নামৰ এক বিকল্প ৰংগমঞ্চ উদ্ভাৱন কৰি *থাৰ্ড*

থিয়েটাৰত অভিনয় কৰিবৰ বাবে এক শ্ৰেণী নাটক ৰচনা কৰে। এই শ্ৰেণী নাটকৰ গঠনভঙ্গী, অভিনয়-ৰীতি আৰু ভাববস্তুৰ দিশত এক নতুন পৰ্যায় তৈয়াৰ হ'ল। এই শ্ৰেণী নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী অভিনয়। এই নাটকসমূহত নিৰ্দিষ্ট কোনো ঘটনাৰ ত্ৰণমিক অনুসৰণ নাই। কোনো নিৰ্দিষ্ট চৰিত্ৰও এই শ্ৰেণী নাটকত অনুপস্থিত থাক লৈ নাটক গঠন হ'ব পাৰে।

সূচক শব্দ : নাটক, উপস্থাপন শৈলী, হাস্যৰসাত্মক, এবছাৰ্ভধৰ্মী, থাৰ্ড থিয়েটাৰ

০.১ অবতৰণিকা :

উত্তৰ স্বাধীনতা যুগৰ বাংলা নাট্যকাৰ, পৰিচালক, অভিনেতা আৰু নাট্য-সংগঠক বাদল সৰকাৰৰ নাটকৰ সংখ্যা সৰ্বমুঠ ঊনষাঠি (৫৯) খন। ভাৰতীয় নাট্য সাহিত্যত সৰকাৰ এবছাৰ্ভধৰ্মী (Absurd) নাটক সূচনাকাৰী আৰু থাৰ্ড থিয়েটাৰ (Third Theatre) নাট্যৰূপৰ উদ্ভাৱক। সৰকাৰে নতুন আংগিকেৰে নাটক ৰচনাত মনোনিৱেশ কৰি অভিনয়ৰ বাবে থাৰ্ড থিয়েটাৰ শীৰ্ষক এক বিকল্প ৰংগমঞ্চৰ উদ্ভাৱন কৰে। সৰকাৰৰ নাটকসমূহক তিনিটা ধাৰাত শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰি। সৰকাৰৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ নাটকসমূহ হাস্যৰসাত্মক, দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ নাটকসমূহ এবছাৰ্ভধৰ্মী আৰু সামাজিক বুলি শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰি। সৰকাৰে এই নাটকসমূহৰ পিছত একশ্ৰেণী সম্পূৰ্ণভাবে নতুন কেৱল থাৰ্ড থিয়েটাৰত অভিনয়ৰ বাবে নাটক ৰচনা কৰে। সৰকাৰৰ নাটকসমূহৰ উপস্থাপন শৈলী ধাৰা অনুযায়ী পৃথক। আমাৰ এই গৱেষণামূলক আলোচনাত সৰকাৰৰ নাটকসমূহৰ আংগিকৰ উপস্থাপন বিষয়ে বিশ্লেষণৰ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

০.২ অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

বাদল সৰকাৰৰ নাটকৰ গৱেষণামূলক অধ্যয়ন কৰি সৰকাৰৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ আংগিকৰ বিষয়ে বিভিন্ন দিশ পোহৰলৈ অনা এই অধ্যয়নৰ লক্ষ্য। গতিকে এই অধ্যয়নৰ বাবে নিম্নোক্ত লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য নিৰ্ধাৰণ কৰা হৈছে —

- ◆ সৰকাৰৰ হাস্যৰসাত্মক নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ অধ্যয়ন আৰু আলোচনা কৰা।
- ◆ সৰকাৰৰ এবছাৰ্ভধৰ্মী আৰু সামাজিক নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ বিষয়ে অধ্যয়ন আৰু আলোচনা কৰা।
- ◆ সৰকাৰৰ থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ বাবে ৰচিত নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ অধ্যয়ন আৰু আলোচনা কৰা।

০.৩ অধ্যয়ন পদ্ধতি :

অসমীয়া ভাষাত গৱেষণা সম্পৰ্কীয় যিকেইখন গ্ৰন্থ আছে আৰু তাত গৱেষণা পদ্ধতি সম্পৰ্কে যিকেইটা পদ্ধতি উল্লেখ কৰিছে সেই পদ্ধতিকেইটা পৰস্পৰ সম্পৰ্কিত।

পদ্ধতিসমূহত ইটোৰ মাজত সিটো পদ্ধতিৰ লক্ষণ আৰু বৈশিষ্ট্য নিহিত থাকে। এই অধ্যয়নৰ বাবে সমীক্ষাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰি বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰে আলোচনা কৰা হৈছে।

০.৪ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

অধ্যয়নৰ বাবে বাদল সৰকাৰৰ গ্ৰন্থৰূপত প্ৰকাশিত নাটকসমূহকহে সামৰি লোৱা হৈছে। বাদল সৰকাৰৰ *নাটক সমগ্ৰ প্ৰথম খণ্ড*, *নাটক সমগ্ৰ দ্বিতীয় খণ্ড*, *নাটক সমগ্ৰ তৃতীয় খণ্ড* শীৰ্ষক সংকলনকেইটাৰ নাটকসমূহকহে অধ্যয়নৰ পৰিসৰলৈ অনা হৈছে।

১. বাদল সৰকাৰৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী :

সৰকাৰৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী গতানুগতিক। পৰৱৰ্তী সময়ত নাটকৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰিছে আৰু বিভিন্ন ধাৰাৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰে নাটক ৰচনা কৰিছে। তলত সৰকাৰৰ নাটকৰ আংগিকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ল —

১.১ সৰকাৰৰ হাস্যৰসাত্মক নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী :

সৰকাৰৰ হাস্যৰসাত্মক নাটকেইখনৰ উপস্থাপন শৈলীত অভিনয় নাই আৰু আংগিকৰ কোনো পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা নাই। নাটকৰ উপাদান ক্ৰমে কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু সংলাপৰ সমন্বয়ত নাটকেইখন উপস্থাপন কৰিছে। সৰকাৰে হাস্যৰসাত্মক নাটকেইখন পৰিস্থিতি নিৰ্মাণৰ কুশলতা, উৎকৰ্ষাৰ সৃষ্টি, কৌতুকপূৰ্ণ সংলাপৰ সঠিক প্ৰয়োগ আৰু পৰিস্থিতি অনুসৰি সংলাপ সৃষ্টিৰে ৰসাল উপস্থাপন কৰিছে। এই প্ৰসংগত বিষুৎ বসুয়ে কৈছে —

এই নাটকখিনিয়ে পৰিস্থিতি নিৰ্মাণৰ নিপুণ চাতুৰ্য আৰু সংলাপৰ অমোঘ প্ৰয়োগৰ অনিবাৰ্যতাৰ বাবে খন্তেকতে পাঠকৰ মন অধিকাৰ কৰি লয়। বাদল সৰকাৰে শিল্পৰ অন্যতম চৰ্ত সংযমৰ কথা কেতিয়াও নাপাহৰে। পৰিমিত বোধৰ দ্বাৰা তেওঁ ভণ্ডামিক সংহাৰ কৰে। মুদ্ৰাদোষ বা মুখবিবৃতিৰ **সত্তাৰনাক লুপ্ত কৰে।**^১

সৰকাৰে নিজৰ হাস্যৰসাত্মক নাটকসমূহক **'সিচুয়েশ্যনাল কমেডি'** (দৰ্শন ২১) বুলি ক'ব খোজে। সৰকাৰে এই শ্ৰেণী নাটকত ঘটনা আৰু পৰিস্থিতিৰ ৰসাল উপস্থাপন কৰিছে। জীৱনৰ গভীৰ বিষয়কো হাস্যৰসাত্মক নাটকৰ মাজেদি উপস্থাপন কৰিছে আৰু হাস্যৰসাত্মক নাটকেইখনক সৰস কৰি তুলিছে। সৰকাৰে হাস্যৰসাত্মক নাটকেইখনৰ অঙ্ক আৰু দৃশ্য বিভাজন নিজা ধৰণেৰে কৰিছে। তেখেতৰ পূৰ্ণাংগ নাটকতো অংক বিভাজন কৰা দেখা পোৱা নাই। আনহাতে অংক বিভাজন কৰিও কোনো দৃশ্য বিভাজন কৰা নাই। সৰকাৰে অংক আৰু দৃশ্য বিভাজনৰ কোনো ধৰাবন্ধা নীতি-নিয়ম মানি চলা নাই।

সৰকাৰৰ প্ৰথম হাস্যৰসাত্মক নাটক হ'ল *সলিউশ্যন এক্স*। চাৰিটা দৃশ্যত বিভক্ত

একাংক নাটকখনত বিজ্ঞানৰ গৱেষণাক কেন্দ্ৰ কৰি এটা বসাল কাহিনী নিৰ্মাণ কৰিছে। আনন্দদায়ক আৰু উৎকণ্ঠাভৰা পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰি সৰকাৰে চৰিত্ৰৰ মুখত কৌতুকপূৰ্ণ সংলাপ ৰচনা কৰিছে আৰু নাটকখনৰ উপস্থাপন কৰিছে। তিনিটা অঙ্কৰ *বড়ো পিসীমা* নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী কৌতুকজনক। এখন নাটকৰ অভিনয়ৰ বাবে আখৰা কৰাক কেন্দ্ৰ কৰি বিশেষ পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিছে আৰু চৰিত্ৰৰ মুখত পৰিস্থিতি অনুসৰি বসাল তথা ব্যংগাত্মক সংলাপ ৰচনা কৰিছে। দৃশ্য বিভাজনহীন *ৰাম শ্যাম যদু* নাটকখন প্ৰস্তাৱনা সংখ্যাৰ লগতে তিনিটা অঙ্কত বিভাজন কৰিছে। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী, বিষয়বস্তুৰ বিষয়ে চৌধুৰীয়ে কৈছে যে নাটকখন **সাধাৰণ মানৱ**। (দৰ্শন ১৯) কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু সংলাপৰ গতানুগতিক উপস্থাপন শৈলীয়ে নাটকখন হাস্যমধুৰ কৰি তুলিছে। অঙ্ক আৰু দৃশ্য বিভাজনহীন *শনিবাৰ* নাটকত সৰকাৰে নিম্ন মধ্যবিত্ত মানুহৰ সপোন গঢ়া আৰু ভঙাৰ মাজেদি জীৱনৰ বসাল ইতিবৃত্ত তৈয়াৰ কৰিছে। এটি উৎকণ্ঠাৰে ভৰা কাহিনী, বৈশিষ্ট্যসম্পন্ন চৰিত্ৰ আৰু পৰিস্থিতি অনুযায়ী ৰচনা কৰা কাব্যিক সংলাপৰ সমন্বয়ত *শনিবাৰ* নাটকৰ উপস্থাপন হৈ উঠিছে মনোৰম। পাঁচটা দৃশ্যত বিভক্ত *বল্লভপুৱেৰ ৰূপকথা* নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী সৰকাৰৰ আন হাস্যৰসাত্মক নাটকৰ পৰা পৃথক। এক বিশেষ কৌশল ব্যৱহাৰ কৰি নাটকখন উপস্থাপন কৰিছে। এক স্বকীয় কাল্পনিক ৰূপকথাৰ আলমত নাটকখন ৰচনা কৰিছে। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী হাস্যৰসাত্মক। চাৰিটা দৃশ্যত বিভক্ত *কবি কাহিনী* নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী গতানুগতিক। নাটকখনৰ কাহিনীত লঘু বিষয়ৰ লগতে নিবনুৱা সমস্যা, আধুনিক কবিতাৰ নিৰ্মাণ আদি গহীন বিষয়কো উপস্থাপন কৰিছে। তিনিটা দৃশ্যৰ *বিচিত্ৰানুষ্ঠান* সৰকাৰৰ এখন ধেমেলিয়া নাটক। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলীও এক পৃথক ধৰণৰ। কিয়নো নাটকখনত কেৱল পৰিস্থিতিৰ প্ৰতিহে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। চৰিত্ৰ, সংলাপৰ প্ৰতি গুৰুত্ব দিয়া নাই আৰু কাহিনী বুলিবলৈ একো নাই। এই প্ৰসংগত চৌধুৰীয়ে কৈছে —

কোনো কাহিনী নিৰ্মাণ কৰা নাই , কোনো চৰিত্ৰ সৃষ্টি কৰা নাই, কেৱল আনন্দ কৰাৰ বাবেই কিছু পৰিস্থিতি তৈয়াৰ কৰি, সেইদৰে সংলাপ ৰচনা কৰি আৰু পৰিস্থিতিৰ সীমাবদ্ধতা অতিক্ৰম কৰি অভিনেতাৰ মুগ্ধিয়ানাৰ মাজেদি অনাৱিল হাস্যৰস সৃষ্টি কৰি **যোৱাই হ'ল ...**^২

হাস্যৰসাত্মক *যদি আৱ একবাৰ* নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল সংলাপৰ ছন্দোবদ্ধ ৰূপ, অঙ্ক আৰু দৃশ্য বিভাজনযুক্ত নাটকখনৰ কাহিনী, চৰিত্ৰৰ লগত পদ্যধৰ্মী সংলাপ ৰচনা কৰিছে। অতিবাস্তৱ চৰিত্ৰৰ সংযোজন কৰি নাটকৰ চৰিত্ৰসমূহক একোটাকৈ বেলেগ জীৱনৰ অধিকাৰী কৰি তোলা নাটকখনৰ বিষয়বস্তু হ'ল মূলতঃ জীৱনৰ প্ৰত্যাশা আৰু অতৃপ্তি।

১.২ সৰকাৰৰ এবছাৰ্ডধৰ্মী নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী :

সৰকাৰে হাস্যৰসাত্মক নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ পৰা আঁতৰি নতুন আংগিকেৰে নাটক ৰচনা কৰে। সৰকাৰে ভাৰতীয় নাট্য ইতিহাসত পোনপ্ৰথম এবছাৰ্ডধৰ্মী নাটক ৰচনা কৰে। এবছাৰ্ড নাটকৰ গঠনৰীতি আৰু শিল্পৰীতি প্ৰচলিত নাট্যৰীতিৰ পৰা পৃথক। এই ধৰণৰ নাটকত কোনো প্লট নাই। কাহিনীৰ ছাঁয়া থাকিলেও প্লট নাথাকে। চৰিত্ৰ হিচাপে কেইটামান পাত্ৰ-পাত্ৰী থাকিলেও কোনো চৰিত্ৰই সম্পূৰ্ণ আৰু বিকাশশীল নহয়। এই শ্ৰেণী নাটকৰ সূচনা নাই। মুখ, প্ৰতিমুখ আৰু সমাপ্তিও নাই। প্লটৰ গঠন, উপস্থাপন বীতি, চৰিত্ৰ, সংলাপ ইত্যাদি সকলোতেই উদ্ভটত্ব প্ৰকাশ পায়। এটা চৰিত্ৰই লিঙ্গ বিশেষে একাধিক চৰিত্ৰক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। এবছাৰ্ড নাটকত নাট্যদ্বন্দ্ব (Conflict) অনুপস্থিত। আদি-মধ্য-অন্ত সমন্বিত কাহিনী নাই। সুগঠিত নাটকৰ দৰে স্থান-কাল-পাত্ৰৰ সংঘাত, ঐক্যৰ সম্ভাৱনা নাই। সাধাৰণ নাটকত ঘটনাৰ গতিৰ কাৰণ আৰু পৰিণাম থাকে।

সৰকাৰৰ *এবং ইন্দ্ৰজিৎ* নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী এবছাৰ্ড নাটকৰ লক্ষণযুক্ত। মাৰ্টিন এছলিনে পৰম্পৰাগত নাটক সম্পৰ্কীয় ধাৰণাৰ পৰা এবছাৰ্ড নাটকক পৃথক কৰি দেখুৱাবলৈ গৈ এবছাৰ্ড নাটকৰ যি বৈশিষ্ট্য দাঙি ধৰিছে তাৰ প্ৰায় সকলোবোৰেই *এবং ইন্দ্ৰজিৎ* নাটকত আছে। নাটকখনত তিনিটা অঙ্ক বিভাজন আছে যদিও নাটকখনৰ গঠন পদ্ধতি উদ্দেশ্যহীন। নাটকখনত কোনো প্লট নাই। ঘটনাৰ আৱৰ্তন-বিবৰ্তন নাই। সুগঠিত নাটকৰ ট্ৰেজেডী বা কমেডীৰ দৰে ঘটনাৰ বিন্যাস নাই। চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰতো এবছাৰ্ড নাটকৰ বীতি অৱলম্বন কৰিছে। কোনো চৰিত্ৰই এটা মাত্ৰ চৰিত্ৰৰ মাজত আবদ্ধ হৈ থকা নাই। *এবং ইন্দ্ৰজিৎ* নাটকখনৰ জীৱন-ভাবনাত এক বিচ্ছিন্ন জীৱন-দৰ্শন প্ৰতিফলিত হৈছে। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী এবছাৰ্ড নাটকৰ দৰে। *প্ৰলাপ* নাটকখনত কোনো অঙ্ক বিভাজন নাই, বিক্ষিপ্ত কেইটামান দৃশ্যহে আছে। আনহাতে সংলাপো বিক্ষিপ্ত আৰু সংগতিহীন। সংলাপৰ ভাষা কাব্যিক গুণসমৃদ্ধ আৰু বহু সংলাপ উদ্দেশ্যহীন। সুগঠিত নাটকৰ দৰে কাহিনী অনুপস্থিত আৰু কোনো ঘটনাক্ৰমো নাই। চৰিত্ৰবোৰ প্ৰতীকী কিন্তু নাটকত কোনো বিকাশ ঘটা নাই। পৰিসমাপ্তিবিহীন *প্ৰলাপ* ৰ উপস্থাপন শৈলী এবছাৰ্ড নাটকৰ লক্ষণেৰে পুষ্ট।

সুগঠিত নাটকৰ দৰে আৰম্ভ, বিকাশ আৰু পৰিণতি *পাগলা ঘোড়া*ত নাই। এটা সু-সংবদ্ধ ধাৰাবাহিক ঘটনাক নাট্যকাৰে কাহিনীৰূপত গঢ় দিয়া নাই। অবাস্তৱ আৰু অলীক ঘটনা বা উপকৰণৰ সমাৱেশ ঘটিছে। নাটকখনৰ চৰিত্ৰকেইটা সুগঠিত নাটকৰ চৰিত্ৰৰ দৰে নহয়। নাটকখনৰ অসংলগ্ন আৰু সংগতিহীন সংলাপৰ মাজেদি বয়স আৰু সময়জ্ঞান নথকাটোকে সূচাইছে আৰু ই এবছাৰ্ড নাটকৰ লক্ষণ। *পাগলা ঘোড়া* নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীত এবছাৰ্ড নাট্যৰীতিৰ লক্ষণ দেখা যায়। তিনিটা অঙ্কত বিভাজিত *বাকি ইতিহাস*

নাটকখনত কোনো দৃশ্য বিভাজন নাই। সৰকাৰে চৰিত্ৰ লিপিও অগতানুগতিক ভাৱে দিছে। প্ৰকৃত চৰিত্ৰ আৰু কল্পিত চৰিত্ৰ বুলি সুকীয়াকৈ উল্লেখ কৰিছে। নাটকখনৰ উপস্থাপনৰ কৌশল ভিন্ন। নাটকখনৰ মৃত্যু-চেতনা এবছাৰ্ড নাটকৰ লক্ষণ। নাটকখন এবছাৰ্ড নাটকৰ লক্ষণেৰে পুষ্ট।

১.৩ সৰকাৰৰ সামাজিক নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী :

সৰকাৰে গহীন সামাজিক নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীত নাটকৰ তিনিটা প্ৰধান উপাদান ক্ৰমে চৰিত্ৰ, সংলাপ আৰু কাহিনীত সম গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা নাই। অঙ্ক আৰু দৃশ্য বিভাজনতো কোনো সুনিৰ্দিষ্ট ৰীতি মানি চলা নাই। এই নাটকসমূহ এক পৰম্পৰা বিমুখ উপস্থাপন শৈলীৰ ওচৰ চপা।

সৰকাৰৰ সমাবৃত্ত নাটকত উৎকণ্ঠা, প্ৰেম, বঞ্চনা আৰু হিংসা ফুটাই তুলিছে। সাতটা দৃশ্যৰ নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলীৰ কোনো ব্যতিক্ৰম বৈশিষ্ট্য নাই। নাটকৰ উপাদান ক্ৰমে কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু সংলাপৰ জৰিয়তে নাটকৰ কথাবস্তু উপস্থাপন কৰিছে। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী সৰল তথা গতানুগতিক নাটকৰ দৰে। সারারাত্ৰিৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী ব্যঞ্জনাময় আৰু প্ৰতীকধৰ্মী। নাটকখনৰ চৰিত্ৰ তিনিটা নামবিহীন আৰু প্ৰতীকী। তিনিটা দৃশ্যত বিভক্ত নাটকখনৰ কোনো অঙ্ক বিভাজন নাই। নাটকখনত কোনো কাহিনী নাই। নাটকখনৰ উপস্থাপন পোনপটীয়া তথা সৰল। অঙ্ক আৰু দৃশ্য বিভাজনহীন বাঘনাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী সুকীয়া। নাটকখনৰ কোনো কাহিনী নাই। দুটা চৰিত্ৰৰ কথোপকথনৰ জৰিয়তেই নাটকৰ বিষয় উপস্থাপন কৰিছে। নাটকখনৰ কিছু সংলাপ এবছাৰ্ড নাটকৰ সংলাপৰ দৰে। নাটকখন গদ্য ৰচনাৰ দৰে উপস্থাপন কৰিছে। এনে কৰিবলৈ যাওতে নাটকীয় গুণৰ হানি হোৱা নাই।

ত্ৰিংশ শতাব্দী নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী সৰল তথা গদ্য ৰচনাৰ দৰে আৰু নাটকখনত কোনো অঙ্ক বা দৃশ্য বিভাজন নাই। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলীৰ বিষয়ে দৰ্শন চৌধুৰীয়ে কৈছে —

এই নাটকত কোনো অঙ্ক বা দৃশ্যভাগ নাই। বিশ্ৰামৰ অৱসৰ নাই ক'তো।
গুৰুগভীৰ বিষয়বস্তুৰে এই নাটক তত্ত্ব তথ্যৰে ভৰপূৰ। কেৱল ইতিহাসৰ
বিৱৰণ নহয়, ইতিহাসৰ সেইসকলো মানুহক লৈ আনি তেওঁলোকৰ সাক্ষাৎকাৰ
লিপিবদ্ধ কৰিছে। তাৰ লগত সকলো ঘটনাৰ আৰু বিষয়ৰ অনুপুঙ্খ ব্যাখ্যা
আৰু বিশ্লেষণ আছে।^৩

নাটকখনৰ উপস্থাপন কৰিবলৈ যাওঁতে শৰৎ নামৰ এটা সূত্ৰধাৰকপী চৰিত্ৰ অংকন কৰিছে। যিটো চৰিত্ৰই আমেৰিকাৰ দ্বাৰা বোমা বৰ্ষণৰ লগত জড়িত চৰিত্ৰক নাটকত প্ৰৱেশ কৰোৱাইছে তেওঁলোকৰ যোগেদি আমেৰিকাৰ পৰিকল্পনা আৰু বোমা বৰ্ষণৰ

ঘটনাৰ বিৱৰণ দাঙি ধৰিছে। নাট্য উপস্থাপনত কেৱল বুৰঞ্জীৰ ঘটনাকেই ধৰি ৰখা নাই। সেই ঘটনাৰ লগতে নাট্যকাৰে সমকালীন মানৱ জাতিক ইয়াৰ বিৰুদ্ধে সচেতন কৰিব খুজিছে। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী বন্ধন মুক্ত। অন্ধ আৰু দৃশ্যৰ বাহোঁৱৰ পৰা মুক্ত হোৱাৰ লগতে নাটকখনত চৰিত্ৰ, কাহিনী, সংলাপ আদি নাটকৰ উপাদানৰো সমন্বয় ঘটোৱা নাই।

বিবৰ নাটকখন সমৰেশ বসুৰ একে নামৰ উপন্যাসৰ নাট্যৰূপ। নাটকখন দুটা দৃশ্যত বিভক্ত। নাটকীয় উপাদান ক্ৰমে চৰিত্ৰ, কাহিনী আৰু সংলাপৰ সুসমন্বয়ৰ মাজেদি নাটকখন উপস্থাপন কৰিছে। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলীত উপন্যাসৰ দৰে বৰ্ণনাত্মক ভাৱ এটা ৰৈ গৈছে। কাহিনীৰ গাঁথনি দৃঢ় তথা নিটোল নহয়। অৰ্থাৎ ঘটনা বিন্যাস সুপৰিকল্পিত নহয়। *সাক্ষী* নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী সৰকাৰৰ থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ বাবে ৰচিত নাটকৰ বৈশিষ্ট্যৰ সৈতে সাদৃশ্য আছে। নাটকখনত সৰকাৰে কোনো চৰিত্ৰ-সূচী সংযোজন কৰা নাই। একেটা অঙ্কতে শেষ কৰা নাটকখনৰ উপস্থাপনত চাৰ্কাছৰ প্ৰেক্ষাপট আৰু পৰিৱেশ তৈয়াৰ কৰা হৈছে। নাটকখনত কোনো কাহিনী নাই। চাৰ্কাছৰ একোটা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি চৰিত্ৰৰ যোগেদি এটা নতুন বিষয়বস্তু উপস্থাপন কৰিছে। *শেষ নেই* ৰ উপস্থাপন শৈলী তেখেতৰ পূৰ্বৰ নাটকৰ পৰা ব্যতিক্ৰমধৰ্মী। অন্ধ আৰু দৃশ্য বিভাজন নোহোৱাৰ বাবে নাটকৰ মাজত ক'তো বিৰাম নাই। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলী আকৰ্ষণীয়। কাহিনী আৰু কাহিনীৰ সুনিৰ্দিষ্ট ঘটনাক্ৰম পৰিলক্ষিত হয়। চৰিত্ৰ আৰু সংলাপৰো সমন্বয় ঘটিছে। কিন্তু অন্ধ আৰু দৃশ্য বিভাজনহীনতাই নাটকখন থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ বাবে ৰচিত নাটকৰ কাৰ্যলৈ লৈ গৈছে। সৰকাৰে নাটকখনৰ ৰচনাত ৰংগমঞ্চ 'থাৰ্ড থিয়েটাৰ'ৰ কথা মনত ৰাখিছিল কাৰণ এই নাটকৰ পাছতেই তেখেতৰ নাটকৰ নতুন পৰ্ব আৰম্ভ হৈছে।

১.৪ সৰকাৰৰ থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ বাবে ৰচিত নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী :

সৰকাৰে থাৰ্ড থিয়েটাৰ নামৰ এক বিকল্প ৰংগমঞ্চ উদ্ভাৱন কৰি থাৰ্ড থিয়েটাৰত অভিনয় কৰিবৰ বাবে এক শ্ৰেণী নাটক ৰচনা কৰে। এই শ্ৰেণী নাটকৰ গঠনভঙ্গী, অভিনয়-ৰীতি আৰু ভাববস্তুৰ দিশত এক নতুন পৰ্যায় তৈয়াৰ হ'ল। সৰকাৰে তেওঁৰ বিকল্প থিয়েটাৰক *থাৰ্ড থিয়েটাৰ* বুলি কৈছে।[Sirkar2] সৰকাৰে থাৰ্ড থিয়েটাৰ নাট্যৰীতিৰ বিকাশ সাধন কৰাৰ অন্তৰালত নিহিত উদ্দেশ্য হ'ল এক বিকল্পৰ সন্ধান। কাৰণ ভাৰতৰ নগৰ-চহৰত পৰিৱেশিত থিয়েটাৰক *ফাৰ্ষ্ট থিয়েটাৰ* বা প্ৰথম আখ্যা দি নগৰৰ থিয়েটাৰক *দ্বিতীয় থিয়েটাৰ* বুলি কৈছে আৰু নিজৰ থিয়েটাৰক *থাৰ্ড থিয়েটাৰ* ৰূপে অভিহিত কৰিছে।[Sirkar14] সৰকাৰে প্ৰছেনিয়াম থিয়েটাৰ আৰু লোকনাট্যৰ পৰিধি ভাঙি নাটকক গাঁৱৰ শ্ৰমিক-কৃষকৰ কাৰ্যলৈ নিয়াৰ প্ৰয়াস কৰিছে। থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ

দুটি ৰূপ প্ৰাথমিকভাবে দেখা যায় - অঙ্গনমঞ্চ আৰু মুক্তমঞ্চ। অঙ্গনমঞ্চত প্ৰচলিত কোনো মঞ্চৰ ব্যৱস্থা নাই। অভিনেতা-অভিনেত্ৰী আৰু দৰ্শকৰ মাজত কোনো বাধা নাই। উভয়ৰে অধিক ঘনিষ্ঠতা দেখা যায় আৰু মুকলি গৃহৰ চাৰিওফালে দৰ্শক বহে আৰু অনেক থিয় হৈও থাকে। এনেদৰেই অঙ্গনমঞ্চ তৈয়াৰ হয়। প্ৰচলিত গতানুগতিক মঞ্চ ভাঙি, পোহৰৰ লুকাভাকু এৰি একে সমতলত অঙ্গনমঞ্চত সকলোৱে অৱস্থান কৰে। ভাৰবীয়া আৰু দৰ্শকৰ মাজৰ দূৰত্ব দূৰ হয়। প্ৰছেনিয়ামৰ পৰিধি ভাঙি বাহিৰলৈ নাটকক উলিয়াই অনাৰ প্ৰথম পদক্ষেপ এই অঙ্গনমঞ্চ। মুক্তমঞ্চ হ'ল একেবাৰে মুক্ত। মুক্ত আকাশৰ তলত কোনো মঞ্চ বা মঞ্চ ব্যৱস্থাপনা পৰিত্যাগ কৰি নাট্যাভিনয় পৰিৱেশন কৰা। মুক্তমঞ্চত কোনো মঞ্চ নাথাকে আৰু মঞ্চ ব্যৱস্থাপনা নাই। দৃশ্যসজ্জা, সাজ-সজ্জা, মেক-আপ একো নাই। আৱহ সংগীত ব্যৱহাৰৰো সুব্যৱস্থা নাই। দৰ্শক-অভিনেতাৰ মাজত সংযোগৰ বাধা-বন্ধনৰ পৰা মুক্ত সকলোৱে পৰা মুক্ত হৈ এই থিয়েটাৰক ফ্ৰি থিয়েটাৰ বা মুক্ত থিয়েটাৰ বোলা হয়।

থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ বাবে ৰচিত নাটকৰ মূল হ'ল বিষয়বস্তু। বিষয়বস্তুৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত প্ৰকাশৰ প্ৰয়োজনতেই নাটকৰ আংগিক সৰকাৰে স্বকীয়তাৰে তৈয়াৰ কৰিছে। এই শ্ৰেণী নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী অভিনয়। এই নাটকসমূহত নিৰ্দিষ্ট কোনো ঘটনাৰ ক্ৰমিক অনুসৰণ নাই। কোনো নিৰ্দিষ্ট চৰিত্ৰও এই শ্ৰেণী নাটকত অনুপস্থিত যাক লৈ নাটক গঠন হ'ব পাৰে। থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ মঞ্চত অভিনীত সৰকাৰৰ প্ৰথম নাটক হ'ল *সাগিনা মাহাতো*। দুটা দৃশ্যত বিভক্ত নাটখনত চৰিত্ৰ লিপি সন্নিৱিষ্ট কৰিছে আৰু কাহিনীৰ ঘটনাক্ৰম সুনিৰ্দিষ্ট। নাটকীয় উপাদানৰ সমন্বয়ত এখন সুগঠিত নাটকৰ দৰে উপস্থাপন কৰিছে। *আবু হোসেন* নাটখনি বাংলা কবিগানৰ আৰ্হিত উপস্থাপন কৰিছে। প্ৰশ্ন আৰু উত্তৰৰ আৰ্হিত কবিগানৰ দৰে গানৰ আকাৰত নাটকখন ৰচিত হৈছে। সংলাপ ছন্দোবদ্ধ। কবিগানৰ দৰেই সুপৰিকল্পিত পৰ্যায় আছে। *স্পাৰ্টাকুচ*ৰ উপস্থাপন শৈলী সম্পূৰ্ণ স্বকীয় তথা জটিল। নাটখনত কোনো কাহিনী নাই। ঘটনাৰো কোনো নিৰ্দিষ্ট পৰম্পৰা নাই। সংলাপো আৱেগবৰ্জিত ৰূপত ৰচনা কৰিছে। *সুটকেস* থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ বাবে ৰচিত যদিও নাটকীয় উপাদানৰ সমন্বয়ত উপস্থাপন কৰিছে। উপস্থাপন শৈলী সুগঠিত নাটকৰ দৰে। *মিছিল*ত কোনো কাহিনী নাই। মিছিল ৰূপত বহু বিষয়ৰ সমাৱেশ ঘটাইছে। সংলাপো সুগঠিত নাটকৰ সংলাপৰ দৰে নহয়। *বীজ*ৰ উপস্থাপন শৈলী প্ৰতীকধৰ্মী। বাছি থকাৰ কথাটোকে *বীজ*ত প্ৰতীকী ৰূপত প্ৰকাশ কৰিছে। ব্যঞ্জনা বা ইংগিত প্ৰাধান্য নাটককে প্ৰতীকী নাটক বুলি কোৱা হয়। বস্তু জগত আৰু মানব জগতৰ দৃশ্যমান ৰূপৰ মাজেৰে এক অদৃশ্য জ্ঞান আৰু অনুভৱগ্ৰাহ্য জগতৰ সত্যক আকাৰে ইংগিতে প্ৰকাশ কৰাই হ'ল বাস্তৱবিৰোধী সংকেতিক বা প্ৰতীকী নাটকৰ মূল উদ্দেশ্য।

লক্ষ্মীছাড়ার পাঁচালীৰ উপস্থাপন শৈলী বাংলা কবিগানৰ দৰে। চৰিত্ৰৰ মুখত ব্যঙ্গাত্মক গীত আৰু গীতিধৰ্মী সংলাপৰ জৰিয়তে বিভিন্ন সমস্যাৰ বিষয়ে উপস্থাপন কৰিছে। নাট্যকাৰেৰ সন্মানে তিনিটি চৰিত্ৰত কোনো চৰিত্ৰ লিপি নাই আৰু অঙ্ক বা দৃশ্যবিভাজনহীন নাটকখনত বিষয়বস্তু প্ৰকাশেই মূল কথা। হাস্যৰসাত্মক নাটক ৰূপকথাৰ কেলেঙ্কাৰীৰ উপস্থাপন শৈলীও বাংলা কবিগানৰ আৰ্হিৰ। নাটকখনত কোনো অঙ্ক আৰু দৃশ্যবিভাজন নাই। কাৰ্লনিক ৰূপকথাৰ কাহিনীৰ বাবে চৰিত্ৰ সৃষ্টি কৰিছে। ভোমাত অঙ্ক আৰু দৃশ্যবিভাজন নাই। এবছাৰ্ড নাটকৰ সংলাপৰ দৰে ভোমাত অসংলগ্ন আৰু আমনিদায়কভাবে একেটা শব্দৰে বাৰে বাৰে উচ্চাৰণ কৰা সংলাপ ৰচনা কৰিছে। সুখপাঠ্য ভাৰতৰ ইতিহাস নাটকৰ উপস্থাপন শৈলী জটিল। কিয়নো নাটকখনত কোনো কাহিনী নাই। চৰিত্ৰ লিপিত উল্লেখ কৰা চৰিত্ৰকেইটাও মাথো কেইটামান নাম। কোনো বিকাশ বা সক্রিয়তা নাই। নাটকখনৰ সংলাপো সুগঠিত নাটকৰ সংলাপৰ দৰে নহয়।

অঙ্ক আৰু দৃশ্যবিভাজনহীন হট্টমালার ওপাৰেৰ উপস্থাপন শৈলী সৰল। নাটকৰ উপাদান ত্ৰমে কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু সংলাপৰ সুসম্বন্ধ ঘটাইছে। অঙ্ক আৰু দৃশ্যবিভাজনহীন উদ্যোগপৰ্বত চৰিত্ৰ লিপি আৰম্ভণিতেই সংযোগ কৰিছে যদিও নাটকত ১, ২, ৩, ৪, ৫, ৬, ৭ সংখ্যাৰে চিহ্নিত কৰিছে। কোনো কাহিনী আৰু ঘটনাক্ৰম নাই। গণ্ডী বাৰ্টেল্ট ব্ৰেখ্টৰ দ্য ককেশিয়ান চক্ সার্কলৰ বাংলা ৰূপান্তৰ। উপস্থাপন শৈলী ব্ৰেখ্টৰ মহাকাব্যিক নাটকৰ (Epic Theater) আৰ্হিৰ। সৰকাৰে নাটকখনৰ উপস্থাপন আৰু পৰিবেশনৰ বিষয়ে কৈছে যে যিসকলে বিভিন্ন ভূমিকাত নাটকখনত অভিনয় কৰিছে, তেওঁলোকেই বিভিন্ন সূত্ৰধাৰৰ ভূমিকা পালন কৰা উচিত। কোনো ক্ষেত্ৰতেই কোনো অভিনেতা বা অভিনেত্ৰী সূত্ৰধাৰৰ ভূমিকাত নিৰ্দিষ্টকৈ থাকিব নালাগে। কিয়নো সূত্ৰধাৰ নাটকৰ অঙ্গীভূত, তেওঁৰ ভূমিকা কেৱল বিচ্ছিন্ন ঘোষণা নহয়। সূত্ৰধাৰৰ প্ৰতিটো কথাৰ অৰ্থ দৰ্শকে বোধগম্য কৰিব নোৱাৰিলে নাটকখন অসম্পূৰ্ণ হৈ থাকিব। সেয়ে কথাবোৰ সুৰ বান্ধি ঢাকি ৰখা নাই। কোনো মধ্যসজ্জা বা পোছাক ব্যৱহাৰ কৰা নাই (নাট সমগ্ৰ, তৃতীয় খণ্ড মুখবন্ধন ৪০৮) অঙ্ক আৰু দৃশ্য বিভাজনহীন খাটমাটক্ৰিঃত আৰু সিঁড়ি নাটকত কোনো কাহিনী নাই। চৰিত্ৰ নাই আৰু সংলাপ বৰ্ণনাধৰ্মী। ভুল ৰাস্তা নাটকখন নিৰ্ভেজাল কথকতাৰ চঙত ৰচিত। লোক-কথাৰ চঙত নাটকখনত এটি কাহিনী বৰ্ণিত হৈছে। নাটকখনৰ উপস্থাপন শৈলীৰ বিষয়ে চৌধুৰীয়ে কৈছে যে ৰূপকথাৰ আলমত নাটকখনত গল্পটিক পাণ্ডবাণীৰ চঙত কৈ কৈ নাটক আগুৱাই যায়। পাণ্ডবাণীৰ (তিজন বাই) প্ৰভাৱক ইয়াত কামত লগাইছে আৰু সেই কথা সৰকাৰে নিজেই স্বীকাৰ কৰিছে। (দৰ্শন ১৯০) একটি হত্যায় নাট্যকথা পিটাৰ ভাইসৰ নাটকৰ বাংলা ৰূপান্তৰ। ফৰাছী বিপ্লৱৰ

আধাৰত ৰচিত নাটকখনত অনেক ঐতিহাসিক চৰিত্ৰ আছে। নাটকখন কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু সংলাপৰ সমন্বয়ত উপস্থাপন কৰিছে।

২. উপসংহাৰ

আমাৰ অধ্যয়নৰ পৰা প্ৰাপ্ত বাদল সৰকাৰৰ নাটকৰ উপস্থাপন শৈলীৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ সিদ্ধান্ত হিচাপে তলত উল্লেখ কৰা হ'ল;

- ◆ সৰকাৰে নাটক উপস্থাপনৰ বাবে স্বকীয় শৈলী প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। হাস্যৰসাত্মক নাটক ৰচনা কৰিবলৈ কমেডীৰ নাট্য কৌশল নিজাকৈ নিৰ্মাণ কৰিছে। এৰিষ্টটল, নিকল আদিয়ে কমেডীৰ যি শৈলী তথা ৰীতিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে সৰকাৰৰ হাস্যৰসাত্মক নাটকসমূহক অবিকল তেনে শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব নোৱাৰি। হাস্যৰসাত্মক নাটকসমূহত কিছুমান কৌতুকপূৰ্ণ পৰিস্থিতি উপস্থাপন কৰিছে আৰু উৎকণ্ঠা তথা কৌতুকৰ জৰিয়তে হাস্যৰস সৃষ্টি কৰিছে। সৰকাৰে হাস্যৰসাত্মক নাটকৰ জৰিয়তে বিশুদ্ধ তথা নিৰ্মল হাস্যৰস সৃষ্টি কৰিব বিচাৰিছে।
- ◆ সৰকাৰে এবছাৰ্ভধৰ্মী নাটকেইখনৰ উপস্থাপন এবছাৰ্ভ নাটকৰ শৈলীৰে কৰিছে। এই শ্ৰেণী নাটকত সুগঠিত কাহিনী নাই, চৰিত্ৰৰ নিৰ্দিষ্ট উদ্দেশ্য তথা বিকাশ নাই। সংলাপ বিসংগতিপূৰ্ণ আৰু অসংলগ্নতাৰে ভৰা। সৰকাৰে এবছাৰ্ভ শৈলীৰে নাটক উপস্থাপন কৰিলেও এই শ্ৰেণী নাটকত জীৱনৰ অৰ্থহীনতা বা জীৱনৰ প্ৰতি নেতিবাচক দৃষ্টিভংগী প্ৰকাশ কৰা নাই।
- ◆ সৰকাৰে সামাজিক নাটকৰ উপস্থাপনত নাটকৰ প্ৰধান উপাদান চৰিত্ৰ, সংলাপ আৰু কাহিনীত সম গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা নাই। অন্ধ আৰু দৃশ্য বিভাজনতো কোনো সুনিৰ্দিষ্ট ৰীতি মানি চলা নাই। অন্ধ আৰু দৃশ্য বিভাজনহীনভাবে নাটকৰ উপস্থাপন কৰিছে। এনেদৰে উপস্থাপন কৰাৰ বাবে সৰকাৰৰ *ত্ৰিংশ শতাব্দী* নাটকখন প্ৰবন্ধৰ দৰে হৈছে।
- ◆ থাৰ্ড থিয়েটাৰৰ বাবে এক শ্ৰেণী নাটক ৰচনা কৰি সম্পূৰ্ণ নিজস্ব শৈলীৰে উপস্থাপন কৰিছে। এই শ্ৰেণী নাটকত কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু সংলাপত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা নাই। বিষয়বস্তু প্ৰকাশেই মূল কথা আৰু অভিনয়ৰ দিশটোহে এই শ্ৰেণী নাটকৰ মূল দিশ। □

প্ৰসংগ টীকা :

- ১ “এ নাটকগুলি পাঠকদেৱ ত্বৰিতে অধিকাৰ কৰে নেয় পৰিস্থিতি নিৰ্মাণেৰ নিপুণ চাতুৰ্য ও সংলাপেৰ অমোঘ প্ৰয়োগেৰ অনিবাৰ্যতায়। শিল্পেৰ অন্যতম শৰ্ত যে সংযম এ কথা বাদল সৰকাৰ কখনো ভোলে না। পৰিমিত বোধ দিয়েই তিনি সংহাৰ কৰেন যাবতীয় ভাঁড়ামি। মুদ্ৰাদোষ বা মুখবিকৃতিৰ সম্ভাবনাকে।” বিষ্ণু বসু, “ সাহিত্য : নাটক : বাদল সৰকাৰ”, সত্য ভাদুড়ী (সম্পা.) *স্যাস্* ২৮ পৃ. ১৬
- ২ “.... কোনো কাহিনী নিৰ্মাণ নয়, কোনো চৰিত্ৰ সৃষ্টি নয় শুধু মজা কৰাৰ জনেই

কিছু সিন্চুয়েশন তৈরি করা, সেইমতো সংলাপ রচনা করা এবং সংলাপ ও সিন্চুয়েশনের সীমাবদ্ধতা অতিক্রম করে অভিনেতার মুন্সিয়ানার মধ্যে দিয়ে অনাবিল হাস্যরস সৃষ্টি করে যাওয়া...” উল্লিখিত, পৃ. ৩৭

৩ “এই নাটকে কোনো অঙ্ক বা দৃশ্যভাগ নেই। বিশ্রামের অরসর নাই কোথাও। গুরুগম্ভীর বিষয়বস্তুতে ঠাসা এই নাটক তত্ত্ব তথ্যে ভরপুর। শুধু ইতিহাসের বিবরণ নয়, ইতিহাসের সেইসব মানুষকে নিয়ে এসে তাদের সাক্ষাৎকার লিপিবদ্ধ হয়েছে। তার সঙ্গেসব ঘটনার ও বিষয়ের অনুপুঙ্খ ব্যাখ্যা ও বিশ্লেষণ।” উল্লিখিত, পৃ. ১৪৮

গ্রন্থ পঞ্জী :

ক) মূল গ্রন্থ :

বাংলা :

সরকার, বাদল। *নাটক সমগ্র, প্রথম খণ্ড*। কলকাতা : মিত্র ও ঘোষ পাবলিশার্স প্রাঃ লিঃ, ১০ শ্যামাচরণ দে স্ট্রীট, শ্রাবণ, ১৪১৬। মুদ্রিত।

————। *নাটক সমগ্র, দ্বিতীয় খণ্ড*। কলকাতা : মিত্র ও ঘোষ পাবলিশার্স প্রাঃ লিঃ, ১০ শ্যামাচরণ দে স্ট্রীট, শ্রাবণ, ১৪১৬। মুদ্রিত।

————। *নাটক সমগ্র, তৃতীয় খণ্ড*। কলকাতা : মিত্র ও ঘোষ পাবলিশার্স প্রাঃ লিঃ, ১০ শ্যামাচরণ দে স্ট্রীট, আশ্বিন ১৪১৯। মুদ্রিত।

খ) প্রাসংগিক গ্রন্থ

বাংলা :

ঘোষ, অজিতকুমার। *নাটক ও নাট্যকার*। কলকাতা : দে'জ পাবলিশিং, ১৩ বঙ্কিম চ্যাটার্জি, স্ট্রিট, প্রথম প্রকাশ - ২০০০। মুদ্রিত।

————। *নাট্যতত্ত্ব ও নাট্যমঞ্চ*। কলকাতা : দে'জ পাবলিশিং, ১৩ বঙ্কিম চ্যাটার্জি, স্ট্রিট, চতুর্থ সংস্করণ : এপ্রিল ২০১০। মুদ্রিত।

————। *বাংলা নাটকের রূপ রীতি ও আঙ্গিক*। কলকাতা : দে'জ পাবলিশিং, ১৩ বঙ্কিম চ্যাটার্জি, স্ট্রিট, দ্বিতীয় সংস্করণ : মে, ২০১০। মুদ্রিত।

চৌধুরী, দর্শন। *নাট্য ব্যক্তিত্ব বাদল সরকার*। কলকাতা : সুমিত্রা কুণ্ডু, শ্যামচরণ দে স্ট্রীট, কলকাতা - ৭০০০৭৩ প্রথম প্রকাশ, কলকাতা বই মেলা, ২০০৯

মিত্র, দিলীপ কুমার। *আধুনিক ভারতীয় নাটক*, প্রকাশক : সুধাংশুশেখরদে, দে'জ পাবলিশিং, ১৩ বঙ্কিম চ্যাটার্জি, স্ট্রিট, কলকাতা-৭০০০৭৩, প্রথম প্রকাশ : জানুয়ারি, ২০০৫

ইংৰাজী :

- Badal Sirkar, *The Third Theatre* , Publisher : Badal Sirkar, 1st Edition - 1978.
- Boulton, Marjorie, *The Anatomy of Drama*, Kalyani Publishers, New Delhi Reprinted, 1992
- Eslin, Martin, *The Theatre of Absurd* , Penguin Books Harmondsworth, England, 1st Published, 1961
- Hudson, W.H., *An Introduction to the Study of Literature*, Radha Publishing House 4. Sibus Biswas Lane, Calcutta (The Year of Publication is not Mentioned)
- Lucas, D.W. *Aristotle : Poetics*, Oxford, 1988
- Nicoll, Allardyce, *The Theory of Drama*, Daoba House, Delhi, 2005
- Pandey, Sudhakar (Eds.), *New Directions in Indian Drama*, New Delhi : Prestige Books, 1994

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-79-92

হীৰেদ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাত লোকগীত আৰু লোকভাষা : এটি অধ্যয়ন

উৎপলা দাস

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

Email: utpaladas70@gmail.com

ড° নিভা ৰাণী ফুকন

সহযোগী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

Email: neevarani11@gmail.com

সংক্ষিপ্তসৰ

অসমীয়া কবিতাৰ ইতিহাস বহু পুৰণি। অলিখিত বা মৌখিক পৰম্পৰাত লোককবিতাই ইতিহাসে ঢুকি নোপোৱা সময়ৰে পৰা প্ৰৱাহিত হৈ আহিছে। এই লোককবিতাই সকলো সময়তে লিখিত সাহিত্যক নিজা সমলেৰে সমৃদ্ধ কৰি আহিছে। এই ক্ষেত্ৰত আধুনিক কবিতাও ব্যতিক্ৰম নহয়। সমাজৰ পৰিৱৰ্তিত প্ৰেক্ষাপটৰ বাবে লোকসমাজ আৰু লোকজীৱনে আধুনিক কবিতাত বিপৰীত মেৰুত অৱস্থান কৰে, তথাপি বহুকেইগৰাকী কবিয়ে ইয়াৰ মাজত যুগসূত্ৰ স্থাপনৰ প্ৰয়াস কৰি অহা দেখা গৈছে। হীৰেদ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাসমূহেও তেনে এক স্থিতিকে প্ৰকাশ কৰে। লোকগীত-লোকভাষাৰ সমলবোৰক আধুনিক কবিতাৰ অনুষ্ণংগ হিচাপে কেতিয়াবা উপমা, ৰূপক আৰু চিত্ৰকল্পৰ আদিৰ ৰূপত কবিয়ে পুনৰ্নৰ্মাণ

কৰে। আনহাতে দেখা যায় যে বহু সময়ত এই সমলবোৰে শ্লেষ হিচাপে কবিতাৰ ভাববস্তুক অধিক গাঢ়তা প্ৰদানত সহায়ক হয়। এই আলোচনাত লোকসাহিত্যৰ সমৃদ্ধিশালী অংগ লোকগীত আৰু লোকভাষাৰ সমল হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাত কিদৰে প্ৰকাশ ঘটিছে আৰু এনে সমলে আংগিকত কেনে ধৰণৰ নতুনত্বৰ সঞ্চৰ কৰিছে সেই সকলো দিশ সামৰি বিশ্লেষণ কৰা হৈছে।

সূচক শব্দ : হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত, লোকগীত, লোকভাষা, আধুনিক অসমীয়া কবিতা।

০.০ অৱতৰণিকা :

সমস্ত বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড পৰিৱৰ্তনৰ অধীন উদ্ভৱ কালৰে পৰা এই পৰিৱৰ্তনৰ ধাৰা অবিৰতভাৱে চলি আহিছে। এসময়ত সমগ্ৰ মানৱ সমাজে লোকসমাজ হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল আৰু কালক্ৰমত এই সমাজেই আধুনিক নাগৰিক সমাজ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত হয়। একেদৰে মানৱ জাতি সকলো সাহিত্য কৰ্মই প্ৰথমাবস্থাত মৌখিক ৰূপত থকা লোকসাহিত্যই আছিল। লোকসাহিত্যত এটা জাতিৰ সামাজিক সত্তাৰ পৰিচয় লুকাই থাকে। এখন সমাজৰ সকলো চিন্তা আৰু আদৰ্শৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰই হ'ল লোকসাহিত্য আৰু ইয়াৰ আটাইতকৈ সংবেদনশীল অংগই হৈছে লোকগীত আৰু লোকভাষা।

লোকসাহিত্যৰ বুকুৰ পৰাই সাহিত্যই ক্ৰমবিকাশৰ মাজেদি আহি আজিৰ আধুনিকৰ পৰা উত্তৰ আধুনিক অৱস্থাত অৱতৰণ কৰিছে। সাহিত্য যি সাঁচতেই নাথাকক কিয়, ই সমাজৰ পৰা পৃথক হ'ব নোৱাৰে। সাহিত্যই যদি পূৰ্বৱৰ্তী যুগৰ ওচৰত ঋণী হয়, একেদৰে পৰৱৰ্তী যুগৰ শ্ৰী নিৰ্ণায়কৰ ভূমিকাও পালন কৰি আহিছে।

ৰোমাণ্টিক যুগৰ পৰা অসমীয়া কবিতাই আধুনিকতালৈ গতি কৰাৰ সময়ত ৰোমাণ্টিকতাৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ ক্ৰমাৎ এৰি বিভিন্ন সামাজিক, ৰাজনৈতিক কাৰণবশতঃ নতুন চিন্তা-দৰ্শনেৰে এক নতুন ৰূপত আত্মপ্ৰকাশৰ বাট বিচৰাৰ প্ৰবল উকমুকনি আৰম্ভ হয়। প্ৰকৃতিৰ ৰূপ-লাবণ্য তথা কল্পনাৰ আধিক্যৰ পৰা কবিতাই নাগৰিক জীৱনৰ দুখ-নিৰ্যাতন, নিসংগতা, শাসন-শোষণ আদিৰ কংক্ৰীটত সোমাই পৰে। তথাপি হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাই কংক্ৰীটৰ ভাববস্তুক সানি দিয়ে এক গ্ৰাম্যসুবাস, যিয়ে তেওঁক কৰি তুলিলে সমসাময়িক অন্য কবি আৰু তেওঁলোকৰ কবিতাতকৈ বহু পৃথক। লোকগীত আৰু লোকভাষাৰ প্ৰয়োগেৰে আধুনিক কবিতাত পৰম্পৰাগত অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ গৰিমাক কেনেদৰে ৰক্ষণাবেক্ষণ দিছে সেই বিষয়ে এই গৱেষণা পত্ৰত বিশ্লেষণ কৰা হৈছে।

০.১ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাত লোক সংস্কৃতিৰ প্ৰায় সকলোবোৰ সমলৰে প্ৰতিফলন দেখা যায় যদিও গৱেষণা পত্ৰৰ সীমাবদ্ধতালৈ লক্ষ্য ৰাখি এই পত্ৰত কবিগৰাকীৰ কবিতাত

লোকগীত আৰু লোকভাষাৰ সমলৰাজি কিদৰে ৰক্ষিত হৈছে তাকে বিশ্লেষণ কৰা হ'ব। এই বিচাৰ বিশ্লেষণত কবিগৰাকীৰ প্ৰকাশিত তিনিওখন কবিতাপুথি (*সোমধিৰিৰ সোঁৱৰণি আৰু অন্যান্য কবিতা*, ১৯৮১; *মানুহ অনুকূলে*, ২০০০ আৰু *পল অনুপলৰ সাঁচ*, ২০০৭)ৰ কবিতাসমূহক সামৰি লোৱা হৈছে।

০.২ অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

আধুনিক কবিতাৰ বৈশিষ্ট্য ৰক্ষা কৰি নিজৰ থলুৱা ভাৱ আৰু ভাষাৰে কবিতাৰ বিষয়বস্তুক উপস্থাপন কৰা হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাৰীতিত আছে সম্পূৰ্ণ সুকীয়া সত্তা। লোকগীত আৰু লোকভাষাৰ প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা আধুনিক অসমীয়া কবিতাক অৰ্থপ্ৰাবল্যতাৰে সুকীয়া গতি-বৈচিত্ৰ্য প্ৰদান কৰা দত্তৰ কবিতাৰ স্বকীয়তা অধ্যয়নেই এই গৱেষণা পত্ৰৰ মূল লক্ষ্য। তদুপৰি তেওঁৰ কবিতাত ৰক্ষিত পৰম্পৰাগত অসমীয়া লোক-সমাজৰ বহু তথ্য পোহৰলৈ অনাটো অধ্যয়নৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য।

০.৩ অধ্যয়ন পদ্ধতি :

বিষয়টো অধ্যয়ন তথা উপস্থাপন স্তৰত প্ৰয়োজন অনুসৰি বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হৈছে।

০.৪ অধ্যয়নৰ সমল :

গৱেষণা পত্ৰখন প্ৰস্তুতকৰণত মুখ্য সমল হিচাপে *হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতা সমগ্ৰ* (২০১৬) গ্ৰন্থখনৰ সহায় লোৱা হৈছে। গৌণসমলৰ ক্ষেত্ৰত সাহিত্য সমালোচকৰ স্বৰচিত গ্ৰন্থ, সম্পাদিত গ্ৰন্থৰ মূল্যবান প্ৰবন্ধ আৰু বিভিন্ন আলোচনীৰ সহায় লোৱা হৈছে।

১.০ হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতা :

ষাঠিৰ দশকতে কবি হিচাপে আত্মপ্ৰকাশ কৰা হীৰেন্দ্ৰনাথ নাথ দত্তই সমাজৰ বিভিন্নজনৰ লগত প্ৰত্যক্ষ-পৰোক্ষ সম্পৰ্কৰ প্ৰসংগে কাব্য জুমুখি প্ৰস্তুত কৰি উলিয়াবলৈ প্ৰয়াস কৰা দেখা যায়। এনে দৃষ্টিৰ বাবে তেওঁৰ সমুখত জীৱনৰ জটিলতা-বক্ততা সকলো ধৰা পৰিছিল। কিন্তু এটা কথা স্বীকাৰ্য যে সেইয়া কবিগৰাকীৰ মূল অভিষ্ট নহয়, বৰং মানুহৰ মনত বক্ততা-কুটিলতাৰ মাজতো লুকাই থকা জীৱনৰ কৰ্মোদ্যম আৰু প্ৰাণ প্ৰবাহ মূৰ্ত কৰি বৃহত্তৰ জীৱনৰ অংশীদাৰ হোৱাৰ আকুলতাই তেওঁৰ শেষৰ সময়ৰ কবিতাবোৰৰ মূল্য উপজীব্য আছিল। হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাৰ ভেটি এনেধৰণৰ বাস্তৱতাৰ ভেটিত গঢ় লৈ উঠা যদিও কবিতাসমূহত সমাজৰ অতীত আৰু কালাতীত কেতবোৰ সত্যও যুগপৎভাৱে উত্থাপিত হৈছে আৰু ইয়ে কবিতাসমূহক অনিৰ্বচনীয় সৌন্দৰ্য প্ৰদান কৰিছে। আৰম্ভনিৰ পৰাই কেৱল চিত্ৰকল্প প্ৰয়াসী বা প্ৰতীক-সম্বাদী নহৈ হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তই ৰূপক (মেটাফ'ৰ)ৰ মাজত সচৰাচৰ নভবা সাদৃশ্যৰ অভিনৱ সংযোগৰ মাজেদি চিত্ৰকল্প বা বক্তব্যৰ আয়তন বঢ়াবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল। (ডেকা ১৫)

হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাত প্ৰকৃতি আৰু মানৱত্বই পৰস্পৰৰ অনুষ্ণংগ হিচাপেহে কাৰ্য সম্পাদন কৰে। তেওঁৰ কবিতাত থাকে গাঁৱৰ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ, সুবিশাল সৰলতা, সহৃদয়তা আৰু প্ৰাণময়তা—এইবোৰে তেওঁ কবিতাৰ ধী শক্তিকেই নিৰ্মাণ কৰা নাছিল, তেওঁৰ কবিতাৰ ভাষাটোকো গঢ় দিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে—বগলীয়ে বেগা-বেগি কৰি/বহুত দূৰত গৈ বাট হেৰুৱাত/সিহঁতকে বিচাৰি যেতিয়া/আহিছিল কুমলীয়া সপ্তমীৰ জোন...../উস, টুপৰ কাষতে ৰৈ/জোনটো যে এতিয়াও...../সোমধিৰি নদীৰ ধলত ? (সোমধিৰিৰ সোঁৱৰণি ৯৪-৯৫)। প্ৰেমৰ চিত্ৰ প্ৰকাশত কবিয়ে কথ্য ভাষা আৰু প্ৰকৃতিৰ আশ্ৰয় লৈছে। কবিতাটোত সোমধিৰি নৈখনে কবিৰ জীৱন যৌৱনৰ আৰু উপলব্ধিৰ উত্থান-পতন আদিৰ সাক্ষী হৈছে। যদিও কবিতাটো এটা প্ৰেমৰ কবিতা তথাপি ইয়াত সচৰাচৰ প্ৰেমৰ কবিতাত দেখা পোৱা জৈৱিক বাহ্যিক ভৌগোলিক পৰিসীমা আৰু সময়ৰ বাহ্যিক অতিক্ৰম কৰিছে। কবিতাটিত ব্যৱহৃত বগলী, জোনবাই, নদী আদিবোৰে মাটি আৰু আকাশৰ মাজত এক সংযোগ স্থাপন কৰিছে, ঠিক পাৰ্থিৱ জীৱন আৰু আধ্যাত্মিকতাৰ এনাজৰীহে। তদুপৰি মিলনাকাংক্ষা, অভিমান আদি প্ৰকাশতো কবিয়ে প্ৰকৃতিৰ আশ্ৰয় লৈছে।

বিংশ শতিকাৰ সপ্তম দশকৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কবি হীৰেন দত্তৰ কবিতাত আঞ্চলিক জন সংস্কৃতিৰ চেতনা ভালদৰে প্ৰতিফলিত হৈছে। তেওঁৰ কাব্যিক ভাষাত লোকগীতৰ গীতিময়তা আৰু চিত্ৰধৰ্মীতাৰ ভাল পৰিচয় পোৱা যায়। আঞ্চলিক ভাষা তেওঁৰ ৰীতিৰ মনকৰিবলগীয়া বৈশিষ্ট্য। দত্তই কোৱামতে তেওঁ তেওঁৰ কবিতাত অসমৰ মাটি-পানীৰ গোন্ধ থকাটো বিচাৰে। (শৰ্মা ১৪২) সেই বাবেই তেওঁৰ কবিতাত লোকগীত আৰু লোকভাষাই প্ৰধান অংগ হৈ পৰিছে।

২.০ মূল আলোচনা :

লোক-সংস্কৃতিৰ আটাইতকৈ বিশাল আৰু সমৃদ্ধিশালী শাখাটোৱেই হ'ল লোকসাহিত্য বা মৌখিক সাহিত্য। লোক সমাজৰ চিন্তা-দৰ্শন, হাঁহি-কান্দোন, প্ৰেম-প্ৰীতি, ৰীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আদি সকলোবোৰৰ বহিঃপ্ৰকাশৰ মাধ্যমেই হ'ল লোকসাহিত্য। লোকসাহিত্য লোকজীৱনৰ জীৱন্ত দলিল। সাধাৰণতে সাহিত্য বুলিলে ছপা কিতাপত পঢ়িবলৈ পোৱা গল্প, কবিতা, নাটক আদিকে বুজো। কিন্তু এইবিলাকৰ বাদেও গাঁৱলীয়া নাইবা চহৰীয়া মানুহৰ মাজত এক প্ৰকাৰৰ সাহিত্য এতিয়াও জীয়াই আছে। এইবিলাক হৈছে মুখে মুখে ৰচনা কৰা আৰু মুখ বাগৰি থকা পুৰণি নাম, পদ, মালিতা, ফকৰা, বচন, সাঁথৰ, সাধুকথা। (গোস্বামী, ১৯৯৪) শৈলেন ভৰালীৰ মতে— 'আদিম সমাজত প্ৰচলিত গীত-মাত, গল্প-গাথা, প্ৰবাদ-প্ৰবচন ইত্যাদিক লোকসাহিত্যই সামৰি লয়'। লোক সাহিত্যক প্ৰধানকৈ চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে—ক) লোকগীত, খ) লোকোক্তি, গ) গদ্যধৰ্মী লোককথা আৰু ঘ) লোকভাষা। (শৰ্মা ২৪)

২.১ লোকগীত :

অসমীয়া সমাজৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰিবলৈ হ'লে লোকগীতবোৰৰ অধ্যয়নেই যথেষ্ট বুলিব পাৰি। চহা লোকৰ আবেগ প্ৰবাহৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত প্ৰকাশক এই গীতৰাজিয়ে জন্মৰ পৰা মৃত্যুলৈ সমস্ত জীৱন পৰিক্ৰমাক ছন্দগন্ধী ৰূপত ব্যক্ত কৰি আহিছে এনেদৰে—শিশুৰ কাৰণে ৰচা লোকগীত, যৌৱনৰ সময়ৰ গীত, যুগ্ম জীৱনৰ আৰম্ভণিৰ সময়ৰ গীত, বিভিন্ন শ্ৰমদানৰ লগত জড়িত একশ্ৰেণীৰ গীত, ৰং ৰহইচৰ লগত জড়িত গীত, প্ৰাৰ্থনা প্ৰধান, মালিতা, দেহবিচাৰ আৰু আধ্যাত্মিক ভাবৰ লগত জড়িত কবিতা আদি (বৰদলৈঃ *অসমৰ লোক কবিতা*)। জীৱনৰ বিভিন্ন সময়ৰ লগত সংগতি ৰাখি ৰচনা কৰা গীতৰাজিক সংস্কৃতিবিদসকলে তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰিছে—বেলাড বা মালিতা বা কাহিনী গীত, ধৰ্মীয় গীত, প্ৰণয় গীত, কৰ্ম গীত, উৎসৱ অনুষ্ঠানৰ লগত জড়িত গীত, তত্ত্বপূৰ্ণ গীত, চিকাৰ আদি সামূহিক কামৰ লগত জড়িত গীত অৰু নিচুকনি গীত। (শৰ্মা ২৪)

তেনেই কম সংখ্যক কবিতা লিখিও অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত নিজৰ নাম লিপিবদ্ধ কৰা দত্তৰ কবিতাৰ অন্যতম দিশ হ'ল লোক-সাংস্কৃতিক সমলৰ উপস্থাপন। অসমীয়া মাতৃ-ভাষাৰ প্ৰকাশিকা শক্তিৰ সফল পৰীক্ষা তেওঁৰ কবিতা। লোকজীৱন আৰু লোকভাষাৰ সাৰ্বিক সুন্দৰতাৰ কলাত্মক অভিব্যক্তি আধুনিক ঠাঁচত প্ৰকাশ কৰাটোৱেই আছিল কবি হিচাপে তেওঁৰ চৰ্চাৰ বিষয় আৰু ইয়াকে লৈ সুদীৰ্ঘ সংগ্ৰাম আৰু সাধনাত প্ৰবৃত্ত হৈছিল। (তুলসী ২৯৮) গ্ৰাম্য সচেতনতা তেওঁৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাতে সাৰবস্তু হৈ আছে। সংবেদনশীল কবি দত্তৰ সেই সচেতনতাৰে বহিঃপ্ৰকাশ যেনে—

আইতা, তোমাৰ সৈতে মোৰ যোগসূত্ৰ
লাহে লাহে টুটি অহা
এটা নিভাজ ভাষাৰ নিচুকণি গীত ?

সেইখন ছবিৰ নাম—

সাদৰী অসমীয়া আইতা (আইতালৈ ১৪০)

কবিতাটিত কবিয়ে অসমৰ এখন সুন্দৰ গ্ৰাম্য চিত্ৰ অংকন কৰিছে। এই ক্ষেত্ৰত দত্তৰ আন এটা কবিতাৰ প্ৰসংগও উল্লেখ কৰিব পাৰি—

অনুচ্চ স্বৰত গোৱা শুৱলা নিচুকনিৰ গীতৰে

নিদ্ৰাই মোক আগুৰিলে; (গৰখীয়া সপোন ১২৩)

অসমীয়া সমাজ জীৱনত নিচুকণি গীতবোৰৰ মূল্য অপৰিসীম। বিস্ময় আৰু কৌতুহলেৰে ভৰা শিশুৰ মনত গছ-লতা, চৰাই-চিৰিকতি, ফল-ফুল আদিৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাথাকে। শিশুৰ কাৰণে মানুহৰ জগতৰ লগত জীৱ-জন্তু জগতৰ অকণো পাৰ্থক্য নাই। 'বসুধৈব কুটুম্বকম্'। উদাহৰণ স্বৰূপে চোতালত পৰা শালিকী আছে, ঘৰৰ কাষতে থকা লঠৰা ফুলগছ

আছে, মেঘৰ আঁৰত লুকাই থকা ৰ'দালি আছে—এই আটাইবোৰ শিশু জগতৰ উমলাৰ লগৰী। 'অ' ফুল, অ' ফুল নুফুল কিয়' বুলি নুফুলা ফুলগছৰ লগত মইনাক কথা পতাই দিলেই বা গহীন গহীনকৈ খোজ লোৱা বগলীক দেখুৱাই 'বগলী এ সবাহলৈ নগলি কিয়' বুলি মইনাক সুধিবলৈ লগাই দিলেই নাইবা 'ৰ'দালি এ ৰ'দ দে' বুলি মইনাক ৰ'দালিক মাতিবলৈ লগাই দিলেই যে মইনাৰ উলাহী কল্পনাই, কল্পনাৰ বোল লাগি সজীৱ হৈ পৰে। (বৰদলৈ ২৬) এই শ্ৰেণীৰ গীতত শিশুৱে প্ৰকৃতিৰ লগত উমলি-জামলি ডাঙৰ হোৱাৰ ছবি এখন সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ পায়। সহজ-সৰল অসমীয়া জনজীৱনৰ তেনে ছবি দত্তৰ বহুত কেইটা কবিতাত প্ৰকাশ পাইছে —

ক) ঘটন-অঘটনৰ লতা-পাকৰ উৱাদিহ ক'ত
তাৰ পম-খেদি অবাটৰ মেৰপেঁচত পৰেঁ
কাৰ্য আৰু কাৰণ অথালি-পথালিকৈ ৰয়...
অ' ফুল অ' ফুল নুফুল কিয় ? (দুৱাৰবোৰ ২৬৬)

খ) এই খঁৰা-শিয়ালৰ বিয়া-ধেমালিৰ বেলা
উৰি যোৱা জাক-শৰালিৰ জুনুকা-বাদন
কিন্ কিন্ হেঙুলৰ মাজেদি আহি
কদমফুলৰ সুবাসৰ স'তে বৈ যায় (বৰ্ষা আলোখ্য ৫৫)

দৰাচলতে 'দুৱাৰবোৰ' আৰু 'বৰ্ষা-আলোখ্য' এই দুয়োটা কবিতাতে শৈশৱতে শুনা গীতে নতুন ৰূপ লাভ কৰিছে।

অসমৰ লোকগীতি সাহিত্যত ধৰ্ম নিৰপেক্ষ গীতবোৰেও এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান দখল কৰি আহিছে। লুইতৰ পাৰৰ সংস্কৃতিৰ এক প্ৰধান উৎস হ'ল বিহু। অসমৰ জাতীয় উৎসৰ বিহুৰ লগত প্ৰকৃতিৰ সম্পৰ্ক নিবিড়। প্ৰকৃতি অবিহনে মানুহৰ সাংস্কৃতিক চিন্তা-চৰ্চাৰ পৰিসৰ সীমিত। প্ৰকৃতিক সন্তুষ্ট কৰাৰ মানসেৰে চহা জনসাধাৰণে বিভিন্ন সময়ত ন ন উৎসৱ-অনুষ্ঠান কৰে। বিহুতো সেইদৰে বাদ্য বজাই গীত-নৃত্যৰে উৰ্বৰা শক্তি বৃদ্ধিৰ বাবে আনন্দ উৎসৱ কৰা হয়। বিহু-নৃত্য-গীতৰ লগত ঢোলৰ সম্পৰ্ক নিবিড়। ঢোল অবিহনে বিহু-গীত-নৃত্যৰ কল্পনা কৰিব নোৱাৰি। দত্তই কবিতাত ঢোলৰ প্ৰসংগ টানি আনি ছন্দোবদ্ধ ৰূপত সজাইছে —

ঢোলে ধেমালিএ   প্ৰতিটো অন্তৰ
যিদৰে নিয়ে পুৰাকৈ টানি,
জ্ঞান আৱেগৰ   দীঘল ভাষণে
সিমান বিজুতি নেপায় চিনি। (ঢুলীয়া-কীৰ্তন ১৮৬)

বিহু নাচ, বিহু গীতৰ অপূৰ্ব সমাহাৰে মুখৰিত কৰে চিৰি লুইতৰ বহল বুকু, আঁহতৰ তল। এই গীত-মাতৰ মাজেৰেই স্ফুৰণ ঘটে গ্ৰাম্য সমাজ জীৱনৰ স্বাভাৱিক সৰল অনুভূতি,

জীৱনৰ আকৃতি। এই বিহুগীতৰ মাজেৰেই অন্তঃসলিমা ফল্গুৰ দৰে প্ৰবাহিত হয় অসমীয়া জাতীয় জীৱন। (তালুকদাৰ ২২২) আজিৰ পৰা কেইবা দশক আগতে আঁহতৰ তলত ঢোলে গুমগুমাই আছিল। সাতবিহুলৈকে সকলো অসমীয়াৰ গা আনন্দৰে উপচি থাকে। চোতালত ডেকা-আদহীয়া সকলৰ ছচৰিৰ আশীৰ্বাদৰ ধ্বনি— ‘বহুগত আমাৰ আগচোতালত সাত বিহুৰ বিহুৰাই/বিহু ঝঁচৰি মাৰিছিল/(দেউতাৰ কথা ৮৭)। সময়ৰ সোঁতত সকলোতে পৰিৱৰ্তন আহিল। বিহুও যেন ব্যতিক্ৰম নহয়। এনে পৰিৱৰ্তনত কবিয়ে আক্ষেপেৰে কৈছে—

‘তাহানিৰ দিনৰ বিহু আৰু এতিয়াৰ বিহু
বহুত বেলেগ বেলেগ বুলি খেদ কৰি
কি লাভ ?
বিহুতলীৰ আশে-পাশে থকা হাবি
আমিয়েই কাটি সান্ত্বাং কৰা নাই জানো ?

তথাপি হয়তো ফাগুনৰ পছোৱাই
এতিয়াও ‘ৰঙালী বিহুৰ বতৰা বিলাই যায়’ (এতিয়া বিহু ৩৭)

এই কবিতাৰ উক্ত শাৰীকেইটাত কবিক নষ্টালজিক হৈ পৰা যেন লাগে। নষ্টালজিয়া দত্তৰ কবিতাত বিলাপ হৈ নপৰে, কাৰণ উইলচনে কোৱাৰ দৰে—‘Nostalgia is itself a rather passive emotion, yet it can lead us towards a more active responsibility both for the past and for the future’. (Wilson 138-139) তলৰ শাৰীবোৰেও যেন তাকেই ক’ব বিচাৰিছে —আমাৰ গা বিহু বিহু লাগে/নগৰে চহৰে এমাহজুৰি বিহু-উৎসৱ চলে/দোকানে বজাৰে চিৰা-পিঠাই/মোক খা মোক খা কৰি থাকে (এতিয়া বিহু ৩৭)। বিহুগীতত আছে—বিহু মাৰি থাকিবৰ / মনে ঐ লাহৰি /বিহু মাৰি থাকিবৰ মন;/বিহু মাৰি থাকোঁতে /পলুৱাই নিনিবা/ভৰিব লাগিব ধন। (শৰ্মা ২৫০) কিন্তু আজিকালিৰ বিহুৱতীয়ে এনে কাৰ্যক ভয় নকৰে যেন অনুভৱ হয় —

গাঁৱৰ বিহুৱা ডেকা-গাভৰু আহি
চহৰবোৰ ৰজনজনাই থাকেহি,
বিহু মাৰি থাকোঁতে পলুৱাই নিয়াৰ ভয়
আজিকালি বিহুৱতীহঁতৰ নাই ... (এতিয়া বিহু ৩৭)

গাঁৱৰ সেই প্ৰকৃতিৰ বুকুৰ পৰা বিহু আহি কিদৰে চহৰীয়া হৈ ক্ৰমাৎ সলনি হ’ল সেই কথাৰ উমান কবিতাটোৰ প্ৰতি শাৰীতে পাব পাৰি। বিহুগীতৰ লগতে দত্তৰ কোনো কোনো কবিতাত ‘বনগীত’ৰ বাৎকাৰ শুনা যায়—কেলৈ ফুলিলি/ৰূপহী মদাৰ ঐ/কেলৈ পেলালি কলি/গুৰুতো নালাগে/ ভকততো নালাগে/থাক তলে ভৰি সৰি (শইকীয়া ১৩)। দত্তৰ কবিতাত এই ‘বনঘোষা’ৰ অৱতাৰণা হৈছে এনেদৰে—

কৈলৈ ফুলিলি ৰূপহী মদাৰ বুলি নুসুধিলোঁ

কাৰণ গুৰু-ভকত কাকো নলগা মদাৰ ফুল

গুৰু-ভকত নমনাবোৰৰ কলিজা-কোঁহ । (পানী-লেখন ২১১)

হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতা বিচাৰ কৰিলে আন এটা দিশ চকুত পৰে, সেইয়া হ'ল বৈষ্ণৱ যুগৰ সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ । বিশেষকৈ শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ *কীৰ্ত্তন-নামঘোষা*, বৰগীত আদিৰ সুৰ তেওঁৰ কবিতাটো বহু ঠাইত দেখা যায় । তেওঁৰ 'মুকুতি ভাবনা' নামৰ কবিতাটিৰ শেষৰ শাৰীটোত মাধৱদেৱৰ নামঘোষাৰ এটি প্ৰাৰ্থনাৰ অৱতাৰণা কৰা হৈছে এনেদৰে—
মৰীচিকাই কাহানিও তাহাঁতৰ যোৰা ভাঙিব নোৱাৰে/কোন কাৰ পৰা এৰাই গৈ/কি মুক্তি লভিব ?/মুক্তিত নিস্পৃহজনো বসময়ী ভকতিৰে আবৃত (মুকুতি ভাবনা ৬৯) ।
যিদৰে দত্তৰ কবিতাত মাধৱদেৱৰ *নামঘোষা*ৰ পুনৰনিৰ্মাণ হৈছে, একেদৰে *ৰাজসূয় কাব্য*ৰ উল্লিখনো তেওঁৰ কবিতাত আছে—

যেন বাঘ-পৰুৱা ধৰিয়া পোকা যত

নমাৰি জীয়েন্তে নিয়া থবয় বাসত

বাঘ-পৰুৱাক পোকে চিন্তয় ভয়ত

জীয়েন্তে তাৰ ৰূপ পায় সমস্ত । (মাটি-চাকি ১৬২)

আনহাতে দত্তৰ 'গতিপথ' নামৰ কবিতাত জীৱন সম্পৰ্কে যি কথা কৈছে সেইয়া 'গুৰু চৰিত কথা' ৰ পৰা পোৱা জ্ঞানৰ ফচল বুলিব পাৰি । কবিতাটিৰ আৰম্ভণিতে 'মহেশ্বৰ নেওঁগ'ৰ দ্বাৰা সম্পাদিত *গুৰুচৰিত কথা*ৰ কেইবাশাৰী বাক্যৰ উদ্ধৃতিও দিয়া হৈছে । ইয়াৰোপৰি কবিতাটিত শংকৰদেৱৰ জীৱনৰ কিছু কথাও কোৱা হৈছে এনেদৰে—

শিৰোমণি পুৰুষে ক্ষুদ্ৰ স্বাৰ্থৰ মেৰপাশ বিচাৰি

মৰা দিনলৈকে আনৰ কাৰণে অমৃত বিচাৰি ফুৰে

মহা-বলৱন্ত মন্ত অসুৰ সংকটবোৰ কৌশলেৰে অতিক্ৰমি

সংসাৰ অৰণ্যৰ মাজেৰে তেওঁ যাওঁতে (গতিপথ ২০২)

দত্তৰ আন এটা অতি গহীন কবিতা হ'ল 'শৰীৰ ভাষা' । ইয়াত কবিয়ে কাম-ভাৰৰ কথা ক'বলৈ যাওঁতে প্ৰাচীন পুথি পাঁজিৰ প্ৰসংগ ব্যৱহাৰ কৰিছে—

চেতনাৰ গহণ মনুসংহিতাৰ

হয়তো তাহানিতে 'হৰমোহন' অধ্যায়ৰ

কবিয়ে তাকে জানি হৰি-ভকতিৰ দুগ্ধ

পুৰুষ পছটো বধাৰ প্ৰতিফল

পাণ্ডৱ-পিতৃয়ে অন্তিম কালত পালে (শৰীৰ ভাষা ২৬২)

একেদৰে 'আকাশ' নামৰ কবিতাটোৰ কথাও ক'ব পাৰি—

সেই দুঃসাহসি দ্ৰুতগামীসকলৰ লক্ষ্য হ'ব
নভঃস্থলৰ শূন্যতাত সূৰ্যৰ চৌপাশে অবিৰত ঘূৰি থকা
আমাৰ অকণমান গ্ৰহটো
অতএব দুৰ্লভ মানৰ জীৱন লভি (আকাশ ৩৫)

অসমৰ লোকগীত সাহিত্যৰ অন্যতম বৃক্ষ আৰু চহকী উপাদানটোয়েই হ'ল মালিতা।
অসমীয়া সাহিত্যত বহুত প্ৰকাৰৰ মালিতাৰ প্ৰচলন আছে। এইবোৰৰ ভিতৰত *ৰামায়ণ*,
মহাভাৰত আৰু বিভিন্ন 'পুৰাণ' ৰাজি আদিতে দীৰ্ঘ পৰিসৰ বৈশিষ্ট্য মালিতাৰ ৰূপত
প্ৰচলিত আছিল। পৰৱৰ্তী কালত এই মালিতাবোৰে লিখিত ৰূপ লাভ কৰিছে। (শৰ্মা
৫০) হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাটো এনেধৰণৰ মালিতাৰ প্ৰভাৱ আছে। যেনে—

পাশাৰ পৰাজয়তো তোমাৰ ধৰ্ম-নিষ্ঠাৰ
স্থিৰীকৃত বিজয় বাৰ্তা ?
কি আচৰিত এই শাস্ত্ৰ-নিৰ্ণীত পৰিহাস,
যাৰ পৰিণতি বস্ত্ৰহৰণ লীলা-খেলা
পাণ্ডৱৰ চৈধ্য বছৰীয়া বনবাস (সম্পৰীক্ষা ২৪৪)

দত্তৰ 'ধুমুহাৰ ছন্দ' নামৰ কবিতাত পুৰাণ তথা মহাকাব্যিক গাঁথিবোৰে এক সুকীয়া
ৰূপত আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে এনেদৰে—

এদিন আচম্বিতে ধুমুহা-গাজনিৰ চমকৰ বিজুলীত
মোৰ মনে পোহৰৰ দ্ৰুত গতিবেগ অতিক্ৰমি

কিংবদন্তিৰ ঘূৰ্ণীলৈ হনুমন্ত জাঁপ মাৰে
লগতে খেলিমেলি চকামকাকৈ দৃশ্যপট বদলে :
যমুনাৰ মাজত বাসুকীৰ ফণা আৰু অলপ ব্যৱধানত
উৎখাটিত গোবৰ্ধন শূন্যত ওলমি ৰয়,

ক্ষণকালেৰে ছন্দ
উৰিয়ে গিয়ে ফুৰিয়ে গেল'
সেই তাৰ আনন্দ ।' (ধুমুহাৰ ছন্দ ৪৯-৫০)

সমগ্ৰ ভাৰতীয় সংস্কৃতিতে মহাভাৰতৰ এক সুকীয়া স্থান আছে, অসমীয়া সংস্কৃতিও
তাৰ তদনুৰূপ বুলিব পাৰি। অসমীয়া সমাজত মহাভাৰতৰ কাহিনী সাধু বা গীত আকাৰে
বহুল ভাৱে জনসমাদৃত হোৱা দেখা যায়। সেয়ে আধুনিক কবিৰ কবিতাতো বিভিন্ন
সময়ত নানান অনুষ্ণংগ হিচাপে এই কাহিনীৰ পুনৰকথন হৈছে। যেনে—

মহাভাৰতীয় অতীজত

অমৃত বিচাৰি গৰুণ্ড পক্ষী

দূৰ নীলিমাৰ মাজেৰে উৰা মাৰিছিল । (মাটি-চাকি ১৬৩)

দৰাচলতে দত্তৰ ‘মাটি-চাকি’ কবিতাটোত ভয়ক বিশ্লেষণ কৰা হৈছে। কবিতাটোৰ প্ৰথম ভাগত মানুহৰ ভয় আৰু দ্বিতীয় ভাগত মানুহৰ ভয়ৰ কাৰণ বৰ্ণনা কৰিছে। মানুহে ব্যক্তি-স্বার্থৰহিত নৈৰ্বক্তিকতালৈ গতি কৰিলে ভয়ৰ কাৰণবোৰ নোহোৱা হয়। কবিতাটোৰ নাম ভূমিকাত এনে তৰ্পনৰ আবেদনৰ আভাস পাব পাৰি। কবিতাটিৰ আৰম্ভনিৰ স্তৱকটিত উল্লিখিত মাধৱদেৱৰ ‘ৰাজসূয় কাব্য’ৰ শাৰীয়ে কবিৰ ভক্তি তৰ্পনত অধিক স্পষ্টতা আনি দিছে।

২.২ লোকভাষা :

ভাষাৰ সৈতে মানুহৰ সম্পৰ্ক আশৈশৱ বাবে ভাষানো কি সেই সম্পৰ্কে মানুহে সাধাৰণতে নাভাবে। ... কিন্তু অলপ দকৈ গমি চালেই দেখা যায় যে মানুহৰ বাক-ক্ষমতা আৰু খোজ কঢ়া আদি ক্ষমতা বংশানুক্ৰমিক, কোনোও শিকাই নিদিলেও শিশু এটাই যথা সময়ত খোজ কাঢ়িবলৈ শিকিব, কিন্তু কথা কোৱাৰ ক্ষমতাটোহে আমি বংশানুক্ৰমিক ভাৱে পাওঁ, যি ভাষাটো আমি কওঁ সেয়া বংশানুক্ৰমিক নহয়, সাংস্কৃতিক সৰবৰাহৰ যোগেদি পাওঁ অৰ্থাৎ ভাষা আমি শিকোঁ বা আমাক শিকোৱা হয়; আনুভূতিকভাৱে ইয়াক আমি আয়ত্ব নকৰোঁ। ভাষাবিজ্ঞানৰ অধ্যয়নত আমি ব্যক্তিভাষা, পৰিয়াল ভাষা, আঞ্চলিক ভাষা, উপভাষা, মান্য ভাষা, কথিত ভাষা, লিখিত ভাষা, মাতৃ ভাষা, দ্বিতীয় ভাষা, ৰাজ্য ভাষা, ৰাষ্ট্ৰভাষা, আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ভাষা, উমৈহতীয়া ভাষা, মিশ্ৰ ভাষা, গোপন ভাষা, সংযোগী ভাষা ইত্যাদি বহুবোৰ ভাষাৰ বিষয়ে জানিব পাৰোঁ। এতিয়া প্ৰশ্ন হয় এইবোৰৰ মাজত লোকভাষাৰ স্থান কোনখিনিত? সন্দেহাতীতভাৱে লোকভাষা কথিত ভাষাৰ তেনেই ওচৰ চপা। (পাঠক ১৮৬-১৮৭)

যি ভাষা কোনোধৰণৰ আনুষ্ঠানিক পদ্ধতিৰে শিকা নাযায়, যি ভাষা পৰিমাৰ্জিত আৰু ৰীতিৰদ্ধ নহয়, সেই ভাষাই লোকভাষা। ... লোকভাষা তুলনামূলকভাৱে সাধু বা কৰ্মিত ভাষাতকৈ পুৰণি। সাধাৰণতে গ্ৰাম্য অঞ্চলত স্বতন্ত্ৰভাৱে বাস কৰা শিক্ষা আৰু আধুনিকতাই স্পৰ্শনকৰা লোকৰ ভাষিক বৈশিষ্ট্যৰ বিশ্লেষণ আৰু বৰ্ণনাতে সাধাৰণতে লোকভাষা অধ্যয়নৰ সীমা পৰিসীমিত (শৰ্মা ৭৯)। দত্তৰ কবিতাৰ ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ নিজেই এক সাক্ষাৎকাৰত কৈছে— ‘মই কেৱল খাঁটি অসমীয়াত মনৰ ভাব এটা ৰূপান্তৰিত কৰিবৰ চেষ্টা কৰোঁ। কিছুমান ঘৰুৱা শব্দ অত্যন্ত প্ৰকাশক্ষম হয়, ব্যঞ্জনা থাকে। সদায় নাথাকিবও পাৰে। বহু সময়ত শব্দবোৰ বিচাৰি মোৰ কবিতাৰ ভাষাটো তৈয়াৰ কৰিছোঁ। মই ব্যৱহাৰ কৰা অসমীয়া ভাষাটো হৈছে যিটো অঞ্চলত মই শৈশৱত আৰু স্কুলত পঢ়া সময়খিনি অতিবাহিত কৰিছিলোঁ

সেই অঞ্চলৰ ভাষা। সেই ভাষাটো যিহেতু মোৰ তেজত আছে সেয়েহে মই যি ধৰণেই কবিতা নপঢ়োঁ লাগে, দেশী বা বিদেশী, যেতিয়া মই নিজৰ ভাষাত কবিতা লিখিছোঁ তেতিয়া সৰুতে কোৱা সেই ভাষাতহে নিজে তৃপ্ত হোৱাকৈ প্ৰকাশ কৰিব পাৰোঁ। (দত্ত ২২১-২২২)

হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতাত ঘৰুৱা শব্দ, জতুৱা ঠাচ আদিৰ ব্যৱহাৰ বহু পৰিমাণে কৰিছে। সাধাৰণ জনৰ মুখৰ ভাষা বা লোকভাষা ব্যৱহাৰৰ প্ৰসংগত তেওঁ কৈছে—
‘গাঁৱৰ মানুহৰ যিটো ভাষা, নিৰক্ষৰ বা প্ৰায় নিৰক্ষৰ মানুহে যিটো ভাষা কয়, সেই ভাষাটোত নিহিত যিটো কাব্যগুণ সেইটো মই মোৰ কবিতালৈ আনিবলৈ খুব আগ্ৰহান্বিত আছিলোঁ। মই ভাবোঁ যে এতিয়া গাঁৱৰ যিটো সংস্কৃতি গাঁৱৰ মানুহৰ যিটো ভাষা সেইটো যিমান দুৰলৈকে পাৰি অসমীয়া কবিতালৈ আনিলে ঠিক অসমীয়া জাতিৰ যি বিশেষত্ব, অসমীয়া ভাষাৰ যিটো বিশেষ গুণ সেইটো সামান্যকৈ হ’লেও সঞ্জীৱিত কৰি ৰাখিব পাৰিম বুলি মই ভাবোঁ। (দত্ত ২২১-২২২) সেয়েহে কবিয়ে ইচ্ছাকৃতভাৱেই তেওঁৰ ভাববোৰক থলুৱা আৱৰণ পিন্ধাইছে—

শাওনে গেঙেৰি মাৰি
ভিতৰ সুমালে আনি
ভিতৰকো ওন্দোলাই

লানি লানি গুড়ি পৰুৱাৰ;
বাহিৰত ‘ধৰ্ ধৰ্ মাৰ্ মাৰ্’ কৰি (সিঁয়াৰ ১২৭)

একেদৰে দত্তৰ ‘ভূঁইকপ’ নামৰ কবিতাটিৰ প্ৰথম স্তৱকতে যি ভাষাৰ প্ৰয়োগ কৰিছে, সি কবিৰ লোকভাষাৰ প্ৰতি থকা দায়বদ্ধতা প্ৰকাশ কৰাৰ লগতে কবিতাটোক অধিক মনোগ্ৰাহী কৰি তুলিছে। যেনে —

ভূঁইকপ আহিয়েই থাকে
খেনোটো ধৰিব পাৰোঁ খেনোটোৰ উমান নেপাওঁ
আমিবোৰৰ কোনোবা এজনৰ সপোন ঘৰ
ছৰুস্ কৰে খহি পৰে (ভূঁইকপ ৪৬)

দত্তৰ ‘পলাশ জ্যোতি’ নামৰ কবিতাটোও মনকৰিবলগীয়া—

লেল-পেল বিননিৰেই
মোৰ জীৱনটো পাত কৰিমনে
অনন্ত সময়-প্ৰবাহৰ গতিৰ আগত
মোৰ লিকটা বিননিৰ দাম কিমান ? (পলাশ-জ্যোতি ৫১)

এজন সংবেদনশীল অসমীয়া হোৱাৰ বাবেই হয়তো কবিয়ে নিজৰ ভাষাটোক প্ৰাণভৰি ভাল পাইছিল। তেওঁ সাধাৰণতে যি কথিত ভাষা কয়, তাকেই তেওঁ কবিতাত

ব্যৱহাৰ কৰা যেন লাগিলেও সি সম্পূৰ্ণ শুদ্ধও নহয়। তেওঁৰ কবিতাত ভাষা কিয় লোকভাষাৰ বেছি ওচৰ চপা সেই বিষয়ে তেওঁ নিজেই কৈছে —‘লিখিত ভাষা হ’লে কথাবোৰ একে চঙৰ (cliche) হ’ব পাৰে আৰু বৰ বেছিকৈ লিখিত ভাষা ব্যৱহৃত হ’লে কৃত্ৰিম যেন লাগে। কিন্তু পুৰাকৈ কথিত ভাষাও নহয়, দুয়োটাৰে মই ভাৰসাম্য আনিবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ আৰু খুব সচেতনভাৱে চেষ্টা কৰিছোঁ কবিতাত নিজৰ এটা বচনভংগী (diction) তৈয়াৰ কৰিবলৈ। আনৰ শৈলী এটাৰ পৰা মোৰ কবিতা তৈয়াৰ হোৱাটো মই ইচ্ছা নকৰোঁ। কথ্যভাষাতো কেতিয়াবা গভীৰ ব্যঞ্জনা থকা কিছুমান বস্তু থাকে। এতেকে কবি এজনে নিজৰ ভাষা তৈয়াৰ কৰোঁতে কথ্যভাষাৰ পৰা আহৰণ কৰি লিখিত ভাষাৰ সৈতে এটা সংমিশ্ৰণ তৈয়াৰ কৰি সুক্ষ্ম সমন্বয়ৰ যোগেদিয়েই কবিতাৰ ভাষা তৈয়াৰ কৰাৰ সাধনা কৰে বুলি মোৰ ধাৰণা। (দত্ত ২২২)

লোকভাষাৰ বৈশিষ্ট্যৰ প্ৰসংগত ভাষাবিদ ৰমেশ পাঠকে তেওঁৰ ‘অসমৰ লোকভাষা’ নামৰ প্ৰবন্ধত কৈছে—‘লোকভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হ’ল প্ৰকৃতি জগতৰ সৈতে থকা ইয়াৰ নিবিড় সম্বন্ধ। ভৌগোলিক পৰিৱেশৰ নদ-নদী, পাহাৰ-পৰ্বত, চৰাই-চিৰিকতি, জীৱ-জন্তু আদিৰ লগত ইয়াৰ অচ্ছেদ্য সম্পৰ্ক অনুভৱ কৰিব পাৰি। লোক-ভাষাৰ প্ৰকাশভংগীত থকা মাটি-পানীৰ গোন্ধ সাধুকথাত প্ৰায়েই অনুপস্থিত। চৰাই-চিৰিকতিৰ উপমা-পৰিৱেশৰ পৰা এনে উপমা সংগ্ৰহ লোকসাহিত্যৰ আন্তৰ্জাতিক বৈশিষ্ট্য। (পাঠক ১৮৮) দত্ত প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি সকলো সময়তে সজাগ আছিল বুলি তেওঁৰ কবিতাবোৰৰ পৰাই জানিব পাৰি। তেওঁ এটা অতি চৰ্চিত কবিতা ‘স্বগতঃ’ত ইয়াৰ পূৰ্ণ প্ৰতিফলন ঘটিছে। যেনে—

হাবিতলীয়া গাঁৱৰ পুৰণি সোঁৱৰণি
মাথোন আবৰি-বাবৰি
জপাত থ’লেও বৰকাপোৰ
পোকে কুটে, (স্বগতঃ ১১৭-১১৮)

একেদৰে দত্তৰ ‘যুৰীয়া বকুল’ কবিতাটোও গাঁৱৰ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ বৰ্ণনা পাব পাৰি—

নামঘৰৰ সমুখৰ যুৰীয়া বকুল দুজোপাৰ কাষেদি
ঢলপুৱাতে খেতিয়কবোৰ ব’হাগৰ পানী জিলিকি থকা
পথাৰখনলৈ যায়— সেই চিৰকলীয়া পথাৰ

বনদৰৱৰ গছবোৰ, ওৰে ৰাতি জোনাকী পৰুৱাই ভিৰ কৰি থকা
কচু-টেঁকীয়াই ঢকা গঢ়াবোৰ,
সোণপৰুৱা জিলিকি আকণবিন্দী লতাবোৰ, (যুৰীয়া বকুল ১৯২)

ওপৰৰ দুয়োটা কবিতাতে কবিয়ে এখন সুন্দৰ গাঁৱৰ ছবি অংকন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। থলুৱা শব্দবোৰৰ ব্যৱহাৰে গ্ৰাম্য চিত্ৰক আৰু অধিক সজীৱ তথা জীপাল কৰিছে

তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰা লোকভাষা নিৰ্মল আৰু পৰিশীলিত । এইক্ষেত্ৰত হৰেকৃষ্ণ ডেকাই কৈছে— ‘আমি দেখিছো এক বুদ্ধিদীপ্ত আৰু অনুকৰণীয় ৰসাল ভাষা কবিৰ অনায়াস নিয়ন্ত্ৰণত আছে আৰু তেওঁৰ কবিতাত অভিজ্ঞতাৰ তাৎপৰ্যৰ অন্বেষণ সাদৃশ্য বিচাৰৰ মাজেদি অৰ্থালংকাৰৰ অভিনৱ সংযোগত প্ৰায়েই সাধিত হৈছে ।’ (ডেকা ২৫-২৬)

কবিতা একোজন কবিৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত প্ৰকাশ, গতিকে কবিয়ে কৈছে যে তেওঁ ভাষাক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিলেও ভাষাক কৃত্ৰিম হ’বলৈ নিদিয়ে । সংস্কৃতিৰ অভিন্ন অংগ ভাষাৰ সময়ে সময়ে কিছু পৰিমাণে হ’লেও পৰিৱৰ্তন সাধন কৰে । সেয়ে কবিয়ে কৈছে— ‘এতিয়া আমি চহৰীয়া জীৱনত যিটো ভাষা কওঁ তাতকৈ গাওঁ অঞ্চলৰ ভাষা আনি কবিতাটোত মই বেছি ভালকৈ প্ৰকাশ কৰিব পাৰিম । লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আদিয়ে যেনেকৈ অসমীয়া ভাষাটোৰ বিভিন্ন ঠাঁচ সম্পৰ্কে আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিছিল তেনে আগ্ৰহৰ বশবৰ্তী হৈ অসমীয়া ভাষাটোৰ আচল কালিকা বুজিবলৈ হ’লে গাঁৱৰ মানুহৰ ভাষাটোৰ পৰাহে বেছিকৈ বুজিব পাৰি । সেয়েহে মোৰ গাঁৱৰ মানুহৰ ভাষাৰ প্ৰতি এটা আকৰ্ষণ আছে, সেয়ে হ’লেও সি অৱশ্যে কবিতাত প্ৰকাশৰ উপযোগী হ’ব লাগিব । সেই কাৰণে মোৰ সেই ধৰণৰ ভাষাটো কবিতা লিখোঁতে আহি পৰে । কিন্তু সেই ভাষাটো এতিয়াৰ মানুহৰ বাবে অপৰিচিত কিছুমান শব্দেৰে জ্ঞাতভাৱে তাক ভাৰাক্ৰান্ত কৰাটোও নিবিচাৰোঁ ।’ (দত্ত ২২৫)

৩.০ সামৰণি :

আধুনিক শিক্ষানীতি আৰু পাশ্চাত্য সংস্কৃতিৰ অন্ধ অনুকৰণে অসমীয়া ভাষা-সংস্কৃতিত যি পৰিৱৰ্তন আনিছে সি এটা মধুৰ স্বকীয় ভাষাৰ আৰু বিশাল ঐতিহ্যময় সংস্কৃতিৰ বাবে শুভ লক্ষণ হ’ব নোৱাৰে । এই সন্ধিক্ষণত লোকগীত-লোকভাষা আদিৰ চৰ্চা অতি প্ৰয়োজনীয় । কবিতাত ব্যৱহৃত এনেধৰণৰ লোকগীত আৰু লোকভাষাই সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ বৰ্তাই ৰখাত নিশ্চয় সহায়ক হ’ব বুলিব পাৰি ।

আধুনিক পটভূমিৰ কবিতাত কবিৰ ভাষাই কবিতাৰ ভাববস্তুত অধিক স্পষ্ট আৰু আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে । অসমৰ জনমানসত সংপৃক্ত হৈ থকা লোকগীত আৰু লোকভাষাই কবিতাবোৰক বহু পৰিমাণে সৰল আৰু সৰস কৰাই নহয় জাতীয় চেতনা অব্যাহত ৰখাত সহায়ক হৈছে । বুজিবলৈ জটিল যেন লগা আধুনিক কবিতাকো কবিয়ে তেনেই সৰল আৰু সকলোৰে বাবে বোধগম্য কৰি তুলিব পাৰিছে । কেৱল এয়াই নহয় সভ্যতাৰ এই সংকটৰ সময়তো কবিতাত ব্যৱহৃত সমলৰাজিয়ে পৰম্পৰাগত আচাৰ-আচৰণ, ৰীতি-নীতি তথা কোমল ভাষাটোক অভিনৱভাৱে ধৰি ৰাখিবলৈ সক্ষম হৈছে । এই গৱেষণা পত্ৰত বিপুল সম্ভাৱনাৰ আঁকৰ দত্তৰ কবিতাৰ মাত্ৰ এটা অংশকহে উপস্থাপন কৰা হ’ল । সাম্প্ৰতিক সময়ত প্ৰাসংগিক হৈ পৰা লোক-সংস্কৃতিৰ এনে অধ্যয়নে নিশ্চয় আৰু বহু তথ্য উদ্ধাৰৰ বাট মুকলি কৰিব । □

সহায়ক গ্ৰন্থ :

মুখ্য সমল :

দত্ত, হীৰেন্দ্ৰনাথ। *সোমধিৰিৰ সোঁৱৰণী আৰু অন্যান্য কবিতা*। গুৱাহাটীঃ বাণী প্ৰকাশ, ১৯৮১, মুদ্ৰিত।

দত্ত, হীৰেন্দ্ৰনাথ। *মানুহ অনুকূলে*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটীঃ ষ্টুডেণ্টছ্ ট্ৰ'বছ্, ২০০০, মুদ্ৰিত।

দত্ত, হীৰেন্দ্ৰনাথ। *পল অনুপলৰ সাঁচ*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটীঃ বাণী মন্দিৰ, ২০০৭, মুদ্ৰিত।

দত্ত, হীৰেন্দ্ৰনাথ। *হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতা সমগ্ৰ*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটীঃ আঁক-বাক, ২০১৬, মুদ্ৰিত।

গৌণ সমল :

আহমেদ, এম. কামালুদ্দিন। *সাহিত্যৰ অভিব্যক্তি*। গুৱাহাটীঃ বান্ধৱ, ২০১৪, মুদ্ৰিত।

দেৱগোস্বামী, বঞ্জিৎকুমাৰ। *হীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কবিতা*। 'অসমীয়া সাহিত্যঃ বৈভৱ আৰু বৈচিত্ৰ', সম্পাঃ কবিতা দত্ত। গুৱাহাটীঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৬, মুদ্ৰিত।

নাথ, ভনীতা (সম্পাঃ)। *আধুনিক অসমীয়া কবি আৰু কবিতা- বামধেনুৰ পৰা সাম্প্ৰতিকলৈ*। গুৱাহাটীঃ পূৰ্বায়ণ প্ৰকাশন, ২০১৭, মুদ্ৰিত।

পূজাৰী, অৰ্চনা (সম্পাঃ)। *অসমীয়া কবিতাৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণ*। গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০০৬, মুদ্ৰিত।

বৰদলৈ, নিৰ্মলপ্ৰভা। *অসমৰ লোক কবিতা*। গুৱাহাটীঃ বীণা লাইব্ৰেৰী, ১৯৮৭, মুদ্ৰিত।

বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ। *অসমৰ লোকসংস্কৃতি*। সপ্তম প্ৰকাশ। গুৱাহাটীঃ বীণা লাইব্ৰেৰী, ২০০২, মুদ্ৰিত।

বৰকটকী, অৰিন্দম। *অনুশীলন*। চতুৰ্থ প্ৰকাশ। নগাঁওঃ ক্ৰান্তিকাল প্ৰকাশন, ২০১৯, মুদ্ৰিত।

বৰা, বাজীৰ। *বিৱৰ্তন অনূৰ্তন*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটীঃ বনলতা, ২০১৯, মুদ্ৰিত।

বৰুৱা, প্ৰহলাদ কুমাৰ (সম্পাঃ)। *অসমীয়া লোকসাহিত্য*। দ্বিতীয় প্ৰকাশ। ডিব্ৰুগড়ঃ সুৰভি সাহিত্য কুটীৰ, ২০০১, মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *লোকসংস্কৃতি*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটীঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ১৯৯৭, মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, উপেন্দ্ৰনাথ (সম্পাঃ)। *অসমৰ লোক-সংস্কৃতি*। গুৱাহাটীঃ নটসূৰ্য ফণী শৰ্মা সোঁৱৰণী সমিতি, ১৯৯৯, মুদ্ৰিত।

Wilson, E. *Looking Backward-Nostalgia and the city*. In: *Imagining Cities: Scripts. Signs and Memories*. Edited by Sallie Westwood and John Williams. London and New York: Routledge, 2003, Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-93-102

অসমৰ লোক সমাজত প্ৰচলিত বৃষ্টি-অনাবৃষ্টি সম্পৰ্কীয় লোক বিশ্বাস আৰু লোকাচাৰ

ড° ৰত্নজিত গগৈ

সহকাৰী অধ্যাপক

অসমীয়া বিভাগ, ইষ্টাৰ্ণ কাৰবি আংলং মহাবিদ্যালয়

gogoiratnajit@gmail.com

সংক্ষিপ্তসৰ

অসমৰ লোক পৰম্পৰাত অলেখ লোকবিশ্বাস আৰু লোকাচাৰ প্ৰচলিত। এই লোক বিশ্বাস আৰু লোকাচাৰ প্ৰধানতঃ কৃষিজীৱি গ্ৰাম্য সমাজৰ সৃষ্টি। এই কৃষিজীৱি লোক সকলৰ লগত ব'দ-বৰষুণ, খৰাং-বানপানী, বতাহ-ধুমুহা, ব্ৰজপাত আদি প্ৰাকৃতিক ঘটনা প্ৰবাহৰ নিবিড় সম্পৰ্ক দেখা যায়। প্ৰকৃতিৰ এনে ৰূপ-সৌন্দৰ্য বা ভয় তথা বিস্ময়কৰ পৰিঘটনাবোৰে যুগে যুগে মানুহৰ মনত ভয়-ভক্তি, বহস্যৰ উদ্বেগ কৰি আহিছে। তাৰেই পৰিণতিত লোক মনত প্ৰকৃতিক দেৱতা বা ভিন্ন ভিন্ন শক্তি ৰূপে কল্পনা ও উপাসনা কৰা পৰম্পৰা আৰম্ভ হয়। লোকমনত গঢ়লোৱা শক্তিধৰ প্ৰকৃতিৰ এই দেৱতাক কেন্দ্ৰ কৰি লোকাচাৰ ও লোক বিশ্বাস গঢ় লৈ উঠা পৰিলক্ষিত হয়। অসমৰ লোক সমাজখন ভিন্ন জাতি, ধৰ্ম আৰু ভাষী লোকৰ সংমিশ্ৰণত গঢ় লোৱা

এখন বৈচিত্ৰময় সমাজ। এনে পৰিপ্ৰেক্ষিততে অনাদি কালৰ পৰাই অসমৰ ভিন্ন জনগোষ্ঠীয় লোক সমাজত বৃষ্টি অনাবৃষ্টি সম্পৰ্কীয় বৈচিত্ৰময় লোক বিশ্বাস আৰু লোকাচাৰ প্ৰচলিত হৈ অহা পৰিলক্ষিত হয়। লোক সমাজত বৃষ্টি আনয়ন বা অতি বৃষ্টি, অনাবৃষ্টি দূৰ কৰিবৰ বাবে পৰম্পৰাগত ভাৱে বহু আচাৰ-অনুষ্ঠান অঞ্চলভেদে পৃথকে পৃথকে পালন কৰা পৰিলক্ষিত হয়। এই লোকাচাৰ আৰু লোক বিশ্বাসবোৰ অধ্যয়নেই আমাৰ গৱেষণাৰ বিষয়।
সূচক শব্দ : ভেকুলী বিয়া, কলপটুৱাৰ বিয়া, কলাবুটা।

অৱতৰণিকা :

লোক সাহিত্য হৈছে লোক সমাজৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ। যিবোৰ সাহিত্ৰ বা গীত-মাত মানুহৰ মুখে মুখে প্ৰচলিত হৈ আহিছে সেইবোৰেই হ'ল লোক সাহিত্য। এই শ্ৰেণী সাহিত্ৰৰ যোগেদি ব্যক্তিগত বা জাতীয় জীৱনৰ আনন্দ-বিষাদ, আশা-নিৰাশা, প্ৰেম-প্ৰীতি, আবেগ- অনুভূতি আদি প্ৰকাশ পাই আহিছে। এই লোক সাহিত্যৰ লগত লোক বিশ্বাসৰ সম্পৰ্ক আছে। লোক সাহিত্যৰ মাজত লোক মনৰ পৰিচয় পোৱা যায় নিজৰ চাৰিওফালে দেখা নানা জীৱ-জন্তু, গছ-গছনি, আকাশ-বতাহ, নেসগিৰ্ক ব্যাপাৰাদি আদিম মানৱৰ অন্তৰত ভয় আৰু কৌতুহলৰ সৃষ্টি কৰিছিল আৰু তাৰ পৰিণতিত তেওঁলোকৰ আন্তৰত সেইবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি নানা প্ৰশ্ন, সন্দেহ, সংকোচ আদি অনুভূতিৰ উদয় হৈছিল আৰু সেই প্ৰশ্ন, সন্দেহ, সংকোচৰ যথাযোগ্য আৰু সন্তোষজনক উত্তৰ বিচাৰি নাপায় সেইবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি নানা পুৰাবৃত্ত বা পুৰাণকথা বা অতি কথা (myths), জনশ্ৰুতি (legends), সাধুকথা (tales) আদিৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এইদৰে পাৰস্পৰিক ভাৱে পৃথিবীৰ সংস্কৃতিত লোক বিশ্বাসাদি চলি আহিছে (শৰ্মা ১০০)। অসমত বাস কৰা বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ মাজত বৰষুণ সম্পৰ্কীয় বহু লোক বিশ্বাস প্ৰচলিত। মৌখিক পৰম্পৰাত প্ৰচলিত বিভিন্ন গীত-মাত, সাৰ্থৰ আদিৰ মাজত নিহিত এনে লোক বিশ্বাসে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভৰাল চহকী কৰা পৰিলক্ষিত হয়।

অধ্যয়নৰ পৰিসৰ আৰু উদ্দেশ্য :

উল্লিখিত বিষয়ত আলোচনা যুগুত কৰিবলৈ আমি প্ৰধানকৈ উজনি অসমৰ অঞ্চল বিশেষত প্ৰচলিত 'ভেকুলী বিয়া', 'ও ভতা কৰ্ম', 'বাকধেনু বজোৱা' আদি আচাৰ অনুষ্ঠানক পৰিসৰত সামৰিছোঁ। মৰিগাঁও আৰু ইয়াৰ দাঁতি কাষৰীয়া অঞ্চলত প্ৰচলিত 'উৰাল টনা উৎসৱ', 'কলপটুৱাৰ বিয়া', 'ভেকুলী বিয়া'ৰ ওপৰিও টাই তুৰুং, চাহ জনগোষ্ঠীয় মোদি সমাজ, কাৰ্বি আদি জনগোষ্ঠীৰ মাজত প্ৰচলিত বৃষ্টি-অনাবৃষ্টি সম্পৰ্কীয় লোকাচাৰ আৰু লোক বিশ্বাসৰ বিশেষ উল্লিখনসহ আলোচনা যুগুত কৰা হৈছে। ভেকুলীৰ বিয়াত জাত জাত নামেৰে আকাশৰ পৰা বৰষুণ নমাই অনাৰ লোক মনৰ অকৃত্ৰিম আৰু

স্বতঃস্ফূৰ্ত প্ৰয়াস আৰু প্ৰৱণতাৰ লগত বিখ্যাত সংগীতজ্ঞ তানসেনৰ ‘মেঘমল্লা’ ৰাগক প্ৰসংগক্ৰমে তুলনামূলক ভাৱে আলোচনাত ঠাই দিয়া হৈছে।

অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

আমাৰ অধ্যয়নত তথ্য সংগ্ৰহৰ বাবে ক্ষেত্ৰভিত্তিক অধ্যয়ন কৰা হৈছে। বিষয়বস্তুক তুলনামূলক আৰু বিশ্লেষণাত্মকভাৱে আগবঢ়াই নিয়া হৈছে। অধ্যয়নৰ পৰিসৰত আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে গীত বিশেষৰ উদাহৰণে তুলি ধৰাৰ যত্ন কৰা হৈছে।

ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন :

গোলাঘাট জিলাৰ চুঙাজান, নাওজান, সৰুপথাৰ, বৰপথাৰ, জামুগুৰি। গড়মাৰি, ভেদো আটী, মৰিগাঁৱ আৰু যোৰহাটৰ জিলাৰ নিমাতী আৰু কাৰ্বি আংলঙৰ বালিপথাৰ আদি।

অধ্যয়নৰ মূল আলোচনা :

কমলা কুঁৱৰী মোৰে প্ৰাণেশ্বৰী
ঢালক বুঢ়া মেঘে পানী হৰি হৰি
বিজুলী মাৰিছে ব্ৰজপাত পৰিছে
বাৰিষা বুঢ়া মেঘে বৰষুণ আনিছে।

(ভেকুলী বিয়াৰ নাম)

অসমীয়া লোক সমাজত বৰষুণক লৈ বহুতো লোকবিশ্বাস দেখা যায়। উজনি অসমৰ বহুতো ঠাইত গাঁৱৰ ডেকা দুই-চাৰি মিলি গোপনে গঞৰ ঘৰে ঘৰে গৈ ৰাতি চোতালত, কাঁথিত (বাৰাণ্ডাত) বা ভঁৰাল ঘৰৰ মুখত হাল বোৱা, কোৰ মাৰি মাটি খান্দি দিয়া প্ৰথা দেখা যায়। ইয়াৰ ওপৰিও জেওৰা-জপনা, নাঙল আদি ওভতাকৈ ৰাস্তাত পোতা হয়। পূৰ্ব মূৰকৈ থকা টেকী লৈ গৈ ওভতাই পুতিলে বৰষুণ আহে বুলি জন বিশ্বাস আছে। এতিয়াও গোলাঘাট জিলাৰ ভিন্ন অঞ্চলত অনাবৃষ্টি হ'লে গাঁৱলীয়া ডেকাই লগ হৈ ঘৰে ঘৰে এনে কাৰ্য কৰি বৰষুণ নমাই অনাৰ চেষ্টা কৰে। লোক বিশ্বাস মতে ‘ওভতা কৰ্ম’ কৰিলে মেঘ দেৱতায়ো ‘ওভতা’ প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিব। অৰ্থাৎ খৰাঙৰ বিপৰীতে বৰষুণ হ'ব। আনহাতে এনে কৰ্মৰ বাবে পাছদিনা গৃহস্থই চোৰ পক্ষক গালি বৰ্ণ কৰাৰ কামনা কৰা হয়। ই শুভ লক্ষণ। গৃহস্থৰ গালিৰ পৰিমাণৰ ওপৰতেই বৰষুণৰ প্ৰাবল্য নিৰ্ভৰ কৰে বুলি জনবিশ্বাস আছে। সেই বাবেই মুখ চোকা তিৰোতাই ৰাতিপুৱাই ঘৰৰ দুৱাৰ খুলি আগদিনা চোৰে খান্দি তহিলং কৰি থৈ যোৱা চোতালখন দেখি যিমানে বলকিব (বকিব), সিমানেই কৰ্ম সিদ্ধিৰ আশা কৰিব পাৰে। উল্লেখযোগ্য যে, চোৰপক্ষক শাওপাতো দিয়া হয়। এনে লোকাচাৰবোৰৰ মূল যদিও বেদনা সিন্ধু অৰ্থাৎ খৰাং বা অনাবৃষ্টিৰ ফলত কৃষক-গঞাই অনাগত দিনৰ দুঃস্বপ্নত কাতৰ হৈ থাকে, তথাপি ইয়াৰ মাজত বেদনাতকৈ আনন্দৰ স্ফুৰণ বেছি। স্বাভাৱিকতে ৰাতি কৰা এনে বিসংগতিপূৰ্ণ

কামবোৰৰ মাজেদি ডেকাসকলে অনাবিল আনন্দ লাভ কৰে। আপাততঃ অনাগত দুঃসময়ৰ পৰা আঁতৰি আহি ক্ষণিক আনন্দত ৰত হোৱাৰ প্ৰৱনতাও নুই কবিব নোৱাৰি।

ভেকুলী বিয়া :

প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল কৃষক সমাজে খৰাং বতৰ হ'লে 'ভেকুলী বিয়া' পাতিলে বৰষুণ দিয়ে বুলি বিশ্বাস কৰে। ভেকুলী বিয়া পাতিলে বৰষুণ হয় বুলি যুগ-যুগ ধৰি অসমৰ লোক সমাজে বিশ্বাস কৰি আহিছে আৰু সেই বাবে আজিও অসমৰ বহু ঠাইত ৰাইজে এই বিয়া পাতি আহিছে। বৰ্তমান ইয়াৰ পয়োভৰ কমি আহিছে যদিও কিছুদিনৰ আগলৈকে গোলাঘাট, যোৰহাট জিলাৰ বহু ঠাইত ঢোলে-দগৰে, গৰুগাড়ী-হাতীৰ ব্যৱহাৰেৰে ধুম ধামেৰে এই আচাৰ-অনুষ্ঠান পতা দেখা গৈছিল। ভেকুলীয়ে টোৰ-টোৰকৈ মাতিলে বৰষুণ আহে বুলি লোক বিশ্বাস আছে। আমি ইয়াৰ সত্যতা বিচাৰ কৰিবলৈ নাযাওঁ। আমাৰ প্ৰতিপাদ্য বিষয় হৈছে এই বিয়াৰ ৰীতি-নীতি সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰা।

এই বিয়া মানুহৰ বিয়া অনুষ্ঠানৰ তুলনাত বেছি পৃথক নহয়। এখন অসমীয়া পূৰ্ণাংগ বিয়াৰ সকলো আচাৰ অনুষ্ঠান ইয়াত পালন কৰা হয়। একে গাঁৱৰে বা দুখন গাঁৱত দুঘৰ মানুহ বা দুটা খেলে দৰা আৰু কইনা ঘৰ হৈ এখন বিয়া চলাই নিয়ে। দৰা-কইনা হিচাপে চুক ভেকুলী দুটা ধৰি খালৈত ভৰাই লোৱা হয়। দৰা ভেকুলীটোৰ খালৈত বিধি সন্মতভাৱে পুৰুষ সূচক সাজ আৰু কইনা ভেকুলীৰ খালৈত মেখেলা, বিহা আদিৰ ফটা কাপোৰৰ টুকুৰা পিন্ধাই দিয়া হয়। অৱশ্যে আকাৰত ডাঙৰ ভেকুলী দৰা আৰু সৰু ভেকুলীক কইনা হিচাপেও ব্যৱহাৰ কৰা হয়। তামোল-পান পেলোৱা, জোৰণ দিয়া, গাঁঠিয়ন খুন্দা আদি সকলো ৰীতি-নীতি এই বিয়াত পালন কৰা হয়। বিয়াৰ দিনা নকল দৰা কইনাই ভাও দিয়ে। অৰ্থাৎ দৰা-কইনা হৈ ৰভাত কোনোবা ৰসাল ডেকা-গাভৰুৱে ভেকুলীক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। ইয়াত দৰঘৰীয়া আৰু ছোৱালী ঘৰীয়া ব্ৰাহ্মণৰো পয়োভৰ মন কৰিব লাগিব। ব্ৰাহ্মণৰ কৰ্ম-কাণ্ডৰ মাজেদি বিপুল হাস্যৰস পৰিস্ফুট হৈ উঠে। খুহুটীয়া বেদবাক্যৰে অগ্নিক সাক্ষী কৰি ব্ৰাহ্মণে কন্যাদান পৰ্ব আৰম্ভ কৰে—

ক) কাশ্যপই নমঃ কাশ্যপই নমঃ দৰা ছোৱালীয়ে খুদ চাউল কটা বিস্কুট চোৱাইছে নমঃ
(সংঃ বায়ন বুঢ়ী)

খ) ওম ঃ জুই এচলু পানীত দিয়া। (সংঃ গুণেশ্বৰী গগৈ)

ইয়াত সকলো কথা বা বেদবাক্য বিসংগতিপূৰ্ণ, ওলোটা। সচৰাজৰ ব্ৰাহ্মণৰ মন্ত্ৰপাঠৰ পৰা ওলোটাকৈ সকলো কথা কৈ ৰস কৰা হয়।

বিয়া নামৰ ক্ষেত্ৰত দৰা আদৰোঁতে গোৱা, কইনা সজাওঁতে গোৱা, যোৰামান আদি নামবোৰৰ ভাগ সিমান কটকটীয়া নহয়। অঞ্চল বিশেষে ইয়াৰ ব্যৱহাৰৰ সাল-সলনি মনকৰিবলগীয়া। ইয়াৰ গীতবোৰ খঁৰা সুৰৰ। তলত কেইটামান নামৰ নমুনা

দিয়া হ'ল —

- ক) আহিব নোৱাৰি দূৰণিৰ বাট
ধৰিব নোৱাৰি লাইনৰ বাছ
ভেকোলাই নিদিয়ে টেক্সি ধৰি
ভেকুলীৰ চকুলো বয় টোপ-টোপ কৰি। (গোলাঘাটৰ চুঙাজান অঞ্চলত প্ৰচলিত
ছোৱালী সজাওঁতে গোৱা গীত)
- খ) মেঘে কৰে গুমা-গুমা
চালে কাটে পানী
ইন্দ্ৰ ৰজাই বৰষুণ দিয়ে
প্ৰজালোকক মাতি।
- গ) সৰু সৰু চৰাইবোৰে
ফৰিং ধৰি খায় / ফৰিং ধৰি খায়
কোমল কন্যা বিচাৰোঁতে

বয়স চাৰি যায়। (গোলাঘাট জিলাৰ চুঙাজান, নাওজান, সৰুপথাৰ আদি অঞ্চলৰ পৰা
সংগ্ৰহ কৰা। সংবাদ দাতাঃ বায়ন বুঢ়ী (৮৯), ভদ্ৰেশ্বৰ চেতীয়া (৭৮), শশীপ্ৰভা বৰা (৭২)।

জাত জাত নামেৰে আকাশৰ পৰা বৰষুণ নমাই অনাৰ এই প্ৰৱণতাৰ লগত
'তানসেনৰ' মেঘমল্লা ৰাগৰ কথা তুলনা কৰিব পাৰি। আকবৰৰ ৰাজ সভাৰ সংগীতজ্ঞ
তানসেনে মেঘমল্লা ৰাগত গীত পৰিবেশণ কৰি বৰষুণ নমাই আনিব পাৰিছিল বুলি
কোৱা হয়। তানসেনৰ ৰাগৰ দৰে স্বভাৱ কবি গ্ৰাম্য তিবোতাৰ অমিয়া কণ্ঠৰ পৰা নিগৰা
গীতবোৰৰ আবেদনময়তা বৰ প্ৰাণস্পৰ্শী —

ঢালক ঢালক কলহৰ পানী

বুৰক বুৰক পথাৰৰ আলি

বুঢ়া মেঘ দেউতা এ পানী

ৰাইজখন মৰিছে কান্দি। (সংঃ গুনেশ্বৰী গগৈ)

তদুপৰি আমাৰ বিয়া অনুষ্ঠানৰ দৰা আদৰোঁতে 'কলাবুঢ়ী'ৰ' যি ভূমিকা সেই
ভূমিকা ভেকুলী বিয়াতো পালন কৰা হয়।

দৰা আহি কলতল পালেহি কলাবুঢ়াই চেপা পাতে আৰু কলাবুঢ়ীয়ে গায় —

চাপৰি বাই ঐ চেপা নিলে চোৰে

কেনেকৈনো পাতিছিলি বাপেৰে পুতেৰে

পাতিছিনো পাতিছিনো জেং জাবৰ দি

ৰাতি চোৰে লৈ গ'ল মই কৰিম কি?। (নিমাতী অঞ্চলত প্ৰচলিত)

বিয়াৰ শেষত দৰা-কইনাক নৈ, বিল নাইবা পুখুৰীৰ পানীত বিসৰ্জন দি বিয়াৰ সমাপ্তি
ঘোষণা কৰা হয়। এই বিয়াত যৌতুকত দিয়া বয়-বস্ত্ৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি জা-জলপান আদি

সকলো নকল। কলগছৰ বিছনা, মাটিৰ বাচন-বৰ্তন, আনকি তামোল-পান হিচাপে এৰাগুটি আৰু ঝাওবনৰ পাত আদি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। আলহী-অতিথিকো ধূলি, মাটি, ফলা তুঁহগুৰিৰ জলপান দি হাস্যকৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি তোলা হয়। সেইবাবে ভেকুলী বিয়া গ্ৰাম্য সমাজৰ আনন্দৰ উৎসৱ হিচাপে থকা গুৰুত্বই খৰাং বতৰৰ দুখ-কষ্টক পাহৰাই পেলায়। মুঠতে এই বিয়াৰ ওজা খেল আদিয়েও হাস্যকৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰে।

কলপটুৱাৰ বিয়া :

মৰিগাঁও জিলা আৰু ইয়াৰ দাঁতিকাষৰীয়া অঞ্চলত ভেকুলী বিয়াক কলপটুৱাৰ বিয়া বুলি কয়। ভেকুলী বিয়া বা কলপটুৱাৰ বিয়াৰ নাম কেইটামান উল্লেখ কৰা হ'ল —

ক) টোৰ-টোৰ কলপটুৱা বিয়াহে

বৰষুণ এজাকি দিয়াহে।

খ) চলে গোপী চলে

বাধা পানী তোলে কানাই কদম তলে

জল ভৰি যশোদা চলে গোপী চলে

পাচলৈ নাচাবা চলে গোপী চলে

সাগৰো আহিব ভাগীহে চলে গোপী চলে

গ) সাগৰো আহিব জগৰো লাগিব

অঞ্চলে লৈ যাব ঢাকি।

সাগৰো শুকাব মাণিকো লুকাব

ৰাজ্যকো নিবহি ধৰি। (গড়মাৰি, ভেদো আঁটা, মৰিগাঁৱত প্ৰচলিত। সং :

বগীমাই বৰদলৈ (৫০), পুতলী বদৰলৈ (৫০), সৰুমাই ডেকা (৪৭)

ভেকুলী বা কলপটুৱা বিয়াত বিয়া হৈ থাকোঁতে ধাৰাসাৰ বৰষুণ দিলেও আয়তী সকলে বাধা নামানি নিয়ম মতে বিয়াৰ কাম চলাই থাকে। এই বিয়াৰ দৰা-কন্যাক যোৰপাতি বিয়াৰ শেষত গছৰ তলত এৰি দিয়া হয়।

বাকধেনু :

বাকধেনু বজালে বৰষুণ আহে বুলি বিশ্বাস উজনি অসমৰ গোলাঘাট, যোৰহাট আদি জিলাত প্ৰচলিত। বাকধেনুৰ গুমগুমনি শব্দই বৰষুণ আনে বুলি বিশ্বাস অসমীয়া সমাজত প্ৰচলিত আছিল। আনহাতে (বৰ্তমান মত্ৰপ্ৰায়) কাঁহৰ কাঁহী এখনত খালী চৰিয়াৰ ওপৰত থৈ তাত পানী ঢালি লৈ ইকৰাৰ মাৰি এডাল পানীত ধৰি দুইহাতেৰে চুঁচি কু-কু শব্দ তুলি বৰষুণ আনিবলৈ চেষ্টা কৰা প্ৰথা আছিল। এই কাম বাতি ঘৰৰ চোতালত কৰা হয় (তথ্য দাতা : বায়ন বুঢ়ী, গোলাঘাট)। এই পৰম্পৰা অসমত বসবাস কৰা আদিবাসী (চাহ জনগোষ্ঠী)ৰ মোদি সমাজৰ মাজতো প্ৰচলিত আছিল বুলি 'সোনাৰাম মোদি'য়ে উল্লেখ কৰে।

কড়ি সিঁচা প্ৰথা :

অসমৰ চাহ জনগোষ্ঠী সমাজ বিশেষকৈ মোদি সম্প্ৰদায়ৰ মাজত বৰষুণ আনয়নৰ বাবে বিশেষ লোকাচাৰ প্ৰচলিত। তেওঁলোকৰ সমাজত কঁড়ি খেলি বতৰৰ ভৱিষ্যত নিদাৰণ কৰা হয়। বিশেষকৈ ছু, জুজু আদি অযুগ্ম সংখ্যাৰ কঁড়ি গৃহস্থৰ খুলখালিয়েকে মাৰি মংগল চাই। কঁড়ি গুটি কেইটা ওপৰমুৱাকৈ পৰিলে 'চিত্' আৰু পথালি বা তল মূৱাকৈ পৰিলে 'পট' বুলি কোৱা হয়। গুটি কেইটা সম্পূৰ্ণ পট হ'লে বতাহ-বৰষুণ অনুকূল হৈ শস্য বৃদ্ধিত সহায়ক হ'ব বুলি বিশ্বাস কৰে। তাৰ পিছত তেওঁলোকে পথাৰত কঠিয়া সিঁচৰতি আৰম্ভ কৰি বৰষুণ-বতাহ আনয়নৰ গীত (মন্ত্ৰ) গায়—

ছিঙিন ছাঙিন দুলিন

ছিঙিন ছাঙিন

লালুম তাতা হাছুমছে

ছিঙিন ছাঙিন । (সংঃ সোনাৰাম মোদি)

(ভাৱৰ্থ : হে মোৰ স্ত্ৰী প্ৰথম জনী (অনুকূল বৰ্তৰ) আৰু দ্বিতীয় জনী (হতিনী, প্ৰতিকূল বতৰ, অনাবৃষ্টি) তোমালোক দুয়োমিলি কাম কৰি যোৱা। মই কৰা কামত সহায় কৰা। এই কামৰ ফল স্বৰূপ মোৰ লগতে তোমালোকৰ উপকাৰ হ'ব।)

উৰাল টনা উৎসৱ :

মৰিগাঁৱৰ গড়মাৰি ভেদো আটি অঞ্চলত বৰ্তমানেও *উৰাল টনা* উৎসৱ প্ৰচলিত। ছাঁচৰিৰ দৰে ঘৰে ঘৰে উৰাল এটা টানি সমজুৱাই বৰষুণ অনাৰ চেষ্টা কৰে। খৰাং বতৰৰ বাবে পানী ছটিয়াই চোতাল বোকা কৰি তাত ভুঁই ৰোৱা, জাল-জাকৈ, খালৈ লৈ মাছ মৰা আদি কৰ্ম সম্পাদন কৰে। ছাঁচৰি গোৱাৰ দৰে গৃহস্থই অৰিহণা দিয়ে আৰু উৰাল টনা ৰাইজে আশীৰ্বাদ প্ৰদান কৰা প্ৰথা দেখা যায়। এই উৎসৱত এটা টিং ফুটাই সেই ফুটাইদি হোগল তিনিডাল সুমুৱাই দি টিঙৰ ভিতৰত চুক ভেকুলী দুটা ভৰাই দি তাত পানী ঢালি দিয়ে। হোগল কেইডাল টানিলে ভেকুলীৰ মাতৰ দৰে মাত ওলায়। তিনিদিনৰ পিছত ভেকুলী সলাই নতুনকৈ ভেকুলী দিয়ে আৰু পাঁচদিন পৰ্যন্ত এই উৎসৱ চলে। এই উৎসৱে বৰষুণ নমাই বুলি লোক বিশ্বাস।

চিকৌ চিকৌ আজি ৰাতি বৰষুণ দিবৌ

হাতীৰ কাণ ম'হৰ কাণ

শিলে বৰষুণে ধুমুহা আন। (গোস্বামী ২৯)

তিৱা সমাজ প্ৰচলিত উৰাল টনা অনুষ্ঠান এবিধ অনা বৃষ্টিৰ কালত অনুষ্ঠিত কৰা অনুষ্ঠান বিশেষ। এই অনুষ্ঠানক ঠাই অনুসৰি *উৰাল টনা* বা *নখা চাঙা* অনুষ্ঠান বুলি কোৱা হয়। এনে কৰিলে ইন্দ্ৰ দেৱতা সন্তুষ্ট হয় আৰু বৰষুণ দিয়ে বুলি বিশ্বাস প্ৰচলিত আছে। উৰাল টনা অনুষ্ঠানত পৰিৱেশন কৰা গীতবোৰক *উৰাল টনা* গীত বা *নখা চাঙা*

গীত বা বৰষুণ মতা গীত বুলি কোৱা হয়। এই গীতবোৰৰ প্ৰধানতঃ ইন্দ্ৰ দেৱতাক স্তুতি কৰি গোৱা গীত মাথোন। কিছুমান গীত কেৱল আনন্দ-বিনোদনৰ বাবেও গোৱা দেখা যায়। গীতবোৰ তিৱা আৰু অসমীয়া দুয়োটা ভাষাতে পৰিৱেশন কৰা দেখা যায় (পাটৰ ৪৯)। তিৱা ভাষাত গোৱা গীতৰ উদাহৰণ হৈছে এনেধৰণৰ—

- ক) ঐ চৰ নখা ঐ নখা মানে খা
তান্তল চাদি নখা কুয়ানা
বাইজে নোৰোখ যা।
- খ) লাই তিনা পলটি হোৰাই নখা লাবদ'
টেপটেপীয়া নখা কুইদ'
চাতালি চিমাই গাৰদ। (পাটৰ ৪৯)

বতৰ কেকুৰ বা ৰ'ল কেতেৰ :

শস্য উৎপাদনৰ বাবে অনুকূল বতৰ লাভ কৰিবলৈ আৰু কৃষি ভূমিৰ উৰ্বৰতা বৃদ্ধি কৰিবৰ মানসেৰে বতৰ দেৱতাক বছৰৰ আৰম্ভণিতে আহ্বান জনাবলৈ কাৰবি লোক সমাজত বতৰ কেকুৰ উৎসৱ পালন কৰে। বতৰ কেকুৰ পূজা ইংৰাজী এপ্ৰিল (জাংমি মাহ, কাৰবি নাম) আৰু আৰু (মে') মাহত পালন কৰা হয়। তেওঁলোকৰ মতে বছৰৰ আৰম্ভণি হয় ৩/৩/৩ মাহ অৰ্থাৎ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত। সমজুৱাকৈ দান বৰঙণি সংগ্ৰহ কৰি এই অনুষ্ঠান আয়োজন কৰি বৰষুণৰ কামনা কৰা হয়। বতৰ দেৱতাক উদ্দেশি কুকুৰা, ছাগলী আদি উৰ্চগা কৰা হয়। সময়ত বৰষুণ হলেও পৰম্পৰাগত বিধিমাতে পূজাৰ কাম চলাই নিয়াটো নিয়ম। “বতৰ কেকুৰ পূজাৰ পিছত ‘হাঙ্গমু’ গীত গোৱাৰ লগে লগে ধৰালৈ ধাৰাসাৰে বৰষুণ নামি আহে বুলি কাৰবিসকলে বিশ্বাস কৰে (ৰংপি ৪৮)।

এ চি চি মা নেং নেচে
চি চি নাংহাং জেং
বাং বৰকৰে হাং জেং। (ৰংপি ৪৮)।

(ভাৱাৰ্থ : হে' বতৰৰ বাৰ্তাবাহক জিলীহঁত। তোমালোকৰ গীতৰ মূচ্ছৰ্ণাৰে বৰষা দেৱীক (হাঙ্গমু)ক পৃথিৱীলৈ নমাই অনা।

আন এটা গীতত ভেকুলী ৰজাক সম্বোধন কৰি এই দৰে গায় —

ক্ল'ৰছ' মা ক্ল'ৰছ',
ক্ল'ৰছ' লাং হাংজ',
বাং বতৰ ছাৰপ,
'ৰামনং আপৰ ল'।
পিনি ৰানি ফ',
দান দি পিত্ৰত ল

ল'তি আংদেংছ

ছেৰ লাংথে মেছ (ছি)

নাংছেৰ লাংথে মান ল' । (ৰংপি ৪৯)।

(অৰ্থাৎ হে' ভেকৰাজ । তোমালোকৰ অবিৰাম গীতৰ মুচ্ছনাৰে বৰষা দেৱীক পৃথিৱীলৈ নমাই আনা । এয়া কৃষিৰ বতৰ । আজি পৰিত্ৰ দিনত সহস্ৰ দেৱতাৰ সন্মুখত পূজা-অৰ্চনা কৰিছো । এই মহান উৎসৱ সাক্ষী স্বৰূপে গৃহ প্ৰৱেশৰ আগমুহূৰ্ত্তত এই সোণৰূপী (চুঙা)ৰ আংগচ্ছেদ কৰিবলৈ ওলাইছো ।

হাঈ আল'তুন (কে)

বৰণ হাং আলুন,

এথেলে নাংলুন (তা)

ৰূপ মাহন হুপদুং । (ৰংপি ৪৯)।

(অৰ্থাৎ ৩ হাঈৰ গীতটো হৈছে প্ৰকৃতি দেৱীক আহ্বান জনোৱা গীত । এই গীত এফাঁকি গালেই আকাশৰ পৰা বৰষুণ, মেঘে আৰম্ভি ধৰে । দুফাঁকি গালেই বিজুলী-টেৰেকণি মাৰে । তিনিফাঁকি গালেই বৰষুণ নামি আহে ।)

উল্লিখিত লোকাচাৰ বা বিশ্বাসৰ ওপৰিও ড° নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মাদেৱে অসমৰ লোক পৰম্পৰাত থকা ভালেকেইটা বৰষুণ সম্পৰ্কীয় কথা উনুকিয়াই গৈছে । মাঘৰ দোমাহীৰ দিনা ৰাতিপুৱা যদি গোহালিত বান্ধি যোৱা গৰুবিলাক থিয় হৈ থাকে তেনেহলে সেই বছৰত প্ৰবল বানপানী হয় । কোনো কোনো সময়ত খৰাং বতৰত বৃষ্টি আনয়ন যাদু সম্পাদনৰ বাবে ঘৰৰ চাৰিওফালে পানী ছটিয়াই দিয়াৰ ৰীতি প্ৰচলিত থকা দেখা যায় (শৰ্মা ১৩৫) । উঠেদি উৎসৱৰো উদ্দেশ্যে বৰষুণ নামি আহি পৃথিৱী উৰ্বৰ কৰা ।

বৃষ্টিৰ দৰে অনাবৃষ্টি কামনা কৰিও বছ লোক বিশ্বাস ও লোকাচাৰ গঢ় লৈ উঠা দেখা যায় । অনাবৃষ্টিৰ পৰা পৰিত্ৰাণৰ এই লোকাচাৰৰ লগতে অতিবৃষ্টি হ'লে বা কেইবাদিনো ৰ'দ নেদেখিলে ৰ'দৰ বাবে কৰা কিছুমান লোকাচাৰ মন কৰিবলগীয়া । বৰষুণৰ বতৰত ঘৰৰ চোতালত টিকা ঠেকেচা খাই পৰিলে পৰোতই যদি আকাশলৈ চাই দিয়ে তেন্তে ৰ'দ দিব বুলি প্ৰচলিত লোক বিশ্বাস গোলাঘাট, যোৰহাট আদি অঞ্চলত বিদ্যমান । এনে বতৰত ৰ'দ কামনা কৰি গোৱা গীত মন কৰিবলগীয়া —

ৰ'দালি এ ৰ'দ দে ৰ'দ দে

আলি কাটি জালি দিম

চাম পীৰা পাৰি দিম

তাহ বহি বহি ৰ'দ দে । (উজনি অসমৰ প্ৰচলিত)

একেদৰে ৰ'দ আৰু বৰষুণ একেলগে হ'লে প্ৰচলিত লোকগীত —

ৰ'দো দিছে বৰষুণো দিছে খঁৰা

শিয়ালৰ বিয়া

ঘনচিৰিকাই তামোল কাটিছে

আমাকো এখন দিয়া। (উজনি অসমত প্ৰচলিত)

টাই তুৰুং আৰু আইটন সমাজত বিয়া-বাৰু, সভা আদি পাতিলে বৰষুণ নিদিবলৈ 'ছাং ওপুক' পুথি পঢ়াৰ পৰম্পৰা আছে। নিৰ্দিষ্ট দিনৰ একসপ্তাহৰ আগৰ পৰা বিহাৰৰ প্ৰধান বা পাঠকে শীলত থাকি এই কৰ্ম আৰম্ভ কৰে। শীলত থাকি পুৱাই পানী বা পুখুৰীত গৈ সেৱকীয়ে 'তাংছম' কৰিব। বিয়া বা সভা শেষ হ'লে পুনৰ উক্ত স্থানলৈ গৈ 'তাংছম' কৰি বান্ধ খুলিব অৰ্থাৎ বৰষুণ নিদিবলৈ কৰা আহুান নাইকীয়া কৰিব। এই কৰ্ম ৩ বা ৮ জন ছাং ওপুকৰ মূৰ্তি বা মূৰ্তি নাথাকিলে পানীত সেৱা কৰা হয়। (তথ্য দাতা : মীনা শ্যাম - ৬৯, গনেশ চিংফৌ- ৬০, বালিপথাৰ শ্যাম গাঁও)

উপসংহাৰ :

শেষত এই লোকাচাৰবোৰে বৰষুণ বা ব'দ আনক বা নানক, ইয়াৰ সাংস্কৃতিক মূল্য উল্লাই কৰিব নোৱাৰি। অসমৰ লোক-সংস্কৃতিত ব'দ বৰষুণক লৈ গঢ় লোৱা এই বিশ্বাস আৰু লোকাচাৰৰ মাজত জাতিৰ হৃদয়ৰ স্পন্দন লুকাই আছে বুলিব পাৰি। □

টোকা :

- ১) গোলাঘাট জিলাৰ চুঙাজানৰ বাসিন্দা, সোনাৰামমোদি এগৰাকী প্ৰবন্ধকাৰ।
- ২) ছাং ওপুক— (ক) বৌদ্ধৰ অন্যতম আঠগৰাকী শিষ্য (খ) ধৰ্মগ্ৰন্থ।
- ৩) তাংছম— মম, ধূপ, ফুল লৈ কৰা সেৱা বা পূজা।

কৃতজ্ঞতা স্বীকাৰ :

বায়ন বুঢ়ী, গুণেশ্বৰী গগৈ, ভদ্ৰেশ্বৰচেতীয়া, শশিপ্ৰভা বৰা, বগীমাই বৰদলৈ, সৰুমাই ডেকা, সোনাৰাম মোদি, মীনা শ্যাম, গনেশ চিংফৌ আৰু ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ সমূহ ৰাইজ।

প্ৰসঙ্গ পুথি :

শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰ নাথ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ, ১৮৮৯। প্ৰকাশিত।

শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *অসমীয়া লোক সংস্কৃতিৰ আভাস*। গুৱাহাটী : বাণীপ্ৰকাশ, ১৯৮৯। প্ৰকাশিত।

বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ। *অসমৰ লোক সংস্কৃতি*। গুৱাহাটী : বীনা লাইব্ৰেৰী, ১৯৮৭। প্ৰকাশিত।

ৰংপি, বিদ্যাছিং। *লামজিক কাংদাক*। ডিফু : কাৰ্বি লামমেত আমেই, ২০০৩। প্ৰকাশিত।

আলোচনী :

গোস্বামী, ভূক্ত মোহন। *প্ৰান্তিক*। গুৱাহাটী : ১৬ চেপ্তেম্বৰ, ২০০৬। ২৯। প্ৰকাশিত।

পাটৰ, ধীৰাজ। *সম্প্ৰীতি*। গুৱাহাটী : সম্প্ৰীতি প্ৰকাশন ১ মাৰ্চ, ২০২০। ৪৪। প্ৰকাশিত।

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-103-119

ৰামধেনু যুগৰ চুটিগল্পত শিশু মনস্তত্ত্ব
(মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া চুটিগল্পৰ
বিশেষ উল্লিখনসহ)

মনীষা বৰদলৈ

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

Email: manishabordoloi4209@gmail.com

সংক্ষিপ্তসৰ

বিংশ শতিকাৰ প্ৰথম ভাগত সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ হাতত অসমীয়া চুটিগল্পৰ জন্ম হয়। বেজবৰুৱাৰ হাতত জন্ম লাভ কৰা অসমীয়া চুটিগল্পই *জোনাকী* আলোচনীৰ মাজেৰেই আধুনিক ৰূপেৰে সাজি-কাচি অসমীয়া সাহিত্যলৈ এক নতুন বাৰ্তা কঢ়িয়াই আনে। *জোনাকী*ৰ পৰৱৰ্তী সময়ত *বাঁহী*, *আলোচনী*, *মিলন*, *উষা*, *আৰাহন*, *ৰামধেনু* ইত্যাদিয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰিছে। এই আলোচনী সমূহৰ ভিতৰত *ৰামধেনু* আলোচনী অন্যতম। ৰামধেনু যুগক অসমীয়া চুটিগল্পৰ স্বৰ্ণ যুগ বুলি অভিহিত কৰা হয়। ৰামধেনু যুগৰ চুটিগল্পই আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ উজ্জ্বল স্বাক্ষৰ বহন কৰিছে। অসমীয়া চুটিগল্পৰ আংগিক আৰু কলা-কৌশলৰ ক্ষেত্ৰত অহা নতুনত্বৰ ওপৰত ৰামধেনু যুগতেই সম্পৰীক্ষা চলিল। আঙ্গিকৰ ক্ষেত্ৰতো ৰামধেনুৰ গল্পত পৰীক্ষামূলক ৰীতি দেখা গ'ল। পৰীক্ষামূলক ৰীতিৰে ৰামধেনু যুগৰ গল্পকাৰসকলে আঙ্গিকত গ্লেচবেক, চেতনাস্ৰোত পদ্ধতি, প্ৰতীক, চিত্ৰকল্প ইত্যাদিৰে কাহিনীক নতুনত্ব প্ৰদান কৰা দেখা যায়। চৰিত্ৰৰ সূক্ষ্ম

মনোবিশ্লেষণে অধিক কলা-সন্মত ৰূপ লাভ কৰাৰ লগতে পৰিবেশ-পৰিস্থিতিভেদে মানসিক ক্ৰিয়া-কলাপো ভিন্ন ৰূপত প্ৰকাশ পায় এই যুগৰ গল্পত। আকৌ বয়স আৰু কালৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিও মানুহৰ চিন্তা-ভাৱনা, আবেগ - অনুভূতিৰ বিমূৰ্ত ধাৰণাৰো বৰ্হিপ্ৰকাশ ঘটে। তদুপৰি পাশ্চাত্য দাৰ্শনিক ফ্ৰয়েড, ইয়ুং, এডলাৰ, কাৰ্লমাক্স আদিৰ দৰ্শনেও বামধেনু যুগৰ গল্পকাৰসকলক প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে। উল্লেখ্য যে, অসমীয়া গল্পত মনস্তাত্ত্বিক সংঘাত লৈ গল্প ৰচনা হৈ আহিছে যদিও বামধেনুত ইয়াৰ পৰিমাণ বেছি। শিশুৰে বিকাশ লাভ কৰি প্ৰাপ্তবয়স্ক হোৱালৈকে তেওঁলোকৰ মনোজগতত প্ৰকাশ পোৱা সমস্যাবাজিৰ বিষয়ে গল্পকাৰসকলে তেওঁলোকৰ গল্পত সাৰ্থকভাৱে ৰূপায়ন কৰিছে। আমাৰ এই অধ্যয়নত বিশেষভাৱে বামধেনু যুগৰ গল্পকাৰ মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ গল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : বামধেনু, চুটিগল্প, শিশু মনস্তত্ত্ব।

০.০ অৱতৰণিকা :

চুটিগল্প আধুনিক যুগৰ ফচল। বৰ্তমানৰ ব্যস্ত জীৱনৰ পটভূমিত খুব কম সময়ৰ ভিতৰতে, কম পৰিসৰত কোনো এটা কাহিনী দাঙি ধৰি গল্পকাৰে কলা-কুশলতাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে। সাহিত্যৰ ৰস আনন্দৰ স্পৃহা পূৰ্ণত এই চুটি ৰচনাবোৰৰ তুলনা নাই। চুটিগল্প এক সংক্ষিপ্ত আৰু বৰ্ণময় কলা। (বৰুৱা, ১১) চুটিগল্প পশ্চিমীয়া দেশত অৰ্থাৎ ইউৰোপত গঢ় লৈ উঠিছিল। এই মহাদেশৰ ফৰাচী, ইংৰাজী আৰু ৰুচ সাহিত্যতে চুটিগল্পই প্ৰথম অৱস্থাত মূৰ দাঙি উঠিলে। কেৱল ইংলেণ্ডতে নহয়, আমেৰিকা মহাদেশৰ ইংৰাজী সাহিত্যও চুটিগল্প বিকাশত বিশেষ দায়বদ্ধ। ঊনবিংশ আৰু বিংশ শতাব্দী চুটিগল্প সম্প্ৰসাৰণৰ যুগ। ঊনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথমার্দ্ধত ঘাইকৈ আমেৰিকাত প্ৰকৃত অৰ্থত আধুনিক চুটিগল্পৰ জন্ম হৈছিল। আমেৰিকান সাহিত্যৰ ওৱাচিংটন আৰ্ভিং, এডগাৰ এলেন পো, হৰ্থন আদিৰ লগতে ৰুচ সাহিত্যৰ গগল, আইভান টুৰ্গেনিভ, চেকভ্ আৰু ফৰাচী সাহিত্যৰ গে দ্যা মৌপাছাৰ গল্প প্ৰথমবৰ্ত্তাৰ মহৎ প্ৰতিভা। মৌপাছা আৰু চেকভ্ ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষ ভাগত কলা-কৌশল অৱলম্বন কৰি চুটিগল্পৰ ভেঁটি মজবুত কৰি গ'ল। সেই সময়তে ভাৰতীয় সাহিত্যত বাংলা ভাষাৰ ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ আৰু হিন্দী ভাষাৰ প্ৰেমচাঁদৰ গল্পই নতুনত্বৰ সূচনা কৰে। এইসকলৰ পাছতে অসমীয়া সাহিত্যত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ চুটিগল্পই ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষত আত্মপ্ৰকাশ কৰে। (ৰাজখোৱা, ৩২)

আধুনিক অসমীয়া মনৰ বৌদ্ধিক আৰু সৃষ্টিশীল জাগৰণ সম্ভৱ হৈ উঠে *জোনাকী* আলোচনীৰ যোগেদিয়েই। নগেন শইকীয়াদেৱৰ ভাষাত *জোনাকী* এখন কেৱল

আলোচনী নহয়, ই এটা যুগ, এটা আন্দোলন, এটা সাহিত্যিক ব্যক্তিত্ব। (শইকীয়া, ১) জোনাকী আলোচনীতেই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ‘সেউতী’ গল্পটি চতুৰ্থ বছৰৰ চতুৰ্থ সংখ্যাত প্ৰকাশ পায়। এই গল্পটিৰ জৰিয়তে অসমীয়া চুটিগল্পৰ শুভাৰম্ভ ঘটে। পৰৱৰ্তী সময়ত বাঁহী, উষা, মিলন আৱাহন, ৰামধেনু আদি আলোচনীয়ে অসমীয়া চুটিগল্পৰ প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকা লয়। অসমীয়া সাহিত্যত চুটিগল্পৰ ধাৰাটো বেজবৰুৱাৰ দিনৰে পৰাই শক্তিশালী। বেজবৰুৱাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সাম্প্ৰতিক সময়ৰ গল্পকাৰসকলে অনেক উচ্চ মানৰ গল্প ৰচনাৰে চুটিগল্পৰ ধাৰাটোক সমৃদ্ধ কৰিছে। ইয়াৰ লগতে বিশ্ব সাহিত্যৰ অনেক শ্ৰেষ্ঠ গল্পৰ সমপৰ্যায়ৰ গল্প বৰ্তমান অসমীয়া সাহিত্যত ৰচনা কৰা হৈছে। (বৰমুদৈ, ২০) জোনাকী যুগৰ পৃষ্ঠভূমিতেই পৰৱৰ্তী সময়ত আৱাহন যুগৰ ভেঁটি গঢ় লৈ উঠে। ১৯২৯ চনৰ পৰা ১৯৪০ চনলৈকে আৱাহন আলোচনীয়ে অসমীয়া চুটিগল্পক এক শক্তিশালী ৰূপত অৱস্থান কৰায়। আৱাহন যুগৰ পিছতেই যুদ্ধোত্তৰ বা ৰামধেনু যুগ (১৯৪০-১৯৭০) এক অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ যুগ। ৰোমাণ্টিক ভাব - বিলাসৰ অন্ত, আধুনিক জীৱনৰ সংশয় আৰু দুখবোধ, নতুন জীৱন - জিজ্ঞাসা ইত্যাদি বাতাবৰণ লৈ ৰামধেনু আলোচনীয়ে আত্মপ্ৰকাশ কৰে। হোমেন বৰগোহাঞিৰ ভাষাত - “পঞ্চাছৰ দশকত ৰামধেনুৰ নিচিনা এখন আলোচনী নোলোৱা হ’লে আৰু বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচাৰ্যৰ দৰে যুগমানস - সচেতন এজন লেখক তাৰ সম্পাদক নোহোৱা হ’লে আলোচনীজীৱী অসমীয়া সাহিত্যত নতুন সৃষ্টিধৰ্মী পৰীক্ষা - নিৰীক্ষাৰ সূচনা হ’লহেঁতেন নে নাই, সেই বিষয়ে সন্দেহ প্ৰকাশ কৰাৰ অৱকাশ আছে।” (ঠাকুৰ, ১৭) ৰামধেনু যুগৰ চুটিগল্পই আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ উজ্জ্বল স্বাক্ষৰ বহন কৰিছে। অসমীয়া চুটিগল্পৰ আঙ্গিক আৰু কলা-কৌশলৰ ক্ষেত্ৰত অহা নতুনত্বৰ ওপৰত ৰামধেনু যুগতেই সম্পৰীক্ষা চলিল। পৰীক্ষামূলক ৰীতিৰে ৰামধেনু যুগৰ গল্পকাৰসকলে আঙ্গিকত ফ্লেচবেক, চেতনাক্ৰান্ত পদ্ধতি, প্ৰতীক, চিত্ৰকল্প ইত্যাদিৰে কাহিনীক নতুনত্ব প্ৰদান কৰা দেখা যায়। চৰিত্ৰৰ সূক্ষ্ম মনোবিভ্ৰমণে অধিক কলাসন্মত ৰূপ লাভ কৰাৰ লগতে পৰিৱেশ - পৰিস্থিতিভেদে মানসিক ক্ৰিয়া-কলাপো ভিন্ন ৰূপত প্ৰকাশ পায় এই যুগৰ গল্পত। আকৌ বয়স আৰু কালৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিও মানুহৰ চিন্তা-ভাবনা, আৱেগ-অনুভূতিৰ বিমূৰ্ত ধাৰণাৰো বৰ্হিপ্ৰকাশ ঘটে। শিশুৰে বিকাশ লাভ কৰি প্ৰাপ্তবয়স্ক হোৱালৈকে তেওঁলোকৰ মনোজগতত প্ৰকাশ পোৱা সমস্যাৰাজিক বিষয় হিচাপে লৈ গল্পকাৰসকলে তেওঁলোকৰ গল্প ৰচনা কৰিছে। তদুপৰি পাশ্চাত্য দাৰ্শনিক ফ্ৰয়েড, ইয়ুং, এডলাৰ, কাৰ্লমাৰ্ক্স আদিৰ দৰ্শনেও ৰামধেনু যুগৰ গল্পকাৰসকলক প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে মনস্তাত্ত্বিক সংঘাত লৈ ৰচিত গল্পৰ সংখ্যা ৰামধেনু যুগতেই বেছি। আধুনিক মনোবিজ্ঞানৰ এক প্ৰধান চৰ্চিত বিষয় শিশুমনস্তত্ত্বই ব্যাপকতা লাভ কৰি সাহিত্যলৈ সংক্ৰমিত হৈছে।

শিশু মনৰ পৰ্যবেক্ষণ ভালদৰে কৰিলে জীৱনৰ অটল ৰহস্যৰো ধাৰণা কৰিব পাৰি। ৰামধেনু যুগত শিশু মনস্তত্ত্ব প্ৰকাশ পোৱা গল্পৰ সংখ্যা কম। সেয়ে হ'লেও ৰামধেনু যুগৰ গল্পকাৰ ৰাধিকামোহন গোস্বামী, কমলিনী বৰবৰা, ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া, যোগেন শৰ্মা, কৃষ্ণ ভূঞা, বিমল ফুকন, ৰোহিণী কুমাৰ কাকতি, লক্ষ্মীনন্দন বৰা, নীলিমা শৰ্মা, পদ্ম বৰকটকী, মেদিনী চৌধুৰী, দিপালী দত্ত, সৌৰভ কুমাৰ চলিহা, মহিম বৰা, যোগেশ দাসৰ গল্পত শিশু মনস্তত্ত্বৰ প্ৰকাশ পোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ অধ্যয়নত বিশেষভাৱে ৰামধেনু যুগৰ গল্পকাৰ মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ গল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে।

০.১ অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

অসমীয়া চুটিগল্পসমূহক মনোবৈজ্ঞানিক চিন্তাধাৰাৰে চুই গৈছে। মনোবিজ্ঞানৰ উপযুক্ত প্ৰয়োগশালা হৈও উঠিছে গল্পবোৰ। নাৰী মনস্তত্ত্ব, বৃদ্ধ মনস্তত্ত্ব, কিশোৰ মনস্তত্ত্ব, শিশু মনস্তত্ত্ব আদিৰে গল্পসমূহ প্ৰোজ্জ্বল হৈছে। আধুনিক মনোবিজ্ঞানৰ অন্যতম প্ৰধান চৰ্চিত বিষয় হৈছে শিশু মনস্তত্ত্ব। প্ৰকৃতিৰ অনুপম উপহাৰ হৈছে শিশু। এই শিশুৰ মনস্তত্ত্ব সম্পৰ্কীয় চিন্তা-চৰ্চা কেৱল মনোবিজ্ঞানতে সীমাবদ্ধ হৈ থকা নাই, সাহিত্যলৈও প্ৰসাৰিত হৈছে। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'মুক্তি' গল্পটোৰ জৰিয়তে শিশু মনস্তত্ত্বৰ সাবলীল প্ৰকাশ ঘটিছিল। পৰৱৰ্তী অসমীয়া গল্পসাহিত্যতো ইয়াৰ প্ৰকাশ সুন্দৰ ৰূপত দেখা গৈছে।

আমাৰ এই গৱেষণা পত্ৰই মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ গল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্বৰ সম্যক আভাস দিব পাৰিব বুলি আমাৰ বিশ্বাস। সেই উদ্দেশ্য অনুধাৰন কৰিয়ে আমি উক্ত বিষয়টিৰ আলোচনাৰ কাৰ্যত মনোনিৱেশ কৰিছোঁ।

০.২ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

এই গৱেষণা পত্ৰখনি প্ৰস্তুতকৰণৰ বাবে মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি অনুসৰণ কৰা হৈছে। প্ৰাপ্ত তথ্যসমূহ পুংখানুপুংখভাৱে নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ গ্ৰন্থ-আলোচনীত প্ৰকাশিত বিজ্ঞানৰ মত-অভিমত, ধ্যান-ধাৰণাকো গ্ৰহণীয় বুলি বিবেচনালৈ অনা হৈছে।

গৱেষণা পত্ৰখনৰ গ্ৰন্থপঞ্জী পদ্ধতিগতভাৱে লিখনৰ বাবে এম. এল. এ হেণ্ডবুক ফৰ ৰাইটাৰ্ছ অৱ ৰিছাৰ্চ পেৰাছ শীৰ্ষক গ্ৰন্থৰ সপ্তম সংস্কৰণৰ নিৰ্দেশনা আৰু পৰামৰ্শৱলী অনুসৰণ কৰা হৈছে।

০.৩ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

আমাৰ আলোচ্য বিষয় হৈছে - “ৰামধেনু যুগৰ চুটিগল্পত শিশু মনস্তত্ত্ব : মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ চুটিগল্পৰ বিশেষ উল্লিখনসহ।” গৱেষণা পত্ৰখনৰ সীমিত পৰিসৰলৈ লক্ষ্য ৰাখি কেৱল তিনিজন গল্পকাৰৰ গল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্বৰ বিষয়েহে আলোচনা কৰাৰ যত্ন কৰা হৈছে।

১.০০ মূল আলোচনা :

ইংৰাজী Psychology শব্দৰ অসমীয়া প্ৰতিশব্দ হৈছে মনস্তত্ত্ব। 'Psyche' শব্দৰ অৰ্থ হ'ল 'Soul' বা আত্মা আৰু 'Logos' শব্দৰ অৰ্থ হ'ল যুক্তিপূৰ্ণ তথ্য বা বিজ্ঞান। গ্ৰীক দাৰ্শনিক এৰিষ্টটলক মনোবিজ্ঞানৰ আদি প্ৰণেতা হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। শিশু মনোবিজ্ঞান হৈছে সাধাৰণ মনোবিজ্ঞানৰ এটা শাখা, যি শিশুৰ আচৰণ আৰু বিকাশৰ বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন কৰে। জন্মৰে পৰা ১২ বছৰ বয়সলৈকে দৈহিক, মানসিক, আৱেগিক, সামাজিক, নৈতিক আৰু ব্যক্তিত্ব বিকাশৰ আলোচনা শিশু মনোবিজ্ঞানে সামৰি লয়। তদুপৰি শিশুৰ যোগ্যতা, ক্ষমতা, আগ্ৰহ-অভিৰুচি, বুদ্ধিবৃত্তি, আচৰণৰ স্বৰূপ ইত্যাদি শিশু মনোবিজ্ঞানৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

অসমীয়া শিশু শব্দৰ সমাৰ্থক হিচাপে ইংৰাজীত 'Child' প্ৰতিশব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইংৰাজী 'Ajanta's Comprehensive dictionary' ৰ মতে 'Child' শব্দৰ অৰ্থ a young person, either son or a daughter. অৰ্থাৎ সন্তান, সৰু ল'ৰা বা ছোৱালী। (131) আকৌ, S. Stephenson Smith ৰ 'The new International Webster's Comprehensive Dictionary of English Language' ত শিশু মানে নৱজাতক আৰু যুৱবয়স্কৰ মাজৰ পৰিপক্বতাৰ তলৰ যিকোনো লিংগৰ ব্যক্তিক বুজোৱা হয় বুলি উল্লেখ আছে। লগতে বিচাৰ-বুদ্ধিত অপৰিপক্ব এজন নিৰ্বোধ ব্যক্তি বুলি কোৱা হৈছে। (২৩০)

শিশু বুলি ক'লে সাধাৰণতে মাতৃগৰ্ভত সন্তানৰ স্থিতি লাভ হোৱাৰে পৰা আৰম্ভ কৰি ১২ বছৰ বয়সলৈকে এই সময়ছোৱাৰ যিকোনো লিংগৰ ব্যক্তিক বুজোৱা হয়। শিশু এটাৰ জন্মৰ পৰা পাঁচ বছৰ বয়সলৈকে এই সময়ছোৱাক শৈশৱকাল (Infancy) বুলি কোৱা হয়। শিশুৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত এই শৈশৱকালৰ ভূমিকা যথেষ্ট গুৰুত্বপূৰ্ণ। বাল্যকাল (Childhood) শিশুৰ বিকাশৰ দ্বিতীয় পৰ্যায়। সাধাৰণভাৱে ৬ বছৰৰ পৰা ১১-১২ বছৰলৈকে এই সময়ছোৱাক বাল্যকাল বুলি কোৱা হয়। এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰত শিশু এটিয়ে নিজকে সামাজিক-সাংস্কৃতিক পৰিৱেশৰ লগত খাপ খুৱাই চলিবলৈ চেষ্টা কৰে। এনে সমাযোজন প্ৰক্ৰিয়াত শিশুটিৰ নানা আচৰণ প্ৰকাশ পায়। এই প্ৰতিটো আচৰণৰ বিষয়ে শিশু মনোবিজ্ঞানে অধ্যয়ন কৰে। এখন দেশৰ সামাজিক আৰু বৌদ্ধিক প্ৰয়োজনৰ পৰিণতিতেই শিশুৰ মনোবৈজ্ঞানিক অধ্যয়ন অতি আকৰ্ষণীয় বিষয়ত পৰিণত হৈছে।

প্ৰত্যেকটি অকণমানি শিশুৰ মাজতেই লুকাই থাকে একো একোজন পৰিণত মানুহ। শিশুৰ মন অলেখ শক্তিপূঞ্জ আৰু সম্ভাৱনাৰ আধাৰ। ক্ৰমবৰ্ধমান জীৱ শিশুৰ মাজত প্ৰতিদিনে নতুন শক্তি আৰু দক্ষতাৰ উন্মেষ ঘটে। অবিৰতভাৱে শিশুৰ দেহ আৰু মনৰ পৰিৱৰ্তন আৰু পৰিবৰ্ধন হয়। শিশুৰ দেহ, মন, চৰিত্ৰ গঠনৰ লগতে উপযুক্ত শিক্ষাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া প্ৰয়োজন। কিয়নো, আজিৰ শিশুৰ ওপৰতেই পৰিয়াল, সমাজ

আৰু জাতিৰ ভৱিষ্যত নিৰ্ভৰ কৰে। শিশুক উপযুক্তভাৱে গঢ় দিবলৈ হ'লে প্ৰথমতেই শিশুমনৰ ভাল অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজন। শিশু মনোবিজ্ঞানে সেই উদ্দেশ্যেই শিশুৰ মনৰ ক্ৰমবিৱৰ্তন, বংশপ্ৰভাৱ, সামাজিক আৰু পাৰিবাৰিক পৰিৱেশৰ প্ৰভাৱ, শিশুৰ বুদ্ধি, ব্যক্তিত্ব, সহজ প্ৰবৃত্তি, প্ৰেৰণা, আবেগ-অনুভূতি, শিশুৰ শিক্ষা আৰু শিক্ষাগ্ৰহণ পদ্ধতি, শিশুৰ মনৰ লগত পৰিণত মানুহৰ মনৰ তুলনা, অস্বাভাৱিক শিশু আদি শিশুমন সম্পৰ্কীয় সকলো বিষয় খৰচি মাৰি আলোচনা কৰে। শিশু মনোবিজ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰত যিসকল মনোবিজ্ঞানীয়ে তেওঁলোকৰ পৰীক্ষণ নিৰীক্ষণৰদ্বাৰা বিশেষ বৰঙণি আগবঢ়াইছে তেওঁলোকৰ ভিতৰত প্ৰেয়াৰ (W.T. Preyer, 1897), ষ্টেনলি হ'ল (G. Stanley Hall 1846-1924), কাৰ্ল গ্ৰুজ (Karl Groos, 1861-1946), বিনে (Binet 1857-1911), জন. বি. ৱাটছন (John B. Watson 1878-1958), কাৰ্ল বুলহাৰ (Karl Buhler 1879-1963), জ্যাঁ পিয়াজে, ছিগ্‌মাণ্ড ফ্ৰয়েড, কুৰ্ট কফ্কা ইত্যাদিৰ নাম উল্লেখযোগ্য। (দাস ৬৫)

এই ক্ষেত্ৰত শিশু মনোবিজ্ঞান সম্পৰ্কীয় কেইটামান গ্ৰহণযোগ্য সংজ্ঞা হ'ল —

“Among the scientists the child psychologist is the most directly concerned with the various aspects of behavior and experience of the child.” অৰ্থাৎ বৈজ্ঞানিকসকলৰ মাজত শিশু মনোবৈজ্ঞানিকসকল শিশুৰ আচৰণ অভিজ্ঞতাৰ বিভিন্ন দিশৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত।

মনোবিদ Crow আৰু Crow ৰ মতে শিশু মনোবিজ্ঞান হৈছে — “Child psychology is the scientific study of the individual from his prenatal beginnings through the early stage of his adolescent development (Vatsyayan. 2)

মানৱ শিশু এটাই বুদ্ধি আৰু বিকাশৰ জৰিয়তে বিভিন্ন পৰ্যায় অতিক্ৰম কৰি দেহ-মানসিক পৈণতা লাভ কৰি এজন পূৰ্ণ বিকশিত ব্যক্তিত্ব পৰিণত হয়। দৈহিক তথা আবয়ৱিক পৰিৱৰ্তনক বুদ্ধি বুলি কোৱা হয়। অন্যহাতে বিকাশ হৈছে উন্নতশীলভাৱে হোৱা এলানি পৰিৱৰ্তন। “Developmental Psychology” ত উল্লেখ আছে —

“The term development means a progressive series of changes that occur as a result of maturation and experience. ” (Hurlock 2)

অৰ্থাৎ এই পৰিৱৰ্তন দেহৰ পৈণতাপ্ৰাপ্তি আৰু অভিজ্ঞতাৰ ফলত শৃংখলাবদ্ধ আৰু পূৰ্ব অনুমানমূলকভাৱে সংঘটিত হয়।

অসমীয়া সাহিত্যৰ বিশিষ্ট পাণ্ডিত নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈৰ মতে —

“এজোৰ চকু নিতে ন - ন কৰি ওলোৱা সূৰ্যৰ একো চেৰেঙা পোহৰ দিনৌ লৈ সি অকন অকন কৈ মেল খায়। অভিজ্ঞতাৰ বতাহে নপৰশা মনৰ এধানি

কলি, চাৰিওপিনে দেখা অজস্ৰ বিষ্ময় আৰু কৌতুহলৰ ৰশ্মিত যাৰ পাপৰি
এপাহ-এপাহকৈ বিকাশত হয়।” (বৰদলৈ, ১৮৮)

মনস্তত্ববিদ আৰ্নেষ্ট জ'নচৰ মতে শিশু বুলি ক'লে জন্মৰ পৰা বাৰ বছৰ বয়সৰ
যিকোনো লিংগৰ ব্যক্তিক সামৰি লৈছে। জন্মৰ পৰা পাঁচ বছৰ বয়সলৈকে শৈশৱকাল
আৰু পাঁচৰ পৰা বাৰ বছৰলৈ শেহতীয়া বাল্যকালত ভাগ কৰিছে। এই বিভাজনক
পৰৱৰ্তী মনোবৈজ্ঞানিক সকলেও গ্ৰহণ কৰিছে। দৈহিক বৃদ্ধি আৰু বিকাশৰ তুলনাত
শিশুৰ মানসিক বিকাশ স্পষ্ট ৰূপত নিৰীক্ষণ কৰিব পৰা নাযায়। অতি চালুকীয়া অৱস্থাত
শিশু এটিৰ 'মন' আৰু 'মানসিক ক্ৰিয়া' সম্বন্ধে ঠাৱৰ কৰাটো সহজ নহয়। অৱশ্যে এই
স্বৰত গঢ় লৈ উঠা মানসিক ক্ৰিয়া-কলাপ, গতি-বিধি লক্ষ্য কৰাটো মনোবৈজ্ঞানিক
সকলৰ কৰ্তব্য। মনোবৈজ্ঞানিকসকলৰ মতে মাতৃগৰ্ভত গঢ় লৈ উঠা স্নায়ৱিক প্ৰক্ৰিয়াই
পৰৱৰ্তী সময়ত বিকাশ লাভ কৰি মানসিক ক্ৰিয়া-আচৰণ ৰচনা কৰে।

শিশু এটিৰ শৈশৱ আৰু বাল্যকালত হোৱা বিকাশক তিনিটা পৰ্যায়ত বিভক্ত
কৰিব পাৰি। শিশু এটিৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ মানসিক বিকাশৰ সময় হৈছে জন্মৰে পৰা
দুবছৰ বয়সলৈ ব্যাপ্ত।

দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ মানসিক বিকাশৰ সময় হৈছে দুবছৰৰ পৰা সাত বছৰ পৰ্যন্ত। শিশু
এটিৰ তৃতীয় পৰ্যায়ৰ বিকাশৰ সময় হৈছে সাত বছৰৰ পৰা এঘাৰ/বাৰ বছৰ বয়সৰ
সময়ছোৱা।

জীৱনৰ এই তৃতীয় পৰ্যায়ৰ সময়ছোৱা দ্ৰুত দৈহিক, মানসিক, আৱেগিক, সামাজিক
আৰু ভাষিক বিকাশৰ দ্বাৰা বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ। শিশুৰ মনোভাৱ, অভ্যাস আৰু আচৰণৰ ধাৰাই
এই কালছোৱাতে নিৰ্দিষ্ট ৰূপ লাভ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তদুপৰি এই সময়ছোৱাত
শিশুৱে আয়ত্ত কৰা মানসিক আৰু সঞ্চালনাত্মক দক্ষতাবোৰে তেওঁলোকক চাৰিওকাষৰ
জগতখনৰ লগত পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক বৰ্তাই ৰখাত সহায় কৰে। শিশু এটিয়ে নিজ
পৰিৱেশত লাভ কৰা বিভিন্ন তথ্যৰ প্ৰক্ৰিয়াকৰণ, সংৰক্ষণ আৰু ব্যৱহাৰকৰণ দক্ষতাৰ
এই সময়ছোৱাত আয়ত্তকৰণে বৃহৎ প্ৰগতি লাভ কৰে। অৱশ্যে এই পৰিৱৰ্তন সমূহক
সংখ্যাগত ৰূপত উপস্থাপন কৰাটো প্ৰায় অসম্ভৱ। কাৰণ মনোবিজ্ঞানীসকলে বিকাশৰ
এই স্বৰত কিমান নতুন স্নায়ুকোষ বা নিউৰন (Neurone) মগজুত যোগ হ'ল অথবা
অন্তঃস্নায়ুকৰ্মৰ (Synapse) দ্বাৰা কিমান নতুন সংযোগ স্নায়ুসূত্ৰ (Axon) আৰু স্নায়ুকোষ
শাখা (Dendrite) ৰ মাজত স্থাপিত হ'ল তাক গণনা কৰি উলিয়াব নোৱাৰে। সেয়েহে
মনোবিজ্ঞানীসকলে মানসিক বিকাশ, ইয়াৰ অগ্ৰগতি অধ্যয়ন, মূল্যায়ন আৰু ব্যাখ্যা
কৰিবৰ বাবে বিকাশৰ তত্ত্বসমূহৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব লগা হয়। এই তত্ত্বসমূহৰ ভিতৰত
জ্যাঁ পিয়াৰ্জৰ সংজ্ঞানাত্মক বিকাশৰ স্তৰসমূহৰ তত্ত্ব, ছিগ্‌মাণ্ড ফ্ৰয়েডৰ মানসিকযৌন

বিকাশৰ স্তৰসমূহৰ তত্ত্ব আৰু Urie Bronfenbrenner (1917-2005) ৰ পৰিস্থিতি সংক্ৰান্তীয় আদৰ্শৰ তত্ত্ব (Ecological model theory) ইত্যাদি প্ৰধান। (শইকীয়া ৬২)

এই মনোবিজ্ঞানীসকলে তেওঁলোকৰ বিভিন্ন তত্ত্বৰ সহায়ত শিশুৰ আচৰণ তথা কাৰ্যকলাপ সম্পৰ্কে বিভিন্ন তথ্য আগবঢ়াইছে। এই তত্ত্ববোৰ অধ্যয়ন কৰিলে দেখা যায় তেওঁলোকে শিশুৰ শৰীৰ, মন, আবেগ ইত্যাদি বিভিন্ন দিশৰ বিকাশৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। ভিত্তি কৰিছে। অৱশ্যে বিকাশৰ স্তৰ অনুযায়ী শিশুৰ আচৰণ আৰু আচৰণৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ সুকীয়া। অৱশ্যে বংশগতি আৰু পৰিবেশ-পৰিস্থিতি সাপেক্ষে তথা শাৰীৰিক আৰু মানসিক ভিন্নতাই বৈশিষ্ট্যবোৰ ভিন্ন হোৱাত সহায় কৰে। এই ক্ষেত্ৰত ফৰাচী চিকিৎসক জ্যাঁ পিয়াজেৰ সংজ্ঞানাত্মক বিকাশৰ তত্ত্বই শিশুৰ বিকাশৰ প্ৰতিটো স্তৰতে প্ৰকাশ পোৱা বৈশিষ্ট্যবোৰৰ সূক্ষ্ম বিশ্লেষণ আগবঢ়াইছে। শিশু এটিৰ বয়স বৃদ্ধিৰ লগে লগে পৰিবেশৰ সৈতে ঘটা সু-সমন্ৱয়ৰ ফলত কাৰ্যৰ পৰিসৰ বাঢ়ি গৈ থাকে। ফলত বৃদ্ধিৰো ক্ৰমবিকাশ হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। এয়া কোনো যান্ত্ৰিক প্ৰক্ৰিয়া নহয়, ই কেৱল এক বৌদ্ধিক প্ৰক্ৰিয়াহে। জ্যাঁ পিয়াজেৰ এই তত্ত্বক সংজ্ঞানাত্মক বিকাশ তত্ত্ব (Cognitive Developmental theory) বুলি কোৱা হয়। এই তত্ত্ব অতি ব্যাপক পৰিসৰৰ তত্ত্ব। এই তত্ত্ব অনুসৰি শিশুৱে প্ৰথম স্তৰত আয়ত্ত কৰা দক্ষতাসমূহেই পৰৱৰ্তী সময়ত অধিকতৰ বিকাশ হয়।

জ্যাঁ পিয়াজেৰ সংজ্ঞানাত্মক বিকাশৰ তত্ত্ব অনুসৰি শিশু এটাৰ সুদীৰ্ঘ কালছোৱাত হোৱা মানসিক বিকাশৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ হ'ল— আকস্মিক আচৰণ, প্ৰাক্ ভাষিক বিকাশ, ধাৰণাৰ বিকাশ, সমস্যা সমাধানৰ সামৰ্থ, আবেগৰ বিকাশ, ইচ্ছা প্ৰণোদিত আচৰণ, অনুকৰণ প্ৰবণতা, প্ৰাক্ সামাজিক বিকাশ, আত্মনিৰ্ভৰশীলতা, কৌতূহল প্ৰবণতা, সৰ্বপ্ৰাণবাদিতা, ঈৰ্ষাপৰায়ণতা ইত্যাদি। এই বৈশিষ্ট্যবোৰ ৰামধেনু যুগৰ গল্পকাৰসকলৰ কেতবোৰ গল্পত প্ৰকাশ পাইছে। তলত মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ চুটিগল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ব।

১.০১ মহিম বৰাৰ চুটিগল্পত শিশু মনস্তত্ত্ব :

মহিম বৰা (১৯২৬-২০১৬) যুদ্ধোত্তৰ যুগৰ এগৰাকী উল্লেখযোগ্য গল্পকাৰ। তেওঁৰ গল্পত দুমুখীয়া প্ৰবাহ আছে। অসমীয়া গাঁৱৰ নিম্নবিত্ত জীৱনৰ পৰিবেশ আৰু চৰিত্ৰ বিস্ময়জনকভাৱে নিখুঁত ৰূপত অংকন কৰি গল্প ৰচনা কৰা বাবে মহিম বৰাৰ গল্পত পাঠকৰ হৃদয় সিন্ধু কৰিব পৰা কৰণ আবেদনৰ লগতে হাস্যৰসৰ অফুৰন্ত সন্তাৰ আছে। মহিম বৰাৰ চুটিগল্প সংকলনৰ ভিতৰত *কাঠনিবাৰী ঘাট* (১৯৬১), *দেহা গৰকা প্ৰেম* (১৯৬৭), *ৰাতি ফুলা ফুল* (১৯৭৭), *বৰযাত্ৰী* (১৯৮০), *মোৰ প্ৰিয় গল্প* (১৯৮৭), *এখন নদীৰ মৃত্যু* (১৯৭২), *গল্প সমগ্ৰ : মহিম বৰা* (১৯৯৩) অন্যতম।

মহিম বৰাৰ গল্পসমূহৰ ভিতৰত ‘চক্ৰবৰ্ত্ত’, ‘ৰাতি ফুল ফুল’, ‘তিনিৰ তিনি গ’ল’ ত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ’ব।

১.১.১ ‘চক্ৰবৰ্ত্ত’ চুটিগল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্ব :

বৰ্ণনাৰ চিত্ৰধৰ্মিতা আৰু স্পষ্টতা গুণ মহিম বৰাৰ গল্পৰ এক উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। বৰ্ণনাৰ এনে গুণে গল্পৰ প্ৰতিটো দৃশ্য বাস্তৱ ৰূপত ধৰা দিয়ে। এনেধৰণৰ হুবহু বৰ্ণনাৰ উজ্জ্বলতম নিদৰ্শন হ’ল চক্ৰবৰ্ত্ত গল্প।

গল্পটিৰ শিৰোনামটিৰ এটা বিশেষ তাৎপৰ্য আছে। গল্পটোত বিষয়বস্তুৰ জটিলতা নাই। চকৰি এটাৰ দৰেই মানুহৰ জীৱনলৈ সুখ আৰু দুখ আহে। গল্পটোৰ মাজেৰে গল্পকাৰৰ এনে গভীৰ জীৱনবোধ প্ৰকাশ পাইছে। মানুহৰ জীৱনৰ চৰম সত্যও গল্পকাৰে প্ৰকাশ কৰিছে। গল্পটিৰ নায়ক হৰিনাথ। হৰিনাথৰ সংসাৰত পত্নী আৰু তিনিটা ল’ৰা। হৰিনাথে চাহ-বাগানত মহৰী হৈ থাকোঁতে চাহাব এজনৰ পৰা লোৱা এখন জৰাজীৰ্ণ চাইকেলেই জীৱিকাৰ একমাত্ৰ সম্বল। চাইকেলখনতেই ঘৰুৱা উৎপাদিত বয়-বস্তু কিছুমান লৈ বেচি পৰিয়াললটোৰ নূন্যতম লাগতিয়াল বস্তুখিনি কিনি আনে। অৱশ্যে হৰিনাথে আশা কৰা ধৰণে সি সফল হ’ব নোৱাৰে। চাইকেলখন বাৰে বাৰে অচল হোৱাৰ দৰে তাৰ আশা আৰু পৰিয়ালটোৰ সপোনবোৰ নিষ্ফল হয়। অৱশ্যত দুবৈৰ বাগিচাত বহুতো মহৰী চাকৰি ওলোৱা বুলি জানি লগৰীয়া ৰামনাথৰ সৈতে চাইকেল যাত্ৰা কৰা হৰিনাথৰ চাইকেলখন বাটতে অচল হৈ পৰে। অনেক আশা আৰু সপোন বান্ধি যাত্ৰা কৰা হৰিনাথে নিৰ্দিষ্ট ঠাইত উপস্থিত হ’লগৈ যদিও তাৰ আশাবোৰ পূৰণ নোহোৱাত ঘৰলৈ উভতি আহে।

গল্পটোৰ কাহিনীভাগৰ এক গভীৰ ব্যঞ্জনা আছে। এই ব্যঞ্জনাই গল্পটোৰ নান্দনিক সৌন্দৰ্য বৃদ্ধি কৰিছে। গল্পটিত স্বাধীনোত্তৰ ভাৰতবৰ্ষৰ এচাম দাৰিদ্ৰ্যপীড়িত মানুহৰ স্বপ্নভংগৰ কৰুণ বিননি প্ৰতীকি ৰূপত উপস্থাপন হৈছে। গল্পটোত হৰিনাথৰ অবিৰত জীৱন সংগ্ৰামৰ লগতে পুতেক মণিৰ মনোজগতত প্ৰকাশ পোৱা অন্তহীন সপোন, সংগ্ৰাম অথবা আশাবাদ সুন্দৰ ৰূপত জীপাল হৈ উঠিছে। হৰিনাথৰ অসহায় অৱস্থাটোক গল্পকাৰে বৰ্ণনা কৰিছে এনেদৰে—

“চাইকেলখনৰ খণ্ড-বিখণ্ড পাৰ্টচবোৰৰ দৰে নিঃসাৰ হৈ পৰিছে শৰীৰৰ যন্ত্ৰবিলাকো।” (বৰা, ৪৫)

গল্পকাৰে কৈছে— “বাপেকে অৱশ্যে আগচকাটোৰ পৰা টিউবটো উলিয়াই লৈ পাম্প দি এচৰিয়া পানীত তিয়াই তিয়াই ‘লিক’ বিচাৰিছে, পুতেকহঁতে চাৰিওফালে বেচি লৈ তাকে নিৰিষ্টমনে চাইছে। পুতেকহঁতে মানে মণি আৰু তাৰ ভায়েক দুটা। টিউবত লিক ওলালেই বতাহে পানী বুৰুৰণি তুলি দিয়ে। এটা বুৰুৰণিয়েই সিহঁতৰ কৌতুহল।” (ঠাকুৰ, ৩৩)

কিন্তু, তৎমুহূৰ্ততে মণিৰ মনত আশাবাদৰ সঞ্চাৰ কৰিছে --

“মণিয়ে কিন্তু সেইবিলাক ভাবিব পৰা নাই চাইকেলৰ পাৰ্টছবিলাক নতুন
ৰূপত চিক্‌মিকাই উঠিছে তাৰ চকুৰ আগত। ফ্ৰেমটো নতুন বং আৰু কিনাৰত
ৰঙা আঁচ লৈ তিৰবিবাই উঠিল। ক্ৰেংক, ৰিম, সকলোৰে ৰূপ গ’ল বদলি।
চাই থাকোঁতেই সকলোবিলাক মিলি এখন ‘ব্ৰেণ্ড নিউ’ ৰেলী হৈ প্ৰাণৰ আনন্দত
গোঁ-গোঁৱাবলৈ ধৰিলে।” (বৰা, ৪৬)

মহিম বৰাই প্ৰতীকধৰ্মী শব্দৰ ব্যৱহাৰেৰে গল্পৰ শিশু চৰিত্ৰ মণিৰ মানসিক দিশৰ
সুন্দৰ বৰ্ণনা কৰিছে এইদৰে --

“মণিৰ চকু দুটা নতুন চাইকেলৰ স্পকৰ দৰে চক্‌চকাই উঠিল।” (বৰা, ৩৮-৪৫)

মণি আৰু তাৰ ভায়েক দুটাৰ সপোনবোৰ দেউতাকৰ চাইকেলখনক কেন্দ্ৰ কৰি
গঢ় লৈ উঠিছে। ক’ৰবাত চাকৰি ওলোৱা বুলি শুনিলেই মণিৰ মুখখন পোহৰ হৈ যায়।
‘মণিৰ কিন্তু চকুহাল অসম্ভৱ উজ্জ্বল হৈ উঠিল - বহুত চাকৰি! নিশ্চয় এটা পাব।
এইবাৰ পাবই। পালে কিন্তু প্ৰথম দৰমহাৰে নতুন চাইকেল এখন।’ মণিয়ে যেন জাঁপ
মাৰি গৈ লাফ মাৰি চাইকেলখনত উঠিব। ভায়েক দুটোয়ে হঠাৎ বুজিলে যে কিবা এটা
পোৱাৰ আলোচনা চলিছে।

— ‘ইহ মোৰ চোলা।’

— ‘মোৰ জোতা, দেউতা।’ একেবাৰে সৰুটোৱেও উচ্চাৰণ কৰিব পাৰিলে।

(বৰা, ৪২-৪৩)

গল্পটিত হাস্যৰসৰ মাজেদি জীৱনৰ কাৰুণ্য প্ৰকাশ পাইছে। লগতে এটি জীৱন্ত
শিশু চৰিত্ৰ অংকনত গল্পকাৰ সফল হৈছে। ‘মণি’ এই শিশু চৰিত্ৰটিৰ মুখত সংলাপ
কম। তথাপি চৰিত্ৰটিৰ মানসিক অৱস্থাৰ বিকাশ হৈছে এইদৰে—

‘মণিয়ে ভাবিলে, সিও ডাঙৰ হ’ব।’ টকা ঘটিব। চাইকেল এখন - এখন নতুন
চিক্‌চিকীয়া চাইকেল। (বৰা, ৪৫)

১.১.২ ‘ৰাতি ফুলা ফুল’ চুটিগল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্ব ৪

মহিম বৰাৰ ‘ৰাতি ফুলা ফুল’ এটি সুখপাঠ্য গল্প। গল্পটিত নমিতা নামৰ ছোৱালীজনী
বিয়া দিব নোৱাৰি নমিতাৰ মাক-দেউতাক চিন্তিত হৈছে। নমিতাৰ সমবয়সীয়া বা
তাইতকৈ সৰু ছোৱালীৰ যেতিয়া বিয়া হয় তেতিয়া মনৰ ভিতৰত যেন একুৰা জুইহে
দপদপাই জ্বলি উঠে। নমিতাক বিয়া দিব নোৱাৰাৰ অৱস্থাতো কেৱল মাক-দেউতাককে
নহয়; তাইৰ সৰু ভনীয়েক ন-বছৰীয়া প্ৰমীলাৰ অন্তৰতো ক্ৰিয়া কৰিছে। প্ৰমীলাৰ অন্তৰত
বায়েকৰ প্ৰতি থকা শিশুসুলভ উৎসুকতাৰ অৱতাৰণা কৰিছে এনেদৰে—

“..... মাকে চাহৰ কাপ মুখত দি চকুৰেও এটা ইংগিত কৰিলে। প্ৰমীলাই
তেনে ইংগিতৰ অৰ্থ আজিকালি বুজে, বাইদেৱক নমিতাৰ দৰাৰ কথাই

আলোচনা হ'ব। আজিলৈকে কিমান এনে আলোচনা হৈছে দেউতাকৰ লগত, মাহীয়েকৰ লগত, মোমায়েকৰ লগত! আজিলৈকে কিমানবাৰ ড্ৰয়িং ৰুম সজাইছে— কেতিয়াবা বায়েক নমিতাৰ সৈতে, কেতিয়াবা অকলেই, কেতিয়াবা মাকৰ সৈতে! কিমান নতুন আলহী আহি দকচি খাই বাইদেৱেকৰ হাতৰ কামৰ প্ৰশংসা আৰু ছোৱালী অপছন্দ কৰি গুচি গৈছে এই কম বয়সতে সেইবিলাক তাই ভালদৰে বুজিব পাৰিছে। এনে এটা দিন যোৱা নাই যিদিনা মাকে এবাৰ নহয় এবাৰ বায়েকৰ বিয়াৰ কথা কৈ ছমুনিয়াহ পেলোৱা নাই, বা নিজৰ কপালক দোষ দিয়া নাই। এই সৰু টাউনখনৰ এমুৰত কাৰোবাৰ বিয়া হ'লেই মাকৰ ছটফটনিও সেই কেইদিন দুগুণে বাঢ়ে! হয় দেউতাকক বকে, নাইবা লক্ষীমপুৰত চাকৰি কৰি থকা সিহঁতৰ ককায়েকক বকি থাকে। আজি ওচৰৰে সবিতাৰ বিয়া, এই কেইদিন মাকৰ বকনি আৰু ছটফটনি বাঢ়িছে। সেই বিয়ালৈ সবিতাৰ সম্পৰ্কীয় ল'ৰা এজন আহিব বসন্ত ককাইদেৱেকৰ লগত; ল'ৰাজন বসন্তৰ বন্ধু। সেই ল'ৰাজনৰ কাৰণেই আজিৰ বিয়াৰ দিনটোত মাক অলপ শান্ত হৈ আছে।” (বৰা, ১৬৪)

প্ৰমীলাৰ মনোজগতত নমিতাৰ প্ৰতি মাক - দেউতাকে কৰা চিন্তাই প্ৰভাৱ পেলাইছে। ন-বছৰীয়া ছোৱালী এজনীৰ এনে চিন্তা-চৰ্চাই মানসিক পৰিপক্বতাৰে উমান দিয়ে। পৰিৱেশ - পৰিস্থিতিয়ে যেন তাইক এনেকৈ পৰিপক্ব হ'বলৈ বাধ্য কৰাইছে। আকৌ, সেই প্ৰমীলাই বসন্তই অনা মিঠাইৰ টোপোলাটো ভিতৰলৈ নি পাকঘৰৰ দুৱাৰমুখৰপৰা গালখনত পকামিঠৈৰ লাৰুটোৱে উঠাই দিয়া টেমুনাটো বসন্তক দেখুৱাই যোৱা কাৰ্যই শিশুসুলভ এটি সুন্দৰ মনৰ পৰিচয় দিয়ে।

১.১.৩ 'তিনিৰ তিনি গ'ল' চুটিগল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্ব :

মহিম বৰাই গল্পবোৰত এটি সুন্দৰ কাহিনী নিৰ্মাণ কৰাৰ লগতে চৰিত্ৰৰ সূক্ষ্ম মনস্তাত্ত্বিক পৰ্যবেক্ষণ আৰু মানৱতাবোধ অতি সফলতাৰে উপস্থাপন কৰিছে। 'তিনিৰ তিনি গ'ল' মহিম বৰাৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ গল্প। গল্পটোত গাঁৱলীয়া খেতিয়ক পূৰ্ণকান্তৰ সংসাৰখনৰ দাৰিদ্ৰ্যতাৰ মৰ্মস্পৰ্শী চিত্ৰ এখন দাঙি ধৰা হৈছে। কেনেকৈ তিনি আষি কল বেচিবলৈ গৈ আৰু তাৰে প্ৰয়োজনীয় বস্তু কিছুমান কিনিব বুলি ভাবি পূৰ্ণকান্তই কলকেইআষি প্ৰথমতে পাওনাদাৰ মহাজনক, তাৰ পাছত ডাক্তৰ এজনক আৰু শেষত মৌজাদাৰৰ মহৰীক দিব লগা হ'ল, তাৰে সৰুৰুপে কাহিনী এটা বৰ্ণনা কৰা হৈছে। গল্পটোত পূৰ্ণকান্তৰ ল'ৰাকেইটাৰ সূক্ষ্ম মানসিক অৱস্থা অতি সফলতাৰে অংকন কৰিছে। আটাইতকৈ সৰু ল'ৰাটোৰ বৰ্ণনা দিছে এইদৰে —

“একেবাৰে পেট মাচাটো জলপানৰ বাটিটো হাতত লৈ পিঠাগুড়িৰ জলপান গায়ে-মূৰে লেটিয়াই চেলেকি চেলেকি সোমাই আহিল। তাৰ প্ৰয়োজন লুজেনৰ, 'মৌলৈ

লুজেন গুটি এটা আনিবি দে'তা।' কিন্তু পিছমুহূর্ততে ভাবিলে, সিনো দেউতাকৰ
লগতে বজাৰলৈ নাযায় কিয়? লুজেন অনা কামটো সিয়ে কৰিব পাৰে দেখোন!
গতিকে ক'লে, 'ময়ো যাম বজাৰলৈ তোৰ লগত।' (বৰা, ৮০-৮১)

গল্পকাৰে অংকন কৰা এনে শিশুসুলভ জীৱন্ত ছবিয়ে তেওঁৰ বসন্তজনৰ প্ৰমাণ দিছে।
পূৰ্ণকান্তই বজাৰলৈ বুলি মালভোগ কলখিনি উলিয়াই লওতে মাজু ল'ৰাটো আহি
সুধিলে – “দেউতা সেয়া টোপোলাত কি পালি?” (বৰা, ৮২)

এনেতে সৰু ল'ৰাটোৱে আঁকোৰগোজ হৈ 'কল কল' বুলি কলৰ লগতে লুজেনো
বিচাৰিলে। এনেদৰে পূৰ্ণকান্তৰ ভৰিত আঁকোৰালি ধৰি কান্দি থকা সৰু ল'ৰাটোৰ মানসিক
দিশৰ বৰ্ণনা দিয়াত গল্পকাৰ সফল হৈছে। সৰুতে কিবা এটা বস্তু দেখিলে লাগে বুলি
মাক-দেউতাকক কৰা তাগিদা শিশুৰ স্বভাৱগত বৈশিষ্ট্য। কিন্তু, ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে
লগে সেই তাগিদা ক্ৰমাৎ বুজনশীল স্তৰলৈ গতি কৰে। ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰতিফলন পূৰ্ণকান্তৰ
ডাঙৰ ল'ৰাটোৰ মনোজগতত প্ৰতিফলিত হৈছে। গল্পকাৰৰ ভাষাত—

“তোমাক দেউতাই বজাৰৰ পৰা ধুনীয়া লুজেন কিনি দিব নহয় - কল বেচিলেহে
লুজেন পাব।” (বৰা, ৮৩)

পূৰ্ণকান্তৰ ডাঙৰ ল'ৰাটোৱে সিহঁতৰ নিম্ন আৰ্থিক অৱস্থাৰ কথা অলপ হ'লেও
চিন্তা কৰিব পৰা হৈছে। মহিম বৰাই সাধাৰণ গ্ৰামীণ জীৱনৰ এটি সৰু কাহিনীৰ জৰিয়তে
শিশু তিনিটাৰ মনোজগতৰ ভিন্ন দিশৰ চমকপ্ৰদ বৰ্ণনা কৰিছে।

১.০২ যোগেশ দাসৰ চুটিগল্পত শিশু মনস্তত্ত্ব :

জীৱন আৰু সমাজৰ প্ৰতি অনুভূতিশীল দৃষ্টিভংগী, সহজ-সৰল আৰু অনাড়ম্বৰ
গদ্যশৈলীৰ মাজেৰে বিষয়বস্তুৰ বিন্যাস ঘটোৱা, সংহত আৰু সংযত প্ৰকাশভংগী যোগেশ
দাসৰ গল্পৰ বৈশিষ্ট্য। *পপীয়াতৰা* (১৯৫৭), *আন্ধাৰৰ আঁৰে-আঁৰে* (১৯৫৯), *ত্ৰিবেণী*
(১৯৬১), *মদাৰৰ বেদনা* (১৯৬৩), *হেজাৰ লোকৰ ভিৰ* (১৯৬৫), *পৃথিৱীৰ অসুখ*
(১৯৭৯) যোগেশ দাসৰ উল্লেখযোগ্য গল্প সংকলন। ১৯৮০ চনত *পৃথিৱীৰ অসুখ* গল্প
সংকলনৰ বাবে সাহিত্য অকাডেমী বঁটা লাভ কৰে।

১.২.১ 'উৰুকাৰ উক্ৰমুক'ৰ পোৱালি' চুটিগল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্ব :

ৰামধেনু যুগৰ প্ৰখ্যাত গল্পকাৰ যোগেশ দাসৰ 'উৰুকাৰ উক্ৰমুক'ৰ পোৱালি' গল্পত
দৰিদ্ৰতা আৰু দুৰ্ভাগ্যৰ লগত যুঁজি যুঁজিও হাৰ নমনা নূৰ ইছলাম, কুটি, জাহানাৰা, সোণা,
পোনা, ক'লীয়া, বেঙা নামৰ বিভিন্ন জাতি সম্প্ৰদায়ৰ সাতোটি শিশুৰ সংগ্ৰামপূৰ্ণ জীৱন-
যাত্ৰাৰ ছবি বৰ্ণনা কৰোঁতে শিশুৰ মানসিক জগতৰ বৰ্ণময়তাক সহৃদয়তাৰে অংকন কৰিছে।
বাস্তুৰ যিমনেই দুঃসহ নহওক কিয়, শিশুমনে সদায় সেই বিবাদক আঁতৰাই ধেমালি -
ধুমুলাৰ মাজেৰে জীৱনৰ সুকীয়া অৰ্থ বিচাৰে। এই আনন্দ-স্মৃতি ডাঙৰৰ সহ্য নহ'বও

পাৰে; কিন্তু, সিহঁতে জীৱনক যি দৃষ্টিৰে চাব খোজে সি সঁচাকৈয়ে চিন্তনীয়।

গল্পটিত অসমৰ সমাজ জীৱনৰ এখন বাস্তৱ চিত্ৰ প্ৰাণৱন্ত ৰূপত বৰ্ণিত হৈছে। মাঘৰ বিহুৰ ভেলাঘৰ সজা আৰু ভোজ ভাত খোৱাৰ এটা পৰিৱেশক আধাৰ হিচাপে লৈ কেইঘৰমান তেনেই দৰিদ্ৰ মানুহৰ জীৱন চৰ্যাক অতি মৰ্মান্তিক ৰূপত গল্পকাৰে দেখুৱাইছে। গল্পটোত নিজৰ শিগা হেৰুৱাই একে ঠাইতে আহি গোট খোৱা কিছুমান মানুহৰ একেলগে জীয়াই থকাৰ প্ৰয়াস লেখকে অতি কৌশলেৰে দেখুৱাইছে। অন্যহাতে সোণা আৰু তাৰ মাকৰ নিচিনা মানুহক আশ্ৰয় দিয়া কথাষাৰে সমাজত জাত-পাতৰ বিচাৰ আৰু ধনৱন্তসকলৰ অবাধ কৰ্তৃত্বৰ কথা প্ৰকাশিত হৈছে। গল্পটোত মাঘৰ বিহুৰ উৰুকাৰ নিশাৰ এটা ঘটনা প্ৰবাহ। তাতকৈ তাত বেলেগ বিশেষত্ব নাই। সোণাৰ মাকে কাৰোবাৰ ঘৰৰ পৰা কাম কৰি পুৰণি ৰঙীন পৰ্দা এখন আনি বিচনাত পৰা কৰিছিল। সোণায়ে উৰুকাৰ নিশা ভেলাঘৰৰ দুৱাৰত আঁৰিবলৈ সেই কাপোৰখন অনাত মাকে খঙত আহি তাক মৰাত গোটেই পৰিৱেশটো গহীন হৈ পৰে। আনন্দত ভোজ খাবলৈ লোৱা পৰিৱেশ মুহূৰ্ততে বিনষ্ট হয়। গল্পকাৰে শিশুকহেইটিৰ জীৱন জিজ্ঞাসা অংকন কৰিছে এনেদৰে —

“কিন্তু, এইখিনিতে এটা অঘটন ঘটিল। হঠাৎ দুপদুপাই আহি ওলাল সোণাৰ মাক। তাই দমাৰ নোৱাৰা খঙত ভোৰভোৰাই আহিছে। আহিয়েই সোধ-পোছ নকৰাকৈ সোণাক ধৰি দুই গালত ঠাঁচ-ঠাঁচ চৰ লগাই দিলে; তাৰ পিছত দুই কাণত দুহাতেৰে ধৰি মাটিত বহুৱাই দিলে। গোটেইজাক ল'ৰা - ছোৱালী তাপ মাৰি থিয় হৈ থাকিল। ঘটনাটোৱে উৰুকাৰ সন্ধিয়াটো ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাৰ কাৰণে হঠাৎ গধুৰ কৰি দিলে। দিনটোৰ উৎসাহ যেন নিমিষতে নাইকিয়া হৈ গ'ল। কিন্তু, বেছি সময় এইদৰে থাকিব লগা নহ'ল।” (দাস, ৬৪-৬৫)

১.০৩ ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ চুটিগল্পত শিশু মনস্তত্ত্ব :

অসমীয়া চুটিগল্পৰ ক্ষেত্ৰখনত কৃতিত্বৰে জনপ্ৰিয়তা অৰ্জন কৰা গল্পকাৰজন হ'ল ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া (১৯৩২-২০০৩)। ৰামধেনু যুগৰ ৰসোত্তীৰ্ণ বেছিভাগ গল্প ৰচনা কৰিছিল ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই। চৰিত্ৰসমূহৰ নাট্যধৰ্মী ভংগী, পুংখানুপুংখ বৰ্ণনাৰ চমকপদ উপস্থাপন আৰু নিম্ন মধ্যবিত্ত জীৱনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ চুটিগল্পৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। সূক্ষ্ম নিৰীক্ষণৰ যোগেদি সমাজৰ নিৰাপত্তাহীন নাৰী মনৰ দুখ - দৈন্যৰ চিত্ৰ অঁকাত শইকীয়া সিদ্ধহস্ত। *প্ৰহৰী* (১৯৬৩), *বৃন্দাবন* (১৯৬৫), *গহ্বৰ* (১৯৬৯), *সেন্দূৰ* (১৯৭১), *শুংখল* (১৯৭৫), *তৰংগ* (১৯৭৯), *আকাশ* (১৯৮৮), *এই বন্দৰৰ আবেলি*, (১৯৮৮), *উপকণ্ঠ* (১৯৯১) ইত্যাদি শইকীয়াৰ চুটিগল্প সংকলন।

১.৩.১ 'কক্ষ - ভ্ৰান্তি' চুটিগল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্ব :

অসমীয়া গল্প-সাহিত্যৰ এগৰাকী পথিকৃৎ গল্পকাৰ হ'ল ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া।

ৰামধেনু আলোচনীৰ জৰিয়তে সুপ্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই কুৰি শতিকাৰ শেষৰটো দশকলৈকে গল্প ৰচনাৰ ধাৰা অব্যাহত ৰাখিছিল। শইকীয়াৰ ‘কক্ষ-ভ্ৰান্তি’ নামৰ গল্পটোত শিশু মনস্তত্ত্বৰ ক্ষীণ আভাস পাব পাৰি।

‘কক্ষ-ভ্ৰান্তি’ গল্পটো প্ৰথম পুৰুষত বৰ্ণনা কৰিছে। গল্পটোৰ নায়কে বিয়াৰ উদ্দেশ্যে ছোৱালী চাবলৈ যায়। কিন্তু, দক্ষিণপাটত সেই ছোৱালীৰ ঘৰখন বিচাৰি গৈ ভুলতে অন্য এঘৰতহে সোমায়। নায়কে সেই ঘৰখনত সোমোৱাৰ পিছত এগৰাকী ছোৱালী দেখা পাই তেওঁকেই বিচাৰি অহা গৰাকী বুলি ভাবে। নায়কে ভুলতে ছোৱালীজনীক উপহাৰো দিয়ে। পিছতহে নায়কে সেই ছোৱালীজনী তেওঁ বিচাৰি অহা গৰাকী নহয় বুলি জানিব পাৰি লাজত মৰ্মাহত হয়।

ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ এই গল্পটোত শিশুৰ লগতে কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰো আভাস পোৱা যায়। নায়কে প্ৰথমে ভুলক্রমে গৈ পোৱা ঘৰখনত তিনিটা ল’ৰা আৰু এজনী ছোৱালী। সিহঁতৰ বয়স ক্ৰমান্বয়ে প্ৰায় আঠ, ছয় আৰু চাৰি বছৰীয়া ল’ৰা আৰু ছোৱালীজনী নিচেই সৰু। ছবছৰীয়া ল’ৰাটোৱে নায়কৰ কাষ চাপি আহি কোৱা কথাখিনিৰ জৰিয়তে শিশু মনৰ উমান পাব পাৰি। ল’ৰাটোৱে নিজৰ চোলাটো ওভোটাই নাকৰ শেঙুনখিনি মচি লৈ নায়কক ক’লে —

“আই - এইডাল ফাণ্টেন?” .....“ঘড়ী এটা তয়ো আঁকি দেনা।” (শইকীয়া, ১৯)

শৈশৱত খেলা-ধলাৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ অথবা আগ্ৰহ থকাটো সকলোৰে স্বভাৱগত ধৰ্ম। গল্পটিৰ শিশুটিও ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়।

গল্পটিত শিশু মনস্তত্ত্বৰ পূৰ্ণ প্ৰতিফলন ঘটিছে বুলি ক’ব পৰা নগ’লেও পৰোক্ষভাৱে শিশুকেইটাৰ কাৰ্য-কলাপৰ জৰিয়তেহে শিশুৰ মানসিক জগতৰ উমান পাব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে, নায়কৰ চাইকেলখন পেলোৱাৰ পিছত ল’ৰাকেইটাই অপৰাধীৰ দৰে থিয় হৈ থকা কাৰ্যই শিশুসুলভ মনৰে পৰিচয় দিছে। সৰু ল’ৰা - ছোৱালীৰ মনত কৌতূহল প্ৰৱণতা, উৎসুকতা ইত্যাদি মানসিক বৈশিষ্ট্যই ক্ৰিয়া কৰে। ‘কক্ষ-ভ্ৰান্তি’ গল্পটিৰ ছবছৰীয়া ল’ৰাটোৱে নায়কৰ চাইকেলখন দেখি আগ্ৰহেৰে কৈছে—

“আই, মোক অকণ চলাচোন।” (২১) লগে লগে চাৰিবছৰীয়া ল’ৰাটোৱে ‘ময়ো-ময়ো’ কৈ প্ৰায় কান্দিয়েই পেলালে। এনেদৰেই গল্পটিত শিশু কেইটাৰ কাৰ্য - কলাপৰ জৰিয়তে শিশু মনস্তত্ত্বৰ সাধাৰণ আভাস পাব পাৰি।

১.৩.২ ‘বৃন্দাবন’ চুটিগল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্ব :

ঘটনাৰ পুংখানুপুংখ বিৱৰণ আৰু চৰিত্ৰৰ মনোজগতৰ সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম বৰ্ণনাৰ ক্ষেত্ৰত ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ ‘বৃন্দাবন’ এটা উৎকৃষ্ট গল্প। জন্মৰ পিছতেই পিতৃ-মাতৃক হেৰুৱাই মোমায়েক উপেন, আইতাক আৰু ঘৰৰ লগুৱা বৃন্দাবনৰ মৰম স্নেহত ডাঙৰ-দীঘল

হোৱা শিশু নিজৰাৰ মামীয়েক ৰূপালীৰ আগমনে কিদৰে আউল লগাইছে তাৰ বাস্তৱ তথা মনস্তাত্ত্বিক বৰ্ণনাই অপূৰ্ব শ্ৰী লাভ কৰিছে। নিজৰাৰ দুখৰ তীব্ৰতাই পাঠকৰ হৃদয়ৰ মৰ্মস্থান স্পৰ্শ কৰেগৈ :

“..... ইস্ নালাগে মই মামাৰ লগত শুম।” (শইকীয়া, ৯৪)

ইমান দিনে উপেনৰ কাষত নিজৰাৰ বিছনা যিমান ধুনীয়াকৈ আছিল, সঁচাকৈয়ে আইতাকৰ ওচৰত তাতকৈ বহুত ভাল বিছনাৰ ব্যৱস্থা হৈছে। আইতাকে তাইৰ অকণমান গাৰুটোৰ ওপৰত বগলী পাখি যেন লগা কাপোৰ এটুকুৰা পাৰি দিছে, অকণমান ধুনীয়া ফুলাম বিছনা- চাদৰো বেলেগে দিছে। কিন্তু নিজৰাই হাত-ভৰি জোকাৰি গোটেই বিছনাখন কোঁচ-মোচ খুৱাই পেলালে। সুবৰ্ণলতা আৰু সুৰমাৰ বহুত বুজনিৰ মাজে মাজে তাই “নালাগে, নালাগে, মই মামাৰ লগত শুম’ বুলি চিঞৰি উঠিল।” (শইকীয়া, ৯৪)

মোমায়েক উপেনৰ নিজৰাৰ প্ৰতি থকা মৰম মামীয়েকে কাঢ়ি নিয়ে বুলি ভাবি মামীয়েকৰ প্ৰতি ঈৰ্ষান্বিত হৈ উঠিছ। তাইৰ এই ঈৰ্ষাপৰায়ণতা শিশু মনৰে এক স্বাভাৱিক প্ৰবৃত্তি। এই প্ৰবৃত্তিগত সত্যই এক বিশেষ পৰিস্থিতিত মূৰ্ত হৈ উঠিছে এইদৰে —

“কালি ৰাতি মামাই পানী খাইছিল মামী?” ..... মামাই আপোনাক সাধুকথা কৈছিল?” (শইকীয়া, ৯৫)

নিজৰাৰ ৰূপালীৰ প্ৰতি থকা ঈৰ্ষাই চূড়ান্ত ৰূপ পাইছে যেতিয়া উপেন আৰু ৰূপালী আঠমঙলালে ওলাইছে। ঘৰলৈ যাবলৈ ওলাই ৰূপালীয়ে নিজৰাক গালখনত হাত ফুৰাই মৰম কৰোতে নিশ্চিন্ত দৃষ্টিৰে মামীয়েকৰ মুখলৈ চাই তাই সুধিলে— “আপুনি আকৌ আহিব নেকি মামী?” (শইকীয়া, ৯৬)। এটি শিশুৰ সূক্ষ্ম মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণত গল্পকাৰ সফল হৈছে।

২.০০ অধ্যয়নৰ পৰা পোৱা সিদ্ধান্ত :

- ১। শিশু মনস্তত্ত্ব সাধাৰণ মনোবিজ্ঞানৰ এটা শাখা। আধুনিক সাহিত্যত শিশু মনস্তত্ত্ব এটা জনপ্ৰিয় হৈ বিষয় পৰিছে।
- ২। চুটিগল্পৰ ক্ষেত্ৰলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ হাততেই শিশু মনস্তত্ত্ব মূলক গল্পই জন্ম লাভ কৰে।
- ৩। জোনাকী যুগত জন্ম লাভ কৰা শিশু মনস্তত্ত্ব প্ৰকাশক গল্পই *আৱাহন*, *ৰামধেনু*ৰ মাজেৰে আহি সাম্প্ৰতিক যুগলৈকে প্ৰসাৰিত হৈছে।
- ৪। ৰামধেনু যুগত শিশু মনস্তত্ত্ব প্ৰকাশক চুটিগল্পৰ সংখ্যা অধিক নহ'লেও প্ৰাপ্ত গল্পসমূহৰ মাজেদিয়েই শিশুৰ মানসিক অৱস্থাৰ উমান পোৱা যায়।
- ৫। মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ গল্পৰ মাজেদি শিশু মনস্তত্ত্বত কৌতূহল, শিশু সুলভ উৎসুকতা, আশা-আকাংক্ষা, আৰোগ-অনুভূতি, হাঁহি-ধেমালি ইত্যাদি প্ৰকাশ পোৱা দেখা গৈছে।

৬। মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ গল্পৰ উপৰিও আন গল্পকাৰসকলৰ গল্পত প্ৰকাশিত শিশু মনস্তত্ত্ব অধ্যয়নৰো প্ৰয়োজনীয়তা আছে সেই কথা এই অধ্যয়নৰ পৰা জানিব পৰা গৈছে।

৩.০০ উপসংহাৰ :

বিকাশ সাধন কাৰ্য হৈছে মানুহৰ এক জটিল প্ৰক্ৰিয়া। এটি শিশুৰ পৰা প্ৰাপ্তবয়স্ক পৰ্যায় পোৱালৈকে ব্যক্তিৰ দৈহিক, মানসিক, আৱেগিক আৰু ভিন্ন ধৰণৰ সামাজিক বিকাশৰ দিশসমূহো জড়িত হৈ থাকে। ইয়াৰ উপৰিও শিশুৰ ব্যক্তিগত পাৰ্থক্য, সহজাত ক্ষমতা, বুদ্ধি-বৃত্তি আদিবোৰ এই প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় হিচাপে চিহ্নিত হয়। শিশুৰ চাৰিওফালে থকা পৰিৱেশে মনস্তাত্ত্বিক দিশৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। অসমীয়া চুটিগল্পকাৰসকলে জোনাকী যুগৰে পৰা বৰ্তমানলৈকে বিভিন্ন সময়ত শিশুৰ মানসিক দৃষ্টিভংগী গল্পত ফুটাই তোলাত সফল হৈছে বুলি ক'ব পৰা যায়। ৰামধেনু যুগতো শিশু মনস্তত্ত্বই এক সুকীয়া স্থান লাভ কৰিছে। মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ গল্পই শিশুৰ অন্তৰ্জগত-বহিৰ্জগতৰ বতৰা পঢ়ুৱৈৰ মনৰ মাজলৈ কঢ়িয়াই আনিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। মহিম বৰা, যোগেশ দাস আৰু ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ উপৰিও ৰামধেনু যুগৰ আন গল্পকাৰ সকলৰ চুটিগল্পই অসমীয়া সাহিত্যত ন ন লহৰ তুলিছে। তদুপৰি শিশুৰ মনস্তাত্ত্বিক দিশতো নতুন তথ্যৰ যোগান ধৰি অসমীয়া গল্পসাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰিছে। □

টোকা :

- ১। মহিম বৰাৰ গল্পৰ উদ্ধৃতিসমূহ বনলতাৰ প্ৰকাশিত আৰু হীৰেন গোহাঁই সম্পাদিত *গল্প সমগ্ৰ* : মহিম বৰা (২০০৪-০৫) ৰ পৰা লোৱা হৈছে।
- ২। ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ গল্পৰ উদ্ধৃতিসমূহ বনলতাৰ প্ৰকাশিত *ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া গল্প সমগ্ৰ* (২০০৬) ৰ পৰা লোৱা হৈছে।

গ্ৰন্থপঞ্জী

অসমীয়া :

- ঠাকুৰ, পংকজ (সম্পা.)। *শতাব্দীৰ পোহৰত অসমীয়া চুটিগল্প*। সংশোধিত সংস্কৰণ। নতুন দিল্লী : সাহিত্য অকাডেমি, ২০১৩। মুদ্ৰিত।
- দাস, কালীচৰণ, সম্পা.। *মনোবিজ্ঞান প্ৰৱেশিকা*। গুৱাহাটী : পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুতি সমন্বয় সমিতি, ১৯৭৪। ৬৫। মুদ্ৰিত।
- বৰা, অপূৰ্ব (সম্পা.)। *অসমীয়া চুটিগল্প ঐতিহ্য আৰু বিৱৰ্তন*। প্ৰথম প্ৰকাশ। যোৰহাট : যোৰহাট কেন্দ্ৰীয় মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন কোষ, ২০১২। মুদ্ৰিত।
- বৰুৱা, প্ৰহ্লাদকুমাৰ *অসমীয়া চুটিগল্পৰ অধ্যয়ন*। দ্বিতীয় প্ৰকাশ। ডিব্ৰুগড় : প্ৰকাশক - প্ৰদ্যুৎ হাজৰিকা, ২০০৫। মুদ্ৰিত।
- বৰগোহাঞি, হোমেন (সম্পা.)। *অসমীয়া গল্প সংকলন* (দ্বিতীয় খণ্ড)। চতুৰ্থ প্ৰকাশ। গুৱাহাটী

ঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১৪। মুদ্ৰিত।
 বৰদলৈ, নিৰ্মলপ্ৰভা। *বিংশ শতাব্দীৰ অসমীয়া সাহিত্য*। দ্বিতীয় প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : ১৯৬৭।
 মুদ্ৰিত।
 বৰুৱা, যতীন। *শিশু বিকাশৰ ৰূপৰেখা*। পুনৰ মুদ্ৰণ। গুৱাহাটী : লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, ২০১০।
 মুদ্ৰিত।
 ভট্টাচাৰ্য, পৰাগ কুমাৰ। *গল্পৰ প্ৰসংগ আৰু অসমীয়া গল্প সাহিত্য*। দ্বিতীয় সংস্কৰণ। গুৱাহাটী
 : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ১৯৯৩। মুদ্ৰিত।
 ৰাজখোৱা, অৰবিন্দ (সম্পা.)। *অসমীয়া চুটিগল্পৰ গতি-প্ৰকৃতি*। ১ম প্ৰকাশ। লখিমপুৰ : দত্ত
 পাব্লিকেশ্বন, ২০০৯। মুদ্ৰিত।
 শইকীয়া, নগেন (সম্পা.)। *জোনাকী*। ১ম প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : প্ৰকাশক - বসন্তকুমাৰ গোস্বামী,
 ২০০১। মুদ্ৰিত।
 শইকীয়া, মুকুল। *বিকাশমূলক মনোবিজ্ঞান*। গুৱাহাটী : মণি-মাণিক প্ৰকাশ, ২০১৮। ৬২।
 মুদ্ৰিত।
 আলোচনী :
 দাস, উষা। “শিশু মনস্তত্ত্ব আৰু অসমীয়া চুটিগল্প।” *গৰীয়সী*। সম্পা.। বৰা, লক্ষ্মীনন্দন।
 উনবিংশ বছৰ, নৱম সংখ্যা। গুৱাহাটী : সাহিত্য প্ৰকাশ, ২০১২।
 বৰমুদৈ, আনন্দ। “অসমীয়া চুটিগল্পৰ গতি-প্ৰকৃতি”। *গৰীয়সী*। সম্পা.। বৰা, লক্ষ্মীনন্দন।
 ত্ৰয়োবিংশ বছৰ, দ্বাদশ সংখ্যা। গুৱাহাটী : সাহিত্য প্ৰকাশ, ২০১৬। মুদ্ৰিত।

ইংৰাজী :

1. Hurlock, Elizabeth B. *Developmental Psychology -- A Life Span Approach*. New Delhi : Tata MC Graw - Hill Publishing Company Ltd., 1981 (1994) 2. Print.
2. Smith, S. Stephenson. *The new International Webster's Comprehensive Dictionary of English Language*. Trident Press International, 2003. 230. Print.
3. Vatsyayan. *Child Psychology*. Meerut : Pradeep Printing Press, 1975 (1970) 2 Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-120-135

আৱাহন যুগৰ গল্পত ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰতিফলন

ড° প্ৰাপ্তি ঠাকুৰ

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, সৰুপথাৰ মহাবিদ্যালয়

Email : thakurpraptisprc@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া চুটিগল্পৰ ক্ৰমবিকাশত *আৱাহন* আলোচনীয়ে এক উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে। ডাঃ দীননাথ শৰ্মাৰ সম্পাদনা আৰু নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰীৰ পৃষ্ঠপোষকতাত প্ৰকাশ পোৱা *আৱাহনে* অসমৰ জাতীয় জীৱনলৈ আধুনিকতাৰ এক নতুন জেৰাৰ আনিলে। *আৱাহন*ৰ সময়চোৱা আছিল ভাৰতবৰ্ষকে ধৰি সমগ্ৰ বিশ্বৰ বাবেই অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধ, ৰুচ বিপ্লৱে পৃথিৱী জোকাৰি নিয়াৰ সময়তে সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষ উদ্বেলিত হৈ উঠিছিল ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামক কেন্দ্ৰ কৰি। এই আন্দোলনে অসমৰ জনসাধাৰণৰ ওপৰত গভীৰভাৱে ৰেখাপাত কৰিলে আৰু ইয়াৰ নতুন আদৰ্শ আৰু জাতীয় চেতনাই প্ৰতিফলিত হ'ল *আৱাহন*ৰ পাতত। গতিকে স্বাভাৱিকভাৱে আৱাহন যুগত স্বাধীনতা সংগ্ৰামক আধাৰ হিচাপে লৈ ভালেমান চুটিগল্পৰ সৃষ্টি হ'ল। এই আন্দোলনৰ প্ৰতি অকুণ্ঠ সহাৰি থকাৰ সত্বেও কেতিয়াবা সাধাৰণ মানুহৰ মাজত আন্দোলনৰ পৰিণতি, ছাত্ৰসকলৰ ভৱিষ্যত, নেতা-পালিনেতাৰ দেশপ্ৰেম-নিষ্ঠা-সততা আদিক লৈ আশংকা আৰু সংশয়ৰ উৎপত্তি

নোহোৱাকৈও থকা নাছিল। *আৱাহন* গল্পত এইবোৰৰো প্ৰকাশ পৰিলক্ষিত হৈছে। মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত আৰম্ভ হোৱা স্বাধীনতা আন্দোলন কেৱল ৰাজনৈতিক আন্দোলনেই নাছিল; ই আছিল সামাজিক সংস্কাৰৰো অন্যতম মাধ্যম। জনসাধাৰণৰ আৰ্থিক স্বাৱলম্বিতা, স্ত্ৰী শিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণ, অন্ধবিশ্বাসৰ অৱসান, গ্ৰাম স্বৰাজৰ ধাৰণা, পঞ্চায়তীৰাজ গঠন, সাম্প্ৰদায়িক সম্প্ৰীতিৰ দৰে সংস্কাৰমুখী গান্ধীবাদী চিন্তা, আদৰ্শ আৰু দৰ্শনক লৈও অসমীয়া চুটিগল্পৰ সৃষ্টি হ'ল। লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা, উমেশ চন্দ্ৰ শইকীয়া, নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰী, হলিৰাম ডেকা, কৃষ্ণ ভূঞা, বিপিন চন্দ্ৰ বৰা, ৰমা দাশ আদি গল্পকাৰে আৱাহন যুগৰ চুটিগল্পৰ এই ধাৰাটো সাৰ্থক ৰূপত আগবঢ়াই লৈ যাবলৈ সক্ষম হৈছিল। আমাৰ আলোচনা-পত্ৰত আৱাহন যুগৰ গল্পত ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰতিফলন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : আৱাহন যুগ, চুটিগল্প, স্বাধীনতা আন্দোলন, গান্ধীবাদী আদৰ্শ।

০.০.০ অৱতৰণিকা :

বৃটিছ শাসনৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ আৰম্ভ কৰা ভাৰতবৰ্ষৰ সুদীৰ্ঘ স্বাধীনতা আন্দোলন হৈ পৰিছিল সেই সময়ৰ ভাৰতীয় জনসাধাৰণৰ জীৱন আৰু আত্মাৰ স্পন্দন স্বৰূপ। স্বাধীনতা আন্দোলনক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই গঢ়ি উঠিছিল এক সৰ্বভাৰতীয় জাতীয় চেতনা। ভাৰতীয় সাহিত্যৰ এটা সময়ৰ অধিকাংশ ঠাই অধিকাৰ কৰা এই স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰতিচ্ছবিখন অসমৰ সাহিত্যতো ধূসৰ হৈ থকা নাছিল। এক প্ৰভাৱশালী মাধ্যম স্বৰূপে স্বাধীনতা সংগ্ৰামে অসমীয়া সাহিত্যৰো যথেষ্ট অংশ অধিকাৰ কৰি লৈছিল। কবিতা, উপন্যাস, নাটক, গল্প, প্ৰবন্ধ সকলোতে শক্তিশালী ৰূপত ই আত্মপ্ৰকাশ কৰিলে। অসমীয়া সাহিত্য ভাৰতীয় স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ কথাৰে, ভাৱেৰে, চিন্তাৰে মুখৰ হৈ পৰিল। লেখকসকলে স্বাধীনতা সম্পৰ্কে নিজৰ অভিজ্ঞতাক, চিন্তা-ভাৱনাক সাহিত্যৰ জৰিয়তে মূৰ্ত কৰি তুলিলে। অসমীয়া চুটিগল্পও এই শুভ সংক্ৰমণৰ ব্যতিক্ৰম হৈ নাথাকিল। আৱাহন, ৰামধেনুৰ দৰে যুগ সৃষ্টিকাৰী আলোচনীবোৰত স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰভাৱ ভালকৈয়ে পৰিলক্ষিত হ'ল। বিশেষকৈ আৱাহনৰ সময়চোৱাই আছিল স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ পূৰ্ণপয়োভবৰ সময়। ১৯২১ চনত মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলন আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে অসমতো ইয়াৰ ব্যাপক আৰু গভীৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হ'ল আৰু এই আন্দোলন কেন্দ্ৰিক নৱ-চেতনাৰ প্ৰতিফলন ঘটিছিল আৱাহন আলোচনীত। আৱাহন প্ৰকাশ হৈছিল ১৯২৯ চনৰ অক্টোবৰ মাহত। সেয়েহে আৱাহনৰ পাততেই ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ পটভূমিত ৰচনা কৰা সৰ্বাধিক চুটিগল্প পোৱা যায়। বাস্তৱ জীৱনৰ প্ৰতিফলনেৰে জাতীয় চেতনাৰে সমৃদ্ধ এই গল্পবোৰৰ দ্বাৰা

অসমীয়া সাহিত্যই বাস্তৱধৰ্মী ৰূপত আত্মপ্ৰকাশ কৰাৰ সুবিধা লাভ কৰিছিল।

ৰামধেনুৰ দিনতো স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ আধাৰত কিছুসংখ্যক গল্পৰ সৃষ্টি হ'ল। কিয়নো স্বাধীনতা আন্দোলনৰ শেষ সময়ছোৱাৰ সৈতে জড়িত আছিল ৰামধেনুৰ তৰুণ গল্পকাৰসকল। বিভিন্নজন গল্পকাৰে সুকীয়া সুকীয়া উপস্থাপনশৈলীৰে এই সৰ্বাত্মক প্ৰভাৱক স্বীকাৰ কৰি এই দুয়োটা যুগতে অবিস্মৰণীয় গল্প ৰচনা কৰিলে। এটা বিষয়কে কেন্দ্ৰ কৰি ৰচিত হোৱাৰ স্বত্বেও গল্পকাৰসকলৰ দৃষ্টিভংগী আৰু কথনশৈলীৰ পৃথকতাই গল্পবোৰৰ সৌন্দৰ্য আৰু গুৰুত্ব অক্ষুণ্ণ ৰাখিলে। ৰামধেনুৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়তো এই বিষয়ে চিন্তা-চৰ্চা কিছু পৰিমাণে অব্যাহত আছিল। অৱশ্যে সময় বাগৰাৰ লগে লগে স্বাভাৱিকভাৱেই স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰভাৱ ক্ৰমশঃ স্তিমিত হৈ আহিবলৈ ধৰিলে।

আমাৰ এই আলোচনা-পত্ৰত 'আৱাহন'ত প্ৰকাশ পোৱা গল্পবোৰহে সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

০.০.১ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

১৯৯২ চনতে শতবৰ্ষ অতিক্ৰম কৰা অসমীয়া চুটিগল্পৰ ইতিহাসে অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত এক চমকপ্ৰদ অধ্যায় ৰচনা কৰিছে। শতাব্দী অতিক্ৰম কৰা অসমীয়া চুটিগল্পৰ ক্ৰমবিকাশৰ স্তৰসমূহ সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আৰু অভিনৱত্বৰে প্ৰোজ্বল। ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামেও বিশেষ সময় এছোৱাত অসমীয়া গল্পক বিশেষভাৱে প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। কিন্তু এই সম্পৰ্কে হোৱা আলোচনা-গৱেষণা অন্যান্য বিষয়তকৈ তুলনামূলকভাৱে কম। অসমীয়া গল্প সাহিত্যত স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰভাৱৰ পৰ্যাপ্ত আলোচনা এতিয়াও হোৱা নাই। অথচ এইটো এটা খুবুই গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। বিস্তৃত গৱেষণাৰ বাবে ইয়াত যথেষ্ট সমল আছে। সেয়েহে এই বিষয়ে পাঠক, গৱেষক আৰু শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক অৱগত কৰোৱাৰ উদ্দেশ্যেৰে এই আলোচনা-পত্ৰ প্ৰস্তুত কৰি তোলা হৈছে। স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰভাৱ আৰু প্ৰতিক্ৰিয়া আৱাহন যুগৰ অসমীয়া চুটিগল্পত কিদৰে প্ৰতিফলিত হৈছিল সেই সম্পৰ্কে বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰিবলৈ এই আলোচনা-পত্ৰৰ দ্বাৰা প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

০.০.২ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

'আৱাহন যুগৰ চুটিগল্পত স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰতিফলন' - এই বিষয়টো বিস্তৃত আৰু গভীৰ। এই সম্পৰ্কে গৱেষণাৰ থল আছে, গৱেষণাৰ বাবে পৰ্যাপ্ত সমল আছে। কিন্তু এখন ক্ষুদ্ৰ পৰিসৰৰ আলোচনা-পত্ৰত ইয়াৰ সামগ্ৰিক আলোচনা সম্ভৱপৰ নহয়। সেয়েহে এই আলোচনা-পত্ৰত মূলতঃ 'আৱাহন'ৰ গল্পখিনিকহে সামৰিবৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। ইয়াৰ উপৰি ইয়াৰ লগত সম্পৰ্কিত অন্যান্য গল্প সংকলন, প্ৰবন্ধ ,আলোচনী

আদিৰ পৰাও তথ্য সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। এই আলোচনা-পত্ৰৰ বচনশৈলীত বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।

১.০.০ বিষয় পৰিচয় :

অসমীয়া চুটিগল্পৰ জন্ম আৰু বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত ১৮৮৯ চনত কলিকতাৰ পৰা প্ৰকাশিত 'জোনাকী' আলোচনীয়ে অবিস্মৰণীয় অৰিহণা যোগাইছিল। অসমীয়া সাহিত্যলৈ বমনাসবাদৰ টো কঢ়িয়াই অনা সৰ্বপ্ৰথম আলোচনী 'জোনাকী'ৰ জন্মই প্ৰকৃত অৰ্থত আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰো জন্মোৎসৱ। এই পাছপৰি থকা আন্ধাৰ দেশলৈ জোনাক নমাই অনাৰ সংকল্পৰে জোনাকীয়ে যিদৰে অসমীয়া সাহিত্যলৈ জোৰাৰ আনিলে, তেনেদৰে 'জোনাকী'ৰ পাততে প্ৰকাশ পোৱা প্ৰথম অসমীয়া চুটিগল্পৰ স্ৰষ্টাৰূপে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ কৃতিত্ব আৰু সুখ্যাতি যাউতিযুগীয়া হৈ ৰ'ল।

অসমীয়া চুটিগল্পৰ এই বুৰঞ্জীলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় ইয়াৰ প্ৰধান যুগকেইটা একো একোখন যুগান্তকাৰী আলোচনীৰ নামক কেন্দ্ৰ কৰি নামাংকিত হৈছে। এই যুগকেইটা হ'ল ক্ৰমে জোনাকী যুগ, আৱাহন যুগ, বামধেনু যুগ আৰু তাৰ পিছত উত্তৰ বামধেনু যুগ। গতিকে দেখা যায় যে অসমীয়া চুটিগল্পৰ উত্তৰ আৰু ক্ৰমবিকাশৰ ধাৰাটো অসমীয়া পত্ৰিকাৰ সৈতে ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত আৰু যুগ সৃষ্টিকাৰী পত্ৰিকাকেইখন আছিল সেই যুগৰ আত্মস্বৰূপ, সামাজিক আৰু মানসিক অনুভূতিৰ ধ্বজাবাহক।

'জোনাকী' যুগৰ পিছত ১৯২৯ চনৰ অক্টোবৰ মাহত ডাঃ দীননাথ শৰ্মাৰ সম্পাদনা আৰু নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰীৰ পৃষ্ঠপোষকতাত কলিকতাৰ ৩ নং গোবিন্দ বোস লেনৰ এটা ভাড়াঘৰৰ পৰা প্ৰকাশিত হ'ল *আৱাহন* আলোচনী (বেছিভাগ আলোচনাতে এইদৰে উল্লেখ আছে যদিও প্ৰথম সংখ্যাৰ *আৱাহন*ৰ পিছফালে 'কামৰূপ প্ৰেছত মুদ্ৰিত আৰু ৪২ নং বাদুৰ বাগান ষ্ট্ৰীটৰ পৰা প্ৰকাশিত' বুলিহে আছে)। আৱাহনে অসমৰ জাতীয় জীৱনলৈ এক নতুন আলোড়ন আনিলে। *আৱাহন* প্ৰকাশৰ সময়ছোৱা আছিল অসম, ভাৰতবৰ্ষকে ধৰি সমগ্ৰ বিশ্বৰ বাবেই অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ। সমগ্ৰ বিশ্ব কঁপাই প্ৰথম মহাসমৰ সংঘটিত হৈ গৈছে, ৰুচ বিপ্লৱৰ নৱজাগৰণেও টোৱাই নিছে পৃথিৱী আৰু সেই সময়তে সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষত স্বাধীনতা আন্দোলনৰ জোৰাৰ উঠিছে। অসহযোগ আন্দোলনে সৰ্বত্ৰ প্ৰসাৰ লাভ কৰিছে। অসমকো এই আন্দোলনে জোকাৰি গৈছে। স্বাধীনতাৰ ধ্বনিৰে স্বাধীনতাৰ তেতিয়া অসমৰ আকাশ-বতাহ মুখৰিত। সদ্যগঠিত কংগ্ৰেছত অসমীয়া মধ্যবিত্তৰ একবৃজন অংশই যোগদান কৰিছে। গুৱাহাটীৰ পাণ্ডুত কংগ্ৰেছৰ সৰ্বভাৰতীয় অধিৱেশনৰ সফলতাৰে সম্পন্ন কৰা হৈছে। আইন অমান্য আন্দোলন তেতিয়া দুৱাৰ দলিত। তেনে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ সময়তে জন্ম হ'ল *আৱাহন*ৰ।

সেই সময়ত ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনে অসমৰ জনসাধাৰণক অতি গভীৰভাৱে

ৰেখাপাত কৰিছিল আৰু এই আন্দোলনৰ নতুন আদৰ্শ আৰু চেতনা প্ৰতিফলিত হৈছিল আৱাহনত। এই বিষয়ে দীননাথ শৰ্মাই কৈছে- ‘১৯২১ চনত ভাৰত জুৰি ব্ৰিটিছ সাম্ৰাজ্যবাদী বিৰোধী জাতীয় আন্দোলনৰ সোঁত বৈ গৈছিল। তাৰ টোৱে পূৰ্ব প্ৰান্তৰ অসমকো প্লাৱিত কৰিছিল। ব্ৰিটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামত অসমীয়া জাতীয় চেতনা বহু গুণে বাঢ়ি যায়। এই নৱ-চেতনাই আমাৰ সাহিত্যত নতুন তেজৰ সঞ্চৰ কৰে। আৱাহন এই মহৎ চেতনাৰ আৱশ্যগ্ৰাহী সৃষ্টি। (শৰ্মা, দীননাথ, অসমীয়া সমাজ আৰু আৱাহন ২)

গতিকে স্বাভাৱিকভাৱেই আৱাহন যুগত ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ পটভূমিত ভালেমান চুটিগল্প গঢ় লৈ উঠিল। ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনক লৈ সেই সময়ৰ মানুহৰ মাজত এক দোমোজাৰো সৃষ্টি হৈছিল, আশংকাৰো উৎপত্তি হৈছিল; বাক-বিতণ্ডা, মতানৈক্যৰো সৃষ্টি হৈছিল। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যেতিয়া স্কুল-কলেজ ত্যাগ কৰিলে অৱধাৰিতভাৱেই অভিভাৱকসকলৰ মনতো দ্বিধা আৰু শংকাৰ সূচনা হ’ল। এইবোৰৰো প্ৰকাশ আৱাহনৰ চুটিগল্পৰ পৰিলক্ষিত হয়।

মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বৰ আৰম্ভ হোৱা এই স্বাধীনতা আন্দোলন কেৱল ৰাজনৈতিক আন্দোলনেই নাছিল, ই আছিল সামাজিক সংস্কাৰৰো এক শক্তিশালী মাধ্যম। এই আন্দোলনৰ আধাৰতেই জনসাধাৰণৰ অৰ্থনৈতিক স্বাৱলম্বিতা, শিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণ আৰু নাৰী-মুক্তিৰ বাবে প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছিল। গান্ধীজীৰ এই সমাজ সংস্কাৰমুখী আন্দোলনৰ প্ৰভাৱত আৱাহন যুগত কিছু সংখ্যক চুটিগল্প লিখা হ’ল। ৰামৰাজ্য স্বপ্নৰ উদ্দেশ্যেৰে সাম্প্ৰদায়িক সম্প্ৰীতি অটুট ৰাখিবলৈকো যথেষ্ট সংখ্যক গল্প ৰচনা কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত প্ৰধান আছিল হিন্দু-মুছলমানৰ সম্প্ৰীতি। মহাত্মা গান্ধীৰ নাৰী-মুক্তিৰ বাণীয়ে অসমকো স্পৰ্শ কৰিছিল। যুগ যুগ ধৰি অন্ধবিশ্বাস আৰু শিক্ষাহীনৰ কবলৰ প্ৰতি থকা অসমীয়া নাৰীক জগাবলৈ আৱাহনৰ পাতত ভালেসংখ্যক গল্পৰ সৃষ্টি হ’ল। আৱাহন যুগত অসমৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ঘটা প্ৰসাৰেও নাৰী-মুক্তি আন্দোলনক সক্ৰিয় আৰু শক্তিশালী কৰি তুলিলে।

ভাৰতীয় স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰতিফলন আৱাহন আৰু পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত ৰামধেনুৰ কিছুসংখ্যক গল্পত পৰিলক্ষিত হয়। অৱশ্যে ৰামধেনুত বেছিকৈ প্ৰতিফলিত হৈছিল স্বাধীনতাৰ প্ৰতি মানুহৰ মোহভংগৰ চিত্ৰখনহে। ১৯৫০-৫১ চনৰ ৰামধেনুৰ প্ৰকাশ ঘটিছিল। তেতিয়া ভাৰতে ইতিমধ্যে স্বাধীনতা লাভ কৰিছে। স্বাধীনতাৰ ফলশ্ৰুতিত সৃষ্টি হোৱা দেশ বিভাজনৰ কলংকিত অধ্যায়ে অসমীয়া চুটিগল্প গৰকি থৈ গৈছে। স্বপ্নভংগৰ বেদনাই সেই সময়ৰ সাধাৰণ মানুহখিনিক স্ৰিয়মান কৰি তুলিছিল। পৰম আকাংক্ষিত স্বাধীনতাৰ প্ৰতি মানুহৰ সেই সময়ত মোহভংগ ঘটিল। বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য, চৈয়দ আব্দুল মালিক, মেদিনী চৌধুৰী আদিৰ গল্পত এই সময়ছোৱাই বাঙালি ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিছে।

আৱাহন চলি থকা অৱস্থাতে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ নেতৃত্বত বাঁহী আলোচনীখনো প্ৰকাশ হৈ আছিল। ১৯০৯ চনত আৰম্ভ হৈ ১৯৩৮ চনৰ বেজবৰুৱাৰ মৃত্যুলৈকে বাঁহী আৰু বেজবৰুৱা অভিন্ন হৈয়েই আছিল। ১৯৩২ চনত বাঁহী (২০ শ বছৰ, ৭ম সংখ্যা)ত বেজবৰুৱাৰ 'পাতমুগী' গল্প প্ৰকাশিত হ'ল। এই গল্পটোত পাতমুগীয়ে মহাত্মা গান্ধীৰ আদৰ্শৰে জীৱন অতিবাহিত কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈছে। মনস্তাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীৰে লিখা এই গল্পটো বহুচৰ্চিত আৰু বহুপঠিত। তাইক বিয়া কৰাই হঠাতে ত্যাগ কৰি অদৃশ্য হোৱা গিৰিয়েকৰ এই দুৰ্বাৱহাৰত পাতমুগীয়ে পাইছে পুৰুষ জাতিৰ প্ৰৱৰ্ণনা আৰু নিষ্ঠুৰতাৰ প্ৰমাণ। সেয়েহে তাই গাঁৱৰে দদায়েকৰ সৈতে গিৰিয়েকৰ বিৰুদ্ধে কছৰীত গোচৰ তৰিবলৈ গৈছে। সেই যাত্ৰাতে পাতমুগীয়ে আদবয়সীয়া দদায়েকৰ তেনেই ক্ষুণ্ণকীয়া দুৰ্বলতাৰ উমান পালে। প্ৰথমাৱস্থাত তাই দদায়েকৰ এই শোচনীয় অৱস্থা উপভোগ কৰিছে যদিও পিছত মুহূৰ্ততে নিজকে সম্বৰণ কৰি গস্তীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে আৰু অভাৱনীয়ভাৱে তাইৰ পৰিৱৰ্তন ঘটাইছে। তাইৰ প্ৰতি কৰা অবিচাৰৰ প্ৰতিবাদ স্বৰূপে গিৰিয়েকৰ নামত গোচৰ তৰাৰ সিদ্ধান্ত পাতমুগীয়ে পৰিত্যাগ কৰিছে আৰু মহাত্মা গান্ধীৰ অহিংসাৰ আদৰ্শৰে স্বদেশ আৰু আৰ্তজনৰ হকে জীৱনটো উছৰ্গা কৰিবলৈ সংকল্পবদ্ধ হৈছে - 'মই মোৰ মনটো শিলৰ খুটি যেনেকৈ বান্ধিলো। মহাত্মা গান্ধীৰ বাক্য শিৰত লৈ মই স্বদেশ আৰু সকলোৰে হ'কে ঘাইকৈ দুখীয়াৰ হকে মোৰ এই জীৱনটো উছৰ্গা কৰিলো।' (শইকীয়া ২৫৩) পাতমুগী এজনী সাধাৰণ কুমাৰ জাতৰ দেখনিয়াৰ ছোৱালী - শিক্ষা-দীক্ষাৰ পৰা যি বহু আঁতৰত। ভৰ যৌৱনতে তাইক গিৰিয়েকে পৰিত্যাগ কৰিলে। সেইজনী পাতমুগীয়েই ইমানেই মহাত্মা গান্ধীৰ অহিংসা মন্ত্ৰেৰে প্ৰভাৱান্বিত আৰু অনুপ্ৰাণিত হ'ল যে গিৰিয়েকৰ নামত গোচৰ দিবলৈ বাদ দি তাই স্বদেশ আৰু স্বজনৰ মংগলৰ অৰ্থে কাম কৰাৰ বাবে আত্মত্যাগী সিদ্ধান্ত ল'বলৈ সক্ষম হৈছে।

এই ঘটনাই সেই সময়ত আমাৰ জনসাধাৰণৰ মাজত গান্ধীবাদী আদৰ্শ আৰু স্বৰাজ আন্দোলনৰ সৰ্বতোপ্ৰসাৰী প্ৰভাৱ আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ কথাকে সূচায়।

আৱাহনৰ জন্মলগ্নেৰে পৰা স্বাধীনতাৰ প্ৰতি থকা সুতীৰ হাবিয়াস পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰথম বছৰ, প্ৰথম সংখ্যাত প্ৰকাশ পোৱা সম্পাদকীয়ত 'বৰলাটৰ ঘোষণা' সন্দৰ্ভত মহাত্মা গান্ধীৰ উদ্ধৃতি দিয়া হৈছে। 'তোমালোকে আমাক সাদৰিবলৈ আগবাঢ়িলে আমি পিছ পৰি নাযাওঁ, কিন্তু আন্তৰিকতা নহ'লে আমাৰ সহযোগিতা নোপোৱা। বৃটিছ ৰাজনীতিসকলে যেনেভাৱে ভাৰতক ভুৱা দিবলৈ চাইছে সেই দিন এতিয়া আৰু নাই।' (আৱাহন, সম্পাদকীয় ১১১) প্ৰথম বছৰ, ষষ্ঠ সংখ্যাৰ আৱাহনৰ সম্পাদকীয়ত দীননাথ শৰ্মাই লিখিছে আইন অমান্য আন্দোলনত মহিলাৰ ভূমিকা আৰু সত্যগ্ৰহ আন্দোলনত বিদেশী বস্ত্ৰ বৰ্জনৰ সাৰ্থকতা আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিষয়ে। প্ৰথম বছৰ, প্ৰথম

সংখ্যা আৱাহনত প্ৰকাশ হৈছিল নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰীৰ 'পোহৰী' গল্পটো। জনজাতীয় সমাজখনৰ সৈতে তেওঁৰ বিশেষ পৰিচিতি আছিল। তেওঁৰ বেছিভাগ গল্পই আৱৰ্তিত হৈছে এই সমাজখনক কেন্দ্ৰ কৰি। সেই সময়ৰ ক্ষয়িষ্ণু জমিদাৰী সমাজ, জনজাতীয় সহজ-সৰল জীৱন, কুসংস্কাৰৰ বলি হোৱা নাৰীৰ জীৱন এইবোৰক লৈয়েই তেওঁৰ গল্পবোৰ লিখা হৈছে। 'পোহৰী' গল্পটোৰ জৰিয়তে লেখক সৰল জনজাতীয় গাভৰু পোহৰীৰ প্ৰেম আৰু ত্যাগৰ মহিমা মৰ্মস্পৰ্শী ৰূপত প্ৰকাশ কৰিছে। গল্পটোত যোত্ৰবান মানুহৰ শঠতা, অন্যায়ৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ পোহৰীৰ পিতৃ ভাদোৰ মুখেৰে গান্ধীৰ বামৰাজ্যৰ আকাংখ্যা ব্যক্ত কৰা হৈছে। সি মনে মনে ভাবিলে - 'কেতিয়া গান্ধীৰ ৰাজ্য হ'ব।' (আৱাহন ১৬) নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰীৰ আৱাহন প্ৰথম বছৰ, ১২ শ সংখ্যাত প্ৰকাশ হৈছিল 'অসম্পূৰ্ণ আইন' নামৰ গল্পটি। এই গল্পটোতো অসহযোগ আন্দোলনৰ প্ৰতিচ্ছবি এখন পোৱা যায়। ইয়াৰ বৃদ্ধ আদ্যনাথৰ বিবাহৰ প্ৰস্তুতিক লৈ চিত্ৰিত কৰা হৈছে এক হাস্যৰসাত্মক পৰিৱেশ। দেশত তেতিয়া সৰ্বত্ৰতে অসহযোগ আন্দোলনৰ জোৱাৰ উঠিছে। দুৰ্গাপূজাতো যাতে কোনোৱে বিলাতী বস্তু নিকিনে, এই বাবে হাট-বজাৰত জোৰ-পিকেটিং চলিছে। সত্যাগ্ৰহ কৰাৰ অপৰাধত পুলিছে স্বেচ্ছাসেৱকসকলক ধৰি লৈ গৈছিল। এই প্ৰসংগত গল্পটোত মহাত্মা গান্ধী আৰু তেখেতৰ স্বৰাজৰ ধ্বনি উচ্ছাৰিত হৈছেঃ 'স্বেচ্ছাসেৱকবিলাকৰ আজি বিচাৰ হ'ব। কছাৰী ঘৰ দৰ্শকেৰে পৰিপূৰ্ণ হৈছে। পুলিচে বাছি বাছি কেইজনমান ভাল মানুহক হে ভিতৰলৈ সোমাবলৈ দিলে, কাৰণ সকলোলৈ হেই ঠাইৰ নাটনি। বাহিৰত থিয় হৈ সকলোৱে 'মহাত্মা গান্ধীৰ জয়', 'স্বৰাজৰ জয়' বুলি ঘনে ঘনে চিঞৰি দিকবিদিক কঁপাই তুলিলে।' (আৱাহন ১২১৫)

মহীচন্দ্ৰ বৰা 'আৱাহন' যুগৰ অন্যতম গল্পকাৰ। বেজবৰুৱাই প্ৰতিষ্ঠা কৰি থৈ যোৱা হাস্য-ব্যংগ ৰসৰ ধাৰাটোৰ তেখেত সুযোগ্য উত্তৰাধিকাৰী। প্ৰথম বছৰ, ষষ্ঠ সংখ্যা 'আৱাহন'ত প্ৰকাশিত এই গল্পকাৰৰ 'কাউন্সিল বয়কট'ৰ আকস্মিক আৰম্ভণি এইদৰে হৈছে - 'খবৰ চমৎকাৰ'। ইমান দিন যিহকে ভাবিছিল সেয়াই হ'ল। অসহযোগ আন্দোলনৰ পুনৰ আৰিভাৰ। কংগ্ৰেছৰ শেষ সিদ্ধান্ত, মহাত্মাৰ বাণী, কোনো কংগ্ৰেছ সভাই বা কংগ্ৰেছৰ প্ৰতি থকা কাউন্সিলৰ লগত সংশ্ৰৱ ৰাখিব নোৱাৰিব।' এই গল্পটোত নবীন আৰু প্ৰবীণ দুটা দলৰ মতানৈক্য ঘটিছে। ৰায়বাহাদুৰ বৰুৱাৰ মতে কংগ্ৰেছেই দেশখন খালে, ডেকা ল'ৰাবোৰৰ মুৰবোৰ চোবালে। আনহাতে গান্ধীবাদী আদৰ্শৰে উদ্বুদ্ধ নবীনে কৈছে - 'যুগান্তৰ মহাত্মা গান্ধীৰ ত্যাগৰ আদৰ্শ লৈ আগবাঢ়ক, যঁতৰত সূতা কাটক, কাপোৰ ব'ক, ল'ৰাৰ শিক্ষা বন্ধ কৰক, ছোৱালীক বিয়া স্ত্ৰীগত ৰাখক - দেশ স্বাধীন হ'বলৈ দিয়ক, তুচ্ছ বৃত্তি পৰিত্যাগ কৰক।' (আৱাহন ৬৩০) আকৌ এবাৰ ৰায়বাহাদুৰে কথা প্ৰসংগত কংগ্ৰেছ নেতা-পালিনেতা হ'তৰ স্বার্থহেয়ী ৰূপ দেখি তাচ্ছিল্য কৰোতে নবীনে উত্তৰ দিছে - 'নেতাসকলে

যি কি নকৰক মোৰ মানত কিন্তু কংগ্ৰেছৰ মহাত্মাৰ বাণী বেদবাক্য। তাক আখৰে আখৰে পালন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম। দেশত নেতাৰ অভাৱ হ'লেও কৰ্মীৰ অভাৱ নাই। দেশমাতৃকাৰ কৰুণ আহ্বানত তৰুণ শক্তি আজি জাগৃত হৈ উঠিছে।' (আৱাহন ৬৩১) কাউন্সিলৰ পদবীৰ বাবে ৰায়বাহাদুৰ বৰুৱা চাহাব আৰু স্থানীয় মুচিবোৰৰ চৰ্দাৰ শ্ৰীচিৰতন মুচিৰ মাজত নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হ'ল আৰু বিপুল ভোটত মুচি জিকিল। মুচিক ভোট দিবলৈ গাঁৱে গাঁৱে যুৱকৰ দলে হাতত জাতীয় পতাকা লৈ মহাত্মা গান্ধীৰ জয়ধ্বনি দি আবেদন কৰি ফুৰা দেখা গৈছিল।

প্ৰথম বছৰ, সপ্তম সংখ্যা আৱাহনত প্ৰকাশিত হৈছিল মহীচন্দ্ৰ বৰাৰ 'চৰ্দাৰ বিল' গল্পটো। ভাৰতত যুগ যুগ ধৰি চলি অহা বাল্যবিবাহ বন্ধ কৰিবলৈ তৰুণ সংস্কাৰকামী দল এটা আৰু সুবিধাবাদী বক্ষণশীল দল এটাৰ মাজত চলা দ্বন্দ্বক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই গঢ় লৈ উঠিছে এই গল্পৰ কাহিনীভাগ। তাতেই গান্ধী নেহৰুৰ কথাও প্ৰাসংগিকভাৱে আহি পৰিছে। 'গান্ধী নেহৰুৰ ভাৰতবৰ্ষৰ বৰ্তমান অৱস্থাত লাগে কি? চৰকাৰৰ লগত নন কো-অপাৰেশ্যন, আইন ভংগ, ছিভিল ডিছ অবিডিয়েন্স। ইফালে গান্ধীয়ে লোণ আইন আদি ভংগ কৰিবলৈ হুংকাৰ কৰিছে।' (আৱাহন ৭০১) সেইদৰে আৱাহন ২ য় বছৰ, ১২ শ সংখ্যাত প্ৰকাশিত মহীচন্দ্ৰ বৰাৰ 'যুদ্ধবিৰতি' গল্পটোত প্ৰসংগক্ৰমে সোমাইছেই স্বাধীনতা আন্দোলনৰ বিষয় - 'ভাৰতজুৰি কেৱল মাথোন অসহযোগ আন্দোলন আৰু ঘূৰণীয়া মেজমেলৰ কথা।' (আৱাহন ১৩৪৪)

সেইদৰে ২ য় বছৰ, চতুৰ্থ সংখ্যাত এইজন গল্পকাৰৰে 'পুনৰ্জন্মৰ দক্ষিণা' গল্পটোতো স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। স্বদেশপ্ৰেমৰ এটি গীতেৰে গল্পটোৰ আৰম্ভণি ঘটিছে - 'ভাৰত আকাশে তাৰকা উৰিলে, সুৰেন্দ্ৰ তিলক নৌৰজী গোখলে।' (আৱাহন ৪১৫) সেই সময়ত কিছু সংখ্যক মানুহৰ মাজত দোখোৰমোখোৰ অৱস্থাৰ সৃষ্টি হৈছিল স্বৰাজক কেন্দ্ৰ কৰি, স্বৰাজকৰ্মীসকলৰ কিছু কথা-কাণ্ডক লক্ষ্য কৰি। গল্পটোত হৰকিশোৰে কৈছে — 'স্বৰাজৰ নো বুজিছে কি সোপা? ডাঙৰ ডাঙৰ নেতা বিলাকেই আজিলৈকে ঠিক কৰিব পৰা নাওই, স্বৰাজ বগা নে ক'লা? স্বৰাজৰ নামতেই এই খলিহা-পুঠিবোৰৰ ৰং চায় কেনে? আন্দোলনৰ সমৰ্থক চন্দ্ৰই এই কথাত উত্তেজিত হৈ কৈছে - 'আমাৰ দেশ আমাৰ হাতলৈ আহিব, আন বিদেশীক আমাক নালাগে। এই কথাটো ধঁপাত খোৱাৰ দৰেই সহজ।' তেতিয়া আকৌ পণ্ডিতে বিদ্ৰূপৰ হাঁহি মাৰি কৈছে - এৰা বোপা, তুমিহে সাৰ বুজিছা। বিদেশীক নালাগে, বিদেশীৰ ৰেল-জাহাজ হ'লে লাগে, বিদেশীৰ টেলিগ্ৰাফ, পোষ্ট অফিচ লাগে আৰু বিদেশীক হ'ল নালাগে। আজিলৈকে বিলাতফেষত চাই চাই নেতা কৰিলে। নেতাসকলে কোনো আয়াস নকৰাকৈ কেৱল নেতা হৈয়ে থাকিবলৈহে হাবিয়াস কৰে (আৱাহন ৪১৬)... ইত্যাদি ইত্যাদি।

যথেষ্ট দীঘল এই গল্পটোত অনেক মতানৈক্য, বাকবিতণ্ডাৰ শেষত মহাত্মা গান্ধীৰ অটল আদৰ্শ আৰু দৃঢ় স্থিতিক লৈ সকলোৰে মন ফৰকাল হৈছে আৰু সমস্বৰে কৈ উঠিছে - 'মহাত্মা গান্ধীৰ জয়, স্বৰাজৰ জয়।'

উমেশ চন্দ্ৰ শইকীয়া আৱাহন যুগৰ অন্যতম গল্পকাৰ। এইজন গল্পকাৰৰ ভালেসংখ্যক গল্পৰ আধাৰেই হৈছে মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত আৰম্ভ হোৱা অহিংসা আন্দোলন। ২য় বছৰ, ২য় সংখ্যা *আৱাহন*ত প্ৰকাশিত উমেশ চন্দ্ৰ শইকীয়াৰ এটা এনে ভাৱৰ সাৰ্থক গল্প হৈছে 'সেৱা'। ইয়াত এজন চৰকাৰী বিচাৰকৰ মুখেৰে মহাত্মা আন্দোলনৰ প্ৰতি অকুণ্ঠ মানসিক সহযোগ পৰিলক্ষিত হৈছে - 'জানাই মহাত্মাৰ অসহযোগ আন্দোলন আজি ভাৰতত কিমান প্ৰবল। মহাত্মাৰ মহাবাণী আজি ভাৰতীয় প্ৰজন্মৰ মূলমন্ত্ৰ। বিশেষকৈ মহাত্মাক কাৰাৰুদ্ধ কৰাৰ পৰা দিনে দিনে লাখে লাখে হাঁহি হাঁহি ভাৰতৰ নৰ-নাৰীসকলে কাৰাবৰণ কৰিছে। কিমানে ফাটেকত অনশন ব্ৰত পালন কৰি দেশীয় ভাইসকলৰ হিতৰ বাবে প্ৰাণ বিসৰ্জন কৰিছে, কিমান পুলিচৰ লাঠীৰ মাৰ খাব লাগিছে তাৰ সীমা নাই - 'দোষ দেশৰ কাম কৰা।' (আৱাহন ৩৪২) এনে এজন কুমলীয়া কলেজীয়া ছাত্ৰ দেশসেৱকক বৰ ছাহাবৰ নিৰ্দেশ মৰ্মে ছমাহৰ সশ্ৰম কাৰাদণ্ড প্ৰদান কৰি এই বিচাৰকজন ভীষণ অন্তৰ্দ্ৰন্থত ভুগিছে। কাৰণ এই দেশসেৱকক দোষ এইটোৱেই যে তেওঁ দেশক সেৱা কৰিছে নিঃস্বার্থভাৱে, হোজা মানুহৰ মাজত মহাত্মাৰ বাণী প্ৰচাৰক কৰিছে; দুবেলা দুসাজ খাবৰ বাবে। কপাহ কাটি সূতা উলিয়াই কাপোৰ ল'বলৈ শিকাইছে, কানি-ভাঙৰ পৰা আঁতৰি থাকিবলৈ শিকাইছে। এনে নিৰ্দোষীজনক শাস্তি প্ৰদান কৰি ঘৰলৈ আহি তেওঁ দেখিছেহি ঘৰতে পত্নী মাধৱীয়ে তেওঁৰ আজ্ঞাতে মহাত্মাক পূজা কৰিবলৈ থাপনা পাতি লৈছে - 'সমুখত মহাত্মাৰ প্ৰতিমূৰ্তি। চৰণত পুষ্প, দীপ, চৌপাশে দেশভক্ত কৰ্মবীৰ দেশপ্ৰাণ নেতাসকল।' পত্নীৰ এই পূজাত বিচাৰকজন ভক্তিত গদগদ হৈ পৰিছে আৰু মহাত্মাৰ মূৰ্তিৰ আগত আঠু লৈছে। দ্বিতীয় বছৰ, প্ৰথম সংখ্যা *আৱাহন*ত প্ৰকাশিত বিপিন চন্দ্ৰ বৰাৰ স্বদেশপ্ৰেমৰে সিক্ত গল্প *আৱাহন*ত এগৰাকী যুৱতীৰ 'অমল'ৰ দেশপ্ৰেমৰ নিদৰ্শন আছে। অমলে সাংসাৰিক বান্ধোনত বান্ধ খাবলৈ অনীহা প্ৰকাশ কৰিছে এই দেশপ্ৰেমৰ বাবেই। 'দাম্পত্য প্ৰণয়তকৈও ভাল, উজু এই দেশপ্ৰেম। ভাবি চ'ক কি উদাৰ মাতৃৰ এই আৱাহন। ইয়াৰ সুৰতে সুৰ মিলাই মোৰ জীৱনৰ বাকী দিনকেইটা কটাই দিম বুলি ভাবিছো।' (আৱাহন ৯৭) গল্পটো আৰম্ভ হৈছে এইদৰে - '... বাহিৰত এটা উত্তেজনাৰ কোলাহল শুনিবলৈ পালো 'বন্দে মাতৰম্'।' গল্পটোত অন্য এজন কংগ্ৰেছ কৰ্মী চৌধুৰীয়ে কলেজৰ আগত সত্যাগ্ৰহ কৰি জেলত সোমাবলগীয়া হৈছে। চৌধুৰীৰ মাতৃয়ে কিন্তু এই কথা সহজে গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাই। দেশৰ উন্নতিৰ বাবে ল'ৰাহঁতে আৰম্ভ কৰা স্বৰাজ আন্দোলন, সত্যাগ্ৰহ, অনশন এইবোৰক তেওঁ সম্পূৰ্ণ

আস্থাত ল'ব পৰা নাই - 'কিহে পাইছিল তোক ক'ব নোৱাৰো। কলেজৰ আগত সত্যাগ্ৰহ কৰাতকৈ যদি তই অন্য কাম কৰিয়েই ফাটেকত পৰিলিহেঁতেন সিও ভাল আছিল। মোৰ বোধেৰে এনেকৈ ঘৰত বহি সূতা কাটি থকা হ'লেও দেশৰ অলপ উন্নতি হ'লহেঁতেন।' (আৱাহন ৯৮)

আৱাহন যুগৰ বিশিষ্ট গল্পকাৰ হলীৰাম ডেকাৰ 'বিধিবাম' গল্পটোতো (দ্বিতীয় বছৰ, চতুৰ্থ সংখ্যা) স্বদেশী আন্দোলনৰ প্ৰসংগ টানি অনা হৈছে - 'পাষণ কাৰাগাৰৰ মাজত দিবাকৰ চলিহাৰ অন্তৰ বাৰে বাৰে উদ্বেলিত হৈ উঠিছিল। তেওঁৰ আছিল গভীৰ কৰ্তব্য নিষ্ঠা, অকৃত্ৰিম স্বদেশ প্ৰেম, ভাৱ প্ৰকাশৰ অনৱগুণ্ঠিত স্বাধীনতা।' (আৱাহন ৩৯১)

দ্বিতীয় বছৰ, দশম সংখ্যাত প্ৰকাশ পোৱা আৱাহন বিশিষ্ট গল্পকাৰ উমেশ চন্দ্ৰ শইকীয়াৰ অন্য এটি দেশপ্ৰেমেৰে প্ৰোজ্বল গল্প হ'ল 'নবীন'। কলেজীয়া ছাত্ৰ নবীনৰ মুখত 'জয় মহাত্মা গান্ধী কি', 'জয় ভাৰত মাতা কি, জয় পূৰ্ণ স্বৰাজ কি'! - কাৰণ নবীন দেশসেৱকৰ দলৰত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। সত্যাগ্ৰহী নবীন ৰায়চাহাবৰ ল'ৰা, ঘৰত কুটা এগছো কৰিব নলগা নবীনে এতিয়া দেশৰ বাবে সকলো কষ্ট মূৰ পাতি লৈছে। পিতৃৰ হাক বচন নামানি নবীন হ'লগৈ প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছ কমিটিৰ যুটীয়া সম্পাদক। পিতৃৰ উপদেশ সি নামানিলে, তাৰ মুখত ওলাল - 'মহাত্মা মোৰ পিতা'। নবীনৰ দেশপ্ৰেমত ৰায়চাহাব অতীৰ্থ হৈ তাক সমগ্ৰ অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত কৰিলে। নবীন কিন্তু তাৰ দেশপ্ৰেমত একনিষ্ঠ ভাৱে নিমজ্জিত হৈ থাকিল, 'এতিয়া মহাত্মাৰ চৰণ দৰ্শন পাইছো, চৰণত আশ্ৰয়ো পাইছো। ভৱিষ্যতৰ কথা নাজানো।' (আৱাহন ১১৩০)

এই সংখ্যাটোতেই প্ৰকাশ পাইছে 'কৰাচী কংগ্ৰেছ দৰ্শন' নামৰ চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানীয়ে লিখা বৃহৎ কলেবৰৰ প্ৰবন্ধ এটি। এই সংখ্যাৰ সুদীৰ্ঘ সম্পাদকীয়ত সম্পাদকে লিখিছে 'জাতীয় পতাকাৰ তাৎপৰ্য আৰু মহাত্মাৰ জয়যাত্ৰা'ৰ বিষয়ে।

দ্বিতীয় বছৰ, একাদশ সংখ্যাত বিশিষ্ট গল্পকাৰ হলীৰাম ডেকাৰ গল্প - 'পেৰা-কাকত'তো প্ৰসংগক্ৰমে টানি অনা হৈছে মহাত্মা গান্ধীৰ স্বৰাজ আন্দোলনৰ কথা।

আৱাহনত প্ৰকাশিত ভালেসংখ্যক গল্পত গল্পৰ মূল বিষয় স্বাধীনতা সংগ্ৰাম; সেয়েহে গল্পৰ প্ৰেক্ষাপট হিচাপে এই সংগ্ৰামৰ কথা বাৰম্বাৰ আহিছে। কেতিয়াবা কোনো কোনো গল্পত প্ৰাসংগিক ভাবে উল্লেখিত হৈছে ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ কথা। কাৰণ সেই সময়ত এই সৰ্বাত্মক স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰভাৱক আগ্ৰাহ্য কৰিব পৰা নগৈছিল। আৱাহনৰ গল্পকাৰসকলৰ বেছিভাগেই আছিল সচেতন মন আৰু পূৰ্ণ চিন্তাৰ অধিকাৰী। গতিকে এনে এক শক্তিশালী আদৰ্শ আৰু চেতনা তেওঁলোকৰ বাবে পৰম প্ৰেৰণাস্বৰূপ আছিল। গল্পৰ বাহিৰেও ইয়াত বিভিন্ন প্ৰবন্ধ প্ৰকাশিত হৈছিল মহাত্মা গান্ধী আৰু তেওঁৰ স্বৰাজ আন্দোলনৰ সম্পৰ্কে। যথেষ্ট সংখ্যক সম্পাদকীয়তো আন্দোলনৰ স্পষ্ট প্ৰভাৱ আছিল।

তৃতীয় বছৰ, সপ্তম সংখ্যাৰ চন্দ্ৰকান্ত বৰকাকতিৰ ‘আশীৰ্বাদ’ গল্পটোতো আন্দোলনৰ সৰ্বতোপ্ৰসাৰী প্ৰভাৱৰ কথা আছে। গল্পত নায়কে ধৰণীয়ে পিতৃলৈ চিঠি লিখিছে ‘আপোনাৰ অনুমতি নোলোৱাকৈ দেশমাতৃৰ আহুন উপেক্ষা কৰিব নোৱাৰি জাতীয় যুদ্ধত জপিয়াই পৰিলোঁ। পৃথিৱীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ মানৱ মহাত্মা গান্ধীৰ ইংগিতত আজি ভাৰতৰ জনশক্তি টলমল, বিশেষকৈ যুৱশক্তি। সত্যৰ অনুৰোধত কেতিয়াও বহি থাকিব নোৱাৰি।’ (আৱাহন ৭৮৫) সেই সময়ৰ স্বদেশী আন্দোলনৰ প্ৰভাৱ সৰ্বতোপ্ৰসাৰী হৈ পৰিছিল। জাতীয় আন্দোলনে ভীষণ আকাৰ ধৰিলে। ডেকাসকলে চৰকাৰৰ আইন অমান্য কৰি দলে দলে জেললৈ যাবলৈ ধৰিলে। ‘অতি অলপ দিনৰ ভিতৰতে ভাৰতৰ সকলো জেলখানা সত্যাপ্ৰহী বন্দীৰে পৰিপূৰ্ণ হ’ল। নতুনকৈ গ্ৰেপ্তাৰ কৰা সকলক থবৰ বাবে স্থানাভাৱ ঘটিল।’ (আৱাহন ৭৮৬) আনকি সাধাৰণ বিয়া এখনতো নামতীসকলে গীত জুৰিছে - ‘সত্যব্ৰত গ্ৰহণ কৰি এ গান্ধীৰ বাক্য পালি, শত শত ডেকা-বুঢ়াই দিলে আত্মবলি।’

বিয়াঘৰীয়া সমজুৱাসকলেও বভাৰ তলত বহি মহাত্মা গান্ধীৰ মাহাত্ম্য কীৰ্তনহে কৰিছে। আশীৰ্বাদ দিয়াৰ সময়তো সমস্বৰে চিঞৰি উঠিছে মহাত্মা গান্ধীৰ জয়, ভাৰত মাতাৰ জয়।

অসমীয়া গল্প সাহিত্যৰ অন্য এজন সাৰ্থক গল্পকাৰ ৰমা দাশৰ এটি সাৰ্থক গল্প ‘শেষ চিঠি’ আৱাহনত ওলাইছিল তৃতীয় বছৰ, নৱম সংখ্যাত। একেটি পো-ল’ৰা লখাইক লৈয়েই আলৰ বুঢ়ী আইতাৰ সংসাৰ। সেই লখাইকে দেশপ্ৰেমৰ অপৰাধত চিপাহীয়ে ফাটেক পোৱালেগৈ। যিদিনা লখাই বগা টুপীডোখৰ পিন্ধি গান্ধীৰ মানুহৰ লগত জিলাত সত্যাপ্ৰহ কৰিবলৈ ওলাই গৈছিল সেইদিনা গাঁৱৰ সকলোৰে বুকু যেন শুদা হৈ পৰিছিল, তাৰ পিছত তিনিমাহ ধৰি লখাই আহিবই পৰা নাই। কিন্তু লখাইৰ বুঢ়ীমাক অবিচলিত হৈ আছিল। লখাইৰ আলৰ বুঢ়ী আইতাকো নাতিয়েকৰ যশস্যাবে গৌৰাশ্বিত হৈ পৰিছে - ‘মোৰ লখায়ে দেশৰ হকে যুঁজ নকৰিলে কৰিব কোনে? যা, লখাই যা। গান্ধী বজাৰ হৈ যুঁজ কৰগৈ। বৰ ভালকৈ যুঁজ কৰগৈ। তই আকৌ উভতি আহিবি। তোৰ নাম সকলোৰে মুখে মুখে হ’ব। মই বুঢ়ীয়ে চিঞৰি ডিঙি ফালি কম - ‘লখাই মোৰ, মই লখাইৰ আইতাক।’ (আৱাহন ৯৮৭) লখাইলৈ বৈ বৈ অৱশেষত বুঢ়ী আইতা মৃত্যু মুখত পৰিছে, আগমুহূৰ্তত বুঢ়ীৰ হাতত পৰিছেহি লখাইৰ এখন মৰমসনা চিঠি। তাকে বুকুত লৈ পৰম প্ৰশান্তিত বুঢ়ীয়ে চকু মুদিছে।

সাধাৰণ এজনী নিৰক্ষৰ বুঢ়ীৰ দেহ-মনলৈ এই তেজস্বী প্ৰকাশ আনিব পাৰিছে দেশৰ প্ৰতি থকা প্ৰগাঢ় প্ৰেম আৰু গান্ধীৰ ওপৰত থকা অগাধ বিশ্বাসে। সেই সময়ৰ সাধাৰণজন ওপৰত গান্ধীৰ আন্দোলনৰ প্ৰভাৱৰ নিদৰ্শন ইয়াতকৈ আৰু দ্বিতীয় এটা নাই। বুকু ডাঠ কৰি একমাত্ৰ সাৰথি লখাইক বুঢ়ীয়ে ৰণক্ষেত্ৰলৈ আগবঢ়াই দিব পাৰিছে এই কাৰণেই।

তৃতীয় বছৰ, নৱম সংখ্যাত প্ৰকাশ পাইছে 'বন্ধু' নামৰ এটি গল্প (গল্পকাৰৰ নাম উদ্ধাৰ কৰিব পৰা নগ'ল)। ইয়াত নবীন নামৰ এজন স্বৰাজ কৰ্মীৰ দেশপ্ৰেমৰ জৰিয়তে সেই সময়ৰ উল্লেখযোগ্য ৰাজনৈতিক ঘটনাৰ প্ৰসংগও টানি অনা হৈছে। জালিয়ানৱালাবাগৰ নিষ্ঠুৰ নৰহত্যাৰ বিষয়ে ইয়াত উল্লেখ কৰা হৈছে। মহাত্মা গান্ধীৰ আদৰ্শ আৰু ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনেই এই গল্পটোৰ মূল চালিকা শক্তি।

আৱাহনৰ দ্বিতীয় বছৰ, ১২ শ সংখ্যাত প্ৰকাশ পোৱা এন.চিৰাজুদ্দিন আহমেদৰ এটা সাৰ্থক গল্প হৈছে 'জননায়ক'। ইয়াত ডাঙৰ ডাঙৰ কথাৰে বক্তৃতাৰ ফুলজাৰি মৰা তথাকথিত দেশসেৱক দেশমান্যৰ ভণ্ডামিক ব্যংগ কৰা হৈছে। ভাৰতীয় জাতি গঠনৰ মূল হেঙাৰ স্বৰূপে অস্পৃশ্যতা আৰু অন্ধবিশ্বাসক নিৰ্মূল কৰিব পাৰিলেহে ভাৰত প্ৰকৃতপক্ষে স্বাধীন হ'ব, কেৱল বিদেশী বৰ্জন কৰিও কিদৰে স্বৰাজ লাভ কৰিব পাৰি এইবোৰৰ বিষয়ে অগ্নিবৰষা বক্তৃতা দিব পাৰে; অথচ প্ৰকৃতপক্ষে দেখা গ'ল সেই দেশমান্যৰ পত্নী সীতাদেৱীৰ গাত বিদেশী ৰেছমৰ পয়োভৰ; ভৰিৰ পৰা মূৰলৈকে যিগৰাকী বিলাসিতাৰ এক জীৱন্ত প্ৰতিমূৰ্তি। সাধাৰণ আন্দোলনৰ কৰ্মীয়ে এই কথা উপলব্ধি কৰিছে যে আচলতে গোটেই প্ৰক্ৰিয়াটোৰ গুৰিতেই ভুল হৈ আছে কাৰণ এদল স্বাৰ্থান্বেষীৰ হাতত সমাজৰ কৰ্তৃত্বৰ ভাৰ অৰ্পণ কৰা হৈছে।

আৱাহন যুগৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ গল্পকাৰ কৃষ্ণ ভূঞাৰ গল্পসৃষ্টিৰ ধাৰা সৌদিনালৈকে অক্ষুণ্ণ আছিল। পোন্ধৰ বছৰ বয়সতে তেখেতে লিখি উলিয়াইছিল তেওঁ জীৱনৰ প্ৰথমটো গল্প 'কাৰাগাৰ'। গল্পটোৰ নামকৰণ আৰু বিষয়বস্তুৰে সেই সময়ৰ চালুকীয়া বয়সৰ লেখকজনৰ পূৰ্ণ মানসিকতাৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰিব পাৰিছে। সেই সময়ৰ ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ সৰ্বাত্মক প্ৰভাৱেই ক্ৰিয়া কৰিছে এই গল্পটোৰ আঁৰত। এজন ডেকা দেশপ্ৰেমিকৰ চুড়াস্ত কাহিনীৰেই গঢ় লৈ উঠিছে 'কাৰাগাৰ'ৰ বিষয়বস্তু। তেওঁৰ লগতে তেওঁৰ দেশপ্ৰেমৰ বাবে জীয়াতু ভুঞ্জিবলগীয়া হয় তেওঁৰ পত্নী আৰু শিশুপুত্ৰই। গল্পটোৰ আৰম্ভণিতেই কোৱা হৈছে গল্পটোৰ পৰিণতি সম্পৰ্কে। গল্পটো আৰম্ভ হৈছে এইদৰে - 'যিদিনা বন্দে মাতৰমকে জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ বুলি ধৰি লৈ সুশীলে তাৰ পঁয়ত্ৰিছটকীয়া কেৰাণী চাকৰিটো এৰি পেলালে, সেইদিনা সি ভবা নাছিল তাৰ শেষ পৰিণাম।' (ভূঞা ৭) তাৰ পিছৰখিনি সহজে অনুমেয়। সুশীলৰ দৰে অভাৱগ্ৰস্থ লোকৰ চাকৰি-বাকৰি বাদ দি দেশ সেৱা কৰাৰ ফলস্বৰূপে ঘৰলৈ নামি আহিল ভয়াৱহ দুৰ্যোগ। যৈণীয়েক অৰুণা আৰু পুত্ৰ টুটুকণৰ খোৱা-পিষ্টাৰ দুৰৱস্থা দেখি সুশীল মৰ্মাহত হৈছে। তেতিয়াহে তেওঁ উপলব্ধি কৰিলে যে জীৱনত এটা ডাঙৰ ভুল কৰা হ'ল - নিজৰ চিন্তা আগতে নকৰি দেশৰ চিন্তা কৰাটোৱেই তেওঁৰ ভুল হ'ল। খাবলৈ নোপোৱা দা-দৰিদ্ৰ এজনৰ আকৌ দেশসেৱা কিহৰ? দেশপ্ৰেমৰ আবেগৰ পৰা আঁতৰি আহি তেনে এক মুহূৰ্তত গল্পকাৰে সম্পূৰ্ণ বাস্তৱধৰ্মী

সংলাপ দিছে সুশীলৰ মুখত - 'বেছ হ'ল- দেশসেৱা তাৰ কাম - যি অজস্ৰ টকাৰ মালিক। সেই কাম ভাই, যাৰ খাবলৈ নাই তাৰ নহয়।' কিন্তু এই বাস্তৱ উপলব্ধিও দেশমাতৃৰ আহ্বানত হাৰ মানিবলৈ বাধ্য হৈছে। দুগুণ উৎসাহেৰে পুনৰ আন্দোলনত জপিয়াই পৰা সুশীলক কাৰাগাৰলৈ প্ৰেৰণ কৰা হৈছে। 'জাপখোৱা হাত দুখনৰ ফালে চাই তাৰ মনত পৰিল অৰুণা আৰু টুটুকণৰ অনাহাৰক্লিষ্ট মুখ দুখনি। এটোপা চকুৰ পানী সৰি পৰিল। সিহঁতৰ এন্ধাৰ ভৱিষ্যত - একো বিচাৰি নাপাই সি হাহাকাৰ কৰি উঠিল। ইফালে সিফালে ঘূৰি চাই দেখিলে জীৱনটোৰ ভিতৰখন এন্ধাৰে ভৰা, তাৰ মাজত যিকণ পোহৰ তাৰ দীপ্তিত দেখা পালে সমুখত মূৰ্তিমান এটা কাৰাগাৰ।' (ভূঞা ১১)

এফালে আদৰ্শ আৰু আনফালে দায়িত্ব ইয়াৰ মাজৰ দোমোজাত পৰি নায়ক সুশীলৰ অস্তৰ্হন্দৰ অৱতাৰণাত গল্পকাৰ সফল হৈছে।

আৱাহন যুগৰ এক গৰিমাময় অধ্যায়ৰ সৃষ্টি কৰা গল্পকাৰজন আছিল লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা। দেহে-প্ৰাণে তেখেত আছিল এজন প্ৰকৃতার্থত স্বাধীনতা সংগ্ৰামী। নিৰ্ভীক আধুনিক মনৰ অধিকাৰী লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৰ্মৰ ছত্ৰে ছত্ৰে উপলব্ধ হয় সমাজ সংস্কাৰৰ উদ্দীপ্ত চেতনা। ১৯২১ চনত আৰম্ভ হোৱা গান্ধীজীৰ অসহযোগ আন্দোলনৰ প্ৰতি তেখেতে আকৰ্ষিত হয় আৰু কাৰাবৰণ কৰে। পৰৱৰ্তীকালত তেওঁ সংস্কাৰকামী সমাজসেৱাত আত্মনিয়োগ কৰে। স্বাধীনতা সংগ্ৰামত সক্ৰিয়তাৰে যুক্ত হৈ পৰি লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাই একে সময়তে আৱাহনত লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰে। আৱাহনেই হৈ পৰে তেখেতৰ চিন্তা-চৰ্চাৰ মূল কেন্দ্ৰ। মুক্তি সংগ্ৰামত লিপ্ত হেজাৰ বণুৱা, সমাজৰ অসংখ্য অস্পৃশ্য আৰু অৱহেলিত প্ৰজা সাধাৰণ, শোষিত শ্ৰমিক কৃষক, সৰা শেৱালিৰ দৰে নিস্পাপ, কৰুণ বিধৱা, সমাজৰ অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত নাৰী, সংখ্যালঘু আৰু মুক্তিসন্ধানী বিপ্লৱীসকলৰ প্ৰতি দেশপ্ৰাণ লক্ষ্মীধৰৰ অতলস্পৰ্শী দৰদৰ স্বাক্ষৰ তেখেতৰ ৰচনাৱলীত আছে। (লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা ৰচনা সমগ্ৰ ০.০৭)

সাহিত্য সাধনা আৰু মুক্তি সংগ্ৰাম লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাৰ জীৱনত অংগাংগীভাৱে জড়িত হৈ থাকিল। তেখেতৰ গল্পসমূহে তেখেতৰ আধুনিকতাবাদী ভাৱধাৰাৰ যথার্থ স্বাক্ষৰ বহন কৰিছে। নাৰীৰ স্বাধিকাৰ সম্পৰ্কে লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাই অকাট্য যুক্তি দেখুৱাই থৈ গৈছে। বিশ্বৰ বিভিন্ন ঠাইত চুবুৰীয়া বংগদেশত হোৱা নাৰী জাগৰণৰ সংবাদ তেখেতে পাইছিল আৰু আমাৰ সমাজতো প্ৰচলিত সমস্ত অন্যাৰ অবিচাৰ অৱসান হোৱাটো ঐকান্তিকতাৰে বিচাৰিছিল।

'বিদ্ৰোহিনী' এইজন গল্পকাৰৰ মুক্তি পিয়াসী নাৰীৰ জীৱনবীক্ষাৰে সমৃদ্ধ এটা বিশিষ্ট গল্প। গল্পটোত 'ললিতা' চৰিত্ৰৰ মাজেৰে লক্ষ্মীধৰে এগৰাকী বিদ্ৰোহিনী নাৰীক অকণ্ঠ কৰিছে যি সমাজৰ পৰস্পৰাগত বান্ধোন নামানে আৰু সমাজৰ কু-সংস্কাৰ আঁতৰাবলৈ

যি গৰাকী বন্ধপৰিকৰ। ললিতাৰ মতে বিধৱা বিবাহ সম্পূৰ্ণৰূপে বিধিসন্মত। 'ৰবিন' নামৰ গল্পটোতো এইজন গল্পকাৰে শিল্পসন্মত ৰূপত নাৰীমুক্তিৰ বাণী বিলাইছে। লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাৰ জীৱনৰ শেষ সময়ছোৱাতে ভাৰতত সাম্প্ৰদায়িকতাই বিস্তাৰ লাভ কৰিছিল। এইখিনি সময়তে স্বাধীনতা আন্দোলনে ক্ৰমে ব্যাপক ৰূপ ধাৰণ কৰে আৰু ভাৰতৰ ঠায়ে ঠায়ে সাম্প্ৰদায়িকতাৰ এই বিষবৃক্ষই গঁজালি মেলিছিল। ইয়াৰ ভয়াবহতা সম্পৰ্কে এইজন গল্পকাৰ অত্যন্ত সচেতন আছিল আৰু হিন্দু-মুছলমানৰ একতা অবিহনে ভাৰতবৰ্ষই যে প্ৰকৃত স্বাধীনতা পাব নোৱাৰে সেই কথা মুকলিভাৱে প্ৰকাশ কৰিছিল। সাম্প্ৰদায়িক সম্প্ৰীতি বিশেষকৈ হিন্দু-মুছলমানৰ একতাৰ ক্ষেত্ৰত লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাই গভীৰ ভাৱে মনোনিৱেশ কৰিছিল আৰু ইয়াৰ অপূৰ্ব নিদৰ্শন হৈছে আৱাহনৰ পাতত প্ৰকাশিত 'চিৰাজ' গল্পটি। 'চিৰাজ' চৰিত্ৰ লক্ষ্মীধৰৰ এক অনুপম সৃষ্টি। 'চিৰাজ' গল্পটো এহাতে পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজ নাৰীৰ দুৰ্দশাৰ কাহিনী, আনপিনে সি সমাজৰ দৰিদ্ৰ আৰু দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ ওপৰতো অত্যাচাৰৰ বিৱৰণ। সাৱিত্ৰী আৰুপ সীতা অভিজাত শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধি নহয়। আনহাতে উচ্চ শিক্ষিত ধনবান শ্ৰেণীয়ে নেওচা দিয়া সেইসকল নাৰীৰ মনুষ্যত্বক মৰ্যাদা দিবলৈ জানিছে গাঁৱৰ ধৰ্মভীৰু সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ মুছলমান চিৰাজে।' (লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা ৰচনা সমগ্ৰ ০.১৭)

স্বাধীনতা যুঁজাৰু লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাৰ বাবে স্বাধীনতাৰ অৰ্থ কেৱল ৰাজনৈতিকভাৱে ব্ৰিটিছ শাসনৰ পৰা ভাৰতবাসীক মুক্ত কৰাই নাছিল; সকলো মানুহৰ সকলো প্ৰকাৰৰ শোষণ আৰু বঞ্চনাৰ পৰা মুক্তিকহে তেওঁ স্বাধীনতাৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বুলি বুজিছিল। কংগ্ৰেছৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ দুৰ্বলতা আৰু সীমাবদ্ধতা কেইবাবাৰো লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাই দেখুৱাই দিছিল। তেওঁৰ ৰচনাৱলীত ইয়াৰ একাধিক উদাহৰণ আছে। 'পৰাজয়' গল্পটোতো ইয়াৰ নিদৰ্শন আছে। গল্পটিৰ এটা অংশত নায়ক মহেশে কংগ্ৰেছ মহাসভালৈ যোৱাৰ অভিজ্ঞতা স্মৰণ কৰিছে এইদৰে - 'কংগ্ৰেছ মহাসভা মহাসমাবেহেৰে কলিকতা মহানগৰীত বহিছে। দৰিদ্ৰ বন্ধু মহাত্মা গান্ধীৰ আৱিৰ্ভাৱৰ দৰিদ্ৰৰ অৱস্থাৰ পৰিৱৰ্তনৰ এটা দিহা দেশবাসীয়ে কৰিব বুলি বৰ আশা কৰি কংগ্ৰেছ সভালৈ গ'লো। তাত বহু বক্তৃতা শুনিলো, নানা ৰকমৰ উপায় উদ্ভাৱন আৰু তাৰ বিৰুদ্ধে কথন আদি হ'ল শেষত যঁতৰৰ জয় গান গাই কংগ্ৰেছ ভাগিল। এই কংগ্ৰেছ মধ্যবিত্ত, কিন্তু বিলাসী ধনীৰ। মহাত্মা গান্ধীৰ বাহিৰে অন্য কোনো মানুহ যে দুখীয়াৰ কাৰণে ব্যস্ত এনে অনুমান নহ'ল। জাতি-ধৰ্মৰ যি বিৰাট দৈন্য জগত ব্যাপি আছে তাক দূৰ কৰিব সম্পৰ্কে চেপ্তা বা চিন্তা কাৰো আছে বুলি অনুমান নহ'ল।' (লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা ৰচনা সমগ্ৰ ১১৪)

ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰতিফলন অসমীয়া গল্পত আৱাহন যুগতে সৰ্বাধিক পৰিছিল। কাৰণ স্বাধীনতা আন্দোলনে অসমৰ সমাজ-জীৱন মুখৰিত কৰি থকা সময়তে অতিশয় সচেতন আৰু যুক্তিশালী স্থিতিৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰা আলোচনীখনেই আছিল

আৱাহন। ১৯২৯ চনৰ পৰা ১৯৪০ চনলৈকে সম্পূৰ্ণ ধাৰাবাহিকতা অক্ষত ৰাখি প্ৰকাশ হোৱাৰ পিছত ক্ৰমে ই লেহেমীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰে। ৪০ ৰ দশকত জয়ন্তী আৰু পচোৱাই অসমীয়া সাহিত্যলৈ নতুনত্ব আনিছিল যদিও চুটিগল্প সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত এই আলোচনী দুখনে তেনে কোনো পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰা দেখা নগ'ল। পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত ১৯৫০-৫১ চনত প্ৰকাশ হোৱা ৰামধেনুৱে সৃষ্টি কৰা অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰামধেনু যুগৰ চুটিগল্পত এই স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ অনুৰণন শুনিবলৈ পোৱা গ'ল।

২.০০ সিদ্ধান্ত :

এই আলোচনাৰ পৰা দেখা গ'ল যে আৱাহন যুগত স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰভাৱেৰে সমৃদ্ধ চুটিগল্প যথেষ্ট সংখ্যক লিখা হৈছিল আৰু প্ৰকাশ হৈছিল। এই আলোচনাৰ অন্তত আমি কেইটামান সিদ্ধান্তলৈ আহিব পাৰোঁ। 'আৱাহন'ত প্ৰকাশিত গল্পৰাজিক তলত উল্লেখ কৰা ধৰণে কেইটামান ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি :

- (১) আৱাহন যুগৰ গল্পকাৰসকল এই স্বাধীনতা আন্দোলনৰ দ্বাৰা বিশেষভাবে প্ৰভাৱিত হৈছিল আৰু দেশপ্ৰেমেৰে উদ্বুদ্ধ গল্প লিখিবলৈ অনুপ্রাণিত হৈছিল। 'আৱাহনে'ই আছিল এইক্ষেত্ৰত বাটকটীয়া।
- (২) 'আৱাহন'ত প্ৰকাশিত গল্পৰাজিক কেইটামান ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি—
  - (ক) স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰভাৱৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰকাশ থকা গল্পসমূহ, যেনে- বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে সকলো প্ৰকাৰৰ অসহযোগ কাৰ্যসূচীত অংশগ্ৰহণ কৰা, আন্দোলনত যোগ দি সত্যাগ্ৰহ কৰি স্কুল-কলেজ পৰিত্যাগ কৰা, কাৰাবাস খটা ইত্যাদিৰ উল্লেখ থকা গল্পবোৰ। কাৰাগাৰ, নবীন, আৱাহন, সেৱা, আশীৰ্বাদ, শেষ চিঠি, বন্ধু আদি গল্পসমূহ এই শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত।
  - (খ) কিছুসংখ্যক গল্পৰ সমগ্ৰ কাহিনী আৱৰ্তিত হৈছে এটা বেলেগ বিষয়ক কেন্দ্ৰ কৰি অথচ কাহিনীৰ অন্তৰালত ফগ্লু সদৃশ হৈ আছে স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰভাৱ আৰু গান্ধীবাদী আদৰ্শ। গতিকে গল্পটোৰ শেষত বা মাজত প্ৰসংগক্ৰমে এনে বিষয়বোৰৰ অৱতাৰণা কৰা হৈছে। ইয়াৰ দ্বাৰা সহজেই অনুমেয় স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ সৰ্বাত্মক প্ৰভাৱ। 'পাতমুগী', 'চৰ্দাৰ বিল' এনে জাতীয় গল্প।
  - (গ) মহাত্মা গান্ধীৰ উদাৰনৈতিক আদৰ্শবাদেৰে পৰিপুষ্ট গল্পৰাজি। সাম্প্ৰদায়িক সম্প্ৰীতি, মানৱতাবাদ, গ্ৰাম-স্বৰাজৰ পঞ্চায়তীৰাজ, নাৰী শিক্ষা আৰু নাৰীমুক্তিৰ বাণী - এইসমূহ আদৰ্শেৰে বিধৌত গল্পৰ সংখ্যাও কম নহয়। 'চিৰাজ', 'ৰবিন', 'বিদ্ৰোহিনী' আদি গল্পবোৰক এই ভাগত পেলাব পাৰি।
  - (ঘ) স্বাধীনতা আন্দোলনৰ সময়ছোৱাত স্বাধীনতা সম্পৰ্কে বিশেষকৈ কিছুসংখ্যক স্বার্থাশ্ৰেণী কংগ্ৰেছী নেতা-পালিনেতাৰ নিষ্ঠা-সততা আৰু দেশপ্ৰেমক লৈ সাধাৰণ মানুহৰ মাজত সন্দেহৰ সৃষ্টি হৈছিল। স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ প্ৰথমৰস্থাত স্বাধীনতাৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যক লৈ একপ্ৰকাৰ দ্বিধাগ্ৰস্ততা আৰু আকাংক্ষাও আছিল। এনে ধৰণৰ কিছু প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা

কৰা হৈছে কিছু সংখ্যক গল্পত। এই শ্ৰেণীৰ উদাহৰণস্বৰূপে ‘পৰাজয়’, ‘মায়ামৃগ’, ‘পুনৰ্জন্মৰ দক্ষিণা’, ‘জননায়ক’ আদি গল্পৰ নাম ল’ব পাৰি।

৩.০০ উপসংহাৰ :

‘আৱাহন যুগৰ চুটিগল্পত ভাৰতীয় স্বাধীনতা আন্দোলনৰ প্ৰতিফলন’ শীৰ্ষক বিষয়টোৰ বিস্তৃতি আৰু গভীৰতা অত্যন্ত ব্যাপক। এই সম্পৰ্কে গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰ মুকলি আছে। আৱাহন যুগৰ সকলোখিনি গল্পকে এই আলোচনাৰ আওতালৈ আনিব পৰা গ’ল। ক্ষুদ্ৰ পৰিসৰৰ এখন আলোচনা-পত্ৰত ইয়াৰ সামগ্ৰিক আলোচনা সম্ভৱপৰো নহয়। স্বাধীনতাৰ আগৰ সেই সময়ছোৱাৰ সকলোবোৰ আলোচনী আৰু গল্পসংকলন বিচাৰি পোৱাও নগ’ল আৰু কিছু সংখ্যক অধুনালুপ্ত হৈ পৰিছে। ভৱিষ্যতে এই বিষয়ে পূৰ্ণাংগ ৰূপত অধ্যয়ন কৰাৰ পৰ্যাপ্ত থল আছে। নতুন পঢ়ুৱৈ, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, গৱেষকসকল এই সম্পৰ্কে নতুন নতুন চিন্তা-চৰ্চা আৰু বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰিবলৈ আগ্ৰহী হোৱাৰ আৱশ্যকতা আছে। সামগ্ৰিকভাৱে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় হিচাপে গৌৰৱোজ্বল শতবৰ্ষ অতিক্ৰম কৰি অহা অসমীয়া গল্প সাহিত্যৰ আধুনিক ধাৰাটোক সমৃদ্ধ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ই এক সময়োচিত পদক্ষেপ হ’ব বুলি বিবেচনা কৰিব পাৰি। □

প্ৰসংগ গ্ৰন্থসূচী :

- ঠাকুৰ, প্ৰাপ্তি। *ৰামধেনুৰ চুটিগল্পঃ বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ*। গুৱাহাটী : ভৱানী বুক্ছ, ২০১২। মুদ্ৰিত।
- বৰা, অপূৰ্ব। *অসমীয়া চুটিগল্পঃ ঐতিহ্য আৰু বিবৰ্তন*। যোৰহাট : যোৰহাট কেন্দ্ৰীয় মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশনকোষ, ২০১২। মুদ্ৰিত।
- বৰুৱা, প্ৰহলাদ কুমাৰ। *অসমীয়া চুটিগল্প অধ্যয়ন*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ১৯৯৫। মুদ্ৰিত।
- মজুমদাৰ, পৰমানন্দ। সম্পা.। *লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা ৰচনা সমগ্ৰ*। গুৱাহাটী : ভৱানী বুক্ছ, ২০১৩। মুদ্ৰিত।
- মজুমদাৰ, পৰমানন্দ। সম্পা.। *আৱাহন*। প্ৰথম, দ্বিতীয়, তৃতীয়, চতুৰ্থ, পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ খণ্ড। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১৫। মুদ্ৰিত।
- শইকীয়া, নগেন (সম্পা.) : *বেজবৰুৱা-ৰচনাৱলী*। তৃতীয় খণ্ড। গুৱাহাটী : বনলতা, ২০১০। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, দীননাথ। “অসমীয়া সাহিত্য, সমাজ আৰু আৱাহন”। *জ্ঞানদা আলোচনী*। প্ৰহলাদ কুমাৰ বৰুৱা (সম্পা.) *আৱাহন যুগৰ অসমীয়া সাহিত্য* (উদ্ধৃত)।

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-136-150

উনবিংশ শতিকাৰ অসমৰ ভাষা সংযোগ আৰু
লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী ৰচনাৰ মাজত প্ৰকাশিত
বাৰ্তা-সঞ্চৰণ (Code Switching)

অংকুৰ জ্যোতি তালুকদাৰ

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় জালুকবাৰী, গুৱাহাটী-৭৮১০১৪

Email: ankurjyoti@gaubati.ac.in

সংক্ষিপ্তসাৰ

উনবিংশ শতিকা অসমৰ সমাজ জীৱনৰ বাবে সকলো দিশৰ পৰা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। ভাষাৰ বুৰঞ্জীৰ দিশৰ পৰাও এই শতিকাটো উত্থান পতনৰ। পূৰ্বৱৰ্তী শতিকাৰ সন্মুখত এই শতিকাটোত যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ যথেষ্ট উন্নতি ঘটিছিল। ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে সমগ্ৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকা নিজৰ অধীনলৈ অনাৰ পাছতেই বাংলা, হিন্দুস্থানী (হিন্দী), ফাৰ্চী আৰু ইংৰাজী ভাষাৰ সৈতে স্থানীয় ভাষাৰ সংস্পৰ্শ আৰু সংযোগ ঘটিছিল। ভাষা সংযোগৰ বিভিন্ন পৰিণতি থাকে। তাৰ ভিতৰত বাৰ্তা-সঞ্চৰণ (Code Switching) অন্যতম। বাৰ্তা-সঞ্চৰণ দ্বিভাষিক অঞ্চলৰ ভাষা ব্যৱহাৰকাৰীৰ স্বাভাৱিক চৰিত্ৰ। উনবিংশ শতিকাৰ বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়াসমূহ শতিকাটোৰ শেষৰ পিনৰ পৰা সমাজত লাহে লাহে স্পষ্ট হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী সাহিত্যৰাজি ব্যংগ-সাহিত্যৰ দিশৰ পৰা যিদৰে প্ৰোঞ্জুল একেদৰে বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰো বাৰ্তাবাহক। বাৰ্তা-সঞ্চৰণে সমাজ আৰু ভাষাৰ আন্তঃসম্পৰ্কৰ বহু কথা প্ৰকাশ কৰিবলৈ সক্ষম। এই সম্ভাৱনাকে এই কাকতখনত বিচাৰ কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

সূচক শব্দ : ভাষা সংযোগ, বাৰ্তা-সঞ্চৰণ, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, অসমীয়া ভাষা, উনবিংশ শতিকা

০.০১ ভূমিকা

বিশ্বৰ ইতিহাসে প্ৰব্ৰজনৰ ইতিহাস। বিশ্বৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত মানুহৰ বিভিন্ন কাৰণত আন মানৱ সম্প্ৰদায়ৰ সৈতে সংযোগ হৈ আহিছে আৰু বৰ্তমানেও হৈ আছে। মানুহৰ সংযোগৰ লগে লগে সংযোগ হয় সভ্যতাৰ, সংস্কৃতিৰ। সংস্কৃতিৰ এক প্ৰধান উপাদান ভাষা। ভাষা সংযোগ সাম্প্ৰতিক সমাজভাষাবিজ্ঞানৰ অতি চৰ্চিত বিষয়। সমাজভাষাবিজ্ঞানৰ এই শাখাটো স্বাভাৱিকতে আন্তঃবিষয়শীল। সমাজভাষাবিজ্ঞানৰ এক আলোচ্য বিষয় হিচাপে এক নিৰ্দিষ্ট সময়ত একাধিক ভাষাৰ ব্যৱহাৰে ভাষাৰ সংযোগ। (Weinreich 01) বিৱৰ্তনৰ পথত যেতিয়াই মানুহে এটাতকৈ অধিক ভাষা কোৱা আৰম্ভ কৰিছিল তেতিয়াই পোনপ্ৰথমবাৰৰ কাৰণে ভাষাৰ সংযোগ হৈছিল বুলি ছাৰা জি. থম্পছনে মত প্ৰকাশ কৰিছে - “Language have been in contact certainly for thousands of years, and probably since the beginning of humankind - or at least very close to the beginning, as soon as humans spoke more than one language.” (6) ভাষাৰ সংযোগ অতি স্বাভাৱিক প্ৰক্ৰিয়া। এটা নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ডত এক নিৰ্দিষ্ট সময়ত দুটা ভাষাৰ ব্যৱহাৰৰ পৰিস্থিতিয়ে ভাষা সংযোগৰ সৃষ্টি কৰে। অৱশ্যে দুটা ভিন্ন ভাষাৰূপৰ ব্যৱহাৰকাৰীৰ মাজত যোগাযোগ সাধন হ'বই লাগিব বুলি কোনো কথা নাই। একেটা ভাষাৰে দুটা উপভাষিক ৰূপৰ ব্যৱহাৰকাৰীয়ো আনটো ভাষাৰূপ আয়ত্ব কৰিব নোৱাৰিলে ভাষা সংযোগৰ পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে। (Sarah 02) ভাষাৰ সংযোগে ভাষাৰ স্বাভাৱিক গতিপ্ৰবাহক পৰিৱৰ্তন কৰে। ভাষিক বিচিত্ৰতাৰ সৃষ্টি কৰে। ভাষা সংযোগ বেছি ভাগ সময়তে প্ৰত্যক্ষভাৱেই, দুটা ভাষা ব্যৱহাৰকাৰী গোটৰ মাজত ভৌগোলিক সংস্পৰ্শৰ মাজেৰে হয়। কিন্তু কেতিয়াবা ভৌগোলিক সংস্পৰ্শ নঘটাকৈও সমকালীন নোহোৱা ভাষাৰ মাজত ভাষা সংযোগ ঘটিব পাৰে।^১ এই ধৰণৰ ভাষা সংযোগ সাধাৰণতে ধৰ্মীয় কাৰণত হয়। ভাষা সংযোগৰ সময় (time), ধৰণ (manner), গভীৰতা (depth), সংযোগকাৰীৰ ভাষা সম্পৰ্কীয় মানসিকতা আৰু আনবহুতো আৰ্থ-সামাজিক কাৰকৰ ওপৰত ভাষা সংযোগৰ পৰিণতি নিৰ্ভৰশীল।

ভাষা সংযোগৰ ফলশ্ৰুতিত কেতিয়াবা প্ৰথম ভাষা-গোষ্ঠীয়ে নিজৰ ভাষাটো এৰি দ্বিতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষাটো আকোঁৱালি লয়। কেতিয়াবা দুয়োটা ভাষাগোষ্ঠীয়ে নিজ নিজৰ প্ৰথম ভাষাটোক পাহৰি নতুন ভাষাৰূপ এটা যোগাযোগৰ বাবে সৃষ্টি কৰি লয়। আৰু কেতিয়াবা প্ৰাগোক্ত দুয়োটা পৰিঘটনাতকৈ আতৰি দুয়োটা ভাষা সম্প্ৰদায়ে সহায়স্থানৰ মাজেৰে আগবঢ়ে। ভাষাৰ সহায়স্থানে প্ৰচলিত ভাষাৰূপত বহুমাট্ৰিক বিচিত্ৰতাৰ সৃষ্টি কৰে আৰু সেইবাবেই ভাষা স্থানান্তৰণ আৰু সংযোগী ভাষাৰূপ সৃষ্টিতকৈও ভাষাৰ সহায়স্থান অধিক আকৰ্ষণীয়। বাৰ্তা-সঞ্চৰণ (Code-Switching) ভাষা সংযোগৰ ফলশ্ৰুতিত দুটা ভাষাৰ সহায়স্থানৰে অন্যতম পৰিণতি।

অসম তথা উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চল অতীজৰে পৰা ভাষা সংযোগৰ ক্ষেত্ৰৰূপে কাম কৰি আহিছে। সপ্তম শতিকাৰ কামৰূপৰ ভাষা মধ্যভাৰতৰ ভাষাতকৈ অলপ বেলেগ বুলি হিউৱেন চাঙে কৰা মন্তব্যৰ আধাৰ যিটো ভাষা, সেয়া ভাষা সংযোগৰে পৰিণতি বুলি ভাবিব পাৰি। বহুকাল আগৰ পৰাই আৰ্য ভাষা আৰু আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ সংযোগ হৈ আহিছিল, পৰৱৰ্তী সময়ৰ দ্বাদশ শতিকাৰ পৰা মুছলমান আক্ৰমণকাৰীসকলৰ যোগেদি অহা আৰৱী আৰু পাৰ্চী ভাষাৰ লগত হোৱা তদানীন্তন অসমৰ ভাষাৰ সংযোগ, আহোম আৰু পৰৱৰ্তী টাই জাতিসমূহৰ টাইমূলীয় ভাষাসমূহৰ লগত হোৱা তদানীন্তন অসমৰ ভাষাৰ সংযোগ, ঔপনিৱেশিক শাসনৰ সময়ত প্ৰব্ৰজিত ভিন্ন ভাষিক সম্প্ৰদায়ৰ ভাষাসমূহৰ লগত সমসাময়িক অসমৰ ভাষাৰ সংযোগে অসমৰ ভাষিক পৰিৱেশত নতুন নতুন সমীকৰণৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমৰ ইতিহাস উত্থান-পতনৰ ইতিহাস; সেয়া লাগিলে ৰাজনৈতিকভাৱেই হওঁক, অৰ্থনৈতিকভাৱেই হওঁক বা ভাষিকেই হওঁক। আহোম শাসক শিৱসিংহক দিনৰে পৰা বিভিন্ন আৰ্থসামাজিক কাৰণত বাংলাৰ লগত স্থানীয় ভাষাৰ সংযোগ ঘটি আহিছিল, ইংৰাজৰ অধীনস্থ এই ভূখণ্ডত বাংলা ভাষাক ১৮৩৬ চনৰ পৰা ১৮৭৩ চনলৈ চৰকাৰী ভাষা কৰা কাৰ্যই এই সংযোগ অধিক গাঢ় কৰিলে। একেদৰে শাসকযন্ত্ৰৰ ভাষাৰূপে ইংৰাজী ভাষাৰ লগত আৰু হিন্দুস্থানী মানুহৰ লগত সংস্পৰ্শৰ বাবে হিন্দীভাষা, ফাৰ্চী ভাষাক দ্বিতীয় চৰকাৰী ভাষাৰূপে পোৱাৰ বাবে ফাৰ্চীৰ লগত সমাজখনৰ এচাম মানুহৰ সংযোগ হৈছিল। শতিকাটোৰ শেষৰ পিনে এই ভাষা সংযোগৰ বিভিন্ন পৰিণতি সমাজত স্পষ্ট হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। পাশ্চাত্য শিক্ষা ব্যৱস্থা, ব্ৰিটিছ শাসন ব্যৱস্থাৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষভাৱে সংস্পৰ্শলৈ অহা লোকসকল ক্ৰমাৎয়ে দ্বিভাষী হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। ভাষাৰ লগত ক্ষমতা আৰু স্বাভিমানক একাত্ম কৰাৰ মনটো গঢ় ল'বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। এটা ভাষাৰ পৰা আন এটা ভাষালৈ ভাষিক উপাদানৰ ঋণ লোৱা আৰু দিয়াৰ পৰম্পৰায়ো ঊনবিংশ শতিকাত নতুন গতি লাভ কৰিছিল। নতুন সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ আগমনৰ লগে লগে অপৰিচিত উপাদান আৰু ধাৰণাক বুজাবলৈ অসমীয়া ভাষাই প্ৰধানকৈ ঋণগ্ৰহিতাৰ ভূমিকাত অৱতীৰ্ণ হ'ব লগা হৈছিল। লগতে সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰৰ লোকে সচেতন বা অসচেতনভাৱে, ইচ্ছাকৃত আৰু অনিচ্ছাকৃতভাৱে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।

এটা নিৰ্দিষ্ট সময় আৰু পটভূমিত সৃষ্ট সাহিত্যৰ মাজেৰে সেই যুগৰ ভাষাটোৱে ভূমুকি মাৰে। লেখকে সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰৰ মানুহক আধাৰ কৰি কাহিনী এটা ক'বলৈ যাওঁতে বহুসময়ত সামাজিক স্তৰ অনুযায়ী মানুহে ব্যৱহাৰ কৰা স্বাভাৱিক ভাষাটোকে চৰিত্ৰসমূহৰ মুখত দিয়ে। তেনে প্ৰসংগত চৰিত্ৰ মুখৰ ভাষা সেই নিৰ্দিষ্ট স্থান আৰু কালৰ সামাজিক ভাষাৰ প্ৰতিনিধিস্বৰূপ হৈ পৰে। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা তেনে এজন

সমাজ সচেতন লেখক। সুদীৰ্ঘকাল অসমৰ সামাজিক পৰিৱেশৰ পৰা আতৰি থাকিলেও বেজবৰুৱাই সমাজৰ সৰু বৰ সকলো পৰিৱৰ্তনৰ খবৰ ৰাখিছিল। অসমীয়া ভাষিক জাতীয়তাবাদৰ নিৰ্মাৰ্ণৰ স্বাৰ্থত তেখেতে এটা ভাষিক ৰূপকে শুদ্ধৰূপতে সকলোতে ব্যৱহাৰ কৰাৰ পোষকতা কৰিছিল। কিন্তু একে সময়তে সমসাময়িক ভাষাক তেওঁৰ সৃষ্টি সাহিত্যত মুক্তমনে ব্যৱহাৰ কৰাটো তেখেতৰ সাহিত্য-শৈলীৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। অসমীয়া সাহিত্যত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ সমান ভাষাৰ সমৃদ্ধ প্ৰয়োগ কৰা ব্যক্তি দ্বিতীয় এজন ওলাব নে নাই তাত সন্দেহ আছে। সাহিত্যৰ অন্যান্য শাখাসমূহৰ তুলনাতো ব্যংগ সাহিত্যত লেখকৰ ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত পৰীক্ষা-সম্পৰীক্ষা কৰাৰ স্বাধীনতা অধিক। বেজবৰুৱা কৃপাবৰী ৰচনাসমূহ অসমীয়া ব্যংগ সাহিত্যৰ মাইলৰ খুঁটি। ‘কৃপাবৰ বৰুৱাৰ কাকতৰ টোপোলা’, ‘কৃপাবৰ বৰুৱাৰ ওভতনি’, ‘বৰবৰুৱাৰ ভাবৰ বুৰবুৰণি’ (প্ৰথম ভাগ, দ্বিতীয় ভাগ, তৃতীয় ভাগ), ‘বৰবৰুৱাৰ বুলনি’, ‘বৰবৰুৱাৰ চিত্ৰৰ শিলগুটি’, ‘বৰবৰুৱাৰ সাহিত্যিক ৰহস্য’ আৰু ‘কৃপাবৰ বৰুৱাৰ সামৰণি’ - এই সংকলনকেইনকে একেলগে কৃপাবৰী ৰচনা বুলি ক’ব পাৰি। ঊনবিংশ শতিকাৰ সমাজখনৰ ভিন্ন শ্ৰেণীৰ মানুহৰ চিত্ৰণ কৰা বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী ৰচনাসমূহত ভাষা সংযোগৰ অন্যতম পৰিণতি- বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ স্বৰূপ স্পষ্ট।

০.০২ বিষয়বস্তুৰ পৰিসৰ

ভাষা সংযোগ আৰু ইয়াৰ অন্যতম পৰিণতি বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ আলোচনা অতিশয় ব্যাপক বিষয়। স্থান আৰু কালভেদে ভাষা সংযোগৰ ধৰণ আৰু মাত্ৰা ভিন ভিন হয়। ভাষা সংযোগৰ ধৰণ আৰু মাত্ৰাই ভাষা সংযোগৰ পৰিণতি নিৰ্ণয় কৰে। সকলো পৰিৱেশতে একেধৰণৰ পৰিণতিৰ উদ্ভৱ নহ’বও পাৰে। অসমৰ ভাষা সংযোগৰ পৰিৱেশ সুকীয়া। যাৰ বাবে অসমত ভাষা সংযোগৰ পৰিণতিও আন ঠাইতকৈ বেলেগ। গৱেষণা পত্ৰখনৰ পৰিসৰে অসমৰ ভাষা সংযোগৰ পৰিৱেশকহে সামৰিব আৰু ভাষা সংযোগৰ ইতিহাসতকৈও পত্ৰখনে মূখ্যতঃ ভাষা সংযোগৰ অন্যতম পৰিণতি বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ ওপৰতহে মনোনিৱেশ কৰিব। বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ নিদৰ্শন বিচাৰ কৰাৰ বাবে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ *কৃপাবৰ বৰুৱাৰ কাকতৰ টোপোলা*, *কৃপাবৰ বৰুৱাৰ ওভতনি*, *বৰবৰুৱাৰ ভাবৰ বুৰবুৰণি* (প্ৰথম ভাগ, দ্বিতীয় ভাগ, তৃতীয় ভাগ), *বৰবৰুৱাৰ বুলনি*, *বৰবৰুৱাৰ চিত্ৰৰ শিলগুটি*, *বৰবৰুৱাৰ সাহিত্যিক ৰহস্য* আৰু *কৃপাবৰ বৰুৱাৰ সামৰণি* সংকলনক আধাৰ কৰি লোৱা হৈছে। গৱেষণা পত্ৰখনে এই সংকলন কেইখনৰ সাহিত্যিক ভাষাৰ পৰিসৰৰ ভিতৰতে বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ স্বৰূপ আৰু তাৰ কাৰকৰ আলোচনাৰ বাট মুকলি কৰি লৈছে।

০.০৩ বিষয়বস্তুৰ উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব :

গৱেষণা পত্ৰখনে সমাজভাষাবৈজ্ঞানিক দৃষ্টিকোণেৰে দুটা উদ্দেশ্য আগত লৈ আগবাঢ়িব—

- (ক) ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমৰ ভাষা সংযোগৰ পৰিণতিসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কেনেদৰে শতিকোটৰ শেষৰ পিনৰ আৰু বিংশ শতিকাৰ সমাজখনত দেখা গৈছিল তাৰ আলোচনা লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী ৰচনাসমূহৰ মাজেৰে কৰা।
- (খ) বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ ভিন্ন স্বৰূপ আৰু তাৰ অন্তৰ্নিহিত সমাজভাষাবৈজ্ঞানিক কাৰকসমূহ বিচাৰ কৰা।

ভাষা সংযোগৰ দিশেৰে ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমৰ ভাষিক পটভূমিৰ অধ্যয়ন অতি সীমিত। একেদৰে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ৰচনাৰাজিৰ ভাষাও সমাজভাষাবৈজ্ঞানিক দৃষ্টিকোণেৰে বিদ্যায়তনিক আলোচনাৰ ক্ষেত্ৰলৈ অহা নাই। বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ কাৰকসমূহৰ প্ৰতি ভাষাবিজ্ঞানী, ভাষা গৱেষকসকলৰ লগতে সকলো ভাষা সচেতন ব্যক্তিয়ে আগ্ৰহী। এই তিনিওটা দিশৰ পৰাই গৱেষণা পত্ৰখনৰ গুৰুত্ব আছে।

০.০৪ গৱেষণাৰ পদ্ধতি :

গৱেষণা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰোতে প্ৰাথমিক উৎসৰূপে বেজবৰুৱাদেৱৰ কৃপাবৰী ৰচনাৰাজিৰ সহায় লোৱা হৈছে। বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ সমলক লক্ষ্য বিন্দু (Target Point) লৈ প্ৰথম পঠনত বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ সমলসমূহ সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। দ্বিতীয় পঠনত কাহিনীৰ প্ৰসংগৰ লগতে চৰিত্ৰৰ সামাজিক স্থিতি, মানসিকতা আৰু সংলাপৰ বাক-বিশ্লেষণ কৰা হৈছে। যাতে ভাষাৰ অন্তৰালত থকা অ-ভাষাগত (Non-Linguistic) কাৰকসমূহ বিচাৰ কৰিব পাৰি। গৌণ উৎসৰূপে তাত্ত্বিক আধাৰৰ বাবে বিষয়ৰ লগত সংগতি থকা বিভিন্ন গ্ৰন্থ আৰু ইণ্টাৰনেটৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। কাকতখনত বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিৰ লগতে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

০.০৫ মূল বিষয়বস্তু :

ভাষাৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য হ'ল ভাষাৰ গতিময়তা। ভাষা এটা বৰ্তি থাকে ভাষা ব্যৱহাৰকাৰীৰ মাধ্যমেৰে। ভাষা ব্যৱহাৰকাৰী এটা গোট অন্য ভাষা-ভাষী ব্যৱহাৰকাৰীৰ সংস্পৰ্শলৈ আহিলে সুকীয়া ভাষা ব্যৱহাৰকাৰী সম্প্ৰদায় দুটাৰ মাজত সামাজিক, সাংস্কৃতিক সংযোগ হোৱাৰ লগতে ভাষাৰ সংযোগো ঘটে। ভাষাৰ সংযোগ ব্যক্তি, গোট বা গোষ্ঠীগত বিভিন্ন পৰ্যায়ত হ'ব পাৰে। ভাষিক সংযোগৰ অন্তৰালত প্ৰব্ৰজন, যুদ্ধবন্দী, দাসপ্ৰথা, বিবাহ, ব্যৱসায়-বাণিজ্য, ভাষা সম্প্ৰদায়ৰ নিজস্ব ভাষা সম্পৰ্কীয় মানসিকতা আদি সামাজিক কাৰকে প্ৰধানকৈ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে।

ভাষা সংযোগৰ এনে সমৃদ্ধ ইতিহাসত ঊনবিংশ শতিকাৰ এক সুকীয়া গুৰুত্ব আছে। গুণগত আৰু সংখ্যাগত উভয় দিশৰ পৰা ঊনবিংশ শতিকাৰ ভাষা সংযোগে পৰৱৰ্তী সময়ৰ অসমীয়া ভাষাৰ সমাজভাষাবৈজ্ঞানিক চৰিত্ৰ নিৰ্মাণত সক্ৰিয় ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমৰ পটভূমিত ক্ৰিয়া কৰিছিল ওঠৰ শতিকাৰ অস্থিৰ ৰাজনৈতিক

পৰিৱেশে। মোৰামৰীয়া বিদ্ৰোহে আহোম ৰাজতন্ত্ৰৰ কামিহাড় ভাঙি পেলাইছিল আৰু তাৰ গহীনা লৈ আহোম ৰাজবংশত আৰম্ভ হোৱা গৃহকন্দলে অসমত মান সেনাক আদৰি আনিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত মানে দ্বিতীয়বাৰ অসম সোমাই আহোম ৰাজতন্ত্ৰক সিংহাসনচ্যুত কৰি এই ভূখণ্ডত এক অৰাজক অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰে। পূৰ্বৰে পৰা অসমৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদত চকু দি থকা ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে গৌৰীনাথ সিংহৰ আমন্ত্ৰণক্ৰমে মানক অসমৰ পৰা বিতাড়িত কৰাৰ অচিলা লৈ ঊনবিংশ শতিকাত অসমত প্ৰবেশ কৰি কূটনৈতিক বিচক্ষণতাৰে অসমত গোজেই গজালি হৈ বহে। ইংৰাজসকলে ভাষানীতি নিৰ্ধাৰণৰ বেলিকা স্থানীয় ভাষাৰ সুবিধাজনক স্থিতি নেদেখি বাংলা ভাষাক চৰকাৰী ভাষাৰূপে মৰ্যাদা দিয়ে।^{১২} ইতিমধ্যে চৰকাৰী অফিচ-কাছৰীত কাম কৰিবলৈ বাংলাভাষী একশ্ৰেণী আমোলাৰ আমদানি কৰা হৈছিল। এই আমোলা শ্ৰেণীটো বাংলা ভাষাত অভ্যস্ত আছিল। স্থানীয় ভাষাটোৰ স্বকীয়তা সম্পৰ্কে তেওঁলোকক সজাগ কৰা হোৱা নাছিল। সমান্তৰালভাৱে অসমৰ স্থানীয় লোকসকলকো বাংলাভাষী লোকৰ তলত কাম কৰাৰ বাবে প্ৰস্তুত নাছিল। "Bengali officials were packed off to Assam without preparing them to communicate to non-Bengali speakers. As the local Assamese speakers were concerned, nothing was done to prepare them to work with or under the non speakers of the language." (chakravarty 229) ফলশ্ৰুতিত সকলো সামাজিক স্তৰৰ লোকৰ বাবে অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাৰ সংযোগৰ পৰিৱেশ তৈয়াৰ হৈ গৈছিল।

অৱশ্যে ইংৰাজ অহাৰ পূৰ্বেই অসমীয়া ভাষা-ভাষী আৰু বাংলা ভাষা-ভাষী লোকৰ মাজত সামাজিক সহাবস্থান আছিল। শিৱসিংহই কামাখ্যাত নিয়মীয়া পূজা-অৰ্চনা কৰাৰ বাবে পৰ্বতীয়া গোসাঁইক সংস্থাপন কৰাৰ পাছৰে পৰা বাংলা ভাষাই ক্ৰমান্বয়ে ৰাজঘৰত প্ৰৱেশ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। ব্ৰিটিছ বিষয়া ফ্ৰাঞ্চিছ হেমিলটনে ঊনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে পূৰ্ণ ভাৱতৰ জৰীপ কৰি তেওঁৰ গ্ৰন্থ *An Account of Assam* ত লিখিছিল—

The Bengalese language also became more common, although it was not used on the coin, nor in the state affairs, until the time of Rudra, son of Gadadhar. Now it is the common language even of the court; the original assamese, commonly spoken in the reign of Aurangzebe, in all probability will be lost; and now it is a dead language, and is only studied by those who follow the old worship. (7)

উল্লেখযোগ্য যে এই মন্তব্য প্ৰদান কৰা হেমিলটন প্ৰত্যক্ষভাৱে অসমলৈ অহা নাছিল। তেওঁ কিছু তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছিল অসমৰ লগত সঘন যোগাযোগ ৰখা কিছু স্থানীয় বঙালীলোকৰ পৰা আৰু কিছু তথ্য আহৰণ কৰিছিল বংগদেশত থিতাপি লগা অসম দেশৰ লোকৰ পৰা। মূল তথ্যদাতা এজন আছিল পৰ্বতীয়া গোসাঁইৰ পৰিয়ালৰ।

তথ্যদাতাৰ সৰহভাগেই বংগমূলীয় হোৱা বাবে অসমীয়া ভাষাৰ ভাষাতত্ত্বৰ সৈতে তেওঁলোকৰ পৰিচয় নাছিল, যাৰ বাবে অজ্ঞানবশতঃ বাংলা ভাষাৰ উপভাষা এটাই আহোম ৰাজব্যৱস্থাৰ ভাষা হৈ পৰা বুলি তেখেতে কৈছিল। একেদৰে ৰুদ্ৰসিংহৰ দিনলৈ পুৰণি অসমীয়াৰ ব্যৱহাৰ হোৱা কথাষাৰ মনকৰিবলগীয়া। হেমিলটনে কোৱাৰ দৰে ৰুদ্ৰসিংহৰ পৰৱৰ্তী ৰজা শিৱসিংহৰ দিনৰ পৰা পুৰণি অসমীয়া ভাষাটোৰ ৰাজশাসনৰ ভাষাৰূপে থকা মৰ্যাদা হত হোৱা নাছিল, একেদৰে বাংলা ভাষাৰ উপভাষা এটাও ৰাজশাসনৰ ভাষাৰূপে প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল যে সন্দেহ আছে। কিন্তু হেমিলটনৰ লেখাৰ পৰা এটা কথা স্পষ্ট যে শিৱসিংহৰ দিনৰ পৰাই বাংলা ভাষাৰ লগত উচ্চ শ্ৰেণীটোৰ সঘন আৰু গভীৰ ভাষা সংযোগ ঘটিছিল। ফলশ্ৰুতিত ঊনবিংশ শতিকালৈ ডা-ডাঙৰীয়া শ্ৰেণীটোৱে বাংলা ভাষাত বৌদ্ধিক চিন্তা-চৰ্চা কৰিব পৰাকৈ সমৃদ্ধ হৈছিল। হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকনে *আসাম বুৰঞ্জী* লিখিছিল বাংলা ভাষাত; যদুৰাম ডেকাবৰুৱাই বাংলাৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ অভিধান ৰচিছিল, মণিৰাম দেৱানৰ *বুৰঞ্জী বিবেকৰত্ন*ৰ ভাষা আছিল বাংলা। ইয়াৰ উপৰিও হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকন, যজ্ঞৰাম খাৰঘৰীয়া ফুকন আৰু যদুৰাম ডেকাবৰুৱাই নিয়মিতভাৱে বাংলা আলোচনী *সমাচাৰ চন্দ্ৰিকা* আৰু *সমাচাৰ দৰ্পণ*ত লেখা-মেলা কৰিছিল। ইংৰাজ শাসনে এই সংযোগক সৰ্বস্বৰ মানুহৰ মাজলৈ লৈ গ'ল। কেৱল অভিজাত শ্ৰেণীটোৱে নহয়, সাধাৰণ মানুহ এজনেও ব্ৰিটিছ ব্যৱস্থাৰ সৈতে জড়িত হ'বলৈ হ'লে বাংলা ভাষাৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষ সম্পৰ্ক স্থাপনৰ বাবে বাধ্য হ'ল। স্কুল-কাছাৰীৰ ভাষা বাংলা আৰু ঘৰৰ ব্যৱহৃত ভাষা অসমীয়া হোৱাৰ ফলত অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষাৰ সংযোগে নতুন মাত্ৰা লাভ কৰিলে।

একেধৰণে ব্ৰিটিছ শাসনৰ আগতেও বেহা-বেপাৰৰ বাবে বা অন্যান্য কাম-কাজৰ বাবে ভাৰতৰ উত্তৰ আৰু মধ্য প্ৰান্তৰ পৰা হিন্দী ভাষা-ভাষী লোকসকল এই ভূখণ্ডলৈ আহিছিল। কিন্তু যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ প্ৰত্যাহ্বানৰ বাবে এনে লোকৰ সংখ্যাও আছিল কম আৰু সেই সময়ত ভাষাসমূহৰ মাজত ভাষা সংযোগৰ ফলত ভাষা স্থানান্তৰণ কৰি কালক্ৰমত তেওঁলোকে এই ভূখণ্ডৰ ভাষাকে আকোঁৱালি লৈছিল। ব্ৰিটিছৰ আগমনৰ পাছতো হিন্দীভাষীলোকৰ আগমন চলি থাকে। ইয়াৰ সৰহসংখ্যক লোক আহিছিল ব্যৱসায়িক-বাণিজ্য আৰু জীৱন-নিৰ্বাহৰ উদ্দেশ্যে। এই লোকসকলৰ লগত স্থানীয় লোকৰ ভাষাৰ সংযোগ হৈছিল। কিন্তু এইবাৰ ভাষাৰ স্থানান্তৰণ হোৱা নাছিল; হৈছিল ভাষিক সহায়স্থান। আনহাতে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে অসম অধিগ্ৰহণ কৰাৰ পাছতে প্ৰথমাবস্থাত ইংৰাজী আৰু ফাৰ্চী ভাষাক চৰকাৰী ভাষাৰূপে গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। "After annexation of Assam in 1826, several languages were used in the courts till the 1830s. Untill 1837, When the Act No. 29 propagated a uniform language policy, the

colonial administrative used Persian and English language at different levels of administration." (Chakravarty 54) পৰৱৰ্তী সময়ত ফাৰ্চী ভাষাৰ ঠাইত বাংলা ভাষাক চৰকাৰী ভাষাৰ মৰ্যাদা দিয়া হয় যদিও ফাৰ্চী ভাষাৰ প্ৰতি সমাজৰ অভিজাত শ্ৰেণীটোৰ একধৰণৰ সদৰ্থক মনোভাৱ ইতিমধ্যে গঢ় লৈ উঠিছিল। 'বিপ্লৱ সময়' ত এই সমসাময়িক সমাজখনৰ ছবিখন মেদিনী চৌধুৰীয়ে আঁকিছিল এনেধৰণে - "এই ফাৰ্চী শব্দবোৰ নজনা কাৰণেই যত গোলমাল। মানুহে বুজিছা গুৰুত্বই নিদিয় কথৰ মাজত দুই-এটা ফাৰ্চী শব্দ নলগালে।" (গোহাঁই ৭৫১) উপন্যাসখনৰ বক্তব্যখিনি প্ৰত্যক্ষ সমল নহ'লেও নিশ্চিতভাৱে সমাজত এই বিশেষ ভাষা সংযোগে কি ধৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিছিল তাৰ এখন বিশ্বাসযোগ্য চিত্ৰ বক্তব্যটোৱে তুলি ধৰিছে।

ইংৰাজী ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ সংযোগ হৈছিল ব্ৰিটিছ শাসনভাৱ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ পিছত। ভাষাৰ এই সংযোগ সমসাময়িক মধ্যবিত্তীয় শ্ৰেণীৰ পৃষ্ঠপোষকতাত গঢ়ি উঠিছিল। উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ সৈতে পৰিচিতি আৰু ব্ৰিটিছ বিষয়াৰ লগত যোগাযোগৰ বাবে ভাষাৰ সংযোগৰ পৰিৱেশ এটা লাহে লাহে নিৰ্মাণ হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।

ভাষা সংযোগ কিমান সময়ৰ বাবে হৈছে, ভাষা সংযোগৰ ধৰণ কেনেকুৱা আৰু ভাষা সংযোগৰ গভীৰতা কিমান এই তিনিওটা কথৰ ওপৰত ভাষা সংযোগৰ পৰিণতি নিৰ্ভৰ কৰে। ঊনবিংশ শতিকাৰ ভাষা সংযোগৰ পৰিৱেশলৈ মন কৰিলেও অনুধাৱন কৰিব পাৰি যে প্ৰত্যেকটো ভাষাৰ লগত স্থানীয় ভাষাৰ সংযোগৰ সময়, ধৰণ আৰু মাত্ৰা আছিল ভিন্নধৰণৰ। দেখা যায় যে ইংৰাজী ভাষাৰ লগত সমাজৰ অতি কম সংখ্যক লোকৰহে ভাষাৰ সংযোগ ঘটিছিল। তাৰ সৰ্বহসংখ্যকে ব্ৰিটিছ বিষয়া কৰ্মচাৰীৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষ সম্পৰ্কলৈ আহিছিল। ইংৰাজীৰ তুলনাত হিন্দী আৰু ফাৰ্চী ভাষাৰ লগত সংযোগ কিছু অধিক লোকৰ হৈছিল। কিন্তু সময়ৰ পৰিমাণ আৰু মাত্ৰাৰ দিশৰ পৰা আটাইতকৈ গাঢ় ভাষা সংযোগ ঘটিছিল বাংলা ভাষা আৰু সেইসময়ৰ অসমীয়া ভাষাৰ। ফলত তিনিওটা ভাষা সংযোগেই বৰ্তমান তুলনাত কম হাৰত আৰু ক্ষুদ্ৰ পৰিসৰত হ'লেও ভিন্নস্তৰত দ্বিভাষিকতা (Bilingualism), দ্বিপাৰ্শ্বিকতা (Diglossia), ঋণ (Borrowing), বাৰ্তা-সঞ্চৰণ (Code-Switching) আদি ভাষিক পৰিঘটনাৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

সাধাৰণভাৱে অন্যভাষাৰ ধ্বনি, ৰূপ, শব্দ, খণ্ডবাক্য বা বাক্য যেতিয়া নিজৰ ভাষাত ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তেতিয়া তাক বাৰ্তা-সঞ্চৰণ বুলি কোৱা হয়। অৱশ্যে ভাষাৰ ঋণৰ ক্ষেত্ৰতো অন্যভাষাৰ ধ্বনি, ৰূপ, শব্দ নিজৰ ভাষাত ব্যৱহাৰ কৰা হয় কিন্তু মন কৰিবলগীয়া দিশটো হ'ল ঋণৰ দৰে বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ সৰ্বগ্ৰহণযোগ্যতা নাথাকে। ঋণৰ ক্ষেত্ৰত বহুসময়ত সি হৈ পৰে একমাত্ৰ অৱলম্বনৰ উপায়। কিন্তু বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ ক্ষেত্ৰত বহুসময়ত বিকল্প থাকে। ই মাত্ৰ এক শৈলীগত নিৰ্বাচন। কিছু ভাষাবিদে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ (Code-Switch-

ing) আৰু বাৰ্তা-মিশ্ৰণ (Code-Mixing) এই দুটা অভিধানে সুকীয়া সুকীয়া অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰে। আন কিছুমান ভাষাবিজ্ঞানীয়ে আকৌ বাৰ্তা-মিশ্ৰণকো একপ্ৰকাৰৰ বাৰ্তা-সঞ্চৰণ বুলিয়ে অভিহিত কৰে। তেওঁলোকৰ মতে বাৰ্তা-মিশ্ৰণ এটা বাক্যৰ ভিতৰত সম্পন্ন হোৱা বাৰ্তা-সঞ্চৰণ। সেই অৰ্থত দুয়োটা ধাৰণাকে সামগ্ৰিকভাৱে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ বুলিয়ে ক'ব পাৰি। এই প্ৰসংগত যাৰ'ন মট্ৰাছে Contact Language শীৰ্ষক গ্ৰন্থত কৈছে—

Some authors use 'Codemixing' to refer to language mixing within the phrase or utterance reserving 'Codeswitching' for the alteration of languages in between utterances or phrases.... In absense of a general consensus, I shall be using the two terms 'Codeswitching' and 'Codemixing' interchangeably (101)

মট্ৰাছৰ আদৰ্শৰেই এই কাকততো বাৰ্তা মিশ্ৰণ আৰু বাৰ্তা-সঞ্চৰণ উভয়কে বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ সামগ্ৰিক ধাৰণা (Umbrella Term)ৰে সামৰা হ'ব। বাৰ্তা-সঞ্চৰণ হ'বলৈ যিধৰণৰ পৰিৱেশৰ প্ৰয়োজন সেই পৰিৱেশ উনবিংশ শতিকাৰ শেষৰ পিনে অসমত লাহে লাহে তৈয়াৰ হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰে শিক্ষিত, কলিকতাৰ পাশ্চাত্য জীৱনৰ পৰশ পোৱা এচাম দ্বিভাষীলোকে সেই সময়ৰ সমাজ-জীৱনত আত্মপ্ৰকাশ কৰিছিল। এক দ্বিভাষিক অঞ্চলত দ্বিভাষীসকলৰ দ্বাৰাহে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ সম্ভৱ। বেজবৰুৱাৰ বস-ৰচনাত এই দ্বিভাষিক অঞ্চলটোৰ দ্বিভাষীলোকৰ উপস্থিতি আছিল একেবাৰে সুলভ।

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই সমাজমুখী চিন্তাৰে সংস্কাৰকামী মনোভাৱ লৈ মানসপুত্ৰ কৃপাবৰ বৰবৰুৱাৰ জন্ম দিছিল তেওঁৰ বসৰচনাৰসমূহৰ মাজত। তেওঁৰ এই কৃপাবৰী ৰচনাসমূহৰ বক্তব্যবিষয়, উপস্থাপন শৈলীৰ বাবে তেওঁৰ এই ৰচনাৰাজিত বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ লক্ষণ দেখা যায়। 'খহটা ডিমৰু সত্ৰাধিকাৰ' নামৰ ৰচনাত বাপুৰাম আৰু কৃপাবৰ বৰবৰুৱা নামৰ দুটা চৰিত্ৰৰ মাজৰ কথোপকথন এনেধৰণৰ—

“বাপুৰাম। গুড মৰ্ণিং। মিষ্টৰ বৰবৰুৱা।

বৰবৰুৱা, গুড মৰ্ণিং। হাড়ু-ডু ? টেক্ ইয়ৰ ছিট্। ফাইন্ দে। আজি দেখোন

বৰাদেওৰ একেবাৰেই ইংৰাজী চাল ? ” (বৰা ৭)

ইয়াত ইংৰাজী আৰু অসমীয়া ভাষাৰ সংযোগৰ পৰিণতিত এই বাৰ্তা-সঞ্চৰণ হোৱা দেখা গৈছে। কিছুমান বক্তা নিৰপেক্ষ আৰু কিছুমান বক্তা সাপেক্ষ কাৰকে বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ উদ্দীপক (Trigger) ৰূপে কাম কৰে। ওপৰৰ উদাহৰণটোত বক্তা সাপেক্ষ কাৰকে ক্ৰিয়া কৰিছে। ইয়াত বক্তা সাপেক্ষ কাৰকটো হ'ল বক্তাৰ ভাষিক মনোভংগী (Perspective)। প্ৰথম চৰিত্ৰই (বাপুৰাম) দ্বিতীয় চৰিত্ৰৰ আগত ইংৰাজী কোৱাৰ পাছতেই দ্বিতীয় চৰিত্ৰই 'আজি দেখোন বৰাদেওৰ একেবাৰেই ইংৰাজী চাল' কোৱা কথাষাৰৰ পৰা প্ৰথম চৰিত্ৰৰ যে ই এক শৈলীগত নিৰ্বাচন উপলব্ধি কৰিব পাৰি। লগতে ক'ব

লাগিব যে দুটা ভাষাৰ ওপৰত বক্তা আৰু শ্ৰোতাৰ উভয়ৰে দখল বেছি থকা বাবেও এই বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কাৰ্যকৰী হৈছে। গতিকে বক্তা আৰু শ্ৰোতাৰ ভাষিক সক্ষমতায়ো (Ability) বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিবলৈ উৎসাহ যোগাইছে।

একোটা বচনাৰে এঠাইত খহটা ডিমৰু সত্ৰাধিকাৰ আৰু এগৰাকী পাণৱালীৰ কথোপকথন প্ৰকাশ পাইছে এনেধৰণৰ -

“পাণৱালীয়ে মৃদুমনস্বৰেৰে বুলিলে -যাওনা সৰে বাঙাল বাবু, আৰ জ্বালিও না। ভাল লাগে না ? গোসাঁয়ে ক’লে - ‘কেনে সখি; মোৰ ওপৰে ৰোষ কৰিছা কেনে ? আমি তোমাকে ভাল পাইহে এনেকৈ কৈছোঁ। আমাক বঙাল কৈছা কেনে ? আমি বঙাল না আছোঁ।” (বৰা ১২)

কথোপকথনটোত গোসাঁইৰ বক্তব্যত বাৰ্তা-সঞ্চৰণ স্পষ্ট। বাংলা ক’বলৈ প্ৰযত্ন কৰা গোসাঁইৰ বক্তব্যত প্ৰথম ভাষাৰ শব্দ, ধ্বনি আৰু গাঠনিক বিশিষ্টতাই আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে। বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ এক প্ৰধান উপায় অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ (Insertation)। অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ প্ৰক্ৰিয়াই প্ৰথম ভাষাৰ উপাদানসমূহ দ্বিতীয় ভাষা উৎপাদনৰ সময়ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো বুজায়। ওপৰৰ উদাহৰণটোত গোসাঁয়ে প্ৰথম ভাষা অসমীয়াৰ নিয়মসমূহ দ্বিতীয় ভাষা (বাংলা) উৎপাদন কৰাৰ সময়ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিছে। অৱশ্যে স্বাভাৱিকভাৱে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ বক্তাই সচেতনভাৱে কৰা নাই। কথোপকথনটো আগলৈ এনে ধৰণৰ হৈ পৰিছে-

“আমাদেৰ দেশে মানুষকে ভেড়া বনাই বুলিয়া কোনে ক’লে ? মিছা গোটেই মিছা। কত মানুষ গৈছে আসিছে। কেওতো ভেড়া হৈছে না। পাণৱালী। আমি গেলে তুমি আমাকে খেতে পড়তে দেৱে ? গোসাঁই। কেন নিদিম ? দেশত আমাৰ বহুত ধন-সম্পত্তি আছে। তুমি মজাচে খাইবা থাকিবা। আৰু কত কিতাপ আছে, পুৰাণ আছে, যত পঢ়িবাৰ মন কৰা পঢ়িবা।” (বৰা ১৩)

ওপৰৰ বাৰ্তা-সঞ্চৰণক প্ৰভাৱিত কৰা কাৰক হ’ল ক্ষমতাৰ সমীকৰণ (Power Relation)। দুটা ভাষাৰ মাজৰ ক্ষমতাৰ সমীকৰণ বুলি ক’লে আমি বুজো অভাৱাগত দিশৰ পৰা কোনটো ভাষাক দ্বিভাষীলোক এজনে অধিক ক্ষমতাপূৰ্ণ বুলি ভাবে তাৰ ধাৰণাগত সমীকৰণ। স্বাভাৱিকতে সেই সময়ত বাংলাভাষাৰ তুলনাত অসমীয়া ভাষা কম ক্ষমতাসালী ভাষা আছিল। অসমীয়া ভাষা বাংলা ভাষাৰ আঞ্চলিক ভ্ৰষ্টৰূপ বুলি এক মানসিকতা অসমীয়া মানুহৰ মন-মগজুতো প্ৰোথিত কৰা হৈছিল। ইয়াত বক্তা সক্ষমতাৰ কাৰকৰূপে কাম কৰিছে ভাষা সম্পৰ্কে থকা দৃষ্টিভংগী (Perspective)। এনেবোৰ কাৰকে গোসাঁইৰ বক্তব্যত বাৰ্তা-সঞ্চৰণক ট্ৰিগাৰ (Trigger) বা উদ্দীপকৰ কাম কৰিছে। পাণৱালীগৰাকীৰ আগতো বাংলা কৈ ফিতাহি মৰাটোহে গোসাঁইৰ উদ্দেশ্য

আছিল। যাৰ বাবে বাৰ্তা-সঞ্চৰণে কথোপকথনত স্থান পাইছে।

বেজবৰুৱাৰ আন এক ৰচনা ‘বৰবৰুৱাৰ ৰজা হ’ব লক্ষণ’ শীৰ্ষক এক ৰচনাত বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ উদাহৰণ পোৱা যায় এনেদৰে -

“.....দেউতাৰ ভৰিৰ তলুৱাত সেইটো ৰাজচিন। মই তাৰ কথাটো শুনি খুচি হৈ, মই ৰজা হ’লে তাক মোৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী আৰু চেঞ্চেলৰ অৱ এক্সেল্জৰ পাতিবলৈ প্ৰতিশ্ৰুত হ’লো।” (বৰা ৩৬)

অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ পদ্ধতিৰ সহায়ত ইয়াত বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰা হৈছে। বাক্ধাৰা (Dis-course) য়ে ইয়াত লেখকক বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিছে। ব্ৰিটিছ সাম্ৰাজ্যৰ ‘চেঞ্চেলৰ অৱ এক্সেল্জ’ পদবীটোৰ প্ৰসংগ উত্থাপন কৰিবলৈ যোৱাৰ বাবে পাঠটোৰ অন্য অংশতকৈ উদ্ধৃত অংশৰ বাক্ধাৰা ভিন্নধৰ্মী হৈছে।

বেজবৰুৱাৰ ‘বৰবৰুৱাৰ মালশ্ৰম’ নামৰ ৰসৰচনাটোতো এনেধৰণৰ বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়—

“মই অৱশ্যে আজিকালিৰ দেশ-কাল পাত্ৰলৈ দৃষ্টি ৰাখি সিমান দূৰ নাযাওঁ। মই হালোৱা হৈ উপজিছোঁ। সেইদেখি হাল বামেই আৰু সেইদেখি গল্প লেখিমেই। Never Mind ‘সেই সেই নাৰায়ণ। ঘূৰি ঘূৰি নাৰায়ণ। ঘূৰি ঘূৰি নাৰায়ণ। আকৌ সেই নাৰায়ণ!’ মই কেয়াৰ নকৰোঁ।” (বৰা ৫১)

যিবোৰ বক্তা নিৰপেক্ষ কাৰকে বাৰ্তা-সঞ্চৰণক প্ৰভাৱিত কৰে সেইবোৰৰ কোনো এটা কাৰকে এই উদ্ধৃত বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ নিদৰ্শনটোক প্ৰভাৱান্বিত কৰা নাই। বক্তাৰ অসমীয়া আৰু ইংৰাজী, দুয়োটা ভাষাৰে সৈতে পৰিচিতি আছে। ইয়াত বক্তাৰ শৈলীগত নিৰ্বাচন মনকৰিবলগীয়া। ‘Never Mind’ আৰু ‘কেয়াৰ’ শব্দটোৰ বিকল্প লেখকৰ ওচৰত আছিল। তাৰপাছতো বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰাৰ আঁৰত লেখকৰ ইংৰাজী ভাষাটো সম্পৰ্কে মৰ্যাদাগত দিশটোৱে যিদৰে ক্ৰিয়া কৰিছে একেদৰে ক্ৰিয়া কৰিছে নিজৰ ভাষিক সক্ষমতাক প্ৰকাশ কৰা মানসিকতাই। একেদৰে ‘বৰবৰুৱাৰ আস্যত হাস্য’ শীৰ্ষক ৰচনাত বেজবৰুৱাই লিখিছে—

“প্ৰিয়দৰ্শন। বৰুৱাদেও। হাঁহিছে দেখোন ?

কৃপাবৰ। That's my business, not yours, সেইটো মোৰ কাৰ্য, তোমাৰটো নহয়।

প্ৰিয়দৰ্শন। অ’ আই। আজি দেখোন ইমানকৈ টিঙিৰি তুলা হৈ আছে। সুধিবকে নোৱাৰি।

কৃপাবৰ। These are contradictory propositions, দুইটাই পৰস্পৰবিৰোধী কথা।” (বৰা ৭৫)

বাৰ্তা-সঞ্চৰণত বক্তাৰ সক্ষমতাই গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। বক্তাই নিজৰ কথাক লক্ষ্য শ্ৰোতাৰ আগত অন্য এক ৰূপ দিবলৈ, দ্বিভাষী গুণৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰি

অন্য এক শৈলীগত নিবাৰ্চন কৰি বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিছে। বক্তব্য বিষয়ক প্ৰভাৱশালী আৰু আকৰ্ষণীয় কৰিবলৈ বেজবৰুৱাদেৱে সচেতনভাৱে এই বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিছে। বাৰ্তা-সঞ্চৰণ দুটা পদ্ধতিৰে কৰা হয়। প্ৰথমটো অন্তৰ্ভুক্তকৰণ আৰু দ্বিতীয়টো সালসলনিকৰণ। প্ৰথমটোৰ ব্যৱহাৰ কেনেধৰণে কৃপাবৰী ৰচনাত কৰা হৈছিল তাৰ আলোচনা ইতিমধ্যে হৈছে। সালসলনিকৰণ (Alteration) পদ্ধতিত একেখিনি কথাকে এবাৰ প্ৰথম ভাষাত কৈ আকৌ এবাৰ প্ৰথম ভাষাত কৈ আকৌ এবাৰ দ্বিতীয় ভাষাত কোৱা হয়। উদ্ধৃত বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ নিদৰ্শনটোত এবাৰ ইংৰাজী ভাষাত বক্তব্য বিষয়ক উপস্থাপন কৰি পৰৱৰ্তী সময়ত একেখিনি কথাকে অসমীয়া ভাষাতে কোৱা হৈছে। গতিকে ইয়াত বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ পদ্ধতি সালসলনিকৰণ।

বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী ৰচনাৰ অন্তৰ্গত ‘বৰবৰুৱাৰ অণ্ডাতঙ্ক’ নামৰ ৰসৰচনাটোলৈ লক্ষ্য কৰিলেও বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ উদাহৰণ পোৱা যায়। ৰসৰচনাটোত মুদি আৰু কৃপাবৰ বৰবৰুৱাৰ হিন্দুস্থানী লগুৱাৰ কথোপকথন এনেধৰণৰ —

“মুদিয়ে তাৰ দোকানত কাম কৰা লগৰীয়া মুদি ল’ৰাটোৰ সহায় লৈও কোনোমতে তাৰ মানে উলিয়াব নোৱাৰি মোৰ লগুৱাটোক সুধিলে - ক্যা মাংতা?

সি ক’লে - উচমে লিখা হয়, পঢ়কে জিনিষ দেও।

মুদিয়ে ক’লে - আমিয়ো লাগি-ভাগিওতো এইখন পঢ়িব নোৱাৰিলোঁ। তই ক’ৰ পৰা আহিছ?

সি ক’লে - ‘অসমীয়া বাবুৰ ঘৰৰ পৰা’” (বৰা ৮৯)

বেজবৰুৱাৰ হিন্দুস্থানী লগুৱাটোৰ প্ৰথম ভাষা নিশ্চিতভাৱে অসমীয়া নহয়। তেওঁৰ প্ৰথম ভাষা হয় হিন্দী নহয় উত্তৰ ভাৰতৰ যিকোনো এক আঞ্চলিক ভাষা। হিন্দুস্থানী লগুৱাজনে গৰাকীৰ ভাষাৰ সৈতে সংযোগ কৰাৰ ফলশ্ৰুতিত লগুৱাৰ ভাষাত ভাষা সংযোগৰ পৰিণতি স্পষ্ট। অসমীয়া আৰু বাংলা ভাষা-ভাষী লোকৰ সৈতে সহাবস্থান কৰাৰ বাবে এটা সময়ত লগুৱাজন দ্বিভাষী হ’বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। লগুৱাজনে মুদিৰ লগত ভাষিক যোগাযোগ কৰোঁতে হিন্দী, বাংলা আৰু অসমীয়া ভাষাতে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিছে। মন কৰিবলগীয়া কথাটো এয়ে যে সমাজভাষাবিজ্ঞানীসকলে কয় ভাষা ব্যৱহাৰকাৰী এজনৰ সামাজিক সম্পৰ্ক যিমানে বৰ্হিমুখী হ’ব সিমানে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ হোৱাৰ সম্ভাৱনা বাঢ়িব। বক্তা নিৰপেক্ষ এই কাৰকে লগুৱাজনক বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিছে। লগুৱা হিচাপে স্বাভাৱিকতে তাৰ সামাজিক সম্পৰ্ক বৰ্হিমুখী। যাৰ বাবে বাৰ্তা-সঞ্চৰণ কৰোতে লগুৱাৰ প্ৰথম ভাষাৰ মাজত দ্বিতীয় ভাষাৰ উপাদান অন্তৰ্ভুক্তকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰে ব্যৱহাৰ কৰিছে।

বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ নিদৰ্শন সম্বলিত আন এটা প্ৰবন্ধ হ’ল ‘বৰবৰুৱাৰ ফোৰোহনি’। এই

বসৰচনাটোত বেজবৰুৱাদেৱে কৃপাবৰ বৰবৰুৱাৰ মানসিক প্ৰসংগত এনেদৰে লিখিছে -

“মনটো ভাল বাটেদি গ’লে ভাল লাগে, বেয়া বাটেদি গ’লেই বেয়া লাগে।
সি এনে পদাৰ্থ যে এখন্তেকো শাঁতিৰে বহি থাকিব নোৱাৰে। সেইদেখি মই
মনটোক engage কৰি ৰাখিবৰ নিমিত্তে একো একোদিনা মোৰ খুতৰিৰ পৰা
কেঁকোৰা ডাঢ়ি এডাল উঘালি তাক দি কওঁ well মন। তই এইডাল পোন
কৰি আন।” (বৰা ৩৪৭)

বাতৰ্-সঞ্চৰণৰ মনোবিজ্ঞানৰো এক সম্পৰ্ক থাকে। আৱেগিক অৱস্থাত বাতৰ্-
সঞ্চৰণ অধিক হয়। বক্তাই আৱেগ নিয়ন্ত্ৰণ কৰি, জুখি-মাখি কোনো এটা বক্তব্য দাঙি
ধৰিলে; বক্তব্যত ব্যৱহৃত শব্দ বা অন্যান্য প্ৰথম ভাষাৰ ব্যৱহাৰগত দিশ সম্পৰ্কে সচেতন
হয়। কিন্তু আৱেগিক অৱস্থাত স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে দ্বিভাষীসকলৰ ক্ষেত্ৰত দ্বিতীয় ভাষাৰ
উপাদানে প্ৰথম ভাষাত ভুমুকি মাৰে আৰু একেদৰে প্ৰথম ভাষাৰ উপাদানে দ্বিতীয়
ভাষাটোত প্ৰকাশিত হয়। ফলত বাতৰ্-সঞ্চৰণে গা কৰি উঠে। উদ্ধৃত উদাহৰণটোত
বাতৰ্-সঞ্চৰণৰ কাৰক হ’ল লেখকৰ আবেগযুক্ত ভাষাশৈলীৰ নিৰ্বাচন।

বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী ৰচনাৰাজিৰ মাজেৰে বাতৰ্-সঞ্চৰণৰ যিসমূহ নিদৰ্শন পোৱা
যায়, সেয়া ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষসময়ৰ আৰু বিংশ শতিকাৰ প্ৰথম সময়ৰ অসমৰ
ভাষাৰে স্বৰূপ। বাংলা, হিন্দী, ফাৰ্চী আৰু ইংৰাজী ভাষাৰ সংযোগৰ ফলত শতিকাটোৰ
শেষৰ পিনে সমাজখনৰ এটা অংশ দ্বিভাষী হৈ পৰিছিল। এই দ্বিভাষী অঞ্চলত বাতৰ্-
সঞ্চৰণ এক অতি স্বাভাৱিক পৰিঘটনা আছিল বুলি নিশ্চিতভাৱে ক’ব পাৰি।

০.৫ সামৰণি :

সাম্প্ৰতিক সময়ত তথ্য-প্ৰযুক্তি আৰু বিজ্ঞানৰ বিকাশে গোটেই পৃথিৱীখনকে
গোলকীয় গাঁওত পৰিণত কৰিছে। যাৰ ফলত ভাষা সংযোগৰ মাত্ৰাও ক্ষীপ্ৰ হৈছে। ক্ৰমান্বয়ে
দ্বিভাষী মানুহৰ সংখ্যাও বৃদ্ধি পাইছে। ফলস্বৰূপে বৰ্তমান বাতৰ্-সঞ্চৰণ বাক্শৈলীৰ এক
এৰাব নোৱাৰা অংগ হৈ পৰিছে। কিন্তু আজিৰ পৰা এক শতিকা পূৰ্বেও এই ভূখণ্ডত এচাম
লোকৰ মাজত বাতৰ্-সঞ্চৰণে ক্ৰিয়া কৰিছিল। ওঠৰ শতিকা আৰু ঊনবিংশ শতিকাৰ
ভাষা সংযোগৰ পৰিণতি উদ্ভাসিত হৈছিল লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ কৃপাবৰী ৰচনাসমূহত।
ব্যংগমূলক এই ৰচনাসমূহৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল সমাজৰ ঋণাত্মক দিশসমূহৰ সমালোচনা
কৰা। যাৰ বাবে এই ৰচনাসমূহ ভাষা ব্যৱহাৰত বেজবৰুৱাদেৱে অবাধ স্বাধীনতা গ্ৰহণ
কৰিছিল। বাতৰ্-সঞ্চৰণ আছিল তেনে এক স্বাধীনতা। সাধাৰণতে বাণিজ্যিক শক্তি (Mar-
ket Force) দুটা ভাষাৰ মাজত ক্ষমতাৰ সমীকৰণ (Power relation between two lan-
guage), মৰ্যাদা (Prestige), ভাষিক মনোভংগী (Language Perspective), নিজক আনতকৈ
উচ্চ বুলি প্ৰতিপন্ন কৰাৰ মানসিকতা, ভাষিক সক্ষমতা (Language Ability), অনুষ্ণৰ
সৈতে জড়িত ভাষা (Language associate with a context) আদি কাৰকে ভাষা

ব্যৱহাৰকাৰীৰ সঞ্চৰণৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। সেই সময়ৰ বাণিজ্যিক শক্তিয়ে বাৰ্তা-সঞ্চৰণত বৰ বিশেষ প্ৰভাৱ পেলোৱা নাছিল; প্ৰভাৱ পেলাইছিল বাকী তিনিটা কাৰকেহে। আকৌ এইক্ষেত্ৰত বেছিকৈ প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল ব্যক্তি সাপেক্ষ কাৰকসমূহে। য'ত বক্তাৰ সামাজিক সম্পৰ্ক, আদৰ্শগত অৱস্থান, ভাষা সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগী, বাকধাৰা আদিয়ে বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ কাৰকৰূপে (trigger) কাম কৰে।

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ বসৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত আন কাৰকে বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিছিল। বসৰচনাৰ সামগ্ৰিক চৰিত্ৰক প্ৰকাশ কৰিবলৈ লেখকে আবেগবৰ্জিত, বস্তুনিষ্ঠ ভাষা প্ৰয়োগ কৰাৰ সলনি আবেগযুক্ত ভাষা এটাৰেহে ব্যৱহাৰ কৰাটো আৱশ্যক। আবেগযুক্ত ভাষাৰ এক বৈশিষ্ট্য হ'ল ই ভাষাৰ বিশুদ্ধতাবাদী দৃষ্টিভংগীৰ দ্বাৰা সীমাবদ্ধ নহয়। লেখকে এনে ভাষা ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত স্বাধীনতা ল'ব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত বেজবৰুৱা অদ্বিতীয়। সমসাময়িক ভাষাৰ চিত্ৰ-বিচিত্ৰ ৰূপসমূহেৰে তেখেতে অপূৰ্ব সাহিত্যিক শৈলীৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এই শৈলী সৃষ্টিৰ বাবে তেওঁ বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ নিদৰ্শন কিছুমানকো সাহিত্যৰ পাতত স্থান দিছে। বেজবৰুৱাৰ সমসাময়িক লেখকসকলৰ ভিতৰত কিন্তু কোনোৱে সাহিত্যত সমসাময়িক ভাষাৰ এই বিচিত্ৰ স্বৰূপক স্থান দিয়া নাই। এইক্ষেত্ৰত বেজবৰুৱা সমসাময়িক লেখকসকলতকৈ উৰ্দ্ধত। বেজবৰুৱাই যিসময়ত তেওঁৰ সাহিত্যত বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ স্থান দিছিল সেই সময়ত ভাষা সংযোগ বা তাৰ পৰিণতি- বাৰ্তা-সঞ্চৰণ সম্পৰ্কীয় কোনো ধাৰণাই বিদ্যায়তনিক আলোচনাৰ মাজলৈ অহা নাছিল। বহুসময়ত এই ভাষিক ৰূপসমূহক সচেতনভাৱে এৰাই চলাৰ এক মানসিকতা সমাজত আছিল। তাৰ পাছতো বেজবৰুৱাই বাৰ্তা-সঞ্চৰণক স্থান দি এপিনে যিদৰে সাহিত্যিক বসস্বাদানীয় কৰিলে আনপিনে সমসাময়িক ভাষাৰ এই ৰূপটোক সাহিত্যৰ পাতত সংৰক্ষিত কৰিলে। সেইপিনৰ পৰা বেজবৰুৱাক সমসাময়িক ভাষাবিজ্ঞানীৰ সমকক্ষ ব্যক্তি বুলিয়ে ক'ব লাগিব। সমসাময়িক ভাষাবিজ্ঞানী বা ব্যাকৰণিকৰ দৰে তেওঁ ভাষাৰ গঠনৰ নিয়ম নিৰ্ণয় কৰা নাই সঁচা কিন্তু তদানীন্তন সমাজৰ ভাষাৰ যি সমৃদ্ধ, বিচিত্ৰ আৰু যথার্থ ৰূপ তেখেতে সাহিত্যত সংৰক্ষণ কৰিছে, সি পৰৱৰ্তী কালৰ ভাষাৰ আলোচকসকলক ভাষাৰ ইতিহাসৰ তথ্য দি আহিছে আৰু ভৱিষ্যতলৈও দি যাব।

অসমত ভাষা সংযোগ আৰু বাৰ্তা-সঞ্চৰণ ইয়াৰ আন্তঃসম্পৰ্ক আৰু স্বৰূপ সম্পৰ্কে আলোচনা এতিয়াও প্ৰাৰম্ভিক পৰ্যায়তে আছে। পূৰ্বতে ভাষাত ব্যৱহাৰত যিবোৰ অশুদ্ধ ৰূপ বুলি গণ্য কৰা হৈছিল; পৰৱৰ্তী সময়ত তাৰ মাজতে এক ফ্ৰম (pattern) দেখা পাই সমাজভাষাবিজ্ঞানীসকলে ইয়াক অসাৱধানাজনিত ব্যাপাৰ বুলি অস্বীকাৰ কৰি বহুসময়ত সচেতনভাৱে কৰা ভাষা ব্যৱহাৰ বুলি গণ্য কৰি বাৰ্তা-সঞ্চৰণ বুলি অভিহিত কৰিছে। আন্তঃবিষয়িক এই ধাৰণাটোৰ লগত ভাষাবিজ্ঞানৰ লগত সমাজতত্ত্ব আৰু

মনোবিজ্ঞানৰ ওতঃপ্ৰোতসম্পৰ্ক আছে। পৰৱৰ্তী সময়ত অসমৰ বিভিন্ন সময়ৰ ভাষা সংযোগ আৰু বাৰ্তা-সঞ্চৰণৰ বিচাৰ বিশ্লেষণে সমাজভাষাবিজ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰত নতুন দিশৰ সংযোজন হ'ব বুলি আশা কৰিব পাৰি। □

প্ৰসংগটীকা :

১. "The simplest definition is implicitly flawed in one other obvious way: speakers of two (or more) languages need not be in the same place for language contact to occur." Sarah G., Thomason. *Language Contact*, p.02
২. "For a number a reasons, the company officials were convinced that assamese was incapable of serving as a administrative language." Banani Chakravarty. *Colonial and social history of a vernacular Assamese language and folklore in the nineteenth century*, pp.69-70

গ্ৰন্থপঞ্জী :

অসমীয়া গ্ৰন্থ :

- গোহাঁই, হীৰেন। *মেদিনী চৌধুৰী বচনাৱলী ১*। কথা গুৱাহাটী, গুৱাহাটী। ২০১৬। মুদ্ৰিত।
চৌধুৰী, প্ৰসেনজিৎ। *উনৈশ শতিকাৰ সমাজ আৰু সাহিত্য*। ষ্টুডেণ্ট ষ্টৰ্ভ, গুৱাহাটী। ২০০১।
মুদ্ৰিত।
দাস, বিশ্বজিৎ। *সমাজভাষাবিজ্ঞান*। বনলাতা, গুৱাহাটী। ২০১৫। মুদ্ৰিত।
বৰা, নিত্য। (সম্পা.)। *বেজবৰুৱা বচনাৱলী (অষ্টম খণ্ড)*। অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, গুৱাহাটী।
২০১৪। মুদ্ৰিত।
মহন্ত, প্ৰফুল্ল। *অসমীয়া মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ ইতিহাস*। ভৱানী প্ৰিণ্ট এণ্ড পাব্লিকেশ্যনচ, গুৱাহাটী।
২০১০। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, অনুৰাধা। *সমাজভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়*। বান্ধৱ, গুৱাহাটী। ২০১৬। মুদ্ৰিত।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ :

- Chakravarty, Banani. *Colonial and social history of a vernacular Assamese language and folklore in the nineteenth century*. Ph.D. Thesis. Gauhati University:India, 2011. Web. 22 Sept. Unpublished
Jacobson, Rodolfo. *Codeswitching Worldwide*. New York: Mouton de Gruyter, 1998. E-Book
Matras, Yaron. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. E-Book
Sarah G., Thomason. *Language Contact : An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2001. E-Book
Weinreich, Uriel. *Languages in Contact: Findings and Problems*. 9th ed., New York: Mouton Publishers, 1979. E-Book

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-151-159

উমাকান্ত শৰ্মাৰ 'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পত কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ প্ৰতিফলন : এক আলোচনা

প্ৰীতম তালুকদাৰ

প্ৰাক্তন ছাত্ৰ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

Email: pritamtalukdar167@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া সাহিত্যৰ এটা অন্যতম ঠাল হৈছে গল্প-সাহিত্য। অৱশ্যে মন কৰিবলগীয়া যে, অসমীয়া চুটিগল্প পাশ্চাত্য চুটিগল্পৰ প্ৰভাৱ তথা অনুকৰণৰে ফলশ্ৰুতি। গতিকে ইয়াত পাশ্চাত্যৰ বিভিন্ন মতাদৰ্শ তথা চিন্তাধাৰাৰ প্ৰভাৱ পৰাটো তেনেই স্বাভাৱিক। জন্মলগ্নেৰে পৰা বৰ্তমানৰ আধুনিক যুগলৈ অসমীয়া গল্প-সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে, সময়ে সময়ে ইয়াত বিভিন্ন চিন্তাধাৰা, আদৰ্শ, মতবাদ তথা তত্ত্ব আদিৰ সম্পৰীক্ষা চলি আহিছে। আধুনিক চিকিৎসাবিজ্ঞানৰ অন্তৰ্গত, অথচ সাহিত্য প্ৰধানকৈ চুটিগল্প আৰু উপন্যাসত প্ৰতিফলিত এনে এটা নৱসংযোজন হৈছে মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়ন। সমাজৰ সৈতে থকা ব্যক্তিৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ অধ্যয়নেৰে ব্যক্তিজীৱনৰ বাহ্যিক স্থিতিক তুলি ধৰা সাহিত্যই দিন বাগৰাৰ লগে লগে ব্যক্তিৰ মানসিক জগতৰ গোপন ৰহস্য উদ্ঘাটনৰ নিচিনা জটিল বিষয়কো সামৰি ল'বলৈ ধৰে, আৰু ইয়াৰ ফলতেই সাহিত্যত মনস্তাত্ত্বিক অধ্যয়ন বা মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়নৰ ধাৰাটোৱে গুৰুত্ব লাভ কৰিবলৈ লয়। নাৰী মনস্তত্ত্ব, শিশু মনস্তত্ত্ব, বৃদ্ধ মনস্তত্ত্ব আদিৰ দৰে মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়নৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ হৈছে কিশোৰ মনস্তত্ত্ব। ব্যক্তিজীৱনত কৈশোৰ কালৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম, অৱশ্যে সেই অনুপাতে কিশোৰ মনস্তত্ত্বমূলক গল্পৰ সংখ্যা অসমীয়া সাহিত্যত কিছু পৰিমাণে তাকৰ; তথাপি সাহিত্যৰ মাজেৰে জীৱন-সমগ্ৰতাক ফুটাই তুলিবলৈ আগ্ৰহী নিষ্ঠাৱান

সাহিত্যিকসকলৰ দৃষ্টিৰ পৰা উক্ত বিষয়টোৰ প্ৰাসঙ্গিকতা উপেক্ষিত হোৱা নাই।
প্ৰস্তাৱিত আলোচনা পত্ৰখনিত আৱাহন যুগৰ এগৰাকী গল্পকাৰ উমাকান্ত শৰ্মাৰ
'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পটোৰ আধাৰত লেখকগৰাকীৰ কিশোৰ মনঃস্তম্ভ
সম্পৰ্কীয় মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়নক তুলি ধৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।
সূচক শব্দ : অসমীয়া চুটিগল্প, মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়ন, কৈশোৰ কাল, কিশোৰ
মনঃস্তম্ভ, উমাকান্ত শৰ্মা।

অৱতৰণিকা :

আৱাহন যুগত কম সংখ্যক গল্প ৰচনা কৰি প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা গল্পকাৰসকলৰ
ভিতৰত উমাকান্ত শৰ্মাৰ নাম উল্লেখযোগ্য। তেওঁৰ একমাত্ৰ প্ৰকাশিত গল্পপুথিখন হৈছে
'ঘূৰণীয়া পৃথিৱীৰ বেঁকাপথ'। শৰ্মাৰ গল্পৰ বিষয়বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত কম-বেছি পৰিমাণে
বৈচিত্ৰ্যতা লক্ষ্য কৰিলেও গল্পসমূহৰ মাজেৰে ফুটি উঠা প্ৰধান দিশ বুলি ক'বলৈ গ'লে
ৰোমাণ্টিক প্ৰেম আৰু জীৱন সম্পৰ্কীয় দাৰ্শনিক সত্যৰ কথায়ে প্ৰথমে চকুত পৰে।
অৱশ্যে এফালে আৱেগপ্ৰধান হৃদয়ানুভূতিৰ চিত্ৰণ আৰু আনফালে চিন্তাপ্ৰসূত দাৰ্শনিকতাই
গল্পৰ বিষয়বস্তুক জুমুৰি পাতি ধৰাত চৰিত্ৰৰ বিকাশ সাধনত লেখকে বহু ঠাইত উজুটি
খাবলগীয়াও হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে 'ঘূৰণীয়া পৃথিৱীৰ বেঁকাপথ' আৰু 'মানুহ জন্মাৰ
পিছত' গল্প দুটাত ৰোমাঞ্চৰ লগে লগে দাৰ্শনিক আলোচনাৰ সমন্বয় ঘটোৱাৰ চেষ্টাৰ
ফলত চৰিত্ৰৰ মানসিক জগতৰ পূৰ্ণ প্ৰকাশ সম্ভৱ হৈ উঠা নাই। শৰ্মাৰ কিছুমান গল্প
গাঁথনিৰ দিশৰ পৰা দুৰ্বল হোৱা বাবে কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বিষয়বস্তুৰ বিকাশ আৰু
পৰিণতিত সেই দুৰ্বলতা পৰিস্ফুট হৈছে। অৱশ্যে লেখকৰ ভাবগধুৰ সংলাপ আৰু
কবিত্বপূৰ্ণ চিত্ৰধৰ্মী বৰ্ণনাই গল্পবোৰ সুখপাঠ্য কৰি তুলিছে। সেইদৰে তেওঁৰ কোনো
কোনো গল্পত প্ৰকৃতি আৰু নাৰীৰ সৌন্দৰ্যৰ মনোমোহা বৰ্ণনাও লক্ষ্য কৰা যায়। 'মেঘে
বৰষিলে জুই' গল্পতো প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদান তথা দৃশ্যৰ মাজেৰে মূল বিষয়বস্তুক
তুলি ধৰাত তেওঁ দক্ষতাৰ পৰিচয় দিছে। গল্পটোত যৌন চিত্ৰ সন্নিৱিষ্ট হ'লেও সেই
বৰ্ণনা যথেষ্ট সংযত আৰু খস্তুকীয়া। যি কি নহওক, উমাকান্ত শৰ্মাই কম সংখ্যক গল্পৰ
মাজেৰে অসমীয়া সাহিত্যলৈ এক উল্লেখযোগ্য অৱদান আগবঢ়াই থৈ গৈছে।

বিষয়বস্তুৰ গুৰুত্ব আৰু উদ্দেশ্য :

মনঃ সমীক্ষাত্মক অধ্যয়ন বা মনস্তাত্ত্বিক অধ্যয়ন চুটিগল্প আৰু উপন্যাসৰ ক্ষেত্ৰত
প্ৰতিফলিত এটি অন্যতম ধাৰা। চুটিগল্পৰ সত্তাৰূপাৰ্ণ ক্ষেত্ৰখনত মনস্তাত্ত্বিক অধ্যয়নৰ
ধাৰাটোৰ এক বিশেষ গুৰুত্ব আছে। শিশু মনঃস্তম্ভ, কিশোৰ মনঃস্তম্ভ, নাৰী মনঃস্তম্ভ, ৰুগ্ন
মানসিকতা তথা বৃদ্ধ মনঃস্তম্ভ আদি বিভিন্ন দিশত হোৱা মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়নে অসমীয়া
চুটিগল্পৰ ক্ষেত্ৰখনত বৈচিত্ৰ্যতা প্ৰদান কৰিছে। প্ৰস্তাৱিত পত্ৰখনৰ যোগেদি উমাকান্ত শৰ্মাৰ
'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পটোত লেখকগৰাকীৰ কিশোৰ মনঃস্তম্ভ সম্পৰ্কীয় মনঃসমীক্ষাত্মক

অধ্যয়নৰ বিভিন্ন দিশক তুলি ধৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে, এয়াই আলোচনা পত্ৰখনৰ উদ্দেশ্য।

অধ্যয়নৰ পৰিসৰ আৰু পদ্ধতি :

মনঃ সমীক্ষাত্মক অধ্যয়নৰ এটা অন্যতম দিশ হৈছে কিশোৰ মনস্তত্ত্ব। আমাৰ আলোচনা পত্ৰখনত আৱাহন যুগৰ গল্পকাৰ উমাকান্ত শৰ্মাৰ 'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পটোত প্ৰতিফলিত কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশক আলোচনা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰোঁতে প্ৰধানতঃ বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হৈছে; অৱশ্যে ঠাইবিশেষে আলোচিত বিষয়বস্তুৰ গভীৰলৈ যোৱাৰ ক্ষেত্ৰত বিশ্লেষণধৰ্মী দৃষ্টিভঙ্গীৰো আশ্ৰয় লোৱা হৈছে।

অধ্যয়নৰ সমল :

আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰোঁতে মুখ্য সমল হিচাপে অসমীয়া গল্প সঙ্কলন (প্ৰথম খণ্ড) গ্ৰন্থখনৰ লগতে গৌণ সমল হিচাপে বিভিন্ন সমালোচনামূলক গ্ৰন্থ, প্ৰবন্ধ তথা ইণ্টাৰনেটত পোৱা তথ্যৰ সহায় লোৱা হৈছে।

মনোবিজ্ঞানৰ স্বৰূপ আৰু কিশোৰ মনোবিজ্ঞান :

মনোবিজ্ঞানক ইংৰাজীত 'Psychology' বুলি জনা যায়। ই বিজ্ঞানৰ এনে এটা শাখা য'ত মনৰ গঠন, আচৰণ তথা ইয়াৰ লগত জড়িত অন্যান্য দিশবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়। "Psychology is the science of mind and behavior. Psychology includes the study of conscious and unconscious phenomena, as well as feeling and thought."(Source: Wikipedia) গতিকে চমুকৈ ক'বলৈ গ'লে মনোবিজ্ঞান প্ৰধানকৈ মানৱ মনৰ বিভিন্ন স্তৰ আৰু আচৰণৰ বিভিন্ন দিশৰ লগত জড়িত।

মনোবিজ্ঞানৰ ভিতৰুৱা এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ শাখা হৈছে কিশোৰ মনোবিজ্ঞান। প্ৰকৃত অৰ্থত ই মনোবিজ্ঞানৰ এনে এখন ক্ষেত্ৰ য'ত কৈশোৰ কালত কিশোৰ-কিশোৰীয়ে দেহ-মানসিক পৰ্যায়ত সন্মুখীন হোৱা শাৰীৰিক, মানসিক, আৱেগিক, সামাজিক তথা নৈতিক দিশৰ নানা জটিল পৰিৱৰ্তনৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰাৰ লগতে সেইবোৰে কিশোৰ-কিশোৰীৰ মন আৰু আচৰণৰ ওপৰত পেলোৱা প্ৰভাৱ তথা তাৰ ফলস্বৰূপে বিভিন্ন পৰিস্থিতিত তেনে পৰিৱৰ্তনৰ ফলত হ'ব পৰা সমস্যা আৰু প্ৰতিক্ৰিয়া সম্পৰ্কেও ইয়াত অধ্যয়ন কৰা হয়।

"Adolescent psychology is the field of psychology that focuses on the issues that are unique to adolescents. Adolescence is a time of fluctuating and rapidly changing interests and desires, high energy, sexual maturation, physical growth, and limited emotional insight – this creates fertile ground for many emotional problems and challenges that might benefit from professional intervention."(Source: Adolescent Psychology) গতিকে মনোবিজ্ঞানৰ এটা শাখা হিচাপে কিশোৰ মনোবিজ্ঞানৰো অধ্যয়নৰ এখন বহল ক্ষেত্ৰ আছে।

মনস্তত্ত্ব, মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়ন আদিৰ ক্ষেত্ৰত অষ্ট্ৰিয়াৰ চিকিৎসক চিগ্‌মাণ্ড ফ্ৰয়েডৰ ভূমিকা লেখত ল'বলগীয়া। অচেতন মনৰ স্থিতি আৰু চেতন মনৰ ওপৰত তাৰ প্ৰভাৱ, অৱদমিত ইচ্ছা-বাসনাৰ প্ৰভাৱ, শিশুৰ যৌন মনোবৃত্তি আৰু চৰিত্ৰগত বিশেষত্ব, চৰিত্ৰ গঠন তথা স্নায়ৱিক ৰোগত ইয়াৰ প্ৰভাৱ তথা চেতন, অচেতন আৰু অৱচেতন— মনৰ এই তিনিটা স্তৰৰ মাজেৰে মানসিক জগতখনৰ বিশ্লেষণ কৰি মনোবিজ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰলৈ ফ্ৰয়েডে অভূতপূৰ্ব অৱদান আগবঢ়াই গৈছে। অৱশ্যে এই ক্ষেত্ৰখনলৈ ফ্ৰয়েডৰ বাহিৰে ইয়ুং, এডলাৰ আদিৰ দৰে মনোবিজ্ঞানীয়েও অৱদান আগবঢ়াই গৈছে। মানৱ মনৰ বহুস্বাভাৱ জটিল জগতখনৰ অভ্যন্তৰত প্ৰৱেশ কৰি এইসকল মনোবিজ্ঞানীয়ে আৱিষ্কাৰ কৰা মনোবৈজ্ঞানিক তথ্যসমূহে চিকিৎসাবিজ্ঞানৰ জগতখনত নানা সম্ভাৱনীয়তাৰ বাট মুকলি কৰাৰ লগতে অধ্যয়নৰ নতুন নতুন শাখা-উপশাখাৰ সন্ধান দিয়ে। শিল্প-সাহিত্যৰ জগততো এই তথ্যবোৰে তীব্ৰ আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰে, যিয়ে পৰৱৰ্তী সময়ত জীৱন আৰু জগত সম্পৰ্কীয় নতুন দৃষ্টিভঙ্গীৰ পাতনি মেলাত আগভাগ ল'লে। ইয়াৰ ফলতেই মানৱ মনৰ ওপৰত সমাজ তথা অন্য ব্যক্তিৰ বাহ্যিক প্ৰভাৱক চিত্ৰিত কৰা সাহিত্যৰ জগতখনত ব্যক্তিজীৱনৰ অন্তৰ্ভাগৰ গোপন বহস্যৰ প্ৰতিফলনো মুক্তভাৱে ঘটিবলৈ লয়।

‘মেঘে বৰষিলে জুই’ গল্পটোত কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ প্ৰতিফলন :

জন্মলগ্নৰে পৰা বৰ্তমানৰ আধুনিক যুগলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে অসমীয়া গল্প-সাহিত্যত নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে নানা চিন্তা-চৰ্চা, আদৰ্শ, মতবাদ তথা তত্ত্ব আদিৰ সম্পৰীক্ষা চলি আহিছে। ক্ষুদ্ৰায়তনী সাহিত্যকৰ্ম হিচাপে অসমীয়া চুটিগল্পৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ মন কৰিলে দেখা যায় যে বিভিন্ন চিন্তাধাৰা, আদৰ্শ, মতবাদ তথা কলা-কৌশলৰ প্ৰয়োগ, প্ৰতিফলন আৰু প্ৰকাশভঙ্গীৰ নতুনত্বৰে ই এখন অত্যন্ত বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ ক্ষেত্ৰ। প্ৰকৃত অৰ্থত অসমীয়া চুটিগল্প পাশ্চাত্য চুটিগল্পৰ প্ৰভাৱ আৰু অনুকৰণৰে ফল। সেয়ে ইয়াত পাশ্চাত্যৰ বিভিন্ন মতাদৰ্শ তথা চিন্তাধাৰাৰ প্ৰভাৱ পৰাটো তেনেই স্বাভাৱিক। আধুনিক চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ অন্তৰ্গত অথচ সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত প্ৰতিফলিত তেনে এটা নৱসংযোজন হৈছে মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়ন। জীৱনৰ বিভিন্ন স্তৰত মানুহৰ মন তথা আচৰণৰ অধ্যয়নৰ হেতু মনোবিজ্ঞানীসকলে আৱিষ্কাৰ কৰা মনঃসমীক্ষাত্মক পদ্ধতি আৰু ধাৰণাবোৰৰ প্ৰয়োগ কেৱল মানসিক ৰোগীৰ চিকিৎসাৰ মাজতেই সীমাবদ্ধ নাথাকি বিশ্ব-সাহিত্যৰ জগতখনতো সেইবোৰে যথেষ্ট পৰিমাণে আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। পাশ্চাত্য চুটিগল্পৰ অনুকৰণ বা প্ৰভাৱত সৃষ্টি হোৱা অসমীয়া গল্প-সাহিত্যৰ জগতখনতো মনঃসমীক্ষাত্মক দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰসাৰ বিভিন্ন দিশত ঘটা দেখা যায়। মানসিক জগতখনৰ গতি-প্ৰকৃতিৰ আধাৰত কৰা মনঃসমীক্ষাত্মক অধ্যয়নৰ অন্তৰ্গত এনে এটা অন্যতম দিশ হ'ল কিশোৰ মনস্তত্ত্ব। মানৱ জীৱনৰ সৰ্বাঙ্গীণ বিকাশত কৈশোৰ কালৰ এক প্ৰধান ভূমিকা আছে। ই দেহ-মানসিক অৱস্থাৰ জটিল পৰিৱৰ্তনৰ সময়ছোৱাক নিৰ্দেশ কৰে। সেইফালৰ পৰা ই জীৱনৰ চৰম

সম্ভাৱনীয়তাৰ সময় হোৱাৰ লগে লগে মানৱ জীৱনৰ সংকটময় সময়ছোৱাৰো সাক্ষী।

অসমীয়া গল্প-সাহিত্যলৈ লক্ষ্য কৰিলে মনঃসমীক্ষাত্মক দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰকাশ ঘটাবলৈ গল্প দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত আৱাহন যুগৰ এগৰাকী অন্যতম গল্পকাৰ উমাকান্ত শৰ্মাৰ ‘মেঘে বৰষিলে জুই’ এই ধাৰাৰ এটা লেখত ল’বলগীয়া গল্প। এই গল্পটোৰ যোগেদি গল্পকাৰে হোষ্টেলৰ কেইজনমান ল’ৰাৰ জীৱনৰ ওপৰত আলোকপাত কৰাৰ মাজেৰে বিভিন্ন পৰিস্থিতিত কিশোৰমনৰ মানসিক স্থিতি তথা আচৰণৰ বিভিন্ন দিশক তুলি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। গল্পটোৰ এটা অন্যতম চৰিত্ৰ তৰুণৰ যোগেদি কিশোৰৰ মনোজগতত ক্ৰিয়া কৰা বিভিন্ন চিন্তাক তুলি ধৰাৰ মাজেৰে কিশোৰমনৰ কল্পনা-প্ৰৱণতা, সংবেদনশীলতা আৰু বাস্তৱ জীৱনৰ প্ৰতি এক প্ৰকাৰ গোপন বিষাদবোধক অতি সূক্ষ্মভাৱে গল্পটোত চিত্ৰিত কৰা হৈছে। সেইদৰে গল্পটোৰ অন্যান্য কিশোৰ চৰিত্ৰকেইটাৰ মাজেৰেও অনিশ্চিত ভৱিষ্যতৰ প্ৰতি সিহঁতৰ প্ৰতিক্ৰিয়া, মানসিক প্ৰস্তুতি তথা বহুসাময় মনোজগতৰ বিভিন্ন দিশক তুলি ধৰা হৈছে।

‘মেঘে বৰষিলে জুই’ গল্পটোৰ মাজেৰে গল্পকাৰ উমাকান্ত শৰ্মাই প্ৰকৃতি তথা পাৰিপাৰ্শ্বিক বিভিন্ন উপাদানৰ মাধ্যমেৰে প্ৰতীকধৰ্মী ভাষাৰ সহায়ত কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশক তুলি ধৰিছে।

মানৱ জীৱনৰ বিকাশৰ বিভিন্ন স্তৰত দেহ-মানসিক ক্ষেত্ৰত নানা পৰিৱৰ্তনে দেখা দিয়ে। বিশেষকৈ শৈশৱৰ সহজ-সৰল মুক্ত জীৱন অতিক্ৰম কৰি কৈশোৰত প্ৰৱেশ কৰাৰ লগে লগে দেহ-মানসিক জগতলৈ অহা নানা জটিল পৰিৱৰ্তনৰ ফলত পূৰ্বতে সাধাৰণ যেন লগা বহু কথা তথা বিষয়ে একোখন সুকীয়া চিত্ৰ চকুৰ আগত ভাঁহি উঠে। শৰ্মাৰ ‘মেঘে বৰষিলে জুই’ গল্পটোতো তৰুণ নামৰ চৰিত্ৰটোৰ মনোজগতত এনে কিছুমান কথাই ধৰা দিছে। কলঘৰৰ পৰা গুদামঘৰলৈ ধানৰ বস্তাবোৰ পিঠিত লৈ অহা-যোৱা কৰি থকা কুলিবোৰৰ মাজেৰে কিশোৰমনত উদ্ভাসিত বাস্তৱ জীৱন-সংগ্ৰামৰ চিত্ৰখন লেখকে ইয়াত কৌশলেৰে তুলি ধৰিছে, এই সংগ্ৰামৰ যেন কোনোকালে অন্ত নাই।

“সিহঁতৰ কপালৰ ঘাম পৰি পৰিয়ে কিজানি কলঘৰলৈ যোৱা বাটটো সেমেকি উঠিছে— সিহঁতৰ সাতাম পুৰুষৰ হাৰ(হাড)ৰ ছাইৰে ক’লা পৰা, তুঁহ কয়লা ছাইৰ ফুলি উঠা, সিহঁতৰ ভৰিৰে তলৰ কলঘৰলৈ যোৱা এই বাটটো। তাৰ ওচৰতে এটা দীঘল গুদাম ঘৰ। ৰঙা ইটাৰে পকি (পকী) কৰা তাৰ বেৰবোৰ, আৰু সন্মুখত বহল বাৰাণ্ডা। ডাঠ বেৰবোৰৰ ভিতৰত ধানৰ বস্তাবোৰ শাৰী শাৰীকৈ সজাই থৈ দি কুলিবোৰে বাহিৰৰ বাৰাণ্ডাত শুই থাকে।” (বৰগোহাঞিঃ ২২০)

অৱশ্যে এনে কঠোৰ জীৱন-সংগ্ৰামৰ মাজতো কুলিবোৰে গধূলি পৰত প্ৰাণ খুলি সিহঁতৰ পৰম্পৰাগত গান গায় আৰু তাৰপিছত সিহঁতে শুই পৰে। কঠোৰ জীৱন-সংগ্ৰামৰ মাজতো খন্তেক সময়ৰ এনে আনন্দই সিহঁতক দিনটোৰ সমস্ত কষ্টক পাহৰাই

কিছু সকাহ দিয়ে। নিজৰ বাবে পোৱা এই খণ্ডক সময়ৰ মাদকতা যেন সিহঁতৰ বাবে সুকীয়া। কিশোৰমনত স্বাভাৱিকতেই বাস্তৱ জীৱন-সংগ্ৰামৰ এনে চিত্ৰই প্ৰভাৱ পেলায়।

বিশ্বাসৰ প্ৰতি অবিশ্বাস কিশোৰমনৰ আন এটা মন কৰিবলগীয়া দিশ। এই বয়সত কোনো কথাতে সহজে বিশ্বাস নহয়। মানসিক দিশৰ দ্ৰুত বিকাশে কিশোৰমনত যুক্তিবাদী মানসিকতাৰ বিকাশ সাধন কৰে। ফলত প্ৰচলিত ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰাৰ লগে লগে অজ্ঞাত বিষয়বোৰৰ প্ৰতিও একপ্ৰকাৰৰ বাস্তৱধৰ্মী মনোভঙ্গী গঢ় লৈ উঠে, আৰু সৃষ্টি হয় নানা প্ৰশ্ন তথা সন্দেহৰ। মন কৰিবলগীয়া যে, শিশুমনৰ ক্ষেত্ৰতো অজ্ঞাত তথা নতুন বিষয়ক জনাৰ প্ৰতি দুৰ্বাৰ ইচ্ছা থাকে। যাৰ বাবে শিশুৱে ডাঙৰক নানা বিষয়ক কেন্দ্ৰ কৰি বিভিন্ন প্ৰশ্ন কৰে। কিন্তু শিশুৰ ক্ষেত্ৰত এই অনুসন্ধিৎসা বাস্তৱ জগতখনৰ প্ৰতি থকা কৌতূহলৰ বাবেহে সৃষ্টি হয়, আনহাতে কিশোৰৰ ক্ষেত্ৰত একপ্ৰকাৰ যুক্তিপ্ৰতিষ্ঠ মানসিকতাই তেওঁলোকক প্ৰত্যেক বিষয়ৰে কাৰ্য-কাৰণ সম্পৰ্কীয় সকলো দিশকে চালি-জাৰি চাবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰে, ইয়াৰ ফলত কোনোৱে কিবা এটা ক'লেই সিহঁতে তাক সহজতে মানি নলয়। উমাকান্ত শৰ্মাৰ 'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পটোতো এই দিশটোৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। তৰুণক তাৰ শিক্ষক আৰু দেউতাকে মেঘৰ পৰা এদিন অগ্নিবৃষ্টি হোৱা বুলি কোৱা কথাষাৰে তাৰ মনত সন্দেহ-সংশয়ৰ সৃষ্টি কৰিছে। জীৱনৰ বাস্তৱ অৱস্থা আৰু প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ প্ৰতি এনে প্ৰতিক্ৰিয়াৰ মাজেৰে কিশোৰমনৰ যুক্তিবাদী মানসিকতা আৰু জীৱনবোধৰ প্ৰকাশ ঘটিছে।

কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ আন এটা মন কৰিবলগীয়া দিশ হৈছে সামাজিক দায়বদ্ধতা। এই বয়সত কিশোৰ-কিশোৰীসকলে স্বাভাৱিকতেই সমাজ-সংস্কৃতিৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন বিষয়ৰ প্ৰতি সচেতন হৈ উঠে। সমাজ-সচেতনতাৰ লগে লগে নিঃস্বার্থ সেৱাৰ মনোভাৱো এই বয়সত গঢ় লৈ উঠা দেখা যায়। ফলত কিশোৰ-কিশোৰীয়ে সমাজ-ব্যৱস্থাৰ বেয়া তথা দুৰ্বল দিশবোৰ আঁতৰাই নতুন সমাজ গঢ়াৰ প্ৰচেষ্টাত ব্ৰতী হয়। সেইদৰে সমাজৰ কোনো অংশত কোনো ক্ষেত্ৰত কিবা সমস্যাৰ সৃষ্টি হ'লে অথবা কাৰোবাৰ কিবা অনিষ্ট হ'লেও এই বয়সৰ ল'ৰা-ছোৱালীসকলেই পোনতে সহায়-সহযোগিতা প্ৰদান কৰিবলৈ আগবাঢ়ি অহা দেখা যায়। উমাকান্ত শৰ্মাৰ 'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পটোতো তেনে এক পৰিস্থিতি আমি দেখিবলৈ পাওঁ। হোষ্টেলত থকা কিশোৰ কেইজনে বাস্কা অঞ্চলৰ বানপানীত ক্ষতিগ্ৰস্ত হোৱা লোকসকলক সহায় কৰিবলৈ প্ৰকাশ কৰা আগ্ৰহ তথা তৎপৰতাৰ মাজেৰে লেখকে কিশোৰমনত জাগি উঠা সামাজিক দায়বদ্ধতাৰ চিত্ৰ এখন তুলি ধৰিছে। গল্পটোত উল্লেখ কৰা অনুসৰি গঙ্গানাথ, চক্ৰপাণি আদি আটাইবোৰ ল'ৰাকে মাতি আনি তৰুণে বাস্কাৰ পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে জনাই বানপানীত লোকসকলৰ সহায়ৰ নিমিত্তে সিহঁতক লগ ধৰাত সকলোৱে তালৈ যাবলৈ মান্তি হৈছে। তেনে এক দুৰ্যোগৰ সময়ত তালৈ যোৱাৰ ক্ষেত্ৰত হ'ব পৰা সম্ভাৱ্য কষ্ট অথবা বিপদৰ কথা কোনোৱে ভবা

নাই। আনকি কাহানিও তেনে পৰিস্থিতিৰ মুখামুখি নোহোৱা সুশীলে পোনতে ভয়ত আতঙ্কিত হৈছিল যদিও পৰৱৰ্তী সময়ত সিও সিহঁতৰ লগত যাবলৈ ওলাইছে। গল্পটোত এনে এক পৰিস্থিতিৰ অৱতাৰণা কৰাৰ মাজেৰে গল্পকাৰে সামাজিক দায়বদ্ধতা যে কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ লগত ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত তাকেই তুলি ধৰিছে।

কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ লগত জড়িত আন এটা দিশ হৈছে দলীয় মনোভাৱ আৰু সহমৰ্মিতা। এই বয়সত তেওঁলোকৰ মাজত গভীৰ বন্ধুত্ব আৰু সহযোগিতাৰ ভাব গঢ়ি উঠে। কিশোৰ কালত সমনীয়াৰ সৈতে হোৱা নানান প্ৰতিযোগিতা তথা সহযোগিতাৰ মাজেৰে এক প্ৰকাৰ 'উপ-সংস্কৃতি' গঢ়ি উঠে, যাক 'কিশোৰ সংস্কৃতি' বুলিও জনা যায়। গল্পটোত সুশীলৰ চৰিত্ৰৰ মাজেৰে তেনে এক ভাবৰ প্ৰকাশ ঘটা দেখা গৈছে—

“এক নম্বৰ ৰুমৰ সুশীল ইমানদিনে আছিল সকলোৰে পৰা আঁতৰত শিক্ষকসকলৰ ওচৰত। তাৰ মনটোৱে লুবধ (লুক্ক) হৈ আছিল ঠিক এনে এটা বস্ত্ৰৰ বাবে। তাৰ সমান বয়সীয়া, সমান সমান অনুভূতিৰ কিশোৰ জীৱনৰ আনন্দই তাক ইমানদিনে প্ৰলুবধ (প্ৰলুক্ক) কৰিছিল। কিন্তু ইমান দিনে সি ফুৰিছিল অকলে, শুইছিল অকলে, পঢ়িছিল অকলে। আজি যেতিয়া সি অকলে পঢ়ে, তেতিয়াও তাৰ ধাৰণা হয় যেন তাৰ চাৰিওফালে বহি আছে তৰুণ, চক্ৰপাণি (চক্ৰপাণি), গঙ্গানাথ, মহেশ্বৰ আৰু অলেখ ল'ৰাবোৰ।” (বৰগোহাঞিঃ ২২১)

একেদৰে হোষ্টেলৰ প্ৰত্যেকজন ল'ৰাৰে ঘৰুৱা অৱস্থা বেলেগ বেলেগ হোৱাৰ পিছতো সিহঁতৰ মাজত এক সবল দলীয় মনোভাৱ জাগি উঠিছিল। এনে গোষ্ঠীপ্ৰীতি বা সবল দলীয় মনোভাৱৰ বাবেই বহুসময়ত সিহঁতে বিপৰীত পৰিস্থিতিত এজনে আনজনক সহযোগ কৰাও দেখা গৈছিল। হোষ্টেলৰ পৰিচালক অক্ষয় চৌধুৰীলৈ ওজৰ-আপত্তি দৰ্শাই লিখা বেনামী চিঠি এখনক কেন্দ্ৰ কৰি সৃষ্টি হোৱা এক পৰিস্থিতিত নিজৰ পূৰ্বৰ আখোজৰ বাবে চক্ৰপাণিয়ে গঙ্গানাথৰ নাম কওঁতে গঙ্গানাথৰ হৈ তৰুণে চক্ৰপাণিক প্ৰহাৰ কৰা তথা পৰৱৰ্তী সময়ত তৰুণক তেনে আচৰণৰ বাবে আগন্তুক শাস্তিৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ সেই চক্ৰপাণিয়েই সুশীলৰ সৈতে তৰুণৰ পক্ষত থিয় দিয়াটো কিশোৰমনৰ গোষ্ঠীপ্ৰীতিৰে পৰিচালক।

কিশোৰমন যদিও অফুৰন্ত দেহ-মানসিক বিকাশৰ বাবে উৎসাহ-উদ্দীপনাৰে ভৰপূৰ হৈ উঠে আৰু ভৱিষ্যতৰ উজ্জ্বল দিনৰ প্ৰতি আশাবাদী হয়, তথাপি বাস্তৱ জগতৰ অভিজ্ঞতাহীনতাই সিহঁতৰ মনত প্ৰায়ে এক প্ৰকাৰৰ গোপন বিষাদবোধৰো উদ্ৰেক ঘটায়। এই বিষাদবোধ কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ লগত জড়িত এক মন কৰিবলগীয়া দিশ। 'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পটোত উমাকান্ত শৰ্মাই ব্যঞ্জনধৰ্মী ভাষাৰে কিশোৰমনত প্ৰভাৱ পেলাৱা তেনে বিষাদবোধকে দুখন পৃথক চিত্ৰৰ মাজেৰে তুলি ধৰিছে। গল্পটোত উল্লেখ কৰা বজাৰৰ কোণত গোবৰৰ দ'মৰ ওপৰত মূৰটো থৈ পৰি থকা দেকদেকীয়া ঘাৰে সৈতে কুকুৰটো যেন জীৱনৰ অসহায় অৱস্থাৰ জীৱন্ত প্ৰতীক, আনহাতে অকণ অকণ উইপোকবোৰৰ

ডাঙৰ টিপবোৰে জীৱনৰ প্ৰাচুৰ্যময় দিশটোক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। পৰিৱৰ্তনকামী কিশোৰমনে প্ৰায়ে বাস্তৱজগতত চলি থকা এনে অসমতাপূৰ্ণ পৰিস্থিতিৰ মাজত নিজকে কেতিয়াবা অসহায় অনুভৱ কৰে, আৰু সিহঁতৰ বাস্তৱৰ অভিজ্ঞতাবিহীন মনটোত একপ্ৰকাৰ গোপন বিষাদবোধৰ উদ্ৰেক ঘটে। গল্পকাৰে অতি কৌশলেৰে মানৱ জগতখনক দূৰত ৰাখিও মানৱ জগতত চলি থকা অসমতাপূৰ্ণ স্থিতিক ইয়াত অঙ্কন কৰিছে। গল্পটোৰ মাজেৰে প্ৰতিফলিত এই দুখন দৃশ্যই জীৱনৰ বহস্যময়তাকো যেন তুলি ধৰিছে।

গতিকে এইদৰে লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে গল্পকাৰে কিশোৰ মনস্তত্ত্বৰ লগত জড়িত বিভিন্ন দিশক কেতিয়াবা প্ৰত্যক্ষভাৱে আৰু কেতিয়াবা পৰোক্ষভাৱে গল্পটোৰ মাজেৰে তুলি ধৰিছে।

প্ৰাপ্তি : 'মেঘে বৰষিলে জুই' এই নামটোতে গল্পটোৰ তাৎপৰ্য নিহিত হৈ আছে। কিশোৰ অৱস্থাই সকলো ফালৰ পৰা পৰিপূৰ্ণতাক নিৰ্দেশ কৰে। গল্পটোৰ প্ৰসঙ্গক আগত ৰাখি চাবলৈ গ'লে দেখা যায় যে, ইয়াত মেঘ কিশোৰৰ সম্ভাৱনাপূৰ্ণ স্থিতিৰ দ্যোতক। মন কৰিবলগীয়া যে, মেঘৰ পৰা সাধাৰণতে পানী বৰষে, কিন্তু ধনাত্মক আৰু ঋণাত্মক আধানযুক্ত মেঘে পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ওচৰেৰে পাৰ হৈ গ'লে কেতিয়াবা জুয়ো বৰষে, যাক বজ্ৰপাত পৰা বুলি জনা যায়। কিশোৰৰ ক্ষেত্ৰতো একে কথাই প্ৰযোজ্য। এফালে দেহ-মনৰ অফুৰন্ত বিকাশ আৰু আনফালে বাস্তৱ জগতখনৰ বিষয়ে সিহঁতৰ অনভিজ্ঞতা; এনে এক বিপৰীতমুখী স্থিতিত ভাবৰ আধিক্য, আৱেগিক নিয়ন্ত্ৰণহীনতা তথা সংযমহীনতাই কিশোৰৰ জীৱনত কেতিয়াবা ভীষণ সমস্যাৰ সৃষ্টিও কৰিব পাৰে। সেইফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে লেখকে ইয়াত সম্ভাৱনাপূৰ্ণ মেঘৰ সৈতে ধ্বংসাত্মক জুইৰ প্ৰসঙ্গৰ অৱতাৰণাৰে কিশোৰমনৰ দোদুল্যমান জটিলতাপূৰ্ণ স্থিতিকে যেন পৰোক্ষভাৱে তুলি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। অৱশ্যে গল্পটোত কোনো বিপথে যোৱা কিশোৰৰ কাহিনী সন্নিৱিষ্ট হোৱা নাই, কিন্তু জীৱনৰ এই জটিল সময়ছোৱাত সম্ভাৱ্য সকলো দিশকে সামৰি লোৱাৰ এক প্ৰয়াস গল্পটোত দেখা যায়। লেখকে কিশোৰমনৰ বিভিন্ন দিশক বিভিন্ন পৰিস্থিতিৰ মাজেৰে ফুটাই তুলিবলৈ যাওঁতে সম্ভাৱ্য ধ্বংসাত্মক দিশটোৰ আভাস দিবলৈকো পাহৰা নাই। ই গল্পকাৰৰ এক অন্যতম কৃতিত্ব।

গল্পটোৰ মূল বিষয়বস্তু হৈছে কিশোৰমনত জাগি উঠা বিভিন্ন ভাবানুভূতিৰ চিত্ৰণ। তাকেই তুলি ধৰিবলৈ যাওঁতে লেখকে কেতিয়াবা জীৱনৰ বাস্তৱতাক চিত্ৰময় ৰূপত অঙ্কন কৰিছে আৰু কেতিয়াবা কল্পনাৰ সহায়েৰে জীৱনৰ বহস্যময়তাক প্ৰতীকী ৰূপচিত্ৰৰে প্ৰকাশ কৰিছে।

কিশোৰ মনস্তত্ত্বক কেন্দ্ৰ কৰি লেখা গল্পৰ সংখ্যা অসমীয়া সাহিত্যত বিৰল। এনে ক্ষেত্ৰত এই গল্পটোৰ বিষয়বস্তুৰে স্বাভাৱিকতেই গুৰুত্ব দাবী কৰে। ইয়াৰ লগে লগে কিশোৰমনৰ বিভিন্ন ভাবনাক বাস্তৱ পৰিস্থিতি আৰু প্ৰাকৃতিক পৰিবেশৰ মাজত সমান্তৰালভাৱে বিকশিত হ'বলৈ সুবিধা দি লেখকে আন এক কৃতিত্বৰ পৰিচয় দিছে।

বাস্তৱ জীৱনৰ চিত্ৰসমূহ ইয়াত যিদৰে হৃদয়-সংবেদী হৈ পৰিছে, সেইদৰে প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ বৰ্ণনাও সজীৱতাৰে পূৰ্ণ। লেখকৰ ব্যঞ্জনাধৰ্মী আৰু প্ৰতীকধৰ্মী ভাষাই স্বাভাৱিকতেই পাঠকক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

সামৰণি :

অসমীয়া গল্প-সাহিত্যত মনস্তাত্ত্বিক ধাৰাৰ অন্তৰ্গত বহুতো সাৰ্থক গল্প ৰচিত হৈছে; কিন্তু তাৰ তুলনাত এই ধাৰাটোৰ অন্যতম শাখা কিশোৰ মনস্তত্ত্বক কেন্দ্ৰ কৰি ৰচিত গল্পৰ সংখ্যা কিছু সীমিত। মানৱ জীৱনৰ দেহ-মানসিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত কৈশোৰ কালছোৱাৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব আছে। এফালে দেহ-মন দুয়োটাৰে অফুৰন্ত বিকাশ আৰু আনফালে বাস্তৱ জগতখনৰ বিষয়ে অভিজ্ঞতাহীন স্থিতি, এফালে গতিশীলতাৰ আহ্বান আৰু আনফালে স্থিৰতাৰ প্ৰয়োজন এই ধৰণৰ পৰস্পৰ বিৰোধী অৱস্থাৰ ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়াৰ ফলত কিশোৰমনত প্ৰচণ্ড অন্তৰ্দ্বন্দ্বৰ সৃষ্টি হয়। উমাকান্ত শৰ্মাৰ গল্পতো কিশোৰমনৰ বিচিত্ৰ ভাবানুভূতিক বাস্তৱ জগত তথা প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ বিভিন্ন ৰূপচিত্ৰ তথা অৱস্থাৰ সহায়ত তুলি ধৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। কিশোৰমনৰ বিচিত্ৰ অনুভূতি, জীৱন আৰু জগতৰ প্ৰতি মনোভাৱ, কল্পনাপ্ৰবণতা তথা সংবেদনশীলতা আদি মানসিক জগতখনৰ বিভিন্ন অৱস্থাৰ প্ৰতিফলনেৰে 'মেঘে বৰষিলে জুই' গল্পটোক নিঃসন্দেহে এটা সাৰ্থক সৃষ্টি বুলি ক'ব পাৰি।□

গ্ৰন্থপঞ্জী :

মুখ্য সমল :

বৰগোহাঞি, হোমেন। সম্পা। *অসমীয়া গল্প সঙ্কলন (প্ৰথম খণ্ড)*। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০০৪। মুদ্ৰিত।

গৌণ সমল :

গোস্বামী, ত্ৰৈলোক্য নাথ। *আধুনিক গল্প সাহিত্য*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড, ২০১৬। মুদ্ৰিত।

ঠাকুৰ, প্ৰাপ্তি : *বামধেনুৰ গল্প : বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ*। গুৱাহাটী : ভৱানী বুকছ, ২০১২। মুদ্ৰিত।

বৰা, অপূৰ্ব। সম্পা। *অসমীয়া চুটিগল্প : ঐতিহ্য আৰু বিৱৰ্তন*। যোৰহাট : যোৰহাট কেন্দ্ৰীয় মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন কোষ, ২০১২। মুদ্ৰিত।

বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ কুমাৰ : *অসমীয়া চুটিগল্প অধ্যয়ন*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ২০১৭। মুদ্ৰিত।

ইণ্টাৰনেট উৎস :

Wikipedia/Psychology (10:58 p.m./13.07.2020)

<https://www.alleydog.com>glossary/Adolescent Psychology>. (11:00 p.m./13.07.2020)

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-160-175

মায়ারস্তী বিষহৰিত প্ৰকাশিত সামাজিক দিশ

ড° চন্দনা ডেকা

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসম-বংগদেশৰ প্ৰায়বোৰ অঞ্চলত মনসাদেৱী আৰু চান্দো সদাগৰৰ বিবাদৰ কাহিনীক লৈ ৰচিত প্ৰচুৰ গীত পোৱা যায়। এই গীতবোৰ বৰমাণী বা মাৰে পূজাৰ প্ৰসংগত ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ দ্বাৰা পৰিৱেশিত হৈ আছে। মনসা কথাবৃত্তৰ পৰিধিয়ে সামৰা গীত-পদবোৰ অসমৰ দক্ষিণ গোৱালপাৰা আৰু দক্ষিণ কামৰূপৰ পাতিৰাভাসকলৰ দ্বাৰা প্ৰচলিত হৈ আছে। মুখ পৰম্পৰা গীত-পদবোৰ বিভিন্ন উৎসৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰি গোৱালপাৰা জিলাৰ দৰংগিৰি অঞ্চলৰ প্ৰাণেশ্বৰ ৰাভাই *মায়ারস্তী বিষহৰি* নামেৰে ছপা কৰিছে। *মায়ারস্তী বিষহৰি* মাৰে গীতত মধ্যকালীন অসমীয়া সমাজখনৰ প্ৰতিচ্ছবি লক্ষ্য কৰা যায়। সমাজৰ লগত জড়িত মানুহৰ জীৱনধাৰা সমাজৰ লগত সম্পৃক্ত হৈ থাকে। যাৰ ফলত সমাজৰ অবিহনে মানৱ আৰু মানৱৰ অবিহনে সমাজ জীয়াই থাকিব নোৱাৰে। ঠিক একেদৰে সাহিত্য আৰু সমাজৰো সম্পৰ্ক নিবিড়। *মায়ারস্তী বিষহৰি*ত অসমীয়া সমাজখনৰ ধৰ্মীয়, শৈক্ষিক, অৰ্থনৈতিক, নাৰীৰ স্থান, সাংস্কৃতিক, লোক-বিশ্বাস সকলো দিশ সুন্দৰভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছে। *মায়ারস্তী বিষহৰি* মাৰে গীতত প্ৰতিফলিত হোৱা তদানীন্তন অসমীয়া সমাজখনৰ বিষয়ে এই অধ্যয়নত আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে।

সূচক শব্দ : মায়ারস্তী, লোক বিশ্বাস, লোকগীত।

১.০ প্ৰস্তাৱনা :

১.০১ বিষয় প্ৰৱেশ :

সমাজ আৰু সংস্কৃতি পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক। সংস্কৃতি মানৱৰ জীৱন পদ্ধতি, অন্যহাতে নিৰ্দিষ্ট জীৱন-পদ্ধতি অনুসৰণকাৰী আৰু তেওঁলোকৰ মাজত মোটামুটিভাৱে অন্যান্যক্ৰিয়া বিশিষ্ট তথা সংগঠিত ব্যক্তিৰ সমষ্টিয়েই সমাজ। ব্যক্তি অবিহনে যিদৰে সমাজ হ'ব নোৱাৰে মানুহৰ কাৰ্য-কলাপ, উন্নতি-অৱনতি আদি সমাজৰ লগত এনে নিবিড়ভাৱে বিজড়িত যে সমাজক এৰি মানুহ আৰু মানুহক এৰি সমাজৰ বিষয়ে চিন্তা কৰাটোৱেই অসম্ভৱ। গতিকে ব্যক্তি, সমাজ, সংস্কৃতি আৰু সাহিত্যৰ সম্বন্ধ নিবিড়। সমাজ আৰু সাহিত্যৰ মাজত প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক বিদ্যমান। সাহিত্য সমাজৰ দাপোণ। সেইবাবে সমকালীন সমাজৰ চিত্ৰ সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হয়। প্ৰাণেশ্বৰ ৰাভাৰ দ্বাৰা সম্পাদিত *মায়ানন্তী বিষহৰিতো* মধ্যযুগীয় অসমৰ ধৰ্মীয়, অৰ্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক আদি দিশৰ বিভিন্ন চিত্ৰ পৰিস্ফুট হৈছে।

১.০২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

সাহিত্যত সমাজ জীৱনৰ চিত্ৰ প্ৰতিফলিত হয়। সমকালীন সমাজ জীৱনৰ সকলো দিশ কম-বেছি পৰিমাণে প্ৰতিফলিত হয়। সাহিত্য সমাজৰ দলিলস্বৰূপ। *মায়ানন্তী বিষহৰি* মাৰে গীতত প্ৰতিফলিত হোৱা অসমীয়া সমাজৰ ধৰ্মীয়, অৰ্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক আদি দিশৰ বিভিন্ন চিত্ৰৰ প্ৰসংগ বিচাৰ কৰাই আমাৰ আলোচনাৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য।

১.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

'*মায়ানন্তী বিষহৰিত* প্ৰকাশিত সামাজিক দিশ' শীৰ্ষক অধ্যয়ন বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰে সম্পন্ন কৰা হৈছে।

১.০৪ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ আৰু সামগ্ৰী :

আমাৰ অধ্যয়নত যিহেতু *মায়ানন্তী বিষহৰি* মাৰে গীতত প্ৰকাশিত সামাজিক দিশ প্ৰসংগতহে আলোকপাত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে, সেয়েহে অন্যান্য দিশসমূহ যেনে— চৰিত্ৰ, নন্দনতাত্ত্বিক ইত্যাদি অন্যান্য দিশসমূহ ইয়াত বিচাৰ কৰা হোৱা নাই।

অধ্যয়ন কৰ্মটিৰ আধাৰগ্ৰন্থ হিচাপে প্ৰাণেশ্বৰ ৰাভাৰ দ্বাৰা সম্পাদিত *মায়ানন্তী বিষহৰি* গ্ৰন্থৰ মূল পাঠ গ্ৰহণ কৰা হৈছে। ইয়াৰ উপৰি বিষয়ৰ লগত সম্পৰ্কিত প্ৰাসংগিক গ্ৰন্থৰো সহায় লোৱা হৈছে।

২.০ মায়ানন্তী বিষহৰিত প্ৰকাশিত সামাজিক দিশ :

মনসাদেৱীৰ পূজাৰ লগত জড়িত থকা চান্দো সদাগৰ আৰু পদ্মাদেৱীৰ মাজৰ বিবাদৰ কাহিনী প্ৰায় গোটেই পশ্চিমবংগ, পূৰ্ববংগৰ অধিকাংশ, অসমৰ দৰং, কামৰূপ, গোৱালপাৰা ইত্যাদি অঞ্চলত বিশেষভাৱে জনপ্ৰিয়। চান্দো সদাগৰ আৰু মনসাব

কাহিনীক লৈ ৰচিত প্ৰচুৰ গীত এই অঞ্চলবোৰত পোৱা যায়। এই গীতবোৰক লৈ অসম-বংগদেশত এক শ্ৰেণীৰ কবিয়ে বহুকেইখন মনসা কাব্য ৰচনা কৰিছিল। অসমৰ দক্ষিণ গোৱালপাৰা আৰু দক্ষিণ কামৰূপৰ পাতিৰাভাসকলৰ দ্বাৰা অনুষ্ঠিত বৰমাণী বা মাৰে পূজাৰ অনুষ্ঠিত পৰিৱেশন কৰা মাৰে-গান ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ দ্বাৰা পৰিৱেশিত হৈ আছে। মনসা কথাবৃত্তৰ পৰিধিয়ে সামৰা গীত-পদবোৰ পাতিৰাভাসকলৰ মাজত ওজাপালিৰ দ্বাৰা প্ৰচলিত হৈ আছে। সেই গীত-পদবোৰ বিভিন্ন উৎসৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰি গোৱালপাৰা জিলাৰ দৰংগিৰি অঞ্চলৰ প্ৰাণেশ্বৰ ৰাভাই *মায়ারস্তী বিষহৰি* নামেৰে ছপা কৰিছে। আদিতে মনসা কথাবৃত্তই মুখ পৰম্পৰা অনুসৰি প্ৰচলিত হৈ আছিল। পৰৱৰ্তী কালতহে এইবোৰ লিখিত ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে আৰু তাৰ সুন্দৰ নিৰ্দেশন হ'ল *মায়ারস্তী বিষহৰি*।

মায়ারস্তী বিষহৰি বিষয়বস্তু কেইটামান খণ্ডত বিভক্ত কৰা হৈছে; যেনেঃ—
সিৰষ্টি খণ্ড (সৃষ্টি খণ্ড), গোহাঁয় ফুলবাৰি খণ্ড, গোহাঁয়ৰ বিয়া খণ্ড, পদ্মাৰ জনম খণ্ড, গোহাঁয় দাঁক খণ্ড, পদ্মাৰ বিয়াখণ্ড, লখাই দাঁক খণ্ড, ভেল ভাসানি খণ্ড, নট মন্দিৰ খণ্ড আৰু সামৰণি খণ্ড। ইয়াৰ বাহিৰেও পৰিশিষ্টত বৰমাণী পূজাৰ লগত জড়িত বেউলা বাৰমাসী গীত আৰু বুনা গীত কিছুমান উল্লিখিত হৈছে। *মায়ারস্তী বিষহৰি*ত প্ৰকাশিত সামাজিক দিশসমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

ধৰ্ম — মনসা কাব্যৰ কাহিনীত শৈৱ আৰু শাক্ত এই দুয়োটা ধৰ্মৰ প্ৰাদুৰ্ভাব বেছি আছিল। মনসা কাব্যৰ উজনি খণ্ডত দেৱতা শিৱৰ ঘটনাই বহুখিনি ঠাই অধিকাৰ কৰি আছে। শিৱ জনগণৰ মাজত পূজিত হৈছিল। চান্দোৰ শিৱ ভক্তিয়েও সেই কথা দৃঢ়তাৰে প্ৰমাণ কৰে। দেৱীৰ ভিতৰত মনসা আৰু চণ্ডীৰ প্ৰভাৱ আছিল। চান্দো সদাগৰে মনসা পূজাৰ বিৰুদ্ধে মাত মাতিলেও শেষত তেওঁ পদ্মাৰ পাদ প্ৰান্তত আশ্ৰয় ল'বলগীয়া হৈছে। চান্দো সদাগৰে মনসা পূজা কৰা সংবাদে মধ্যযুগৰ সমাজত শক্তি ধৰ্মৰ প্ৰচলনৰ ইংগিত দিয়ে। *মায়ারস্তী বিষহৰি*ত বহুতো দেৱ-দেৱীৰ নাম পোৱা যায়; যেনে : ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, নাৰদ, হনুমান, কাৰ্ত্তিক, গণেশ, বিশ্বকৰ্মা, সৰস্বতী, তিতাদেউ, মহেশদেউ, লক্ষ্মীদেৱী, ভদ্ৰকালী, শ্মশানকালী, মহাকালী, জয়কালী, কামেখা, কাঁচাখাইতী, বাঘেশ্বৰী, সোণাৰায়, ভগৱতী ইত্যাদি। ইয়াৰ উপৰি মুছলমানৰ নামত ফুল দিয়াৰ উল্লেখো *মায়ারস্তী বিষহৰি*ত আছে; যেনে—

মুছলমানৰ নামে ফুল দিলুং ভাল।

বাঘেশ্বৰীৰ নামে ফুল দিলুং ভাল। (ৰাভা ৫৫৯)

প্ৰাণেশ্বৰ ৰাভাই *মায়ারস্তী বিষহৰি*ত মুছলমান বুলি কোনো সম্প্ৰদায়ক নুবুজাই গোহাঁয়ৰ এক অৱতাৰ বুলি শব্দ নিৰ্দেশিকাত উল্লেখ কৰিছে। ৰাভাসকলৰ লাঙ মাৰা পূজাত পশ্চিম

দিশত শিল এচটাক মুছলমান দেৱতাৰ প্ৰতীক স্বৰূপে স্থাপন কৰি পূজা কৰা হয়।

জাতি-সম্প্ৰদায় : সমাজত সামাজিক প্ৰথা অনুসৰি আৰু বৃত্তিগত অনুযায়ী দুই শ্ৰেণীৰ মানুহ বসবাস কৰা দেখা যায়। সামাজিক প্ৰথা অনুসৰি ব্ৰাহ্মণ, বৈশ্য, ক্ষত্ৰিয়, কায়স্থ, দৈৱজ্ঞ, বণিক, চাণ্ডাল আদি বিভিন্ন জাতিয়ে অসমীয়া সমাজত বাস কৰিছিল। ব্ৰাহ্মণ, কায়স্থ, দৈৱজ্ঞ আদি জাতৰ লোকৰ বিৱৰণ বা উল্লেখ বিশেষকৈ গুৰু-চৰিত্ৰবোৰত পোৱা যায়।

মায়ান্ধী বিষহৰিত বিভিন্ন জাতিৰ লোকৰ উল্লেখ আছে; যেনে : কামাৰ, কুমাৰ, কলিতা, কায়স্থ, কাঁহাৰ, কছাৰী, কোঁচ, গাৰো, গোহাঁয় চাণ্ডাল, ডুম, তেলী, ধোবা, নাপিত, বাণিয়া, বামুণ, মালী, মিৰি, ৰাভা ইত্যাদি—

আমাৰ চাম্পালীৰ কাষে বণিয়া-কাঁহাৰ বহুত আছে
কোঁচ-কলিতা আছেৰ বিস্তৰ।

আমাৰ চাম্পালীৰ কাষে গাৰো-মিৰি বহুত আছে
ৰাভা-কছাৰী আছেৰে বিস্তৰ।। (ৰাভা ৩৭২)

পুৰোহিত বামুণৰ উল্লেখো **মায়ান্ধী বিষহৰিত** পোৱা যায়—

তাকো ছাৰি চান্দ বাণিয়া কত দূৰক যায়।

পৰত্ৰতি বামুণৰ নগৰ যায়া লাগায় পায়।। (ৰাভা ৩১০)

ইয়াৰ উপৰি বাঙালৰ ছবিও প্ৰতিফলিত হৈছে **মায়ান্ধী বিষহৰিত**

আসাম-বাঙাল কাটি কৰিলা খান খান।

মানুহ-গৰু কাটি কৰিলা খান খান।। (ৰাভা ৫৪৫)

পূজা-পাতল : মায়ান্ধী বিষহৰিৰ মাৰে গীতত ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, নাৰদ, হনুমান, কাৰ্তিক, গণেশ, বিশ্বকৰ্মা, সৰস্বতী, তিতাদেউ, মহেশদেউ, লক্ষ্মীদেৱী, ভদ্ৰকালী, শ্মশানকালী, মহাকালী, জয়কালী, কামেখা, কাঁচাইখাইতী, বাঘেশ্বৰী, সোণাৰায়, ভগৱতী ইত্যাদি দেৱ-দেৱীৰ পূজা কৰি তেওঁলোকৰ নামত ফুল দিয়াৰ উল্লেখ পোৱা যায়—

ব্ৰহ্মা-বিষ্ণুৰ নামে ফুল দিলুং ভাল

তিতাদেউৰ নামে ফুল দিলুং ভাল।

মহেশদেউৰ নামে ফুল দিলুং ভাল।

কাতি-গণাইৰ নামে ফুল দিলুং ভাল। (ৰাভা ৫৫৮)

উল্লিখিত দেৱ-দেৱীৰ ভিতৰত কাঁচাইখাইতী, খুক্টি, ঘৰ গোহাঁনী, লাঙাদেও, সোণাৰায়, ৰূপাৰায়ৰ পূজাবোৰ ৰাভাসকলৰ মাজত বিশেষভাৱে জনপ্ৰিয়। কাঁচাইখাইতী ৰাভাসকলে পূজা কৰা এগৰাকী দেৱী। ব'হাগ, জেঠ মাহত লাঙা বা কালী পূজাৰ লগতো আনুষঙ্গিকভাৱে এওঁৰ পূজা কৰা হয়। কলগছৰ ধুনীয়াকৈ নাও (ডিঙা) এখন সাজি তাত পূজাৰ উপকৰণসমূহ কেঁচাই কেঁচাই অৰ্পণ কৰা হয়। পূজাৰ অন্তত এই

ডিঙা ওচৰৰ কোনো নদী বা জলাশয়ত উটাই দিয়া হয়। কাঁচাখাইতীৰ পূজাৰ লগত বণচলি নামৰ এক দেৱীৰ পূজা কৰাটো ৰাভাসকলৰ এটা প্ৰচলিত প্ৰথা। খুক্চি বা খোক্চিও ৰাভাসকলৰ অন্যতম প্ৰধান অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী। সাধাৰণতে ব'হাগ-জেঠ মাহত এইগৰাকী দেৱীৰ পূজা কৰা হয়। লাঙা, কালী, বিষহৰি আদি পূজাৰ লগতো আনুষঙ্গিকভাৱে খুক্চি পূজা কৰা হয়। ঘৰ-গোহাঁনী ৰাভাসকলৰ গৃহৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী বা লক্ষ্মী দেৱী। ডাংঘৰ বা মূল ঘৰৰ ভিতৰত পূৰফালে ঘট স্থাপন কৰি গৃহস্থৰ কোনো মাসুলিক কাৰ্য অনুষ্ঠিত হ'লে বা তিথি পাৰ্বন আদিত এই গোহাঁনীৰ পূজা কৰা হয়। লাঙাদেও ৰাভাসকলৰ অন্যতম মুখ্য দেৱতা। গাঁৱৰ পৰা কিছু নিলগত আওহতীয়া ঠাইত শিল একোখণ্ড প্ৰতীক স্বৰূপে স্থাপন কৰি ব'হাগ-জেঠ মাহত লাঙা দেৱতাৰ পূজা কৰা হয়। লাঙাৰ লগতে আনুষঙ্গিক আন কিছুমান দেৱ-দেৱীৰো পূজা কৰা হয়। অঞ্চলভেদে এইসকল দেৱ-দেৱীৰ নামৰো বিভিন্নতা আছে। তাৰ ভিতৰত দুৱাৰী বা বাট ভিটা লাঙা, খুক্চি, লংদেও, ধন কুৰেৰ, ঠাকুৰাণী, ধৰ্মদেও, লাখৰদেও, দুধকুমৰ, ফুলকুমৰ লামপেটী, দোকাচু, পীৰাচু, কাঁচাখাইতী, বণচলি দেৱী ইত্যাদিৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। সোণাৰায় আৰু ৰূপৰায়ৰ পূজা ৰাভাসকলে গাইগুটীয়াভাৱে বাৰীৰ চুকত থাপনা পাতি বা গোহালিৰ সন্মুখত এই দেৱতাৰ পূজা কৰে। গো জাতিৰ মঙ্গলৰ কাৰণে এওঁৰ পূজা কৰা হয়। কিছুমানে সোণাৰায় আৰু ৰূপৰায়ক কৃষ্ণ আৰু বলৰামৰে অন্যতম ৰূপ বুলি কয়।

অৰ্থনৈতিক দিশ : *মায়ারঙী বিষহৰিত* প্ৰকাশিত সমাজত অৰ্থনৈতিক অৱস্থা সন্তোষজনক আছিল। কৃষক, বণিক, কমাৰ, কুমাৰ, কেওট, দৈৱজ্ঞ, নৰ্তকী, নাপিত, পোহাৰী, বাঢ়ে, ব্ৰাহ্মণ, মৎস্যজীৱী, মালী, ৰাখোৱাল, সূতাৰ, হাৰি, হীৰা আদি বিভিন্ন বৃত্তিধাৰী জাতিয়ে সমাজৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বিভিন্ন সেৱা আগবঢ়াই নিজৰ জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল। চান্দো সদাগৰে নাওৰে দূৰ-দূৰণিলৈ গৈ বেহা-বেপাৰ কৰিছিল। বেহা-বেপাৰৰ পণ্যবোৰ আছিল আদা, কল, ক'লা মাহ, কামসিন্দুৰ, গুৱা-পাণ, ঘৃত, ছাগল, তিল, তৈল, তুলি, নাৰিকল, পাটশাৰী, মাটিমাহ, মাটিৰ বাচন, মিথি, শ্ৰীফল, সিদল-সুকটি (শুকান মাছ), হালধিৰ গুড়ি, হাড়ী আদি। বাণিজ্য দ্ৰব্যবোৰ প্ৰায়ে সাল-সলনি বা বিনিময় কৰা হৈছিল। আবিৰ, ইলাচী, কপূৰ, কড়ি, কাঁহ, কাঁহী-বাটী, জাতিফল, তাম, পোৱাল, পিতল, মাণিক, ৰত্ন, ৰূপ, শংখ, সোণ, হাতীৰ দাঁত, হীৰা, হেঙ্গুল-হাইতাল আদিৰ বিনিময়ত এই পণ্যবোৰ বিক্ৰী কৰা হৈছিল বুলি গীতত উল্লেখ আছে। (ৰাভা ২৬৭)

ডুমুনীয়ে কড়িৰ বিনিময়ত মাছৰ ব্যৱসায় কৰাৰ কথাও উল্লেখ আছে—

এযোৰ মাগুৰ মাছ দিলৰে আনিয়া।।

পঞ্চণ কাওন কড়ি সনেকা দিলৰে গণিয়া।

এক যোৰা মাগুৰ মাছ ললৰে কিনিয়া।। (ৰাভা ২৫৫)

কড়িৰ উপৰি *মায়ারস্তী বিষহৰি* মাৰে গীতত টকা-পইচাৰো উল্লেখ পোৱা যায়—
টাকা নহয় পইচা নহয় কাহনে বেচাং। (ৰাভা ৫)

সমাজত নাৰীৰ স্থান : *মায়ারস্তী বিষহৰি*ত নাৰীৰ বিভিন্ন ৰূপৰ ছবি প্ৰতিফলিত হৈছে। অসমীয়া সমাজত সতিনী বিদ্বেষ আৰু ঈৰ্ষা চিৰকলীয়া। বিবাহিতা স্ত্ৰীৰ বৰ্তমানত কোনো গিৰিয়েকে যদি দ্বিতীয়বাৰৰ বাবে আন এজনী চপাই ল'ব খোজে তেতিয়া প্ৰথমজনীয়ে নিজৰ সন্মান আৰু মৰ্যাদা অৱনমিত হোৱাৰ আকাংক্ষাত অস্থিৰ হৈ পৰে। মহাদেৱে দ্বিতীয়বাৰৰ বাবে দুৰ্গাক বিয়া কৰিবলৈ প্ৰস্তুত হোৱা বাতৰিটো প্ৰথমা স্ত্ৰী গংগাইনাৰদৰ মুখে শুনি অস্থিৰ হৈ পৰিছে। তেওঁৰ মন-মগজু সতিনী বিদ্বেষৰ অনুভৱেৰে ভাৰাক্ৰান্ত হৈছে আৰু গভীৰ ক্ষোভেৰে কৈছে—

বয়সে হলুং হীনা মই ৰতিত হলুং হীন।

বৃদ্ধকালে আনে ভাঙৰা দাৰু সতীন।। (ৰাভা ১১৩)

মহাদেৱ-দুৰ্গাৰ বিয়াৰ পিছত কিন্তু গংগাৰ মনৰ পৰা বিদ্বেষ ভাব আঁতৰি গৈছে। মহাদেৱে ফুলবাৰিলৈ যাবলৈ ওলোৱাত গংগা-দুৰ্গা দুয়োকে লগত নিবলৈ কাতৰ অনুৰোধ কৰিছে—

ফুল বনক যায় গোহাঁয় ত্ৰিজগতৰ পতি।

চৰণত ধৰিয়া কান্দে গৌৰায় পাৰৱতী।।

গঙ্গা-দুৰ্গা দুই নাৰী মুছে চকুৰ পানী।

আমাক নিনিলি গোহাঁয় মিলাব বিঘিনি।। (ৰাভা ১৫৮)

স্ত্ৰী সদায় নিজৰ পৰিয়ালৰ মঙ্গলৰ কাৰণে চিন্তাস্থিত। সোনেকায়ো সৰোজা ডুমুনীৰ মুখেৰে বিষহৰি পূজাৰ কথা শুনি স্বামী চান্দো সদাগৰৰ মংগলৰ কাৰণে বণিজলৈ যোৱাৰ আগতে মনসা পূজা কৰিছিল—

বেলৰ পাতে ফুলৰ পাতে পূজা আৰঙিল।

ভ্ৰুকুতি- ভ্ৰুমায়া কৰি বাৰ ডিঙা পূজিল।।

কালা-ধলা পাঠা লল গলে ৰচী দিয়া।

চণ্ডীখাঁড়া ঢাল লল হাতত কৰিয়া।

বাৰ ডিঙা নামে বলি দিলৰে কাটিয়া।। (ৰাভা ২৫৫-২৫৬)

মধ্যকালীন সমাজত নাৰীৰ সতীত্বৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। নাৰীয়ে সতীত্বৰ প্ৰমাণ দিবলৈ বিভিন্ন পৰীক্ষাত অৱতীৰ্ণ হোৱাৰ কথাও জানিব পাৰি। দুৰ্গায়ো সতীত্ব পৰীক্ষাত অৱতীৰ্ণ হ'ব লগা হৈছিল। দুৰ্গাৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত সন্দেহ ওপজাত পিতৃয়ে গুৱা পৰীক্ষা, সুতা বগোৱা পৰীক্ষা, ফুল পৰীক্ষা, ঘৰ পৰীক্ষা, ঘট পৰীক্ষা, জল পৰীক্ষা আদিৰে তেওঁৰ সতীত্বৰ পৰীক্ষা লৈছিল।

বিবাহৰ পিছত কন্যাৰ বোৱাৰী জীৱন ত্যাগৰ জীৱন স্বামী ভকতি কৰা নাৰী হয়

ভাগ্যবতী, সেয়ে মাকে বিয়া দিবলৈ ওলোৱা বেউলাক কিছুমান নাতি-নিয়ম শিকাইছিল—

প্ৰথমতে দিবি অন শহৰ সদাগৰ।

তাৰ পাছতে দিবি অন স্বামী লখিন্দৰ।।

তাৰ পাছতে দিবি অন শ্বাওৰী যে মার। (ৰাভা ৩৬৮)

মাক-বাপেকৰ মৰম-চেনেহৰ মাজেৰে ডাঙৰ-দীঘল হোৱা কন্যাৰ বিবাহৰ দিনাখন বিদায়ৰ পৰত সকলো পিতৃ-মাতৃ ক্ৰন্দনত ভাগি পৰে। দুৰ্গা, বেউলাৰ বিবাহৰ দিনাখনো বিদায়ৰ পৰত তেওঁলোকৰ পিতৃ-মাতৃয়ে কান্দিয়েই নিজৰ দুখ-বেদনা প্ৰকাশ কৰিছে—

বাপে কান্দিবা ধৰিল বিলাপ জুৰিয়া।

আজি হস্তে মোৰ আই যাবিৰে ছাৰিয়া।। (ৰাভা ৩৬৯)

সোনেকাৰ পুত্ৰ স্নেহৰ ছবিও *মায়ারস্তী বিষহৰিত* প্ৰতিফলিত হৈছে। সোনেকাই দুখ মনে থকা লখিন্দৰৰ মনৰ অৱসাদ দূৰ কৰিবলৈ ধন-সোণ, দোলা-ঘোঁৰা, বান্দী-চেড়ী, গাঁও-ভূই সকলো দিবলৈ সাজু হৈছিল—

যত আছে বান্দী-চেড়ী সঁপিয়া দিলুং তোক।।

গাঁও-ভূইৰ কাৰণে যদি মনে কৰা দুখ।

যত আছে গাঁও-ভূই সঁপিয়া দিলুং তোক।। (ৰাভা ২৯৬)

পুত্ৰৰ মৃত্যুৰ কাৰণে বোৱাৰীক দায়ী কৰা তথা তেওঁৰ কুলক্ষণ-সুলক্ষণ গুণৰ বিচাৰ কৰা ৰীতি বৰ্তমান যুগতো প্ৰচলিত। বিবাহ ৰাত্ৰি কালনাগিনীৰ দংশনত লখিন্দৰৰ মৃত্যু হোৱাত সোনেকাৰ ক্ৰোধ গৈ পৰিছে বেউলাৰ ওপৰত—

সাপ-লেজুৱা চুলি বেটীৰ খৰম ঠেঙীয়া ভৰি।

বামুণে-সজ্জনে কয় তোক বত্ৰিশ লক্ষণী।।

বিয়া ৰাতিৰ দিনা তই স্বামীৰ মাথা খালি।। (ৰাভা ৪১১)

সমাজত নাৰীয়ে কপালৰ লিখন অনুসৰি স্বামী লাভ কৰে বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। বেউলাক বিবাহ কৰিবলৈ ওলোৱা লখিন্দৰৰ ৰূপ দেখি যুৱতীকেইগৰাকীমানে নিজৰ কপালৰ লিখনক দোষ দি দুখ-বেদনা প্ৰকাশ কৰিছে। কপালৰ লিখা অনুসৰি সিহঁতে কুঁজা, কানা, বেঙা, কোঙা, বাউনীয়া স্বামী লাভ কৰা বুলি *মায়ারস্তী বিষহৰিত* উল্লেখ পোৱা যায়। (ৰাভা ৩৫১)

মধ্যকালীন সমাজতো নাৰী পুৰুষৰ কু-দৃষ্টিৰ পৰা হাত সাৰিব পৰা নাছিল। বেউলাই মৃত স্বামীক ভেলত লৈ যাওঁতেই গোদা ইত্যাদি পুৰুষৰ পৰা বিবাহৰ প্ৰস্তাৱ লাভ কৰিছিল।

মায়ারস্তী বিষহৰিত এখন নাৰীৰ আধিপত্য থকা নগৰৰ উল্লেখ আছে। চান্দো সদাগৰে বণিজলৈ যাওঁতে নাৰীৰ অধিকাৰ থকা এখন নগৰৰ কথা শুনিছিল, তাত নাৰীয়ে ৰজা

নাৰীয়ে মন্ত্ৰী—

মৰদে ৰাস্কে মৰদে বাঢ়ে তিৰী বসি খায়।

খানিক মান দোষ পালে মৰদক কিলায়।।

তিৰী ৰাজা তিৰী মন্ত্ৰী তিৰীয়ে লক্ষৰ। (ৰাভা ২৬২-২৬৩)

শৈক্ষিক দিশ— শৈক্ষিক দিশটো মধ্যকালীন অসমীয়া সমাজখন আগবঢ়া আছিল। বেদ অধ্যয়নৰ পৰম্পৰা ব্ৰাহ্মণসকলৰ মাজত চলিছিল। চান্দো সদাগৰেও লখিন্দৰক জ্ঞান আহৰণৰ বাবে বামুণৰ ওচৰত শিক্ষাদান ল'বলৈ দিয়াৰ কথাও উল্লেখ পোৱা যায়।

চান্দ বাণিয়া উঠিয়া তাতে বুলিলা বচন।

লখিন্দৰ পুত্ৰক আমাৰ পঢ়াবাৰ মন।।

তাকে বলং গুৰু বাপ মোৰ বচন ধৰ।

পঢ়ায়া-শুনায়া লখাইক পণ্ডিত কৰ।। (ৰাভা ২৯৪)

উৎসৱ-পাৰ্বন : মধ্যকালীন অসমীয়া সমাজত বিভিন্ন উৎসৱ অনুষ্ঠানে জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছিল। মানৱ জীৱনৰ তিনিটা গুৰুত্বপূৰ্ণ স্তৰ হ'ল জন্ম, বিবাহ আৰু মৃত্যু। মায়ারস্তী বিষহৰিৰ মাৰে গীতত প্ৰচলিত এই তিনিওটা ৰীতি-নীতি কাহিনীৰ লগত সংগতি ৰাখি উপস্থাপন কৰা হৈছে। লখিন্দৰৰ জন্মৰ পিছত নাড়ী ছেদ কৰি কোনোবাই আলোৱা চাউল, কোনোবাই কেঁচা গাখীৰ আনি শুদ্ধ কৰে। পঞ্চম দিনত নাৰীসকলে পচতি কৰে আৰু এমাহৰ দিনা নামকৰণ কৰা হয়। লখিন্দৰৰ উপৰিও মাৰেগীতত পদ্মা, গণেশ, কাৰ্তিক, সাজ, বিজ, চান্দ, বেউলাৰ জন্মৰ কাহিনীও পোৱা যায়।

মায়ারস্তী বিষহৰিত মনসাৰ বিয়া, শিৱ-দুৰ্গাৰ বিয়া আৰু বেউলা-লখিন্দৰৰ বিবাহ তদানীন্তন সমাজৰ লগত সংগতি ৰাখি বাস্তৱ সন্মতভাৱে কবিয়ে পৰিৱেশন কৰিছে। এই বিয়াকেইখন বৈদিক পদ্ধতিৰে সম্পাদিত কৰা হৈছিল। বৰ্তমানৰ দৰে তাহানিও বিবাহোৎসৱৰ অনুসংগত নাৰীসকলে বিবিধ লোকাচাৰ পালন কৰিছিল আৰু মঙ্গল গীত গাইছিল। পৰম্পৰা অনুসৰি বিয়াৰ আগদিনা দৰাঘৰীয়াই কইনাঘৰলৈ জোৰণ পঠিয়ায়। দৰাঘৰৰ কেইজনমান লোকে চিৰা, দৈ, লাডু, কল, তামোল, পাণ, মিঠাই, বস্ত্ৰ, অলংকাৰ আদি ভাৰ বান্ধি লৈ গৈ কইনাঘৰত উপস্থিত হয়। কইনাৰ মাকে আয়তীসকলৰে সৈতে বাদ্যাদি বজাই, সুমঙ্গল গীত গাই জোৰণৰ ভাৰ বৰি নি জোৰণলৈ যোৱা লোকসকলক যথাৰীতি আপ্যায়ন কৰে। মধ্যকালীন সমাজতো যে জোৰণ দিয়া প্ৰথা আছিল তাৰ ইংগিত পোৱা যায় হাস্য মধুৰ নাৰদ চৰিত্ৰৰ জৰিয়তে। সেইদৰে বৰযাত্ৰী যোৱা মহেন্দ্ৰ ক্ষণত কইনা সম্প্ৰদান কৰা, মূৰত ওৰণি লৈ কইনা উলিওৱা, লগ্ন গাঁঠি বন্ধা, দৰা-কইনাক ওখ পীড়াত বহুওৱা, সুমংগল গীত গোৱা, কন্যাদান কৰা, হোম পৰা, দোলাত কইনা বিদায় দিয়া আদি বিভিন্ন ৰীতি-নীতিৰ উল্লিখনৰ বৰ্ণনাৰ

জৰিয়তে মহাদেৱ-দুৰ্গা, বেউলা-লখিন্দৰৰ বিয়াৰ যি চিত্ৰ মাৰে গীতত চিত্ৰিত হৈছে, সেই চিত্ৰ সমাজত প্ৰচলিত বিয়াৰ যথাথ চিত্ৰ আৰু লৌকিকতাৰে আচ্ছাদিত।

বিবাহ স্থিৰ হোৱাৰ প্ৰাক্কালত দৰা-কইনাৰ ৰাশি জোৰা চোৱাৰ ব্যৱস্থা মধ্য কালীন সমাজতো আছিল। চান্দো সদাগৰে লখিন্দৰৰ বিবাহৰ বাবে বেউলাৰ প্ৰস্তাৱ বিচাৰি বাচু বাণিয়াৰ ঘৰলৈ যাওঁতে মেনকাক লোহাৰ কালাই অৰ্থাৎ লোৰ মাহ সিজাবলৈ দিছিল কিন্তু মেনকাই নোৱাৰাত বেউলাই বুদ্ধিৰে লোৰ কালাই সিজাবলৈ সক্ষম হৈছিল আৰু চান্দো সদাগৰে সন্তুষ্টিৰে বেউলাক বোৱাৰীৰূপে গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগ্ৰহী হোৱাৰ কথাও সুন্দৰকৈ গীতসমূহত প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায়।

বিয়ে আৰু বিয়নী বন্ধাৰ সুন্দৰ পৰম্পৰা কাব্যখনত সনেকা-মেনকা আৰু চান্দো বাণিয়া-বাচু বাণিয়াৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায়। বেউলা-লখিন্দৰৰ বিবাহৰ পাছত বেউলাৰ বিদায়ৰ আগমুহূৰ্তত বিয়ে আৰু বিয়নী বন্ধা আদি সামাজিক ৰীতি-নীতিৰ কথাও আভাস দাঙি ধৰিছে।

মৃতকৰ্মৰ ভিতৰত সৰ্প দংশনত মৃত্যু হোৱাজনৰ কাঠ সংস্কাৰ নকৰি ভুৰ বা ভেলত উটুৱাই দিয়া ৰীতি সমাজত প্ৰচলিত আছিল, চান্দো সদাগৰৰ ছয় পুত্ৰ আৰু লখিন্দৰ তাৰ উজ্জ্বল নিদৰ্শন। *মায়ানস্তী বিষহৰিত* অৱশ্যে বিভিন্ন পৰীক্ষাৰ অন্তত মৃত ব্যক্তিৰ পুনৰ জীৱন লাভ কৰাও দেখুওৱা হৈছে চান্দো সদাগৰৰ ছয় পুত্ৰ আৰু লখিন্দৰৰ জৰিয়তে।

খেল খেমালি : মধ্যকালীন সমাজত প্ৰচলিত খেল-খেমালি আৰু অৱসৰ বিনোদনৰ ভিতৰত পাশা খেলৰ নামোজ্ঞেখ কৰিব পাৰি। মহা ভাৰততো যুধিষ্ঠিৰ আৰু দুৰ্যোধনে পাশা খেল খেলাৰ উল্লেখ আছে। *মায়ানস্তী বিষহৰিত*ো দুৰ্গা আৰু মহাদেৱে বিবাহৰ পিছত পাশাখেল খেলাৰ কথা উল্লেখ আছে। (ৰাভা ১৪৮)

যাদু-মন্ত্ৰ : লোক সমাজ ঘাইকৈ যাদু মন্ত্ৰৰ প্ৰভাৱৰ দ্বাৰাই পৰিচালিত। অসমীয়া লোকসমাজতো অতীজৰে পৰাই যাদু-মন্ত্ৰ, ওজাৰ দ্বাৰা জৰা-ফুকা কৰা ইত্যাদিয়ে বিশেষ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আহিছে। *মায়ানস্তী বিষহৰিত*ো সমুদ্ৰ মন্ত্ৰৰ সময়ত শিৱ মুৰ্চ্ছিত হোৱাত গঙ্গা-দুৰ্গাৰ নিৰ্দেশমতে ওজাই জৰা-ফুকা কৰি শিৱৰ চেতনা ঘূৰাই আনিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। লখিন্দৰকো সপই দংশন কৰাৰ পাছত সৰ্পৰ বিষ নিৰাময় কৰিবৰ বাবে ওজাৰ দ্বাৰা জীয়াই তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল—

লেঙাই উঠিয়া তাতে বুলিলা বচন।

দক্ষিণ দিশে আছে ওবা বৰ বিচক্ষণ।

সি যদি আহিবা পাৰে চাম্পালী নগৰ।

ফুকত জীয়াব মৰা দুলাভ লখিন্দৰ।। (ৰাভা ৪১৪)

*মায়ানস্তী বিষহৰি*ৰ মাৰে গীতত অসুৰ, যখিনী, ভুতুনী, প্ৰেতিনী, ডাইনী, শনশালী,

শনশালীয়া ভূতৰো উল্লেখ আছে সেইবোৰৰ নামত ফুল দি পূজা-পাতল কৰা হৈছিল।
(ৰাভা ৫৬০)

গালি-শপনি : সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰত বিভিন্ন ধৰণৰ গালি-শপনিৰ ব্যৱহাৰো দেখা যায়। *মায়ান্ধী বিষহৰিত* উল্লেখ থকা গালি শপনিবাচক শব্দবোৰ হ'ল— কুঁজা ভাতাৰ, কাণা ভাতাৰ, বেঙা ভাতাৰ, কোঙা ভাতাৰ, বাউনীয়া ভাতাৰ, ধেমেনা, বেঙ খোৱা কাণী, বেটা কুকুৰা ফালাঙী, বুঢ়া কুকুৰা ফালাঙী ইত্যাদি।

লোকবিশ্বাস : ৰাভা সমাজত প্ৰচলিত কিছুমান লোকবিশ্বাসৰ উল্লেখ *মায়ান্ধী বিষহৰিত* দেখা পোৱা যায়। সাধাৰণতে বেয়া সপোন দেখিলে অমঙ্গলৰ ইংগিত দিয়া বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। চান্দো সদাগৰে বণিজলৈ যাওঁতে সপোনত ছয় পুত্ৰক নাগে দংশন কৰা দেখি ঘৰত অমঙ্গল হোৱা বিশ্বাস কৰি হিয়া ভুকুৱাই কান্দিছিল। বেউলা-লখিন্দৰৰ বিয়াৰ উদ্দেশ্যে চান্দো সদাগৰে বাচু বাণিয়াৰ ঘৰলৈ যাত্ৰা কৰাৰ আগে আগে কিছুমান অমঙ্গলীয়া চিন দেখা পাইছিল; যেনে—

যাত্ৰা কৰিবাক চান্দ কাঢ়াইয়া দিলা পাৰ।
আকাশত কুৰুৱা কান্দে সুৰুলীয়া ৰাৱ।।
কলগাছত পৰিয়া কাউৱা কাক বিকুলায়।
চালত থাকি জেঠী পোকা বিপত্তি দুখায়।।

যাত্ৰা কৰিতে দেখিল চান্দ সন্মুখে যোগিনী।

পুত্ৰৰ বিয়াতে আজি মিলাব বিধিনী।। (ৰাভা ৩৩৬)

ইয়াৰ উপৰিও মাৰে গীতত আৰু কিছুমান লোকবিশ্বাস দেখা যায়—

শনিবাৰে মঙ্গলবাৰে মই ভড়ালত নেদং হাত (১৩১), ধৰমৰ নামে সনেকা পাৰোৱা মেলিল (৩২১), পৰ পুৰুষক দেখিলে হেঁচ মাথা হবি। (৩৬৭), সৰ্পক মাৰিলে হম পুৰুষ বধী নাৰী (৪০৭), সুবাচনী পূজিলে গোহালিত বাঢ়ে গৰু। গোহালিত বাঢ়ে গৰু আৰো ক্ষেতে বাঢ়ে ধান।। (৫৪৪) ইত্যাদি।

লোক সমাজত পাপ-পুণ্য আৰু পৰাচিতৰ ধাৰণা :

হিন্দুসকলে পূজা-পাতল কৰাৰ আগে আগে তুলসী পানী ছটিয়াই পূজাৰ শুদ্ধিকৰণ কৰি পৱিত্ৰ কৰা দেখা যায়। গঙ্গানদীৰ পানী, তুলসীৰ পানী পৱিত্ৰ বুলি বিশ্বাস কৰা হয়—

দিহা। শুধি হয় বসুমতী গঙ্গাৰ জল পাইয়া অ'

তুলসী জল পাইয়া। (ৰাভা ৮)

দুৰ্গাৰ জন্মৰ পিছত ঋষিৰ অনুৰোধ মৰ্মে বামুণে দুৰ্গাৰ জন্মকুণ্ডলী চোৱাৰ আগে

আগে উত্তম গঙ্গাজলেৰে স্নান কৰি লৈছিল। কুৰেৰ ভাণ্ডাৰীও মহাদেৱৰ বিয়াৰ বাবে নাৰদক ধাৰে ধন দিবলৈ ওলাই ভাঙালত হাত দিয়াৰ আগে আগে উত্তম গঙ্গাজলেৰে স্নান কৰিছিল। গঙ্গাৰ পানী অতি পৱিত্ৰ বুলি ধৰ্মশাস্ত্ৰতো উল্লেখ আছে।

দুৰ্গাই মহাদেৱৰ লগত মালঞ্চাত নিশাটো কটাই অহাৰ বাবে পিতৃয়ে দুৰ্গাক বিভিন্ন পৰীক্ষাত অৱতীৰ্ণ হ'বলৈ দি নিজৰ শুচিতাৰ প্ৰমাণ দিবলৈ দিছিল। দুৰ্গায়ো গুৱা পৰীক্ষা, খুৰ পৰীক্ষা, ফুল পৰীক্ষা, ঘৰ পৰীক্ষা, ঘট পৰীক্ষা, জল পৰীক্ষা ইত্যাদি পৰীক্ষাত অৱতীৰ্ণ হৈ নিজৰ শুচিতাৰ প্ৰমাণ দিছিল। দুৰ্গাৰ কাৰণে ঋষিও পৰাচিত হ'ব লগা হৈছিল। চান্দো সদাগৰো বহুদিনৰ মূৰত বণিজৰ পৰা অহাৰ পাছত পৰাচিত হৈছিল।

বেউলাই মৃত স্বামীক জীয়াই তোলাৰ বাবে ভেলত উঠি যাওঁতে শঙ্খায় ককায়েকে নিজৰ ভনীয়েক বেউলাক বহুত দিনৰ মূৰত দেখি চিনি নাপাই বিবাহৰ প্ৰস্তাৱ আগবঢ়াইছিল। কিন্তু পিছত বেউলাৰ পৰিচয় জানি নিজৰ চৰিত্ৰ সখলনৰ বাবে দুখিত হৈছিল আৰু পাপ মোচনৰ বাবে হোম-যজ্ঞ কৰাৰ কথাও গীতসমূহত উল্লেখ আছে। (ৰাভা ৪৭২)

মাংগলিক কাৰ্যত তামোল-পাণৰ ব্যৱহাৰ :

অসমীয়া সমাজত তামোল পাণৰ মূল্য যথেষ্ট। বিয়া-বাৰু আদি নানান মাংগলিক অনুষ্ঠানত তামোল পাণ অপৰিহাৰ্য। দায়-জগৰ ভাঙিবলৈকো ইয়াৰ ব্যৱহাৰ লোক সমাজত প্ৰচলিত হৈ আহিছে। অতিথি শুশ্ৰূষাৰ ক্ষেত্ৰত তামোল-পাণৰ স্থান আগশৰীত। দায়িত্ব প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত তামোল-পাণ দিয়াৰ ৰীতি-মধ্যকালীন সমাজত প্ৰচলিত আছিল। *মায়াৱন্তী বিষহৰিতো* মহাদেৱৰ বিয়াৰ সময়ত নাৰদে তামোল-পাণৰ ভাৰ লৈ দুৰ্গাৰ ঘৰত জোৰণ দিবলৈ যোৱাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। (ৰাভা ১৩৪)

মাংগলিক কাৰ্য কৰিবলৈ যোৱাৰ আগে আগে তামোল-পাণ মুখত দিহে কৰ্ম সম্পন্ন কৰা দেখা গৈছিল। মহাদেৱে ফুলবনলৈ যোৱাৰ আগমুহূৰ্তত তামোল খাইহে যাত্ৰা কৰিছিল।

মহাদেৱ-দুৰ্গাৰ বিয়াৰ অন্তত মহাদেৱে মুখত পাণ লৈহে বিয়া সমাপন কৰিছিল। বেউলা-লখিন্দৰৰ বিবাহৰ প্ৰাকমুহূৰ্তৰ পৰা অৰ্থাৎ কইনা চোৱাৰ পৰ্বৰ পৰা বিয়াৰ অন্তলৈ বিভিন্ন অনুষ্ঠানত তামোল-পাণ সেৱন কৰিছিল। লখিন্দৰৰ লগত দৰাপাটীৰ লোকসকলে তামোল, মিঠাপাণ, তাংখুও খাইছিল। মুখশুদ্ধিৰ বাবেও তামোল-পাণ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। চান্দো সদাগৰে বণিজৰ সময়ত মালিনীৰ ঘৰত ভাত খাই উঠাৰ পিছত তামোল-পাণেৰে মুখশুদ্ধি কৰিছিল। দুৰ্গাই ফুলবনলৈ যোৱাৰ বাবে অন্যান্য পৰীক্ষাৰ লগতে গুৱা পৰীক্ষাত অৱতীৰ্ণ হৈ নিজৰ শুচিতাৰ পৰিচয় দিছিল।

গুৱা অৰ্থাৎ তামোল ৰোৱাৰ নিয়মো মাৰে গীতত পোৱা যায়—

উত্তৰ দিশে ৰুলে গুৱা দুইখানি পাতে।

সেই গুৱা মৰিল আৰু বৰিকৰ ঝালে।।

পশ্চিম দিশে ৰুলে গুৱা দুই খানি পাতে।

সেই গুৱা মৰিল আৰু বৰিকৰ ঝালে।।

দক্ষিণ দিশে ৰুলে গুৱা দুইখানি পাতে।

সেই গুৱাহে বাচিল আৰু মূনিষৰ হাতে।। (ৰাভা ১৮)

দাস-দাসীৰ প্ৰথা : অসমীয়া সমাজত বন্ধা ৰখা দস্তৰ প্ৰচলিত আছিল। *মায়ান্ধী* বিষহৰিত দাসী অৰ্থাৎ বয়ৰাতীৰ উল্লেখ পোৱা যায়। বয়ৰাতী হ'ল দেওধনীৰ পৰিচাৰিকা বা সহচৰ। বিয়াত দৰা-কইনাৰ আলধৰা আৰু মাঙ্গলিক কাম কৰা তিবোতা। বেউলা-লখিন্দৰৰ জন্মৰ সময়ত থকাৰ দৰে মহাদেৱ-দুৰ্গাৰ বিয়াৰ সময়তো বয়ৰাতীৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়।

লখিন্দৰক সপৰ্হি দংশন কৰাৰ সংবাদো বাচু বাণিয়াক বয়ৰাতীয়ে দিছিল। পূজা-পাতলৰ সময়তো বয়ৰাতীৰ উল্লেখ পোৱা যায়। গৰখীয়াৰ পূজাত বয়ৰাতী আৰু দেওধানীয়ে অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। লখিন্দৰৰ জন্মৰ প্ৰসংগতো বয়ৰাতীৰ উল্লেখ পোৱা যায়। (ৰাভা ২৯২)

সেৱা সৎকাৰৰ ব্যৱস্থা : কোনো শুভকামলৈ যাত্ৰা কৰাৰ সময়ত মাক-বাপেক অথবা জ্যেষ্ঠজনক সেৱা কৰা প্ৰথা ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থাত সাধাৰণতে দেখা যায়। *মায়ান্ধী* বিষহৰি কাব্যত দুৰ্গাই মহাদেৱৰ ফুলবনলৈ যাত্ৰা কৰাৰ প্ৰাক্‌মুহূৰ্তত মাক-বাপেকক প্ৰণাম জনোৱাৰ কথা উল্লেখ আছে।

যান-বাহনৰ ব্যৱস্থা : মধ্যকালীন সমাজত যান-বাহন স্বৰূপে ব্যৱহৃত বাহনবোৰ *মায়ান্ধী* বিষহৰিতো উল্লেখ আছে; যেনে : দোলা, নাও, ভেল বা ভুৰ, হাতী আদি।

গছ-গছনি, ফুল, জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰিকতি, মাছ : *মায়ান্ধী* বিষহৰিত অন্যান্য মনসা কাব্যৰ দৰে তদানীন্তন সমাজত পোৱা বিভিন্ন গছ-গছনি, ফুল, জীৱ-জন্তু আৰু চৰাই চিৰিকতিৰ নাম পোৱা যায় যেনে :

গছ-গছনি : কদম, সিজু, শিমলা, নাহৰ, বাঁহ, কল, তৰুৱা, কৰকুশি ইত্যাদি।

ফুল : জবা, কেতেকী, মালতী, আস্কা-বাস্কা, তুলসী, গধূলি গোপাল, শেৱালি ইত্যাদি।

জীৱ-জন্তু : পশু, শূগাল, নেউল, হাতী, কচ্ছপ, কুকুৰ, কেঞ্জুলা, পিপৰা, জেঠী, পোকা, কেৰ্কেটুৱা, কুস্তীৰ, পাঠা (ছাগলী), বৃষভ, কাঁকৰ, শিহু, ঘঁৰিয়াল, বাঘ, হৰিণ, ভালুক ইত্যাদি।

চৰাই-চিৰিকতি : কাউৰী, কুপতি, পেঁচা, পাৰোৱা, শগুন, চৰে (মুৰ্গী), বাদুলি, ময়নামতী, মৈৰা, হাঁহ, ঘুণ্ডুলি, মাছেলেকা, পানী কাউৰী, বকজুলি, টুনীচকা, টিয়াঁ,

হাড়গিলা, ডাউকী ইত্যাদি।

গৃহ নিৰ্মাণ : অসমীয়া লোকৰ ঘৰ সজোৱাৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে। সাধাৰণতে বাঁহ, কাঠ, খেৰ, ৰুৱা, কামি, মাৰলি ইত্যাদি সজুলিবোৰ ব্যৱহৃত কৰি অসমীয়া লোকে ঘৰ নিৰ্মাণ কৰে। *মায়াৱন্তী বিষহৰ্ষি*ৰ সৃষ্টিখণ্ডত বিশ্বকৰ্মাৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত ঘৰৰ আৰ্হিত অসমীয়া ঘৰৰ চিত্ৰ বিদ্যমান—

বিশ্বকৰ্মাক দেখা পালুং খুটা কাটিবাক।

বিশ্বকৰ্মাক দেখা পালুং মাৰল কাটিবাক।

বিশ্বকৰ্মাক দেখা পালুং ৰুৱা কাটিবাক।

বিশ্বকৰ্মাক দেখা পালুং খেৰ কাটিবাক। (ৰাভা ৭)

চান্দো সদাগৰে সৰ্প দংশনৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ বেউলা-লখিন্দৰৰ কাৰণে মেৰঘৰ অৰ্থাৎ লোহাৰ ঘৰ নিৰ্মাণ কৰিছিল।

চিত্ৰবিদ্যা, ভাস্কৰ্য : লোক সমাজত ব্যৱহৃত সা-সামগ্ৰীবোৰ নিৰ্মাণৰ উল্লেখ *মায়াৱন্তী বিষহৰ্ষিত* পোৱা যায়। সা-সামগ্ৰীবোৰত সুন্দৰ চিত্ৰ অংকিত হৈছিল। কুমাৰৰ দ্বাৰা মাটিৰে ঘট, গাছা গঢ়ি তোলা হৈছিল। পাতিৰাভা সমাজত জনপ্ৰিয় তুৰুলীয়া বাঁশী নিৰ্মাণৰ উল্লেখো *মায়াৱন্তী বিষহৰ্ষি*ৰ গোহাঁয়ৰ বিয়াখণ্ডত পোৱা যায়। চান্দো সদাগৰে বাণিজ্যৰ বাবে ডাঙৰ ডাঙৰ নাও বা ডিঙা প্ৰস্তুত কৰিছিল স্থানীয় কাঠেৰে। সা-সামগ্ৰীবোৰত অংকিত চিত্ৰই চিত্ৰবিদ্যা, ভাস্কৰ্যৰ পৰিচয় দিছিল।

সাজ-পাৰ, আ-অলংকাৰ : *মায়াৱন্তী বিষহৰ্ষিত* উল্লিখিত সাজপাৰ, আ-অলংকাৰ আৰু প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰ বৰ্ণনা লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। পুৰুষৰ পোছাক-পৰিচ্ছদৰ ভিতৰত ধুতী, চোলা, পাগুৰী, পচৰা, পাটবস্ত্ৰ ইত্যাদি। দৰা লখিন্দৰে মূৰত মুকুট, কপালত ফোঁট, দুয়োখন কাণত সোণৰ মদন কড়া আৰু ভৰিত নেপূৰ পিন্ধিছিল। নাৰীসকলে আগুৰণ, নেতবস্ত্ৰ, পাটৰ শাৰী, শাৰী আদি বস্ত্ৰ পৰিধান কৰিছিল। আ-অলংকাৰৰ ভিতৰত কুণ্ডল, নাকজেঠী, সাতসৰীহাৰ, ৰাপটাৰ, কফন, আঙুঠি, মুকুট, ঘাগৰ, নেপূৰ আদি বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰূপে সিন্দূৰ, গন্ধতেল আদিৰ প্ৰচলন আছিল।

কেশবিন্যাস : কেশবিন্যাসে নাৰীসকলৰ সৌন্দৰ্য বৰ্ধন কৰে। খোপা বান্ধোতে মূৰত গন্ধতেল, গন-মৰুৱাৰ ফুল ইত্যাদি ব্যৱহাৰ কৰিছিল। দুৰ্গাৰ কেশবিন্যাসৰ প্ৰসংগত দিয়া বৰ্ণনাত ইয়াৰ আভাস পোৱা যায়—

মাথাতৈ ঢালিয়া দিল আৰো গন্ধতেল।

কাঁকৈ কাঢ়ি দুৰ্গা দেৱী বিচিৰায় তেল।। (ৰাভা ৯০)

বন্ধন প্ৰণালী : *মায়াৱন্তী বিষহৰ্ষি*ৰ মাৰে গীতৰ পৰা মধ্যযুগীয় ভোজন সম্ভাৰ আৰু

ৰন্ধন প্ৰণালীৰ সম্বন্ধে পোৱা যায়। আমিষ আৰু নিৰামিষ উভয় প্ৰকাৰৰ ভোজন পৰম্পৰাৰ প্ৰচলন আছিল। খাদ্য সম্ভাৰৰ ভিতৰত কাঁচা হালধি, ডাব নাৰিকল, কচু, ঢেঁকিয়া, শুকুতাৰ শাক, বাঁহৰ গাজা, মালভোগ কল, বাকৰা ভাত, পুঁহশাক, বাবৰি শাক, ভতুৱা শাক, গুৱা, পাণ, মাষকলাই (মাটিমাহ), চম্পাকল, দৈ, দুধ (গাখীৰ), নুন (নিমখ), হংস (হাঁহ), মৰাপাট ইত্যাদি সামগ্ৰীৰ উল্লেখ পোৱা যায়। খাগুচি, দুৰ্গিনা, বোৱালি, বাঘোৱা, সিদল, নিছিলা, কুঁকিলা, বুটিয়া, চান্দা, টেপা, শাল, বালি, গৰে, মাগুৰ ইত্যাদি বিভিন্ন মাছৰ জোল ৰান্ধিছিল। আঞ্জাত নানান বিধৰ মছলাদি দি সুমিষ্ট কৰা হৈছিল। মছলাৰ ভিতৰত আদা, কপূৰ, জিৰা, মৰিচ, হালধি, জালুক আদিয়েই উল্লেখযোগ্য। বেউলাৰ বিবাহৰ পিছত স্বামী গৃহত প্ৰথম ৰন্ধন প্ৰণালীৰ সুন্দৰ বৰ্ণনা কবিয়ে দাঙি ধৰিছে।

তিনিটা উধান লল চান্ ছিটা দিয়া।

মিহি ধানৰ চাউল লল দুখে পাখলিয়া।

ৰান্ধনত সোমাল বেউলা শিৱ সুঙৰিয়া।।

ভাল ৰান্ধন ৰান্ধে ৰান্ধিবা নকৰে হেলা।

খাহী পহু ৰান্ধি তুলে বাৰীৰ কাঁচ কেলা।। .... (ৰাভা ৩৭৮)

সংগীত শৈলী ঃ *মায়ারস্তী বিষহৰি* মাৰে গীতবোৰ দিহা বিশিষ্ট কিন্তু ৰাগ-ৰাগিনীৰ উল্লেখ নাই। মাৰে গীতৰ গীতৰাজি সাংগীতিক গুণবিশিষ্ট। গোৱালপৰীয়া গীতৰ সুৰো লক্ষ্য কৰা যায়।

মধ্যকালীন সমাজত নট-নটী, নৰ্তকী, দেওধা, ওজাপালি পৰম্পৰাৰ প্ৰচলন লক্ষ্য কৰা যায়। বেউলাৰ নৃত্যৰ দ্বাৰা তদানীন্তন সমাজত যে নৃত্য-গীতৰ প্ৰচলন আছিল তাৰ আভাস পোৱা যায়।

মায়ারস্তী বিষহৰি মাৰে গীতবোৰ অখ্যাত কবিৰ ৰচনা যদিও মাৰে গীতৰ প্ৰকাশভংগী বাস্তৱ। বেউলা বাৰমাসী গীত আৰু বুনা গীতৰো উল্লেখ পোৱা যায়। বুনা গীতবোৰ ওজাপালিসকলে সমসাময়িক কোনো সত্য ঘটনাৰ আলমত সমাজৰ ব্যঙ্গ চিত্ৰ দাঙি ধৰিবলৈ গীতবোৰ ৰচনা কৰি গায়। সাধাৰণতে গভীৰ নিশা বিশেষকৈ ল'ৰা-ছোৱালী বা তিবোতা শ্ৰেণীৰ মানুহ সভাথলীত নথকা সময়ত আৰু শ্ৰোতা-দৰ্শকৰ অনুৰোধক্ৰমে এনেবোৰ গীত পৰিবেশন কৰা হয়। বেউলা বাৰমাসী গীত আৰু বুনাগীতৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰা হ'ল—

ঘনে ইকুল ঘনে সিকুল মध्ये সমতুল,

আহা প্ৰভুৰে।

অ' দৈৱে তুলিয়া ধৰিল উত্তৰাৰে কুল ৰে,

কান্দে অভাগী মোৰ বেউলা আহা ৰে ভালৰে।। (বেউলা বাৰমাসী গীত, ৰাভা ৫৭৯)

দিহা। অহৰে ঠেং-ঝাকিৰী চেলঙী পাঠী।
 ৰাতিত কাটায় কাপুৰ।
 পদ। একে ৰাতিয়ে কাটায় কাপুৰ
 একে ৰাতিয়ে চালায়।
 একে ৰাতিয়ে বোৱা তুলায়
 একে ৰাতিয়ে উলায়।
 দীঘে লল যোহ্ন হাত
 পথালিয়ে বাৰ হাত।
 ঘৰ-পূৰালি উৰে কাপুৰ
 একখানি ৰাপ।। (বুনাগীত, ৰাভা ৫৯৮)

মায়ারন্তী বিষহৰিত মহাদেৱ-দুৰ্গাৰ বিবাহৰ সময়ত বিয়াগীতৰ গীতৰ সুৰো শুনিবলৈ পোৱা যায়। মাৰে গীতত বিভিন্ন বাদ্যযন্ত্ৰ ব্যৱহৃত হোৱা দেখা যায়; যেনে ঃ শিঙা, বেণু, তবলা, নাগাৰা, কৰতাল, ঢোল, খোল, মৃদঙ্গ, সেৰেঞ্জা, দোতাৰা, খোল, মৃদঙ্গ, তাল, ঘাগৰ, নেপূৰ, বাঁশী, শংখ ইত্যাদি।

লোক-ভাষা ঃ *মায়ারন্তী বিষহৰিত* লোকভাষাৰ প্ৰয়োগে লোকৰচিত অনুকূল পৰিৱেশ গঢ় লৈ উঠাত সহায় কৰিছে। কাব্যখনৰ মাৰে গীতৰ ভাষাই দক্ষিণ কামৰূপ আৰু দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ লোক ভাষাৰ নিদৰ্শনো বহন কৰে—

তিৰী জাতি নাৰী কলা পেটত নানান বুধ। দুধক কৰে পানী আৰু পানীক কৰে দুধ।। (ৰাভা ৩১৭), শিৱ নহায় শঙ্কৰ নহায় কবাৰে ছতাছত। সাজিয়া আহিছে বেটা শগশালীয়া ভূত।। (১৪৪), বামুণে সজ্জনে কৈছিল বত্ৰিশ লক্ষণী। বত্ৰিশ লক্ষণী নহায় দেশৰ শঙ্কিনী।। (৩৫৬), স্বামী দাতা স্বামী কৰ্তা স্বামী ইষ্টদেউ। স্বামী বিনে নাৰী জাতিৰ আৰ নাইকেউ।। (৩১৭)

পাতিৰাভা আৰু গাৰোসকলৰ মাজত প্ৰচলিত কিছুমান শব্দ *মায়ারন্তী বিষহৰিত* পোৱা যায়; যেনে ঃ— পাটানী, লুঞ্জি, আঠকুৰীয়া, কেঞ্জুলা খাঁচা, খাঙা দাও, খুক্‌চি, খেতৰ, গাভুৰ, গাৰি, গাৰিৰকা, গিলুং হৈয়া, গুৱাৰী, ঘৰি, বৰ্জেয়া, চৰে, চামেন, ছুটি মুটি, জাৰা দেও, ঝকৰা ভাত, ঝকা, ঝাৰা, ঝাৰ, টাহানা, তুৰলীয়া বাঁশী, দোকচু, নাক্‌চি, টাৰিয়া চোকা, দাৰুণী কাক, পায়পুৰ্কা, পীৰাচু, বাইচা, বউ, বাণিয়া, মাচাং ৰবিকৈৰ ঝাল, লঙদেও, লক্ষৰ, লাংনা, লাখৰ, লুড়কি ইত্যাদি।

৩.০ উপসংহাৰ :

৩.১ সামগ্ৰিক মূল্যায়ন আৰু সিদ্ধান্ত :

মায়ারস্তী বিষহৰ্ষি মাৰে গীতত মধ্যযুগীয়া অসমীয়া সমাজখন সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশিত হৈছে। সমাজৰ সৰু-বৰ সকলো চৰিত্ৰৰ ৰুচি-অভিৰুচি, চিন্তা-চেতনাৰ সংযোগত প্ৰকাশ পাইছে সামাজিকতা আৰু লৌকিকতা। অসম-বংগদেশত প্ৰচলিত মনসাৰ গীত-পদবোৰে পাতি ৰাভাসকলৰ সামাজিক আচৰণৰ লগত সংমিশ্ৰিত হৈ স্বকীয় ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিছে মায়ারস্তী বিষহৰ্ষি মাৰে গীতবোৰে। পাতিৰাভাসকলৰ আচাৰ-আচৰণ, সামাজিক প্ৰথাৰ প্ৰভাৱ মায়ারস্তী বিষহৰ্ষি মাৰে গীতত দেখা যায়।

মায়ারস্তী বিষহৰ্ষিত প্ৰকাশিত সামাজিক দিশ বিষয়টিৰ আলোচনাৰ অন্তত নিম্ন লিখিত সিদ্ধান্ত কেইটাত উপনীত হ'ব পাৰি—

- ক) মায়ারস্তী বিষহৰ্ষিত মধ্যযুগীয়া অসমীয়া সমাজৰ প্ৰতিচ্ছবি প্ৰতিফলিত হৈছে।
- খ) তদানীন্তন সমাজৰ বিশেষকৈ সামাজিক, সাংস্কৃতিক, ধৰ্মীয়, নাৰীৰ স্থান, লোকাচাৰ, লোকবিশ্বাস ইত্যাদি দিশবোৰ মায়ারস্তী বিষহৰ্ষি মাৰে গীতত লক্ষ্যণীয় হৈ উঠিছে।
- গ) মায়ারস্তী বিষহৰ্ষি মাৰে গীতত, বিশেষকৈ কামৰূপৰ পাতি ৰাভাসকলৰ লোকভাষা, সামাজিক ৰীতি-নীতিৰ ছবি অংকিত হৈছে। বুনাগীত, বেউলা বাৰমাসী গীত, গোৱালপৰীয়া গীতৰ সুৰো পৰিলক্ষিত হৈছে। ইয়াৰ উপৰি লাঙাদেও, সোণাৰায়, ৰূপাৰায় আদি পূজাৰো উল্লেখ পোৱা যায়। □

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী :

অসমীয়া :

- ৰাভা, প্ৰাণেশ্বৰ। সম্পা : মায়ারস্তী বিষহৰ্ষি। গোৱালপাৰা : প্ৰথম প্ৰকাশ। বিষহৰ্ষি প্ৰকাশন, ১৯৮৭। প্ৰকাশিত।
- শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। সম্পা : নাৰায়ণদেৱ বিৰচিত পদ্মাপুৰাণ (ভাটীয়ালী খণ্ড)। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ১৯৯৩। প্ৰকাশিত।

বাংলা :

- আচাৰ্য্য, দেৱেশ কুমাৰ। বাংলা সাহিত্যেৰ ইতিহাস। কলকাতা : ইউনাইটেড বুক এজেণ্টি, ২০০৯। প্ৰকাশিত।
- গুপ্ত, ক্ষেত্ৰ। বাংলা সাহিত্যেৰ সমগ্ৰ ইতিহাস। কলকাতা : ১৯৯৯। প্ৰকাশিত।

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-176-187

প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ সঙ্কট আৰু শিপাৰ সন্ধান নিৰ্বাচিত অসমীয়া উপন্যাসৰ আধাৰত এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

পূৰ্ববী কলিতা

গৱেষক (অসম বিশ্ববিদ্যালয়, ডিফু চৌহদ) আৰু
সহকাৰী অধ্যাপিকা, মৈৰাবাৰী মহাবিদ্যালয়, মৰিগাঁও

সংক্ষিপ্তসাৰ

প্ৰব্ৰজন ব্যক্তিৰ এক সহজাত প্ৰবৃত্তি। প্ৰাচীন কালৰ পৰা খাদ্য তথা বাসস্থানৰ সন্ধানত মানুহে প্ৰব্ৰজন অব্যাহত ৰাখিছিল। মানৱ সভ্যতাৰ বিকাশৰ সমান্তৰালে প্ৰব্ৰজনৰ কাৰকৰ পৰিধি বিস্তৃত হৈ পৰে। কাৰকৰ সমান্তৰালে প্ৰভাবো বৈচিত্ৰ্যময় হৈ উঠে। আধুনিক বিশ্বত প্ৰব্ৰজনৰ আধিক্য পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰব্ৰজনৰ লগে লগে স্থানচ্যুতি ঘটাব লগতে কৃষ্টি-সংস্কৃতি, ভাষিক, আৰ্থিক, সামাজিক পৰিচয়তো পৰিবৰ্তন আহি পৰে। আশ্ৰিত ঠাই(host society)ৰ লোকসকলো পৰিঘটনাটোৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হয়। বহু সময়ত এনে প্ৰভাৱে উভয় পক্ষৰ মাজলৈ সঙ্কট নমাই আহে। বিংশ শতাব্দীৰ সাহিত্য বিশেষকৈ উপন্যাস সাহিত্য প্ৰব্ৰজন পৰিঘটনাটোৰ প্ৰতি তৎপৰ হৈ পৰা দেখা যায়। আশ্ৰিত ঠাইত প্ৰব্ৰজনৰ পৰিচয় গঠন, পৰিচয় সঙ্কট আৰু এই সঙ্কটৰ পৰা পৰিত্ৰাণৰ উপায় হিচাপে শিপাৰ সন্ধান সাহিত্যিকসকলক আকৰ্ষিত কৰা পৰিলক্ষিত হয়। অসমীয়া সাহিত্যিকসকলৰ কিছুসংখ্যকেও প্ৰব্ৰজনৰ অন্তৰ্গত বিষয়বোৰলৈ দৃষ্টি দিয়া পৰিলক্ষিত হয়। দীপক কুমাৰ বৰকাকতিৰ উপত্যকাৰ

পৰা উপত্যকালৈ, ৰীতা চৌধুৰীৰ মাকাম উপন্যাসত প্ৰব্ৰজন তথা প্ৰব্ৰজকৰ
পৰিচয় গঠন, পৰিচয় সঙ্কট আৰু শিপাৰ সন্ধান এই আটাইকেইটা দিশ উপস্থাপিত
হৈছে। গৱেষণা পত্ৰখনত এই দিশবোৰৰ ওপৰত বিশ্লেষণ কৰা হ'ব।
সূচক শব্দ : প্ৰব্ৰজন, উপত্যকাৰ পৰা উপত্যকালৈ, মাকাম, সঙ্কট, শিপাৰ সন্ধান।

১.০ অৱতৰণিকা :

প্ৰব্ৰজন বুলিলে ব্যক্তিৰ স্থানান্তৰণক বুজায় যদিও প্ৰব্ৰজনৰ প্ৰতি সাহিত্যৰ দৃষ্টিভঙ্গী
সুকীয়া। Migration and Literature গ্ৰন্থত চোৰেন ফ্ৰাংকে প্ৰব্ৰজন সম্পৰ্কীয় ৰয় চমাৰৰ
ধাৰণাৰ উল্লেখ কৰি এইদৰে কৈছে “....migration is understood not merely in
relation to the biography of the author or to the literal meaning of a spatial
movement; rather, it generally refers to the oscillation between two opposite
cultural poles”(Frank 16)। দুটা ভিন্ন সংস্কৃতিৰ মাজত বসবাস কৰাৰ ফলত
প্ৰব্ৰজকসকলৰ মাজত দেখা দিয়া ঘটনা-পৰিঘটনাৰ সমান্তৰালে ভৌগোলিক স্থানান্তৰণৰ
লগে লগে প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ সমগ্ৰ পৰিচয় কিদৰে পৰিৱৰ্তিত হয় তাৰ প্ৰতি সাহিত্যই লক্ষ্য
ৰাখে। প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলে আশ্ৰিত ৰাষ্ট্ৰত সন্মুখীন হোৱা পৰিস্থিতি, সংকট, সমস্যা আদি
ভিন্ন দিশৰ ওপৰত সাহিত্যিকসকলে গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। এনে গুৰুত্ব লাভৰ আঁৰত
আছে বিংশ শতিকাত সংঘটিত বৃহৎ প্ৰব্ৰজন আৰু প্ৰব্ৰজনকাৰী লেখকসকল। প্ৰকৃততে
“....the twentieth century was age of migration.” (Frank 1)। প্ৰব্ৰজনৰ অন্যতম
কাৰণ দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধ, গৃহ বিপ্লৱ, ঔপনিবেশিক শাসনৰ অৱসান, ৰাষ্ট্ৰৰ বিভাজন, পৰিবহন
তথা যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ উন্নতি আদিয়ে সাহিত্যত প্ৰভাৱ পেলাবলৈ সক্ষম হৈছিল।
প্ৰব্ৰজক লেখক(migrant author) মিলন কুণ্ডেৰা, গুণ্টাৰ গ্ৰাছ, ছালমান ৰুশ্বডি আদিয়েও
এই সময়ত ভূমুকি মাৰিছিল। ৰুশ্বডিয়ে জাৰ্মানৰ পৰা প্ৰব্ৰজিত গ্ৰাচক এগৰাকী প্ৰব্ৰজক
আৰু তেওঁৰ সাহিত্য কৰ্মক migration literature(Frank 31) বুলি অভিহিত কৰিছে।
প্ৰব্ৰজনৰ দৰে বিস্তৃত তথা বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ বিষয় এটা উপস্থাপনৰ আটাইতকৈ শক্তিশালী
মাধ্যম হিচাপে উপন্যাস সাহিত্যিক লেখকসকলে আকোঁৱালি লোৱা দেখা যায়। কিয়নো
The novel can Swallow and ape other genres without losing the integrity of
its form(9)। ফ্ৰাংকৰ মতে “the concept of migration is able to encapsulate the
overall thematic and stylistic elements of the novels”(10)। বিশ্বৰ অন্যতম
ঔপন্যাসিক গুণ্টাৰ গ্ৰাছ, মিলন কুণ্ডেৰা, জেমচ জইচ, ছালমান ৰুশ্বডি, ভি.এচ.নাইপল,
ভাৰতী মুখাৰ্জী আদিৰ উপন্যাসত প্ৰব্ৰজনৰ ভিন্ন দিশ উন্মোচিত হৈছে। আশ্ৰিত ঠাইত
সংমিশ্ৰণ প্ৰক্ৰিয়াত সোমাই যাওঁতে বহু সময়ত প্ৰব্ৰজকসকলে আত্মপৰিচয় হেৰুৱাই
পেলায়, ফলত পুনৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে প্ৰব্ৰজকসকল শিপাৰ সন্ধানত ব্যস্ত হৈ পৰে। প্ৰব্ৰজন

সাহিত্যই শিপাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন শিপাৰ সন্ধানত ব্যস্ত প্ৰব্ৰজকক গুৰুত্ব দিয়ে।

জন-প্ৰব্ৰজন পৰিঘটনাটোৰ সৈতে অসমৰ সম্পৰ্ক দীৰ্ঘদিনীয়া। অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক, ৰাজনৈতিক, সাংস্কৃতিক, ভাষিক ক্ষেত্ৰখনৰ লগত এই পৰিঘটনাটো সম্পৃক্ত। মনকৰিবলগীয়া যে প্ৰাক-স্বাধীনতা কালৰ ঔপন্যাসিকসকলক এই পৰিঘটনাটোৱে আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নাছিল। সম-সাময়িক কালছোৱাৰ অতি সীমিত উপন্যাসত বিষয়টো উত্থাপিত হৈছিল প্ৰসঙ্গক্ৰমেহে। ঔপনিবেশিক শাসকে সৃষ্টি কৰা মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীটোৰ হাতত অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ পথাৰখনে পাহ মেলি বিকাশ লাভ কৰিছিল। “শ্ৰেণীগত আৰু ঐতিহাসিক কাৰণতে তেওঁলোকে নিম্নবৰ্গৰ জনজাতি প্ৰধান কৃষক প্ৰজাৰ লগত একাত্ম হব পৰা নাছিল” (মহন্ত প্ৰফুল্ল ৭৫)। এনে এক পটভূমিত সমাজৰ সৰ্বহাৰা, নিম্নবৰ্গৰ প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলক লৈ মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীটোৱে উপন্যাস ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত উদাসীন হোৱাটোৱেই স্বাভাৱিক। ঊনবিংশ শতিকাত বৃটিছে চাহ উদ্যোগৰ বাবে বনুৱা হিচাপে পোনতে চীনদেশৰপৰা আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত ভাৰতৰ ভিন্ন প্ৰদেশৰপৰা একাংশ লোকক প্ৰব্ৰজন কৰাইছিল। তাৰ সমান্তৰালে মৰাপাট উদ্যোগৰ বাবে বৃটিছৰ পৃষ্ঠপোষকতাত পূৰ্ববঙ্গৰ কৰ্মঠ ভূমিহীন জমিদাৰৰদ্বাৰা শোষিত মুছলমান লোকসকলে প্ৰব্ৰজন কৰিছিল। অসমৰ পৰ্যাপ্ত অনাবাদী উৰ্বৰ ভূমিৰ আকৰ্ষণত পূৰ্ববঙ্গীয়া লোকৰ প্ৰব্ৰজন ক্ৰমাগ্ৰয়ে প্ৰবল হৈ আহিছিল। অধিক শস্য উৎপাদন আৰু ভূমি ৰাজহ বৃদ্ধিৰ স্বৰ্থত ঔপনিবেশিক শাসকে অধিক প্ৰব্ৰজনৰ বাট মোকলাই দিছিল। মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীটোৱে প্ৰব্ৰজনৰ ফলত অদূৰ ভৱিষ্যতে হ’ব পৰা বিপদৰ দিশবোৰ চালি-জাৰি চাবলৈ যত্নপৰ হোৱা নাছিল। অথচ ভৱিষ্যতে কৃষক সমাজখনে যে ভূমি সমস্যাৰ মুখামুখি হ’ব সেই লৈ কৃষক সমাজ শঙ্কিত হৈছিল আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত তেওঁলোকৰ শঙ্কা বাস্তৱত পৰিণত হৈছিল। বিংশ শতিকাৰ অসহযোগ আন্দোলনে সৃষ্টি কৰা জাতীয়তাবাদী মনোভাৱে অসমীয়া মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ কিছুসংখ্যক লোক মধ্যবিত্তীয় মানসিকতাৰপৰা ওলাই আহি দেশখনৰ সৰ্বাংগীন উন্নতিত (মহন্ত প্ৰফুল্ল ৪৩) লাগি পৰিছিল। আৰু ‘জনসাধাৰণৰ মুক্তি চেতনাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছিল।’ (মহন্ত প্ৰফুল্ল ৪৩-৪৪) এইক্ষেত্ৰত তেওঁলোকে অসমৰ পটভূমিত থিয় হৈ সমস্যাবোৰ নিৰীক্ষণ কৰিছিল। এনে পটভূমিতে বিংশ শতিকাৰ প্ৰথম মহিলা ঔপন্যাসিক স্নেহলতা ভট্টাচাৰ্যই *বীণা* উপন্যাসত পূৰ্ববঙ্গৰ প্ৰব্ৰজনে অসমত সৃষ্টি কৰা বেমেজালিৰ প্ৰসঙ্গ উত্থাপন কৰিছে। দৈৱচন্দ্ৰ তালুকদাৰৰ *অপূৰ্ণ* আৰু বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই *বীণা বৰুৱা ছদ্মনামত লিখা জীৱনৰ বাটত* উপন্যাসত পূৰ্ববঙ্গৰ প্ৰব্ৰজনে অসমীয়া সমাজ তথা কৃষক শ্ৰেণীটোলৈ অনা শঙ্কা প্ৰকাশ হৈছে।

মন কৰিবলগীয়া কথা যে, স্বৰাজ্যোত্তৰ কালৰ উপন্যাসতো পূৰ্ববঙ্গীয়া প্ৰব্ৰজনকাৰীয়ে অধিক ঠাই উলিয়াই ল’বলৈ সক্ষম হৈছে। চাহ বাগিছালৈ বনুৱাৰূপে প্ৰব্ৰজিত পিছলৈ

চাহ জনগোষ্ঠী হিচাপে পৰিচিত লোকৰ উপস্থাপন তুলনামূলকভাৱে কম। চাহ জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল পূৰ্ববঙ্গীয় লোকৰ দৰে প্ৰব্ৰজনকাৰী আছিল যদিও চাহ বাগিছাৰ মালিক পক্ষই তথা ঔপনিৱেশিক শাসকসকলে এই লোকসকলক খিলঞ্জীয়া সমাজৰপৰা একাধৰীয়াকৈ ৰাখিছিল। এওঁলোক বাগিছাতে আৱদ্ধ হৈ আছিল, পূৰ্ববঙ্গীয় প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ দৰে খিলঞ্জীয়া লোকৰ আবেষ্টনীত সোমাই যোৱা নাছিল। এইসকলৰ সমান্তৰালে নেপালী লোকৰো অসমলৈ ব্যৱসায়িক স্বার্থত প্ৰব্ৰজন ঘটিছিল। নেপালী তথা চাহ জনগোষ্ঠীৰ প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ প্ৰতি খিলঞ্জীয়া লোকসকল নৰম হৈ ৰৈছিল। এইক্ষেত্ৰত মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীটোৰ প্ৰধানতঃ ভাৰতীয়ত্বৰ চেতনাৰ সমান্তৰালে হিন্দুত্ববাদী মানসিকতাৰ প্ৰসঙ্গটোও আনিব পাৰি। হিন্দু ধৰ্মাৱলম্বী দুয়োটা জনগোষ্ঠীৰ প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলক কেন্দ্ৰ কৰি কোনো সংঘাত হোৱা নাছিল ফলত ঔপন্যাসিকসকলে দুয়োটা জনগোষ্ঠীৰ প্ৰব্ৰজনক লৈ সচেষ্টিত হোৱাৰ প্ৰয়োজনবোধ কৰা নাছিল। অৱশ্যে বাগিছাৰ ভিতৰছোৱাত মালিকপক্ষই কৰা প্ৰতাৰণা, বঞ্চনাৰ ছবি কিছুসংখ্যক উপন্যাসে দাঙি ধৰিছে। তাত প্ৰব্ৰজনৰ ধাৰণাটো অনুপস্থিত। স্বৰাজ্যোত্তৰ কালত কিছুসংখ্যক ঔপন্যাসিকে এই জনগোষ্ঠীটোৰ প্ৰব্ৰজনকেন্দ্ৰিক দিশটোক বিধৃত কৰিছে। এইক্ষেত্ৰত উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য*, কুমাৰ নগেনৰ *দৃষ্টিৰ আঁৰত*, স্বৰ্ণবৰাৰ *মেঘনা যমুনা থেমচ*, পূৰ্ববী বৰমুদৈৰ *ৰূপোৱালী নৈৰ সোণোৱালী ঘাট*ৰ নাম উল্লেখযোগ্য।

স্বৰাজ্যোত্তৰ কালত অসমীয়া উপন্যাসত প্ৰব্ৰজন বিষয়টোৱে অধিক গুৰুত্ব পাবলৈ সক্ষম হয়। প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলৰ প্ৰব্ৰজনৰ ফলত গা কৰি উঠা ভাষিক, আৰ্থ-সামাজিক, ৰাজনৈতিক দিশবোৰক লৈ ঔপন্যাসিকসকল তৎপৰ হৈ পৰিছিল। স্বাধীনতাৰ লগে লগে ভাৰতবৰ্ষৰ ভঙা-গঢ়াৰ নীতিয়ে সীমাৰ পৰিৱৰ্তন কৰিছিল। পূৰ্বৰ ভাৰত দ্বি-খণ্ডিত হৈ নতুন ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি হৈছিল। ফলত বিশ্বৰ মানচিত্ৰই সলনি হৈছিল। মানচিত্ৰৰ পুনৰ্নিমাণৰ ফলস্বৰূপে ‘... people are passing borders, but borders are also passing people.’ (Frank 2)। স্বাধীনতাৰ লগে লগে সংঘটিত দেশ বিভাজনৰ ফলত অসমলৈ বৃহৎ পৰিমাণৰ ভগনীয়াৰ সোঁত ব’বলৈ ধৰিছিল। ভগনীয়াৰ হেঁচাই অৰ্থনৈতিক অৱস্থা অধিক শোচনীয় কৰাৰ লগতে অসমৰ ভাষিক দিশলৈও সঙ্কট কঢ়িয়াই অনা বুলি বিবেচিত হৈছিল। এনে সঙ্কটৰ ভাৱনাৰ ফলশ্ৰুতিত যাঠি দশকত অসমে ভাষা আন্দোলনৰ মুখামুখী হৈছিল। সত্তৰ-আশী দশকৰ ভিতৰত বিদেশী বহিস্কাৰ আন্দোলন সংঘটিত হৈছিল। এনে পৰিপ্ৰেক্ষিতত ঔপন্যাসিকসকলে অসমৰ স্বার্থত থিয় হৈ জাতীয়তাবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰে প্ৰব্ৰজনৰ বিষয়টোক চাবলৈ তৎপৰ হৈ উঠিছিল। হিতেশ ডেকা, নৰকান্ত বৰুৱা, বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্যৰ উপন্যাসত এনে দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰকাশ দেখা যায়।

আশীৰ দশকৰপৰা ঔপন্যাসিকসকলে অসমৰ সমাজ ইতিহাসৰ পুনৰ্নিমাণত নিমগ্ন

হয়। জন প্ৰব্ৰজনৰ পৰিঘটনাটো নিৰীক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত জাতীয়তাবাদীতকৈ মানৱীয় দৃষ্টিভঙ্গীৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে। প্ৰব্ৰজনৰ সমস্যাটোক প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলৰ শাৰীত অৱস্থান কৰি নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ যত্নপৰ হয়। অসমৰ ভাষা-সংস্কৃতি, আৰ্থ-সামাজিক ক্ষেত্ৰত অৱদান আগবঢ়োৱা প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলক লৈ ন-ন তথ্য উদ্ভাৱন কৰিবলৈ ঔপন্যাসিকসকল আগবাঢ়ি আহিল। অসমৰ সমাজ-সংস্কৃতিৰ সৈতে প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ সমন্বয় সহায়স্থান, প্ৰব্ৰজনকাৰী হোৱা বাবেই বিভিন্ন সময়ত সন্মুখীন হ'বলগীয়া কঠোৰ বাস্তৱ, প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ স্ব-গৃহলৈ প্ৰত্যাহ্বান আদি বিষয়বস্তুৰে উপন্যাসত প্ৰাণ পাই উঠিল। ইয়াৰ সমান্তৰালে প্ৰব্ৰজনক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ় লৈ উঠা নানা আন্দোলন, সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ, বিশ্বাসঘাতকতা, প্ৰব্ৰজিত মানুহচামৰ নতুন জীৱন প্ৰৱাহৰ অনিশ্চয়তা, সংশয়, প্ৰব্ৰজিত লোকসকলক লৈ খিলঞ্জীয়া মানুহৰ সংশয় আদিও উপন্যাসৰ বিষয়বস্তু হৈ পৰিল। তাৰ উপৰিও অধিকাংশ ঔপন্যাসিকে অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক, ৰাজনৈতিক বিষয়বস্তু সম্বলিত উপন্যাসতো প্ৰব্ৰজন পৰিঘটনাক গুৰুত্ব সহকাৰে ঠাই দি প্ৰব্ৰজন বিষয়টোক এক সুকীয়া মাত্ৰা প্ৰদান কৰিলে। এইক্ষেত্ৰত আব্দুল মালিক, অনিল ৰায়চৌধুৰী, দেবেন্দ্ৰনাথ আচাৰ্য, উমাকান্ত শৰ্মা, অৰুণ শৰ্মা, স্বৰ্ণ বৰা, শুচিত্ৰতা ৰায়চৌধুৰী, হিৰণ্যকুমাৰ ভট্টাচাৰ্য আদিৰ উপন্যাসলৈ আঙুলিয়াব পাৰি।

দীপক কুমাৰ বৰকাকতিৰ *উপত্যকাৰ পৰা উপত্যকালৈ* আৰু ৰীতা চৌধুৰীৰ *মাকাম* উপন্যাস মূলতঃ প্ৰব্ৰজন পৰিঘটনাৰ আধাৰত ৰচিত। মূল বিষয় প্ৰব্ৰজনক কেন্দ্ৰ কৰি ঘূৰ্ণীত উপন্যাস দুখনত প্ৰব্ৰজনক তথা আশ্ৰিত ঠাইৰ বাসিন্দাৰ সৈতে সংঘটিত সংঘাতৰ ফলস্বৰূপে আহি পৰা সঙ্কট উপস্থাপিত হৈছে। ইয়াত প্ৰব্ৰজিত মানুহে প্ৰব্ৰজনৰ চীল-মোহৰ প্ৰজন্মৰ পৰা প্ৰজন্মজুৰি দেহত কঢ়িয়ায় লৈ ফুৰিব লগা হৈছে, ফলত সন্দেহ তথা লাঞ্ছনাৰ বলি হ'বলগীয়াত পৰিছে। এনে অৱস্থাৰ পৰা মুক্তি বিচাৰি তেওঁলোকে শিপাৰ সন্ধানত ব্যস্ত হৈ পৰিছে। এই পত্ৰত মূলতঃ এই দুখন উপন্যাসৰ আধাৰতে বিষয়টো বিচাৰ কৰা হ'ব।

১.১ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

- ক) প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলৰ সঙ্কট তথা তাৰ কাৰণ অধ্যয়ন
- খ) সঙ্কটৰ ফলত শিপাৰ সন্ধান কিদৰে কৰিছে তাৰ অধ্যয়ন।

১.২ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ আৰু পদ্ধতি :

জন-প্ৰব্ৰজনৰ দৰে সংবেদনশীল বিষয়টো এক প্ৰণালীবদ্ধ বস্তুনিষ্ঠ অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তাক উপলব্ধি কৰি বিষয়টো নিৰ্বাচন কৰা হৈছে। অধ্যয়নৰ পৰিসৰ হিচাপে দীপক কুমাৰ বৰকাকতিৰ *উপত্যকাৰ পৰা উপত্যকালৈ* আৰু ৰীতা চৌধুৰীৰ *মাকাম* এই দুখন উপন্যাস নিৰ্বাচন কৰি লোৱা হৈছে।

এই অধ্যয়ন কাৰ্যত বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰা হ'ব।

২. নিৰ্বাচিত উপন্যাসত প্ৰব্ৰজন :

উপত্যকাৰ পৰা উপত্যকালৈ উপন্যাসৰ কাহিনীভাগ পূৰ্ববঙ্গ আৰু অসমৰ পটভূমিক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ় লৈ উঠিছে। উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰ গতিত পূৰ্ববঙ্গ আৰু অসমে পাকঘূৰণী খাই আছে। উপন্যাসখনত দুটা ভিন্ন সময়ৰ প্ৰব্ৰজন দেখুওৱা হৈছে- প্ৰথমটো, পাকিস্থান গঠনৰ সময়ত পূৰ্ববঙ্গৰ পৰা সংঘটিত প্ৰব্ৰজন আৰু দ্বিতীয়টো, বাংলাদেশ গঠনৰ সময়ত সংঘটিত প্ৰব্ৰজন। প্ৰব্ৰজনৰ অন্যতম কাৰণ হিচাপে ৰাষ্ট্ৰৰ ভঙা-গঢ়া ঘটনা আৰু সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ কিদৰে জড়িত হৈ পৰে সেয়া উপন্যাসখনত পৰিস্ফুট হৈছে। দেশ বিভাজনৰ ফলশ্ৰুতিত পূৰ্ববঙ্গত হিন্দু-মুছলমানৰ সংঘাতে তীব্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। মানৱতাক পদানত কৰা এচাম লোকৰ কাৰণে সাতামপুৰুষীয়া হিন্দু-মুছলমানৰ ঐক্য বিনষ্ট হৈছে আৰু ফলশ্ৰুতিত সংখ্যালঘু হিন্দুসকলে মাতৃভূমি এৰি অনিশ্চিত ভৱিষ্যতলৈ যাত্ৰা কৰিছে। উপন্যাসখনত শৰণাৰ্থী চৰিত্ৰই ভিৰ কৰিছেহি, আনকি নায়কজনো শৰণাৰ্থীয়েই। পূৰ্ববঙ্গ ত্যাগ কৰি শিশু পুত্ৰক বুকুত সাৰটি অন্ধকাৰ ৰাতি পত্নী সমন্বিতে অসমলৈ প্ৰব্ৰজন কৰিবলগীয়া হোৱা নিয়তিয়ে নায়কৰ লগতে সমগ্ৰ পূৰ্ববঙ্গীয় সমাজখনক উপন্যাসৰ আদিৰ পৰা অন্তলৈকে খেদি ফুৰিছে। প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলক কেন্দ্ৰ কৰি আশ্ৰিত ঠাইৰ খিলঞ্জীয়াই স্ব-অস্তিত্বৰ সঙ্কটৰ তীব্ৰ আশঙ্কা কৰাৰ ফলশ্ৰুতিত যাঠি আৰু তিৰাশী চনত ক্ৰমে ভাষা আন্দোলন আৰু বিদেশী বহিস্কাৰ আন্দোলন চলিল। এনে আন্দোলনে প্ৰব্ৰজিত পূৰ্ববঙ্গীয় হিন্দু-বাঙালী সমাজখনলৈ কঢ়িয়াই অনা সঙ্কট উপন্যাসখনত উপস্থাপিত হৈছে।

ৰীতা চৌধুৰীৰ মাকাম উপন্যাসৰ কাহিনীভাগো দুটা ভিন্ন সময়ৰ দুখন ভিন্ন ৰাষ্ট্ৰৰ মাজত সংঘটিত প্ৰব্ৰজনক কেন্দ্ৰ কৰি গ্ৰথিত হৈছে। ঊনবিংশ শতিকাৰ দুৰ্ভিক্ষগ্ৰস্ত চীনৰ পৰা ভাৰত তথা অসমলৈ যাত্ৰা কৰা এদল লোকে অসমৰ মাটিত ৰোপিত কৰা অস্তিত্বৰ শিপাডাল ১৯৬২ চনৰ চীন-ভাৰতৰ যুদ্ধৰ ফলশ্ৰুতিত উভালি পৰিছে। প্ৰায় ডেৰ শতক কাল জুৰি অসমত বাস কৰি অসমৰ ভাষা-সংস্কৃতি আকোঁৱালি লোৱা সমাজখনক চীনৰ 'স্পাই' বুলি বিতাড়িত কৰা হৈছে। চীনৰ কমিউনিষ্ট চৰকাৰৰ সহযোগিতাত ভাৰত চৰকাৰে বিতাড়িত কৰা চীনামূলীয় সমাজখনে শৰণাৰ্থীৰূপে পূৰ্ব-পুৰুষৰ মাতৃভূমি চীনলৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰিছে। চীনা চৰকাৰৰ বন্দীত্বই এই দেশহীন সমাজখনলৈ পুনৰ গভীৰ সঙ্কট নমাই আনে। পৰৱৰ্তী সময়ত চৰ্তসাপেক্ষে এই সমাজখন বন্দীত্বৰ পৰা মুক্ত হৈছে।

৩. প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ সঙ্কট আৰু শিপাৰ সন্ধান :

বিশ্বৰ অন্যতম গুৰুত্বপূৰ্ণ ঔপন্যাসিক গুণ্টাৰ গ্ৰাচ, মিলান কুণ্ডেৰা, জেমচ জইচ, ছালমান ৰশ্শডি, ভি.এচ. নাইপল, ভাৰতী মুখাৰ্জী আদিৰ উপন্যাসত প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ শিপাৰ

সন্ধানৰ দিশটোৱে বহু সময়ত মূল বিষয় হিচাপে গুৰুত্ব পোৱা দেখা যায়। আশ্ৰিত ঠাইত সংমিশ্ৰণ প্ৰক্ৰিয়াত সোমাই যাওঁতে প্ৰায়ে প্ৰব্ৰজকসকলে আত্মপৰিচয় হেৰুৱাই পেলায়। ফলত পুনৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে শিপাৰ সন্ধানত ব্যস্ত হৈ পৰে। প্ৰব্ৰজন সাহিত্যই শিপাৰ পৰা উচ্ছেদিত মানুহৰ শিপাৰ সন্ধান কৰা সংগ্ৰামক গুৰুত্ব দিয়ে। নিৰ্বাচিত উপন্যাস দুখনৰ বিষয়বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত উপন্যাসিকে প্ৰব্ৰজনৰ কাৰণ, যন্ত্ৰণাদায়ক যাত্ৰাপথ, আশ্ৰিত সমাজত আত্ম প্ৰতিষ্ঠাৰ সংকট আৰু সেই সংকট মোচনৰ কাৰণে শিপাৰ সন্ধান এই আটাইবোৰ দিশ উন্মোচিত কৰিছে। প্ৰব্ৰজকসকলৰ মানসিকতাত স্ব-গৃহলৈ প্ৰত্যাহ্বানৰ আকাংক্ষা অহৰহ জাগ্ৰত হৈ থাকে। বিশেষকৈ মাতৃভূমিত সৃষ্ট সংবেদনশীল ঘটনাৰ বাবে অনিচ্ছা সত্ত্বেও ভিন্ন ঠাইলৈ প্ৰব্ৰজন কৰিবলৈ বাধ্য হোৱা প্ৰব্ৰজকসকলৰ মাতৃভূমিৰ প্ৰতি টান সৰ্বদা সক্ৰিয় হৈ থাকে। মনকৰিবলগীয়া যে আধুনিক শিক্ষাৰে শিক্ষিত তথা আৰ্থিকভাবে স্বচ্ছল লোকৰ শিপা সন্ধানৰ যি তাড়ণা সেয়া শ্ৰমিক প্ৰব্ৰজকৰ মাজত দেখা নাযায়। *উপত্যকাৰ পৰা উপত্যকালৈ* উপন্যাসত প্ৰধান চৰিত্ৰ হিচাপে থিয় দিছে পূৰ্ববঙ্গৰ হিন্দু-বাঙালী লোক কালিকিশোৰ দত্ত। প্ৰব্ৰজিত চৰিত্ৰটোক কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্ববঙ্গৰ হিন্দু-মুছলমান বাঙালী তথা অসমৰ নাৰী-পুৰুষ, শিশু-কিশোৰ, বৃদ্ধ-বৃদ্ধাৰ চৰিত্ৰ ঘূৰ্ণিত হৈছে। ৰাষ্ট্ৰ বিভাজনৰ ফলশ্ৰুতিত মানৱতাক অতিক্ৰমি যোৱা ধৰ্মীয় শত্ৰুতাই সংখ্যালঘু হিন্দুসকলক মাতৃভূমি এৰি অনিশ্চিত ভৱিষ্যতলৈ যাত্ৰা কৰিবলৈ বাধ্য কৰাইছে। শৰণাৰ্থী ৰূপত এই লোকসকলে অসমত পদাৰ্পণ কৰিছে। শিপাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন মানুহৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ পথ মসৃণ নহয়। উপন্যাসখনৰ কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ জমিদাৰৰ বংশধৰ কালিকিশোৰ দত্তৰ আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ সংঘাত খুব সন্তুৰ্ণে উপন্যাসিকে ব্যক্ত কৰিছে। বংশগত গান্ধীৰ্যৰ অধিকাৰী কালিকিশোৰে ৰিফিউজী কেম্পত অতি ধৈৰ্যৰে আচহুৱা পৰিবেশৰ লগত মুখামুখী হৈছে। “সৰুৰে পৰা আহল-বহল পালেঙত শোৱা কালিকিশোৰে মাটিত পৰা পাতল বিছনাখনত আন মানুহৰ মাজত থেপাথেপিকৈ বাগৰি বাতাবৰণটো মানসিকভাবে গ্ৰহণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে” (বৰকাকতি ৭৬)। প্ৰব্ৰজক চৰিত্ৰটোৱে আশ্ৰিত সমাজখনৰ পৰিস্থিতিৰ সৈতে আপোচ (compromise) কৰি লৈছে যদিও স্ব-শিপাডালৰ পৰা মানসিকভাবে বিচ্ছিন্ন হব পৰা নাই। চৰিত্ৰটোৱে সততে মাতৃভূমিৰ সৈতে মানসিক সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰিছে—

কালিকিশোৰৰ চাংকৰে কুলাউৰাৰ কথা মনত পৰিল। কুলাউৰাৰ আহল-বহল ঘৰ, চৌহদ, ঠাকুৰ-ঝি পুখুৰী, তিৰোতা মানুহৰ বাবে পিছ চোতাল আৰু পুখুৰী, চৌহদৰ চজিনা গছ দুৰৰ আমবাগান আৰু বাঁহনি, সেউজীয়া গছ-গছনিৰ মাজেৰে লুংলুঙীয়া বাট-পথ, শিঙিনলা আৰু সাগৰ সদৃশ আকালুকী হাৰাৰ আৰু তাত ভাঁহি থকা নাও। এটা শান্ত-শীতল শিহৰণ যেন কালিকিশোৰৰ মূৰৰ পৰা ভৰিলৈকে পাৰ হৈ গল। এয়াই জন্মভূমি, এয়াই জন্মভূমিৰ স্মৃতি। (বৰকাকতি ১১২)

শিপাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন এই চৰিত্ৰটোৱে শিপা পুনৰ্ৰোপণৰ ক্ষেত্ৰত সচেতনতা অৱলম্বন কৰিছে—“আমাৰ এই প্ৰতিষ্ঠাৰ যুঁজ হব লাগিব কাৰো প্ৰতি ঈৰ্ষাপৰায়ণ হৈ নহয়, আমাৰ নিজৰ বাবে। কাৰণ আমি ৰুট হেৰুৱাও মানুহ” (বৰকাকতি ১৬৮)। এনে এক ধাৰণাৰে অতি সম্ভৱপূৰ্ণে প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা কালিকিশোৰ সমন্বিতে প্ৰব্ৰজিত সমাজখন লাহে লাহে বৰ্দ্ধিত হৈ অহাত অসমৰ খিলঞ্জীয়া লোকসকল শঙ্কিত হৈ উঠিছে। প্ৰব্ৰজন প্ৰসূত সমস্যাসমূহত জাতীয়তাবাদী শিবিৰে উদ্বিগ্নতা প্ৰকাশৰ ফলশ্ৰুতিত আন্দোলন আৰম্ভ হৈছে। “জাতীয়তাবাদৰ যিবোৰ ভয়াবহ দিশ অৰ্থাৎ গোষ্ঠী সংহাৰ, নৃগোষ্ঠীৰ চাফাইকৰণ, প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলৰ বিৰুদ্ধে সশস্ত্ৰ হিংসাত্মক কাৰ্যকলাপ আদি” (বৰা ১০৬)য়ে অসমৰ পৰিস্থিতি ভয়াবহ কৰি তোলে। অসমীয়া ভাষাৰ অস্তিত্বৰ সঙ্কটৰ আশঙ্কা কৰি অসমত সংঘটিত ভাষা-আন্দোলনে অসমীয়া-বাঙালীৰ মাজত সংঘাতৰ সূত্ৰপাত কৰে। “গোটেই ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰে অসমীয়া-বাঙালী সম্প্ৰদায়ৰ মাজত উত্তেজনা। ক’ত কেতিয়া কি হয় ঠিক নাই” (বৰকাকতি ১৮১)। ভাষা আন্দোলনৰ পৰৱৰ্তী সময়ত অসমত বিদেশী বহিস্কাৰ আন্দোলনৰ সূত্ৰপাত ঘটে। কিন্তু এই আন্দোলন পৰৱৰ্তী সময়ত সাম্প্ৰদায়িকতালৈ গতি কৰে। ভিন্ন অপ্ৰীতিকৰ ঘটনা আৰম্ভ হয়। হীৰেন গোহাইয়ে এই সম্পৰ্কত কৈছে “ভাৰতীয় সমাজত মুক্ত মনুষ্যত্বৰ ওপৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ হেঁচা আহে জাত-পাতৰ অলঙ্ঘনীয় গণ্ডীৰ পৰা। এনে কেতবোৰ আচাৰ আৰু বিশ্বাসে ভাৰতীয় মানুহৰ মন আচ্ছন্ন কৰি ৰাখে যে তেওঁলোকৰ অনুভূতিত আন সম্প্ৰদায়ৰ মানুহ যেন মানুহতকৈ বেলেগ প্ৰজাতিৰ জীৱ হৈ পৰে” (দাস আৰু বায়ন ৭২২)। উপন্যাসখনৰ মধ্যভাগৰ পৰা উপস্থাপিত মুছলমান প্ৰব্ৰজনকাৰীসকলক খিলঞ্জীয়াই সঙ্কট বুলি ধৰি লোৱা কথাটোৰ ওপৰত প্ৰগতিশীল অধ্যাপক ফুকনৰ যোগেদি উপন্যাসিকে আশঙ্কা ব্যক্ত কৰিছে। শেষলৈ এই আশঙ্কা বাস্তৱলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে। পমুৰা মুছলমানসকলে অসমত কষ্টেৰে ৰোপণ কৰা শিপাডাল পুনৰ বিদেশী বহিস্কাৰ আন্দোলনত থৰক-বৰক হৈ পৰিছে। আত্ম পৰিচয়ৰ সঙ্কট আহি পৰা এই সমাজখনেও সুৰক্ষাৰ স্বার্থত চৰম পন্থা গ্ৰহণ কৰিছে। ফলশ্ৰুতিত সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষই দুয়োখন সমাজত বৰ্দ্ধিত হৈ অহা সম্প্ৰীতিত আঘাত হানিছে। উপন্যাসখনত সংঘৰ্ষৰ বিৱৰণ মৰ্মান্তিক, ভয়াবহ, “লাহৰিঘাট-মিকিৰভেটা অঞ্চলৰ পৰা পাচঁজন জনজাতীয় মানুহক অপহৰণ কৰি পাছদিনা মুছলমান মানুহে মাৰি পেলালে। তাৰ উত্তৰত নগাবন্ধাত কুৰিজন মুছলমান মানুহক হত্যা কৰা হ’ল আৰু নেলী অঞ্চলত আক্ৰমণৰ সিদ্ধান্ত লোৱা হ’ল। তাৰ পাছতেই ঘটিল প্ৰলয়” (বৰকাকতি ৭৭)। এই আন্দোলনে কালিকিশোৰ দত্তৰ অন্তৰত সংঘাতৰ সৃষ্টি কৰিছে। “তেৱোঁ বহিৰাগত নেকি” (বৰকাকতি ১৯৮) বুলি পৰিচয় সংকটত ভূগীছে। এনে সঙ্কটৰ সময়ত মাতৃভূমিৰ স্মৃতিত আত্মমগন হৈ শিপাৰ সন্ধান কৰিছে—

“কথাবোৰ ভাবিলেই তেওঁৰ মনটো কুলাউৰাৰ আমবাগান, বাঁহনি, আকালুকী হাৰাৰ, চিলেট নগৰ আৰু আজমিৰগঞ্জৰ সুৰমা নৈৰ পাৰে পাৰে ঘূৰি ফুৰে, তেওঁৰ পৰিয়ালৰ অতীতটোৰ কথা মনত পৰে, প্ৰতিপত্তি আৰু ঐতিহ্যৰ কথা মনত পৰে। তেওঁৰ বাৰে বাৰে মনলৈ আহে কঠিয়াতলিৰ লগত, কঠিয়াতলিৰ মানুহবোৰৰ লগত নিজকে মিলাবলৈ চেষ্টা কৰিলেও তেওঁৰ এটা নিজা পৰিচয় আছে। পৰিচয়টো কুলাউৰাৰ দন্ত পৰিয়ালৰ।.....কুলাউৰাতেই তেওঁৰ নাড়ী পোতা হৈছিল। আৰু সেয়াই হৈছে তেওঁৰ ৰুট। (বৰকাকতি ১৯৯)

কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰই মাতৃভূমিত আত্মিক ভাবে শৈশৱ-কৈশোৰৰ মাজত কৰি থকা বিচৰণৰ মাজেৰে মাতৃভূমিত এৰি থৈ অহা শিপাৰ গভীৰতাক মূৰ্ত কৰি তুলিছে।

বীতা চৌধুৰীৰ মাকাম উপন্যাসত প্ৰব্ৰজনৰ সৈতে সম্পৰ্কিত সমাজখনৰ দুটা ভিন্ন সময়ৰ সংকট উপস্থাপিত হৈছে। উপন্যাসখনক গতি প্ৰদান কৰা চৰিত্ৰসমূহ মুখ্যতঃ প্ৰব্ৰজনকাৰী আৰু তেওঁলোকৰ উত্তৰ পুৰুষ। ঊনবিংশ শতিকাত দুৰ্ভিক্ষগ্ৰস্ত চীনৰ পৰা উজ্জ্বল ভৱিষ্যতৰ সন্ধানত আৰাকাটিৰ প্ৰলোভনত পৰি অসমলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা চীনা যুৱক হো-হান সমন্বিতে চীনালোকসকলে “জীৱনত আৰু কেতিয়াও চীনলৈ উভতি যাব নোৱাৰিব, পৰিয়ালৰ মানুহক কেতিয়াও নেদেখিব বুলি মানুহবোৰে শঙ্কাত ভূগিবলৈ আৰম্ভ” (মাকাম ১০১) কৰিছিল। দুবেলা দুসাজ আহাৰৰ চিন্তাত নিমগ্ন এই সমাজখন তথা কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ হো হানে কালিকিশোৰৰ দৰে পৰিচয় সফটত ভোগা নাছিল। বৰং আশ্ৰিত ৰাষ্ট্ৰখনত নিজৰ শ্ৰম তথা দক্ষতা পাৰ্যমানে উৰুৰিয়াই দিছিল। হো হানৰ জড়িয়েতে চীনা সমাজখনৰ অসমীয়াকৰণৰ আৰম্ভ হোৱা প্ৰক্ৰিয়াক উত্তৰ প্ৰজন্মই অসমীয়া সমাজৰ সৈতে আচাৰ-ৰীতিৰ লগতে বৈবাহিক কাৰ্য সম্পন্ন কৰি এখন নতুন চীনামূলীয় অসমীয়া সমাজৰ জন্ম দিছিল। কিন্তু ১৯৬২ চনৰ চীন আৰু ভাৰতৰ মাজত সংঘটিত যুদ্ধই সমাজখনৰ শান্তি-সম্প্ৰীতিতলৈ অশনি সংকেত কঢ়িয়াই আনে। প্ৰায় ডেৰশতক কাল অসমত বাস কৰা সমাজখন সন্দেহৰ আওতাত সোমাই পৰে। ‘চীনা-অসমীয়া’ লোকসকলক চীনৰ চোৰাংচোৰা বুলি সন্দেহ কৰি সমাজখনৰ ওপৰত তীব্ৰ নজৰ দিয়াই নহয় “মুভমেণ্টৰ ওপৰত নিষেধাজ্ঞা আৰোপ কৰিছে স্থানীয় প্ৰশাসনে। চীনা বসতি থকা সকলোতে আৰোপ কৰা হৈছে এই নিষেধাজ্ঞা” (মাকাম ১৯৩)। দুখন ৰাষ্ট্ৰৰ ৰাজনৈতিক কুট-কৌশলত সাধাৰণ চীনামূলীয় জনতালৈ পৰিচয় সফট নামি আহিছে। আনকি অসমীয়া সাধাৰণ জনতাৰ মাজলৈকো সন্দেহ ঘনীভূত হৈছে-“স্থানীয় মানুহবোৰৰ চকুত লাহে লাহে ফুটি উঠিব ধৰিছে চীনা মানুহবোৰৰ প্ৰতি সন্দেহ আৰু অবিশ্বাসৰ প্ৰতিবিন্দু” (মাকাম ২৫১)। এনে সময়ত একাংশ অসমীয়াই ব্যক্তিগত স্বাৰ্থ পূৰণৰ বাবেও তৎপৰ হৈ পৰিছে। পুলকৰ পিতৃ মিনাৰাম বৰুৱাই পুতেকে পচণ্ড কৰা চীনামূলীয় গাভৰু

মেইলিনক বোৱাৰী হিচাপে বিচৰা নাই। কাৰণ তাই বৰুৱাৰ দৃষ্টিত ‘বিজতৰীয়া ছোৱালী’। কিন্তু পুত্ৰৰ আকোঁৰগোজৰ বাবে বোৱাৰী কৰি ললেও তাইৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰদ্রোহৰ অভিযোগ আনি চৰিত্ৰটোলৈ চৰম বিপৰ্যয় নমাই আনিছে। মেইলিন সমন্বিতে চীনা লোকসকলক অপৰাধীৰ দৰে আটক কৰা হৈছে। সন্দেহ, শঙ্কা, আক্ৰেশৰ আগত মানবীয় অনুভূতি ধূলিসাৎ হৈ গৈছে। “ছটা মাতেৰে ঘৰবোৰৰ পৰা খেদি খেদি আনিছে মানুহবোৰক। ....চীনাপট্টৰ গলিত বিয়পি পৰিছে হাহাকাৰৰ শব্দ। হিয়া-ভগা কান্দোনৰ শব্দ। .....চীনা আৰু চীনামূলীয় মানুহেৰে তেতিয়া ভৰি পৰিব ধৰিছিল মুৰলী গোলাৰ গোহালি” (মাকাম ৩৩৬)। তাৰ পৰাই আৰম্ভ হৈছে অনিশ্চিত, অন্ধকাৰ, কদৰ্মময় যাত্ৰা। ৰেলৰ ডবাত খেলি-হেঁচি পঠিয়াই দিয়া হৈছে দেওলিৰ শৰণাৰ্থী জেললৈ। ৰাজনৈতিক কৌশলত বন্দীত্ব গ্ৰহণ কৰা চীনালোকসকলক চীনে ওভটাই লৈ যোৱাৰ প্ৰস্তাৱ দিছে। অস্তিত্বৰ সঙ্কট তীব্ৰ হৈ পৰিছে। এনে সঙ্কটৰ সময়ত সমাজখনে অনুভব কৰিছে “এই দেশত তেওঁলোকৰ ঠাই নাই। কি কৰিব ঘৰলৈ উভতি গৈ? ঘৰ ক’ত আছে? ক’ত আছে সমাজখন? এখন যুদ্ধৰ জুয়ে সকলো পুৰি ছাৰখাৰ কৰি পেলালে। ছাৰখাৰ কৰি পেলালে বন্ধুত্ব, বিশ্বাস, আস্থা আৰু ভালপোৱাৰ মণিকুটো। নষ্ট কৰি পেলালে ভাৰতয় পৰিচয়ৰ দকৈ পোতখোৱা শিপা” (মাকাম ৪৬৬)। শিপাৰ সন্ধানত চীনলৈ উভতি যোৱাৰ সংকল্পও এই ছিন্নমূল মানুহজাকে লব পৰা নাই। কিয়নো “চীনত আমাৰ কোন আছে? কেতিয়াও নেদেখা ঠাই। জন্ম হৈ অসমকেই দেখিছোঁ। অসমকেই জানিছোঁ। মা অসমৰ। পত্নী অসমৰ। .....চীনা ভাষাও নাজানো। চীনলৈ গৈ কি কৰিম? কেনেকৈ থাকিম” (মাকাম ৪৬৭)? এইখিনিতে হোমি ভাভাই কোৱাৰ দৰে এই সমাজখন তৃতীয় ঠাই (Third Space) ৰ প্ৰাণী হৈ পৰিছে। তথাপি চৰকাৰৰ নিৰ্দেশত মানুহজাকে চীনলৈ যাবলৈ বাধ্য হৈছে। চীনৰ মাটিত ভৰি দি উপলব্ধি কৰিছে— “ভাৰতৰ মাটিৰ পৰা উঘালি আনি এতিয়া আকৌ ৰুৰ লাগিব এই দেশৰ মাটিত। আকৌ আৰম্ভ হব নতুন পৰিচয় গঢ়াৰ পৰ্ব। ভৰিৰ তলৰ মাটি বিচৰাৰ পৰ্ব” (মাকাম ৪৯৮)। দুৰ্ভাগ্যজনক ভাবে চীনৰ মাটিত ভৰি দিয়েই সঙ্কটৰ সন্মুখীন হৈছে। স্থানীয় লোকৰ অপমান, প্ৰতিবাদত মুক হৈ গৈছে এইজাক উদ্বাস্ত ‘দেশহীন শৰণাৰ্থী’ (মাকাম ৫০২)। ভাৰতৰ দৰে চীন প্ৰশাসনেও সমানেই সন্দেহৰ চকুৰে চাইছে। শিপাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন সমাজখনে নিজকে অন্য গ্ৰহৰ প্ৰাণীৰ দৰে অনুভব কৰিছে। শৰণাৰ্থী হিচাপে আশ্ৰয় লোৱা লোকসকল আনৰ পুতৌৰ ওপৰত জীয়াই থকা প্ৰাণীলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে। “শৰণাৰ্থীৰ দুৰ্বলতাৰে দুৰ্বল তেওঁলোক। শত্ৰু ৰাষ্ট্ৰত বসবাসৰ, শত্ৰু ৰাষ্ট্ৰৰ মাটি-পানীৰ সৈতে একাত্ম হোৱাৰ অতীতৰে কলুষিত। এই দেশত প্ৰতিবাদৰ কোনো অৰ্থ নাই। যেনেকৈ নাছিল ভাৰতত” (মাকাম ৫৪৬)। ভাৰতৰ দ্বাৰা প্ৰতিৰিত হৈও সমাজখনৰ মন-মগজুৰ পৰা ভাৰতৰ সোঁৱৰণী আঁতৰ হোৱা নাই। “যিমানেই দিন

গৈছে, সিমানাই স্থানীয় সমাজখনে তেওঁলোকক প্ৰত্যাখ্যান কৰিছে, সিমানাই এৰি অহা দেশখনৰ স্মৃতিত কাতৰ হৈ উঠিছে মানুহবোৰ। সিমানাই বাঢ়ি গৈছে এৰি অহা মাতৃভূমিলৈ মৰম।” (মাকাম ৫৩৪) সমাজখনে সময় তথা পৰিস্থিতিৰ লগত খাপ খুৱাই ললেও শিপাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হ’বলৈ নিবিচৰা বাবেই মাতৃভূমিৰ সৈতে মানসিক সম্পৰ্ক অটুট ৰাখিছে। উপন্যাসখনৰ কেন্দ্ৰীয় নাৰী চৰিত্ৰ মেইলিনৰ যোগেদি ঔপন্যাসিকাই শিপাৰ টানক অনুভৱ কৰাবলৈ বিচাৰিছে। প্ৰধান নাৰী চৰিত্ৰটোৱে নিজেই মেখেলা-চাদৰ পৰিধান কৰিছে, জীয়ৰীক অসমীয়া ভাষা শিকাইছে, অসমীয়া সাজ-পাৰ পিন্ধাইছে। কেৱল সেয়াই নহয় শ্ৰেষ্ঠ বয়সতো চৰিত্ৰটোৱে অসমীয়া খাদ্য ৰান্ধিছে, অসমীয়াতে কথা-বতৰা অব্যাহত ৰাখিছে। চৰিত্ৰটোৰ সমান্তৰালে চীনামূলীয় অসমীয়া সমাজখনে উৎসৱ-পাৰ্বনত ভাওনাৰ বচন আওৰাইছে, অসমীয়া কথাছবিৰ গীত গাইছে। মাতৃভূমি অসমত থাকোতে পোৰা মাছৰ পিটিকা খোৱা, সৰু সৰু ল’ৰা-ছোৱালীহঁতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত কাছকণী বিচাৰি যোৱা আদি সুৰঁৰি নষ্টালজিক হৈ পৰিছে।

মেইলিনে মাতৃভূমি তথা স্বামীৰ পৰা শাৰীৰিক ভাবে বিচ্ছিন্ন হৈও মানসিক সংযোগ ৰক্ষা কৰি আছে। আশ্ৰিত ৰাষ্ট্ৰত খাদ্য, বাসস্থান, আত্ম পৰিচয়ৰ সঙ্কটত পৰিলেও স্বামীৰ পৰিচয় ত্যাগ কৰাৰ সময় সমাগত হোৱাৰ সময়তহে চৰিত্ৰটো চৰম সঙ্কটত উপনীত হৈছে। সন্তানক এটি সুন্দৰ ভৱিষ্যতৰ বাবে বিদেশলৈ যাবলৈ হ’লে স্বামীৰ পৰিচয় ত্যাগ কৰাই নহয়, বিদেশৰ কোনো লোকক স্বামীবৰণ কৰিব লাগিব— এই চৰ্ত পূৰণ কৰিবলৈ যাওঁতে মেইলিন আত্মসঙ্কটত ভুগিছে—

“ বিয়া বিদেশৰ মানুহৰ লগত
কি অসম্ভৱ কথা

.....

ইয়াৰ পৰা ওলাই যাবলৈ বিয়া হ’ব লাগিব? পুলকৰ পৰিচয় ত্যাগ কৰিব লাগিব? এৰি দিব লাগিব পুলকক লগ পোৱাৰ সপোন?” (মাকাম ৫৪৬)

চৰিত্ৰটোৱে সন্তানৰ স্বাৰ্থত চুক্তিবদ্ধ বিবাহত বহিছে যদিও সমগ্ৰ জীৱন প্ৰথম স্বামীৰ স্মৃতি কঢ়িয়াই লৈ ফুৰিছে। প্ৰায় প্ৰতিটো চৰিত্ৰই মাতৃভূমিক অন্তৰ্জগতত ধাৰণ কৰি আছে। ইয়াৰ আঁৰত সমাজখনৰ শিপাৰ প্ৰতি থকা আত্মীয়তাৰ দিশটো উপস্থাপিত হৈছে। ঔপন্যাসিকৰ মতে “...সেই দেশৰ মাটিত প্ৰোথিত হৈ আছে তেওঁলোকৰ পৰিচয়ৰ শিপা। সেই দেশত তেওঁলোকে এৰি থৈ আহিছে দ্বি-খণ্ডিত আত্মাৰ একাংশ” (মাকাম ৫৯৬-৫৯৭)।

সামৰণি :

আলোচনাৰ পৰা প্ৰতীয়মান হয় যে আশ্ৰিত ৰাষ্ট্ৰত প্ৰব্ৰজকৰ স্ব-পৰিচয় গঠনৰ প্ৰক্ৰিয়া অত্যন্ত জটিল। আকৌ পৰিচয় গঠন হলেও প্ৰব্ৰজনৰ চিহ্ন (label)টোৱে প্ৰব্ৰজকসকলক খেদি ফুৰে। আশ্ৰিত ৰাষ্ট্ৰত সাংস্কৃতিক পৰিচয় গ্ৰহণেৰে সেই ঠাইৰ

লোকৰ মন জয় কৰি খোপনি পুতিলেও বহু সময়ত প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ পৰিচয়টোৱে হেঁচা মাৰি ধৰে। যাৰ ফলত প্ৰব্ৰজকৰ স্ব-অস্তিত্বলৈ ভাবুকি কঢ়িয়াই আনে। অতীত তথা বৰ্তমানৰ মাজত সমাজখন দোদুল্যমান হৈ থাকে। *উপত্যকাৰ পৰা উপত্যকালৈ* আৰু *মাকাম*ৰ কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰৰ মাজেৰে ঔপন্যাসিকদ্বয়ে এই দিশবোৰ উপস্থাপিত কৰিছে। চৰিত্ৰ দুটিয়ে এনে সময়তে শিৰা বিচাৰি বাৰে বাৰে মাতৃভূমিৰ সোঁৱৰণ অব্যাহত ৰাখিছে। প্ৰব্ৰজন পৰিঘটনাৰ সৈতে সম্পৃক্ত প্ৰত্যেক সমাজ অথবা চৰিত্ৰই আশ্ৰিত ঠাইত এনে সঙ্কটৰ মুখামুখী হয় আৰু তেনে সময়তে নিজৰ অতীত সন্ধানত ব্যস্ত হৈ পৰা পৰিলক্ষিত হয়। □

গ্ৰন্থপঞ্জীঃ

- চৌধুৰী, ৰীতা। *মাকাম*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০১০। মুদ্ৰিত।
- বৰকাকতী, দীপক কুমাৰ। *উপত্যকাৰ পৰা উপত্যকালৈ*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০০০। মুদ্ৰিত।
- গোহাঁই, হীৰেন। *উপন্যাসৰ আধুনিক সমালোচনাঃ পদ্ধতি আৰু প্ৰকল্প*। গুৱাহাটী : লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, ১৯৮৫। মুদ্ৰিত।
- গোহাঁই, হীৰেন, বৰা দিলীপ। *সম্পা.। অসম আন্দোলন প্ৰতিশ্ৰুতি আৰু ফলশ্ৰুতি*। গুৱাহাটী : বনলতা, ২০০১। মুদ্ৰিত।
- দাস, শোণিত বিজয়, বায়ন মুনীন। *সম্পা.। হীৰেন গোহাঁই বচনাৱলী প্ৰথম খণ্ড, বিষয়ঃ সাহিত্য*। গুৱাহাটী : কথা, ২০০৯। মুদ্ৰিত।
- বৰা, ধ্ৰুবজ্যোতি। *কোন সপোনৰ সন্ধানত*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৫। মুদ্ৰিত।
- মহন্ত, প্ৰফুল্ল। *অসমীয়া মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ ইতিহাস*। গুৱাহাটী : ভবানী প্ৰিন্ট এণ্ড পাবলিকেশ্বন, ১৯৯১। মুদ্ৰিত।
- Frank, Soren. *Migration and Literature*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. print.
- Moslund, Sten Pultz. *Migration Literature and Hybridity*. New York, Palgrave Macmillan, 2010. print.
- Said, Edward. *Culture & Imperialism*. London, Vintage, 1994. print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-188-197

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীত : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

ৰিমঝিম চেতিয়া

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, অসম বিশ্ববিদ্যালয় (ডিফু চৌহদ)

ড° কুসুম্বৰ বৰুৱা

মুৰব্বী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, অসম বিশ্ববিদ্যালয় (ডিফু চৌহদ)

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া কাব্য জগতৰ যুগান্তৰ কবি, ঔপন্যাসিক, শিশু সাহিত্যিক, ব্যক্তিত্বশালী পুৰুষ, শিক্ষাবিদ, চিন্তাবিদ নৱকান্ত বৰুৱা এগৰাকী গীতিকাৰ হিচাপেও সুপৰিচিত। আধুনিক অসমীয়া কবিতাৰ অন্যতম খনিকৰ নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহো— এক অমূল্য কবিতা। তেখেতৰ গীতৰ কথা ভাব্যৰ্থৰে চহকী। তেখেতৰ গীতৰ মাজেৰে দাৰ্শনিক প্ৰকাশ আৰু বৌদ্ধিক অনুশীলনৰ নিদৰ্শনৰ লগতে দেখা পোৱা যায় এক ধৰণৰ সাংগীতিক লয়। নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতৰ বিষয়-সম্ভাৰ বৈবিধ্যময়। চিন্তাশীল শ্ৰোতাক গীতবোৰে ভাবাৰ্থৰ অতি গভীৰতালৈ লৈ যায়। নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহ বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তই তেখেতৰ সুৰ আৰু কঠেৰে অতি সংবেদনশীল কৰি তুলিছে। অৱশ্যে তেখেতে অসমীয়া আধুনিক কবিতাক গীতলৈ ৰূপান্তৰিত কৰাৰ এক কঠিন পৰীক্ষাও কৰিছে। আধুনিক কবি নৱকান্ত বৰুৱাৰ আধুনিকতাৰ চাপ আধুনিক গীত ৰচনাটো দেখা পোৱা যায়। এই অধ্যয়নত তেখেতৰ কেইটিমান গীতৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : নৱকান্ত বৰুৱা, আধুনিক গীত, অসমীয়া সমাজ

অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহত অসমৰ সমাজ জীৱনৰ এক সুন্দৰ ছবি প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায়। গীতৰ জৰিয়তে জনসাধাৰণৰ মনত কিদৰে সমাজ জীৱন বোধ জগাই তুলিছে সেই সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱাই হৈছে এই আলোচনাৰ মূল উদ্দেশ্য।

অধ্যয়ন পদ্ধতি :

মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰে নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহ আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ব। তদুপৰি প্ৰয়োজন অনুসৰি সমীক্ষাত্মক আৰু বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিৰো সহায় লোৱা হ'ব। গীতসমূহ তেওঁৰ প্ৰকাশিত গ্ৰন্থসমূহৰ পৰা উদ্ধৃতি দিয়া হ'ব।

প্ৰস্তাৱনা :

অসমীয়া গীতি সাহিত্যৰ পৰিসৰ যথেষ্ট বহল। সুদূৰ অতীজৰে পৰা সমাজ-জীৱন মুখৰিত কৰি অহা মৌখিক গীতি-মাত সমূহেই অসমীয়া গীতি-সাহিত্যৰ প্ৰাচীনতম ৰূপ। বৌদ্ধ সিদ্ধচাৰ্যসকলে অষ্টম-দশম শতিকাতেই চৰ্যাপদ গীত ৰচনা কৰিছিল। লুইপাদে প্ৰথমটো চৰ্য্য-‘কাআ তৰুবৰ পঞ্চ বি ডাল’-ত ব্যৱহাৰ কৰিছে পটমঞ্জৰী ৰাগ। চৰ্য্যগীতসমূহত জটিল তত্ত্বৰ কথা থাকিলেও তাৰ কাব্যত আছে এক সাংগীতিক লয় আৰু গীতিময়তা। নৱবৈষ্ণৱ যুগত গুৰু দুজনা ক্ৰমে শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ অৱদান বৰগীতে অসমীয়া গীতি-সাহিত্যক পৰিপুষ্টি যোগালে। শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱ গীতত ভক্তিবসৰ নিজৰাত সুৰ, ছন্দ, ভাব, ভাষা উপচি পৰিল। তাৰ পিছত দুৰ্গাবৰ, পীতাম্বৰৰ গীতৰ লৌকিকতাই সকলোৰে অন্তৰ স্পৰ্শ কৰি গ'ল। শংকৰদেৱৰ পৰৱৰ্তী গোপালদেৱ, শ্ৰীৰাম আতা, যদুমণিদেৱ, অনিৰুদ্ধদেৱ আৰু ৰমানন্দদেৱ আদিয়েও গুৰু দুজনাৰ ৰীতি অনুসৰণ কৰিলে। তাৰ পৰৱৰ্তীসময়ত ৰচিত হোৱা শাক্তগীত, পদ, শৃংগাৰ ৰসাত্মক গীত, জিকিৰ-জাৰী আদি সকলোতে লোকজীৱনৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। তাৰ পিছৰ এক দীঘলীয়া সময়ছোৱাত অসমীয়া গীতি সাহিত্যৰ পথাৰখন স্থবিৰ হৈ ৰ'ল।

১৮৮৮ চনৰ পৰা ১৯২৬ চনলৈকে সত্যনাথ বৰা, লক্ষীৰাম বৰুৱা, ভকতৰাম চৌধুৰী, বেণুধৰ ৰাজখোৱা, পদ্মধৰ চলিহা, দুৰ্লভ চন্দ্ৰ দাসকে ধৰি অনেকজন অসমীয়া আধুনিক পুথি লিখি এটি নিজৰ ভেটি তৈয়াৰ কৰিবলৈ অশেষ চেষ্টা কৰিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰফালেহে অসমীয়া আধুনিক গীতৰ এটি নতুন ধাৰাৰ সৃষ্টি হ'ল। ১৯২৪ চনত প্ৰফুল্ল চন্দ্ৰ বৰুৱাই কলিকতালৈ গৈ প্ৰথম গ্ৰাম'ফোন ৰেকৰ্ড কৰিলে। আৰম্ভ হ'ল অসমীয়া আধুনিক গীতৰ জয়যাত্ৰা। সুৰৰ ক্ষেত্ৰত লক্ষীৰাম বৰুৱাই নতুন চেষ্টা চলালে আৰু সফলো হ'ল। সংগীতাচাৰ্য লক্ষীৰাম বৰুৱাই দুখন অমূল্য গ্ৰন্থ *সংগীত কোষ* (১৯০৯) আৰু *সংগীত সাধনা* (১৯১০) ৰচনা কৰি আধুনিক অসমীয়া গীতি সাহিত্যৰ বাট কাটি দিলে। এই বাটেৰেই অম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী, প্ৰসন্নলাল চৌধুৰী, উমেশ

চন্দ্ৰ চৌধাৰী, কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, মিত্ৰদেৱ মহন্ত, কুমুদ শৰ্মা, প্ৰফুল্ল চন্দ্ৰ বৰুৱা, কীৰ্তিনাথ বৰদলৈ, মুক্তিনাথ বৰদলৈকে প্ৰমুখ্য কৰি এচাম প্ৰসিদ্ধ গীতিকাৰে আধুনিক অসমীয়া গীতক এক বিশেষ মাত্ৰা প্ৰদান কৰি গীতৰ পথাৰখনিক সোণত সুৰগা চৰালে। কুৰি শতিকাৰ তৃতীয় দশকৰ পৰা জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ হাতত অসমীয়া আধুনিক গীতে প্ৰকৃতাৰ্থত আধুনিক গীতৰ মৰ্যাদা পায়। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ সমসাময়িক আৰু তাৰ প্ৰায় চাৰি-পাঁচ দশকৰ পাছলৈকে গীতিকাৰসকলে গীত ৰচনাক সাধনা হিচাপে গণ্য কৰিছিল। এই গীতৰ পথাৰখনিৰেই এগৰাকী প্ৰসিদ্ধ গীতিকাৰ হ'ল নৱকান্ত বৰুৱা।

নৱকান্ত বৰুৱাৰ জীৱন আৰু কৰ্ম :

অসমীয়া কাব্য জগতৰ যুগান্তৰ কবি, ঔপন্যাসিক, শিশু-সাহিত্যিক, ব্যক্তিত্বশালী পুৰুষ, শিক্ষাবিদ, চিন্তাবিদ নৱকান্ত বৰুৱা এগৰাকী গীতিকাৰ হিচাপেও সুপৰিচিত। আধুনিক অসমীয়া কবিতাৰ অন্যতম খনিকৰ নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহে এক অমূল্য কবিতা।

নগাঁও নগৰৰ বিখ্যাত মৰঙী বংশত ১৯২৬ চনত নৱকান্ত বৰুৱাৰ জন্ম হয়। তেওঁ নগাঁও চৰকাৰী এম. ভি. স্কুলত পঢ়া আৰম্ভ কৰি ১৯৮১ চনত মেট্ৰিক পাছ কৰে। তাৰ পিছত তেওঁ শান্তি নিকেতনলৈ গৈ ১৯৪৩ চনত আই. এ. আৰু ১৯৪৭ চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনত ইংৰাজী বিষয়ত অনাৰ্ছসহ বি. এ. পাছ কৰে। তাৰ পিছত ৰঞ্জাপুৰ চনত আলিগড় মুছলিম বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা ইংৰাজী বিষয়ত এম. এ. পাছ কৰে। কিছুদিন যোৰহাট জগন্নাথ বৰুৱা কলেজত অধ্যাপনা কৰাৰ লগতে আৰু একাধিক কলেজত অধ্যাপনা কৰি পাচত কটন কলেজত অধ্যক্ষ হিচাপে অৱসৰ গ্ৰহণ কৰে। আধুনিক কবিতাৰ এগৰাকী খনিকৰ হিচাপেও নৱকান্ত বৰুৱা পৰিচিত। 'এখুদ ককাইদেউ' ছদ্মনাম লোৱা নৱকান্ত বৰুৱাই *কপিলী পৰীয়া সাধু, হে' অৰণ্য হে' মহানগৰ, শিয়ালী পালেগৈ ৰতনপুৰ, ভত উকাৰে ভু, ককাদেউতাৰ হাড়* (সাহিত্য অকাডেমি বঁটাপ্ৰাপ্ত) আদি ভালেমান বহুমূলীয়া গ্ৰন্থ ৰচনা কৰি থৈ গৈছে। *জেনবাই* (১৯৬০-৬২) আৰু *পোহৰনামৰ* দুখন শিশু আলোচনী, সাহিত্য-সংস্কৃতি বিষয়ক আলোচনী *সীৰলু* (১৯৮৩-৮৫)-ৰ সম্পাদনাৰ মুখ্য দায়িত্বও তেখেতে গ্ৰহণ কৰিছিল। শিশু সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো তেখেতৰ আঠখনতকৈ অধিক পুথি প্ৰকাশিত হৈছে। ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ, হুইটমেন, পুস্কিন, সুমিত্ৰনন্দন পন্ত, গ্যেটে, নজৰুল ইছলাম তথা ভাস্কো পোপাকে ধৰি বাৰখনকৈ অধিক গ্ৰন্থ অনুবাদ কৰি থৈ গৈছে। গাৰো ভাষাৰ অভিধান আৰু আধুনিক অসমীয়া অভিধান সংকলনৰো তেখেত আছিল সহযোগী। যাঠিৰ দশকত অসম বাতৰিৰ শিশু পৃষ্ঠাত *সপোন ককা* আৰু সমসাময়িক *আজিৰ অসম* কাকতত *ন-আইতা* ছদ্মনামেৰে তেখেতে দুটা শিশু পৃষ্ঠাও পৰিচালনা কৰিছিল। গীতি সাহিত্যৰ দিশতো তেখেতৰ দুখন গ্ৰন্থ সংকলন প্ৰকাশ পাইছে। সেই সংকলন দুখন হ'ল— *দিন ৰাতি ঋতু* আৰু *মনৰ খবৰ*।

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতৰ বিশ্লেষণ :

আধুনিক কালৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ গীতিকাৰ হ'ল নৱকান্ত বৰুৱা। তেওঁৰ গীতসমূহ কাব্যিক গুণেৰে সমৃদ্ধ। অৰ্থাৎ, আধুনিক অসমীয়া কবিতাৰ শীৰ্ষস্থানীয় খনিকৰ নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহক এক অমূল্য কবিতা বুলিও ক'ব পাৰি। তেখেতৰ গীতৰ বিষয় সম্ভাৰ বৈবিধ্যময়। এই প্ৰসংগত তেখেতে নিজেই কৈছে—“ পঞ্চাশৰ দশকতে মোৰ গানৰ এটা সংকলন হৈছিল অন্তৰঙ্গ বন্ধু হীৰেন ভট্টাচাৰ্যৰ প্ৰযত্নতে। তেৱেঁই নাম থৈছিল *মনৰ খবৰ*। কিতাপখন মোৰ বন্ধু আনন্দেশ্বৰ শৰ্মাৰ নামত অৰ্পণ কৰিছিলোঁ। তাৰ পিছতো মই মাজে মাজে গীত লেখি আছিলোঁ। কণ্ঠত যাৰ সুৰ নাই অথচ কাণত আছে তেওঁলোকৰ বিড়ম্বনা বহুত। কবি হিচাপে মই কথা আৰু ছন্দৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে কিছু আয়ত্ত কৰি ল'বলগীয়া হৈছিল। গোটেই জীৱনত মই তাকেই কৰিবৰ চেষ্টা কৰি আছোঁ, কাৰণ তাৰেই মই চুব লাগিব মোৰ পাঠকৰ হৃদয়।” (*নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান আৰু কবিতা সমগ্ৰ ২১*)

কবি-গীতিকাৰ নৱকান্ত বৰুৱাৰ আধুনিক গীতত গধুৰ চিন্তাৰ উপস্থাপনত উদ্ভাৱনী প্ৰচেষ্টা লেখত ল'বলগীয়া। বৌদ্ধিক দীপ্তিৰ প্ৰকাশ, গভীৰ চিন্তাৰ প্ৰভাৱ, প্ৰজ্ঞাদীপ্ত জীৱন দৰ্শনৰ সাঁচ, ৰসগ্ৰহণৰ নান্দনিক সৌন্দৰ্যই তেওঁৰ গীতৰ কথাবোৰত অন্য এক মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছিল আৰু লগতে গীতিকাৰূপে এক স্বকীয় ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰাত সহায় কৰিছিল। আধুনিক গীতৰ গান্ধীৰ্য, প্ৰকাশভংগী আৰু ভাবাৰ্থৰ ক্ষেত্ৰত নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতত অন্য এক স্বকীয়তা আছে। এজন সফল আধুনিক কবিৰ পৰা গীতৰ ক্ষেত্ৰত যিখিনি আশা প্ৰত্যাশা থাকে, সেয়া যেন পূৰ্বামাত্ৰাই নৱকান্ত বৰুৱাই পূৰ্ণ কৰিছিল।

গীতিকাৰ নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতিকাৰৰ পৰিচয়ৰ আঁৰত সুৰকাৰ বীৰেননাথ দত্তৰ অৰিহণাৰ কথা নৱকান্ত বৰুৱাই নিজেই অকপটে স্বীকাৰ কৰি গৈছে। অৱশ্যে তাৰো এক কাহিনী আছে। নৱকান্ত বৰুৱাই এমুঠিমান গীত ৰচনা কৰি তাৰ এটি কেঁচা সংকলন আকাশবাণী গুৱাহাটী কেন্দ্ৰত জমা দিছিল। তেতিয়া কটন কলেজ আৰু গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত অধ্যয়নৰত কেইগৰাকীমান সংগীতানুৰাগী ছাত্ৰ —বীৰেননাথ দত্ত, জ্যোতিৰ্ময় কাকতি আৰু তফজ্জুল আলি আকাশবাণী কেন্দ্ৰলৈ গৈছিল নতুন গীতৰ সন্ধানত। তাতেই বীৰেননাথ দত্তই নৱকান্ত বৰুৱাৰ সুৰেৰে কেইটিমান গীতক প্ৰাণ দিলে। তেতিয়াৰ পৰাই নৱকান্ত বৰুৱাক গীতিকাৰ ৰূপে পৰিচয় দিলে। নৱকান্ত বৰুৱাই নিজেই এই প্ৰসংগত কৈছিল—“বীৰেন দত্তৰ নাম মই বিশেষভাৱেই ল'ব লাগিব, কৰ্তব্য বা নিয়মৰ খাতিৰত নহয়—তেওঁ মোৰ মাজৰ গীতিকাৰজনক আৱিষ্কাৰ নকৰাহেঁতেন নৱকান্ত বৰুৱা এজন কবি, উপন্যাস লেখক, শিশু সাহিত্যিক বা অধ্যাপক হৈ থাকিলেহেঁতেন। গানৰ পৃথিৱীলৈ মোক আপোন মানুহ হিচাপে লৈ যোৱা মানুহ সুৰকাৰ আৰু গান গোৱা মানুহ বীৰেন দত্তৰ মূল্যায়ন কৰাৰ ক্ষমতা মোৰ নাই।” (*উল্লিখিত গ্ৰন্থ ২১*)

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহ বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তই তেখেতৰ সুৰ আৰু কণ্ঠেৰে অতি সংবেদনশীল কৰি তুলিছে।

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতি সাহিত্য উচ্চস্তৰৰ। তেখেতৰ গীতৰ বিষয়বস্তু নিৰ্বাচন, শব্দচয়ন অপূৰ্ব। গীত ৰচনাৰ বাবে তেওঁ বাছনি কৰি লৈছিল বিভিন্ন সমল, যিবোৰে তেওঁৰ গীতৰ বৈবিধ্যময় ৰূপৰ নিজস্ব শৈলী ফুটাই তুলিছে। আনে সহজতে মন নকৰা সহজ-সৰল বিষয় তেওঁৰ গীতৰ বিষয়বস্তু আছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে— ‘ডৰিকণা মাছ’, ‘জোনাকী পৰুৱা’, ‘ঘনচিৰিকা চৰাই’, ‘চন্দমাছ’, ‘বগলীৰ বগা পাখি’, ‘আকাশ’, ‘দুপৰীয়াৰ ৰঙা জিঞা’, ‘ধুন ধুন ধুনীয়া অকণমানি ভণ্টী’, ‘আইতা’, ‘বালিচন্দা’, ‘এমুঠি ধূলি’, ‘কহুঁৱা ফুল’, ‘দুবৰি বন’ আদি।

নৱকান্ত বৰুৱাৰ এমুঠিমান উল্লেখযোগ্য গীতৰ শিৰোনাম, সুৰকাৰ, কণ্ঠশিল্পী হ’ল,—

গীত	সুৰকাৰ	কণ্ঠশিল্পী
নিয়ৰৰে ফুল এপাহ সৰিল	মুকুল বৰুৱা	ভূপেন হাজৰিকা
ধুন ধুন ধুনীয়া মোৰ অকণমানি	বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত	বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত
জিলিৰ মাতে গভীৰ কৰে নিৰ্জনতাঐ	ঐ	
মন মোৰ ব’হাগৰ শীৰ্ণ নদী	ঐ	ঐ
সৌ পথাৰৰ কহুঁৱা ফুল	ঐ	ঐ
বৰ্ষা তোমাৰ মেঘৰ অঞ্জলি	ঐ	ঐ
আকাশ আমাক অকণি আকাশ দিয়া	ঐ	ঐ
বগলী বগা ফোঁট দি যা	ঐ	ঐ
মুখত দুডাল দুবৰি বন	ঐ	ঐ
এঠেঙীয়া বগলী হৈ নাচে	ঐ	লক্ষ্মীৰা দাস
এখন নেদেখা নদীৰ সিপাৰে	ৰমেন বৰুৱা	দ্বীপেন বৰুৱা
		মুকুতা বোলছবি)
কোনে আজি আবেলি	ঐ	ঐ
মই এটি দিনৰ জোনাকী	হেমন্ত গোস্বামী	জ্যোতিষ ভট্টাচাৰ্য

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতত জীৱনৰ ব্যথাভৰা আকুল আবেদন দেখা যায়। অসহায়তাৰ মাজেৰে তেওঁ আকাশ ভিক্ষাৰ গান, সমস্ত কাৰুণ্য, আক্ষেপ, হাহাকাৰ মিহলি ‘আকাশ আমাক অকণি আকাশ দিয়া’ এটি চুটি গীত। হিয়া জোঁকাৰি যোৱা এক গভীৰ আক্ষেপ, বুকুভৰা খেদ, সুতীৰ কাতৰতা শুনা যায় এই গীতটোৰ মাজেৰে—

“ আকাশ আমাক অকণি আকাশ দিয়া
মাটিৰ বুকুত উচুপে আমাৰ
আকাশ পিয়াসী হিয়া।” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ১৯)

বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ কণ্ঠত নৱকান্ত বৰুৱাৰ ‘অকণি আকাশ’ বিচৰা এই গীতটোৱে ভূপেন হাজৰিকাকো অনুপ্রাণিত কৰিছিল। কিন্তু হাজৰিকাৰ আকাশ ‘অকণি’-ৰ আকাশ নহয়, ই সৰ্বাকাশ সত্তা। ভূপেন হাজৰিকাৰ ‘প্ৰচণ্ড ধুমুহাই প্ৰশ্ন কৰিলে মোক’ গীতটিত আছে—

“এদিন আকাশে ক’লে, জনৈক গীতিকাৰে

অকণি আকাশ দেখো মাগে

তুমি আজি কিয় বাক, কল্পিত কণ্ঠেৰে

মাগিছা সৰ্বাকাশ সত্তা?” (ভূপেন হাজৰিকাৰ গীত সমগ্ৰ ৩৩২)

নৱকান্ত বৰুৱাৰ উৰি যোৱা বগলীৰ বগা পাখিলৈ আকুল দৃষ্টি। আকাশেৰে উৰি যোৱা জাক-জাক বগলীক তেওঁ খুজিলে জীৱনৰ পৰিত্ৰতা ভৰা শুকুলা ৰং। শিশুৰ দৰে উৰি যোৱা বগলীৰ জাকলৈ চাই বগা ফোঁট বিচাৰিছে যদিও পুনৰ কল্পনাৰ ৰাজ্যৰ পৰা ঘূৰি আহি তেওঁ জীৱনৰ অন্য এক গহীন ৰূপতহে ভুমুকি মাৰিছে,—

“বগলী এ’ বগা ফোঁট দি যা

ৰঙা ফোঁট নেলাগে সেন্দূৰৰ

ক’লা ফোঁট নেলাগে এক্সাৰৰ

দি যা শুকুলা ফোঁট

গোসাঁইৰে কপালৰ চন্দন পোহৰৰ ফোঁট

অ’ দি যা শুকুলা ফোঁট।” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ৯৮)

নৱকান্ত বৰুৱাই এখন মুগা কাপোৰত ছবি আঁকি এই গীতটো লিখি বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ বিবাহত উপহাৰ দিছিল। এই গীত অসমীয়াৰ অতিকৈ চিনাকি, অতিকৈ চিনাকি সেই কণ্ঠও।

আনে ভাবিব নোৱাৰা কথা ভবাটোৱেই যেন নৱকান্ত বৰুৱাৰ বিশেষত্ব। ঘনচিৰিকা চৰাইক লৈও তেওঁ গীত সৃষ্টি কৰিলে। তেখেতৰ পত্নী বীণা বৰুৱাৰ মতে,—তেওঁলোকৰ কণমানি আইনুৱে মচুৰদালি ছটিয়াই ঘনচিৰিকাৰ লগত খেলি থকা চাই থাকোতে তেওঁ লিখিছিল,—

“মুখত দুডাল দুবৰি বন

দুডাল খৰিকা

মোৰ চোতালত ওমলহি অ’ ঘনচিৰিকা” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ১০৬)

বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তই গোৱা গীতটিৰ শেষত আছে,—

“ৰঙা ৰঙা মচুৰদালি

ভণ্টীয়ে তোক দিছে তুলি

হাতত পৰি খা

থুপুক-থাপাক ভণ্টীজনীৰ হাতত পৰি খা।” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ১০৬)

অকণমানি ধুনীয়া ভণ্টীজনীক লৈও নৱকান্ত বৰুৱাই গীত ৰচনা কৰিছে,—

“ অ’ ধুন ধুনীয়া অকণমানি
কণমানি মোৰ ভণ্টীজনী।
তোমাৰ খোলা ডিঙিৰ বুটাম খোলা
ফুটফুটীয়া ফক
সদায় খোলা থক।” ((নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ৮০)

অকণমানি চৰাইৰ পাখিত নৱকান্ত বৰুৱাৰ মৰমবোৰ আকাশলৈ উৰি যায়, কণমানি
ডৰিকণা মাছে নাচি নাচি তেওঁৰ অনুভৱখিনিক লৈ যায় পানীৰ গভীৰতালৈ,—

“মোৰ অকণমানি পুখুৰীটোৰ অকণমানি মাছ
ৰ’দ কাঁচলিত ঘূৰি নাচে পাক-ঘূৰণি নাচ
মোৰ ডৰিকণা মাছ

ডেও ডৰিকণা মাছ।” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ১১১)

এই গীতটো বিউটি শৰ্মা বৰুৱাই গাইছিল আৰু সুৰ দিছিল দ্বিজেন্দ্ৰ মোহন
শৰ্মায়। নৱকান্ত বৰুৱাৰ চ’ৰাঘৰত এটি সৰু একুৱাৰিয়াম আছিল। তাতে ঘূৰি-ফুৰা ৰঙা
নীলা সৰু-সৰু মাছবোৰক লৈও তেওঁ ৰচনা কৰিছিল,—

“কাঁচৰ ঘৰত বন্দী মাছৰ
কিয়নো নুশুনো বিননি
ময়ো যে বন্দী বতাহেৰে ঘেৰা
এই গৰালত

সেই কাৰণেই কিজানি।” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ৫৫)

প্ৰেমিকৰ বিষণ্ণতা ফুটি উঠা এটি বিশেষ গীতত তেওঁ অতি সুন্দৰভাৱে কৰুণ
আৰু বাস্তৱৰ ৰূপ দাঙি ধৰিছে। প্ৰেমিকাৰ ‘কইনা’ ৰূপ দেখি বিচ্ছেদিত হোৱা প্ৰেমিকৰ
এইয়া বকুভৰা গান—

“ ৰহীমলা ওৰণিৰ মাজেৰে
ৰহীমলা তৰালৈ নাচাবা
ৰহীমলা অ’ খহিব পপীয়া তৰাহে।
ৰহীমলা বেৰৰ জলঙাৰে
ৰহীমলা জেনলৈ নাচাবা

ৰহীমলা অ’, ডাৰৰে ঢাকিব ধৰাহে।” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ১২৪)

দুপৰীয়া নিৰ্জনতাত তেওঁৰ আইলৈ মনত পৰে জিলীৰ মাতত,—

“জিলীৰ মাতে গভীৰ কৰে নিৰ্জনতা
নিৰ্জনতাই মনত পেলায় আইৰ কথা
আইৰ কথাই জ্বলায় মনত দীপৰ শিখা

দীপৰ শিখাত তুলসী তলৰ পৰিত্ৰতা।” (নৰকান্ত বৰুৱাৰ গান ৬৭)
প্ৰকৃতিৰ অপূৰ্ব ৰূপক তেওঁ প্ৰাণভৰি উপভোগ কৰে। ঋতুৰ সুন্দৰ বৰ্ণনা
তেওঁৰ গীতত দেখা পোৱা যায়—

“বৰ্ষা তোমাৰ চকুত মেঘৰ অঞ্জন
ওঁঠত কদম ফুলৰ হাঁহি
বিজুলী লতাৰে তোমাৰ কৰবী বন্ধন
হাতত কেতেকী ফুলৰ পাহি।” (নৰকান্ত বৰুৱাৰ গান ৯৭)

তেওঁ আকৌ লিখিছে,—

“সৌ পথাৰৰ কছঁৰা ফুল
নীল আকাশত
কোনে সজালে
নীল আকাশৰ বগা ভাৱৰ
পথাৰলে’

কোনে নমালে

আহিনে, আহিনে, আহিনে।” (নৰকান্ত বৰুৱাৰ গান ১৩২)

মেঘৰ গৰ্জন তেওঁৰ আখ্যাত ডম্বৰৰ স্পন্দন। মেঘ-বিজুলী, কদম-কেতেকীৰে
বৰ্ষাৰ অপূৰ্ব বৰ্ণনা যেনেদৰে তেওঁ আঁকিছে ঠিক তেনেদৰে বুদ্ধিদীপ্ত মনৰ পৰিচয়
দিছে তেওঁৰ শাওণৰ বৰ্ণনাৰ ক্ষেত্ৰত,—

“শাওণক কোনে আনে?
ডাৱৰে গাজিলে ‘মই’
বৰষুণে ক’লে উচুপি উচুপি ‘মই’
কদম কলিয়ে হাঁহি মাৰি ক’লে

দুয়োজনে দুয়োজনে” (নৰকান্ত বৰুৱাৰ গান ৩০)

এই গীতটিত বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তই কণ্ঠ দিওঁতে ‘ডাৱৰে গাজিলে - মই’ বাক্যযাৰি
গাওঁতে ‘মই’ শব্দটোত মেঘৰ দৰেই গাজি উঠে। ঠিক তেনেদৰে ‘বৰষুণে ক’লে উচুপি
উচুপি- মই’ বাক্যযাৰি গাওঁতে ‘মই’ শব্দটোত তেওঁৰ কণ্ঠ উচুপিহে উঠিছে। এইয়াই
হৈছে গীতৰ শব্দত নৰকান্ত বৰুৱাৰ অনুভৱ প্ৰকাশৰ চমকপ্ৰদ দক্ষতা। নৰকান্ত বৰুৱাৰ
গীতৰ দাৰ্শনিক ভাবৰ সমাহাৰ ঘটা অন্য এটি যুগমীয়া গীত হৈছে,—

“মনৰ খবৰ আছে ডাৱৰত তোমাৰ চকুৰ

মনৰ খবৰ আছে উশাহত তোমাৰ বুকুৰ

মনৰ খবৰ আছে জোন চোঁচা সেতা কপালত” (নৰকান্ত বৰুৱাৰ গান ১০৫)

বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তই কণ্ঠদান কৰা এই গীতটোত এক অপূৰ্ব ভাবৰ সমাহাৰ ঘটিছে।

ই এটা সুগভীৰ প্ৰেমৰ গীত। ইয়াৰ প্ৰেমৰ আবেদনে সকলোৰে মন চুই যায়। অৱশ্যে তাৰ গভীৰ অৰ্থ বিচৰাৰো প্ৰয়োজন নাই। গীতটিত ৰাৱণৰ দৈহিক মৃত্যুৰ মাজেৰে তেওঁৰ প্ৰেমৰ সপোনক অমৰ কৰি তুলিছে। খলনায়ক ৰূপে পৰিচিত ৰাৱণক নৱকান্ত বৰুৱাই সজাই তুলিছিল নায়ক ৰূপে। ৰাৱণৰ দৈহিক মৰণৰ মাজেৰে তেওঁৰ প্ৰেমৰ সপোনক অমৰ কৰি তুলিছে। এই গীতটি অসমীয়া আধুনিক গীতৰ জগতখনলৈ তেখেতৰ এক অভিনৱ উপহাৰ। এই গান আৰু ৰাৱণৰ গান হৈ থকা নাই। ই সপোনৰ সুগভীৰ প্ৰেমৰ গান, যাৰ আবেদন সৰ্বব্যাপ্ত।

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতত বহুতো জনপ্ৰিয়, প্ৰতিষ্ঠিত শিল্পীয়ে সুৰাৰোপ কৰাৰ লগতে কণ্ঠদান কৰিছে। সেইসকলৰ ভিতৰত ভূপেন হাজৰিকা অন্যতম। ভূপেন হাজৰিকাই ৰূপেৰে, গুণেৰে, অৰ্থেৰে, ছন্দেৰে, ভাবেৰে-সুৰেৰে নৱকান্ত বৰুৱাৰ 'নিয়ৰৰে ফুল' শীৰ্ষক গীতটি সুৰ দি গাইছিল—

“নিয়ৰৰে ফুল এপাহ ফুলিল
এপাহ সৰিল কেনি ?
যেনি যায় বলাকই মেঘ কাগজৰে
নেদেখা ৰেখা টানি।” (নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান ৮২)

নৱকান্ত বৰুৱাই অসমীয়া বোলছবিৰ কাৰণেও ভালেমান গীত ৰচনা কৰিছিল। সেই গীতসমূহ অসমীয়া সমাজত যথেষ্ট জনপ্ৰিয়। তাৰে ভিতৰত 'মুকুতা' বোলছবিত দ্বীপেন বৰুৱাই কণ্ঠদান কৰা 'এখন নেদেখা নদীৰ সিপাৰে', 'কোনে আজি আবেলি'; 'ইটো সিটো বহুতো' বোলছবিৰ 'বক উৰি পখিলাটি', 'মন মোৰ চম্পাকলি'; 'মাটিৰ স্বৰ্গ' বোলছবিৰ 'পূজা কী বজাৰ বহুত মজাৰ', 'জীৱনৰ এই সাঁকোত কিয়নো সাজিব খুজিলি ৰং মহল' ইত্যাদি গীত উল্লেখযোগ্য।

উপসংহাৰ :

নৱকান্ত বৰুৱা আধুনিক কালৰ এজন নিষ্ঠাৰ্জ গীতিকাৰ। অসমীয়া সমাজ-সংস্কৃতিৰ অনেক দিশেই তেওঁৰ গীতসমূহে ধৰি ৰাখিছে। অতি সহজ-সৰল অথচ বেলেগে মন নকৰা বিষয় বা ঘটনাবোৰ তেওঁৰ দৃষ্টিত ধৰা দিয়ে। তেওঁৰ গীতৰ অৰ্থময়তা আৰু ইংগিতধৰ্মীতাৰ লগে-লগে কল্পনা আৰু তুলনাবোৰ ব্যঞ্জনাধৰ্মী। তেওঁৰ গীতৰ বিষয়বস্তু নিৰ্বাচন, শব্দচয়ন অপূৰ্ব। এফালে সহজ, কোমল আৰু আনফালে চিন্তা উদ্ৰেককাৰী কথা অসমীয়া গীত সাহিত্যত দুৰ্লভ। কিন্তু নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতে যেনেদৰে চিন্তাশীল শ্ৰোতাক ভাবাৰ্থৰ গভীৰতালৈ লৈ যায়, ঠিক তেনেকৈ গভীৰতালৈ লৈ বুজিব নোৱাৰা শ্ৰোতাই বিষয়বস্তু, শব্দৰ কোমলতা আৰু সৰলতাৰ সৌন্দৰ্যৰ মাজতেই মগন হৈ থাকিব পাৰে।

নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহ কবিতাৰ গুণেৰে সমৃদ্ধ। এক বিমূৰ্ত ভাৱধাৰাই কিছুমান গীতক অপাৰ্থিৰ সৌন্দৰ্য প্ৰদান কৰিছে। তেখেতৰ গীতৰ মাজত অৰ্থৰ বহুমাত্ৰিকতা থকাৰ উপৰিও মহৎ দাৰ্শনিক চিন্তাৰ প্ৰকাশ, বৌদ্ধিক অনুশীলনৰ নিদৰ্শনৰ লগতে দেখা পোৱা যায় এক ধৰণৰ সাংগীতিক লয়। জীৱনৰ চিৰন্তন আৰু স্বাভাৱিক সত্যসমূহৰ মাজত এক বহস্যঘন বিষাদ নৱকান্ত বৰুৱাৰ গীতসমূহত সততে পৰিলক্ষিত হয়। পৰিশেষত ইয়াকে ক'ব পাৰি যে নৱকান্ত বৰুৱা গীতিকাৰ হিচাপে আধুনিক অসমীয়া গীতি সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত সদায় জিলিকি থাকিব। □

গ্ৰন্থপঞ্জী :

- গোস্বামী, লোকনাথ। *অসমীয়া আধুনিক সংগীতৰ ইতিহাস*। গুৱাহাটী : বেখা প্ৰকাশন, ২০১৬। প্ৰকাশিত।
- গোস্বামী, সুৰেন। *আধুনিক গীতত দৃষ্টিপাত*। গুৱাহাটী : কমলা গোস্বামী, ২০১৬। প্ৰকাশিত।
- দাস, অৰুণলোচন। *১০০ অসমীয়া চলচ্চিত্ৰৰ কাহিনী আৰু গীত*। গুৱাহাটী : শিশু-শশী প্ৰকাশন, ২০১৩। প্ৰকাশিত।
- দেৱ, বিধান। সম্পা.। *অসমীয়া সা বে গা মা (তৃতীয় বছৰ : ষষ্ঠ সংখ্যা : ছেপ্টেম্বৰ)*। গুৱাহাটী : ভৱানী অফ্‌চেট এণ্ড ইমেজিং চিষ্টেম প্ৰাইভেট লিমিটেড, ২০০৬। প্ৰকাশিত।
- । *অসমীয়া সা বে গা মা (তৃতীয় বছৰ : নৱম সংখ্যা : ডিচেম্বৰ)*। গুৱাহাটী : ভৱানী অফ্‌চেট এণ্ড ইমেজিং চিষ্টেম প্ৰাইভেট লিমিটেড, ২০০৬। প্ৰকাশিত।
- । *অসমীয়া সা বে গা মা (চতুৰ্থ বছৰ : পঞ্চম সংখ্যা : আগষ্ট)*। গুৱাহাটী : ভৱানী অফ্‌চেট এণ্ড ইমেজিং চিষ্টেম প্ৰাইভেট লিমিটেড, ২০০৭। প্ৰকাশিত।
- । *অসমীয়া সা বে গা মা (চতুৰ্থ বছৰ : নৱম সংখ্যা : ডিচেম্বৰ)*। গুৱাহাটী : ভৱানী অফ্‌চেট এণ্ড ইমেজিং চিষ্টেম প্ৰাইভেট লিমিটেড, ২০০৭। প্ৰকাশিত।
- বৰুৱা, উপলা। সম্পা.। *মুখত হাঁহি ভাষাত হাঁহি কবি নৱকান্ত*। গুৱাহাটী : সবিতা ফুকন, ২০০৩। প্ৰকাশিত।
- বৰুৱা, নৱকান্ত। *নৱকান্ত বৰুৱাৰ গান আৰু কবিতা সমগ্ৰ*। গুৱাহাটী : ভৱানী প্ৰিণ্ট এণ্ড পাব্লিকেশ্যনচ, ২০১১। প্ৰকাশিত।
- হাজৰিকা, কৰবী ডেকা। সম্পা.। *অসমীয়া গীত আৰু গীতি কবিতা*। নতুন দিল্লী : সাহিত্য অকাডেমি, ২০১১। প্ৰকাশিত।
- হাতীকাকতি, গীতি। *আমাৰ সোণসেৰীয়া গীতৰ গীতিকাৰসকল*। গুৱাহাটী : গীতা হাতীকাকতি, ২০১২। প্ৰকাশিত।

গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাৰ সম্বন্ধবাচক শব্দ

আব্দুল মজিদ শ্বেখ

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

Email: abdul@gauhati.ac.in

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমৰ পশ্চিম প্ৰান্তৰ প্ৰহৰী অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত প্ৰচলিত অসমীয়া ভাষাৰ এটি বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ ৰূপ হৈছে গোৱালপৰীয়া উপভাষা। গোৱালপৰীয়া উপভাষাটো তাৰ স্থানীয় থলুৱা লোকসকলে ‘দেশী কথা’ বা ‘দেশী ভাষা’ বুলি কয়। এই উপভাষাটো অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ উমৈহতীয়া কথ্য ৰূপ যদিও, সম্প্ৰতি সকলো জাতি-জনগোষ্ঠীয়ে নিজৰ সুকীয়া সুকীয়া ভাষিক পৰিচিতি দিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। এনে সুকীয়া সুকীয়া সমাজ ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা পৰিচালিত অসমৰ প্ৰতিটো সমাজত প্ৰচলিত সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰো সুকীয়া সুকীয়া আৰু তাৰ প্ৰয়োগ বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। আমাৰ আলোচ্য দেশী উপভাষাৰ সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰো ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। দেশী মুছলমান সমাজৰ সাংস্কৃতিক পৰিৱেশে গোটটোৰ মাজত প্ৰচলিত সম্বন্ধবাচক শব্দসমূহৰ দ্বাৰা কিদৰে সম্বন্ধ স্থাপন কৰা হয়, ই কিদৰে সমাজ নিৰ্ভৰশীল হৈ পৰিছে আৰু ইয়াৰ সমাজ-ভাষাতাত্ত্বিক দিশটোও এই আলোচনাৰ জৰিয়তে পোহৰলৈ অনাৰ প্ৰয়াস কৰা হ’ব।

সূচক শব্দ : গোৱালপৰীয়া, দেশী, ৰূপতত্ত্ব, সম্বন্ধবাচক শব্দ

অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

প্ৰবন্ধটি প্ৰস্তুত কৰোঁতে প্ৰধানকৈ বৰ্ণনাত্মক আৰু সমাজ-ভাষাবৈজ্ঞানিক পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হৈছে।

বিষয়ৰ পৰিচয় :

উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ দুৱাৰমুখ অসম হৈছে বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠী, বিভিন্ন ভাষা-সংস্কৃতিৰ বৈচিত্ৰ্যময় সমন্বয়স্থলী। অসমৰ প্ৰতিটো জাতি-জনগোষ্ঠীৰে স্বকীয় ভাষা-সংস্কৃতি বিদ্যমান যদিও অসমৰ অন্যতম প্ৰধান সংযোগী ভাষা (মান্য ভাষা) হৈছে অসমীয়া। আমি সকলোৱে জ্ঞাত যে, অসমীয়া ভাষাটো হৈছে বিভিন্ন আঞ্চলিক ৰূপৰ একোটা সংহত ৰূপ। অসমীয়া ভাষাৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰীয় ৰূপসমূহৰ ভিতৰত অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত প্ৰচলিত এক অন্যতম প্ৰধান উপভাষা হ'ল গোৱালপৰীয়া উপভাষা। গোৱালপৰীয়া উপভাষাটো অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ লগতে বাংলাদেশৰ ৰংপুৰ জিলা আৰু উত্তৰবঙ্গতো প্ৰচলিত। এই উপভাষাটো 'গোৱালপৰীয়া উপভাষা' হিচাপে ইতিমধ্যে বৌদ্ধিকভাৱে প্ৰতিষ্ঠিত যদিও তাৰে স্থানীয় লোকসকলে উপভাষাটোক 'দেশী ভাষা' বা 'দেশী কথা' বুলিহে কয়; আৰু নিজকে 'দেশী মানুশি' বুলি পৰিচয় দিয়ে। যি কথা ইতিমধ্যে বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত আৰু উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়েও উল্লেখ কৰি গৈছে। অৱশ্যে বিশিষ্ট ভাষাতত্ত্ববিদ জৰ্জ গ্ৰীয়াৰ্ছনে গোৱালপৰীয়া উপভাষাটোক পোন প্ৰথমে 'ৰাজবংশী' ভাষা বুলি উল্লেখ কৰিছে। গ্ৰীয়াৰ্ছনৰ মতে, *The dialect of Western and South Western Goalpara in Assam is pure Rajbanshi*. তেওঁ আৰু কৈছে—*The Rajbansi dialect bears many close points of resemblance to the dialect of Eastern Bengal.* (Grierson 163-165) কিন্তু এই প্ৰসংগত বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত আৰু উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীৰ অভিমত এয়ে যে, গোৱালপৰীয়া উপভাষাটোক 'ৰাজবংশী' ভাষা বুলি কোৱাৰ বিশেষ কোনো যুক্তিযুক্ততা নাই। গোস্বামীৰ মতে, *গৌৰীপুৰ আৰু ইয়াৰ ওচৰ-পাজৰ অঞ্চলত কোৱা ভাষাটোৱে গোৱালপৰীয়াৰ পশ্চিম অঞ্চলৰ ৰূপৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। এইটোৱেই 'দেশী-ভাষা'। এই স্থানীয় ৰূপটো অকল ৰাজবংশী সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ মাজতে সীমাবদ্ধ নহয়, ই সকলো সম্প্ৰদায়ৰ লোকৰ কথিত ভাষা। এই ৰূপৰ প্ৰবাহটোৱে গোৱালপাৰা জিলাৰ আন আন অঞ্চলতো বিস্তৃতি লাভ কৰিছে আৰু বিভিন্ন অঞ্চলত এই ৰূপৰ কিছু পৰিৱৰ্তন দেখা গৈছে।*" (গোস্বামী ১) বাণীকান্ত কাকতিৰ মতেও এই অঞ্চলৰ ভাষা ৰাজবংশী নহয়, গোৱালপৰীয়াহে। ৰাজবংশী ভাষাৰ মিশ্ৰণে গোৱালপাৰা জিলাৰ (অবিভক্ত) কথিত উপভাষাক কলুষিতহে কৰিছে বুলি মত পোষণ কৰে। (Kakati 18) উল্লেখ্য যে, উত্তৰ বঙ্গ আৰু গোৱালপাৰাৰ ৰাজবংশী আৰু দেশী মুছলমানে (উজানী) এই একোটা স্থানীয় ভাষাকে ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু আজিও ব্যৱহাৰ

কৰি আছে। (ৰহমান ৯৬) গতিকে অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত কথিত এই ভাষাটোক *গোৱালপৰীয়া দেশীভাষা* বা *দেশীভাষা* বুলি কোৱাৰহে অধিক সমীচিন হ'ব। (ৰহমান ৯৬)

গোৱালপৰীয়া উপভাষাৰ ক্ষেত্ৰখন অতি বিশাল আৰু বিস্তৃত। বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ দৰে উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামীয়ে গোৱালপৰীয়া উপভাষাটোক প্ৰধানকৈ দুটা আঞ্চলিক ৰূপত ভাগ কৰিছে। পশ্চিমৰ গোৱালপৰীয়া আৰু পূৱৰ গোৱালপৰীয়া। পশ্চিমৰ গোৱালপৰীয়াই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণ দুয়োপাৰ জুৰি আছে। পূৱৰ গোৱালপৰীয়াৰ ক্ষেত্ৰতো একে কথা। পূৱ গোৱালপৰীয়াৰ বিভাগটো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰৰ বিলাসীপাৰাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিজনীলৈকে আৰু দক্ষিণপাৰৰ লক্ষীপুৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দুখনলৈকে বিয়পি আছে। তদুপৰি পূৱ গোৱালপৰীয়া আৰু পশ্চিম গোৱালপৰীয়াক গোস্বামীয়ে পশ্চিম-পশ্চিমীয় আৰু পশ্চিমীয় আৰু পশ্চিম-পূৰ্বীয় আৰু পূৰ্বীয় বুলি আন দুটা ভাগত ভাগ কৰি দেখুৱাইছে। (গোস্বামী ১-২) আনহাতে, ধীৰেণ দাস আৰু অনিমা চৌধুৰীয়ে গোৱালপৰীয়া উপভাষাটোক ঘুল্লায়া, চৰুৱা আৰু বাৰুৱা এই তিনিটা ভাগত ভগাইছে। ইয়াৰ উপৰিও ভাষা-গৱেষকসকলে এই উপভাষাটোৰ সৰু সৰু আৰু বিভিন্ন ক্ষেত্ৰীয় ৰূপৰ নিৰ্দেশ কৰিছে।

সি যি কি নহওক, এইখিনিতে আন এটা কথা উল্লেখনীয় যে গোৱালপৰীয়া উপভাষাটো অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ কলিতা, কোচ, ৰাজবংশী, উজেনী/দেশী মুছলমান, জালো, মালো, ব্ৰাহ্মণ, নমঃসূদ, সূতাৰ, পাতিৰাভা, মেচ, যোগী, নাথ আদি নৃগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ উমৈহতীয়া কথিত ভাষা যদিও সম্প্ৰতি ৰাজবংশী আদি নৃগোষ্ঠীয়ে তেওঁলোকৰ সুকীয়া ভাষিক পৰিচিত দিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। ৰাজবংশী সাহিত্য সভা, দেশী সাহিত্য সভা আদিয়ে নিজ নিজ জনগোষ্ঠীয় ভাষা-সংস্কৃতি উত্তৰণ আৰু প্ৰতিষ্ঠাৰ হকে কাম কৰি আছে। এই ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকে কিছু সফলো হৈছে। অৱশ্যে দেশী সাহিত্য সভাই দেশী ভাষা কেৱা হিন্দু-মুছলমান সকলোকে সাঙুৰি লৈ কাম কৰি আছে। অৱশ্যে সাধাৰণ মানুহৰ ধাৰণা দেশী অৰ্থত কেৱল দেশী মুছলমানসকল। কিন্তু সেয়া ভুল ধাৰণা বুলি ক'ব লাগিব। সি যি কি নহওক, আমাৰ এই অধ্যয়নত কেৱল দেশী মুছলমানসকলৰ সম্বন্ধবাচক শব্দসমূহৰ বিষয়ে আলোকপাত কৰা হ'ব।

মূল বিষয়ৰ আলোচনা :

ৰূপতত্ত্বৰ এটি ক্ষুদ্ৰতম অংশ সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰে ভাষা এটাৰ সৌষ্ঠৱ বৃদ্ধিত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। আকৌ ভাষা যিহেতু সমাজৰ লগত ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত সেয়েহে সমাজ এখনতো সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰৰ এক বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে। অৰ্থাৎ সমাজ অনুযায়ী সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ বিভিন্ন ধৰণৰ হোৱা দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে পিতৃপ্ৰধান অসমীয়া সমাজ আৰু মাতৃ প্ৰধান নৃ-গোষ্ঠীয় সমাজ ব্যৱস্থাত সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ ভিন ভিন ধৰণে ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়। ধৰ্মৰ ওপৰত ভিত্তি

কৰিও সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰৰ বিভিন্নতা লক্ষ্য কৰা যায়। এনে বিভিন্নতাৰ কাৰণেই পৃথিৱীৰ প্ৰতিটো ভাষা-ভাষী জাতি-জনগোষ্ঠীৰ মাজত সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰো সুকীয়া সুকীয়া ৰূপ লৈছে। সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰৰ এনে বিভিন্নতা থাকিলেও প্ৰত্যেক সমাজ ব্যৱস্থা তথা ভাষা-ভাষীৰ মাজৰ সম্বন্ধবোৰ যে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট সূত্ৰত গাঁথা সেই কথা R. H. Robins এ সম্বন্ধবাচক শব্দৰ ওপৰত কৰা বিভাজনতেই স্পষ্ট হৈ পৰে। তেওঁৰ মতে এখন সমাজৰ সদস্যসমূহৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰা হয় প্ৰধানকৈ তিনিটা সম্পৰ্কৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি। (হাকাচাম ৪৬৮) সেইবোৰ হ'ল—

- (ক) জন্মসূত্ৰে লাভ কৰা সম্পৰ্ক অনুসৰি
- (খ) বৈবাহিক সম্পৰ্ক অনুসৰি
- (গ) সামাজিক বা মিত্ৰতা সূত্ৰে।

Robins-এ উল্লেখ কৰা তিনিওটা সূত্ৰৰ আধাৰত গোৱালপৰীয়া দেশী মুছলমান সমাজ ব্যৱস্থাত প্ৰচলিত সম্বন্ধবাচক শব্দৰ প্ৰয়োগ বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। প্ৰকৃততে দেশী মুছলমানসকলৰ ছয় (৬)টা ভাগ—বাৰুৱা, বাউসীয়া, বাহিৰবন্দী, ঘুল্লিয়া আৰু মানকাচৰ-মহেদ্ৰগঞ্জী, ডাটীয়া সমাজত প্ৰচলিত সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ প্ৰায় একে যদিও ক'ৰবাত দুই-এটা শব্দৰ মাজত সামান্য তাৰতম্য নথকা নহয়। তলত Robins-এ উল্লেখ কৰা সূত্ৰ তিনিটাৰ আধাৰত গোৱালপৰীয়া দেশী মুছলমানসকলৰ সম্বন্ধবাচক শব্দৰ উল্লেখ কৰা হ'ল।

(ক) জন্মসূত্ৰে লাভ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ :

- পৰদাদা (আজোককা)
- পৰদাদী (আজো আইতা)
- বাবা/বাউ/বাজী/আব্বা (পিতা/দেউতা)
- মা/আম্মা/আইওঁ/আইয়ু (মা/মাতৃ)
- দাদা (ককা)
- দাদী/বুঢ়া মা/বোম্মা (আইতা)
- বৰ আৰু/জেটো/জেঠো (জেঠাই/বৰদেউতা)
- কাকা/চাচা (খুৰা)
- বেটী/ফুবু (পেহী)
- নানা {(মাকৰ দেউতা) (ককা)}
- নানী {(মাকৰ মাতৃ) (আইতা)}
- মামা (মোমাই)
- মাশী/খালা/জেঠী (মাহী)
- বৰ ভাইও/ভাইয়া/দাদা (ডাঙৰ ককাক)

মাইজলা/মেজো/মাছুকিলা ভাই (মাজু ককায়েক)
ছোটো ভাই (সৰু ভাইটি)
বুৰু (ডাঙৰ বাইদেউ)
মাইজলা/মেজো বুৰু (মাজু বাইদেউ)
ছোটো বইন/বইন/বৈনী (সৰু ভগিট)
জেটোৰ বেটা ভাই/বৰ আকাৰ বেটা ভাই অৰ্থাৎ সম্বোধনত ভাই (জেঠাৰ লৰা)
চাচাৰ বেটা ভাই অৰ্থাৎ সম্বোধনত ভাই (খুৰাৰ লৰা), ইত্যাদি।

(খ) বৈবাহিক সূত্ৰে লাভ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ :

শশুৰ (শহুৰ)
শশুৰী/শশুশী (শাহু)
বউ/মাইয়ে/পোৱাতী (ঘৈণী)
বউ (বোৱাৰী)
বৰমা/জেটা (জেঠীয়েক)
বউ/চাচী (খুৰী)
মামী (মামীয়েক)
মাইশে/মউশা/খালু (মহা)
বনু/বওনাই/বৈনা/ভিনি/ভাইয়া/ভাইসাপ (ভিনদেউ)
জামাই/ফুবা (পেহা)
শোয়ামী/ভাতাৰ (স্বামী)
জোঁৰাই
বৌদি/ভাবী/ভাউজী/ভাউজ (নবৌ)
শমন্দি/শমন্দিয়া (ঘৈণীয়েকৰ ডাঙৰ ককায়েক)
শালা (ঘৈণীয়েকৰ সৰু ভাইটি)
শালী (ঘৈণীয়েকৰ সৰু ভগিট)
জেটানী (ঘৈণীয়েকৰ ডাঙৰ বাইদেউ)
দাদা শশুৰ (ঘৈণীয়েকৰ ককা)
দাদী শশুৰী (ঘৈণীয়েকৰ আইতা)
জেটা শশুৰ (ঘৈণীয়েকৰ জেঠা)
জেটী শশুৰী (ঘৈণীয়েকৰ জেঠীয়েক)
চাচা শশুৰ (ঘৈণীয়েকৰ খুৰা)
চাচী শশুৰী (ঘৈণীয়েকৰ খুৰী)

ফুবা শশুৰ (ঘৈণীয়েকৰ পেহা)
 ফুবু শশুৰী (ঘৈণীয়েকৰ পেহী)
 নানা শশুৰ (ঘৈণীয়েকৰ ককা)
 নানী শশুৰী (ঘৈণীয়েকৰ আইতা/মাকৰ মা)
 মামা শশুৰ (ঘৈণীয়েকৰ মোমাই)
 মামী শশুৰী (ঘৈণীয়েকৰ মামীয়েক)
 মাইশে/মাইচুতা শশুৰ (ঘৈণীয়েকৰ মহা)
 মাশী/মাইচুতেতো শশুৰী (ঘৈণীয়েকৰ মাহী)
 বিয়াই/বেৰাই/বেঙুঁৰাই (বিয়ে)
 বিয়ানী/বেৰাইন/বেহানী (বিয়নী)
 তৰাই (তাই)
 মাৰাই (আমৈ)
 দেওৰা/দেওৰ
 ননদ/ননন
 ভাশুৰ, ইত্যাদি।

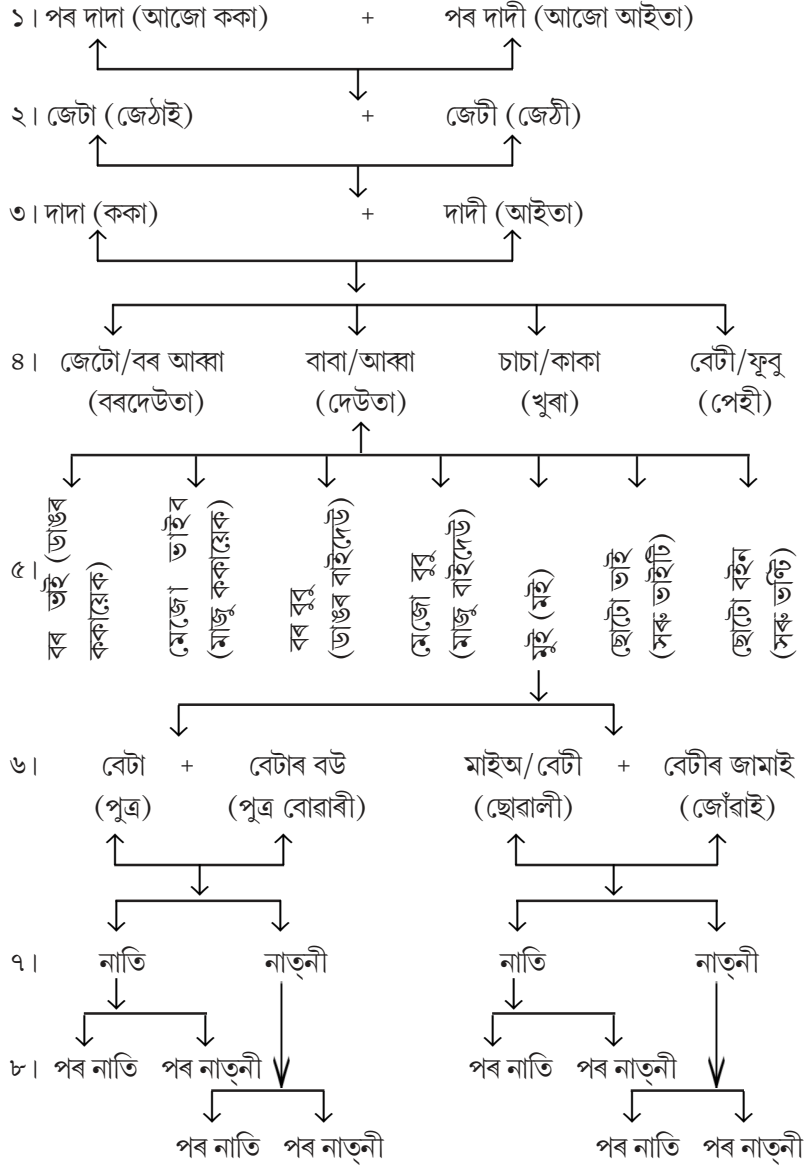
(গ) মিত্ৰতা সূত্ৰে লাভ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ :

মিতা (একে নাম থকা দুজন ব্যক্তিৰ মাজৰ সম্বন্ধ)
 মিতনী (একে নাম থকা দুজন ব্যক্তিৰ ঘৈণীয়েকক মতা সম্বন্ধ)
 দোস্তু (আনুষ্ঠানিকভাৱে দুজন ব্যক্তিৰ মাজত কৰা সম্বন্ধ)
 দোস্তানী (দোস্তুৰ ঘৈণীয়েকক মতা সম্বন্ধ)
 বন্ধু/সখা/শোঙুৰা (বন্ধু)
 সেই/সখী/বান্ধৱী (বান্ধৱী), ইত্যাদি।

সমাজত এজন ব্যক্তিৰ জন্ম, বিবাহ আৰু মিত্ৰতাক কেন্দ্ৰ কৰি যিদৰে সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ পোৱা যায়; ঠিক একেদৰে পিতৃ বংশ আৰু মাতৃ বংশ অনুসৰিও সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ স্থাপন কৰিব পাৰি। সেই অনুসৰি গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাত বৰ্তমান পুৰুষৰ লগত চাৰিটা পূৰ্বপুৰুষ আৰু তিনিটা অনুবর্তী পুৰুষ মিলি মুঠ আঠটা (৮) পুৰুষৰ লগত সম্পৰ্ক বুজাব পৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ আছে। তলত প্ৰজন্ম অনুসৰি সম্বন্ধবাচক শব্দসমূহ ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়ত উল্লেখ কৰা হ'ল—

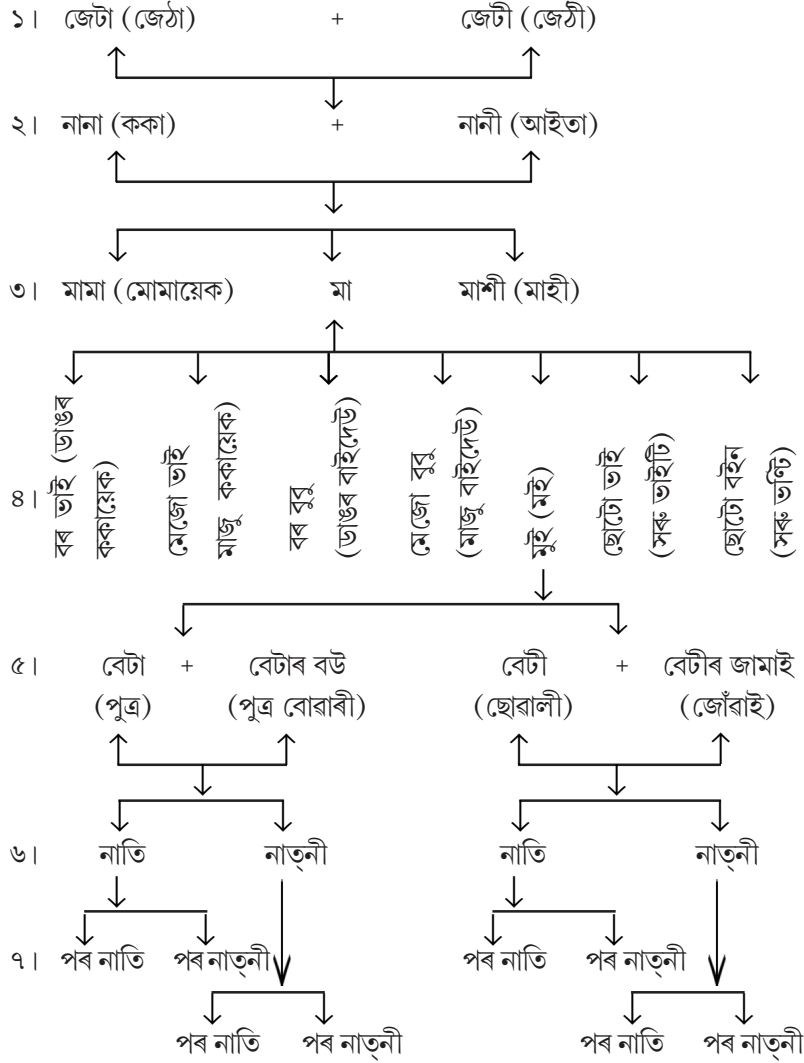
ৰেখা চিত্ৰ—১

পিতৃবংশীয় পৰিয়াল অনুসৰি সম্বন্ধ :

ৰেখা চিত্ৰ—২

মাতৃ বংশীয় পৰিয়াল অনুসৰি সম্বন্ধ :

অসমীয়া ভাষাত থকা সুকীয়া সুকীয়া সম্বন্ধবাচক শব্দৰ নিচিনা গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাতে আছে যদিও কিছুমান ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম দেখা যায়। গোৱালপৰীয়া

দেশী উপভাষাত কেতিয়াবা কেতিয়াবা একোটা শব্দৰ দ্বাৰা কেইবাটাও সম্বন্ধ বুজোৱা হয়। যেনে—‘তাৱাই’ সম্বোধনাত্মক শব্দৰে ককায়েক/বাইদেউ/ভাইটিৰ শব্দৰক সম্বোধন কৰা হয়। আকৌ ‘জেটা’ সম্বোধনাত্মক শব্দৰে দেউতাৰ ভায়েক আৰু ককাৰ দেউতাকক সম্বোধন কৰা হয়। আনহাতে, সম্বোধনৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰজসকলে অনুজ সকলক নাম কাঢ়ি মতা দেখা যায়।

গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাৰ সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ পুংলিংগবাচক আৰু স্ত্ৰীলিংগবাচক অনুসৰি সুকীয়া সুকীয়া শব্দৰ প্ৰয়োগ থকাৰ উপৰিও দুই এটা লিংগ নিৰপেক্ষ শব্দৰো প্ৰয়োগ দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে—

লিংগ অনুযায়ী :

পুংলিংগ	স্ত্ৰীলিংগ
বাবা	মা
চাচা	চাচী
মউশা	মাশী
মামা	মামী, ইত্যাদি।

লিংগ নিৰূপক সম্বন্ধবাচক শব্দ হিচাপে ‘ছাওআপাওয়া’ (সন্তান) শব্দটো উল্লেখ কৰিব পাৰি।

গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাৰ মৌলিক সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ হৈছে—বাবা, মা, চাচা, নানা, দাদা, জেটো, মাশী, মউশা, মামা, ইত্যাদি।

একেদৰে যৌগিক বা যুৰীয়া সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ হ’ল—আববাজান, আন্মাজান, বইনজামাই, দাদাশশুৰ, নানাশশুৰ, ফুবাশশুৰ, ভাইশ্যাপ, ইত্যাদি।

গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাৰ সাধিত সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ বিভিন্ন ধৰণে গঠন হয়। যৌগিক শব্দৰ পিছত -ঈ, -নী, -আৰী আদি প্ৰত্যয় যোগ কৰি সম্বন্ধবাচক শব্দ গঠন কৰিব পাৰি। যেনে—

চাচা + ঈ = চাচী
মামা + ঈ = মামী
জেটা + নী = জেটানী
জী + আৰী = জীয়াৰী, ইত্যাদি।

বয়সৰ জ্যেষ্ঠতা অনুযায়ী বা কোনো কোনো সম্বন্ধবাচক শব্দৰ আগত একো একোটা বিশেষণ পূৰ্ব প্ৰত্যয়ৰ দৰে যোগ কৰিও দেশী উপভাষাত সম্বন্ধবাচক সাধিত শব্দ গঠন কৰিব পাৰি। যেনে—

বৰ + ভাই = বৰভাই

মেজো + ভাই = মেজোভাই

বৰ + বুৰু = বৰবুৰু

ছোটো + বইন = ছোটোবইন

বৰ + বাপ = বৰবাপ, ইত্যাদি।

দেশী উপভাষাত সম্বন্ধবাচক শব্দৰ লগত সম্বন্ধবাচক শব্দ যুক্ত কৰি যুৰীয়া সম্বন্ধবাচক শব্দ (compound) গঠন কৰা হয়। যেনে—

বইন + জামাই = বইনজামাই

ভাই + বউ = ভাইবউ

মাশী + শশুৰী = মাশীশশুৰী

দাদা + শশুৰ = দাদাশশুৰ, ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাৰ দৰে গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাত সকলোবোৰ সম্বন্ধবাচক শব্দই সম্বোধনত ব্যৱহৃত নহয়। অৰ্থাৎ কিছুমান সম্বন্ধবাচক শব্দ কেৱল terms of reference ত হে ব্যৱহৃত হয়। অৱশ্যে বেছিভাগ সম্বন্ধবাচক শব্দ terms of address হিচাপে ব্যৱহৃত হয়। সম্বোধনত ব্যৱহৃত নোহোৱা গোৱালপৰীয়া উপভাষাৰ সম্বন্ধবাচক শব্দসমূহ হ'ল—

শশুৰ (শহুৰ), শশুৰী (শাহু) শমন্দিয়া (ঘৈনীয়েকৰ ককায়েক), শালা (ঘৈনীয়েকৰ ভাইটি), দেওৰা, ননদ, ভাশুৰ (বৰজনা), মামাশশুৰ (মামাশহুৰ) ছোটো ভাই (সৰু ভাইটি), ছোটো বইন (সৰু ভণ্টি), জেটোৰ বেটা ভাই, চাচাৰ বেটি বইন, ইত্যাদি।

অসমীয়া বা অন্যান্য তিব্বতবৰ্মীয়মূলৰ ভাষাৰ দৰে গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাত পুৰুষ অনুযায়ী সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ গঠন কৰিব নোৱাৰি।

এনেদৰে বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে, গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাৰ সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ অসমীয়া তথা তিব্বতবৰ্মীয়মূলৰ বড়ো, ৰাভা আদি ভাষাৰ নিচিনা মৌলিক, যৌগিক, স্বৰাস্ত, ব্যঞ্জনাস্ত, লিংগ অনুসৰি, জ্যেষ্ঠতা অনুসৰি গাঠনিক দিশৰ ফালৰ পৰা সাদৃশ্য আছে যদিও স্বকীয় বৈশিষ্ট্যৰে বৈশিষ্ট্যসম্পন্ন এটি উপভাষা। এইখিনিতে আন এটা দিশ উল্লেখনীয় যে, বৰ্তমান বিশ্বায়নৰ যুগত ইটো ভাষাৰ প্ৰভাৱ সিটো ভাষাত পৰাৰ বাবে বহুতো নতুন নতুন সম্বন্ধবাচক শব্দ গোৱালপৰীয়া দেশী ভাষা-ভাষীৰ মাজতো সোমাই পৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে, ইংৰাজী Aunty আৰু uncle শব্দ দুটা বৰ্তমান গোৱালপৰীয়া দেশী ভাষা-ভাষী আধুনিক শিক্ষাৰে শিক্ষিত যুৱ প্ৰজন্মৰ মাজত বাৰুকৈয়ে প্ৰচলিত। একেদৰে অসমীয়া ভাইটি, ভণ্টি, দাদা (ককায়েক) শব্দবোৰো এই ভাষিক সম্প্ৰদায়ৰ বিশেষকৈ নতুন প্ৰজন্মৰ মাজত বহুল প্ৰচলিত একো একোটা সম্বোধনাত্মক শব্দ। অৰ্থাৎ বিশ্বায়নৰ প্ৰভাৱ তথা বছৰ বছৰ ধৰি অসমীয়া, বাংলা, বড়ো,

ৰাভা আদি ভাষা-ভাষীৰ লগত গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাৰ সংমিশ্ৰণ তথা সহ-
অৱস্থানৰ ফলত বহুতো নতুন নতুন শব্দ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে আৰু কিছুমান বিলুপ্তি ঘটি
গোৱালপৰীয়া দেশী উপভাষাটো সমৃদ্ধিশালী আৰু বৈচিত্ৰ্যময় হৈ পৰিছে।□

প্ৰসংগ গ্ৰন্থসূচী :

- ১) G.A.Grierson. *Linguistic Survey of India(vol -v)*.Pt.-I, Rep. 1963, pp 163-165.
- ২) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ। “গোৱালপৰীয়া দেশী-ভাষা।” *গোৱালপৰীয়া উপভাষা : ৰূপ-বৈচিত্ৰ।* সম্পা.। ভৰালী, বিভা আৰু কল্পনা তালুকদাৰ। দ্বিতীয় প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : শিৱ প্ৰকাশন, ২০১২। পৃ.১। মুদ্ৰিত।
- ৩) Kakati, B.. *Assamese, Its Formation and Development*. Rep. 1972, p.18.
- ৪) বহমান, হৰিবুৰ। *অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ দেশী মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি : এটি সমীক্ষামূলক অধ্যয়ন।* গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় : অসমীয়া বিভাগ, ২০১৪। পৃষ্ঠা ৯৬ত উল্লিখিত। অপ্ৰকাশিত গৱেষণা গ্ৰন্থ।
- ৫) বহমান, হৰিবুৰ। *অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ দেশী মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি : এটি সমীক্ষামূলক অধ্যয়ন।* গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় : অসমীয়া বিভাগ, ২০১৪। পৃ.৯৬। অপ্ৰকাশিত গৱেষণা গ্ৰন্থ।
- ৬) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ। “গোৱালপৰীয়া দেশী-ভাষা।” *গোৱালপৰীয়া উপভাষা : ৰূপ-বৈচিত্ৰ।* সম্পা.। ভৰালী, বিভা আৰু কল্পনা তালুকদাৰ। দ্বিতীয় প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : শিৱ প্ৰকাশন, ২০১২। পৃ.১-২। মুদ্ৰিত।
- ৭। হাকাচাম, উপেন ৰাভা আৰু প্ৰণীতা দেৱী (সম্পা.)। *ভাষা বৈজ্ঞানিক অধ্যয়নত তুলনা প্ৰসঙ্গ।* গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০১৫। পৃ.-৪৬৮ ত উল্লিখিত। মুদ্ৰিত।

সমল দাতা :

নাম	বয়স	বৃত্তি	ঠিকনা
ড° হৰিবুৰ বহমান	৫২	সহযোগী অধ্যাপক	অসমীয়া বিভাগ, জাগীৰোড মহাবিদ্যালয়
মজিবুৰ বহমান	৪৫	সহকাৰী অধ্যাপক	অসমীয়া বিভাগ, দক্ষিণ শালমাৰা মহাবিদ্যালয়
জৰিফা খাতুন	৩০	গৃহিণী	পাণবাৰী, ধুবুৰী
শ্বেখ হেদায়ত উল্লাহ	৫৬	অধ্যাপক	ইংৰাজী বিভাগ, বৰ্ত্তপীঠ মহাবিদ্যালয়

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-209-218

ব্যক্তি আৰু কৃতি-বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা আৰু তেওঁৰ উপন্যাস মিচিং কনেঙ

ড° দীপামণি বৰুৱা দাস

সহকাৰী অধ্যাপিকা, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, গুৱাহাটী-১৪

Email: rakbimoni36@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমৰ সাহিত্য, সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰখনৰ এক উজ্বল নক্ষত্ৰ বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা। নিজৰ প্ৰতিভা আৰু সাধনাৰ বলেৰে ৰাভাই অসমীয়া সাহিত্যৰ পথাৰখনত আত্ম প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। অলেখ প্ৰতিভা নিহিত হৈ থকা ৰাভাৰ লিখনিবোৰত প্ৰতিফলিত হয় সমাজৰ একোখন জীৱন্ত ছবি। তেওঁৰ প্ৰায় লেখাবোৰৰ মাজতে অসমীয়া ভাষা, কৃষ্টি-সংস্কৃতিৰ স্বাক্ষৰ নিহিত হৈ আছে। বিভিন্ন বাধা বিঘিনিৰ মাজত যি লিখিছিল তাৰ মাজতে মৌলিক প্ৰতিভাৰ চানেকি থৈ গৈছে।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ মৌলিক প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ মিচিং কনেঙ উপন্যাসখন। য'ত মিচিং সমাজ-সংস্কৃতিক ধৰি ৰখাৰ এক প্ৰচেষ্টা দেখা যায়। তেখেতৰ উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত মিচিং সমাজৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক দিশৰ বিষয়ে সবিশেষ অধ্যয়ন কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। প্ৰণালীবদ্ধভাৱে আলোচনা আগবঢ়াই নিওঁতে বিশ্লেষণাত্মক আৰু বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : পৰম্পৰা, জনগোষ্ঠী, উৎসৱ-পাৰ্বণ, সমাজ।

১.০০ অৱতৰণিকা :

জাতীয় সাহিত্য এটা জাতিৰ দাপোণ স্বৰূপ। সমাজ জীৱনৰ বাস্তৱ প্ৰতিছবি জাতীয় সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হয়। উপন্যাস লিখিত সাহিত্যৰ এটা অন্যতম বিভাগ; য'ত মানৱ জীৱনৰ বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ অভিব্যক্তি প্ৰকাশ হয়। অসমীয়া সাহিত্যত উপন্যাসৰ ভেটি সুদৃঢ় কৰা উপন্যাস সশ্ৰী বৰ্জনীকান্ত বৰদলৈয়ে জনজাতীয় জীৱনকেন্দ্ৰিক উপন্যাসৰ পাতনি মেলে *মিৰিজীয়ৰী* উপন্যাসৰ জৰিয়তে। অসমৰ ভূ-খণ্ডত বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ বসবাসৰ ফলস্বৰূপেই বৰ্তমানলৈকে বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ জনজীৱনক কেন্দ্ৰ কৰি বহুতো উপন্যাস ৰচিত হৈছে।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ *মিচিং কনেঙ* জনজাতীয় জীৱনভিত্তিক এখন সামাজিক উপন্যাস। উপন্যাসখনৰ প্ৰেক্ষাপট এখন মিচিং গ্ৰামীণ সমাজ। কোনো এটা জাতিৰ জাতীয় বুৰঞ্জী সেই জাতিৰ জাতীয় কৰ্মকাণ্ড, উৎসৱ-অনুষ্ঠান, গীত-মাত আদিৰ মাজত বিচাৰি পোৱা যায়। 'মিচিং কনেঙ' উপন্যাসখনৰ মাজেদি মিচিং সমাজৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক দিশটো পৰিস্ফুট হোৱাৰ উপৰি ৰাজনৈতিক দিশকো সামৰি লৈছে। মিচিংসকলৰ স্বকীয়তাৰ বাহক সাজপাৰ, আ-অলংকাৰ, নৃত্য-গীত, উৎসৱ-পাৰ্বণৰ উল্লেখ মিচিং সমাজৰ সাংস্কৃতিক দিশটোক ওচৰৰ পৰা দৃষ্টিপাত কৰাত সহায় কৰিছে। পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীৰ স্বাধীনতা কিদৰে খৰ্ব হয়, তাৰ কিছু বিৱৰণ উপন্যাসখনৰ মাজেৰে ফুটি উঠিছে। ৰাভাৰ *মিচিং কনেঙ* উপন্যাসখনত সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰৰ মিচিং সমাজৰ কথিত ভাষা, সাংস্কৃতিক আহিলাৰ নামোল্লেখ, উৎসৱ-পাৰ্বণ, গীত-মাতৰো সুকীয়া বৈশিষ্ট্য প্ৰতিফলিত হৈছে।

১.০১ অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব আৰু উদ্দেশ্য :

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ *মিচিং কনেঙ* উপন্যাসখন এখন সামাজিক উপন্যাস। উপন্যাসখনে দুটা দিশেৰে পৰিসমাপ্তিলৈ গতি কৰিছে। আদিছোৱাত সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰৰ সোণালী বিৱৰণে মিচিং সমাজখনক সুন্দৰ ৰূপত উপস্থাপন কৰিছে। শেষছোৱাত বিংশ শতিকাৰ সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষ জুৰি হোৱা স্বাধীনতা আন্দোলন তথা ৰাজনৈতিক দিশটো ফুটি উঠিছে। মিচিং জনগোষ্ঠীৰ জনজীৱনৰ ভেটিত ৰচিত হোৱা বাবেই উপন্যাসখনৰ মাজেদি মিচিং জনগোষ্ঠীৰ জাতীয় জীৱন তথা সাংস্কৃতিক দিশটো প্ৰতিফলিত হৈছে। বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ *মিচিং কনেঙ* উপন্যাসে পাঠক সমাজলৈ কঢ়িয়াই অনা মিচিংসকলৰ সমাজ ব্যৱস্থা, উৎসৱ-পাৰ্বণ, লোক-বিশ্বাস, পৰম্পৰা ইত্যাদিবোৰৰ সম্যক আলোচনা কৰাৰ উদ্দেশ্যেই আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

১.০২ বিষয়বস্তুৰ পৰিসৰ :

সামগ্ৰিক ৰূপত বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ *মিচিং কনেঙ* উপন্যাসখনৰ সাংস্কৃতিক দিশৰ

মূল্যায়নৰ বিষয়টো অধ্যয়ন কৰোঁতে কিছুমান দিশত পৰিসৰ নিৰ্ধাৰণ কৰি লোৱা হৈছে। উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত হোৱা সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰৰ মিচিংসকলৰ খাদ্যাভ্যাস, সাজপাৰ, উৎসৱ-পাৰ্বণ, পৰম্পৰাগত নৃত্য-গীত, বিবাহ-পদ্ধতিৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

১০.৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ *মিচিং কনেঙ* উপন্যাসখন অধ্যয়ন কৰাৰ পদ্ধতি হৈছে মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি। বিষয়বস্তু আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিৰো সহায় লোৱা হৈছে।

১০.৪ অধ্যয়নৰ সমল :

এই আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ যাওঁতে মুখ্য উৎস হিচাপে *মিচিং কনেঙ* উপন্যাসখন লোৱাৰ লগতে গৌণ সমল হিচাপে বিষয়টোৰ লগত সংগতি ৰাখি বিভিন্ন গ্ৰন্থ, প্ৰবন্ধ আদিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

২.০০ অধ্যয়নৰ মূল আলোচনা :

২.০১ বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ জীৱন আৰু কৃতি :

অসম আৰু অসমীয়াৰ হকে যিকেইগৰাকী প্ৰতিভাশালী পুৰুষে অহোপুৰুষাৰ্থভাৱে নিজৰ কৰ্মৰাজিৰে অসমীয়া জনমানসত মহান ব্যক্তিকৰূপে পৰিচয় লাভ কৰিছে, সেই সকলৰ ভিতৰত বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ নাম স্মৰণীয়। অসমৰ সাংস্কৃতিক তথা ৰাজনৈতিক যাত্ৰাত খোজ পেলোৱা ৰাভাই নিজ প্ৰতিভা আৰু সাধনাৰ বলেৰে আত্ম প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। অসমীয়া কৃষ্টি, সংস্কৃতি, ঐতিহ্যৰ প্ৰতি থকা বিশেষ অনুৰাগ তেওঁৰ সৃষ্টিৰাজিৰ মাজত মূৰ্তমান হৈ আছে। দেখা যায় যে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ দৰেই ৰাভাইও অসমৰ কৃষ্টি-সংস্কৃতিক সৰ্বভাৰতীয় পৰ্যায়ত প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ উপৰি আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়তো প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। তাৰ ফলশ্ৰুতিৰ উল্লেখ পোৱা যায় তেওঁৰ সৃষ্টিৰাজিত।

সংস্কৃতিসম্পন্ন ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী পুৰুষ বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ প্ৰতিভা বহু বৰ্ণময়। অলেখ প্ৰতিভা নিহিত হৈ থকা ৰাভা আছিল ক্ৰমে কবি, গীতিকাৰ, গায়ক, সুৰকাৰ অভিনেতা, নাট-পৰিচালক, বাদক, চিত্ৰশিল্পী, নৃত্যবিদ, নৰ্তক, খেলুৱৈ, ব্যৱসায়ী, গৱেষক, ভাষাবিদ, ভাস্কৰ, ৰাজনীতিবিদ, সমাজ-সংস্কাৰক হোৱাৰ উপৰি হোজা কৃষক বনুৱাৰ প্ৰকৃত বন্ধু।

মানৱতাবাদী, দেশপ্ৰেমীক, সৰ্বহাৰাৰ দিক্‌দৰ্শী ৰাভাক বহুজনে বহুসময়ত নানা আখ্যাৰে বিভূষিত কৰিছে। কলাগুৰু, সৈনিক শিল্পী, শিল্পীবিপ্লৱী, ফেৰেংগাদাও আৰৌ, গণশিল্পী, মুকুট বিহীন সম্ৰাট, সবাসাচী, জীয়া গদাধৰ আদি সন্মানেৰে সন্মানিত কৰা হৈছে ৰাভাদেৱক।

বহুমুখী প্ৰতিভাসম্পন্ন ৰাভাই কৰ্মময় জীৱনৰ বিভিন্ন বিষয়বস্তুক লৈ বিভিন্ন ধৰণৰ

সাহিত্য সৃষ্টি কৰিছে। বহুতো বাধা-বিঘিনিৰ মাজেদি তেওঁ যিখিনি সৃষ্টি কৰিছে, সেইখিনিতে তেওঁ মৌলিক প্ৰতিভাৰ চানেকি ৰাখি থৈ গৈছে। কিন্তু দুৰ্ভাগ্যবশতঃ ৰাভাৰ সৰ্বসংখ্যক ৰচনা হেৰোৱাত অসমীয়া জাতি তাৰপৰা বঞ্চিত হ'বলগীয়া হৈছে।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ কৃতি প্ৰজ্বলিত দীপশিখাৰ দৰে অবিদ্যৰ আৰু অপৰাজেয়। যাযাবৰী জীৱনৰ আঁহে আঁহে সময়ৰ পাতে পাতে বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাই যি কৃতি অসমীয়া জাতীয় জীৱনলৈ এৰি গ'ল সেয়া সচাকৈ জাতিটোৰ বাবে আন নহ'লেও পুষ্টিৰ প্ৰেৰণা হৈ ৰ'ব। তেখেতে লিখিবলৈ প্ৰেৰণা লাভ কৰিছিল সমাজখনৰপৰা। *সোণপাছৰি* পাতনিত তেওঁ নিজেই লিখিছে— 'বাইজৰ লগত যে মোৰ এই ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক—নিবিড় সম্বন্ধ.....তেওঁলোকৰ জীৱনৰ কথা যদি মই নেলেখোঁ বা প্ৰকাশ নকৰোঁ, তেন্তে সি মোৰ মহাপাপ হ'ব। সেইকাৰণে কিছু কিছু গল্প, কবিতা, নাটক, উপন্যাস লিখিছিলোঁ।' এজন সাহিত্যিক ৰূপে সফল নহ'ল যদিও যি মুষ্টিমেয় সাহিত্য ৰচনা কৰিছে, তাৰ মাজেৰে তেওঁৰ সাহিত্যিক মনটোক উপলব্ধি কৰিব পৰা যায়।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাই ৰচনা কৰা সাহিত্যকৃতিক বিষয়বস্তু অনুসৰি তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰিব পাৰি। সেইবোৰ—

- ৰাভা প্ৰবন্ধাৱলী
- গীত আৰু কবিতা
- গল্প
- উপন্যাস
- বুৰঞ্জীমূলক ৰচনা
- ৰাজনৈতিক ৰচনাৱলী
- ৰাজনৈতিক বিচিত্ৰা
- ৰাভাৰ ভাষণাৱলী
- জীৱনী আৰু জীৱন স্মৃতি
- ৰাভাৰ নাটক
- নৃত্য নাটিকা
- সংগীতাংশ
- ৰাভাৰ অন্যান্য ৰচনা আদি।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাই জীৱনৰ মূল্যবান সময়ত জনতাৰ পক্ষত থাকি শোষিত-লাঞ্ছিত, কৃষক-বনুৱা-শ্ৰমিকৰ হৈ কাম কৰিছিল। মূলতঃ বিপ্লৱী ৰাভাই অন্যান্যৰ বিৰুদ্ধে মাত মাতিছিল। তেওঁৰ বিপ্লৱীসত্ত্বক সাহিত্যৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰিছিল। সাম্যবাদৰ পোষকতা কৰা ব্যক্তিজনৰ চিন্তা-চেতনাৰ প্ৰকাশক সাহিত্যৰাজিয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰালত

সুকীয়া স্থান অধিকাৰ কৰিছে।

মিচিং কনেঙ্ৰবিশ্বুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ ৰচিত এখন উপাদেয় উপন্যাস। মিচিং সমাজৰ ভেটিত ৰচিত অৰ্থাৎ জনজাতীয় উপাদানৰ ভেটিত নিৰ্মিত এনে উপন্যাস ৰচোঁতা বিশ্বুৰাভাক ঔপন্যাসিক ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ পিছতে দ্বিতীয়জন বুলি ক'ব পাৰি। উপন্যাসখনত আধাৰ স্বৰূপে আছে এটি প্ৰেমৰ কাহিনী। ডেকা কুমং আৰু গাভৰু পাৰছলীৰ পাৰস্পৰিক প্ৰেমৰ আদৰ্শেৰে উপন্যাসৰ কাহিনীভাগ গঠিত হৈছে। ৰাভাৰ উপন্যাস মিচিং কনেঙ্ৰত সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰৰ মিচিং গাঁৱৰ সহজ-সৰল জীৱনৰ চিত্ৰ ফুটি উঠিছে। মিচিংসকলৰ চাং ঘৰ, সংৰাম জুহাল, কৰাং (জখলা), দুমদুম (ঢোল), পেম্পা (পেঁপা), তাপুং (লাউবাহী) আদিৰ হুবহু আৰু প্ৰাণৱন্ত বৰ্ণনা উপন্যাসখনত পোৱা যায়। তেওঁলোকৰ সাজপাৰ শুৱনি ৰং বিৰঙৰ 'বিবিয়োগ' (মেখেলা) নানা ৰঙৰ ফুলবছা বিবিগাছেং (চাদৰ) আদিৰ বৰ্ণনাৰ বাহিৰেও 'গুংগা' (গগণা) বাদ্যযন্ত্ৰ, আপং (মদ), বানাম অ'ঙ (পোৰা মাছ), আল মাৰ্চি (নিমখ, জলকীয়া) আদিৰ উল্লেখ মিচিংসকলৰ সমাজ জীৱনক ওচৰৰ পৰা দৃষ্টিপাত কৰাত সহায় কৰিছে। তেওঁলোকৰ কৃষি উৎসৱ 'আলি আই লিগাং', আৰাধ্য দেৱতা কাৰ্চি কাটাক, পূজা-পাতল সামাজিক ৰীতি-নীতিৰ বৰ্ণনা দিবলৈয়ো ৰাভাই পাহৰা নাই। উপন্যাসৰ চৰিত্ৰ পাৰছলী, কুমং, গাঁওবুঢ়া, জুনা পেঙ, মিবু, পাৰচলীৰ মাক আদি চৰিত্ৰ মিচিং সম্প্ৰদায়ৰ। (সুভাষ সাহা [সম্পা.]), "গণশিল্পী বিশ্বুৰাভাঃ জীৱন আৰু কৃতি" (অনিল বড়োৰ প্ৰবন্ধ, পৃ. ৬৫)। এইবোৰৰ উপৰি উপন্যাসত মিচিং সম্প্ৰদায়ৰ গণতান্ত্ৰিক অনুষ্ঠান যামে মিমবিৰ আৰু মিচিং ডেকাসকলৰ মিচিং যামে এক বিশেষ চাং আৰু ইয়াৰ ব্যৱহাৰিক তাৎপৰ্যৰ বৰ্ণনাও আছে। পাৰছলী আৰু কুমং, দুয়ো প্ৰগতিশীল মনৰ ডেকা-গাভৰু। দুয়োৰো প্ৰেমৰ বাধা, দেশৰ স্বাধীনতাৰ জোৱাৰ আদিৰ কাহিনীয়ে গতি লাভ কৰিছে। উপন্যাসখনত সাম্যবাদৰ বীজমন্ত্ৰও সিঁচি দিয়া হৈছে। মিচিংসকলৰ ঐক্যবদ্ধ গণতান্ত্ৰিক অভিযানৰ প্ৰচেষ্টাক ৰাভাই উপন্যাসখনৰ সহায়ত দাঙি ধৰিছে।

২.০৩ মিচিং জনজাতীয় জীৱনভিত্তিক অসমীয়া উপন্যাসৰ আভাস :

কাহিনীযুক্ত গদ্যৰ এক বলিষ্ঠ মাধ্যম হ'ল উপন্যাস। উপন্যাসত ব্যক্তি জীৱনৰ সমগ্ৰ সত্তাৰ প্ৰকাশ ঘটে। অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যৰ ইতিহাসত জনজাতীয় জীৱনভিত্তিক উপন্যাস ৰচনাৰ বাট কাটি দিয়ে অসমৰ স্কট ৰজনীকান্ত বৰদলৈয়ে (১৮৬৭-১৯৪০)। বৰদলৈৰ *মিৰিজীৱী* (১৮৯৫) উপন্যাসখন মিচিং জনজাতীয় সমাজৰ ভেটিত ৰচনা কৰা প্ৰথমখন উপন্যাস। উপন্যাসখনত মিচিং জনজাতিৰ এহাল ডেকা-গাভৰুৰ অনবদ্য প্ৰেমৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। লাহে লাহে জনজাতীয় পটভূমিত বহুতো উপন্যাস ৰচনা হ'বলৈ ধৰে। ১৯৪৪ চনত তৰুণ চন্দ্ৰ পামেগামে (১৯২৪-১৯৮৬) *শেষ সীমাত* নামৰ উপন্যাসখন মিচিং জনজীৱনৰ পটভূমিত ৰচনা কৰে। মিচিং সমাজত প্ৰচলিত খেল বা

ফৈদ বিভাজনে মিচিং ডেকা-গাভৰু ঐচেঙ আৰু কাৰমুগৰ প্ৰেমৰ মিলনত কেনেদৰে প্ৰাচীৰ ৰূপে থিয় দিছে তাকে দেখুৱাইছে। লগতে আন এটা উপকাহিনী সংযোগ কৰি তাৰ জৰিয়তে মিচিং সমাজখনত প্ৰচলিত বিভিন্ন সামাজিক দিশবোৰ চিত্ৰিত কৰিছে।

মিচিং জনজাতিৰ পটভূমিক লৈ ভবেন চন্দ্ৰ পেগুৱে দুখনকৈ উপন্যাস ৰচনা কৰে। এখন জীয়া ঢলক ভেটিব কোনে (১৯৮৫) আৰু আনখন ঐয়াও (১৯৮৭)। অসম আন্দোলনৰ আধাৰত ৰচিত জীয়া ঢলক ভেটিব কোনে উপন্যাসখনৰ মাজেদি অসম আন্দোলনৰ বিভিন্ন দিশ, দুৰ্নীতি বিদেশী সমস্যা আদি ৰাজনৈতিক অৱস্থাৰ বাস্তৱ চিত্ৰ সুন্দৰ ৰূপত প্ৰতিফলিত হৈছে। তেওঁৰ দ্বিতীয়খন মিচিং জনজাতিৰ আধাৰত ৰচিত ঐয়াও উপন্যাসখনত ঐয়াও নামৰ এগৰাকী নাৰীৰ কৰুণ জীৱনগাঁথা বৰ্ণিত হৈছে। উপন্যাসখনত মিচিং সমাজৰ বিভিন্ন সামাজিক দিশবোৰ সুন্দৰকৈ উপস্থাপন কৰিছে।

মিচিংসকলৰ সমাজ-সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন দিশবোৰ কাহিনীৰ মাজেদি প্ৰকাশিত হোৱা আন এখন মিচিং জনজাতিৰ পটভূমিত ৰচিত সামাজিক উপন্যাস হৈছে স্বৰ্ণ বৰাৰ সোঁৱণশিৰীত ৰেলৰ উকি (১৯৯০)।

ইন্দ্ৰেশ্বৰ পেগুৰ মিবু (১৯৯২) মিচিং জনজাতিৰ আধাৰত ৰচিত আন এখন সামাজিক উপন্যাস। উপন্যাসখনত মিচিংসকলৰ জাতীয় জীৱনৰ বিভিন্ন দিশ উদ্ভাসিত হোৱাৰ লগতে তেওঁলোকৰ সামাজিক, সাংস্কৃতিক, ৰাজনৈতিক, ধৰ্মীয় সমস্যাবলীয়েও প্ৰাণ পাই উঠিছে। উল্লেখ কৰা উচিত হ'ব যে এই উপন্যাসখনৰ মূল কাহিনী ভাগ লৈ মিগাং নামৰ মিচিং ভাষাত কথাছবি নিৰ্মাণ কৰা হৈছে।

যতীন মিপুনৰ মিকচিজিলি মিচিং ভাষাত ৰচিত আন এখন উল্লেখযোগ্য সামাজিক উপন্যাস। মূল কাহিনীৰ উপৰি একাধিক উপকাহিনীৰ মাজেদি মিচিং সমাজ-সংস্কৃতিৰ এক বাস্তৱ তথা জীৱন্ত চিত্ৰ প্ৰকাশ পাইছে। ইয়াৰ উপৰি মিচিং জনজাতীয় জীৱনভিত্তিক ভালেমান অসমীয়া উপন্যাস লিখি অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰা সকলৰ ভিতৰত নাম ল'ব পাৰোঁ— গণেশ পেগু পঃপূৰ (১৯৮৯), অনিল পাংগিঙৰ আচিন-আজান, কঃয়াদ, জীৱন নৰহৰ ঐকলি (২০০৩), দেৱেন পেগু য়াকা মিৰেম (২০০১), চন্দনা গোস্বামীৰ কোঁয়ুম (২০০৩) ইত্যাদি। অসমত বিভিন্ন জনজাতিৰ পটভূমিক লৈ উপন্যাস ৰচিত হৈছে যদিও তুলনামূলকভাৱে মিচিং জনজাতিৰ পটভূমিত ৰচিত উপন্যাসৰ সংখ্যাই সৰহ।

৩.০০ মিচিং কনেঙ'ত প্ৰতিফলিত সাংস্কৃতিক দিশ :

অসম এখন কৃষি প্ৰধান ৰাজ্য। অতীজৰে পৰা অসমৰ কৃষিজীৱী লোকসকলে কৃষিকাৰ্যৰ বিভিন্ন স্তৰত বিভিন্ন উৎসৱ-পাৰ্বণ পালন কৰি আহিছে। উৎসৱ-পাৰ্বণ লোক জীৱনৰ এৰাব নোৱাৰা অংগ। মিচিংসকল কৃষিজীৱী লোক। মিচিং কনেঙ' উপন্যাসখনত

মিচিংসকলৰ হিয়াৰ আমঠু আলি-আয়ে-লুগাং আৰু পঃৰাগ উৎসৱৰ এটি বৰ্ণনা ঔপন্যাসিকে দাঙি ধৰিছে— ‘মিচিংসকলে আলি-আয়ে-লুগাঙৰ দিনা পুৱাতে ঘৰৰ গৃহস্থই লুগাঙৰ প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী যেনে— হাতত দা, কোৰ, আছধানৰ বীজ লৈ পথাৰলৈ আগবাঢ়ে। এইবোৰ কৰোঁতে সদায় অতি ভক্তি সহকাৰে পালন কৰে যাতে খেতি কৰ্মত কোনো বিঘিনি নঘটে। উপন্যাসত আছে এনেদৰে— “গাঁওবুঢ়াই নিজৰ পথাৰলৈ গৈ পূব চুকত এহাল দীঘল এহাত বহল এবৰ্গহাত মাটি কোৰেৰে খান্দে, মাটিৰ চপৰাবোৰ ভাঙি ফুৰফুৰীয়া কৰে। পূব চুকত ফুল ছিগা পিৰ’ কাঁহিবনৰ আগডাল ভালকৈ পোতে, গুঁজে সেই চহা মাটিডৰাত আছ ধানৰ বিধান কঠিয়াধান জনাই সেৱা ‘চেদী (বেদী) খেলোঁ— পুৰুষ-প্ৰকৃতি; কাৰ্চি কাটাঁক, দেৱ-দেৱী, ‘দএঁপল’, বেলি-জোন, ‘ৰোগীজী মেৰাং’ পোক-পৰুৱা সকলোকে সাক্ষী কৰি সিঁচি দিয়ে আৰু লগে লগে প্ৰাৰ্থনা কৰে” (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ (প্ৰথম খণ্ড) (পৃ. ৬৪৭)। শস্য সিঁচাৰ পাছত প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে— “যি শস্য হ’ব খোজনীয়াক দিম, মগনীয়াক দিম, সাধুক দিম, ভকতক দিম, যি বাকী থাকিব সেয়া নিজৰ এই গাধ শৰীৰক দিম।” (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ (প্ৰথম খণ্ড), পৃ. ৬৪৮)

তদুপৰি মিচিং জনগোষ্ঠীৰ বুকুৰ আপোন আলি-আয়ে-লুগাং উৎসৱটিৰ বিষয়ে সবিশেষ উল্লেখ কৰিছে উপন্যাসখনত :

“আলি’ মানে আলু শিপা, যাই মানে গুটি বা ফল, ‘লিগাং’ মানে সিঁচা পোতা আৰম্ভ কৰা। ‘আলিয়াই লিগাং’ মানে আলু পুতি গুটি সিঁচি খেতি আৰম্ভ কৰা। সেইদিনাৰপৰা খেতি আৰম্ভ।’ (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ)” (প্ৰথম খণ্ড), পৃ. ৬৪৫)

মিচিংসকলৰ আন এটি উৎসৱ পঃৰাগ। অতি মৰমৰ, অতি চেনেহৰ পৰব। এই পৰম্পৰাগত পঃৰাগ উৎসৱৰ বিৱৰণো দিছে ঔপন্যাসিকে এনেদৰে—

“পৰাগ উছৰ.....। এই উছৰ কাৰণে ডেকা-গাভৰুসকলে বৰ হেঁপাহ কৰে, কাৰণ দৰাচলতে তেওঁলোকৰহে উছৰ। সেইকাৰণে দেহেকেহে সিঁহতে পৰাগৰ কাৰণে লাগে.....এমাহৰ পৰা। মৰং ঘৰৰ চাল নতুনকৈ নতুন নতুন খেৰেৰে ছোৱা হয়, মজিয়াত ন-মাটি তুলি ভালকৈ যতনাই সমান কৰি থোৱা হয়। পুৰণি বেৰবোৰ সলাই, নতুনবোৰ লগাই লিপি পুচি সমানকৈ নিমজ চলচলীয়া কৰা হয়। কাষতে এটা ভৰাঁল ঘৰো সজোৱা হয়। তাত সিঁহতে পোৱা ধান, চাউল, মাটি কলাই, ৰঙালাও, কোমোৰা যি পায় সেই ভঁৰালত ভৰাই যতনেৰে থয়।” (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ ৰচনা সম্ভাৰ (প্ৰথম খণ্ড), পৃ. ৬৫৮)

মুৰং ঘৰ মিচিংসকলৰ প্ৰধানকৈ ডেকাসকলৰ সাংস্কৃতিক প্ৰাণ কেন্দ্ৰস্বৰূপ। ‘মিচিং কনেঙ’ত মুৰং ঘৰৰ সবিশেষ পোৱা যায় এনেদৰে— ‘মৰং মিচিং য়ামে’ ডেকাসকলৰ ডেকা চাং-পৰিত্ৰ চাং। পাপ মন লৈ সেই চাঙত উঠিবলৈ কাৰো অধিকাৰ নাই। ই ডেকাসকলৰ শিক্ষাৰ কেন্দ্ৰ। ইয়াতেই সিঁহতে ধাৰ্মিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক সকলো

শিক্ষা লয়। ..... এই চাংঘৰ ৰাজহুৱা নামঘৰৰ দৰে ধৰ্ম-ঘৰো। মুঠতে এই মৰং ঘৰেই মিচিংসকলৰ জীৱন, কলিজাৰ এডুখৰি হিয়াৰ আমঠু। মিচিঙৰ জীৱন ইয়াতেই গঢ় লয়।” (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ (প্ৰথম খণ্ড), পৃ. ৬৫৭)

সৌন্দৰ্য চৰ্চাৰ প্ৰতি মানৱৰ হাবিয়াস অনন্ত, অসীম। যুগ-যুগান্তৰৰপৰা জনসাধাৰণে বিবিধ সাজপাৰৰ লগতে আ-অলংকাৰ পৰিধান কৰি আহিছে। সাজপাৰ, আ-অলংকাৰ এটা জাতিৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ নিৰ্দেশ কৰে। আলোচ্য উপন্যাসখনত মিচিংসকলৰ পৰম্পৰাগত সাজপাৰৰ সঘন উল্লেখ আছে— মিচিং মহিলাসকলৰ চমক লগোৱা ভিন্ন ৰঙীন ফুলাম ‘বিবিয়োগে’, মেখেলা, নানা তৰহৰ নানান ৰঙৰ ফুল বহা বিবিগাছেং চাদৰ আদি সাজপাৰ মনকৰিবলগীয়া।

মিচিং জনগোষ্ঠীৰ লোকসকলৰ মাজত পৰম্পৰাগত খাদ্যসম্ভাৰৰ এক সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আছে। কৃষিজীৱি মিচিংসকলৰ প্ৰধান আহাৰ ভাত। তেওঁলোকৰ খাদ্য সম্ভাৰত মাছ-মাংসৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। মিচিং কনেঙ উপন্যাসত মিচিংসকলৰ পৰম্পৰাগত খাদ্যাভ্যাসৰ সুন্দৰ উপস্থাপন কৰিছে। কৌপাতত দি সিজোৱা ‘পুৰাং’, ‘বানাম্ অঙ’ (পোৰা মাছ), ‘ছন্ন অ’ঙ (শুকান মাছ), ‘আল-মৰ্চি’ (নিমখ-জলকীয়া), ‘প’ৰ আপং’ (ক’লা ছাই মদ) আদিৰ উল্লেখ মিচিংসকলৰ সমাজ জীৱনক ওচৰৰপৰা দৃষ্টিপাত কৰাত সহায় কৰিছে।

লোকজীৱনৰ অংগ স্বৰূপ গীত-নৃত্যৰ লগত বাদ্যযন্ত্ৰৰ অংগাংগী সম্পৰ্ক। প্ৰাচীন কালৰে পৰা ভাৰতবৰ্ষত অন্যান্য অঞ্চলৰ দৰে অসমতো উৎসৱ-অনুষ্ঠানত নৃত্য-গীতৰ লগত বিবিধ বাদ্যযন্ত্ৰৰ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। মিচিংসকলৰ আলি-আয়ে-লুগাং, পংৰাগ উৎসৱত দুমদুম (ঢোল), পেম্পা (পেঁপা), অপুং (লাওবাঁহী), গুংগাং (গগণা) আদি পৰম্পৰাগত বাদ্যযন্ত্ৰৰ সহায়ত জাউৰীয়ে জাউৰীয়ে ঐনিতম গোৱাৰ উল্লেখ উপন্যাসৰ পাতে পাতে পোৱা যায়।

‘দুম দুমৰ তালে তালে ছাবে ছাবে মিচিং গাভৰুসকলে-কঠিয়াতোলা, ভুঁইবোৱা, ধান দোৱা, সূতা কটা, তাঁতবটা, কাপোৰ বোৱা কিমান ধৰণৰ যে নাচ।’ (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ (প্ৰথম খণ্ড), পৃ. ৬৫০)

মিচিংসকলৰ লোকজীৱনৰ অকৃত্ৰিম জীৱন যাত্ৰাৰ পৰিচয় উপন্যাসখনৰ পাতে পাতে পৰিস্ফুট হৈছে। উপন্যাসখনত সোৱণশিৰী নৈৰ পাৰৰ গাঁওখনৰ চাংঘৰবোৰ, জুহাল, খুটাত আওজাই থোৱা হোকাডাল, বিলত ডেকা-গাভৰুৱে সা-সঁজুলি লৈ মাছলৈ যোৱা, সোৱণশিৰী ঘাটত কোনোবাই গা-ধোৱা, কোনোবাই কাপোৰ ধোৱা, বাচন ধোৱা আদি মিচিং সমাজৰ পৰিচিত ছবিখন সুন্দৰ ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে।

মিচিংসকলৰ জনজীৱনৰ বৃহৎ অংশ আৱৰি আছে মৌখিক লোকগীতে। এই লোকগীতবোৰত স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে প্ৰকাশ পায় চহা প্ৰাণৰ আবেগ, অনুভূতিবোৰ। তেনে

এবিধ হৈছে নিচুকনি গীত। *মিচিং কনেঙ্* উপন্যাসখনতো পাৰছলীয়ে বোকোচাৰ
কেঁচুৰাটোক জোকৰি জোকৰি নিচুকনি গীত গাইছে এনেদৰে—

“ওমেওৱা কাপ্য়কা।

পেক্-কউ-আৰে বাদমাদা

বাদয়েমিল কাপলাস্কা-দেই।”

ভাবাৰ্থ ঃ সোণটি ঐ নেকান্দিবা।

কপোতীয়ে উমনি লৈছে, পোৱালি

ফুকা নাই।

ওলালেহে কান্দিবা।” (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ, প্ৰথম খণ্ড, ৬৫১)

বিবাহ হৈছে লোক জীৱনৰ প্ৰাণময় উৎসৱ। ভালপোৱা এক মানসিক সমন্ধ। ‘মিচিং
কনেঙ্’ উপন্যাসত বাল্যবিবাহৰ এটা সমস্যাও দাঙি ধৰিছে। সামাজিক দস্তৰ মতে, ‘মালা
যাৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিয়া হয়, তাই হয় যাৰ যাৰ উদ্দেশ্যে এই মালা— তাৰ যৈণীয়েক।
.....মোক পিন্ধাইছিল,— তেওঁলোকে ভাবে মই তেওঁৰ বোৱাৰীয়েক। তেতিয়া মোৰ
বয়স পাঁচ,— তাচ’ তিৰীমৰাৰ দহ..... আজিও তেওঁলোকৰ বিশ্বাস, মই তাচৰেই
যৈণীয়েক। কেৱল এতিয়া সামাজিক নিয়মে নিয়াৰহে কথা। (বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা
সম্ভাৰ (প্ৰথম খণ্ড), পৃ. ৬৬২) যি সময়ত পাৰছলী এই সন্দৰ্ভত কোনো ধৰণে জ্ঞাত
নাছিল। কিন্তু তাই জ্ঞান হ’বৰ দিন ধৰি কুমঙক ভালপাই আৰু পূৰ্বৰ বিবাহক অস্বীকাৰ
কৰি সামাজিক নিয়ম ভংগ কৰিছে। উপন্যাসখনত বিবাহকেন্দ্ৰীক সামাজিক প্ৰথাই মিচিং
সমাজত দেখা দিয়া সমস্যা দাঙি দেখুৱাইছে।

প্ৰেম, সংঘাত, সংগ্ৰাম আদিৰে পৰিপূৰ্ণ উপন্যাসখনৰ পাতে পাতে উজ্জলি উঠিছে
এখন মিচিং গাঁৱৰ চিত্ৰ। উপন্যাসখনে মিচিংসকলৰ সমাজ তথা জাতিটোৰ বিভিন্ন
সাংস্কৃতিক দিশ আৰু সমস্যাসমূহৰ বিষয়ে পাঠক সমাজক জানিবলৈ দিয়ে। উৎসৱ-
পাৰ্বণ, সাজপাৰ, খাদ্যাভ্যাস, নৃত্য-গীত, ভৌতিক সংস্কৃতি আদি দিশসমূহৰ উল্লেখ
উপন্যাসিকে মিচিং সমাজৰ প্ৰতিফলন কৰাৰ চেষ্টা পৰিলক্ষিত হয়।

৪.০০ উপসংহাৰ ঃ

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা আৰু তেওঁৰ উপন্যাস *মিচিং কনেঙ্* বিষয়টো আলোচনা কৰাৰ
অন্তত কেইটামান সিদ্ধান্ত পোৱা গ’ল। সেইবোৰ—

- ১। বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা এজন সফল উপন্যাসিক নহ’লেও ‘মিচিং কনেঙ্’ উপন্যাস
ৰচনাৰ আঁৰৰ সাহিত্যিক মনটোক বুজিব পাৰি। লগতে এই উপন্যাসখন জনজাতীয়
জীৱনভিত্তিক অসমীয়া উপন্যাস হিচাপে সাৰ্থক সৃষ্টি বুলিব পাৰি।
- ২। উপন্যাসখনৰ মাজেৰে মিচিং সমাজৰ সাংস্কৃতিক আদৰ্শ ধৰি ৰখাৰ প্ৰয়াস কৰিছে।
পৰম্পৰাগত মিচিং সমাজ, সামাজিক প্ৰথা, উৎসৱ-পাৰ্বণ, ৰীতি-নীতি, নৃত্য-

গীত আদি বিশদভাৱে বৰ্ণিত হৈছে।

৩। উপন্যাসখনৰ মাজত ডেকা-গাভৰুৰ প্ৰেমৰ উন্মুক্ত প্ৰকাশ ঘটিছে।

৪। পৰম্পৰাগত আৰু বৰ্ণিল সামাজিক-সাংস্কৃতিক স্থিতিৰে মহিমামণ্ডিত মিচিং সমাজৰ ঐতিহ্যময় দিশবোৰ সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্ৰতো ই সহায় কৰিব পাৰিব বুলি ভাবিবৰ থল আছে।

৫.০০ সামৰণি :

সামৰণিত ক'ব পাৰি আমাৰ আলোচনাই *মিচিং কনেণ্ড্ৰ* উপন্যাসখনত মিচিংসকলৰ সকলো দিশ সামৰি লৈছে বুলিব নোৱাৰি। লোক জীৱন লোক পৰম্পৰা কৃষিজীৱি সমাজৰ লগত জড়িত আৰু উপন্যাস হৈছে আধুনিক যুগৰ সাহিত্য। তথাপি অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্য পৰম্পৰাগত সমাজৰপৰা সম্পূৰ্ণৰূপে আঁতৰি আহিব পৰা নাই। 'মিচিং কনেণ্ড্ৰ' উপন্যাসখনত সমাজ জীৱনৰ ছবি কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে তাকে ইয়াতে বিহংগম দৃষ্টিৰে চোৱাৰহে প্ৰয়াস কৰা হৈছে। □

প্ৰসংগ পুথি :

মুখ্য সহায়ক গ্ৰন্থ :

দাস, যোগেশ। মুখ্য সম্পা। *বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ (প্ৰথম খণ্ড)*। তেজপুৰঃ ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘ, ২০০৮। মুদ্ৰিত।

গৌণ সহায়ক গ্ৰন্থ :

দাস, তিলক : *বিষ্ণুৰাভা এতিয়া কিমান ৰাতি*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৪। মুদ্ৰিত।

দেৱী, হেমলতা। *বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ব্যক্তি আৰু প্ৰতিভা*। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১৬। মুদ্ৰিত।

ভট্টাচাৰ্য, নলিনীধৰ (সম্পা।। *বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা : জীৱন আৰু কৃতি*। গুৱাহাটী : চেতনা প্ৰকাশ, ১৯৮৫। মুদ্ৰিত।

হাজৰিকা, ভূপেন। *বিষ্ণু ককাইদেউ*। গুৱাহাটী : এছ. এইছ. শৈক্ষিক ন্যাস, ২০১৪। মুদ্ৰিত।

হাজৰিকা, সূৰ্য্য। সম্পা।। *ভিন্নজনৰ দৃষ্টিত বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা*। গুৱাহাটী : এছ. এইছ. শৈক্ষিক ন্যাস, ২০০৮। মুদ্ৰিত।

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-219-227

চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰসংগ

চয়নিকা বৰা

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়, ডিব্ৰুগড় - ৭৮৬০০৪

chayanikaborahnlc@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

চলচ্চিত্ৰ হ'ল এক বহুমাত্ৰিক কলা। কলা কেৱল বাস্তৱ তথা প্ৰকৃতিৰ অনুকৰণ নহয়, বাস্তৱ পৃথিৱীৰ ব্যাখ্যাক শিল্পীৰ আবেগ-অনুভূতি-কল্পনাৰে সৃজনাত্মক ৰূপ প্ৰদান কৰি এক স্বতন্ত্ৰ নতুন পৃথিৱীৰ ৰূপায়ণহে ইয়াৰ আদৰ্শ। কলামাধ্যম হিচাপে চলচ্চিত্ৰ সৃষ্টি প্ৰক্ৰিয়াৰ অস্তৰালতো এনেধৰণৰ বিষয়সমূহ জড়িত হৈ থাকে। চলচ্চিত্ৰই সৃষ্টিৰ পাতনিৰে পৰাই সচেতন মহলৰ মাজত এক উৎকণ্ঠাৰ সৃষ্টি কৰি আহিছে আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত এই উৎকণ্ঠাৰ আলমতেই চলচ্চিত্ৰ সম্পৰ্কীয় চিন্তা-চৰ্চাই প্ৰসাৰতা লাভ কৰিছে। অৱশ্যে চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰসংগটো চলচ্চিত্ৰৰ উদ্ভৱৰ সমান পুৰণি নহয়। চলচ্চিত্ৰ চৰ্চাৰ সচেতন প্ৰয়াসেহে চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ তাত্ত্বিক ভিত্তি নিৰ্মাণত অৰিহণা যোগাইছে। চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ তত্ত্বসমূহ চলচ্চিত্ৰৰ ইতিহাসৰ বিভিন্ন স্তৰ তথা বিৱৰ্তনক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ়ি উঠিছে। সময়ৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰো নিত্য-নতুন তত্ত্বৰ উদ্ভাৱন হৈ আছে। প্ৰতিটো তত্ত্বই ভিন্ন দৃষ্টিকোণ সম্বলিত হোৱা বাবে ইয়াৰ আধাৰত চলচ্চিত্ৰৰ ভিন্নমাত্ৰিক অৱলোকন সম্ভৱপৰ হৈ উঠে। অন্যহাতে চলচ্চিত্ৰক শিল্প হিচাপে উপস্থাপন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াক কোনো তত্ত্ববিশেষৰ পৰিসীমাত আবদ্ধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ প্ৰয়োজনত প্ৰশ্নবোধকৰ সৃষ্টি হয়। বৰ্তমান সময়তো চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰাসংগিকতা সম্পৰ্কে

নিৰ্ণায়ক মন্তব্য কৰিব পৰা নাযায়। প্ৰদত্ত গৱেষণা পত্ৰখনত চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰাসংগিকতা তথা ইয়াৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু সীমাবদ্ধতা সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

বীজ শব্দ : কলা, চলচ্চিত্ৰ, চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়ন, তত্ত্ব, তাত্ত্বিক আধাৰ, প্ৰসংগ।

০.১ বিষয়ৰ পৰিচয় :

কলা-মাধ্যম হিচাপে চলচ্চিত্ৰ সৃষ্টিত সমসাময়িক সমাজৰ গতিধাৰা স্ৰষ্টাৰ সৃষ্টি প্ৰক্ৰিয়াৰ সচেতন বা অসচেতন প্ৰেৰণাৰূপে পোৱা যায়। চলচ্চিত্ৰত চলচ্চিত্ৰকাৰৰ চিন্তাধাৰাৰ লগতে প্ৰতিফলিত হয় যুগ ধৰ্ম, যুগ চিত্ৰ আৰু জাতিৰ পৰম্পৰাগত আদৰ্শ। এখন সমাজৰ বৌদ্ধিক, আধ্যাত্মিক বিকাশ, সৌন্দৰ্য চেতনা, কল্পনাৰ বিলাস আদি সকলোখিনি ইয়াৰ মাজেৰে প্ৰকাশ পায়। চলচ্চিত্ৰ মানুহৰ জ্ঞান, অভিজ্ঞতা, কলাত্মক চিন্তা-চৰ্চাৰ প্ৰতিফলন হোৱা হেতুকে ইয়াৰ সুস্থ মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজন আছে। বিশ্ব চলচ্চিত্ৰৰ প্ৰায় সমান্তৰালভাৱেই ভাৰতীয় চলচ্চিত্ৰৰো উদ্ভৱ হয় যদিও এই চলচ্চিত্ৰসমূহ নান্দনিক গুণসমৃদ্ধ তথা ৰুচিবোধসম্পন্ন কলা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত নহয়। প্ৰধানতঃ ব্যৱসায়ধৰ্মী পৌৰাণিক, ঐতিহাসিক, ধৰ্মীয় চলচ্চিত্ৰৰ পয়োভৰ হোৱাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিততেই সমকালীন সময়ত চলচ্চিত্ৰ কলাৰ চৰ্চা প্ৰাসংগিক হৈ উঠা পৰিলক্ষিত নহয়। চলচ্চিত্ৰৰ সঠিক মূল্যায়ন বা গৱেষণামূলক চৰ্চাৰ প্ৰয়াস এই ক্ষেত্ৰখনত বিশেষ সুলভ নহয়। চলচ্চিত্ৰ বিশেষৰ ওপৰত প্ৰদান কৰা মন্বয়ধৰ্মী মন্তব্য বা বিহংগম দৃষ্টিভংগীৰ আলোচনাই চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰখনক সমৃদ্ধ কৰি তুলিব নোৱাৰে। ইতিমধ্যে প্ৰতিষ্ঠিত কোনো তত্ত্বইহে বিষয়বিশেষক গৱেষণাধৰ্মী মান প্ৰদান কৰিব পাৰে। সেয়েহে চলচ্চিত্ৰ বিশ্লেষণৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ লগত প্ৰাসংগিক তত্ত্বসমূহক আধাৰ হিচাপে গ্ৰহণ কৰি অধ্যয়ন কৰ্মটোক অধিক মানবিশিষ্ট আৰু প্ৰত্যয়জনক হিচাপে গঢ়ি তোলাৰ সম্পূৰ্ণ অৱকাশ আছে।

০.২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰসংগ - শীৰ্ষক বিষয়টো অধ্যয়নৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল —

- ক) চলচ্চিত্ৰ বিশ্লেষণৰ বিভিন্ন তত্ত্বসমূহ সম্পৰ্কে অৱগত হোৱা।
- খ) চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰাসংগিকতা স্পষ্ট কৰা।
- গ) এই আধাৰসমূহৰ সীমাবদ্ধতা সম্পৰ্কেও পৰ্যালোচনা কৰা।

০.৩ অধ্যয়ন পৰিসৰ :

প্ৰদত্ত গৱেষণা পত্ৰখনত চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰসংগ বিচাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে কোনো ভৌগোলিক পৰিমণ্ডল তথা বিশ্ব চলচ্চিত্ৰ, ভাৰতীয় চলচ্চিত্ৰ, অসমীয়া চলচ্চিত্ৰ হিচাপে বিভাজন কৰা হোৱা নাই। এক সাৰ্বজনীন কলামাধ্যম হিচাপে চলচ্চিত্ৰক

গ্ৰহণ কৰি ইয়াৰ বিশ্লেষণ তথা গভীৰ বিশ্লেষণত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে সামগ্ৰিকভাৱেহে পৰ্যালোচনা আগবঢ়োৱাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

০.৪ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

গৱেষণা পত্ৰখনত চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ তত্ত্বসমূহৰ বিশ্লেষণৰ ক্ষেত্ৰত মূলতঃ সমীক্ষাত্মক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।

১.০ চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ তাত্ত্বিক আধাৰ :

চলচ্চিত্ৰৰ ক্ৰমাগত বিকাশৰ সমান্তৰালভাৱে চলচ্চিত্ৰ মূল্যায়নৰ ধাৰাটোও শক্তিশালী হৈ উঠা পৰিলক্ষিত হয়। চলচ্চিত্ৰৰ ক্ষেত্ৰখনক কেন্দ্ৰ কৰি কেইবাটাও আন্দোলনে গা কৰি উঠে। এই আন্দোলনসমূহৰ আধাৰতেই চলচ্চিত্ৰৰ অধ্যয়নৰ বিভিন্ন তত্ত্বৰ নিৰ্মাণ হয় আৰু চলচ্চিত্ৰ চৰ্চাই ভিন ভিন মাত্ৰা লাভ কৰে। চলচ্চিত্ৰ সম্পৰ্কে পোন প্ৰথমে গভীৰভাৱে যিসকলে অধ্যয়ন কৰিবলৈ আগবাঢ়িছিল তেওঁলোকৰ লক্ষ্য আছিল লুমিয়েৰ ভাতৃদ্বয়ে ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰ দশকত সৃষ্টি কৰা বৈজ্ঞানিক চমকটোক কেৱল বৈজ্ঞানিক আৱিষ্কাৰ হিচাপে ধৰি নলৈ তাক কলাৰ মৰ্যাদা প্ৰদান কৰা। ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষভাগত চলচ্চিত্ৰৰ উৎপত্তি হয় যদিও কলা হিচাপে সামাজিক মৰ্যাদা প্ৰদান কৰাৰ পৰিৱৰ্তে ইয়াক গতিশীল ফটোগ্ৰাফী বা প্ৰযুক্তিৰ যাদু হিচাপেহে গণ্য কৰা হৈছিল। অৱশ্যে পৰৱৰ্তী সময়ত বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ পৰা চলচ্চিত্ৰ নিৰ্মাণকাৰী দেশবোৰে চলচ্চিত্ৰক বিশুদ্ধ কলা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে অহোপুৰুষাৰ্থ কৰে আৰু ইয়াৰ নান্দনিক সৌন্দৰ্য সৃষ্টিত মনোনিবেশ কৰে। বিংশ শতিকাৰ প্ৰথম-দ্বিতীয় দশকৰ ভিতৰতেই তেওঁলোকৰ প্ৰচেষ্টা সফল পৰিগণিত হয় আৰু বিশ্বৰ সচেতন বিদ্বৎ মহলে চলচ্চিত্ৰক প্ৰযুক্তি নিৰ্ভৰ স্বতন্ত্ৰ সুকুমাৰ কলা হিচাপে স্বীকৃতি প্ৰদান কৰে। কেমেৰাৰ সহায়ত বাস্তৱক তুলি ধৰাটো সম্ভৱ হোৱাৰ লগে লগেই সেই বাস্তৱক নিজা নিজা ধৰণে ব্যাখ্যা কৰাৰো সুবিধা সৃষ্টি হ'ল। সেয়েহে চলচ্চিত্ৰক সপ্তম শিল্পৰ মৰ্যাদা দিবলৈ শিল্পহিতৈষী তথা সচেতন মহলৰ মাজত প্ৰয়াস আৰম্ভ হয় আৰু সফলো হয়।

পাশ্চাত্য নন্দনতত্ত্বৰ ঐতিহ্যগত ধাৰণা অনুসৰি কলা প্ৰকৃতিৰ বাস্তৱ অনুকৃতি। এই পৰম্পৰাগত বাস্তৱবাদী ধাৰণাৰ সৈতে পৰৱৰ্তী সময়ত সমালোচকসকলে সহমত প্ৰদৰ্শন নকৰি কয় যে, কলা মাধ্যম হিচাপে চলচ্চিত্ৰৰ আদৰ্শ প্ৰকৃতি বা বাস্তৱৰ কেৱল অনুকৰণ হোৱাৰ পৰিৱৰ্তে বাস্তৱ চিত্ৰায়ণৰ আধাৰত এক সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ নতুন এক পৃথিৱীৰ ৰূপায়ণহে কলাৰ আদৰ্শ হোৱা উচিত। চলচ্চিত্ৰৰ তত্ত্বক বৌদ্ধিক মৰ্যাদা প্ৰদান কৰা প্ৰথমজন তাত্ত্বিক বুলি আন্দ্রে ব্যাজাক কোৱা হয়। ব্যাজাক ৰচনাসমূহত বাস্তৱৰ ব্যাখ্যা ব্যাপ্ত ৰূপত পোৱা যায়। তেওঁ বাস্তৱৰ মনস্তাত্ত্বিক দিশৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। তেওঁৰ মতে নাটকৰ দৰে চলচ্চিত্ৰৰ স্থান বিন্যাস কাল্পনিক নহয় অৰ্থাৎ চলচ্চিত্ৰত

স্থান বিন্যাসৰ বাস্তৱতাক উপেক্ষা কৰিব নোৱাৰি। ব্যাজাৰ তত্ত্ব অনুসৰি চলচ্চিত্ৰৰ বাস্তৱতা বৈজ্ঞানিক বাস্তৱতাৰ পৰিৱৰ্তে এক প্ৰকাৰ কল্প-বাস্তৱতা। ইয়াত পৰিচিত পৃথিৱীখনৰ প্ৰতিচ্ছবিক পুনৰ সৃষ্টি কৰা হয়। অৰ্থাৎ প্ৰকৃত বাস্তৱ আৰু সেই বাস্তৱাশ্ৰয়ী প্ৰতিৰূপেই হৈছে ব্যাজাৰ তত্ত্বৰ মূল ভিত্তি। ব্যাজাৰ এক উদ্ধৃতি অনুসৰি — 'The cinema is an idealist phenomenon. The concept men had of it existed so to speak fully armed in their minds, as if in some platonic heaven and what strikes us most of all is the obstinate resistance to matter to ideas rather than of any help offered by techniques to the imagination of researches. (দাস ৩৯)

বিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকটো হ'ল চলচ্চিত্ৰৰ নানা ধৰণৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ সময়। সেই সময়ত কাহিনীৰ একমাত্ৰিক তথা সৰলৰৈখিক গতিক ব্যাহত কৰি এক নতুন মাত্ৰা প্ৰদান কৰে সম্পাদনা নামৰ এক নতুন পদ্ধতিয়ে। চাৰ্জি আইজেনষ্টাইনে সম্পাদনাক নন্দনতাত্ত্বিক মৰ্যাদা প্ৰদান কৰাত সহায় কৰিলে। আইজেনষ্টাইনে মন্তাজৰ জৰিয়তে চলচ্চিত্ৰৰ সম্পাদনা ৰীতিলৈ এক অভূতপূৰ্ব পৰিৱৰ্তন কঢ়িয়াই আনে। অৱশ্যে মাৰ্কিন চলচ্চিত্ৰ নিৰ্মাতা থ্ৰিফিথে সৃষ্টি কৰা মন্তাজ আৰু ৰাছিয়ান চলচ্চিত্ৰ নিৰ্মাতা লেভ কুলেছভে সুদীৰ্ঘকাল পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা চলোৱা মন্তাজক পৰৱৰ্তী সময়ত আইজেনষ্টাইনে এক তাত্ত্বিক মৰ্যাদা প্ৰদান কৰে। “তেওঁৰ মন্তাজৰ অৰ্থ আছিল সংঘাত। দুই বিপৰীত দৃশ্যৰ সংঘাতৰ পৰিণতিত যি এক তৃতীয় নতুন ৰূপৰ জন্ম হয় সেইটোই মন্তাজ। মন্তাজৰ উদাহৰণ দিবলৈ সততে নাম লোৱা হয় আইজেনষ্টাইনৰ এখন সৰ্বকালৰ শ্ৰেষ্ঠ ছবি বেটলস্মিথ পটেমকিনৰ, য'ত ওডেচাৰ চিৰি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে অত্যন্ত শিল্পসন্মত ৰূপ।” (দাস ৩৯) আইজেনষ্টাইন মাৰ্ক্সীয় দ্বন্দ্বিক বস্তুবাদত বিশ্বাসী আছিল আৰু কেমেৰাৰ জৰিয়তে বাস্তৱৰ উপস্থাপনত তেওঁ অধিক গুৰুত্ব দিছিল। অৱশ্যে বাস্তৱৰ ছবছ প্ৰতিফলন তেওঁৰ চলচ্চিত্ৰ ৰীতিৰ পৰিপন্থী বুলি সমালোচকসকলে মন্তব্য কৰে। এনেদৰেই দ্বন্দ্বিক মন্তাজৰ সৃষ্টি হোৱা বুলি ক'ব পাৰি। আইজেনষ্টাইনৰ ফিল্ম ফৰ্ম আৰু ফিল্ম চেপ শীৰ্ষক গ্ৰন্থত এই সম্পৰ্কে পোৱা যায়। একে সময়তে সমান্তৰালভাৱে জাৰ্মান চলচ্চিত্ৰৰ প্ৰতিফলিত হোৱা জীৱন আৰু বাস্তৱতাই সামাজিক বিসংগতি, ৰাজনৈতিক অৱক্ষয় আদি সমাজ-বাস্তৱতাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশসমূহ এৰাই চলা পৰিলক্ষিত হয়। কলাৰ এনেধৰণৰ মনোভংগীয়ে বাস্তৱৰ গভীৰ মূল্যায়নক বাধাগ্ৰস্ত কৰি তোলাৰ লগতে জাৰ্মান সমাজ আৰু ৰাজনীতিৰ অৱনতিৰ সূচনা কৰিলে।

জাৰ্মান অভিব্যক্তিবাদ আৰু ছোভিয়েট দ্বন্দ্বিক বাস্তৱতাৰ বিপৰীতে চলচ্চিত্ৰ বাস্তৱবাদী আদৰ্শৰ এক নতুন ধাৰাৰ সৃষ্টি হয়। চল্লিছৰ দশকত যুদ্ধ বিধ্বস্ত ইটালীত উদ্ভৱ হোৱা এই ধাৰা অনুসৰি বাস্তৱ প্ৰকৃতাৰ্থত কোনো পূৰ্বনিৰ্ধাৰিত সামাজিক সাঁচৰ প্ৰতিফলনৰ পৰিৱৰ্তে সমসাময়িক পৰিস্থিতিৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰতিফলন মাত্ৰ। জাৰ্মান

অভিব্যক্তিবাদৰ ষ্টুডিঅ'ৰ কৃত্ৰিম পৰিৱেশ, কৃত্ৰিম নাটকীয় অভিনয় ইত্যাদি কৌশলৰ পৰিৱৰ্তে ইটালীৰ এই বাস্তৱবাদীধাৰাই অপেছাদাৰী অভিনেতাৰ বাস্তৱানুগ অভিনয়, ষ্টুডিঅ'বৰ্জিত পৰিৱেশ তথা লোকেচনত চিত্ৰগ্ৰহণ ইত্যাদিক সামৰি লয়। মনোৰঞ্জনৰ পৰিৱৰ্তে কোনো গভীৰ আদৰ্শ আৰু বিভিন্ন চেতনাৰ কলাগত ৰূপায়নেই মূল আদৰ্শ হোৱা ইটালীৰ এই নব্য বাস্তৱবাদী ধাৰাক চলচ্চিত্ৰ মাধ্যমৰ জৰিয়তে চীজাৰ জাভাৰ্ভিনি, ৰোজেলিনী, ডি ছিকা, ভিছকণ্টি ইত্যাদি চলচ্চিত্ৰকাৰসকলে বিকাশ ঘটায়।

ঊনবিংশ শতিকাৰ মাজভাগত ফ্ৰান্সত চলচ্চিত্ৰৰ ক্ষেত্ৰখনৰ এদল লেখক সমালোচকক কেন্দ্ৰ কৰি 'কাহিয়েৰ ডু চিনেমা'(Cahiers Du Cinema)ৰ দৰে শক্তিশালী মুখপত্ৰৰ প্ৰচাৰ হয়। চলচ্চিত্ৰৰ তত্ত্ব নিৰ্মাণত এই পত্ৰিকাৰ বৰঙনি অপৰিসীম বুলিব পাৰি। আন্দ্রে ব্যাজেঁ, ট্ৰুফুট, গডাৰ্ড, ৰোমাৰ আদিৰ দৰে পৰিচালক তথা সমালোচকসকলৰ চলচ্চিত্ৰ সমালোচনাৰ নীতিটোক জনা গৈছিল La politique Des Auteurs অথাৎ The Authors Policy হিচাপে, য'ত কিছুমান নিৰ্বাচিত চলচ্চিত্ৰকাৰৰ চলচ্চিত্ৰ নিৰ্মাণৰ ৰীতি সম্পৰ্কে সমালোচনা কৰা হৈছিল। তেওঁলোকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে যে, এখন চলচ্চিত্ৰৰ সম্পূৰ্ণ কৰ্তৃত্ব পৰিচালকজনৰ ওপৰত ন্যস্ত থাকে। তেওঁলোকে পৰিচালকজনক চলচ্চিত্ৰ এখনৰ মূল লেখক(Auteur) হিচাপে অভিহিত কৰিব বিচাৰে। গল্প বা উপন্যাস এখন ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত লেখকজনৰ যি ভূমিকা, চলচ্চিত্ৰ এখনৰ ক্ষেত্ৰতো পৰিচালকজনে একেধৰণৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। চলচ্চিত্ৰ সমালোচনাৰ এই নতুন তত্ত্বটো লেখকতত্ত্ব (Auteur Theory) হিচাপে পৰিচিত হ'ল। Auteur শব্দটো মূলতঃ ফৰাচী ভাষাৰ। ইয়াৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হ'ল Author। অক্সফৰ্ড অভিধানৰ অৰ্থ অনুসৰি Auteur মানে হ'ল 'A film director whose personal influence and artistic control over his or her films are so great that he or she may be regarded as their author, and whose films may be regarded collectively as a body of work sharing common themes or techniques and expressing an individual style or vision', 'A musician or other artist who retains a high degree of independent artistic control over his or her work'। '১৮৯৬ চনত এই পদটো প্ৰথমবাৰেৰ বাবে ফ্ৰান্সত সুৰকাৰ(composer)ক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল।' (Source: The Chicago School of Media Theory) ক্ৰমান্বয়ে এই পদটো চলচ্চিত্ৰৰ তত্ত্ব(Film Theory)ৰ ক্ষেত্ৰতো ব্যৱহাৰ হ'বলৈ ধৰে।

চলচ্চিত্ৰৰ ধ্ৰুপদী তত্ত্ব আৰু আধুনিক তত্ত্বৰ মাজত সেতু বন্ধনস্বৰূপে জা মিত্ৰিক উল্লেখ কৰিব পাৰি। তেওঁ চলচ্চিত্ৰ সম্পৰ্কীয় এটা সম্পূৰ্ণ তত্ত্ব সৃষ্টি কৰাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। চলচ্চিত্ৰৰ সকলো ফৰ্ম আৰু ষ্টাইল সামৰি ল'ব পৰাকৈ তত্ত্ব এটাৰ নিৰ্মাণ আৰু সেই তত্ত্বৰ প্ৰায়োগিক দিশতো তেওঁ গুৰুত্ব দিছিল। "মিত্ৰিৰ মতে চলচ্চিত্ৰ এটা ভাষা,

কিন্তু কথিত ভাষাতকৈ ভিন্ন। তেওঁৰ মতে ভাষা এই কাৰণেই যে, ইয়ো যোগাযোগৰ মাধ্যম। চলচ্চিত্ৰই ইয়াৰ বাবে প্ৰতীক ব্যৱহাৰ কৰে যিয়ে এক বিশেষ ভাব বহন কৰে। বাস্তৱ আৰু চিত্ৰপ্ৰতিমাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোতে তেওঁ আদৰ্শবাদৰ পৰা ফালৰি কাটি আহি বস্তুবাদৰ পিনে ধাৰমান হৈছে।” (দাস ৪০)

বাস্তৱবাদী চলচ্চিত্ৰৰ ধ্ৰুপদী অভিধাৰণাসমূহ পৰৱৰ্তীসময়ত কেইবাজনো সমালোচকে নাচক কৰিছে আৰু চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰখনত আধুনিক অভিধাৰণাৰ সংযোগ ঘটাইছে। কলিন মেককেইৱে চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ অন্তৰ্গত কৰি লোৱা এই ধাৰণাসমূহৰ ভিতৰত ৰাজনৈতিক আদৰ্শ, লিংগগত দৃষ্টিকোণ, মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণ ইত্যাদি বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। “বাস্তৱৰ উন্মোচন চলচ্চিত্ৰৰ প্ৰাথমিক কৰ্তব্য’, ব্যাজাৰ এই মত মেককেইৱে গ্ৰহণ নকৰে। তেওঁৰ নব্য মাৰ্ক্সবাদী দৃষ্টিভংগী হ’ল, সামাজিক-ৰাজনৈতিক বিভিন্ন অৱস্থানৰ পৰা উদ্ভূত বিভিন্ন বিৰোধাত্মক বাগধাৰাৰ ফলত সৃষ্টি চলচ্চিত্ৰত যি সত্য উদ্ভাসিত হয়, সি ব্যাজা কথিত পূৰ্ণাংগ সত্যৰ ধাৰণাৰ পৰা পৃথক।” (বৰুৱা ১৫) লাঁকাৰ ফ্ৰয়েড-উত্তৰ মনোবিশ্লেষণৰ সূত্ৰৰ আঁত ধৰি মেককেইৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছে যে, দৰ্শকৰ বাস্তৱতা দৃষ্টিগ্ৰাহ্য বাহ্যিক বাস্তৱতানহয়। বাস্তৱতা হ’ল বিশেষ সামাজিক-ৰাজনৈতিক স্থিতিত দৰ্শক আৰু চলচ্চিত্ৰৰ মাজত হ’ব পৰা বিভিন্ন ধৰণৰ আন্তঃক্ৰিয়াৰ ৰূপ বিশেষ।

শেহতীয়াকৈ বিগত কেইটামান দশকত প্ৰবল হৈ উঠা সাহিত্যৰ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদী তত্ত্ব আৰু সমালোচনাই চলচ্চিত্ৰ ক্ষেত্ৰখনকো প্ৰভাৱিত কৰিছে আৰু ইয়াৰ আধাৰত চলচ্চিত্ৰৰ বাস্তৱতাকো নতুনকৈ বিশ্লেষণ কৰি চোৱাৰ প্ৰয়াস কৰা পৰিলক্ষিত হৈছে। মাৰ্কিন মাৰ্ক্সবাদী সাহিত্য-তাত্ত্বিক ফ্ৰেড্ৰিক জেইমচনৰ মতে উত্তৰ আধুনিক সমালোচনা আৰু আন্তঃপাঠ বিশ্লেষণে চলচ্চিত্ৰ মাধ্যমক ছপা মাধ্যমৰ ঘনিষ্ঠ কৰি তুলিছে। চিহ্নবিজ্ঞানৰ প্ৰবক্তা ফাৰ্ডিনাণ্ড দ্য চ্যুৰে ভাষাতত্ত্বক বিজ্ঞানৰ এটি প্ৰশাখা হিচাপে গণ্য কৰাৰ লগে লগে কাহিনীধৰ্মী সাহিত্য আৰু দৃশ্যমাধ্যমৰ তুলনামূলক অধ্যয়নৰ নতুন দিশৰ সূচনা হয়। পৰম্পৰাবাদী চলচ্চিত্ৰৰ তাত্ত্বিকসকলে কলা আৰু প্ৰকৃতি, সমাজ আৰু বাস্তৱতা আদি ধাৰণা বা প্ৰপঞ্চসমূহ যি অৰ্থৰে গ্ৰহণ কৰিছিল নতুন তাত্ত্বিকসকলে তাৰ লগত ন ন ধাৰণাৰ সংযোগ সাধনাৰ প্ৰয়াস কৰিলে। সাহিত্য পাঠৰ এই নতুন দৃষ্টিভংগীয়ে আন্তঃক্ষেত্ৰৰ্তী অধ্যয়নৰো বাট মুকলি কৰে। সাংস্কৃতিক ধাৰণাসমূহৰ উদ্ভাৱনাৰ পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত লেভি ষ্ট্ৰাছ, বাৰ্থ আদিয়ে ভাষা আৰু ভাষাতত্ত্বক আহিলাৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। অন্যহাতে সমাজ বিজ্ঞানী, দাৰ্শনিক মিটেল ফুকোৱে সাংস্কৃতিক বিশ্লেষণৰ বাবে সামাজিক ইতিহাসক ব্যৱহাৰ কৰিলে। সাহিত্য-সাংস্কৃতিৰ এই নতুন আৰু বৈচিত্ৰময় তাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীসমূহ ক্ৰমে চলচ্চিত্ৰৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰলৈও সম্প্ৰসাৰিত হয় আৰু এই ক্ষেত্ৰখনক প্ৰভাৱিত কৰে।

২.০ তাত্ত্বিক আধাৰ প্ৰয়োগৰ প্ৰাসংগিকতা :

উত্তৰ কালৰে পৰা চলচ্চিত্ৰ নামৰ এই কলামাধ্যমটোৱে বিভিন্ন সচেতন মহলৰ মাজত এক উৎসুকতাৰ সৃষ্টি কৰি আহিছে। এই উৎসুকতাৰ উৎস বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ

হ'লোও এই উৎসুকতাৰ পৰাই চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ পথটোৰ ক্ৰমগতিৰ সূচনা হয় বুলি ক'ব পাৰি। সময়ৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে বিভিন্ন সমাজ-সাংস্কৃতিক বিৱৰ্তনৰ প্ৰেক্ষাপটত চলচ্চিত্ৰক বিশ্লেষণৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰিল। চলচ্চিত্ৰ এখনৰ সঠিক তথা বিশদ বিশ্লেষণৰ বাবে চলচ্চিত্ৰৰ পাঠটোৰ লগতে ইয়াৰ দৃশ্যৰূপ আৰু সমগ্ৰ চলচ্চিত্ৰখনত জড়িত হৈ থকা বিভিন্ন দিশৰ আলোচনা কৰাটো অত্যন্ত প্ৰয়োজন। চলচ্চিত্ৰ হ'ল এবিধ জটিল সংমিশ্ৰিত কলা। ইয়াৰ সাহিত্যিক ভিত্তি, সংলাপৰ সৌন্দৰ্য, শব্দ আৰু সংগীতৰ অনুৰাগ, আলোকচিত্ৰ, সম্পাদনা আদি কাৰিকৰী কৌশলৰ প্ৰয়োগ আৰু প্ৰতীক, চিত্ৰকল্প আদি উপাদানৰ ব্যৱহাৰ — চলচ্চিত্ৰ এখন অন্তৰ্লীণ এই সকলো অন্তৰংগ উপাদানৰ যুক্তিপূৰ্ণ ব্যাখ্যা চলচ্চিত্ৰৰ বিশ্লেষণত অতি প্ৰয়োজন। এই উপাদানসমূহৰ গুণ আৰু ত্ৰুটি, তাৰ সফলতা, বিফলতা, ব্যৰ্থতা, সম্ভাৱনা আদি সকলোখিনি বিশ্লেষণ কৰি দেখুওৱাটো বিশ্লেষক তথা সমালোচকৰ দায়িত্ব। এইধৰণৰ আলোচনা সম্পন্ন হৈ উঠিব পৰাকৈ চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ আকাৰতত্ত্ব (Formalism), পৰিচালকক মূল স্ৰষ্টা হিচাপে গণ্য কৰি পৰিচালকৰ দৃষ্টিভংগীক দৰ্শক পাঠকৰ বোধগম্য হোৱাকৈ লেখকতত্ত্ব (Auteur Theory) নামৰ তাত্ত্বিক আধাৰ দুটা অতি প্ৰাসংগিক। অন্যহাতে চলচ্চিত্ৰ এখনৰ লগত জড়িত হৈ থকা চিহ্ন বা প্ৰতীক, যাক চলচ্চিত্ৰৰ ভাষা হিচাপে অভিহিত কৰিব পাৰি ইয়াৰ অধ্যয়নৰ বাবে চিহ্নতত্ত্ব (Semiotics) ৰ প্ৰয়োগ বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। চলচ্চিত্ৰ যিহেতু এখন সমাজ-বাস্তৱৰ অনুকৃতিস্বৰূপ সেয়েহে চলচ্চিত্ৰৰ অন্তৰ্নিহিত সমাজখন বিশ্লেষণ, চলচ্চিত্ৰৰ সামাজিক ভূমিকা ইত্যাদি বিষয়সমূহো অধ্যয়ন কৰাৰ প্ৰাসংগিকতা আছে। প্ৰসিদ্ধ চলচ্চিত্ৰ নিৰ্মাতা আমাৰ দেশৰ চলচ্চিত্ৰ সমালোচকৰ প্ৰতি কৰা এটা মন্তব্যত উল্লেখ কৰিছে যে— “এই সমালোচকসকল ইমানেই অশিক্ষিত আৰু ছবি সম্পৰ্কে তেওঁলোকৰ জ্ঞান ইমানেই উপৰৱৰ্তা যে, এওঁলোকে দৰ্শকক সম্পূৰ্ণৰূপে দিকভ্ৰান্ত কৰে। ইয়াৰ এটা কাৰণ বোধহয় এই যে, তেওঁলোকে অন্যান্য শিল্প, নিজৰ দেশৰ আৰু সভ্যতাৰ ইতিহাস আৰু বিভিন্ন সমাজ-বিজ্ঞান সম্বন্ধে একেবাৰেই অজ্ঞ। এওঁলোকে বোধহয় ছবিৰ বাহিৰে আন একো বিষয়তেই কোনো উৎসাহ বিচাৰি নাপায়।” (শৰ্মা ৫৫) চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ সমাজতাত্ত্বিক বিশ্লেষণত মনোনিবেশ কৰিলোহে ঘটকৰ এই মন্তব্য অপ্ৰাসংগিক হিচাপে গণ্য কৰাৰ যুক্তিযুক্ততা থাকিব। গতিকে চলচ্চিত্ৰৰ বিশাল পৰিব্যাপ্তিক যিকোনো এটা আধাৰে সম্পূৰ্ণতা প্ৰদান কৰিব নোৱাৰে যদিও প্ৰতিটো দিশৰ সূক্ষ্ম বিশ্লেষণৰ ক্ষেত্ৰত এই আধাৰসমূহৰ অৱশ্যেই প্ৰাসংগিকতা আছে।

৩.০ তাত্ত্বিক আধাৰ প্ৰয়োগৰ সীমাবদ্ধতা :

চলচ্চিত্ৰৰ পৰিচালক আন্দেই তাৰকভস্কিয়ে মন্তব্য কৰিছে — “চলচ্চিত্ৰৰ তত্ত্ব গ্ৰন্থসমূহ অধ্যয়ন আৰু পুনৰাধ্যয়নৰ পৰা মই এই সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছো যে এইবোৰৰ কোনোটোৱেই মোক সন্তুষ্ট কৰিব নোৱাৰে, বৰঞ্চ মোৰ নিজৰ যুক্তি আগবঢ়াবলৈহে প্ৰলুব্ধ কৰে।” (দাস ৪০) এই মন্তব্যৰ আঁত ধৰি উল্লেখ কৰিব পাৰি যে চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ নিৰ্বাচিত তত্ত্বৰ

আধাৰত আগবঢ়োৱা বিশ্লেষণ তত্ত্বসমূহে সামৰি লোৱা পৰিসৰতে সীমাবদ্ধ হৈ ৰয়। যিহেতু কোনো এটা তত্ত্বই কোনো নিৰ্দিষ্ট দিশতহে বিশেষ গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে সেয়ে তাত্ত্বিক আধাৰৰ ভিত্তিত বিশ্লেষণ অধিক প্ৰাসংগিক তথা বিজ্ঞানসন্মত হ'লেও অধ্যয়ন একমুখী বা একমাত্ৰিক হৈ পৰে। উদাহৰণস্বৰূপে লেখকতত্ত্বৰ প্ৰসংগ উত্থাপন কৰিব পাৰি। চলচ্চিত্ৰ শিল্পটো এককভাৱে সম্পাদনযোগ্য নহয়, ই দলীয়ভাৱে সম্পাদন হয়। চিত্ৰনাট্যৰ পৰা চিনেমেট'গ্ৰাফীলৈকে সকলো কাম পৰিচালকে অকলশৰীয়াকৈ কৰাটো সম্ভৱ নহয়। সেয়ে তেওঁ কলা-নিৰ্দেশক, চিনেমেট'গ্ৰাফাৰ, সম্পাদক, সংগীত পৰিচালক, গায়ক, অভিনেতা— এই সকলোৰে ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিবলগীয়া হয়। তৎসত্ত্বেও কেৱল পৰিচালকৰ কৰ্তৃত্বক স্বীকাৰ কৰাৰ বাবেই লেখকতত্ত্ব (Auteur Theory) ই বাকীসকল শিল্পীক প্ৰত্যাখ্যান কৰি চলে। আনকি এই তত্ত্বই কেতিয়াবা এজন ভাল পৰিচালকৰ হাততো এখন নিম্নমানৰ চলচ্চিত্ৰ নিৰ্মাণ হোৱা আৰু এজন তুলনামূলকভাৱে বেয়া পৰিচালকৰ হাতত ভাল চলচ্চিত্ৰ এখন নিৰ্মাণ হ'ব পৰা সম্ভাৱনাকো নস্যাত্ কৰে। এনে বহু কাৰণত লেখকতত্ত্ব (Auteur Theory) সমালোচনাৰ সন্মুখীন হৈছে। এই তত্ত্বই চলচ্চিত্ৰ এখনৰ লগত জড়িত বিভিন্ন সামাজিক প্ৰসংগ-অনুষংগ তথা সাধাৰণতে চলচ্চিত্ৰ এখনক প্ৰভাৱিত কৰা বিভিন্ন দিশ যেনেঃ পৰিচালকজনৰ ব্যক্তিগত জীৱন আৰু জীৱন সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগী, তেওঁৰ সমকালীন সামাজিক ব্যৱস্থা ইত্যাদিসমূহ এৰাই চলিব বিচাৰে।

অন্যহাতে সমাজ-বাস্তৱৰ আহিলা স্বৰূপে চিহ্নতত্ত্বক কেন্দ্ৰীয় গুৰুত্ব প্ৰদান কৰাৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰশ্নৰ উত্থাপন হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। যিহেতু এখন সমাজৰ সাংস্কৃতিক উৎপাদন আৰু ইয়াৰ পৰিমণ্ডল সৃষ্টিক প্ৰভাৱিত কৰে আৰ্থ-সামাজিক, ৰাজনৈতিক ইত্যাদি কাৰণসমূহে। পাঠৰ বিশ্লেষণত অৰ্থৰ চিহ্নতাত্ত্বিক প্ৰকাশৰ ওপৰত দিয়া গুৰুত্বই যি সাংস্কৃতিক ধাৰণা তথা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰে তাত এই কাৰকসমূহৰ তাৎপৰ্যৰ অৱনতি ঘটে বা লোপ পায়। এনে ক্ষেত্ৰত বাস্তৱতাৰ স্বৰূপটোও সলনি হৈ পৰে। দৃশ্যমান পৃথিবীখনৰ বাহ্যিক ৰূপটোৱেই প্ৰকৃততে বাস্তৱতা নহয়। এনে বাহ্যিক ৰূপ বা সম্পৰ্কৰ গভীৰত অহৰহ ক্ৰিয়াশীল বিভিন্ন সামাজিক-ৰাজনৈতিক সম্পৰ্কৰ সঠিক বিশ্লেষণৰ মাজতহে বাস্তৱৰ প্ৰকৃত স্বৰূপটো পৰিস্ফুট হৈ উঠে। মুঠৰ ওপৰত তত্ত্বৰ উৎপত্তি আৰু ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত ভৌগোলিক আৰু সাংস্কৃতিক সীমাৰেখাৰ প্ৰভাৱ বিৰাজমান। সেয়েহে চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নেই হওক বা অন্য কলাৰ অধ্যয়নেই হওক তাত্ত্বিক ভিত্তি এটাৰ নিৰ্মাণ আৰু ইয়াৰ প্ৰয়োগ অতি প্ৰাসংগিক যদিও ই সহজসাধ্য নহয়।

৪.০ উপসংহাৰ :

চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নত তাত্ত্বিক আধাৰৰ প্ৰসংগ — শীৰ্ষক বিষয়টো অধ্যয়নৰ শেষত উপনীত হোৱা সিদ্ধান্তসমূহ এনেধৰণৰ —

ক) চলচ্চিত্ৰৰ উদ্ভৱ কালৰেপৰা বিভিন্ন সময়ত চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ বাবে নানা তাত্ত্বিক ভিত্তিৰ

প্রতিষ্ঠা হৈ আহিছে। প্রতিটো আধাৰেই নিজা নিজা যুক্তিৰে চলচ্চিত্ৰ অধ্যয়নৰ বাবে এক স্বকীয় পৰিমণ্ডলৰ সৃষ্টি কৰে।

- খ) চলচ্চিত্ৰৰ প্ৰণালীবদ্ধ তথা পুংখানুপুংখ আৰু বিদ্যায়তনিক বিশ্লেষণৰ বাবে এই তাত্ত্বিক আধাৰসমূহৰ প্ৰাসংগিকতা অৱশ্যেই স্বীকাৰ্য। ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ জৰিয়তে চলচ্চিত্ৰ সম্পৰ্কে কৰা সাধাৰণীকৰণ মন্তব্য হ্রাস কৰিব পৰা যায়।
- গ) এই তাত্ত্বিক আধাৰসমূহে নিজে সৃষ্টি কৰি লোৱা পৰিসৰতে সীমাবদ্ধ হোৱা বাবে ইয়াৰ জৰিয়তে হোৱা অধ্যয়ন একমাত্ৰিক হোৱাৰ অধিক সম্ভাৱনাই গা কৰি উঠে।
- ঘ) চলচ্চিত্ৰ মাধ্যমটোৱেই পাশ্চাত্যৰ সৃষ্টি সেয়ে ইয়াৰ চিন্তা-চৰ্চা আৰু চিন্তা-চৰ্চাৰ লগত জড়িত ভিত্তিসমূহো পাশ্চাত্যপ্ৰসূত। গতিকে ভাৰতীয় তথা প্ৰাচ্যৰ চলচ্চিত্ৰসমূহৰ অধ্যয়নত এনে কিছুসংখ্যক তত্ত্বৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত ভৌগোলিক আৰু সাংস্কৃতিক সীমাৰেখাই প্ৰভাৱ পেলোৱাটো স্বাভাৱিক। □

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী :

অসমীয়া :

- গোহাঁই, হীৰেন। *চলচ্চিত্ৰ আৰু বাস্তৱতা*। গুৱাহাটী : পদাতিক প্ৰকাশন, ২০১৬। প্ৰকাশিত।
ডেকা, জয়ন্ত। *চলচ্চিত্ৰৰ চিন্তা-চৰ্চা*। মঙ্গলদৈ : শেৰালী ডেকা, এল.এন বেজবৰুৱা ৰোড, ১৯৯৪। প্ৰকাশিত।
দত্ত, উৎপল। *চলচ্চিত্ৰ - সময়.সমাজ.নন্দনতত্ত্ব*। গুৱাহাটী : ৰূপকাৰ ফিল্ম ফেষ্টিভেল, ২০১৩। প্ৰকাশিত।
দাস, মুগেন চন্দ্ৰ। সম্পা। *চিত্ৰ-চিন্তা*। গুৱাহাটী : গুৱাহাটী চিনে ক্লাব, ২০০৭। প্ৰকাশিত।
দাস, মুগেন চন্দ্ৰ। সম্পা। *চিত্ৰ-চিন্তা*। গুৱাহাটী : গুৱাহাটী চিনে ক্লাব, ২০১৪। প্ৰকাশিত।
বৰপূজাৰী, মনোজ। *জ্যোতিপ্ৰসাদৰ পৰা জাহ্নু-জংদাও আৰু অন্যান্য*। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১৬। প্ৰকাশিত।
বৰুৱা, পদুম। *চলচ্চিত্ৰ প্ৰসংগ*। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১৯৯২। প্ৰকাশিত।
বৰুৱা, ৰাজীৱ আৰু অন্যান্য। সম্পা। *চিত্ৰ-চিন্তা*। গুৱাহাটী : গুৱাহাটী চিনে ক্লাব, ২০১১-১৩। প্ৰকাশিত।
বৰুৱা, মাধুৰিমা। সম্পা। *চিত্ৰ-চিন্তা*। গুৱাহাটী : গুৱাহাটী চিনে ক্লাব, ২০১৫-১৬। প্ৰকাশিত।
শৰ্মা, অপূৰ্ব। *অসমীয়া চলচ্চিত্ৰৰ ছাঁ-পোহৰ*। গুৱাহাটী : আঁক-বাক, ২০১৪। প্ৰকাশিত।

ইংৰাজী :

- Barpujari, Manoj & Garima Kalita. *Perspectives on Cinema of Assam*, Guwahati : Gauhati Cine Club, 2007. Print.
Brand, Wiley. *Film Studies for Dummies*, New Delhi : Wiley India Pvt. Ltd, 2015. Print.
Goss, Brian Michel. *Global Auteurs*, United States : Peter Lang Publishing Inc, 2009. Print.
Heyward, Susan. *Cinema studies : The Key Concepts*, Routledge, 2000. Print.
The Chicago School of Media Theory, <http://www.lucian.uchicago.edu> >keyword

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-228-233

ৰামায়ণ আধাৰিত অসমীয়া নাট- লক্ষ্মীদেৱ কৃত ৰাৱণ বধ : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

কবিতা কোঁচ

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, নাজিৰা মহাবিদ্যালয়

Email : kabitakonch1@gmail.com

সংক্ষিপ্তসৰ

ভাৰতীয় আদিকাব্য ৰামায়ণে জন্মগ্ৰে পৰা ভাৰতীয় সাংস্কৃতিক জীৱনক প্ৰভাৱিত কৰি আহিছে। ভাবানুবাদ, মূলানুবাদ ইত্যাদি বিভিন্ন অনুদিত ৰূপৰ উপৰি ৰামায়ণৰ বিষয়বস্তু আৰু চৰিত্ৰসমূহক ভেটি কৰিও বিভিন্ন সাহিত্য সৃষ্টি হৈছে। ভাৰতীয় অন্যান্য প্ৰান্তীয় ভাষা-ভাষী সকলৰ দৰে অসমতো শিলালেখ, তাম্ৰলেখৰ সময়ৰ পৰাই ৰামকথাই বৰ্তমানলৈও প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আছে। সাহিত্যৰ অন্যান্য ঠালৰ লগতে নাট্য সাহিত্যৰো এক বহুল অংশ ৰামকথাই আগুৰি আছে। মধ্যযুগত কবি, নাট্যকাৰ শংকৰদেৱে ৰামবিজয় নাটৰ জৰিয়তে অসমীয়া ৰামায়ণী নাট্যধাৰাৰ আৰম্ভণি কৰে আৰু পিছত তেওঁৰ অনুকৰণতেই মধ্যযুগতেই কেইবাখনো ৰামায়ণভিত্তিক নাট ৰচিত হয়। ইয়াৰ ভিতৰত লক্ষ্মীদেৱ আতাকৃত ৰাৱণবধ নাটখনি অন্যতম। গৱেষণাপত্ৰখনিত বিশ্লেষণাত্মক আৰু ঐতিহাসিক পদ্ধতিক আশ্ৰয় কৰি ৰাৱণবধ নাটৰ সাহিত্যগুণসমূহ ফঁহিয়াই চোৱা হৈছে।

সূচক শব্দ : অসমীয়া ৰামায়ণ নাট, লক্ষ্মীদেৱ, ৰাৱণবধ।

ভূমিকা :

ভাৰতীয় সাহিত্যত 'আদিকবি' হিচাপে খ্যাত বাঙ্গালীকিত *ৰামায়ণে* জন্মলগ্নৰে পৰা ভাৰতীয় সাংস্কৃতিক জীৱনত বিভিন্ন দিশত প্ৰভাৱ পেলাই আহিছে। ৰামায়ণৰ জনপ্ৰিয়তা আজিও অব্যাহত। ভাবানুবাদ, মূলানুবাদ ইত্যাদি বিভিন্ন অনূদিত ৰূপৰ উপৰিও ৰামায়ণৰ বিষয়বস্তু আৰু চৰিত্ৰসমূহক ভেটি কৰিও বিভিন্ন সাহিত্য সৃষ্টি হৈছে। ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰান্তীয় ভাষা-ভাষীসকলৰ দৰে অসমতো শিলালেখ, তাম্ৰলেখৰ সময়ৰ পৰাই ৰামকথাই বৰ্তমানলৈও প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আছে। মধ্যযুগত (প্ৰায় ১৩০০-১৮৩০ মানলৈ) ৰচিত *ৰামবিজয়েই* হৈছে ৰামায়ণ আধাৰিত প্ৰথম নাট। নাটখনিৰ নাট্যকাৰ শংকৰদেৱ। তেওঁৰ অনুকৰণতেই মধ্যযুগত আন কেইবাখনো নাট ৰচিত হৈছে। সেইসমূহৰ ভিতৰত লক্ষ্মীদেৱ কৃত *ৰাৱণবধ* এখন জনপ্ৰিয় নাট আছিল বুলি বিভিন্ন ঐতিহাসিক সাক্ষ্যই প্ৰমাণ দিয়ে। *ৰাৱণবধ* নাটৰ বিষয়ে এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়নেৰে গৱেষণাপত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

গৱেষণাৰ তথ্য আৰু পদ্ধতি :

আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰোঁতে মুখ্য সমল হিচাপে শ্ৰী শ্ৰীনৰোৱা বালিসত্ৰৰ পৰা প্ৰকাশিত কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামী সম্পাদিত *নৰোৱা আতাসকলৰ নিৰ্বাচিত নাট* গ্ৰন্থখন লোৱা হৈছে। গ্ৰন্থখনিত নগাঁও জিলাৰ বালিসত্ৰত সংৰক্ষিত লক্ষ্মীদেৱকৃত *ৰাৱণবধ* নাটখনি ছপাৰূপত প্ৰকাশিত হৈছে।

আলোচনাৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা গৌণসমলৰ বাবে বিভিন্ন প্ৰবন্ধপুথি, জীৱনীগ্ৰন্থ, আলোচনা ইত্যাদিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

গৱেষণাৰ ঐতিহাসিক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিক আশ্ৰয় কৰি গৱেষণাপত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

আলোচনা পত্ৰখনিৰ উদ্দেশ্য :

লক্ষ্মীদেৱ কৃত জনপ্ৰিয় নাট *ৰাৱণবধ* বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়নৰ জৰিয়তে নিম্নোলিখিত দিশসমূহ উন্মোচিত হ'ব বুলি উদ্দেশ্য আগত ৰাখি আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰা হৈছে —

- (ক) লক্ষ্মীদেৱৰ জীৱন আৰু কৃতি সম্পৰ্কে চমু আভাস পোৱা যাব।
- (খ) মধ্যযুগত ৰচিত ৰামায়ণভিত্তিক নাটসমূহৰ বিষয়ে আভাস পোৱা যাব।
- (গ) অসমীয়া নাট্যজগতত 'ৰাৱণবধ' নাটখনিৰ স্থান নিৰূপণৰ বাবে নাটকখনিৰ বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন কৰা হ'ব।

গৱেষণাৰ পৰিসৰ :

প্ৰধানকৈ মঞ্চত ৰূপায়ণ কৰিবৰ বাবে নাট ৰচনা কৰা হয়। অভিনয়ৰ যোগেদি পৰিৱেশিত নাটকৰ দৃশ্য আৰু শ্ৰাব্য দুয়োটা গুণ থকাৰ বাবে তাক দৃশ্যকাব্য বোলে।

সাহিত্যৰূপে নাটক পাঠ্যগুণসম্পন্ন। সেয়েহে নাটকৰ দুটা পাঠস্বীকাৰ কৰা হয়। এটা পৰিৱেশ্য পাঠ্য (performance text) আৰু আনটো সাহিত্য পাঠ (litesary text)। প্ৰথমে সাহিত্য পাঠৰূপে নাটক এখন ৰচিত হওঁতে তাত বিষয় বা কাহিনী, কাহিনী ৰূপায়ণৰ বাবে চৰিত্ৰ আৰু কাহিনী আগবঢ়াই নিবৰ বাবে আৰু চৰিত্ৰৰ বিকাশৰ বাবে সংলাপ তথা সুশ্ৰাৱ্য আৰু অৰ্থপূৰ্ণ কৰিবৰ বাবে অলংকাৰ, প্ৰতীক আদি শোভাবৰ্দ্ধক আৰু তাৎপৰ্য বৰ্দ্ধক উপাদান সংযোগ কৰা হয়। এই সকলোবোৰৰ সমাহাৰত এখন নাটকৰ সাহিত্য পাঠ সম্পূৰ্ণ হৈ উঠে। সেই পাঠটিকে অভিনয় উপযোগী কৰি তুলিবৰ বাবে ছাঁ-পোহৰ, সাজ-পোছাক, আ-অলংকাৰ, আচবাব-পত্ৰ, নৃত্য-বাদি আদি দৃশ্যসজ্জা আৰু ৰূপসজ্জাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। নাটকৰ পৰিচালক তথা অভিনেতা আৰু স্থান-কাল ভেদে দৰ্শকৰ ৰুচি অনুযায়ী মধ্যয়নৰ সময়ত অভিনেতাই সংলাপৰো সাল-সলনি ঘটাব পাৰে। সেয়েহে পৰিৱেশ্য পাঠৰ মূল্যায়ণ কৰিবলৈ যাওঁতে তেনে বিষয়সমূহো অধ্যয়নৰ আওতাৰ ভিতৰত সামৰি ল'ব লগীয়া হয়। কিন্তু আলোচ্য গৱেষণা পত্ৰত সংগীত আৰু অভিনয় উপযোগী শাস্ত্ৰীয় উপাদানসমূহ আঁতৰাই থৈ *ৰাৱণবধ* নাটৰ কেৱল সাহিত্য-পাঠটিৰ অধ্যয়নহে কৰা হ'ব।

ৰাৱণবধ নাটৰ নাট্যকাৰ লক্ষ্মীদেৱ :

দামোদৰ দেৱৰ উপৰিপুৰুষ ভদ্ৰদেৱ আৰু ভৱানীদেৱীৰ ঔৰষত ১৭৭৫ চনত ৰামপুৰ সত্ৰত লক্ষ্মীদেৱ ভূমিস্থ হৈছিল। তেখেতৰ শৈশৱ পিতামহ ৰামদেৱ স্থাপিত ৰামপুৰ সত্ৰতে পাৰ হৈছিল। যৌৱনত তেওঁ ৰামপুৰ সত্ৰ এৰি বালিসত্ৰলৈ আহে আৰু দামোদৰ আতাৰ পিছৰে পৰা পৰিত্যক্ত হৈ ৰোৱা বালিসত্ৰক সঞ্জীৱিত কৰি তোলে। সত্ৰত ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰাৰ উপৰিও সাংগঠনিক দিশতো তেখেত পাৰ্গত আছিল। বালিসত্ৰত সংস্কাৰ কৰা উপৰিও বিভিন্ন স্থানত হৈ শংকৰী সংস্কৃতিৰ প্ৰচাৰ কৰাই লক্ষ্মীদেৱৰ জীৱনৰ ব্ৰত আছিল। তেওঁ কেইবাখনো নাট ৰচনা কৰাৰ লগতে বহু সংখ্যক গীত ৰচিছিল। তেওঁ এগৰাকী সুকণ্ঠী গায়ক, সংগীতজ্ঞ আৰু নৃত্য উদ্ভাৱক আছিল। ১৮৫৮ চনৰ আহাৰ মাহৰ শুক্লা দ্বিতীয়া তিথিত এইগৰাকী নাট্যকাৰৰ মহাপ্ৰয়াণ ঘটে। তেখেতৰ দ্বাৰা ৰচিত নাটকেইখন হ'ল — *কুমাৰ হৰণ*, *গোৱৰ্দ্ধন যাত্ৰা*, *জন্মযাত্ৰা*, *ৰাৱণবধ*, *সিদ্ধুৰা যাত্ৰা* আৰু *হৰমোহন*। নাটসমূহৰ উপৰিও তেওঁ বহুতো গীত পদো ৰচনা কৰিছিল। নাটসমূহত তেখেতে কেতবোৰ নতুন ৰাগৰ ব্যৱহাৰ কৰালৈ চাই তেখেতৰ সংগীত শাস্ত্ৰত থকা বিস্তৃত জ্ঞানৰ পৰিচয় পোৱা যায়। ইয়াৰ উপৰি *সাত্ৰত তত্ৰ* নামৰ এখন তাত্বিক আৰু *বৈষ্ণৱাত্মিক* নামৰ পদ পুথিৰ জৰিয়তে লক্ষ্মীদেৱৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ পৰিচয় পোৱা যায়।

ৰাৱণবধ নাট : বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন :

ৰাৱণবধ নাটখনি শংকৰদেৱৰ নাটৰ আৰ্হিতেই ৰচনা কৰা এখন অংকীয়া শৈলীৰ নাট। নাটমন্দিৰ মূল *ৰামায়ণ*ৰ 'লংকাকাণ্ড'। অংকীয়া নাটসমূহৰ বিষয়বস্তুক 'আধিকাৰিক' আৰু 'প্ৰাসংগিক' হিচাপে দুটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পৰাৰ দৰে এই নাটখনৰ বিষয়বস্তুকো

ভাগ কৰিব পাৰি। নাটখনৰ বিষয়বস্তুৰ আধিকাৰিক অংশবোৰ এনেধৰণৰ—

ৰামচন্দ্ৰৰ দ্বাৰা লংকাৰ চাৰিওপাশ বেটি ধৰাৰ পাছৰ দূত হিচাপে অংগদক ৰাৱণৰ ওচৰলৈ প্ৰেৰণ, অঙ্গদক বন্দী কৰিবলৈ চাৰিজন বীৰক বধি বীৰত্বৰে অঙ্গদৰ দ্বাৰা ৰামলৈ বাৰ্তাবহন, ৰামৰ দ্বাৰা সমূহ বানৰ সেনালৈ ৰাৱণৰ বিপক্ষে যুদ্ধযাত্ৰা, মেঘনাদ, অকম্পন আদি চতুৰঙ্গ সেনাক ৰাৱণৰ দ্বাৰা যুদ্ধলৈ প্ৰেৰণ, যুদ্ধত অঙ্গদৰ হাতত মেঘনাদৰ পৰাজয় আৰু অগ্নিত আহুতি প্ৰদানৰ দ্বাৰা দিব্যৰথ লাভ আৰু অলক্ষিতে বথত উঠি ৰাম-লক্ষ্মণক উদ্দেশ্যি বাণ নিষ্ক্ষেপণ আৰু নাগপাশেৰে ৰাম-লক্ষ্মণক বন্দী, গৰুড়ে আহি নাগ ভক্ষণ কৰি ৰাম-লক্ষ্মণক সুস্থ কৰি তোলা, বানৰ সেনাৰ পুনৰ যুদ্ধ প্ৰস্তুতি আৰু ৰাৱণৰ দ্বাৰা ধূম্ৰাক্ষ, বজ্ৰদংষ্ট্ৰ, প্ৰহস্ত, প্ৰজংঘ, সুপ্ৰতপ্ন, কালমুখ, বৃকাসুৰ আদিক যুদ্ধলৈ প্ৰেৰণ আৰু যুদ্ধত এই সকলো বীৰৰ মৃত্যু, ৰাৱণৰ পাত্ৰমন্ত্ৰী সমঘিতে যুদ্ধলৈ যাত্ৰা, হনুমন্ত, সুগ্ৰীৱ আৰু নীলৰ লগত ৰাৱণৰ যুদ্ধ আৰু আটাইকেইজন বীৰৰ পৰাস্ত হোৱাত লগত ৰাৱণৰ যুদ্ধ আৰু যুদ্ধত ৰাৱণৰ ছত্ৰভংগ, কুণ্ডকৰ্ণৰ নিদ্ৰাভংগ আৰু যুদ্ধত গৈ মৃত্যুবৰণ, ৰাৱণৰ দ্বাৰা পুত্ৰ দেৱাস্তক, নৰাস্তক ত্ৰিশিৰা আৰু অতিকায়-ক যুদ্ধলৈ প্ৰেৰণ আৰু যুদ্ধত মৃত্যুবৰণ, কুণ্ড-নিকুণ্ড মকৰাক্ষ আদিৰো মৃত্যু। ইন্দ্ৰজিতৰ লগত লক্ষ্মণৰ যুদ্ধ আৰু ইন্দ্ৰজিতৰ দেহাৱসান। পুত্ৰশোকত ব্যাকুল ৰাৱণৰ পুনৰ যুদ্ধযাত্ৰা আৰু প্ৰচণ্ড বিক্ৰমেৰে যুঁজাৰ পিছত ৰামে প্ৰেৰণ কৰা ব্ৰহ্মাস্ত্ৰত ৰাৱণৰ মৃত্যু।

নাটখনিত কথাবস্তুৰ প্ৰাসংগিক অংশ হিচাপে মুৰ্ছিত ৰাম-লক্ষ্মণক সীতাক দেখুওৱা আৰু সীতাৰ বিলাপত ত্ৰিভাতাৰ বুজনি, ইন্দ্ৰজিতৰ দ্বাৰা মায়াসীতাৰ বধ আৰু ৰাম-লক্ষ্মণৰ বিলাপত বিভীষণৰ বুজনি, ৰাৱণ বধৰ অন্তত ৰামৰ দ্বাৰা বিভীষণক লংকাৰ ৰাজপথত অধিষ্ঠিতকৰণ, সীতাৰ অগ্নিপৰীক্ষা ইত্যাদি অংশ নাট্যকাৰে গ্ৰহণ কৰিছে।

ৰাৱণবধ নাটত স্থান আৰু ঘটনাৰ ঐক্য ৰক্ষিত হৈছে যদিও সময়ৰ ঐক্য ৰক্ষিত হোৱা নাই। সময়ৰ ঐক্য অনুসৰি নাটত কেৱল মাত্ৰ এদিনৰ ঘটনা বৰ্ণিত হ'ব লাগে। কিন্তু ৰাৱণ বধ নাটত এছোৱা দীঘলীয়া সময়ৰ যুদ্ধ বৰ্ণনা আছে। নাটখনত কেৱল লংকাৰ ৰজা ৰাৱণৰ লংকাপুৰীত হোৱা ঘটনাৰাজিৰ বৰ্ণনাৰ দ্বাৰা স্থানৰ ঐক্য ৰক্ষিত হৈছে। চৰিত্ৰসমূহৰ বৰ্ণনা আৰু কাম-কাজৰ দ্বাৰা ৰাৱণ বধৰ মূল উদ্দেশ্যলৈ যোৱাত নাট্যকাৰ সফল হৈছে আৰু সেয়েহে ঘটনাৰ ঐক্য ৰক্ষিত হৈছে।

ৰাৱণবধ নাটখন অন্যান্য অংকীয়া নাটৰ দৰেই নান্দী শ্লোকৰে আৰম্ভ হৈছে। নান্দীৰ পিছত নাট্যকাহিনীৰ আভাস সম্বলিত 'অপিচ' অংশ সংযোগ কৰা হৈছে। নান্দীগীত 'জয়জয় ৰঘুবৰ ৰাম' সুহাই ৰাগৰ। অৱশ্যে প্ৰৱেশৰ গীতত 'নাট' ৰাগৰহে ব্যৱহাৰ কৰিছে। নাটৰ শেষত ব্যৱহৃত 'অযোধ্যাপুৰে চলে ৰামৰে' গীতৰ তাল 'খৰমান' যদিও শংকৰদেৱৰ কালীদমন আৰু পাৰিজাত হৰণ নাটৰ দৰে 'কল্যাণ'ৰ পৰিৱৰ্তে 'পূৰ্বী' ৰাগহে নাট্যকাৰে সংযোগ কৰিছে।

বাৰণবধত নান্দী শ্লোককে ধৰি মুঠ ঊনচল্লিশটা শ্লোক আছে। শ্লোকবোৰৰ স্ৰষ্টা নাট্যকাৰ নিজেই। ত্ৰয়োদশ সংখ্যক শ্লোকত ব্যৱহৃত ‘বজ্ৰদংষ্ট্ৰ হতং’ — এই শব্দ দুটাহে বাৰ্মীকিৰ *ৰামায়ণ* লংকাকাণ্ডৰ চতু পঞ্চাশ সৰ্গৰ ছয়ত্ৰিশ সংখ্যক শ্লোকৰ পৰা লোৱা হৈছে। নান্দীশ্লোকত ৰঘুকুল শিৰোমণি ৰামৰ প্ৰশস্তি কৰা হৈছে। ‘অপিচ’ অংশৰ শ্লোকটো দহশাৰীৰ। কাহিনীৰ বিভিন্ন অংশ যেনে — ইন্দ্ৰজিতক যুদ্ধৰ বাবে আদেশ, মায়াসীতাৰ বধ, বাৰণবধ ইত্যাদিত একোটাকৈ শ্লোক দিয়া হৈছে। নাটখনিত ব্যৱহৃত সংস্কৃত শ্লোকসমূহ অত্যন্ত সুন্দৰ আৰু নিখুত। ইয়ে নাট্যকাৰৰ সংস্কৃত শ্লোক নিৰ্মাণত সিদ্ধহস্ততাৰ পৰিচয় বহন কৰে। নাটখনৰ নান্দী শ্লোকৰ ছন্দ ‘বসন্ততিলকা’ হে; ‘শাদূলবিক্ৰীড়িত’ নহয়। বাকীশ্লোকসমূহত পুষ্পিতাথা, শাদূলবিক্ৰীড়িত, উপেন্দ্ৰবজ্ৰা, ইন্দ্ৰ বজ্জা আৰু অনুষ্টুপ ইত্যাদি ছন্দৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে।

একুৰি বাৰটা গীতেৰে বাৰণবধ সমৃদ্ধ। গীতৰ ৰাগসমূহ এনেধৰণৰ — আশোৱাৰী, এমৎকল্যাণ, কাৰুণ্যকেন্দাৰ, কামোদ, কানাড়া, গৌৰী, জয়শ্ৰী, তুৰ, তুৰবসন্ত, নাট, নাটমল্লাৰ, মাছৰ, শ্ৰী, শ্ৰীগান্ধাৰ, শাৰঙ্গ আৰু সুহাই ইত্যাদি। নাটখনত ব্যৱহৃত তালসমূহ হ’ল — একতালি, ছুটকলামান, জাতিমান, ধৰণজাতি, পৰিতাল, মাথজতি আৰু ৰূপক। নাটৰ গীতসমূহ প্ৰথম এশাৰী, দুশাৰী বা তিনিশাৰী ‘প্ৰঃ’ বুলি দিয়াৰ পিছৰ অংশ ‘পদ’ বুলি উল্লেখ আছে। এইখিনি গৈয় অংশৰ পদ। এই গীতখিনি বিভিন্ন ছন্দত ৰচিত যদিও ‘পদ’ বুলিয়েই কোৱা হৈছে। এনে পদসমূহ বহুঠাইত লক্ষ্মীদেৱৰ নিজৰ ভণিতা পোৱা গৈছে। কোনো কোনো ঠাইত নাট্যকাৰে নিজৰ নাম ‘লক্ষ্মীনাথ’ আৰু কোনো ঠাইত ‘লক্ষ্মীকান্ত’ বুলি উল্লেখ কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে, ইন্দ্ৰজিতৰ সৈতে লক্ষ্মণৰ যুঁজত লক্ষ্মণে আঘাত, কষ্ট পোৱা বুলি ৰামে কৰা বিলাপৰ গীতত লক্ষ্মীদেৱে লিখিছে —

“সুন্দৰ শৰীৰে দেখো অসংখ্যাত ঘাৰ।

দেখি কি বুলিবে মোক সুমিত্ৰা মাৰ।।

হৃদয় ঢাকুৰি কান্দে দেৱ ৰঘুপতি।

কহ লক্ষ্মীনাথে হৰি পদ মোৰ গতি।।”(গোস্বামী / সম্পা, পৃঃ ২০০)

গৈয় পদসমূহৰ উপৰিও ‘পদ’ বা ‘পয়াৰ’ ছন্দত ৰচিত পাচখণ্ড ‘পদ’ নাটখনিত আছে।

কাহিনী আগবঢ়াই নিওঁতে ব্যৱহৃত গীতৰ উপৰিও নাটখনিত তিনিটা বিলাপগীত সংযোজিত হৈছে। তিনিওটা গীতেই মুক্তাৱলী ছন্দৰ। প্ৰথমটো বিলাপগীত সীতাৰ মুখত দিয়া হৈছে। মেঘনাদৰ শৰত অচেতন ৰাম-লক্ষ্মণক আকাশ মাৰ্গেৰে দৰ্শনৰ পিছত ৰামচন্দ্ৰৰ গুণ বৰ্ণাই সীতাই এই বিলাপ কৰিছে। দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় বিলাপটো মন্দোদৰীৰ। দ্বিতীয়টো পুত্ৰ ইন্দ্ৰজিতৰ মৃত্যুত আৰু তৃতীয়টো বাৰণ বধ হোৱাৰ পিছত বাৰণৰ গুণ বৰ্ণাই কৰা বিলাপ।

অংকীয়া শৈলীৰ অন্য নাটৰ দৰে ‘মংগলাচৰণ’ আৰু ‘মুক্তিমংগল’ — দুয়োটা

ভটিমাই নাটখনিত আছে। মংগলাচৰণ ভটিমাই দশাক্ষৰী ছন্দৰ আৰু ইয়াত তিনিকুৰি শাৰী আছে। মুক্তিমংগল ভটিমাৰ পদ সংখ্যা দুকুৰি দহোটা।

প্ৰায় অদৰ্শতাত্ত্বিক চৰিত্ৰৰে ৰাৱণবধ নাটখনি গঠিত হৈছে। মূল চৰিত্ৰসমূহৰ ভিতৰত — ৰামচন্দ্ৰ, ৰাৱণ, লক্ষ্মণ, হনুমন্ত, সুগ্ৰীৱ, নীল, অঙ্গদ, জাম্বৱন্ত, ইন্দ্ৰজিত, বিভীষণ আদি। স্ত্ৰী চৰিত্ৰসমূহৰ ভিতৰত — সীতা আৰু ৰাৱণপত্নী 'মন্দোদৰী' চৰিত্ৰই নাটকীয় কাহিনীৰ গতিময়তাত বিশেষভাৱে সহায় কৰিছে। নাটখনিত চিত্ৰিত ৰামচন্দ্ৰ এফালে ঈশ্বৰ, আনফালে সৰ্বসাধাৰণ মানৱীয় গুণেৰে সমৃদ্ধ মানুহ। ৰাৱণ, ইন্দ্ৰজিত আদি চৰিত্ৰত ঔদ্ধত্য, শৌৰ্য-বীৰ্য আৰু দাস্তিকতাৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। নাটখনিত অতি কম সময়ৰ বাবে আত্মপ্ৰকাশ কৰা চৰিত্ৰকেইটা হ'ল — কুম্ভকৰ্ণ, অতিকায়, মকৰাঙ্ক, ধুম্ৰাঙ্ক আদি। কম সময়ৰ বাবে আত্মপ্ৰকাশ কৰা এইকেইটা চৰিত্ৰও নাট্যকাৰৰ সুনিপুণ হাতৰ পৰশত উজ্জ্বল হৈ উঠিছে। নাটখনিত মূল চৰিত্ৰসমূহ উপৰিও বানৰ সেনা আৰু ৰাক্ষস সেনাৰ নামহীন অলেখ চৰিত্ৰৰ সন্নিৱেশ ঘটিছে। এই নামহীন চৰিত্ৰসমূহৰ মুখত সংলাপ নাই।

সামৰণি :

লক্ষ্মীদেৱৰ 'ৰাৱণবধ' নাটখনিৰ বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়নৰ জৰিয়তে দেখা গ'ল যে, নাটখনিৰ কথাবস্তু ৰামায়ণ আধাৰিত যদিও ইয়াক নাট্যৰূপ দিওঁতে নাট্যকাৰে প্ৰয়োগ কৰা গীত, শ্লোক, পদ, সংলাপ ইত্যাদিয়ে নাট্যকাৰৰ সাহিত্য নিপুণতাৰ প্ৰত্যয় জন্মায়। সাহিত্য গুণৰ উপৰিও নাটখনিৰ ঐতিহাসিক মূল্যও অপৰিসীম, কিয়নো উত্তৰ শংকৰীযুগত শংকৰী শৈলীৰে ৰচিত হৈ এখন উল্লেখযোগ্য ৰামায়ণ আধাৰত নাট। জনপ্ৰিয় আৰু বহুল পৰিচিত ৰামায়ণৰ কথাংশক নাটৰ কাহিনীবস্তু হিচাপে লৈও শিল্পগুণ আৰু মৌলিকতা অটুত ৰাখি নাট্যকাৰে নাটখন দৰ্শক - পাঠকৰ হৃদয়গ্ৰাহী কৰি তুলিব পাৰিছে। □

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী :

কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামী (সম্পা)। *নৰোৱা আতাসকলৰ নিৰ্বাচিত নাট*। নৰোৱা : নৰোৱা বালি সত্ৰ পৰিচালনা সমিতি, ২০১৩। প্ৰকাশিত।

দেৱগোস্বামী, সাৰদানন্দ। *নাট্যকাৰ লক্ষ্মীদেৱ জীৱন আৰু কৃতি*। গুৱাহাটী : বাণীমন্দিৰ, ২০০৪। প্ৰকাশিত।

নাথ, ধ্ৰুৱজ্যোতি। *ৰামকথা আশ্ৰয়ী অসমীয়া সাহিত্য*। গুৱাহাটী : পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ, ২০১৪। প্ৰকাশিত।

শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰ নাথ। *অসমীয়া নাট সাহিত্য*। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ, ২০১০। প্ৰকাশিত।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ :

Aristotle. Poetics. 1st Edition. Finger Print, Prakash Books India Pvt. Ltd., New Delhi, 2019 - Published.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-234-239

কামৰূপীয়া ঢুলীয়া : এক পৰিৱেশ্য কলা

ড° লুতুমণি বেগম

অসমীয়া বিভাগ, ছয়গাঁও মহাবিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসাৰ

পৰিৱেশ্য কলা হিচাপে কামৰূপীয়া ঢুলীয়া অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা জনসমাজৰ মাজত এক সুকীয়া আসন দখল কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। কিছুমান পুৰণি ঢুলীয়া গীতৰ লিখিত ৰূপ নথকাত বৰ্তমান আমাৰ সমাজৰ পৰা হেৰাই যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। পুৰণি কামৰূপীয়া ঢুলীয়া, দেওধনী, ওজাপালি আদি লোকনাট্য অনুষ্ঠানৰ পৰাই নাট্য-চৰ্চাৰ পাতনি মেলা বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। ঢুলীয়া ভাওনাত ঘাই ঢুলীয়াই নাচি-নাচি মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰি বিষয়বস্তু আগবঢ়াই লৈ যায়। আনহাতে এই অনুষ্ঠানটিৰ জৰিয়তে সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহকে আমোদ প্ৰদান কৰা পৰিলক্ষিত হয়।

সূচক শব্দ : ঢুলীয়া, পৰিৱেশ্য কলা, লোকনাট্য।

প্ৰস্তাৱনা :

পৰিৱেশ্য কলা গীত, নৃত্য আৰু অভিনয়ৰ সংযুক্ত কলা। অসমীয়া সমাজত পৰম্পৰাগতভাৱে প্ৰচলিত পৰিৱেশ্য কলাৰ মাজত বিভিন্ন সাংস্কৃতিক উপাদানৰ সমাহাৰ দেখিবলৈ পোৱা যায়। গীতৰ ভাৱ-অনুভূতি আৰু লয় আদিৰ চাক্ষুস ৰূপকেই নৃত্য বোলে। নৃত্য গীত আৰু অভিনয় সম্বলিত নাটকীয় উপাদানেৰে জনগণৰ অন্তৰ জয় কৰিব পৰাটোতেই পৰিৱেশ্য কলাৰ সাৰ্থকতা নিৰ্ভৰ কৰে।

বিষয়বস্তুৰ উদ্দেশ্য :

লোকনাট্য পৰম্পৰা সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত ঢুলীয়া অনুষ্ঠানটিয়ে প্ৰচুৰ ইন্ধন যোগোৱা দেখা যায়। বৰ্তমান নৱপ্ৰজন্মক অনুষ্ঠানবোৰৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ কৰাই হেৰাই যাবলৈ

ওলোৰা সংস্কৃতি জীয়াই ৰখাৰ স্বাৰ্থত কামৰূপীয়া ঢুলীয়া : এক পৰিৱেশ্য কলা শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটোৰ জৰিয়তে সংক্ষেপে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

পৰিৱেশ্য কলা হিচাপে কামৰূপীয়া ঢুলীয়াই অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা অসমীয়া সংস্কৃতি জগতত এক সুকীয়া স্থান দখল কৰি আহিছে। ই সম্পূৰ্ণভাৱে লৌকিক আৰু জনপ্ৰিয় অনুষ্ঠান। অসমৰ প্ৰচলিত এই পৰিৱেশ্য কলাৰ ৰীতি-নীতিয়ে লোকসংস্কৃতিৰ পথাৰখনক বৈচিত্ৰ্যতা প্ৰদান কৰিছে। পুৰণি নথি-পত্ৰ আৰু বিভিন্ন লিপিৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে পঞ্চম শতিকাৰ পৰা দ্বাদশ শতিকাৰ ভিতৰত পুৰণি অসমত নৃত্য-গীত আৰু বাদ্যই জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছে। অসমৰ লোকনাট্যৰ সমল প্ৰচুৰ। মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে অসমৰ থলুৱা লোককলাৰ ওপৰতে ভিত্তি কৰি অংকীয়া নাটসমূহ ৰচনা কৰিছে। তেখেতে নাট অভিনয়ৰ জন্ম দিয়াৰ আগতে অসমত বিভিন্ন থলুৱা জনপ্ৰিয় অনুষ্ঠান আছিল। তেনে অনুষ্ঠানটিৰ ভিতৰত কামৰূপীয়া ঢুলীয়া অনুষ্ঠানটিৰ কথাও উল্লেখ কৰিব পাৰি। পৰম্পৰাগত সংগীত, নৃত্য আৰু নাট পৰম্পৰাগত পৰিৱেশ্য কলাৰ ভিতৰত ধৰিব পাৰি। প্ৰধানতঃ লোকনাট্যৰ পুষ্টি সাধনত কামৰূপীয়া ঢুলীয়াৰ অৰিহণা মন কৰিবলগীয়া। ঢুলীয়া বিলাকে সামাজিক উৎসৱ-পাৰ্বণ, বিভিন্ন পূজা, ভঠেলি, দৌল উৎসৱ, বিহু, সভা-মেলা, বিয়া বাৰু আদিত ঢুলীয়াৰ দল আমন্ত্ৰণ কৰি অনা হয় আৰু তেওঁলোকে নৃত্য গীত প্ৰদৰ্শন কৰাৰ উপৰিও চাৰ্কাচ, কুষ্টি প্ৰদৰ্শন কৰে। নলবাৰীৰ কৈহাটী গাঁৱত কামৰূপীয়া ঢুলীয়া দলটোৱে কামৰূপীয়া ঢুলীয়া কুষ্টি অপ্ৰতিদ্বন্দী ঢুলীয়া দল। কামৰূপী লোক-সংস্কৃতিৰ শিল্পী মোহন ভাৰৰীয়াই 'সংগীত নাটক অকাডেমী' বঁটা লাভ কৰিছিল। মোহন ভাৰৰীয়াই জীৱন আৰু কৃতীক লৈ সত্যব্ৰত কলিতাৰ প্ৰযোজনাত হেমন্ত দাসে নিৰ্মাণ কৰা তথ্যচিত্ৰ 'কৈহাটীৰ ঢুলীয়াই ইতিমধ্যে কলা-কুশলীসকলক মুগ্ধ কৰিছে। ২০০০ চনৰ ১৪ আৰু ১৮ জানুৱাৰীত দিল্লীৰ চিৰিফ'ৰ্টত এই ছবিখন ভাৰতীয় পেনোৰামাত প্ৰদৰ্শিত হৈ যোৱাৰ পিছত মুম্বাইৰ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় চলচিত্ৰ মহোৎসৱত প্ৰদৰ্শিত হৈছিল। (পাটোৱীৰ ২৮)

আনদ্ধ যন্ত্ৰৰ ভিতৰত ঢোল জাতীয় বাদ্যৰ স্থানেই সৰ্বপ্ৰথম। অসমীয়া ঢোলৰ পৰম্পৰা অসমীয়া সংগীতকালৰ সমানেই প্ৰাচীন। অতীত অসমৰ মঠ-মন্দিৰবোৰত দেৱতাৰ বন্দনাৰ সময়ত অন্যান্য বাদ্যযন্ত্ৰৰ লগতে মুখ্য বাদ্য ঢোল ও ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। মন্দিৰৰ বাহিৰতো ঢোলৰ যথেষ্ট সমাদৰ আছিল আৰু কালক্ৰমত ই এক সুকীয়া অনুষ্ঠানত পৰিণত হয়। ঢুলীয়া অনুষ্ঠানটিত ঢোলৰ লগত ভোৰতাল আৰু কালিৰ ব্যৱহাৰ অপৰিহাৰ্য্য। আনহাতে একোটি ঢুলীয়া দলত চাৰি পাঁচজনৰ পৰা বিশ-পচিশজনলৈকে মানুহ থাকে। ঢোলৰ সংখ্যাত চল্লিশ-পঞ্চাশটাৰ কম নহয়। এনে ঢুলীয়া দলত বিশ-পচিশজনলৈ তাল বজোৱা তালুৱা থাকে। ঠিক তেনেদৰে দহ বাৰ জন

কালিবাদক বা কালীয়াও ঢুলীয়াৰ একোটা দলত আছিল। ঢুলীয়া দলৰ শিল্পীসকলক এনেদৰে ভাগ কৰিব পাৰিঃ ঘাই ঢুলীয়া বা ভোটাধৰা ঢুলীয়া, বায়ন বা বাইন, গায়ন বা গাইন, তালুৱৈ, ভাউৰীয়া বা ভাৰৰীয়া বা ভাইৰা, আৰিয়াধৰা আৰু কুষ্টি দেখুওৱা ঢুলীয়া আদি। ঢুলীয়া দলটোৰ সকলোৰে আগত থাকে ঘাই ঢুলীয়া বা ভোটাধৰা ঢুলীয়া। তেওঁলোকে নাচি নাচি মঞ্চত প্ৰবেশ কৰিবলৈ আহোতে ঢুলীয়াই ঢোলত এনেদৰে বজাই বজাই নাচে—

“গেহাটি গিজৌ গিটৌ তালি
গেহাটি গিজৌ গিটৌ তালি
জ্ঞান জ্ঞান জ্ঞান জ্ঞান।” (সং : ধীৰাজ কুমাৰ দাস)

এনেদৰে ঢোল বজাই মঞ্চত তিনিপাক ঘূৰাৰ পিছত বাকী কলা কুশলীবিলাকে গুচি যায়।

ঢুলীয়া দলটোৱে পৰিৱেশন কৰা অভিনয়ত দুই প্ৰকাৰৰ কাহিনী থাকে : (ক) পৌৰাণিক কাহিনীৰ লগত জড়িত অভিনয় আৰু (খ) সমকালীন সমাজৰ সামাজিক আচৰনাদিক তীব্ৰভাৱে ব্যংগ কৰি প্ৰদৰ্শন কৰা অভিনয়। প্ৰথম অৱস্থাত ঢুলীয়া দলৰ লগত অভিনয় জড়িত নাছিল। কিন্তু বিবাহ, সভা-মেলা আদিত গোটেই নিশাটো ঢোল, তাল বজাই দৰ্শকক মুগ্ধ কৰি বখাটো এক জটিল প্ৰক্ৰিয়া সেয়ে এই সমস্যা সমাধানৰ উদ্দেশ্যে ঢুলীয়াত প্ৰাচীন কাহিনীত অভিনয় কৰি পৰম্পৰা জীয়াই ৰখাৰ চেষ্টা চলালে আৰু প্ৰচেষ্টা সফল হ’ল। সমাজৰ আচৰণাদিক ব্যংগ ৰূপ দিওতে তেওঁলোকে কোনো লিখিত নাটকৰ সহায় নলয়। সংলাপ সংযোজনা আৰু পৰিৱেশন পদ্ধতি সম্পূৰ্ণভাৱে তেওঁলোকৰ নিজা সৃষ্টি। এনেদৰে আৰম্ভ হোৱা ঢুলীয়াৰ সংলাপ এনেধৰণৰ —

“আহে ধনস্তৰী লতো পতো জলঙাৰ জোৰি
জলঙাত আছে পাছটা বোড়ি
মানহু মাৰো দহতা কোৰি।” (সং : সৰ্বেশ্বৰ দাস)

ঢুলীয়াৰ সংলাপ বা নাটৰ বাবে পূৰ্ব প্ৰস্তুতি নাথাকে, তাৎক্ষণিকভাৱে ঘৰুৱা ভাষাৰে সংলাপ সৃষ্টি কৰি পৰিৱেশন হাস্যমধুৰ কৰি তোলে। আনহাতে ঢুলীয়া দলৰ বাবে কোনো নিৰ্দিষ্ট মঞ্চ নাথাকে। ঢুলীয়া দলটোৱে ৰাইজৰ মাজত যিকোনো এডোখৰ ঠাইতেই ঢোল-তাল বজাই এক সুকীয়া পৰিৱেশন গঢ়ি তোলে। এনেদৰে গঢ়ি তোলা অৰ্থাৎ ভাঙুঁ দিয়াকৈ গঢ়ি তোলা ঠাইখিনিক খলা বোলা হৈছিল। খলা সজাবৰ বাবে কলগছ আৰু কলপাত ব্যৱহৃত হৈছিল। ঢুলীয়া অনুষ্ঠানত পুতলা নাচৰ সাদৃশ্য থকালৈ লক্ষ্য কৰি বহুতেই ইয়াক পুতলা নাচৰ ক্ৰমবিকাশিত ৰূপ বুলি ক’ব খোজে। অনুষ্ঠানটোত বহু কেইজন মানুহৰ দল এটি থাকে। তেওঁলোকে প্ৰত্যেকে একো একোজন স্বভাৱশিল্পী।

তেওঁলোকে পৰিৱেশন কৰা ঢুলীয়া অনুষ্ঠানৰ কাহিনীৰ যিহেতু কোনো লিখিত ৰূপ নাথাকে সেয়ে মৌখিকভাৱে আৰু কোনো অনুশীলন নকৰাকৈয়ে কাহিনী প্ৰদৰ্শন কৰে। অনুষ্ঠানত প্ৰদৰ্শনৰ বাবে লাগতিয়াল সামগ্ৰীবোৰ দলটিৰ লোকসকলে নিজে নিজে যুগুতাই লয়। ঢোল আৰু অভিনয়ৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কাড় লাঠি, মাৰি, যাঠি-জোং জাতীয় বস্তুবোৰৰ লগতে প্ৰসাধনৰ সৰু-সুৰা সামগ্ৰীবোৰো ঘৰতেই তৈয়াৰ কৰি লয়। প্ৰথম অৱস্থাত প্ৰসাধনৰ বাবে চাউলৰ গুড়ি বৰকৈ ব্যৱহাৰ হৈছিল।

ঢুলীয়া পৰিৱেশ্য কলা। কেৱল ঢোল বাদন, গীত আৰু নৃত্য প্ৰদৰ্শনতেই সীমিত নহয়, নাট্যাভিনয় অৰ্থাৎ চং আৰু নাটক প্ৰদৰ্শন আদিত এইবিধ পৰিৱেশ্য কলাৰ পৰিধিয়ে সামৰে। চং প্ৰদৰ্শন আৰু অভিনয়ত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক ভাইৰা বা ভাৱৰীয়া বোলা হয়। কামৰূপীয়া ঢুলীয়াৰ অভিনেতাসকল মূলতঃ পুৰুষ। তিৰোতাৰ ভাও দিব লাগিলে পুৰুষেই তিৰোতাৰ সাজ পিন্ধি (মেখেলা চাদৰ) মাতটো কৃত্ৰিমভাৱে সৰু কৰি সংলাপ কৈ যায়। চঙৰ মূল লক্ষ্য মানসিকভাৱে নিজক আসন্ন পৰিস্থিতিৰ পৰা মুক্ত কৰা আৰু সমাজ সংস্কাৰ। চঙত ব্যৱহাৰ কৰা সংলাপৰ ভাষাও লোকভাষা, কিন্তু তাত থাকে যমক বক্ৰোক্তি আদিৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ। পোছাক পৰিচ্ছদ, জোতা-লাঠি, বাদ্যযন্ত্ৰ আদিৰ অসংগতিপূৰ্ণ ব্যৱহাৰৰ জড়িয়তে ভাইৰাই দৰ্শক সকলক হাঁহিৰ খোৰাক যোগায়।

অভিনয় কলা হিচাপে ঢুলীয়াই কৰা চঙত কোনো সুনিৰ্দিষ্ট কাহিনী নাথাকে যদিও পৌৰাণিক কাহিনী এটাৰ জুমুঠিটোৰ ওপৰত হাস্য ব্যঙ্গৰ ৰঙ ছটিয়াই হাস্যমধুৰ পৰিৱেশ্যৰ সৃষ্টি কৰে, তাকে কৰিবলৈ যাওঁতে কেতিয়াবা সীতাহৰণ, প্ৰহ্লাদচৰিত্ৰ, ৰাৱনবধ, হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান আদিৰ সহায় লয়। ঢুলীয়া যিহেতু পৰিৱেশ্য কলা, গতিকে ই অভিনয়ৰ লগত সম্পৰ্কিত কৰি ৰাইজৰ আগত পৰিৱেশ্যন কৰিব পাৰিলেহে অনাবিল আনন্দ লাভ কৰিব পাৰি। ঢুলীয়াই ঢোলৰ বন্দনা কৰাৰ পাছত কৌতুকেৰে তিৰোতা এজনীৰ ভাও লৈ ৰাইজৰ মাজত মঞ্চতে (খোলা ঠাইত) আইৰ নাম পাতে এনেদৰে—

“আইকে পন্নাম কোৰু দুই চৰাণত ধোৰু।” (সং : মিনতী কলিতা)

এইবুলি কৈ সমাজৰ মাজৰ জ্যেষ্ঠ মতা মানুহ এজনৰ ভৰিত খামুচি ধৰে। তাৰ পাছত কামৰূপীয়া ‘গাজি’ বিলায়। তাত কিন্তু মাহ প্ৰসাদৰ সলনি হাতৰ খালি মুঠিটোহে থাকে।

কামৰূপীয়া ঢুলীয়াই সুন্দৰ গান গাব জানে। সমকালীন সমাজ ব্যৱস্থাৰ বিকৃত ছবি এখন সুন্দৰকৈ হাস্যমধুৰ গীতৰ মাজেদি ফুটাই তোলে। নাট্যকাৰ কৰুণা ডেকাৰ ৰচিত ঢুলীয়াৰ জীৱনৰ ওপৰত আধাৰিত ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰপ্ৰাপ্ত চং নাটকখনৰ উদাহৰণেৰেই যথেষ্ট—

আইলাং গো
ঐ আমি পণ্ডিতৰ ভাও ই
দিনো ৰাতি ঘূৰি ফুৰো

ছলি পঢ়ুৱাই
 আইলাং গো
 ছলি পঢ়ে বাইল্লু এটা
 মস্তো ডাঙাৰ ঘৰ
 বইহান আইনলি মাইৰবা লাগে
 বাহৰ তলক লৰ
 আইলাং গো
 ছলি পঢ়ে জমা কইল্লু
 আক গাউ ভাখৰিৰ ধান
 খাবা নাপে চেইল্লা পইল্লু
 হায় মোৰ কুকুৰোৰ জীৱন
 আইলাং গো
 ভাগে নিলু ভাগে নিলু
 ভাগে নিলু গৰু
 বেইলগা কাকাৰ ভাগত পৰিল
 তলা নহ চৰু।”

ঢুলীয়া অনুষ্ঠানৰ কেন্দ্ৰস্থল নলবাৰী অঞ্চল। নলবাৰীৰ বিশেষকৈ কেহাটী, বৰ্ণীবাৰী, ৰৌমাৰি, দতকুছি, আনহাতে দক্ষিণ কামৰূপৰ খিদিৰপুখুৰী, বতনপুৰ, ঔফুলা আদি অঞ্চলত ঢুলীয়া পৰিৱেশ্য কলা হিচাপে বৰ্তমানেও সংস্কৃতিৰ ৰঙ আৰু সৌৰভ প্ৰকাশ কৰি আছে। ১৮১০ চনত দক্ষিণ কামৰূপৰ খিদিৰপুখুৰী অঞ্চলৰ ঢুলীয়াসকলে মুখত ৰং সানি মুখা পিন্ধি ছোঁ দিছিল। এই ছোঁ দিয়াকে চেও বা চেং বুলি কোৱা হয়। মুখাবোৰ বাঁহৰ মুচাৰ পৰা নিজ হাতে তৈয়াৰ কৰি ঢুলীয়া দলটিয়ে শিল্পী প্ৰতিভাৰ চানেকী দিছিল। বৰ্তমান সময়তো ৰাজিৰাম কৈৱৰ্ত্যৰ ঘৰত এই মুখাবোৰ সংৰক্ষিত অৱস্থাত আছে। আনহাতে দক্ষিণ কামৰূপৰ ৰাভাসকলে স্থানীয় ঢুলীয়া দলবোৰে কাঠৰ মুখা সাঁজি তাত বিভিন্ন ৰং ব্যৱহাৰ কৰি লোককলাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰা দেখা যায়। ৰাভাসকলে ঢুলীয়া নাট্যদলত ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰাচীন বাঘৰ মুখা, ৰাণীৰ মুখা আৰু বেঙাৰ মুখা এতিয়াও গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লোকসংস্কৃতি বিভাগত সংগৃহীত হৈ আছে।

উপসংহাৰ :

লোক পৰিৱেশ্য কলা হিচাপে কামৰূপীয়া ঢুলীয়াৰ মূল্য বহু বেছি। কামৰূপীয়া ঢুলীয়া দল সমাজৰ নিম্ন আয়ৰ বিশেষকৈ কৃষকসকলৰ দ্বাৰা গঠিত হয়। হাড় ভগা পৰিশ্ৰমৰ ফাঁকে ফাঁকে জীৱনৰ সৌৰভ বিচাৰি ঢুলীয়া কাৰ্য্যৰ জড়িয়তে নিজে আহ্লাদিত হোৱাৰ উপৰিও সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহক আনন্দৰ মদিৰা পান কৰায়। সময়ৰ

সোঁতত এই কলা হেৰাই যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। ঢুলীয়া প্ৰদৰ্শনৰ জৰিয়তে একোটা পৰিয়াল পোহপাল দিয়া হৈছিল। গতিকে এনে এটা সংস্কৃতি জীয়াই ৰখা মানে একোটা পৰিয়ালক আৰ্থিকভাৱে জীয়াই ৰখা সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়। সুখৰ কথা যে বৰ্তমান কামৰূপীয়া ঢুলীয়া দল নতুনকৈ নতুন কাৰ্যপন্থাৰে আধুনিক কৰিবলৈ যত্ন কৰা পৰিলক্ষিত হৈছে। অভিনয়ৰ স্বার্থত ঢুলীয়া দলত মহিলাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ চিন্তা চৰ্চাও কৰা হৈছে। অসমৰ ঐতিহ্যবহনকাৰী এই মূল্যবান কৃষ্টি কামৰূপীয়া ঢুলীয়া কেইজনমান উঠি অহা ব্যক্তিৰ প্ৰচেষ্টাত পুনৰ জীপাল হৈ উঠিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। অসমীয়া লোক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত কামৰূপীয়া ঢুলীয়া নামৰ অনুষ্ঠানটি গৱেষণীয় বিষয় হিচাপে অধ্যয়ন কৰাৰ যথেষ্ট সমল লুকাই আছে। সেয়ে এই অনুষ্ঠানটো বৰ্তমান সময়ত সংৰক্ষণ কৰাৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব আছে। □

সহায়ক গ্ৰন্থ :

দাস, নাৰায়ণ, ৰাজবংশী, পৰমানন্দ। (সম্পা) *অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকা*। গুৱাহাটী: চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০০৪। মুদ্ৰিত।
 পাটোৱাৰী, অচ্যুত। (সম্পা) *বিল্বক্ৰী*। স্মৃতিগ্ৰন্থ। বেলশৰ : অসম সাহিত্য সভাৰ চতুৰ্থ বাৰ্ষিক বিশেষ অধিবেশন, ২০০৬। মুদ্ৰিত।
 বৰুৱা, বিৰিঞ্চ কুমাৰ। *অসমৰ লোকসংস্কৃতি*। গুৱাহাটী : বীণা লাইব্ৰেৰী, ২০০৫। মুদ্ৰিত।
 ভৰালী, শৈলেন। *অসমীয়া লোকনাট্য পৰম্পৰা*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ১৯৯২। মুদ্ৰিত।
 ৰাজবংশী, পৰমানন্দ, ৰাজবংশী, বৈকুণ্ঠ। (সম্পা)। *অসমীয়া জাতি আৰু সংস্কৃতি*। গুৱাহাটী: অসমীয়া বিভাগ, ২০০৩। মুদ্ৰিত।
 শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *অসমীয়া লোকসংস্কৃতিৰ আভাস*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ২০১০। মুদ্ৰিত।

সংবাদদাতা :

সংবাদদাতা : ধীৰাজ কুমাৰ দাস (৪২), ছয়গাঁও,
 সংবাদদাতা : সৰ্বেশ্বৰ দাস (৬০), কুকুৰমাৰা
 সংবাদদাত্ৰী : মিনতী কলিতা (৬২), পলাশবাৰী

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-240-250

Contribution of Eliot's *The Sacred Wood* to the Rise of English Studies

Pranjal Sharma Bashishtha

Assistant Professor, Department of Assamese

Gauhati University, Guwahati- 781 014

Email: psb@gauhati.ac.in

Abstract

The Rise of English Studies is an area of studies on how English literature developed as an academic discipline in England in the early twentieth century. T. S. Eliot's (1888-1965) *The Sacred Wood* (1920) exerted substantial influence on the growth of the discipline.

The present paper investigates the historicity of the causes that contributed to the rise of English Studies and examines the standpoint, perspectives and critical ideas of T. S. Eliot in *The Sacred Wood* to note how this seminal book by him contributed to the discipline's rise.

Keywords: Culture, tradition, impersonality, Objective Correlative, Unification of Sensibility

Introduction:

Geoffrey Chaucer (c. 1340-1400) brought about modern English literature in the fourteenth century, and within three hundred years, writers like William Shakespeare (1564-1616) and John Milton (1608-74) delivered quite a few of the best works of that literature. The two centuries that followed witnessed more of such works, that too during the heydays of British colonial expansion that spread English literature to many countries around the world. However, English literature came to be studied as an academic discipline only in the early twentieth century England.

The commencement of teaching English language and literature in British schools began after the famous Newbolt Committee Report of 1921. T. S. Eliot's (1888-1965) *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism* (1920) was published just a year before the Report was made public. The book raised several points, to which the Report seems to have responded. Therefore, it is necessary to investigate how the book exerted influence on the Report, and thereby on the growth of English Studies.

Area of Research:

The presently selected area of research falls basically within the span of English literature of the last three decades of the nineteenth century and the first two decades of the twentieth century. However, some socio-cultural aspects will be taken into account in the paper when necessary.

Objectives:

The objectives fixed for the present paper are:

- i) to investigate the historicity of the causes that contributed to the rise of English Studies, and
- ii) to examine the standpoint, perspectives and critical ideas of T. S. Eliot in *The Sacred Wood* to note how this seminal book by him contributed to the discipline's rise.

Methodology:

Scientific research methodology will be strictly followed in the paper. The basic approach will be the analytical one. However, the comparative approach will be employed as and when necessary.

Discussion:

The essays collected in T. S. Eliot's (1888-1965) *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism* (1920) provide the readers with proofs of

an intensification of the campaign that Matthew Arnold (1822-88) had called for to enhance the prestige of English literature in Victorian England. In the 'Preface' to the 1875 edition of his *Culture and Anarchy*, Arnold had advocated for taking up a methodical study of English literature in England. In order to avoid the "dangers and inconveniences" of the study of English literature, he had thought about "an institution like the French Academy" (Arnold, *Culture and Anarchy* 4). Similarly, in the essay 'The Study of Poetry' (1880), he had expressed intense love for the race that he belonged to ("our race"; Arnold, 'The Study of Poetry' 1) and for the literature that the race possessed ("the stream of English poetry"; Arnold, 'The Study of Poetry' 1).

Seeing from this point, Arnold who had defined culture as "the best that has been thought and said in the world" (Arnold, *Culture and Anarchy* 6), may be observed as having strong nationalist overtones. In fact, the nationalist sentiment that runs through his veins may be thought to have urged him to promote "the best that ha[d] been thought and said in the world" through all his poetry and criticism. Thus, his promotion of Hellenic literature, one of "the best that ha[d] been [written] in the world", might have well been his way to get the standard of English literature raised to the level of "the best". However, he had neither defined "the best" nor pointed out its defining criteria. It was Eliot who came up to define it and to specify these criteria a few decades later.

Two points need to be noted here. Firstly, like Arnold, Eliot also had a classical bent of mind. 'The Love Song of J. Alfred Prufrock', a poem composed in his early youth and included in his first collection of poetry *Prufrock and Other Observations* (1917), and 'Euripides and Professor Murray', an essay included in *The Sacred Wood*, prove the point. Secondly, Eliot did never idealize Arnold as a critic. In fact, discussing "[t]he faults and foibles of Matthew Arnold" (Eliot ix) in the 'Introduction' to his *The Sacred Wood*, Eliot clearly stated that Arnold, who "might have become a critic" (xi), had "wasted his strength" (xi) by "being outside of criticism" (xii).

Eliot explained Arnold's shortcomings also in his essay 'Imperfect Critics', included in the same collection of essays. However, in the 'Introduction' to the collection, he held that Arnold was "not to be blamed" (xi) for this. Eliot blamed the age in which Arnold had seen that "something [had] to be done and no one else [was there]" to do it

(xi). However, “on re-reading some of [Arnold’s] prose with more care”, Eliot could realize that “if [Arnold] were [their] exact contemporary, he would [have found] all his labour to perform again” (xi). This statement invites one to examine the relevance of Arnold’s ideas in Eliot’s time.

By the time he settled in London in midst of the World War I, the then American poet and critic Eliot clearly perceived that philistinism, in Arnold’s sense of the term, had penetrated into the minds of the middle classes in both America and England. ‘The Love Song of J. Alfred Prufrock’ bears ample evidence of his perception of philistinism in the two countries. In the poem, the extremely well-read speaker Prufrock speaks to the addressee about how “impossible” it is “to say just what [he] mean[s]” (Eliot 1232) in specific situations. He fears whether his identification of himself with Lazarus, a Biblical character, before “her” “[w]ould... have been worthwhile” if she “[s]hould [have said] that [was] not what [she had] meant at all” (1232). This means that Prufrock can speak out his mind to the addressee but not to the philistine women who talk of Michelangelo and dance to the music without caring much about their values.

‘Preludes’, another poem included in *Prufrock and Other Observations*, similarly hints at the philistinism of the city-dwelling middle classes. The people described in the poem read only “newspapers” (1233), which, unlike great books, tell them only about the fleeting facts of life around them. Their blindness to the body of knowledge that great books pass on from generation to generation is one of the causes of their spiritual and cultural death.

There were a few other causes of their spiritual and cultural death. One of them was the economic and social upheavals that took place in America and England in the early years of the twentieth century. As Richard Jensen states, the pre-World War I America witnessed degeneration in the moral standards with the growth of sin and corruption in the public sectors (149-80). Nearly the same was the picture in England. R.I. McKibbin and Paul Johnson have found that the apparently comforting years of and after the Edwardian era (1901-10) were actually deeply upsetting (McKibbin 175-99; Johnson 27-42). Kenneth O. Morgan observes that that in the years of and after the War, England fretted about the loss of economic security, social

solidarity, moral integrity, and people's individual identity (1-4) caused by Wartime experiences. The war poets such as Sigmund Sassoon (1886-1967), Isaac Rosenberg (1890-1918), and Wilfred Owen (1893-1918) beautifully captured such sensibilities in their poems.

At this juncture, like many others, the poet and critic Eliot felt that an organic community with a complete unity and shared identity became the urgent necessity for the British people. Eliot and his fellow thinkers sought to build such a community by undertaking the study of English literature in the country. Terry Eagleton observes:

As British capitalism became threatened..., the urgent need for a sense of national mission of identity [arose]. What was at stake in English studies was less English literature than English literature: our great "national poets" Shakespeare and Milton, the sense of an "organic" national tradition and identity to which new recruits could be admitted by the study of humane letters. (Eagleton 48).

Eliot, who continued to be an American expatriate till 1927, probably undertook the unfinished Arnoldian project of using British English literature to build an organic British community by means of assimilating himself into the mainstream British literary activities. It is notable here that, though he included his 'A Note on the American Critic' and 'The French Intelligence' in his essay 'Imperfect Critics', he largely maintained a British stance in *The Sacred Wood*. Maintaining a British stance might be pre-conceived, as the rest of the essays included in the collection are found as dealing with British literature. Moreover, he speaks about British man of letters in a very personal poem honeyed by his acquired sense of British nationalism, as easily perceivable in essays like 'The Perfect Critic':

After Coleridge, we have Matthew Arnold.... So long as *this island* remains an island (and *we* are no nearer the Continent that were Arnold's contemporaries) the work of Arnold will be important.... (Eliot, *The Sacred Wood* 1; emphases added).

However, the cause does not matter much. Whatever might be the cause, his contribution to the growth of English Studies in England cannot be ignored. The important point that invites our attention at the moment is that *The Sacred Wood* had used Arnold's motifs, which were to be echoed in the 'Newbolt Committee Report' (1921) that

came to be considered as instrumental in finding a solid place for the study of English literature in education institutions.

Eliot's definition of the Arnoldian concept of "the best" may be understood from his (Eliot's) concept of "tradition", introduced in many essays included in *The Sacred Wood*, especially in the essay 'Tradition and the Individual Talent'. In the first part of the essay, Eliot talked about a tradition that involved a "historical sense" which in turn involve[d] a perception, not only of the pastness of the past, but of its presence" (Eliot, *The Sacred Wood* 43-44). As he maintained, this historical sense could be experienced only "by great labour", employed to study "the main current, which [did] not at all flow invariably through the most distinguished reputations" (47; emphasis added). The noun phrase "the main current" and the verb phrase "[did] not at all flow invariably through the most distinguished reputations" are notable here. While the noun phrase refers to the flow of "the best [literary aspects]" through literature, the verb phrase means that, for Eliot, reputation of the litterateurs was one thing and literary excellence another. Taken together, the expressions suggest that "the best [literary aspects]" may flow through the works of the less reputed kinds of literature and may not flow through that of the highly reputed ones.

Eliot therefore felt for the necessity of the re-evaluation of the poets. Therefore, he appreciated Arnold for his (the latter's) re-evaluation of the Romantic Generation. However, Eliot had to regret as Arnold stopped this attempt halfway. Eliot continued Arnold's project of the re-evaluation of the poets of the past in *The Sacred Wood*, especially in the second part of the essay 'Tradition and the Individual Talent'.

The second part of the essay 'Tradition and the Individual Talent' is basically on the importance of maintaining impersonality in the process of the creation of poetry. In this part, Eliot states:

[T]he poet has, not a "personality" to express, but a particular medium, which is only a medium and not a personality, in which impressions and experiences combine in peculiar and unexpected ways. Impressions and experiences which are important for the man may take no place in the poetry, and those which become important in the poetry may play quite a negligible part in the man, in the personality. (Eliot, *The Sacred Wood* 50).

Poetry is not a turning loose of emotion, but an escape from emotion, it is not the expression of personality, but an escape from personality. (52)

The concept of “personality” or “depersonalization” was against the Romantic notion of poetry as a means of self-expression. Eliot clearly stated that “emotion recollected in tranquility” was “an inexact formula” (52). This is a way to discard the emotionality and sentimentality of the Romantic and the Victorian poets, who gave the readers a feeling that the poets were more important than poetry. For Eliot, the opposite was important. With his concept of “impersonality” or “depersonalization”, Eliot emphasized the importance of poetry over the poet (or his surroundings). Thus the essay ‘Tradition and the Individual Talent’ not only inspired the readers to be conscious of their literary past, but also underscore the importance of the study of (English) poetry, not of poets, a task to be taken on later by practical criticism and new criticism.

If Eliot’s use of the term “poetry” is taken in a broad sense to mean “literature”, it may well be noticed that, with its emphasis on the need for the maintenance of “impersonality”, Eliot’s ‘Tradition and the Individual Talent’ differentiated good literature from bad and suggested that a high degree of maintenance of “impersonality” could differentiate “the best [literature]” from the rest. In doing so, “the best [literature]” that Arnold had thought of got defined.

However, in his attitude toward defining “the best [literature]”, Eliot drifted from that of Arnold. While Arnold’s comparative method of choosing “the best [literature]” was attentive to the external aspects of literature, Eliot’s was attentive to the (internal) process of its creation. Comparing their attitudes, it may be observed that Eliot’s method of choosing “the best [literature]” could teach the poets, readers, and critics how to read literature. In other words, like the arduous labour necessary for experiencing the historical sense of “tradition”, Eliot’s method of choosing “the best [literature]” turned out as useful for the sensibilities of the poets, readers, and critics for reading (English) literature. The method helped the boosting of the growth of the study of (English) literature.

Eliot’s emphasis on the need of the maintenance (in case of poets) or observation (in case of readers and critics) of “impersonality” in

the creation of poetry did not, however, mean that Eliot was against the expression of emotions. His expression “escape from emotions” did not occur independently. It was related to the expression “escape from personality”. Eliot held that the poets were not to express *their* emotions, but they could, because they often needed to, express the emotions *of the persona* that they were dealing with. Even then, as Eliot maintains, they could express the emotions not as their own, not autobiographically, not directly, and not as floral displays. In ‘Hamlet and His Problems’, another essay included in *The Sacred Wood*, Eliot stated that an emotion could be expressed only skillfully, using devices like “wit”, which helped the poets check them, and “objective correlative”, which is “a set of objects, a situation, a chain of events which [should] be the formula of that particular emotion” (145).

Eliot’s condemnation of Shakespeare’s *Hamlet* as “an artistic failure” on the ground of not employing any “objective correlative” for Hamlet’s emotions was, thus, significant in two ways. Firstly, it explained to the readers/writers the ways to read/write literature, and secondly, it proved the continuation of Eliot’s project of re-evaluating the literatures of the past, a project that helped him form a canon of “the best [literature]” in English.

Many of the other essays included in *The Sacred Wood* prove the continuation of the project by bringing to the fore Eliot’s interests in the promotion of particular literary forms/aspects/trends and in the re-evaluation of the works of a few literatures of the past. While essays like ‘The Possibility of a Poetic Drama’, ‘Rhetoric and Poetic Drama’ and ‘Notes on the Blank Verse of Christopher Marlowe’ prove his interest in the promotion, a few others such as ‘Ben Jonson’, ‘Philip Massinger’, ‘Swinburne as a Poet’, ‘Blake’ and ‘Dante’ ensures his interest in the evaluation. All these related interests (such as showing how to read/write, defining “the best”, forming a canon of “the best”, promoting particular literary forms/aspects/trends, and re-evaluating the literatures of the past) of Eliot are best evident in his essay ‘The Metaphysical Poets’. In this essay, Eliot eulogized the Metaphysical poets of the seventeenth century for their stupendous achievement of unifying emotions and feelings with thoughts.

While eulogizing the “Unification of Sensibility” of the Metaphysical poets, Eliot contrasted those poets with two reputed poets

of the Victorian era, viz., Robert Browning and Alfred Tennyson. However, as the essay was written in 1921, i.e., after the publication of *The Sacred Wood*, the scope of the present paper does not allow the essay to be discussed in details. Still it may be observed here that as the essay came into existence immediately after the publication of *The Sacred Wood*, the essay of the collection, especially 'The Perfect Critic' with its last paragraph (where he spoke about the desired complementary working of the creative and the critical sensibilities) must have contributed to the development of Eliot's critical intelligence, of which the essay ('The Metaphysical Poets') was a result.

It must be added here that not only with the essays dealing with the literatures and the literatures of the past, but also with the essays like 'The Perfect Critic' concerning the critic. *The Sacred Wood* contributed to the provision of importance to the study of English literature. 'The Perfect Critic' in which Eliot has discarded three types of imperfect criticism— the impressionistic or aesthetic, the abstract or philosophic or verbal, and the historical— and has regarded Aristotle as a perfect critic, reiterates some points of 'Tradition and Individual Talent' insofar as it upholds impersonality in the process of criticism and as it puts emphasis on the need of erudition or wide reading to sharpen sensibility for and to increase understanding of the techniques used, and a sense of history, an understanding of the continuity of "the best [literary aspects]", spoken of in 'Tradition and the Individual Talent'.

The emphasis put by 'Tradition and the Individual Talent' on the maintenance of impersonality in the process of criticism is a splendid example of Eliot's interest in objective criticism, which negated the biographical and social aspects of literature. By showing the interest in unequivocal terms, Eliot once again voiced for the study of English literature by bringing (English) literature, not the litterateur nor his surroundings, to the notice of the readers and critics.

Whether Eliot's definition of "the best [literature]" had or had not influenced the 'Newbolt Committee Report' in defining "[g]reat literature" as a continuity ("a timeless thing", Report 1921) and as "an embodiment of the best thoughts of the best minds, the most direct and lasting communication of experience by man to man" (Report 1921) is difficult to ascertain. Still, the similarity between Eliot's definition of "the best [literature]" and the Report's definition of "[g]reat

literature” remains significant for one who studies the contribution of *The Sacred Wood* to the growth of English Studies in England.

It needs to be clarified here that the publication of the sacred wood a year before the release of the Report does not qualify *The Sacred Wood* to get the credit for securing a solid place for the study of English literature in British secondary education. Since the Report was presented by a commission set up by the Board of Education working under direct control of the government, it surely had its command and privilege over other factors affecting the decision for the implementation of the study of English literature in secondary education. Still, the significance of *The Sacred Wood* lie also in the fact that, with its growing influence on (English) criticism in the following decades after its publication, it continued to magnify the effect that the Report had in the England of the early twenties of the twentieth century.

Conclusion:

It is evident from the discussion made above that the socio-cultural environment of the Victorian period influenced Matthew Arnold's criticism of culture and literature especially in the last three decades of the nineteenth century. This criticism influenced Eliot to develop his critical theories in the second decade of the twentieth century. The essays in his *The Sacred Wood* (1920) are where he used these theories for the first time. The book appeared only a year before the 'Newbolt Committee Report' (1921), following which English language and literature became an academic discipline. It is possible that the book's definition of "the best [literature]" influenced the Report's definition of the "[g]reat literature" that the British needed to study. □

References:

- Arnold, Matthew. *The Study of Poetry*. New Delhi: Prakash Book Depot, 2010. Print.
- — —. *Culture and Anarchy: An Essay in Political and Social Criticism 1869*. <<https://www.google.co.in>> General. 26 July 2020.
- Brombert, Victor. "T.S. Eliot and the Romantic Heresy" in *Yale French Studies*, 13 (1954): 3-16. <<https://www.jstor.org/stable/pdf/2929176.pdf>>. PDF. 21 July 2020.
- Chris, Baltic. *The Social Mission of English Criticism: 1848-1932*. Oxford: Clarendon Press, 1983. Print.

- Eagleton, Terry. "The Rise of English" in *Literary Theory: An Introduction*. by Terry Eagleton. New Delhi: Mava Blackwell, Doaba Publications, 1996. 15-46. Print.
- Eliot, T. S. "The Love Song of J. Alfred Prufrock" in *The Norton Anthology of Poetry*. New York and London: W. W. Norton and Company, 1996. 1230-33. Print.
- . "Prelude" in *The Norton Anthology of Poetry*. New York and London: W. W. Norton and Company, 1996. 1233-34. Print.
- . "The Metaphysical Poets" in *The Selected Essays: 1917-1932*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 1950. Print.
- . *The Sacred Wood: Essays in Poetry and Criticism*. London: Ingram Short Title, 2015. Print.
- Jensen, Richard. "Democracy, Republicanism and Efficacy: The Values of American Politics, 1885-1930" in *Contesting Democracy: Substance and Structure in American Political History: 1775-2000*. Edited by Byron Shafer and Anthony Badger. Kansas: University of Kansas Press, 2001. 149-180.
- Jophnson, Paul. "Conspicuous Consumption and Working Class Culture in Late Victorian and Edwardian Britain" in *Transactions of the Royal Historical Society* 38 (1988):27-42. <<https://www.jstor.org/stable/3678965?seq=1>> PDF. 12 July 2020.
- McKibbin, R.I. "Social Class and Social Observation in Edwardian England" in *Transactions of the Royal Historical Society*, 28 (1978): 175-199. <<https://www.jstor.org/stable/3679207?seq=1>> PDF. 28 July 2020.
- Morgan, Kenneth O. *Twentieth Century Britain: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2000. Print.
- Newbolt Report. "Report to the Board of Education on the Teaching of English in England." <<http://www.educationengland.org.uk/documents/newbolt/>>. PDF. 18 July 2020.
- Reid, B. L. "T.S. Eliot and "The Sacred Wood"". *The Sewanee Review*. 90.2 (Spring 1982): 227-39. <<https://www.jstor.org/stable/27543984?seq=1>> PDF. 18 July 2020.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-251-267

**MGNREGA: A Reflection of Millennium
Development Goals in South West Khasi Hills
District, Meghalaya**

Kyntiewkumar Nongsiej (Ph.D Scholar)

Prof. S.C Srivastava & Dr. D.C Kalita

*Rural Development and Agricultural Production (RDAP), North – Eastern
Hills University, Tura Campus, Meghalaya, kyntiewknongsiej@gmail.com*

Abstract:

‘There were eight parameters set by the United Nation in September, 2000 to achieve the Millennium Development Goals (MDGs) targets like eradicate extreme poverty and hunger, universal primary education, promote gender equality and empowerment of women, Reduce child mortality, improve maternal health, to combat HIV/AIDs, malaria and other diseases, and to ensure environment sustainability’(docs/dev/2000-2015).

. The Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA) with the objective to provide 100 days employment annually to all rural households has

played a vital role in achieving some parameters of the Millennium Development Goals in South West Khasi Hills District of Meghalaya.

Keywords: Millennium Development Goals, MGNREGA, Gender Equality, Accessibility to Health Care, Environment Sustainability and Standard of Living

1.1. Introduction:

Mahatma Gandhi once said ‘India lives in Her Villages’ and ‘the development of the Country depends on the development of village communities’(Singh 1:5). Out of 1.21 billion people, 833 million live in rural areas which account 72.22 percent of total population (Census, 2011). The basic concept of MGNREGA is to uplift the rural poor and provide them and opportunity to access to some productive assets of their choice which may enhance rural livelihood and improve the socio-economic life. The Scheme targets to curb the twin chronic problems of poverty and unemployment which remained a herculean task for policy makers at all times. The Human Development Index of the people has increased over a decade which may be the outcomes of various development programmes including MGNREGA initiated by the Central Government. Some studies had revealed that there is an increased in some socio-economic indicators such as employment generation, increased in households’ income, accessibility to health care, literacy programme where gross enrolment ratio increase. In the year 2000, the Millennium Declaration identified eight fundamental values related to the improvement of socio-economic condition of the poor, gender equality, health issue, environmental issues and ties among Nations of the World. The Millennium Development Goals target to achieve and for realizing these values around the world by 2015 and served as the focus for United Nation work though out the period(www.un.org).

Leaving behind all the technical implication of the Human Development Index the present study has focused on the implication of MGNREGA in achieving some of the targets of Millennium Development Goals in South West Khasi Hills District of Meghalaya. In India the employment generation through MGNREGA has increased from 239.112 crores of mandays in 2014-15 to 267.92 crores of

mandays in 2018-19, in Meghalaya the Scheme has generated about 1116.28 lakhs of mandays from 2014-15 to 2018-19 and in South West Khasi hills the Scheme has generated employment from 6.71 lakhs in 2014-15 to 13.14 lakhs in 2018-19(nrega.nic.in). This indicated that MGNREGA reflected as an important instrument to achieve some of the basic parameters set in the Millennium Development Goals of the United Nation Development Programme. MGNREGA has played a vital role in employment generation which may leads to income enhancement and improves the socio-economic life of the rural households to a great extent.

1.2. The Millennium Development Goals: A global strategy:

In September, 2000, the 189 member countries of the United Nations at that time adopted eight Millennium Development Goals (MDGs) committing themselves to making substantial progress towards eradication of poverty and achieving other human development goals by 2015. *The eight goals with their targets are mentioned in the table 1*, which include Eradicate extreme poverty and hunger, Achieve universal primary education, Promote gender equality and empower women, Reduce child mortality, Improve maternal health, Combat HIV/AIDS, malaria and other diseases, Ensure environmental sustainability and Global partnership for development(www.unesco.org). The then United Nation General Secretary Ban-Ki-Moon reiterated, “Eradicating extreme poverty continues to be one of the main challenges of our time, and is a major concern of the international community. Ending this scourge will require the combined efforts of all, governments, civil society organizations and the private sector, in the context of a stronger and more effective global partnership for development. The Millennium Development Goals set time bound targets, by which progress in reducing income poverty, hunger, disease, lack of adequate shelter and exclusion — while promoting gender equality, health, education and environmental sustainability — can be measured. They also embody basic human rights — the rights of each person on the planet to health, education, shelter and security. The Goals are ambitious but feasible and, together with the comprehensive United Nations development agenda, set the course for the world’s efforts to alleviate extreme poverty by 2015”(www.unesco.org). The Millennium Development Goals and targets for 2015 is mentioned in table 1.

Table 1: Millennium Development Goals and target for 2015

	Goals	Targets
1	Eradicate extreme poverty and hunger	<ul style="list-style-type: none"> • Reduce by half the proportion of people living on less than \$1 a day. • Reduce by half the proportion of people who suffer from hunger.
2	Achieve Universal Primary Education	<ul style="list-style-type: none"> • Ensure all boys and girls complete a full course of primary schooling.
3	Promote gender equality and empower women	<ul style="list-style-type: none"> • Eliminate gender disparity in primary and secondary education, preferably by 2025, and at all level by 2015.
4	Reduce child mortality	<ul style="list-style-type: none"> • Reduce by two-thirds the mortality rate among children under 5.
5	Improve maternal health	<ul style="list-style-type: none"> • Reduce by three-quarters the maternal mortality ratio.
6	Combat HIV/AIDS, malaria, and other diseases	<ul style="list-style-type: none"> • Halt and begin to reverse the spread of HIV/AIDS. • Halt and begin to reverse the incidence of malaria and other major diseases.
7	Ensure environmental sustainability	<ul style="list-style-type: none"> • Integrate the principles of sustainable development into country policies and programs, reverse loss of environmental resources. • Reduce by half the proportion of people without sustainable access to safe drinking water. • Achieve significant improvement in lives of at least 100 million slum dwellers by 2020.
8	Develop a global partnership for development	<ul style="list-style-type: none"> • Develop further an open, rule-based, predictable, non-discriminatory trading and financial system, includes a commitment to good governance, development, and poverty reduction both nationally and internationally.

	<ul style="list-style-type: none"> • Address the special needs of the LDCs includes tariff and quota free access for least developed countries' export, enhance program for debt relief for Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) and cancellation of official development assistance (ODA) for countries committed to poverty reduction. • Address the special needs of landlocked countries and small island developing countries. • Deals comprehensively with the debt problems of developing countries, develop and implement strategies for decent and productive work for youth. • In cooperation with pharmaceutical companies, provide access to affordable essential drugs in developing countries. • In cooperation with the private sector, make available the benefits of new technologies, especially information and communications.
--	---

Source: <http://www.unesco.org>

1.3. Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA):

The National Rural Employment Guarantee Act, (NREGA) was notified by the Government of India on the September, 7, 2005. It was formally launched on October 12, 2005 in Bandlapalli of Anantapur District of Andhra Pradesh. In the first phase, the Act started functioning in 200 Districts with effect from February 2nd 2006 and then extended to additional 130 Districts in the financial year 2007-08; the remaining districts have been notified with effect from April 1,

2008. In 2nd October 2009 NREGA has been renamed as Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA). Presently, the Scheme covers all 28 States as well as 7 Union Territories (UTs) in 691 Districts, 6,921 Community and Rural Development Blocks and 2, 62,640 Villages (mgneraweb4.nic.in; 4.6.2019) with 7.47 Crore registered active job cards holders and 11.56 Crore active workers. Schedule caste active workers and Schedule tribe active workers constitutes only 19.48 % and 16.31 % respectively to the total workers (refer table 2).

Table 2: MGNREGA at a glance

Total No. of Districts	691
Total No. of Blocks	6,921
Total No. of GPs	2,62,640
Job Card	
Total No. of Job Cards issued[In Cr]	13.15
Total No. of Workers[In Cr]	25.82
Total No. of Active Job Cards[In Cr]	7.47
Total No. of Active Workers[In Cr]	11.56
SC worker against active workers[%]	19.48
ST worker against active workers[%]	16.31

(mgneraweb4.nic.in; 4.6.2019)

1.3.1. The Core objectives of the Act is to provide 100 days of unskilled manual work as a guaranteed employment, resulting in creation of productive assets of prescribe quality and durability's (MGNREGA Operational Guideline 2013) which may strengthen the rural livelihood resource based of the poor. The scheme also provides authority to the Panchayat Raj Institution to exercise their role and governance in implementation at the grass root. As per guidelines, 60% of the works to be taken up shall be for creation of productive asset directly linked to agriculture and allied activities and also to strengthen natural resource management. The assets creation under MGNREGA can be created in individuals' land as well as in Community Land.

1.3.2. Salient Features of MGNREGA: Every adult member of a rural household willing to do unskilled manual work is eligible under the scheme. Every job card holders has the right to demand employment from the gram panchayat and the same must provide within

fifteen days. If no work allotted, Daily Unemployment Allowance of one-fourth of the wage rate for the first thirty days and not less than one-half of the wage rate for the remaining period of the financial year (Operational Guideline, 2013). Work should ordinarily be provided within 5 kilometers radius of the village. In case work is provided beyond 5kms, extra wages of 10 per cent are payable to meet the additional transportation and living expenses. The motive of the scheme is to lessen gender gap discrimination by paying equal wages to both male and female. The Scheme stressed the participation of at least one-third of women to the total beneficiaries. During implementation of the scheme, work site facilities like crèche, drinking water, shade should be provided by the Village Employment Council (VEC). The shelf of works for a village will be proposed by the villagers during the general meeting and subsequently recommended by the VEC. The wage and material ratio of 60:40 has to be maintained and no contractors or machinery is allowed. The wages are to be paid according to the Minimum Wage Act 1948.

1.4. Description of the study Area:

One of the eleven Districts of Meghalaya, The South West Khasi Hills District was carved out from West Khasi Hills District on 3rd August 2012 with its headquarters at Mawkyrwat. The District is a rural District with none of its village falls under Township. It occupies an area of 1,341 Sq. Kms and located at 25.3106° N, 91.2059° E. It is bounded on the North by the West Khasi Hills District, Bangladesh on the South, East Khasi Hills District on the East and West Khasi Hills and South Garo Hills District on the West.

As per the Census 2011, the total population of the district is 1,10,152, reside in 216 Villages and 16,809 Households. The literacy rate is 76.84 Percent (Census 2011) which surpassed the literacy rate of the state at 74.43 percent. The principal languages of the District are Khasi, Garo and Maram, while English is used as the official language. The District comprises of two Community & Rural Development Blocks viz. Ranikor and Mawkyrwat. Recently, with the re-organization and division of Villages, the District comprises of 315 villages, where Mawkyrwat C&RD Block consist of 158 Villages with a population of 54,462 and Ranikor C&RD Block comprises of 157 villages with a population of 41,218. The number of females per 1000

males (Sex ratio) has increased from 968 to 980 during 2001 and 2011 in the District whereas the State experienced an increased in the sex ration from 972 to 989 respectively (Census 2011).

2. Review literature:

Prakash (2015) in the study found that in Ranchi District MGNREGA has been successful in increasing the annual income of the households. After commencement of MGNREGA in 2006 it was found that the income size had increased from less than Rs.5000/- to the range of Rs.5000/- to Rs.10, 000/-. The standard of living of the people also had shown a positive trajectory. Seth (2015) in the study on the overview of MGNREGA in India, found that MGNREGA is proving a significant employment providing scheme, raising the level of income of the people in rural areas, increase in standard of living and built productive assets to a great extent. **Kumar (2014)** in the study on the role of MGNREGA in Rural employment in India found that MGNREGA playing role in rural employment generation and enhancing rural livelihood. It reduced the traditional gender wage discrimination, particularly, in the public works sector and has had a positive impact on the socio-economic status of the women. **Dandekar et al., (2010)** found that MGNREGA money could improve the quality of life and human development related issues. Evidence suggested that it has significantly impacted the four ingredients of HDI: Income generation, Economic Self-reliance (of the poor), women empowerment including gender mainstream and Quality of life. **Panda et al., (2009)** made an attempt to compare the Appraisal of NREGA in the State of Meghalaya and Sikkim and found that in Meghalaya men and women are paid same wage rate, an improve in financial and social empowerment of women, reduction in migration; ensuring of environment, social and cultural sustainability; creating social capital and reduction in moral hazard in rural society. **Bhargava (2013)**, in an empirical study of asset creation through employment generation by MGNREGA in Rajasthan, found that one-third (1/3) of wage were allocated to women beneficiaries. The study concluded that this has led to women empowerment

3. Statement of the problem: The scheme has created a positive impact in many socio-economic parameters of the rural poor which indicated some achievements in the targets of the Millennium

Development Goals (MDGs). The study is focused on the role of MGNREGA in improving few parameters targeted under the MDGs like gender equality, employment and improvement in standard of living of rural people in South West Khasi Hills District, Meghalaya.

4. Objectives:

1. To examine the achievement of the scheme in parameters like education, gender equality, and health issues.
2. To examine the impact of the Scheme on living standard of rural people.

5. Methodology:

Both Primary and Secondary data were taken as sources of information. Quantitative and qualitative data have been collected as per the requirement of the study. For primary sources, the tools used in the study comprise of Observation, Interview Schedule and Focus Group Discussion. Secondary Sources are taken from C&RD Blocks, Official websites of MGNREGA, Journal and Research papers. The statistical tools and testing used in the study include Simple Statistical Analysis.

6. Findings and discussions:

6.1. MGNREGA and gender equality (Wages):

In social, cultural and historical aspects, men are traditionally considered superior to women. In Khasi (Meghalaya) traditional society, men are called *Khat-ar bor* means possessing twelve powers whereas women are called *Shi Bor* means only one power or the weaker groups both physically and mentally. The following table 3 shows the wage differential among men and women in agriculture and non-agriculture activities in the District. It was found that the maximum and minimum wages paid in agriculture and other allied sector for male in 2018-19 is Rs.350 and Rs. 200 respectively whereas in non-agriculture and other sectors, the maximum and minimum wages paid to male is Rs. 400 and Rs.180 respectively which shows that the mean wages for male in Agriculture and allied sector is Rs.293.59 whereas in non-agriculture activities is Rs.313.19. Table 3. Shows wages differential among men and women in Agriculture and non-agriculture sectors in South West Khasi Hills

Table 3: wage differential among male and female in MGNREGA and non-MGNREGA Work

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Wages in agriculture and allied sector for Male	398	200	350	293.59	31.986
Wages in agriculture and allied sector for female	398	100	200	174.32	27.267
Wages in non- agriculture sector for Male	398	180	400	313.19	48.847
Wages in non- agriculture sector for female	398	120	200	176.26	26.277
Valid N (listwise)	398				

(Sources: Survey data)

The maximum and minimum wages paid to female in agriculture and allied sector is Rs.200 and Rs.100 respectively. The mean wages for female in agriculture and non- agriculture activities are Rs.174.32 and Rs.176.26 respectively. Female are more advantage from MGNREGA wages compared to male counterpart.

MGNREGA wages in Meghalaya during financial year 2018-19 is Rs. 181 per day both for male and female and through discussion and survey; it was found that more than 95 percent of respondents admitted that the wages for male and female is same. Practically, no other physical works or activities at all times where women paid wages equally with men. Thus MGNREGA may be considered as a noble instrument in reducing the gender equality in term of wages and employment which is one of the targets of the Millennium Development Goals 2000-2015.

6.2: MGNREGA and accessibility to Health care, Education and Environmental Resources:

MGNREGA has not only provided one time income and employment to rural households but other long term benefits like usefulness, productivity and accessibility to other basic needs in life due to the services provided by the assets created under the Scheme. MGNREGA assets have created an immense contribution to the livelihood of rural villages. Taking into consideration to some targets

set in the Millennium Development Goals, the study focused in the contribution of MGNREGA assets in term of accessibility to health care, education and natural resources. The following table shows the accessibility of rural people to basic facilities in life due to the service provided by the assets created under the scheme.

Table 4. MGNREGA and Accessibility in Health care, education and Environment resources.

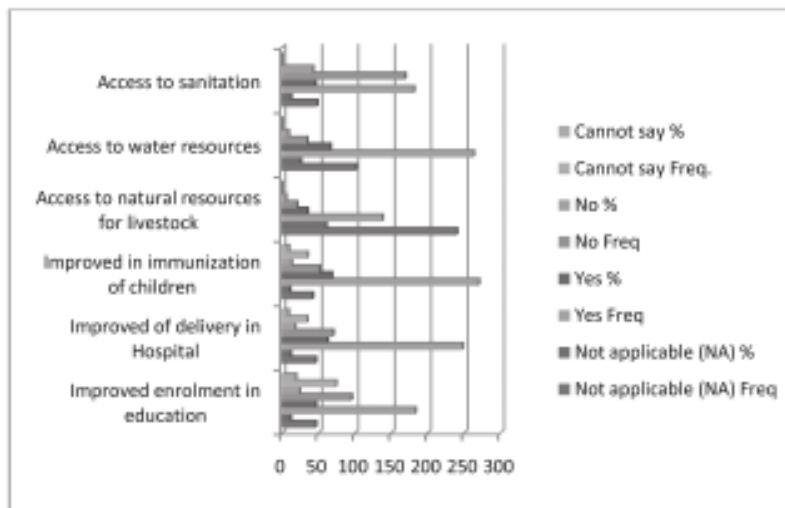
Accessibility of MGNREGA Assets	Not applicable (NA)		Yes		No		Cannot say	
	Freq	%	Freq	%	Freq	%	Freq.	%
Improved enrolment in education	46	11.6	183	46	95	23.9	74	18.6
Improved of delivery in Hospital	46	11.6	248	62.3	70	17.6	34	8.5
Improved in immunization of children	42	10.6	270	67.8	51	12.8	35	8.8
Access to natural resources for livestock	240	60.3	138	34.7	20	5	0	0
Access to water resources	101	25.4	263	66.1	34	8.5	0	0
Access to sanitation	48	12.1	181	45.5	169	42.5	0	0
Total response	1158	19.86	3429	58.88	988	16.95	255	4.37

(Sources: Survey data)

Many villages in the study area had never dreamt of getting infrastructure development like road connectivity due to scattered nature of settlement and isolation of one village from the other. Even after MGNREGA, some villages have not accessible to village link road as the village is far from the existing PWD Road due to hilly topography and difficult terrain which MGNREGA is not feasible. Therefore, the study found that out of 398 respondents from 40 sample villages only 46 percent of households admitted that the scheme has improved in

enrolment to education. Whereas, 62.3 percent of the households admitted that the scheme has improved delivery in hospital and 67.8 percent revealed that the scheme help to improve in immunization of children to hospitals and other health care centers. The reasons may be in the past, people could not get chance to access to these basic needs due to unavailability of transport facilities but with the implementation of MGNREGA, transport services is better accessible in the villages and income of households has improved as a result households also get an opportunity to send their children to better school outside the village. About 66.1 percent of households admitted that they are accessible to water resources due to creation of MGNREGA assets like check dam, community washing ponds, drinking water sources, and other water conservation works. This also leads to improvement of water sources for livestock. After implementation of MGNREGA, about 45 percent households admitted that MGNREGA had help to access to toilet facilities as the scheme not only provide wages but also awareness about health and hygienic lifestyle. The following diagram 1 shows the role of MGNREGA as an implication to Millennium Development Goals.

Diagram 1: Role of MGNREGA and implication of MDGs

Source: Table 4

6.3. MGNREGA Impact on living standard of rural people:

Various technical measurement on standard living adopted by different individuals and organization at the National and global level, but in this particular study only few parameters like income, housing, sanitation, sources of drinking water and sources of cooking fuel were taken into consideration which are practically relevant to the area. Dandekar (2010) and Khakhalary (2017) found that MGNREGA improves quality of life and human development related issues and women empowerment. This study found that 10 percent of the households earned an average annual income of about Rs.10,000, 57.3 percent earned average income of about Rs.10,000-15,000 and about 32 percent earned an average annual income of Rs.15,000-20,000 annually. The average income earned by the people included both wages and other benefit derived from assets like reduction in carrying cost due to accessibility of transport facilities. The following table 5 shows the general impact of MGNREGA on income and table 6 showing the changes in standard of living of rural people in SWKHD.

Table 5: Increase in income due to MGNREGA

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Below Rs.10,000	40	10.1	10.1	10.1
Rs.10,000-15,000	228	57.3	57.3	67.3
15,000-20,000	130	32.7	32.7	100.0
Total	398	100.0	100.0	

(Sources: Survey data)

Table 6: Changes in standard of living of the people.

	Housing (%)				Toilet (%)				Sources of drinking water (%)				Cooking fuel (%)					
	No house	Kutcha	semi-pucca	pucca	Open defecation	Pub toilet	Private toilet	Modern private toilet	PHE	Public pond	Private pond	PHE and Public pond	PHE and private fund	Fire wood	Electricity	Firewood and electricity	Firewood and LPG	LPG only
Before MGNREGA	11	63	26	8	44	2	53	1	48	37	3	12	0	98	0	2	0	0
During MGNREGA	0	7.8	70	23	0	0.5	94	6	29	27	7	32	5	92	2	3	3.3	0

(Sources: Survey data)

The study revealed that 11 percent people were homeless before MGNREGA which may be the newly wedded family stayed in rented house or temporary shed provided by parents or relatives but during MGNREGA all these families have accessed to housing. Another possible reason may be within the span of 10 years since implementation of MGNREGA till date, some households get Prime Minister Awas Yojana (PMAY) Schemes and better job opportunity available to them. Before MGNREGA 68 percent of the households were having houses of kutcha type but at present 70 percent of these houses were of Semi-pucca type, Moreover, before MGNREGA only 7.5 percent of the sample houses were of Pucca type but at present about 23 percent of these households having better houses structure. Financially, MGNREGA may played a small role in housing development of rural people but it assets like rural road connectivity have immensely contributed to overall development of the rural people thereby it increased the standard way of living of the people in the rural area.

MGNREGA has directly and indirectly help people to avail sanitation facilities of their own, some of them were getting Individual household Latrine (IHHL) as part of MGNREGA works, while some of them were getting beneficiaries of Total Sanitation Campaign (TSC) but some households feel that involvement in MGNREGA has really motivated them to avail Toilet facilities of their own from the wages they got. Meghalaya Census 2011 shown that 48.2 % households have no latrine and in this study found that before MGNREGA there were about 44 Percent of households who have no latrine and only 53.3 percent having private toilet but during MGNREGA (2018-19), sample villages shown that all households have accessed to toilet of different categories and types and the result shown that 93.5 percent households availed private toilet which shows that their standard way of living has improved to some extent.

1. Suggestions

- **Plantation work:** Village Employment Councils (VECs) must focus on Community tree plantation of high economic value
- **Rural Tourism assets which conserve environment:** Rural tourism assets will not only enhance income and

employment generation but it will help in preservation of environment to some extent.

- **Assets which facilitate bio-fertilizer:** Organic farming becomes the concern of agriculture productivity now a day. Therefore assets like Vermi-composting pit should be promoted and carry out in an extensive way and to improve agricultural activity.
- The scheme needs to be continued to strengthen rural livelihood.

2. Conclusion:

MGNREGA has become a backbone to rural livelihoods. Many studies have revealed that the Scheme has a positive impact in socio-economic issues of the rural households. The present study found that the Scheme has improved accessibility of rural people in socio-economic facilities like hospital, better quality education, banking sector, sanitation, natural resource, housings and cooking fuels which reflect some achievement in the Millennium Development Goals 2000. □

References:

- Agarwal, A.N. *Indian Economy*; New Age International (p) Limited; 2007. p. 141.
- Dandekar, A., Bhandari, V., Modi, P. “An Impact Assessment Study of the Usefulness and Sustainability of the Assets Created under Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA) in Sikkim”. Institute of Rural Management Anand (IRMA). Rural Management and Development Department, Government of Sikkim. 2010. Print.
- A.G. Faroog, “A case Study of Rural Development Programme”, *International Journal of English Language, Literature and Humanities*. Vol.1.Issue V Feb.2014. Print.
- Ministry of Rural Development. The Mahatma Gandhi Rural Employment Guarantee Act, 2005: *Operational Guidelines 2013 4th Edition*. Government of India.
- Ministry of Rural Development. *SAMARTHYA: Technical Training Manual, MGNREGA*, Ministry of Rural Development, Government of India, March 2015.

- Meghalaya C&RD. Meghalaya Rural Employment Guarantee Scheme (MREGS), Notification(No.CDD.122/2006/3 Dated Shillong, the 28th July 2006), Community and Rural Development Department, Government of Meghalaya.
- Kumar, S.H. “Role of MGNREGA in Rural Employment: A Review”, *EPR International Journal of Economic and Business Review*. 2014.
- Panda, B., Dutta, A.K. and Prosty, S. “Appraisal of NREGA in the State of Meghalaya and Sikkim”, *A Project Report*. India Institute of Management, Shillong. 2009.
- Nongsiej K. “Role of MGNREGA in Rural Employment and Infrastructural Development of Meghalaya: A Review”, *EPR International Journal of Economic and Business Review*. 22 October, 2019
- Nongsiej K. “Productivity of MGNREGA Assets in South West Khasi Hills District, Meghalaya”, *JETIR*, October 2019, Vol.6, Issue 6.
- Nongsiej K. “Impact of MGNREGA on Gender Equality and Perception towards Development in SWKHD, Meghalaya”, Edited Book on *Gender and Development*, Mittal Publisher, New Delhi, Jan, 2020.
- Seth, N.”MGNREGA: Its implication in India: An overview”, *International Journal of Science Technology and Management* Vol. 4(1), February. 2015.
- Singh, Katar, ‘*Rural Development: Principles, Policies and Management*’ 3rd Edition, New Delhi, Chaman Enterprises.;1:5. 2015.
- <https://nrega.nic.in>
- <https://mnregaweb4.nic.in>
- www.rural.nic.in
- <http://megsres.nic.in>
- <https://research.un.org/en/docs/dev/2000-2015>
- <http://censusindia.gov.in/2011>
- <https://nrega.nic.in>

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-268-275

**Role of Healing Service towards the Spread of
Christianity among The Tea Garden Community
of Assam with Special Reference To the
Dibrugarh District**

Geetashree Gogoi

M.Phil (Department of History), Dibrugarh University

Abstract:

Religion is universal phenomena which regulates socio-cultural even to some extent political behavior of people of any society. The tribal societies of North East India have their own traditional believes and practices. But certain changes have taken place in their life and culture. The wave of change occurred first through the Christian Missionary agencies during British period. That Christianity came to this region as consequences of British administrative policy. The spread of Christianity among Tea Garden Communities in Assam forms one of the most interesting subjects of study in the social history of Assam. This article is an honest attempt to study

the causes of spread of Christianity among the Tea Garden Community of Assam with special reference to Dibrugarh district. Of various causes this study particularly focuses on the role of Healing Services towards the spread of Christianity among the Tea Garden Community.

Key words: *Healing Service, Pranic Healing, Tea Garden Community, Adivasi, Christianity.*

Introduction:

Christianity is world's largest religion, constitute 31.5% of the total population of the World (Of Earth's 7.3 billion people, according to a new Pew Research Center demographic analysis, 2015). It is the only religion of the world with a major presence on every continent and sub-continent. In India, though the Christians are populous but comparatively small in number.

North East India, the easternmost part of India forms a major region of Christian concentration in India today. Of the 2.78 crore Christians (India's 121crore total population) counted in 2011, 78 lakh are in North East India (including Assam). This is the largest concentration of Christians in India after the coastal region stretching from Southern Tamil Nadu and Kerala to coastal Karnataka, Goa and Maharashtra. (Pachua 2003: 154). But unlike other regions, the spread of Christianity in North East India is closely related to political developments during the 19th and 20th centuries. The response to Christian Missions and indigenous evangelistic activity must be understood as a part of a general reaction to the extensive changes brought about by a series of political events. The first and most important event was the advent of British administration. (Downs 1983: 11)

Unlike other states of North East India, Christianity is a minority religion in Assam, which comprises about 3.74% of the total population of the region, according to 2011 census report.

The history of the spread of Christianity in North East India shows that Assam was the first to received the Gospel of Christ in the 19th century when the first British missionary in India, William Carey deputed his earliest convert Krishna Pal to North East India for the spread of Gospel.(Hussain 2011: 11)

The spread of Christianity among the Tea Garden Community in Assam is of immense importance in the social history of Assam.

These immigrant laborers who had come mostly from Chotanagpur area to work in tea gardens of Assam afforded a fertile field for evangelization. In fact, these immigrant laborers in the Tea gardens of Assam became the second promising group for the mission work after the Garos. (Barpujari 1986: intro xx)

Area of the Study:

Dibrugarh, a district of Assam has been selected for the present study. This district occupies an area of 3,381 sq km which is 4.3% of the total land of Assam. It extends from 275°38" North to 2742°30" North Latitude and 9433°46" East to 9529°8" East longitude.

It is bounded by Dhemaji district and a part of Lakhimpur district on the north, a part of Sibsagar district and Arunachal Pradesh on the south, Tinsukia district on the East and Sibsagar district on the west, and Tirap district of Arunachal Pradesh on the south-east.

Dibrugarh, known as the tea city of Assam, boast of the highest amount of tea production in India. There are a number of tea gardens dating back to the British Era. There are at present 177 tea gardens in this district.

These tea gardens are feeding a large number of labor populations. Different groups of tribal people came from Bihar, Bengal, Orissa, Chotanagpur are living in the various tea gardens in this district. They are together known as Tea Garden Community.

The Tea Garden Community constitutes approximately about 25% of the total population of Dibrugarh district. They are locally called as Adivasi or Chah Janagusthi. According to the 2011 census the district has a population of 1,32,6335 out of which 52,968 are Christians. And most of the Christians are belongs to Tea Garden Community in the district.

Objectives:

The central objective of the proposed study is to bring to light the importance of Healing Service which caused and influenced the spread of Christianity among the Tea Garden Community of Assam.

Methodology:

The study has been based on data collected from both primary and secondary sources.

As a primary source, interviews were taken of important personalities like Pastors, Fathers as well as of converted and non - converted tea garden people. Field work was also undertaken. Secondary source includes books, journals, internet etc.

Discussion:

The Tea Garden Community consisted of different tribes such as Oraon, Mundas, Kharias, Santals, Orias, Gonds, Ho, Bhumji etc came from the Chotanagpur Plateau. In their country of origin, they were called Kols before. They claim to be the first settlers in Chotanagpur and therefore they called themselves Adivasi. (Muthumana 1984: 57). The term 'Adivasi' means 'original inhabitant' but today it is not used in its etymological sense. According to S. Karotemprel, the Adivasi are the tribal peoples who settled in the Chotanagpur and surrounding area of India before Christ.

The vast majority of the tea workers are drawn from tribal communities and the lower Hindu castes believes in Animistic religion. A sizeable section of the tea workers has adopted Christianity as their religion.

Adivasi had become familiar with Christianity to some extent from the missions of the Gossener Society of Germany or Gossener Evangelical Lutheran Mission and of the Belgian Jesuits before they came to Assam as tea garden laborers. (Barpujari 1986: intro xx). These Christians also spread the new faith (Christianity) in the vast tea gardens and in the adjacent villages.

They came in contact first with the American Baptist Missionaries who had already established a Mission centre in Sibsagar for the purpose of evangelizing the Assamese and the Nagas as early as 1870.

In 1871, four Adivasi walked a distance of 70 miles and reached Sibsagar to request baptism from Mr. E.W. Clark. This was the beginning or the active missionary services among the Tea Garden workers of Assam. From that time onwards, hundreds of baptisms were administered to the Adivasi without much effort of the missionaries. However, the American Baptist missionaries were the first missionaries who worked among the Adivasi or Tea Garden Community in Assam. (Mathew 1984: 57-58). East India Company also appointed a few native preachers to look after the religious needs of the workers. During the field investigation taken in various tea gardens of Dibrugarh district,

it has come to know that Kharias, Santals, Oraon are among the major tribes who have embraced Christianity as their religion.

Searching for the reasons of the spread of Christianity among the Tea Garden Communities of Assam, field works have done in the tea gardens of Dibrugarh district. In addition to these, interviews were taken of converted and non-converted people in the tea garden areas of Dibrugarh District.

Healing Services conducted in various Churches particularly in Catholic Churches is one of the main causes which prompted the tea garden people to accept Christianity. It is one of the greatest humanitarian services done by the Missionaries in the field of health care. This service is totally based on faith. (Infor: Deep Dante)

Healing is the process of making or becoming sound or healthy again. In the Catholic Churches healing means often attached which is a charismatic movement. Healing process is enabled by **Pranic Healing** which is a distinct system based on its own philosophy of life and the supreme realization that there is a basic vital force in human, which is responsible for the maintenance of health and life.

Pranic Healing is a way of life according to the law of nature and the law of God. It is an effective, simple, inexpensive, safest and most the practical form of healing therapy. Pranic Healing is often a compliment to the usual system of medical care. There is a Centre (Divine Renewable Centre) in Don Bosco, Guwahati where Fr. Chittattukalam Kuriala SDB (Salesians of Don Bosco) heals patients and trains others in this healing art. In any healing process it is God who heals. In Charismatic healing or prayer healing or faith healing devotees raise ourselves to a higher level of faith and come closer to God and God intervenes for healing. In Pranic Healing people go a step further and try to understand God's intervention in the healing process and give a scientific explanation to it. Attaining that stage of understanding God's intervention and healing by projecting the God given Prana is not a mystery but an art. The art of Pranic Healing can be learned by all people of God's will. Healing Services have been common in Roman Catholic churches throughout the world. (Puthenpurakal 1996: 464-465).

In this healing program worships are done for sick people. In Assam many churches have been giving healing touch to the suffering

people in tea gardens. For example, **Renewable Retreat Centre of Tinsukia District** and **St. Mary Mazzarello Church of Dibrugarh district**. During field study in the **St. Mary Mazzarello Church**, situated at **the Athabari, Bokel area in the Dibrugarh District** it has come to know that the Church organizes such healing services in every Saturday. This healing very much attracted these Tea Garden Communities. Both converted and non-converted members of Tea Garden Community participate in this program. Many people both Christians and non-Christians get healed from their various problems or diseases after participation in prayer sessions conducted during this program.

John Bagh, a pastor who conducts this service in Athabari in Dibrugarh district was himself one of the finest examples who get healed after he had participated in such a healing program. He himself became a worshipper of Christ for some months. On his recovery from a serious illness (T.B) he made unconditional surrender to God and become a pastor. (Info: John Bagh)

The activities of 'Healing Ministry' also played an important role in the spread of Christianity among the tea garden laborers. Healing Ministry consisting of health care and medical education which has always been a part and parcel of Christian evangelization have been successful to a great extent in doing away with the superstitious belief that all sickness are caused by evil spirits. The intimate link between ministry and evangelization seems to have been an established fact, already in the New Testament. The mission of the twelve (Jesus' twelve disciples) is characterized by a double command to preach and to heal. The evangelist Luke record, "Jesus calls the twelve together and gives power and authority over all demons and to cure diseases".

According to the Catholic Directory of India, 1999, Dibrugarh has 1 hospital, 23 dispensaries and 2 Homes for the aged people. These health services are staffed and run by mostly women religious congregations. The healing ministry does not merely take care of the sick in hospitals and dispensaries. Those involved in this ministry insist that preventing sickness through conscientization of people in remote villages and tea gardens through health education (cleanliness of the house and its surroundings, proper nutrition and care of children) is

an equally important task that must be given priority. Therefore, most notable impact of this ministry is the increase in the number of believers. This healing service produces abundant harvest of conversion to God's love. The MCH (Mother and Child Health) programs conducted by the Catholic Church have been instrumental in imparting Medical education to the remotest tea gardens and villages. (Karotemprel ed. 1993: 355).

Conclusion:

That Christianity came into the lives of the people of North East India and as such in Assam as consequence of and linked with British administrative policy became one of the powerful factors for tremendous changes in tribal's life in the region. One of the major and interesting aspects about the conversion to Christianity in Assam is that the process is almost entirely confined to the tribal, Adivasi or backward population. It rarely concerns the upper echelon of the society, particularly the high castes. The Tea Garden Community or Adivasi, as locally called, is one of the most backward communities in Assam. This community constitutes about 20% (around 70 lakh) of Assam's 3.5 crore population and about 15% of the people (Tea Garden Community) are Christians. From this study it was found that Health care service or Healing service is one of the important factors which worked as a boon in the field of the growth of Christianity among these immigrant people. This service is totally based on faith, a strong belief in a supreme being. It is the practice of prayer and gestures (such as laying on of hands). In order to spread Christianity among these immigrant people the role of Churches, Christian Fathers, Brothers, Sisters and other preachers is noteworthy. □

References:

- Barpujari, H.K. *The American Missionaries and North- East India (1836-1900 A. D.): A Documentary Study*. Spectrum Publications, 1986. Print.
- Downs, F. S: *Christianity in North East India: Historical Perspectives*. Delhi Indian Society for Promoting Christian Knowledge: Gauhati Christian Literature Centre, 1983. Print.
- Hussain, Manjula. *The Assamese Christians*. Guwahati : Purbanchal Prakashan, 2011. Print.
- Karotemprel, S. (ed.). *The Catholic Church in North East India (1890-*

- 1990), Shillong, 1993. Print.
- Muthumana, Mathew. *Christianity in Assam and Inter-faith dialogue: A study on modern religious movements in North East India*. Satprakashan Sanchar Kendra, 1984. Print.
- Nath, D (ed.). *Religion and Society in North East India*. Guwahati: DVS Publication, 2011. Print.
- Puthenpurakal, Joseph (ed.). *Impact of Christianity on North East India*. Shillong: Vendrum Institute Publications, 1996. Print.

Journal:

- Pachua, Lalsangkima. "Church-Mission Dynamics in North East India"——— *International Bulletin of Missionary Research*, Vol. 27, No. 4, 2003. *Published*.
- Varghese, Fr. P. D. "The Church's Involvement in the Healing Ministry in North East India", in *The Catholic Church in North East India (1890-1990)*. Edited by Sebastian Karotemprel. Shillong, 1993, Print.

Internet Source:

- Conrad Hackett and David McClendon, *World's largest religion by population is still Christianity*, www.pewresearch.org. 05-Apr-2017.
- Swarajya Staff, *Demography Watch: How Northeast India was Christianized in the last 100 years*, <https://swarajyamag.com/culture>. 23-08-2016.

Appendix:

Persons interviewed:

- Deep Dante, Athabari, Bokel, Dibrugarh; age 29
- John Bagh, Athabari, Bokel, Dibrugarh; age 35
- Putlu Murah, Athabari, Bokel, Dibrugarh; age 44
- Fr. Boniface Ekka, Dibrugarh Bishop House, age 50 above
- Fr. Nicholas Kerketta, Dibrugarh Parish Church, age 60

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-276-289

Transportation hearten Trade and commerce in the Brahmaputra valley during the Colonial period

Monowarul Hassan Khan (Ph.D. Scholar)

Dr. Doneti Sivaji

*Department: History and Archaeology, North-Eastern Hill University
(Tura Campus) Meghalaya-794002, India.*

Abstract:

This paper aims to explore the colonial Transport and communication system and how it helped the colonial power and native people to promote trade and commerce more efficiently in the Brahmaputra valley during the colonial periods. It also studies the colonial policy in the field of trade and commerce. The trade and commerce of Brahmaputra Valley have an exclusive institution during the colonial and the early colonial periods of the region. A variety of trade and commerce were known to the Brahmaputra Valley since the early hours and times, but during the late eighteenth century was the period of transition. This transition brought about a gradual transformation in the field of Transport and communication systems as well as trade and commerce. It was in

these periods the East India Company developed various kinds of Transport and communication systems which help to the extensive growth of trade and commerce of Brahmaputra Valley. After that, the East India Company started a significant reorientation of trade and commerce in the region as well as they also developed the traditional economic conditions and established a new economic system which was known as the colonial economy for its own benefit. The Stilwell Road was newly constructed by the British in Margherita; the road begins to connect the northeast of India with China in the centre of what could be a rich economic zone of South-east Asia. The Brahmaputra valley and its waterways, roadways of the surrounding area were wealthy natural resources to promote the extensive internal and overseas trade and commerce of the colonial period.

Key words: Transport, Communication, Trade, Commerce, Brahmaputra Valley and Colonial Period.

Introduction:

The forms of the trade, commerce, and the economic development of Brahmaputra valley as a colony can be understood by analyzing the roles of the various kinds of developments in the field of transport and communication systems of the region. The development of the transport and communication system of the region was extensively done by the colonial power after the Yandaboo treaty of the valley. The huge natural resource of the region was one of the main facts for the development of the transport and communication system of the valley by the colonial power. The East India Company began its operations in the region was a purely commercial concern, and they started the systematic plunder that began through the monopoly in trade and commerce. For this purpose, the colonial authority had developed the communication system especially the roadways of the region. The establishment of railway communication or the introduction of the railways to the region was a great landmark in the field of transportation and as well as trade. Another important fact was the security and administration of the colonial empire by developing the communication system of the region. The initial thrust of the colonial power, after the annexation of the Brahmaputra Valley, was entirely

commercial. Firstly, on maximizing land revenue by increasing its manifold, as the main interest of the British was the maximization of profit, the development of transport and communication was mainly concentrated in the rich natural resource plains of Brahmaputra valley. Thus, the colonial economy was mainly concentrated in the valleys of Assam, where most of the natural resources were located and could be exploited because of its easy accessibility as compared to the hills.

The Brahmaputra valley had interaction with the British East India Company as early as 1792, at the request of the king of Assam, “for commercial advantages” by friendly and open intercourse (Chaube 1999:3-4). The persisting internal strife and disorder led Burmese to occupy the Brahmaputra valley from 1817 to 1826. With the request of the king of Assam, the British defeated the Burmese and were forced to surrender their suzerainty over the Brahmaputra valley of Assam by the Treaty of Yandaboo in 1826. These annexations brought about drastic changes in the polity, society, communication as well as in the trade and economy of the region, with the gradual decay of feudal institutions and the rise of capitalist economic entities of the valley.

1. Objectives of the Study:

The objectives of the study are

- I. To explore the transport and communication system in the Brahmaputra Valley region during the Pre-colonial period.
- II. To explore and study the colonial approach in the field of communication and trade towards the proposed region.
- III. To analyze the communication system and its impact in the field of trade and commerce of the Brahmaputra Valley during the Colonial Period.

2. Methodology:

Historical research methodology has been followed for the study. The paper evolves a critical use of both primary and secondary sources based on internal and external criticism. As a primary source, archival documents are used and secondary sources, books, and articles published in journals and magazines, etc are used. To understand the changing socio-economic condition of the Brahmaputra valley and the adjoining area in the colonial period; trade networks have adopted as attributes of analysis for the study.

4. Pre-Colonial Transport and communication system and Trade of the valley:

The Ahom monarchs hold sway Brahmaputra valley for long about six hundred years preceding colonial rule. During the rule of the Ahom monarchs, they built or constructed many roads, tanks, temples, forts, walls, chowki, hat, phat, ghat, Satra, and houses in a systematic order. The transport and communication is a part and parcel for the economic development of a state or region. The transport system made the dealings very close between trade and commerce. Every old account of Assam suggested that most of the travelers used horses, ponies, elephants, bullock carts, palanquins, and country-boats as a means of transportation and communication (Boroah 1979: 247). During the pre-colonial period, Goalpara was a gateway to the region as well as the transit point of Bengal and the neighboring area. During the pre-colonial period, the most important road was Gohain Kamal Ali which started from Koch Behar to Narayanpur in Lakhimpur district of present Assam. It was constructed during the reign of Koch king Nar Narayan in 1547 A.D (Boroah 1979: 247). Moreover, the *Duars* or mountain passes namely Bijni, Sidli, Chirang, Ripu, and Guma *Duars* were the outlets through Bhutan to Tibet and China (Boroah 1979: 247). The internal communication within the region was maintained through an excellent network of roads built by the Ahom kings as well as the Koch kings. As M'Cosh writes:

“Very few provinces in India have been provided with such a splendid system of public roads as in Assam and from the great highways, which were carried uninterruptedly through the whole country to the great crossroads, between the principal town and their minute ramification, which connected the villages”(Hilaly 2007:42-43).

However, these roads had been sadly neglected for over half a century. Most of them being over-grown with jungles became useless. They were primarily road-cum-embankments, constructed through the collective effort of the huge militia of freemen or Paik. Of the roads constructed in the pre-colonial period special mention may be made of the Gosaain Kamal Ali, Dhodar Ali, Dhai Ali, and Bar-Baruah Ali (Hilaly 2007:42-43).

Above mentioned all the roads or transport and communication system had played a remarkable role in conducting trade with the neighboring area of the region during the pre-colonial period. To

maintain a smooth trade with Bengal, the choukis or outpost were established by the Ahom king and also appointment Duaria Barua or Chakial Barua (Baruah 2005:441).

The duwars were played a vital role in the trade relationship with Bhutan. In the pre-colonial period, trade and commerce was not a subject that was dealt with directly by the kings of the region. It was left by and large to the traders who went from place to place to earn the profit. They believed that since profit was their primary motive, the trader could not be trusted and that they could engage in subversive activities if it suited their purpose. Hence, they were not allowed to intervene in any manner, in politics or political problems of the state. The pre-colonial period waterways became the way of communication for trade and commercial activities of the region. B.K. Barua observed the following (Barua 2011:111-112).

“The trade with the neighboring provinces was mainly carried by river transport. The excellence of Assam’s water-communications is evident and it certainly facilitated trade in every direction. The main route from the region to Bengal, Bihar, and Orissa was by the rivers Brahmaputra and Ganges”.

The Pre-colonial rulers of the valley were to follow a traditional policy with look upon to the trade and commerce. The rulers of the region had to adopt protective measures to prevent their enemies from any opportunity to enter the state whatsoever. They strongly suspected that such crafty and unpredictable neighbors might even take advantage of the trading facilities to subvert their political independence. Hence they followed throughout a two-fold policy viz; self- sufficiency in production of goods and rigid control over foreign trade, including frontier trade (Hunter 1975:261-262). Thus, every endeavor was made to meet the requirements of the state as well as of the people locally without having to depend much on the neighboring states (Bhuyan 1990:84). ‘The kingdom of Assam’, writes Tavernier ‘is one of the best countries in Asia for it produces all the necessary to the life of men and there is no need to go for anything to the neighboring states’ (Ball 1925:218-220).

The pre-colonial period of Brahmaputra valley was quite isolated from the rest of the part of India. But it had a rich natural resource area and a well economic structure. There were mines of gold, silver,

steel, iron, and a great store of Silk (Barpujari 1988:171). The industry and craft were developed and a considerable volume of trade and commerce existed with the adjoining area (Gait 2012:267-293).

The trade routes by water and road were extensively used during medieval periods of Assam. The trade was carried out with mainland India through Bengal (M'Cosh 2000:8-9). Trade with Bengal was necessary because there was less availability of salts in the Brahmaputra valley. Although some amount of trade between Assam and Tibet passed through the intermediary hill people like Mishmis, Abors, and Bhutias. The major part of the trade was conducted directly between the merchants of the two countries. Although in M'Cosh's Topography of Assam, there is a reference of Assam receiving articles such as nankins, silk, lacquered, chinaware, and lead, copper, and silver from China. There is hardly any evidence to show that Assam had direct commercial transactions with China in the pre-colonial periods. (M'Cosh 2000:66-67)

In the internal trade and frontier trade, non-food items were transacted by traders in the markets (hats) once or twice a week to meet the local needs. In external trade, agricultural products dominated the export market, and cloth comprised around a fifth in terms of the total value. Among imports, salt constituted a major share. Of the rest, there were very broadly speaking two categories of goods the first constituted raw materials for the industries, copper and red lead, and the second items for consumption. Under the surface of self-sufficient economy barter was the mainstay of all trading activities-internal, external, and frontier trade. The prevailing trade and commerce have been appropriately summed up... 'Neither distressing starvation, nor any surplus'.

5. Colonial strategy in the field of Transport and Communication System as well Trade and Commerce of the region:

The colonial power of India developed a modern transport system for doing trade in various parts of the region. There were four types of transport system of the region namely Waterway, Roadway, Railway and Tramway were developed under the colonial power. But the major development was done in the field of land roads such as railways and roadways. When the East India Company occupied Brahmaputra valley, most of the areas in the region were covered by thick virgin jungle stretching for hundreds of miles over steep hills and deep valleys through which flowed torrential streams (Goswami 1997:143). The

means of transport and communication during the Pre-colonial and early colonial period was therefore by boat, elephant, and palki (palanquin), etc.

The occupation of Brahmaputra valley by the colonial power and their gradual transmission into the entire valley had opened up immense prospects in the field of communication as well as trade and commerce. In the primary stages of colonial penetration, the importance of the region was not only for its natural resources but also its geographical location of the valley. The Brahmaputra valley has a common borderland with Tibet, Bhutan, and Burma. The colonial power was troubled by fears of a renewed Burmese invasion and so it was strategically important for them to ensure that the region did not replace into anarchy (Goswami 2008:167-168). For that reason, the colonial power immediately increased their military power in the region for providing immediate troops movement in the case of resumes Burmese attacks as well as in the case of incursions of the frontier tribes of the Brahmaputra valley. The initial thrust, therefore, was on the restoring portion of the great roads of Upper Assam. In 1840 alarming reports of the Burmese attempts to open a road through the Naga Hills from the Kyendween River made it essential to improve the line of communication between the Muttock country and the troop's reserve at Sibsagar (Letter issued to Government, vol.no.9, January-September 1840, no.85, 4 May 1840.) Also, maintenance was undertaken on the Bar-Baruah Ali the high roads from Sibsagar to Dibrugarh throughout the Chokey Hat on the Buri Dehing (Hilaly 2007:44-50). We all know that the development of road communication also led to the development of a trade hub and trade of any region.

It is a clear fact for the development of transport and communication of the region was purely administration and trade purpose. The pre-colonial transport and communication system of the region was not good so the colonial authority thought that for development of transport and communication system was a necessity for its security, good administration as well as trade, and commerce. The political Agent of East India Company of Upper Assam Major White urged to Captain Jenkins in a letter to improved transport and communication system was an essential prerequisite for the expanding trade and commerce as early as 1835A.D.

“ improving land communication between Rangpur, Sylhet, Cachar, and Gauhati would have to open a channel for the influx of trade and population that would soon have effected a wonderful change in the condition of this province”(Bengal Government Papers, file no 298 of 1836. 105).

The chief means of transport before the development of railways and road transport was the waterways. The East India Company started a steamer service on river Brahmaputra from Calcutta to Guwahati in 1847, which was very irregular and did not proceed beyond Guwahati. Two private companies, such as the Indian General Navigation Company and the Rivers Steam Navigation Company started a regular Commercial Steamer Service in 1864 and daily mail service in 1874 on the Brahmaputra. The construction work of the railway in Brahmaputra valley was undertaken by the Colonial ruler towards the end of the nineteenth century. The Assam Railways and Trading Company were formed in 1881, and the construction work on the Dibru-Sadiya railway was undertaken. The first railway line was opened in 1882 from Dibrugarh steamer Ghat to Jaipur road. After the formation of the Assam-Bengal Railway in 1892, an attempt was made for connecting Brahmaputra valley with the rest of India by railways. A 114 miles long railway line from Chandura (in Bengal) to Badarpur (in Assam) was opened to traffic in 1896. The railway mileage in Assam increased from 114 miles in 1891 to 715 miles in 1904. In 1902 the Eastern Bengal Railway line was extended from Calcutta to Dhubri (in Assam), which extended its connection to Amingaon in 1909-10. The total railway mileage in Assam increased to about 1,300 miles in 1939 (Goswami 1994:175-177). The railway in the Darrang district was a small line that was constructed in 1896 by a private company and it was connected to Tezpur, Dekargaon, Bindukuri, Sessa, Thakurbari, Rangapara and Balipara. From Balipara there was a branch line to Barjuli (Assam District Gazetteers of Darrang Vol.V. 1995:177). In 1902, Dhubri was connected with Calcutta by the railway line. It was also connected to Golakganj, Balajan, Gauripure (Assam District Gazetteers of Goalpara. 2012:98). The Assam Bengal Railway runs through the Gauhati branch to the boundary of Nowgong. The railway of the Gauhati branch line connected Panikhaiti, Digru, Khetri. In 1905 a line was under construction from the north bank of the valley and it

was situated opposite of Pandughat later which was connected with the Eastern Bengal State Railway (Assam District Gazetteers of Kamrup Vol.V. 1995:178).

In 1848, streamers were started services between Gauhati and Calcutta by the colonial power of the region. After that, the commissioner Major Jenkins made an unreasonable proposal was that three or four times a year they should be allowed to proceed right up the valley to Dibrugarh (Assam District Gazetteers of Kamrup Vol.V. 1995:174). Over and above in 1905, two streamers carry out daily service between Gauhati and Dhubri. The steamer's communication system also developed the Darrang district during the colonial period. The ports of the district were Rangamati to Mangaldai, Singri, Tezpur, Bishnath, Behalimukh, and Gamirighat, etc (Assam District Gazetteers of Darrang Vol.V. 1995:177). In 1884 a daily streamers service was started between Dibrugarh and Dhubri. From Dhubri a steamer plied to Jatrapur which had been connected by rail with Calcutta. Some important ports of the Goalpara district were Dhubri, Bilasipara, Goalpara, and Dalgoma (Assam District Gazetteers of Goalpara. 2012:98)

The necessity of developing road transport was not felt in the early period of British rule owing to the existence of a cheaper and wide network of waterways in Assam. The first Governmental initiative came with the establishment of a Public Works Department in 1868 and Local Boards in 1880. In 1903-04, Assam had only 144 miles of metalled roads (most of which were in the hills), however, on the eve of independence, the state had 2,010 miles of motorable roads including the national highways, of which 2,040 miles were in the plains area (Goswami 1994: 183-186).

The Second World War forced the Colonial power to take steps for the improvement of the road transport system in the region of Brahmaputra valley. The main roadways improved as well as constructed during the forties were the South Trunk Road from Goalpara to metalled and black-topped and bridges on the roads were improved. Siliguri - Joghghopa road was established and improved. The Dimapur-Kohima-Imphal Road and Makum Lekapani road were also improved by the defense department in the period of British rule. The north trunk road enters the Darrang district at the point where it crosses the Barnadi and runs right through it a distance of 151 miles. The north trunk road connected to the district through Mangaldai, Dalgaon, Orang,

Dekhijuli, Gabharu, Dipota, Tezpur, Jamuguri, etc places (Assam District Gazetteers of Darrang Vol.V.1995:178).In the lower valley of the region Goalpara district, there were two trunk roads run through. The north trunk road starts from Dhubri and runs in a sweeping curved first west and then east to Kachugaon nearly 50 miles away. At the latter place, the road turns sharply to the east and it's connected the Eastern Duars to Raha in Kamrup District (Assam District Gazetteers of Goalpara. 2012:98). From Bilasipara a road runs north which divided two branches first connected Saralbhangra or Ptgaon, and the second road runs Garubhasa. Another road runs north from Jogirghopa through North Salmara. During the colonial period, the road's communication system of Kamrup district was great trunk road which runs the whole length of the valley from Fakirganj opposite of Dhubri to Saikhoa opposite of Sadiya. From Gauhati its turns southwards and linked with the Gauhati-Shillong road but it then bends again sharply to the east and enters the Nowgong district near Nakhola. From north Gauhati, there were three roads run to Dumnichauki to Naokata and Nalbari. From Rangia another road runs to Darranga and from Burma, a road runs eastward to the boundary of Mangaldai (Assam District Gazetteers of Kamrup Vol.V. 1995:179).There were some inspection bungalows of various places such as Halapakri, Bhawanipur, Patacharkuchi, Barama, Nalbari, Kamalpur, Hajo. It means that those places were connected to some roads during the colonial period.

However, those were some roads, railway and Streamer transport, and communication systems of Brahmaputra valley and it was improved during the colonial period of the region. The improvement of the communication system during the colonial period was behind and the one major fact was the economic exploitation of the region. It was in this period the colonial power (East India Company) established salt trade with Brahmaputra Valley. As well as this region having rich resources played a significant role in the field of transport and communication system of Brahmaputra Valley as well as trade and commerce which facilitated the development of the economic field of the region.

Essentially, the river Brahmaputra forms the natural highway between this Valley and the adjoining areas for any kind of communication. There is no doubt that the trade and commerce of this valley will continue to expand for many years to come to the colonial

power of the region (River Borne Trade Report: 1881-82:2). The trans-frontier trade is carried with Bhutan at Darrang, Subankhata, and other places or mountain pass of the region. The Bhutias come down with trade items such as lac, wax, chilies, blankets, etc. They sold these things to the traders and proceeds to buy cotton thread and cloth, rice, silk cloth, and thread, etc (Assam District Gazetteers of Kamrup vol.IV 1995:182-183).

The development of the transport and communication system of the region hearten in the field of trade and commerce during the colonial period. The colonial power improved the communication system such as roadways and waterways which connected the entire Brahmaputra Valley and beyond. Those roads were well known for trade routes in the region. The first colonial trade attempt to the Brahmaputra Valley made by Clive with the establishment of the Society of Trade in 1765 (Bhuyan 1990:67). The objectives of the society and the company was to conduct internal trade in salt, betel-nut, and tobacco of the Valley. An important trade route between Bhutan and Assam was the Brahmaputra Valley of the river Manas via Tassagong and Dewangiri to Hajo (Pembertso1991:177-178). There were two principal trade routes from Lhasa to Peiking (Bezbaruah 2006:174). During the colonial periods of the Brahmaputra Valley, the major trade items were salt, cotton, ivory, tea, coal, silk, opium and oil, etc (Barpujari 1995:264).

During the colonial period, the wealthiest and most important traders in Kamrup were Kaiyas or Marwari merchants. They were the principal exporters of the region. Gauhati and the Barpeta were the prominent trade centers as well as the Palasbari, Nalbari, Halo, and Rangia were the most important trading village of the Kamrup district (Assam District Gazetteers of Kamrup vol.IV 1995:182-183). In Goalpara, on the south, and Jogighopa and Rangamati, on the north bank of the Brahmaputra River were three outposts of Bengal from where the traders traded with the Brahmaputra valley (Bhattacharjee 2000; 8-9). Goalpara enjoyed a unique position in the valley for trade and commerce with Bengal, Garo hills, and adjoining areas of the region, and trade with Bengal was registered first in Dhubri on the Brahmaputra valley. The external trade with Bengal was mainly conducted through the Kandahar Chokey and it was situated opposite to Goalpara. But in 1833 the Renewal of Charter Act had allowed for free trade between Brahmaputra valley and Bengal and this gave trade

of the region with Bengal the much-needed improvement.

The Brahmaputra valley and adjoining area emerged as an important region for trade and commercial exploitation as of its improvement in the field of transport and communication system. The trade report between Assam and neighboring areas of 1890 shows that the tendency in trade indicated a steady increase in demands for the machine-made European cotton twist and yarn, brass and copper, opium, salt, etc. In the context of trade and commerce with the frontier hill tribes, the colonial power controlled the traditional foothill trade centers after that they extended the sphere of control in phases over the hilly area which was inhabited by a particular tribe. To encourage trade and commerce among the borderline tribes the colonial authority appointed Captain White as an officer at Sadiya in 1833(Bengal Political Consultations:1834: No-78). It was an important step towards the extension of colonial trade and commerce with China and Tibet. Trade with Bhutan was carried on at Darranga and Subankhata. The Bhutias came down in considerable numbers with lac, wax, chilies, etc and they sell these things and buy cotton thread and cloth, rice, etc (Assam District Gazetteers of Kamrup vol.IV 1995:182-183). The volumes of the trade from the region of Brahmaputra valley was carried on with different trade blocks of Bengal. The most valuable imports to the region of Brahmaputra valley were rice, salt, mustard oil, gram, pulses, sugar, etc. The principal exports were tea, mustard seeds, timber, raw jute, etc (Hilaly 2007:71).

During the colonial period, the trade mostly controlled by the colonial power as well the middle class of the region which belonged to the Marwari peoples. The markets or trade centers are mostly due to the extension of the newly constructed railway, roadways, waterways, etc line in the region. Several new and flourishing markets have sprung up near railway stations and by the sides of feeder and other important roads. On the other hand, some old markets were in a languishing and miserable condition (Gupta 1910:100-101).

5. Conclusion:

The trade had been one of the most vital determinant aspects in the Brahmaputra valley. The Brahmaputra valley had a long tradition of trade and commerce since the earliest times across the valley centered on it. This trade of the valley was an important instrument of socio-

economic exchange amongst the Brahmaputra valley populace were bonded together that they belonged to different ethnic groups and cultures. The British period maintained this ancient legacy of trade and commerce by the might of Imperialism and consequently altered the very fabric of the valley polity and economy of the valley. At the time when the British came into possession of the Brahmaputra valley, the difficulty of communication proved the most serious obstacle to the development of the region. Trade, administrative and social necessities led to the development of transport and communication system in the Brahmaputra valley during the colonial period. The discovery of tea, oil, and coal of the region led to the formation of several companies, agency houses, and associations to supply laborers to the plantations and mining area as well as the oil company. The number of tea gardens and other fields such as coal, oil, and other industries were increased during the colonial period for the development of transportation and it's resulting in the need for substantial manpower. This was met by way of immigration of laborers to the region and it was great impacts on the society, economy, culture, religion of the valley. The late eighteenth century was the period of transition from the pre-colonial state to the colonial state in the history of the Brahmaputra valley. This transition brought about a gradual transformation in the field of transportations as well as trade and commerce of the valley.□

Reference:

1. Assam Secretariat (c) Administration (Record & Library) Department. *Annual Report on the Trade between Assam and the Adjoining Foreign Countries 1881 to 1882*. Dispur: Guwahati. State Archives.
2. Allen, B.C. *Assam District Gazetteers of Kamrup*. Dispur: Guwahati. State Archives. 1995. Print.
3. Allen, B.C. *Assam District Gazetteers of Darrang Vol.V*. Dispur: Guwahati. State Archives. 1995. Print.
4. Allen, B.C. *Assam District Gazetteers of Goalpara*. Guwahati: The Government of Assam, Department of Historical and Antiquarian Studies Assam. 2012. Print.
5. Allen, B.C. *Assam District Gazetteers of Kamrup Vol.V* Dispur: Guwahati. State Archives. 1995. Print.
6. Barpujari, H.K. *Francis Jankins Report on North-East Frontier of India*. Gauhati: Spectrum Publication. 1995. Print.

7. Barua, .B. K. *A Cultural History of Assam (Early Period), Vol. I*, Guwahati: Bina Library. 2011. Print.
8. Barpujari, H.K. *An Account of Assam and Her Administration (1603-1822)*.Guwahati: Spectrum Publications. 1988. Print.
9. Ball, V.Trans.1925. *Travels in India*.UK: Oxford University Publication.
10. Baruah, S.L. *A Comprehensive History of Assam*. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Lt.2005. Print.
11. Bengal Government Papers, file no 298 of 1836, p.105.
12. Bengal Political Consultation, (BPC), 24 July 1834, File No-78: Dispur: Guwahati State Archives.
13. Bezbaruah, R. Goswami, P & Banerjee, D. (ed.) *North-East India: Interpreting the Sources of Its History*. New Delhi: Indian Council of Historical Research. 2006. Print.
14. Bhuyan, S.K. *Anglo-Assamese Relations 1771-1826*. Gauhati: Lawyer's Book Stall. 1990. Print.
15. Boroah D. P. *Assam Gazetteers Goalpara District*, Guwahati: Government of Assam. 1979. Print.
16. Bhattacharjee, J.B. *Trade and Colony: The British Colonisation of North East India*.Shillong: NEIHA. 2000. Print.
17. Chaube, S.K. *Hill Politics in Northeast India*. Patna: Orient Longman Limited. 1999. Print.
18. Gait, E. *History of Assam*.New Delhi: Surjeet Publication. 2003. Print.
19. Goswami, P. *North-East India Interpreting the Sources of its History*. New Delhi: Aryan Books International. 2008. Print.
20. Goswami, P. *Assam in the Nineteenth Century: Industrialisation & Colonial Penetration*. Guwahati: Spectrum Publications. 1997. Print.
21. Goswami, P.C. *The Economic Development of Assam*. New Delhi: Kalyani Publishers. 1994. Print.
22. Gupta, J.N.*District Gazetteers of Eastern Bengal and Assam*. Allahabad: Printed at the Pioneer Press. 1910. Print.
23. Hilaly, S. *The Railways in Assam 1888-1947*.Varanasi: Pilgrims Press Pvt. Ltd. 2007. Print.
24. Hunter, W.W. *Statistical Account of Assam*. Delhi: R.B.Publishing Corporation. 1975 (Reprint 1879).Print.
25. Letter issued to Government, vol.no.9, January-September 1840, no.85, 4 May 1840.
26. M'Cosh, J.*Topography of Assam*:8-9.New Delhi: Logos Press. 2000. Print.
27. Pemberton, R.B. *Report on The Eastern Frontier of British India*. Guwahati: Published by the Government of Assam in the Department of Historical and Antiquarian Studies Narayani Handiqui Historical Institute Assam. 1991. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-290-295

COVID-19 and Health Rights Violation in India

Hasmin Ahmed

M.A. (Political Science), Dibrugarh University

Email: hasminhmd@gmail.com

Abstract

The Universal Declaration of Human Rights, 1948 mentioned health as part of the right to an adequate standard of living and was again recognized in the 1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. India being a signatory to these treaties tries to ensure the availability of this right to each and every citizen of the country. However, the COVID-19 pandemic has changed the entire health scenario of the country and has resulted in the infringement of the human rights, more particularly the right to health. The present article explains the impact of COVID-19 on the health rights and is based on secondary sources of data.

Keywords: health rights, COVID-19, violation, India.

Introduction:

The first case of SARS CoV2 was reported in a 55 year old person from the Hubei Province of China in November 17, 2019. (South China Morning Post, 2020) The scientists suspect that this virus originated from bats and believed that the people were infected from the seafood market in China; however there are also cases reported where the virus spreads without any animal intermediary. China informed World Health Organisation (WHO) on 31st December, 2019 and subsequently, the SARS CoV2 was named as COVID-19 on 11 February, 2020 and was declared as a 'pandemic' by the WHO Director General Tedros Adhanom Ghebreyesus on 11 March, 2020. (STAT News, 2020)

India recorded its first coronavirus case in a student in the state of Kerala on January 30, 2020 who was studying at Wuhan University in China and reported two more cases on 2nd and 3rd February from Alappuzha and Kasaragod districts of Kerala having a travel history from Wuhan, China. No cases were recorded after it and on 2nd March, 2020 reported 2 more cases having travel history from Dubai. The COVID-19 cases were doubled in India in a span of 4 days and reported 50 cases from 13 states and Union Territories on 10 March, 2020 and the country reported its first COVID-19 death on 12 March of a 76 year old man from the state of Karnataka. (The Hindu, 2020)

After 51 days from the first COVID-19 case, India observed a 14 hour voluntary lockdown called 'Janata Curfew' on 22 March and after two days the Indian Prime Minister Narendra Modi announced a nationwide lockdown till April 14. It was further extend for 19 days from 15 April to 03 May, 2020 and with some restrictions from 14 May to 17 May, 2020 and further increased to 31 May, 2020 to prevent the spread of the virus as World Health Organisation has recommended to maintain a distance of 1 metre or 3 feet in public places and to avoid going to crowded places. The Director General of WHO remarked that, "*All countries must strive a fine balance between protecting health, minimizing economic and social disruption, and respecting human rights.*" in his media briefing on March 11, 2020; however there is severe violation of human rights, especially the right to life and in this regard India is not an exception, along with COVID-19 emergencies the country is facing serious human rights crisis in its health sector.

Objective and Methodology:

The objective of this paper is to analyze the violation of health rights during the COVID-19 pandemic in India and is based on

secondary data from government reports, organizational studies, newspaper articles, case studies and internet sources.

COVID-19 and Health Rights Violation:

The Indian constitution has guaranteed various rights so as to attain the right to the highest attainable standard of physical and mental health. The Article 21 of the constitution guarantees protection of life and personal liberty to every citizen. Further, the Supreme Court also mentions that the right to live with human dignity enshrined in Article 21 derives from the directive principles of state policy and therefore includes protection of human rights. India is also a party to the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and a follower of the Universal Declaration of Human Rights. However, the COVID-19 situation in the country has witnessed a gross violation of the health rights of both the medical personnel and the other people.

In regard to the violation of health rights of the healthcare workers, there is shortage in supply of Personal Protective Equipments (PPEs) in India. An online survey was conducted among 410 Indian Administrative Service (IAS) officials carried out by the Department of Administrative Reforms and Public Grievances, Government of India namely, 'The COVID-19 National Preparedness Survey' from March 25 to 30, 2020 has revealed that there shortage of medical infrastructure in the country such as beds, ventilators, PPEs, masks, gloves etc. . (Kaur, 2020) According to an online survey conducted by a team of independent public health researchers namely, Savithri Devi, Shrinidhi Datar and Subha Sri B from May 06 to 18 with 392 respondents ranging from health workers at various levels shows an inadequate supply of PPEs for healthcare workers in India. (Joseph, 2020) The Supreme Court of India in a judgment of 'Consumer Education & Research Centre (CERC) and others V/S Union of India and others' have held that "the compelling necessity to work in an industry exposed to health hazards due to indigence to bread-winning himself and his dependents should not be at the cost of health and vigour of the workman". The COVID-19 makes the healthcare workers fall under the curves laid down in this judgment, thereby making the lack of PPEs to the healthcare personnel a serious violation of the fundamental rights of them. Another most vulnerable

section from the healthcare sector are the Accredited Social Health Activists (ASHA) workers. They are carrying out community-level activities such as tracking positive cases, monitoring people with travel history, identifying symptomatic cases and to help prevent and control stigma and discrimination in the community, beside their main task to look after pregnant women and new born babies. However, the ASHA workers faced serious violation of their health rights. The Ministry of Health and Family Welfare directed the state governments to ensure proper supply of PPEs for healthcare workers and to support them economically, provide them timely payment of their dues. However, the ASHA workers were classified as 'low workers' in the Ministry's guidelines and only recommend triple layer mask and gloves for their protection. Beside violation of their health rights, they are facing severe economic crisis due to low remuneration from the government and as a result amidst this pandemic around six lakhs ASHA workers across the country launched a two-day strike for better pay and protection from the COVID-19 on 07 August, 2020.

Among other cases, the non-COVID-19 patients are facing violations of their right to life along with the breach of their health rights. According to the judgment of 'Paschim Banga Khet Mazdoor samity & Others versus State Of West Bengal' case in 1996, the Supreme Court opined that failure of a government hospital to provide a patient timely medical treatment results in violation of the patient's right to life. However, due to this pandemic people are facing hardship to get admitted in hospitals for treatment of other diseases which results in the violation of their right to life. According to Times of India, a 52 year old tailor died on Bengaluru who tested positive for COVID-19 was denied admission by hospital authorities on 29 July, 2020. Another man died in front of Bowring Hospitals in Bengaluru after 18 hospitals denied admission. There are reports from all over the country where hospitals are demanding COVID-19 test to be done before admission thereby losing the precious hours of a patient life. A 75 year women who died of paralytic stroke in Hyderabad after five hospitals denied to admit her only on suspicion of being infected with coronavirus but later was cremated without conducting the COVID-19 test. (Mirror Now Digital, 2020 & The Hindu, 2020). In another case in Kolkata, a 18 years old man who was diabetic and tested positive for COVID-19

died after he was denied a bed by three hospitals and was admitted on Kolkata Medical College and Hospital when his mother threatened to commit suicide if he was not treated there. (NDTV, 2020) This incidents show a gross violation of the health rights more particularly the right to life enshrined in the Article 25 of the Universal Declaration of Human Rights, 1948 and Article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966.

Conclusion:

From the study, it can be concluded that there is gross infringement of health rights, either as a healthcare worker or as any ordinary citizen of the country. It is no doubt that the COVID-19 patients require the first hand treatment but to deny the others is a violation of the basic fundamental right as a human being and also the health workers who are the backbone of this COVID-19 fight has to be provided with proper protective equipments then only the situation can be controlled. In this regard, the outmost responsibility is on the government agencies so as to ensure better facilities for healthcare workers, protective equipments and better pay for ASHA workers and to keep an eye on the functioning of the entire healthcare system of the country so that no one is denied treatment and other facilities in their need hours.□

Reference

- Agarwal S., Supreme Court of India Paschim Banga Khet Mazdoorsamity ... vs State Of West Bengal & Others on 6 May, 1996, Retrieved from <https://indiankanoon.org/doc/1743022/> on 07 August, 2020, General Document.
- Joseph, Joel. India COVID-19: Online Survey Shows Not All Is Well on PPE Availability Front, Retrieved from <https://science.thewire.in/health/india-covid-19-online-survey-ppe-availability-training-containment-zones/#:~:text=An%20online%20survey%20conducted%20by,for%20healthcare%20workers%20in%20India.&text=India's%20Ministry%20of%20Health%20and,associated%20with%20a%20work%20area> on 05 August, 2020, General Document, Last update on 05 July, 2020.
- Kaur, B. COVID-19: Govt's survey exposes lack of preparedness across India, Retrieved from <https://www.downtoearth.org.in/news/health/covid-19-govt-s-survey-exposes-lack-of-preparedness-across-india-70221> on 05 August, 2020, General Document, Last update on 03 April, 2020.
- Ministry of Health and Family Welfare, Novel Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Guidelines on rational use of Personal Protective

- Equipment, Retrieved from [https://www.mohfw.gov.in/pdf/Guidelines onrational use of Personal Protective Equipment.pdf](https://www.mohfw.gov.in/pdf/Guidelines%20on%20rational%20use%20of%20Personal%20Protective%20Equipment.pdf) on 05 August, 2020, PDF Document.
- Ramaswamy K., Consumer Education & Research ... vs Union Of India & Others on 27 January, 1995, Retrieved from <https://indiankanoon.org/doc/1657323/> on 05 August, 2020, General Document.
- South China Morning Post, Coronavirus: China's first confirmed Covid-19 case traced back to November 17, Retrieved from <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3074991/coronavirus-chinas-first-confirmed-covid-19-case-traced-back> on 02 August, 2020, General Document, Last update on 13 March, 2020.
- STAT News, WHO declares the coronavirus outbreak a pandemic, Retrieved from <https://www.statnews.com/2020/03/11/who-declares-the-coronavirus-outbreak-a-pandemic/> on 02 August, 2020, General Document. Last update on 11 March, 2020.
- The Hindu, India's first COVID-19 death confirmed in Karnataka, Retrieved from <https://www.thehindu.com/news/national/coronavirus-live-updates-march-12-2020/article31046507.ece> on 02 August, 2020, General Document, Last update on 13 March, 2020.
- Times of India, Denied admission Covid-19 positive patient dies at Bengaluru hospital doorstep, Retrieved from <https://timesofindia.indiatimes.com/city/bengaluru/denied-admission-covid-19-positive-patient-dies-at-bengaluru-hospital-doorstep/articleshow/76740196.cms> on 06 August, 2020, General Document, Last update on 02 July, 2020.
- Mirror Now Digital, Woman dies after five Hyderabad hospitals refuse admission, cremated without COVID-19 test, Retrieved from <https://www.timesnownews.com/mirror-now/in-focus/article/woman-dies-after-five-hyderabad-hospitals-refuse-admission-cremated-without-covid-19-test/609225> on 06 August, 2020, General Document, Last update on 20 June, 2020.
- The Hindu, Without COVID report, no admission to hospital?, Retrieved from <https://www.thehindu.com/news/cities/Hyderabad/without-covid-report-no-admission-to-hospital/article32107095.ece> on 06 August, 2020, General Document, Last update on 16 July, 2020.
- NDTV, 18-Year-Old Diabetic Covid Patient Dies After 3 Hospitals Refused Admission: Parents, Retrieved from <https://www.ndtv.com/india-news/diabetic-covid-patient-18-dies-after-3-hospitals-refused-admission-parents-2261287> on 06 August, 2020, General Document, Last update on 12 July, 2020

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-296-307

Sightlessness and Selfhood- Reading Preeti Monga's Flight Without Sight

Shibashish Purkayastha

PhD Research Scholar (English)

Department of Humanities and Social Sciences

Indian Institute of Technology, Guwahati- 781039 (Assam)

Abstract

The primary objective of this paper shall be to analyze Preeti Monga's memoir-*Flight Without Sight* which foregrounds the journey of its visually impaired protagonist for belonging and selfhood. She navigates through the difficult terrain of life on an everyday basis. Both of her autobiographical narratives- *Flight Without Sight* and *The Other Senses* grapple with the embodied experiences of living with blindness in different capacities. These life narratives narrativize the story of the visually impaired autobiographer and describes her difficult and often, onerous experience of having to deal with the prejudices of people towards a sightless person and coming to terms with her blindness. The paper shall attempt to offer a postcolonial

reading of Preeti Monga's memoir taking my cue from certain postcolonial critics and scholars.

Keywords- blindness, disability, ocular-centric, empathy, other, grotesque

Introduction

Indian Writing in English has started probing into issues of disability only very recently. Though there has been a preponderance of blind characters in Indian literatures down the ages, writings from postcolonial India have been trying to recover first-person accounts of people living with disabilities, and deconstruct stereotypical portrayals of the disabled as victims, lack or deficits in popular literature and culture. Some of the critical insights into disability and blindness can be found in Clare Barker's "Postcolonial Fiction and Disability" where he had used disability as a trope in postcolonial writing such as that of Bapsi Sidhwa and Salman Rushdie by situating them within a particular social context. Hemachandran Karah's critical introspection on "blind culture" (2012), in which he particularly focuses on Ved Mehta, elaborates on the various epistemic and narrative frames, and not merely the materiality of it, while describing the issues of blindness and sightedness. Someshwar Sati and GJV Prasad's recent critical anthology "Disability and Translation: The Indian Experience" (2019) foregrounds how disability is seen within a network of power relations. Subodh Chandra Roy's *The Blind in India and Abroad* (1944) was perhaps, the first autobiography penned by a blind individual hailing from India. Subsequently, Ved Mehta came to author his life narratives- *Face to Face*, along with *Vedi*- a memoir which traces his journey at the Blind School in Dadar. Indian English writers such as Rabindranath Tagore in "Drishtidaan", Joginder Paul in "Blind", Laxmi Subramani in "Lights Out" and K.R Meera in "The Unseeing Idol of Light" have tackled the issues of blindness and sightedness in their literary works, to list a few. The purpose of this paper shall be to analyze Preeti Monga's memoir- *Flight Without Sighān* which the protagonist takes charge of her life after she is diagnosed with an ophthalmological disorder which rendered her sightless for the rest of her life.

Following Michel Foucault's, *The Order of Things* and Descartes' blatant philosophical declamation, man had come to occupy centrality in all things. In the years between 1600 and 1800, the camera obscura was the primary scientific model of the eye, which solidified certain claims about how vision led to inferences in the world. However, in the initial decades of the 19th century, optical theory moved away from this understanding to the eye becoming more of a biological entity rather than a disembodied and mechanical one. This deep-seated ocular-centrism in Western culture has been highlighted by Heidegger when he says "the tradition of philosophy has been primarily oriented from the very beginning toward "seeing" as the mode of access to beings *and to being*" (138). HemachandranKarah in his article "Stares of the Blind: Neglected Facet of Human Bonding" argues that seeing is as much a political act as it pertains to human bonding and states that knowledge of the blind remains hidden, scattered, disparate and non-canonized and its time that we take stock of the same (22). Taking recourse to the claim made by Karah to "visibilize" the literary works about and by blind individuals, and also certain other postcolonial and poststructuralist theorists (Homi K. Bhabha, Frantz Fanon and Judith Butler), I maintain that life narratives about the lived [embodied] experience of blindness can contribute to our understanding of the phenomenon of blindness as an alternative mode of "being in the world".

Analysis

Cindy Lacom in her article "Revising the Subject: Disability as "Third Dimension" in *Clear Light of Day* and *You Have Come Back* situates her understanding of disability within the postcolonial politics of the nation from which the texts have been produced. She argues that the disabled subject within the postcolonial nation is doubly colonized by their status of being the subjects from a colonized nation and their physical and mental disabilities. Stretching her argument, a bit further, I suggest that in the Indian context, physical or mental disability cannot be understood without their entanglements with the vectors of gender, caste, class, sexuality, citizenship and the nation. Lacom suggests that incorporating a disability studies framework while reading a postcolonial text can enrich our understanding of the text and the dialectic between

the colonizer and the colonized (138). In my paper, I attempt to suggest that while reading a memoir of a disabled individual emerging from within a postcolonial nation, can not only inform our understanding about the materiality of the lived experiences of the disabled and but also help us understand their status as the “Other” within the nation, who are often multiply marginalized. By addressing the question of the physically and mentally disabled as the “Other”, Lacom attempts to fill the deficit in Edward Said’s contention in *Culture and Imperialism* that the work of postcolonial scholars “should be seen as sharing concerns with minority and ‘suppressed’ voices within the metropolis itself: feminists, African-American writers, intellectuals, artists, among others” (54). Frantz Fanon had suggested that othering occurs on the basis of physical or verbal difference and this would be a commonplace to keep insisting on the same. Judith Butler in *Bodies that Matter* argues that “the subject is constituted through the force of exclusion and abjection, one which produces a constitutive outside to the subject, an abjected outside” (3).

Preeti Monga’s memoir constructs the self as the site of violation, inclusion and exclusion in different ways. She suggests the ways in which she was reduced to the status of the “abject” owing to her visual disability, at multiple sites of othering- at home, at school, at her in-laws’ place, at her workplace, to list a few. The society which she inhabits is often unwelcoming to her “visual deviance”, which is mostly constructed as an aberration in this sighted world. To use the Bakhtinian term “grotesque body”, Monga’s sightlessness is viewed as grotesque in a world which privileges the sighted person as the recipient, recorder and observer of facts and information. Lacom in her article uses Bhabha’s conception of “third dimension” to read Anita Desai and Gallair-Bourega. To Bhabha, the third dimension referred to a moment of recognition in which the self cannot be contained or wholly comprehended within the self/other binary, which relies on certain static boundaries. The very idea of containing within the boundary suggests a slippage suggesting that “identity is never an a priori, nor a finished product, it is only ever the problematic process of access to an image of totality” (Bhabha 51).

That being said, I now turn to an analysis of the memoir in which I attempt to read Preeti Monga’s visual impairment as a deviance

from the ocular-centric prejudices ingrained in the minds of the people within India. Her visual disability is a “disavowal, difference and transgression”, resulting in much of the sufferings of the narrator. The Introduction to PreetiMonga’s memoir-*Flight without Sight* has a note of self-acceptance and of her integration within the disabled hostile environment of India. Monga writes:

I have been through a rather eventful life. My life has been liberally sprinkled with an extraordinary dosage of countless ugly and dark moments, as well as exceptionally colourful and exciting experiences. Just like any ordinary person. But the thing is, I am not ordinary. (10)

As is apparent, Monga seems to revel in her “difference”. She acknowledges that she had very little eyesight since childhood but she was medically diagnosed with an incurable eye disorder at six, but her memoir speaks volumes about her immense reservoirs of willpower and determination. But however, her journey is not merely a tale of overcoming disabilities and living a happily ever after kind of a life, but goes on to suggest the multiple ways in which her “abilities” were negated which magnifies the prejudices and stereotypes ingrained within the Indian society.

The first chapter of her memoir recounts the days spent in Agartala, where her father was transferred and this is precisely where she was diagnosed with her eye disorder. Expressing her disagreement about wearing spectacles, because that would make her look ugly. This seems to underscore the fact how Monga was acutely conscious of her self-image which would anyway get affected to an extent, after her disability. She also mentions that, with the developments in medical sciences and ophthalmology, there were no glasses that could cure her problem. At fifty-eight years of age, she looks back into her life as a child and right into her teenage, and the numerous feats she had achieved despite her disability- a statement of self-acceptance and the beginning of her integration into the society. Monga mentions that she runs *Silver Lining*, a non-profit organization, which works towards empowering people with disabilities. Unlike the disabled hostile environment of India, which had initially turned a deaf ear to her achievements owing to her disability, she finds it necessary to spread awareness, at the personal and professional fronts, about the “abilities” of people with disabilities. The narrator is also careful to mention how her family had

become a site which perpetuated differential treatment to her, owing to her disability- (since her family wanted to marry her off, and upon knowing about her miserable first marriage, and the domestic turmoil she had to undergo on a daily basis, they did not seem to pay much heed to her, fearing they would be burdened by her return to her parents' home resulting from the separation from her husband). Monga's family is one such instance of a site or "a microcosm" in which family, among other institutions, is the epicenter where prejudices against the disabled are firmly solidified. Monga goes on to mention the various works she had undertaken towards improving the situation of people with disabilities in rural and urban India. Much of her work is geared towards bridging the divide between the abled and the disabled. Monga herself writes: "My endeavour has always been to dispel inhibitions and negative attitudes surrounding people with disabilities, while I infuse seeds of positivity into everyone via my motivational talks" (17). Apart from working for disabled persons, she also attends to women for marital and emotional counseling, which could be on account of the fact that she has had a turbulent first marriage, which seem to attest to the 'dual othering' which Monga had to endure owing to her gender and her disability.

In the second chapter, Monga goes on to describe the current situation in India for the disabled vis-à-vis the situation way back in the latter decades of the twentieth century. Back then, she was given the impression that a person with disability was less than human. The narrator had to witness and withstand domestic violence in her first marriage resulting which she had taken it upon herself to create a more egalitarian society ensuring that no persons are discriminated against based on their caste, gender or disability. The first step towards achieving this was in the interactions she had with teenagers across various educational institutions along with people from social groups and corporate sectors. Having to tread the difficult terrain of motherhood with her two children, and also her larger motive of educating people towards improving access for people with disabilities, she began conducting a series of workshops. She began her sensitization programme precisely from the school where she was educated and "thrown out" midway owing to the deficiencies in performance that would accrue owing to her disability. Her achievements at the school

were not taken into consideration for a person with visual impairment is always seen as a deficient or lack or a site of unmitigated disaster. Schools in India, Monga's narrative seems to suggest, have a long way to go, in adapting a more inclusive environment. Though laws and legislations have been passed for reservations, constructing infrastructure for a more accessible environment, much still needs to be wanting at the level of praxis, which is the harsh reality of the ableist or sighted mindset of the population in India. With Monga's mission or awareness campaign successfully delivered at Loreto Convent, she seemed to get a new lease to life, after which she never had to look back.

Monga's narrative also suggests how, within the sacrosanct institution of marriage, as is seen within the Indian context, domestic violence is a dark reality which exists covertly in many cases. In her case, however, the abusive and mentally deranged husband- Keith, successfully puts on the façade of a charming young man who is here to lift the "visually impaired woman in distress" out of her woes, into a life which she had envisioned in her dreams. Her dreams are shattered after her first marriage, when she learns about the violent and bad-tempered disposition of her husband. The prejudices of the society coupled with her abusive first marriage, led her to contemplate suicide as she felt she was "a huge liability with a broken body, a shattered soul, no money and no qualifications" (33). This simple and revealing statement underscores the reality of the Indian scenario which seeks to "Other" the disabled person on different grounds- at the economic front, at the educational front and also within the confines of marriage. She realistically describes the dehumanizing treatment- mental and physical torment- meted out to her by her first husband- Keith. She mentions that the parents would often keep quiet leaving the matter onto the couple since ending the marriage would annihilate further possibilities of marriage for their disabled daughter. Her mother, on the other hand, would hold her responsible for the husband's behavior, given the patriarchal nature of her household. Subsequently, the children had to bear the torments of the drunken temperament of the father. Soon, she decided to stop being dependent on her husband for financial security and eke out an independent living, which firstly required "self-acceptance". Initially inspired by Doordarshan's *Keep Fit* classes, Monga

decided to start an independent aerobics class. However, her choice was met with initial hesitations from the instructor of the class, owing to the incompetency that they attached to her, due to her visual impairment- an instance of “abjection” accruing from the inability of the “sighted” person to acknowledge the potential of the “visually disabled”. The narrator was always caught in this recurring web of self-loathing because of the immense sorrows and troubles she thought she had brought to her family because of her disability. However, it was in 1988, that her life had taken turn for the better when she discovered her flare in entrepreneurship. She began her own aerobics classes in Delhi, and as she writes, she did her own marketing and promotion- which was quite a rare sight for a disabled woman back in the 1980s. Soon she discovered that economic empowerment would bring the much-desired changes in her life. With the success of her aerobics classes, she had now shifted her focus from her personal to more social fronts. She felt it necessary to empower people with physical disabilities. On the one hand, her task was empowering people to come out of their inhibitions at the social front and on the other, she, herself had to deal with an abusive husband, at the personal front. One fine day, she had flung all the clothes of her husband at him and sent him out of her house- an act which had killed the timid girl within her and in place of that, emerged a strong, more self-reliant woman. With the closure of Keith’s chapter, she found the opening up of newer, and more challenging avenues. She had gained new knowledge after conducting new workshops for the National Association for the Blind (NAB)- and similar other organizations which had shunned off the negativity and passiveness within her. As she began interacting with people, she felt “included” within the society which had discarded her in her initial days. Attempts of reconciliation with Keith proved futile, as he was soon back to his original self of physically and mentally abusing the family. During such moments of mental torment, she mentions that an aunt of hers had exercised a profound influence upon the narrator, and she writes “Aunt Frauke helped me transform into a secure and positive woman, ready to face my worst fears and fight to get things right for my family” (101).

The impulse behind writing her life narrative was to share her story of pain and resilience with the world, she realized the urgency to

tell her story as well as the need to get it out of her system. Someshwar Sati in his article “Moving towards Inclusion” suggests that in order to bridge the gap between the sighted and the sightless, sensitization needs to be done to both parties to negotiate difference without anxiety and prejudice (web). Monga takes it upon her to raise awareness, at the most basic level, and to point out the instances of prejudice at different fronts- personal, social, educational, workspaces etc. In her memoir, in retrospect, she mentions how intense periods of sufferings had almost become a terminal disease for her. She writes that despite the panic caused by her disability, the emotional and physical abuse she had to endure as a child, and the intense self-hated, she had eventually come to a point in her life when she had learnt to endure. With the success of her aerobics classes, she had joined a friend’s company to sell pickles- which did not require any formal qualifications or experience in sales. For she believed, success was always an “ongoing journey” and there is nothing called “ultimate happiness” (108). With her flare and potential in her entrepreneurship skills duly credited, she gained the required financial mobility and eventually decided to end her marriage with her first husband- Keith. Emotionally deranged, the arrival of Ashwani- who joined Sunil’s company- brought new hopes to her about rebuilding her broken life. Soon they tied the knot but she had to bear the separation from her children as it was decided that they would stay with the grandparents’ (the narrator’s parents) house, after all they had to withstand from Preeti’s previous marriage, an instance which covertly suggests the discrimination meted out to the disabled daughter within the family, as the parents seemed to hold her responsible for her broken marriage. However, the marriage of Ashwani and Preeti resulted in the open hostility between Sunil and Ashwani, which could perhaps be on account of the indifferent and deeply prejudiced attitudes that people like Sunil harboured towards the disabled at the workplaces in the Indian society. With the business partnership of Ashwani and Sunil broken beyond repair, new challenges awaited them. However, things had taken turn for the better as Preeti was invited to numerous conferences and workshops to train and empower people regarding issues on disability and her husband- Ashwani was recruited at a multinational corporation. Soon, the narrator was invited to join Dr Shroff’s Charity eye hospital as the public relations executive. Though for a short while, a diagnosis of an auto-immune

disease acted as a huge blow to her self-esteem but her perseverance and willpower to withstand pain had taken a score over her affliction, and soon she was back on track.

Monga suggests her “ability” to tread the multiple disabled hostile fronts within the country and one of the primary instances of it was evinced by her when she set up her NGO- *Silver Linings* in Dharampur, Himachal Pradesh- an apparently rural location, where awareness about disability was still a distant dream, let alone accessibility for the disabled. To set up on a task which would be difficult without collective support, she had to face numerous difficulties. She had received constant disdainful glances from people around her who questioned her intent as a visually impaired woman. As always, she decided to continue and went on to continue writing her book *The Other Senses*, during this phase. The narrator suggests that life continued to pose challenges to her in different ways as it was soon discovered that her husband lost his job due to a financial loss incurred in business. However, her husband was offered a job at their (she and her brother Sandy’s) business firm and with the narrator’s persistence, her contributions were nationally recognized and she was elected as the secretary of one of India’s largest and oldest organizations that worked for the upliftment of the society for the blind in urban as well as rural areas. However, the narrator’s success earned the displeasure of the family and especially her brother- Sandy, to whom, the narrator had spent much time in social work without paying due attention to their business. To add to her woes, she had to endure the indifferent and hostile attitude of her family. To the narrator, these causes were enough to throw her into a spiral of depression. After a difficult period of trauma and severe setbacks, it took them a long time to be back to normal. The narrator wonders whether much of the indifference and sufferings she had to withstand in her life, owed to her visual disability and the fact that she dared to dream. However, no impediments at all had hindered her self-growth and the potentialities of self-renewal. All the instances that the narrator outlines in her memoir, point to the still worrisome situation that prevails in India towards people with disabilities. Though the memoir ends on a note of positivity for the narrator with the numerous feats she had achieved in her life, overcoming her obstacles, despite her disability- working in institutions like *Silver Linings* and *Project Dignity*, it still strikes a chord in the reader and keeps them thinking about the prevalence of

injustices and violence towards the disabled that exist on an everyday basis in India. As Monga writes:

I am just an ordinary blind woman who has managed to achieve a lot by fueling my flight without sight with persistence and faith. To, I wish to help people to make the most of their lives by sharing hope, love, and faith and learning along the way. (187).

What seems to be interesting is the fact that the narrator attaches importance to her creative potentials which often acted as a salve during moments of distress and stigma resulting from her visual disability and the indifference of the society towards her.

Conclusion

Preeti Monga's memoir *Flight to Sight* serves as a wakeup call regarding the potentials and the "abilities" that are laden within the disabled person and who can achieve much despite the onerous path one has to tread along. Her memoir elicits "narrative empathy"¹ in which the narrator puts the element of human empathy to the fore. Doing so, she attempts to connect to the reader- at the "affective" and "visceral" levels. Throughout the entire course of her narrative, Monga suggests the ways in which she had come to accept her blind self from initially harbouring a disdainful attitude towards it. It also lays bare the creative potentials laden within the person with disabilities, without putting that person on a pedestal or idolizing them as "divyangjan" or labelling/ridiculing them as "viklang", as is the case in India. However, the positive ending of the memoir doesn't merely provide a closure to her sufferings as a disabled person, it suggests a journey, and a herculean journey at that, which the disabled person in India has to undergo on a regular basis. It nonetheless suggests the progression of the narrator from being envisioned as a colossal loss and misfit in the society to attaining her path of selfhood and self-acceptance. □

Notes

¹ Narrative empathy- a term coined by Suzanne Keen to designate an affective element of the reading operations investigated by cognitive narratology

Works Cited

- Bakhtin, Mikhail. *Rabelais and His World*. New York: John Wiley & Sons, 1984. Print.
- Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. New York: Routledge, 1994. Print.
- Butler, Judith. *Bodies that Matter: On the Limits of Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge, 1994. Print.
- Descartes' Epistemology. <https://plato.stanford.edu/entries/descartes-epistemology/>
Accessed on 20-04-2020.
- Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. London: Random House, 2001. Print.
- Foucault, Michel. *The Order of Things: An Archaeology of Human Sciences*. New York: Routledge, 1994. Print.
- Heidegger, Martin. *Being and Time*. New York: Harper Perennial, 2008. Print.
- Karah, Hemachandran. "Stares of the Blind: The Neglected Facet of Human Bonding". *Economic and Political Weekly*, 20-22. Print.
- Lacom, Cindy. "Revising the Subject: Disability as 'Third Dimension' in 'Clear Light of Day' and 'You Have Come Back'". *NWSA Journal*, Vol. 14 No. 3, *Feminist Disability Studies* (Autumn, 2002), 138-154.
- Monga, Preeti. *Flight Without Sight*. New Delhi: Hay House India, 2018. Print.
- . *The Other Senses*. New Delhi: Roli Books, 2012. Print.
- Said, Edward. *Culture and Imperialism*. London: Random House, 1994. Print.
- Sati, Someshwar. "Moving Towards Inclusion"
<http://www.millenniumpost.in/moving-towards-inclusion-190355>.
Accessed on 20-04-2020.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-308-314

A Review on Crisis in Higher Education in India and Endeavour to Reform

Ms. Anita Yadav (Research Scholar)

Dr. Bibhuti Bhusan Biswas (Assistant Professor)

Dr. Rabindranath Sarma (Associate Professor)

Central University of Jharkhand, Brambe, Ranchi-835205

Abstract

Education is the biggest differentiator between a civilized and a non-civilized society. Societies, therefore, since long had a system to educate their people. In India too we have a long history of education system. The present paper is an attempt to understand the scenario in the higher education in India by reviewing the previous researches. For this purpose, the researcher has collected the papers published in the duration of 2013-2018. The key words used for search was Crisis/ problems/ Issues/ Status/ Quality of higher education in India. All together 20 papers were found on the search engine and later reviewed to serve the objective of the present review paper.

Key words: Higher Education, India, Crisis, Regulation, Governance

1. Introduction

The Indian higher education system is undergoing a lot of changes. All the recent developments are being undertaken for the purpose of making the higher education at par with the world but researchers who have worked on the Issues relating to quality, access and equity are still of the opinion that India is still facing some of the significant challenges in the higher education system. The historic context of the evolution of higher education system in India had focused on expansion and access with a view to providing opportunities for higher education to large number of aspiring students. This has led to a situation where quality and excellence have been given lesser importance. Since the Indian independence in 1947, there has been a significant expansion of higher education in both the public and private sectors with a stronger impetus since 1980s in private higher education. In recent times, the debate surrounding the need for the Indian higher education institutions to offer world class education has focused on higher education policy, regulation, and the governance of universities. It has also brought to a sharper focus issues relating to internationalization, global rankings, accreditation, assessment and the bench-marking of institutions. The present paper will critically examine the previous researches being done on the crisis of the Indian higher education system and reforms to eradicate the crisis.

2. Facts of Indian Higher Education

To understand the state of Indian higher education one need to first check the developments of last few years.

2.1 Number of Universities:

The figure 1 given below indicate that the number of universities was 642 in the year of 2011-12 which is constantly growing and the numbers are 667, 723, 760 and 799 during the year 2012-13, 2013-14, 2014-15, and 2015-16 respectively

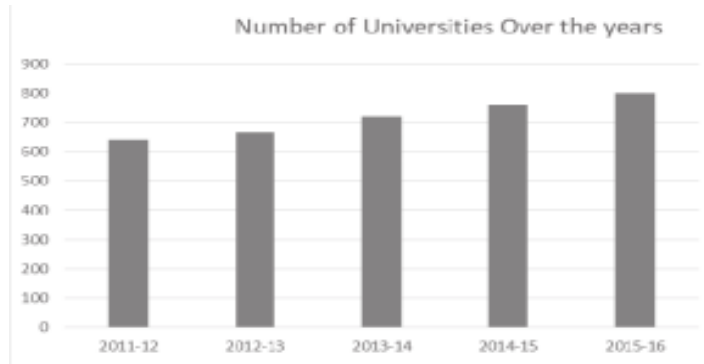

Figure: 1 Number of Universities over the years
Source: <http://aishe.nic.in>

2.2 Number of colleges

Similar trend is visible from the data in case of number of colleges. The number of colleges was 34852 in the year of 2011-12 which kept growing. It was 35525, 36634, 38498, 39071 during the year 2011-12, 2012-13, 2013-14, 2014-15, 2015-16 respectively.

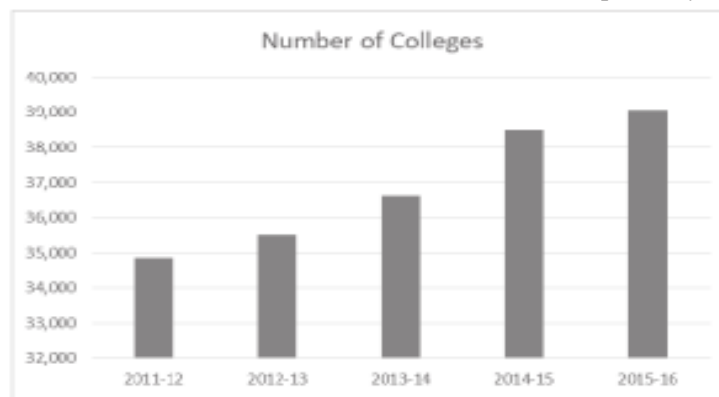

Figure 2: Number of colleges/ Source: <http://aishe.nic.in>

2.3 Standalone Institutions

Standalone institutions have also been increasing during all the years except during 2015-16. During the year 2011-12 the total number of standalone institutions were 11157 which rose to 11565 during 2012-13. During the year 2013-14 the number increased again to 11664

and it rose to 12276 during 2014-15. There is slight decrease in the 2015-16 and the number reaches to 11923 which is still higher than any of the previous year other than 2014-15.

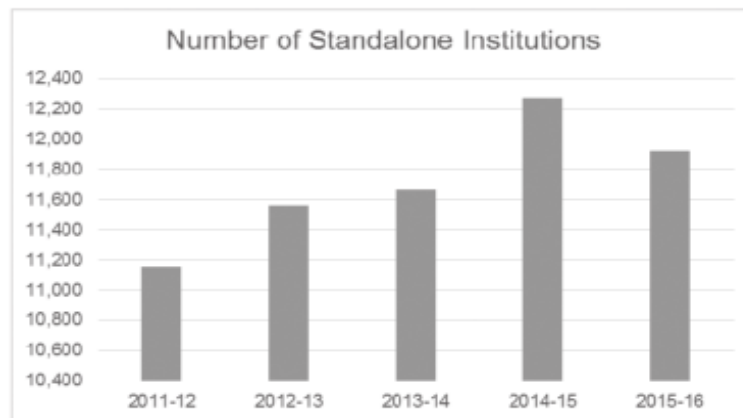

Figure 3. Number of standalone institutions

Source: <http://aishe.nic.in>

2.4 Gender Parity Index (GPI):

India registered its best performance on the GPI in last seven years — 0.94 in 2016-17 from 0.86 in 2010-11.

3. Issues with Higher Education in India

Issues related to higher education in India are being mentioned below

a) Teaching Quality

The first issue that higher education in India is facing is decreasing teaching quality. Teachers are not well trained and qualified for the job they are assigned to. Jewel Hoque (2018) is of the view that quantity based development is quite visible but there is problem relating to quality. He lists some factors responsible for the lack of quality in higher education as such infrastructure, curriculum, faculty quality, exam system etc. University Education Commission (1948-49) rightly felt the uneasy sense of the inadequacy of the higher education system particularly in terms of quality and standards. Reiterating the importance of quality in higher education and its sustainability, the Kothari Commission in (1964-66) remarked that “the situation of higher education was unsatisfactory and even alarming in some ways that the average standards have been falling

and rapid expansion has resulted in lowering quality”.

b) Financing

Financing is also an issue with higher education in India. Stolarick, (2014), Tilak (1992, 1993) asserts in this regard that “Financing higher education in India has been a complicated problem due to theoretical and practical problems”. It has been largely a state funded activity with about three-quarters of the total expenditure being borne by government. The shares of non-governmental sources such as fees and voluntary contributions have been declining. However if the quality of higher education has to be improved then more financing is needed.

c) Quota System

One cannot deny the importance of quota system in the upliftment of the people who has been targeted (Ghosh, 2006) but applying in higher education has some implications too. The primary view in this regard use to be that talent as well as merit is necessary for nation building and hence more importance should be given to merit than identity. However quota system is still a challenge. Gupta, 2006 therefore has made an attempt to understand the cases by comparing two countries that of India and America. Chatterjee, (2013) similarly take note of quota system.

d) Problem of Gross Enrolled Ratio (GER)

One important concern in Indian higher education is that of less number of GER. With 25.2 % in 2016-17, India still lags behind many of the nations like china wherein GER is at 43.39% and US where the GER is at 85.8%. Another concern is that there is a lot of differences if we see the data of each of the state with regard to GER. On the one hand Tamil Nadu is at 46.9% which is more than even China but on the other hand we have the data from Bihar which is just 14.4 %. Some other best performing states in India are Himachal Pradesh, Andhra Pradesh, Kerala, Punjab and Haryana at 36.7 %, 32.4%, 34.2%, 28.6% and 29% respectively (This was the situation in 2016-17). There is a lot that needs to be done in this regard.

e) Increase of Low Quality Institutes

A number of employers from different organizations feel that there is a scarcity of talented and well equipped people who can do the

justice with the companies' work on the other hand the data shows that lakhs of student are graduating every year from the engineering and management Institutes. This lead to the understanding that students are not getting trained properly and low quality Institutes are simply distributing the degrees. Because of the country's huge demand for education, the number of private and for-profit colleges has escalated in recent years, but the quality of teaching they offer varies widely and has consistently been called into question. As per the data provided by the NAAC, as of June 2010, "not even 25% of the total higher education institutions in the country were accredited and among those accredited; only 30% of the universities and 45% of the colleges were found to be of quality to be ranked at 'A' level".

f) Lacking Project Based Learning

Project-based learning (PBL) is a model that organizes learning around projects. In India the primary objective of every student is to score as much as possible in the exam. So, actual learning cannot be ensured. It lacks interest in any project based learning of the students as well as the institutions. The higher education in India has produced a troubling estimate – that only around 30% of Indian graduates are currently considered employable (at a graduate level). This means two-thirds of our skill pool is not fit to have a job as stated in national skill report 2014 prepared by CII.

g) Lack of long term approach

The policies are yet not well defined and lacks the long term approach. This reflected in a number of parameters like patent filling is yet not up to mark in India, the citations of the paper published is similarly poor. The data shows that there is a slight improvement in the enrollments of the students from the outside countries. There were 47575 students got enrolled in the year of 2016-17 which was only 45424 in the year of 2015-16. The maximum students who are coming to India are from our neighboring country like Nepal, Afghanistan, and Bhutan etc. Comparatively less number of students are to study from the developed countries. Anbalagan (2011) brings in a new aspect that is of the problems and prospects of exporting Indian higher educational services.

h) Focus on Servicing Industry

Students in India are obsessed with servicing industry and hence

all want to get selected in campus selection for servicing sector only. However higher education does not solve the problem when it comes to creating jobs in manufacturing sector. That is a big problem.

4. Findings and conclusion

To conclude one can say that for any country higher education should be well equipped as higher education is very important for growing our economy. Higher education in India has many challenges and issues such as Teaching Quality, Financing, Quota System, Problem of Gross Enrolled Ratio, Increase of Low Quality Institutes of low quality, Lacking Project Based Learning, Lack of long term approach, Focus on Servicing Industry. One need to talk about them and highlight so that government can resolve such issues. □

References

1. Hoque, J. "Quality Concern in Higher Education in India." *EDULIGHT Journal*. Volume 7, Issue 13, May, 2018. Print.
2. Report of Kothari Commission. (1964-66): MHRD: New Delhi.
3. University Education Commission (1948-49): MHRD: New Delhi
4. Tilak, J. B. "Financing higher education in India: principles, practice, and policy issues." *Higher Education*, 26(1), 43-67.
5. Tilak, J. B. (1992). "Student loans in financing higher education in India." *Higher Education*, 23(4). 1993. 389-404. Print.
6. Stolarick, K. India's higher education system. *Martin Prosperity Institute*. 2014. Print.
7. Ghosh, J. "Case for caste-based quotas in higher education." *Economic and Political Weekly*, 2006. 2428-2432. Print.
8. Gupta, A. *Affirmative action in higher education in India and the US: A study in contrasts*. 2006. Print.
9. Chatterjee, S. R. "Human resource management in India: 'Where from' and 'where to?'" *Strategic Human Resource Management at Tertiary Level*, 2013. 49. Print.
10. Mahajan, P., & Chauhan, S. K. *Research Output of Indian Universities: Observations and Key Issues*. 2013. Print.
11. Anbalagan, C. Challenges and prospects of Indian higher educational services—A global view. *International Journal of Research in Management & Technology (IJRMT)*, 1(2).2011. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-315-329

Dhobis of Assam: The Discourse on Social Change

Nitul Saikia

Ph.D. Research Scholar, Dept. of Sociology, Dibrugarh University.

Dr. Joyanta Borbora

Professor, Dept. of Sociology, Dibrugarh University

Abstract

The *Dhobis* of Assam are generally migrants of different parts of India and these people came to Assam during the British rule in Assam. Assam being a highly favored area of tea cultivation turned the eyes of the profit-making Britishers for labourers. The labourers encompassing the *Dhobi* caste from places like Bihar, Uttar Pradesh, Jharkhand, Orissa, West Bengal etc. were brought in for the sole purpose of the British profit-making as tea garden labourers. In the due course of time when India gained independence from British rule, in the aftermath of the British, some of the *Dhobis* settled in Assam. After more than seven decades these people having to reside in Assam have undergone certain changes. The researcher in the following paper works to study the very changes in the social structures of the

Dhobis. The results and findings of this study will generally act as a path-breaking factor for the government and the people of the Assamese society to look upon this small community of people living in Assam for decades.

Keywords- Assam, *Dhobi*, Migrants, Social Change.

Introduction:

Migration becomes a mode of traveling from one place to another on a search for better options in life in terms of occupation, education, health and sometimes forced migration too (Gmelch, 1880). The inside on migration is determined by the pull and push factors which acknowledge one's mobility. The *Dhobis* once came to Assam in terms of jobs and forced migration of the British colonial tea industry. These people started working in the tea gardens of Assam and soon started a way of life (Simmions, 1976). The researcher introduces the attributes of *Dhobi* as a caste community while keeping in mind the parameters of social change and mobility for the heterogeneous population. The *Dhobis* are recognized as scheduled caste in the Indian constitution. They are one among the list of 443 enlisted Scheduled Castes recognized in the Indian constitution. Having the status of the scheduled caste they are outcaste in the society and are known as untouchables, panchamas, atisudras, avarnas, antyajas, namashudras, pariahs, outcastes, unseeables, unapproachable, etc. (Singh, 1987). The workmanship of the caste attributes of *Dhobis* is represented as washer men. In the context of the caste, they are the marginalized section of the society having less access to platforms of social and human rights, education, status, job opportunities, higher status in the society. These have kept them as downtrodden and backward members of the society. Taking the scheduled caste as a whole, the varnashrama or the Varna system which is hierarchically based, keeps it down the ladder. The Varna system consists of four Varna namely the Brahmins, Kshatriyas, Vaishyas, and Shudras (Ambedkar, 2002). The Brahmins are considered to be the top of the ladder and hierarchy mainly because of ritual rights and education (Gupta, 2000). Down the rank of the Brahmins comes the Kshatriyas, they are considered to be the warriors. The Vaishyas

next are considered to be the business caste and the Shudras the lowest of all. The Scheduled caste is considered outcaste and not belonging to the Varna system, with resemblance of low than the Shudras (Zelliot, 2004). In this context, the *Dhobi* as an outcaste is also encompassed in the scheduled caste. The very basic characteristics of the caste system in Hindu society are its rigidity, exclusiveness, holism and hierarchical relations. Some of its utmost characteristics are endogamy- marriage within own caste groups, purity, and pollution- Brahmins are the pure and Shudras are the polluted, hereditary specialization of occupation and jobs which are not meant to be changed. The castes are generally recognized by the division of labour in the society and the attributed of titles against their names represents the attributes of a particular caste fold. On this fold, cultural differences and domination of power are seen based on hereditary principles. Singh, 1987 says Hindu social organization is traditionally divided into two main strata, namely Dwija and shudra, which is based on ritual consideration (Srinivas, 2000). Generally, when the customs and tradition, laws became rigid in the society, the positions of lower caste worsened as they were alienated from the spaces of the upper castes. The following spaces were like religious institutions, education institutions like schools, colleges, monuments, and other public institutions.

Taking the Dhobi in particular as the locus of study the researcher will highlight the patterns of social change in terms different parameters. At present in the context of industrialization, modernization, globalization the attributes and impact of these forces are spreading all around like wildfire, modernizing and homogenizing the globe towards progress and continuity. The *Dhobis* are too vibrated through these forces which led them to be mobile in terms of new job attainment, health, lifestyle, quality life, education, governmental jobs and change in traditional to modernized way of being. These changes have also led them to move the hierarchical order, letting them maintain equal status quo with other members of the society. While these forces have led to opposite poles as a maximum of them are not able to take advantage of these forces and are still lagging behind the rat race. The rural parts of India are yet to be penetrated by these forces of industrialization, modernization and globalization. But whereas in the urban areas the forces have created a huge margin of changes which

resembles change from joint household to a nuclear family, the decline of traditional values, customs, etc. The younger generation of the *Dhobis* in the urban fold has accepted this changing value system wholeheartedly in many a time.

The *Dhobis* of Assam

Before independence, during the colonial rule in India, many people migrated to Assam for working as a labourer job in the booming tea Industry of Assam. These people came from the states of Bihar, Orissa, Uttar Pradesh, West Bengal, Andhra Pradesh, and Jharkhand. These folk of the population are distinctive from the indigenous Assamese population (Bhadra, 1991). In terms of Schedule castes in Assam, there are 16 scheduled castes to be found (Government of India, Census 2001), namely 1. Bansphor, 2. Bhuinmali, Mali 3. BrittialBania, Bania, 4. Dhupi, Dhobi, 5. Dugla, Dholi, 6. Hira, 7. Jalkeot, 8. JhaloMalo, 9. Kaibarta, Jaliya, 10. Lalbegi, 11. Mahara, 12. Mehtar, Bhangi, 13. Muchi, Rishi, 14. Namasudra, 15. Patni, 16. Sutradhar (Nanda, 2016). The Dhobis as scheduled castes are generally known through their occupation of washing clothes and hence in short washer man. In the colonial regimes of Britishers, there was a boom in the tea industry as India was rich in tea cultivation and taken in particular, Assam was the hub of the tea industry (Sharma, 2011). But to suffice this growing capitalism and industry, human resource in the production process was required. And hence a huge number of workers and laborers are required to supply to the labour force for production as tea labourers. So *Dhobis* were brought from other parts of India to work in the tea gardens as labourers. The ones who came from West Bengal and Orissa are known as Dhoba and the ones who came from Bihar, Uttar Pradesh and other parts of India are known as *Dhobis*. These people are the washer man fold of peoples among the other fold of people who migrated. In Assam also the growing tea cultivation in the parts of Upper Assam of Assam needed workers and labourers to suffice the production process in the colonial regime of 1855. So *Dhobis* were brought to boom up the production process. But after the emancipation of India as a non-colonial state the *Dhobis* did not left back to where their lineage stated but rather the settled in the pace of their occupation of tea cultivations. Thus, this aspect made them dispersed and scattered all over India and in particular Assam.

Area of Research

The northeastern state of Assam Particularly Lakhimpur and Dhemaji district has been selected as the area of study by the researcher because of the presence of the community. Assam, in particular, has been home to many heterogeneous groups of people having diversified in ethnicity, tribes, castes, sects, and creed. The land during the ancient period was home to the Ahom kingdom who ruled for around 600 years before the Britishers came to Assam. Assam as a state is known for its flora and fauna, tea industry, monuments, Satra, hills and plains, the Brahmaputra River and the heterogeneous groups of people representing their own unique culture, lifestyle, food habits, ethnicity and way of living.

The Dhemaji and Lakhimpur districts of Assam are among the 33 districts of Assam. These two districts are on the belt of upper Assam and are the one with tea gardens among districts like Sivsagar, Dibrugarh, Sivsagar, Golaghat of Upper Assam. To suffice the growing tea enterprise the *Dhobis* arrived at these places of Assam as tea cultivators and laborers. But in the due course of time, they settled in Assam. During the establishment of British rule, the reformative measures are taken by them gradually changed the socio-political and administrative structures in the region of Assam. The Dhobis then found new opportunities in the changing political structure to emancipate them and try to maintain equal status quo.

Objectives:

1. To Know the *Dhobis* Community which is scattered all over in Assam.
2. To understand the trend and patterns of social change among *Dhobis*.

Methodology

The researcher has adopted a survey method for the collection of data and has used certain tools like interview schedules to gather information on certain insights which will highlight the situation of social change among the *Dhobis*.

The researcher has selected two districts of Assam, namely Dhemaji and Lakhimpur districts of Assam. The data are drawn from these districts collectively. Generational characteristics are taken of

which the notions of respondent, their parents and their children are taken.

Analysis

The parameters on which the following distributions of the *Dhobi* community are to be associated in terms of the attributes on social change. The parameters on the attributes of social change are to be denoted by;

1. Family Structure:

In sociological discourse, family is the primary and universal institution in all kind of society. It is the outstanding primary group where each and every child shapes their behavior and attitudes, culture etc. in society. Each and every society has joint and nuclear forms of family. Now a day, in rural society also, there is a growing tendency towards nuclear family. Though the pattern of joint family is available in Dhobis communities but it has been gradually changing these days. The following table shows the nature of the family.

Table No.-1
Nature of the Family

Nature of Family	No. of Respondents				Total %	
	Lakhimpur Dist. N=66	%	Dhemaji Dist. N=47	%		
Nuclear Family	24	36.36	18	38.30	42	37.17
Joint family	42	63.64	29	61.70	71	62.83
Total	66	58.40	47	41.50	113	100.00

(Source- field work)

In terms of family structure, the above table shows that out of total 113 (100%) respondents 42 (37.17%) belong from Nuclear family in both districts, 24 (36.36%) respondents from Lakhimpur and 18 (38.30%) from Dhemaji district. Again in both district, 71 (62.83%) respondents belong from joint family, 42 (63.64%) from Lakhimpur and 29 (61.70%) from Dhemaji district. The percentage of nuclear family consists to be 37.17% and the percentage of the joint family consists of 62.83%.

2. Marriage system

In context of marriage, the traditional system of marriage does not reflect much change among the Dhobis community. However, it is also observed that certain changes have occurred in the traditional marriage system due to influences of assimilation with other castes and communities, and due to industrialization and urbanization. At present, the system of selecting life partner has changed. Formally the parents were authorized and responsible to choose a bride or bride groom for their son and daughter and least important was given to the opinion of the children in respect of marriage settlement. But now a days bride or bride groom is selected according to the children own choice. At the same time, marriage within own caste has been gradually changing and caste exogamous marriage gradually uprising. The following table presents the detail information about the nature of marriage.

Table No-2
Marriage Preferred by Three Generation

Nature of Marriage	No. of Respondent						Total in both District		
	Lakhimpur Dist. N=66			Dhemaji Dist. N=47					
	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%
Inter-Caste Marriage	5177.27	6395.45	3756.06	3778.72	4391.49	2246.81	8877.88	10693.81	5952.21
Outside Caste Marriage	1421.21	00.00	2842.42	919.15	00.00	2348.94	2320.35	00.00	5145.13
No Comment	11.52	34.55	11.52	12.13	48.51	24.26	21.77	76.19	32.65
Total	6658.40	6658.40	6658.40	4741.50	4741.50	4741.50	113100	113100	113100

(Source- field work)

In terms of marriage preferred by three generation, it is observed that inter caste marriage is gradually losing its position from father/mother generation to respondents and son/daughter's generation. It is 77.88% of respondents, 93.81% of father/mother generation and 52.21% son/daughter's which prefers inter caste marriage. On the other hand, preference of marriage outside one's own caste is rising among respondents and son's generation now days. It comprises 20.35% of

respondents and 45.13% of son/ daughter's generations. 1.77%, 6.19% and 2.65% of respondents, father/mother and son/daughter's generation had not commented on their marriage preferences.

Comparatively, the rate of inter caste marriage is highly prevailing in both the districts of Lakhimpur and Dhemaji. But at the same time it is notable that caste exogamous marriage is also gradually increasing among them.

Thus, we can say that the traditional marriage system has been changing on account of rampant spread of education, assimilation with other community, acquiring govt. services etc.

3.Changes in Attitudes in Caste Dynamics:

As we know that caste is a stratified structure. In traditional society, it was very strictly observed than the modern society because the modern society has the attributions of industrialization, urbanization and modernization. Traditionally the *Dhobis*, people called as shudra or exterior caste belonging to lower caste position and living in sub-human condition around India has faced caste atrocities. They were not able to come in contact with the other people in society. The Indian constitution has identified *Dhobis* as schedule caste and provides them opportunity to develop in every sphere of life, education, politics, and employment. At present they are able to change their traditional social status by acquiring modern education, better economic condition, political consciousness etc. The following table gives a picture regarding festival celebration and assimilation with other community.

Table No 3

Festival Observed and Assimilation with Assamese Society

Districts	Festival Observed		Assimilation		Total
	Participate in Festivals	No participation	Amalgamation	No amalgamation	
Lakhimpur Dist.	5786.37%	913.63%	4568.19%	2131.81%	6658.40%
Dhemaji Dist.	4187.23%	612.77%	3165.96%	1634.04%	4741.50%
Total	9886.72%	1513.27%	7667.25%	3732.74%	113100%

(Source- field work)

Above information shows that out of 66 respondents in Lakhimpur district, 86.37% and 87.23% of respondents in Dhemajidist follow Hindu way of life through celebrating the common Hindu festivals like Durga puja, Holi, Diwali, Kali Puja etc.while 13.63% of respondents and 12.77% of respondents in lakhimpur and Dhemaji districts have not observed Hindu festivals because of they follow other religious traits. And it is also found that through residing in Assam 76 families in both district have culturally acculturated and have mingled with the host culture of Assamese peoples and the rest of the 37 families are still yet to be associated with the Assamese culture.

4. Education

No doubt education is the prime source of acquiring upward social mobility. Therefore we analyzed the standard of education among the *Dhobis* of Lakhimpur and Dhemaji districts through various kinds of education standard. The following table presents the standard of education.

Table No- 4

Standard of Education among the Respondent among Three Generation

Educational Standard	No. of Respondent						Total in both District		
	Lakhimpur Dist.			Dhemaji Dist			R%	F/M%	S/D%
	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%			
Illiterate	2842.42	5177.27	46.06	2144.68	3982.98	24.26	4943.36	9079.65	65.31
Primary	2334.85	1319.70	2233.33	1634.04	714.89	1327.66	3934.51	2017.70	3530.97
Below HSLC	1015.15	23.03	2436.36	817.02	12.13	1838.30	1815.93	32.65	4237.17
HSLC Passed	34.55	00.00	1116.67	12.13	00.00	919.15	43.54	00.00	2017.70
HS Passed	11.52	00.00	23.03	00.00	00.00	36.38	10.88	00.00	54.42
Graduation	00.00	00.00	11.52	00.00	00.00	12.13	00.00	00.00	21.77
P.G.	00.00	00.00	11.52	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	10.88
Prof. Edu.	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00
Tech. Edu.	11.52	00.00	11.52	12.13	00.00	12.13	21.77	00.00	21.77
Total	6658.40	6658.40	6658.40	4741.50	4741.50	4741.50	113100	113100	113100

(Source- field work)

On the basis of the above table it is shown that out of total 113 (100%) respondents, 49 (43.36%) of the respondents are illiterate, 90 (79.65%) of father/mother generation are illiterate, 6 (5.31%) of son's generation are illiterate. This indicates that the nos. and percentage of illiterate people has been continuously decreasing day by day from father/mother generation as compared to respondent's and son's generations. Similarly in primary level of education, 20 (17.70%) of respondents father has acquired primary level of education but it has increased in satisfactory level in respondent's 39 (34.51%) and son's generation 35 (30.97%). In father generation, educational level is below HSLC 3(2.65%). This denotes they have not passed the HSLC level. On the other hand, below HSLC level has been overcome by the respondent's generation 18 (38.30%) and son's generation 42 (37.17%). The data shows that except father/mother generation, respondents 2 (1.77%) as well as respondents son's generation 2 (1.77%) have technical education. Only respondent's sons have reached graduation level 2 (1.77%) as well as P.G. 1 (0.88%) level of education. No professional education is found in the above table. From the table it is seen that primary to P.G level of education has been increasing from father/mother generation to respondents and son's generation and in the same way, illiteracy has been decreasing from father/mother generation to respondents and son's generation. It also reveals that respondent's education is higher from primary level to H.S. level than father/mother generation but below their son's generation. It is apparent that there is an intergenerational educational mobility across three generations.

In the same way, the respondents of Lakhimpur district has got higher educational mobility among three generation in regards of reducing illiteracy, increasing rate of primary, HSLC, H.S graduation, P.G and technical education followed by Dhemaji district. The Dhobis of both districts are trying to reduce illiteracy from their society.

5. Change in the economic sphere

In sociological discourse, occupation refers to a set of activities, which get centered on economic role and usually associate with the earning of livelihood. Occupation is connected with social change and mobility of a person which has a key role in economic sphere of the *Dhobis*. Occupation cannot be considered as reflector of person's identity in human society but it is regarded as most prominent factor

of social change and mobility across society. Occupational is also regarded as the paramount factor of change in social structure.

Table No.-5

Occupation of the Respondent

Kind of occupation	District wise Respondents						Total in both Dist.		Grand Total
	Dhobis in Lakhimpur Dist.			Dhobis in Dhemaji Dist.			M%	F%	
	M%	F%	Total%	M%	F%	Total%			
Cultivation	00.00	00.00	00.00	12.94	00.00	12.13	11.18	00.00	10.88
Teaching	11.96	00.00	11.51	00.00	00.00	00.00	11.18	00.00	10.88
Business	47.84	16.67	57.58	12.94	17.69	24.26	55.88	27.14	76.19
Washing Clothes	3364.71	853.33	4162.12	2882.35	969.23	3778.72	6171.76	1760.71	7869.03
Govt. Service	23.92	00.00	23.03	00.00	00.00	00.00	22.35	00.00	21.77
Private Service	11.96	00.00	11.52	12.94	17.69	24.26	22.35	13.57	32.65
Retd. Employee	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00	00.00
Wage Labour	917.65	533.33	1421.21	38.82	215.38	510.64	1214.12	725.00	1916.81
Technical	11.96	16.67	23.03	00.00	00.00	00.00	11.18	13.57	21.77
Total	5177.28	1522.72	6658.40	3472.34	1327.66	4741.50	8575.22	2824.78	113100

(Source- field work)

The above table reveals that of total 113 respondents, majority of respondents 78 (69.03%) are engaged in traditional occupation of washing clothes, 1 (.88%) is engaged in cultivation followed by teaching. Again 7 (6.19%) are engaged in business sector, 2 (1.77%) of the respondents are engaged in government services. 3 (2.65%) of the respondents have engaged themselves in private services, 19 (16.81%) of the respondents are engaged in wage labour, 2 (1.77%) respondent are engaged in technical sphere. None of them are retired government employee. In terms of gender, only 1 (42.35%) male respondent is engaged in cultivation followed by teaching. 5 (5.88%) male respondents and 2 (7.14%) of female are engaged in business sector, 61 (71.76%) of male and 17 (60.71%) of female are engaged in traditional occupation of washing clothes. Only 2 (2.35%) of

male respondents are engaged in government services and 2 (2.35%) male and 1 (3.57%) are engaged in private services. On the other hand only 1 (1.18%) is male and 1(3.57%) is engaged in technical profession.

In Lakhimpur district it is seen that out of total 66 (100%) respondents, maximum respondents 41 (62.12%) are engaged in washing clothes of which 33 (64.71%) are male and 8 (53.33%) are female, none of the respondents are engaged in cultivation. 1 (1.51%) of the male respondent is engaged in teaching profession. 5 (7.58%) are engaged in business sector of which 4 (7.84%) are male and 1 (6.67%) are female, 2 (3.03%) of male respondents are engaged in government services 1 (1.52 %) is male engaged in private sector, , 14 (21.21%) are engage in wage labour of which all 9 (17.65%) respondents are male, 5 (33.33%) are female respondent. 2(3.03%) are engaged in technical education of which 1(1.96%)is male and 1(1.96%) is female.

In Dhemaji district it is found that out of total 47 (100%) respondents majority respondents 37 (78.72%) are engaged in washing clothes of which 28 (82.35%) are male and 9 (69.23%) are female, none of the respondents are engaged in teaching profession. 2 (2.46%) are engaged in business sector of which 1 (2.94%) are male and 1 (7.69%) are female, none respondents are engage in govt. services 2 (4.26 %) are engaged in private sector, of which 1 (2.94%) is male and 1 (7.69%) is female. None of the respondents are engaged in retired employee. 5 (10.64%) are engaged in wage labour of which 3 (8.82%) respondents are male, 2 (15.38%) are female respondent. None of respondents are engaged in technical line.

The following table shows the possession of BPL card among the two generations.

Table No-6

Possession of BPL Card among two Generations

BPL Card	No. of Respondent				Total in both District	
	Lakhimpur Dist.		Dhemaji Dist.		R%	F/M%
	R%	F/M%	R%	F/M%		
Possesses	1421.21	00.00	817.02	00.00	2219.47	00.00
Does not possess	5278.79	66100.00	3982.98	47100.00	9180.53	113100.00
Total	6658.40	6658.40	4741.50	4741.50	113100.00	113100.00

(Source- field work)

In regards of possession of BPL card, it is evident that out of total 113 respondents only 19.47% of respondents have BPL card and 80.53% of respondents do not have BPL card. As against to this, 100% of father/mother's generation does not have any possession of BPL card.

District wise we can see that 21.21% of respondents in Lakhimpur and 17.02% of respondents in Dhemaji districts have possessed BPL card and 78.79% and 82.98% of respondents in both districts do not have BPL card. On the other hand 100% of father/mother's generations in both districts could not able to get BPL card. The overall table depicts that at present the possession of BPL cards have been increasing among the Dhobis community. The following table presents the monthly expenditure of two generations.

Results

It is found that in terms of change in the nature of family, 37.17% of the total respondent live in nuclear family. 62.83% live in join family. In the second attribution of marriage, it is seen that 77.88% of the respondents prefers inter-caste marriage and 93.81 % of respondents parents have not practiced caste exogamy, 52.21% of the respondent's children have not practiced caste endogamy.

Again 20.35 % of the respondent's parents prefer caste exogamy and 45.13% of the respondent's children prefer caste exogamy. In the third attribution of change in attitudes towards caste dynamics, 86.72% participates in common festivals and 13.27% does not participate in of the common festival, 67.25% has assimilated in the Assamese society and 32.74% has not assimilated in the Assamese society.

In terms of education, 43.36% of the respondents are illiterate, 79.65 % of the respondents parents are illiterate and 5.31% of the respondent's son and daughter are illiterate. 34.51% of the respondent has acquired primary education, 17.70 % of the parents have primary education and 30.97% of the children have primary education. 15.93 % of respondent are below HSLC and 2.65% of parents are below HSLC and 37.17 % of respondents son and daughter are below Hslc.3.54% of the respondents are HSLC pass, none of the Father and mother are HSLC pass, 17.70% of children are HSLC pass. 0.88% of the respondent is HS pass, 0 of parents are HS pass, and 4.42% of the children are HS pass, none of the respondent's parents and the respondent is graduate, 1.77% of the children's are graduate, 0.88% of the children are post graduate, none of the respondent's parents or the respondents are post graduate. There is no professional qualification across the three generations. 1.77% of the respondent and respondent's children have technical education.

In terms of economic sphere, 0.88 of the respondent are involved in cultivation and teaching, 69.03% are involved in washing clothes, 1.77% is involved in government service, 2.65 % are involved in private service, 16.81 % are involved in wage labour, 1.77% is involved in technical education.

In terms of possession of BPL cards, none of the respondent's parents possess any card but 19.47% of the respondents have BPL and 80.53% respondent does not have any BPL cards.

Conclusion:

The migration of the Dhobi community from different parts of the county to Assam becomes a significant dimension for a sociological scholarship. These dimensions of migration are encompassed by change among the *Dhobis* of Dhemaji and Lakhimpur districts of Assam. In the following paper, it is found that the *Dhobis* caste in Assam has undergone a social change in terms of parameters like family structure, marriage system, caste dynamics, Education, economic sphere. These changes are drifted in the transformation from joint household to nuclear household; inter-caste marriage to examples of marriage outside the caste system, undergoing Sanskritisation through adopting a higher caste way of life, through celebrating festivals and other different modes. It is also found that there is a change in education among the *Dhobis*,

where many of the students are HSLC pass and some have even turned up for higher education and technical education where the previous generation *Dhobis* of the students were not at all educated.

It is seen that the people have undergone change and have gone through the process of upliftment of the human order but along with change the process also gave birth to social problems and these problems are manifested in the modern civilization as social problems.□

References-

- Ambedkar, B. R. "Caste in India." *Caste and democratic politics in India* (2002). Print.
- Bhadra, Ranajit K. *Caste and class: social stratification in Assam*. Hindustan Publishing Corporation, 1991. Print.
- Ghosal, Debjani. "Babasaheb Ambedkar (1891-1956): the messiah of the depressed classes and the zealous crusader against caste and untouchability." Print.
- Gmelch, George. "Return migration." *Annual review of anthropology* 9.1 (1980). Print.
- Government of India. Census of India, 2001 Series 3, Assam, part 1 A, General report table statement 1. Print.
- Gupta, Dipankar. *Interrogating caste: Understanding hierarchy and difference in Indian society*. Penguin Books India, 2000. Print.
- Nanda, A. R. "List of Scheduled Castes and Scheduled Tribes." (2016). Print.
- Sharma, Jayeeta. *Empire's garden: Assam and the making of India*. Duke University Press, 2011. Print.
- Srinivas, Mysore Narasimhachar. *Caste: Its 20th Century Avatar*. Penguin UK, 2000. Print.
- Simmons, C. P. "Recruiting and Organizing an Industrial Labour Force in Colonial India: The Case of the Coal Mining Industry, c. 1880-1939." *The Indian Economic & Social History Review* 13.4 (1976). Print.
- Singh, Soran. *Scheduled castes of India: Dimensions of social change*. Gian Publishing House, 1987. Print.
- Zelliot, Eleanor. "Caste in contemporary India." *Contemporary Hinduism: Ritual, Culture, and Practice* (2004). Print.

SAMPRI TI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-330-339

Dr Iqbal's Nationalism; A Critique to Western Notion of Nationalism

Mukhtar ahmad bhat and Qurat-ul ain

*Research scholars, Department of political science, university of Kashmir, Srinagar.
J&K. India., Email; bbatmukhtar325@gmail.com*

Abstract

Dr Mohammad Iqbal affectionately known as *Allama Iqbal* was a great poet, philosopher, nationalist and was a dominant legendary figure in the twentieth century. He was a sensitive sage of his age and tried to see the abolition of all forms of exploitation. Although, he was a profound scholar of western philosophies but he was not overwhelmed by their thoughts. In fact, the greatness of Dr Iqbal was that the more he studied their philosophies, the more he became aware of their shallowness and cautioned his readers that they should not be misled by the superficial glare of the western thoughts. He was categorically opposed the philosophies of west like secularism, capitalism, politics and nationalism. His love for nationalism as reflected in his early poetic compositions

dissipated once he started experiencing to become a nationalist. He criticized the western notion of territorial nationalism in his later part of writings. The paper deals with philosophical aspect of nationalism in view of Dr Iqbal and also examines in an analytical way, how Iqbal's Concept of nationalism is different from western brand of nationalism. The paper will be based on primary as well Secondarysources of data.

Keywords: nationalist, sensitive, greatness, shallowness, dissipated.

Introduction

Dr Muhammad Iqbal (1873-1938) is a figure of legendary greatness amongst the scholars and poets of the modern age. He was born at Sialkot, a renowned and famous city in Pakistan on 09 November 1877. He is eminently known as a great poet but he is also a highly acclaimed 'Muslim philosophical thinker' of modern times. His philosophical ideas are not simply for Muslim ummah but for the whole community. He categorically examined the western ideas and then came up with new ideas which is good for the Muslim community. He was born at Sialkot in the Punjab province of present Pakistan on 9 November, 1877. His father Shaikh Noor Mohammad was a skilled and enterprising businessman but a pious Sufi saint and a God loving man. His mother Imam Bibi was a generous and kind but also a deeply religious woman. Iqbal completed his early education in Sialkot and migrated to Lahore, Pakistan in 1895. He studied under a teacher named Maulvi Mir Hasan (1844-1929), who was a renowned scholar of Islamic Studies, Persian and Arabic. His teacher was impressed by the inborn poetic talent of Iqbal and encouraged him to continue his writing. On May 5, 1893, Iqbal was admitted to the Scotch Mission College in Sialkot and successfully passed his intermediate examination in 1895. At the same year he got enrolled at B.A. in the Lahore Government College. In 1897 he graduated and got admit in the same collage for Master's Program in the Department of philosophy. At Lahore Iqbal came under the influence of Sir Thomas Arnold, who was a profound professor in Philosophy and had an echoing insight in Arabic and Islamic Studies. Thomas's role influenced him to study the Western thoughts and instigated him into the modern methods of

criticism. As Iqbal was advised by Thomas Arnold, he intended to go Europe for higher education in 1905. Iqbal studied both in England and Germany. He studied in England at the Lincoln's Inn qualifying for Bar as a barrister and at the Trinity College of Cambridge, where he studied with R. A. Nicolson, a renowned orientalist and John M. E. McTaggart, idealist Metaphysician. At the same time, he went to Germany and got admitted in the University of Munich, where he was awarded his PhD degree on his dissertation entitled "The Development of Metaphysics in Persia" on November 4, 1907. Iqbal returned from Europe to Lahore in August 1908 and began his professional career as Professor, lawyer and poet. During his study in Europe, he developed his ideas and thoughts, where "he was vivacious, gregarious, eager to engage himself in scholarly discussion with his juniors and superiors and politely self-assertive". His stay in Europe provided him with the opportunity to observe carefully the realities of Western societies. So, Iqbal employed the method of comparison between Islamic thoughts and Western ones, critical analysis of then several philosophical aspects and so on, he was regarded as one of the pioneers of the modern methods of criticism. He realized the shortcomings and dark aspects of modern Western civilization, where chaos and crisis are visible in human life more than ever. That is why, he highly criticized Western political thoughts and civilization as well. Iqbal was a creative author in both poetry and prose as he left prolific intellectual works for the next generation. He wrote 17 books in Persian, Urdu and English. Among his 12,000 verses of poetry, about 7,000 verses are in Persian. *Asrar-e-Khudi* (Secrets of the Self) was the first work of Iqbal in Persian composed in 1919, which deals with human personality or individual self. *Bang-i-Dara* (The Call of the Caravan Bell) was the first work in Urdu which was written in 1924. Iqbal also composed two books in English on the topic of "The Department of Metaphysics in Persia", which is a valuable contribution in the history of Muslim Philosophy, and "The Reconstruction of Religious Thought in Islam", where he attempted to restructure the history of Islamic thought. Besides these, he wrote hundreds of articles, short essays, and letters as well as issued several statements. All these publications would help researchers to understand the real perception of Iqbal in various subjects. Dr Iqbal, as a believer of Mother India, he remained a fan of Indian nationalism

till his departure for Europe in 1905. However, owing to various influences of European ideas, notions, and incidents, he developed a sort of new found love for Islamic religion and shaping the ideas on the lines of pan-Islamism.

Objectives and methodology

1. To study the historical nature of nationalism and its implications led by Iqbal's nationalism.
2. To study and examine the Dr Iqbal's key aspects of nationalism
3. To analyse and compare Dr Iqbal's nationalism with Western conception of nationalism

While finding the above objectives, both primary as well as secondary sources of Data will be undertaken in a best possible way. The paper is mainly based on the secondary sources of data and the information will be retrieved from the books, research articles and expert opinions relating to the subject matter of the present study.

Nationalism and Iqbal's Notion

Nationalism is a modern thought of politics in contemporary world. The word 'nation' has been used in the 13th century and derives from the Latin 'nasci' meaning to be born. The term nationalism flourished in Europe which redraw the whole map of Europe in 19th century. It is stated by Louis L. Snyder that, "it is a condition of mind or sentiments of a group of people living in a geographic area; speaking a common language, possessing a literature in which their aspirations are expressed, attached to common traditions and customs, venerating their own heroes, and in some cases having the same religion. In the past, man's trustworthiness was related in different forms of political organization, social authority, and ideology based on tribe or clan, dynastic or city state, the Church or religious community instead of present forms of nation-state. During the last decades of the 18th Century, we first find the concept of nationalism in England, which influenced public and private life. Western nationalism is based on geography, language, race, customs, traditions, common ideals etc. It is materialistic and earth-bound which demands loyalty to racial, linguistic and territorial gods, not to divine spirits. Iqbal states that, "Western nations are based on territory and race, whereas the strength of your community rests on the might of your religion. The term 'nationalism'

despite the fact of its having gained a wide currency worldwide, so far remains elusive as a concept. It denotes: “to be born” conveying the idea of common blood ties. In the late thirteenth century, it was imported to English people who meant by it: ‘a blood related group’. Later, it referred to inhabitants of a country. It merits an attention here that the word ‘nation’ became vogue in the eighteenth century, whereas ‘nationalism’ is a much more recent phenomenon. Nationalism is an ideology predicated upon the ground that an individual’s loyalty and commitment to his/her nation-state must surpass other individual or group interests.

Nationalism was among the modern concepts that attracted most of Iqbal’s attention. Iqbal was categorical in calling upon his countrymen to consolidate their affection for Indian-ness by shedding their parochial outlook based on primordial affinities and developing a broader perspective on the notion of India. He eulogising the notion of India in superlative terms- ‘*Sari Jahan se Achcha Hindustan Hamara* (India is the best in the whole world). Iqbal’s love for nationalism as reflected in his early poetic compositions dissipated once he started experiencing the nationalist, rationalist and secular view of life on the one hand, and the seemingly inimical policies of various European countries towards Muslims in certain parts of the world, on the other. Parveen 1967 opines in her doctoral thesis that in his youthful, he was burning with the sentiment of an Indian nationalist ready to lay down his life for Indian nation. To him, the commonality of ties of territory, and the like provided the firm basis for a nation. Nevertheless, this phase in Iqbal’s thought turned out ephemeral, as ‘a shift from the poet of India to the bard of Islam was swift. Asifa (2017) in her article entitled “Iqbal’s Philosophy of Nationalism” explicates the texture of Iqbal’s thought as having been moulded in its entirety by Islam. She notes that any creed bereft of a spiritual base was anathema to Dr Iqbal. She further says in the following words: “He was very much distressed to see the Muslims jumping on the bandwagon of the West, and blindly aping the Western civilization which, by its very nature, was infused with the brute materialism. He took up most of the ideologies stemming from the west that were in vogue those days. Nationalism was among such concepts gaining a widespread currency amongst the Muslims. After his careful study, he made a passionate plea against the Western

notions of nationalism exhorting the Muslims to stay away from it.' In 'TaranaMili', Iqbal recast his cry by his following verses:

چین و عرب ہمارا ، ہندوستان ہمارا

مسلم ہیں ہم ، وطن ہے سارا جہاں ہمارا

Apparently sensing some sort of danger to Islam, he turned to be notion of Pan- Islamism, claiming that China, Arabia and India are ours; 'we are Muslims, and the whole world is ours'. It signifies that Islam is not territory-bound. It does not depend upon a particular land but it belongs to all lands. After Iqbal came from Europe, he thoroughly convinced that Nationalism is 'Poisonous for the modern civilization of man, and it is particularly so in the case of Muslims because it is contrary to the fundamentals of their faith. He thought nationalism divided men from their fellow men and nations from nations. He believed that as a unifying force, Islam supersedes national, ethnic and racial differences. That means universal oneness of the Muslims regardless of geographical locations and racial disparities. Meanwhile, Iqbal was a keen nationalist during his student life but he became a Universalist at the end of his career. According to Iqbal, Nationalism has many demerits and disadvantages that cause the hostility, conflict and aggression in the world which results in war. It leads to a narrow and racial discrimination and political conflict which usually opposes the relationship of humanity at large. However, he criticized nationalism as it is against the spirit of Islam. Islam and nationalism cannot go together. Iqbal declared in '*The reconstruction of Religious Thought in Islam*' that "Islam is neither Nationalism nor Imperialism but a League of Nations which recognizes artificial boundaries and racial distinctions for facility of reference only, and not for restricting the social horizon of its members". Upon his elaboration on the nature of conflict between nationalism, and Islam, Iqbal wrote to Jawaharlal Nehru that Nationalism in terms of attachment to one's land, and even passion to die for its honour was something sanctioned by Islam; Something a Muslims proudly did as part of his faith. It clashed with the spirit of religion only when it began to act as a political concept, asserted itself a principle of human solidarity. He was loath to repudiate any ideology straight off

acknowledging that “idea of nationalism is certainly a healthy factor in the growth of communities”.

Dr Iqbal replaced his early views of nationalism by the pan-Islamism is his thirst for Muslim unity. Nationalism is the main obstacle towards establishing Muslim Ummah or Universalism based on Islam. Iqbal wrote a letter to professor R.A. Nicholson in which he said; Nationalism is a belief based on race and colour, which is hostile to the world and humanity. The people, who love the humanity, should start a war against the innovation of Satan (Afzal, 1978:54). Dr Iqbal related his concept of nationalism to *Millat* (community), which is not circumscribed by territorial limitations. A Muslim does not belong to India, Rome, Arabia or Syria, Islam is his destiny. In other words, the Millat demands unity of hearts and belief rather than that of race or territory. Iqbal believed that regeneration of Muslims is only possible in holding Muslims together in pan-Islamism. His concept of Millat was basically pan-Islamic, a movement that was started by Syed Jamal-ul-Din Afghani. Nationalism and pan-Islamism are competing ideologies—the one founded on the communality of race, language and territory, and the other on the common legacy of a universal religion, a cosmopolitan culture. He firmly believed that if the Muslim nations were to survive in the competitive world, they must find out some device, which could again link them together as one compact entity.

Critique of western Nationalism

In early life, he was a great supporter of pan-theism, nationalism, patriotism and at the same time of Islamic solidarity. When he went to Europe for Higher studies and stayed there 1908, the outlook of Dr Iqbal has changed. Basically, he was not influenced by materialistic and atheistic trends in European thought of early twentieth century. Actually, it was during his stay in Europe that Iqbal became disgusted with pan-theism, secular nationalism, and territorial patriotism and subsequently referred to his own pantheistic and nationalist period as ‘my phase of ignorance and folly’. He evinced an utter dislike for the narrow and selfish nationalism which was the root cause of most political troubles in Europe and his admiration for a life of action and struggle became more pronounced. Besides, he had seen the forces of secular nationalism and territorial patriotism active in Europe and arrived at the conclusion that the construction of human solidarity on

the foundation of race, language, colour, and territory, or fighting or dying for it was not only inhuman but contrary to universally accepted spiritual values of equality and brotherhood of man. Dr Iqbal categorically rejected the philosophical and materialist ideas of west because his main attention was to protect the Muslim community from the western thought and to encourage and preserve their own cultural heritage and thoughts. He replaces the western ideas by his own new valued ideas like western democracy by his spiritual democracy, secularism in material sense by secularism in spiritual sense, territorial nationalism by universal nationalism and so on.

The western notion of nationalism, unlike Iqbal, demands supreme loyalty to the nation-state. Subsequently, Iqbal's critique of nationalism became quite scathing. Iqbal opposed the concept of territorial nationalism, which is the root of social and political discord. He argued that the idea of territorial nationalism betrays the innate unity among human being and absolves the pernicious distinctions of caste, creed, colour and economic status in society, thereby undermining the idea of an Islamic worldwide. He says, "the basic scheme of Western Imperialism was to dismember the unity of Muslim World by popularizing territorial nationalism among its various components". In his views, imperialism arises through territorial nationalism, which results into much suffering for humanity. "People lose their lives and billions of dollars in money is spent in the wars; which could be utilized for the welfare of humanity". (Khan, 1982:65). He also says that, "I am opposed to it because I see in it the germs of atheistic materialism which I look upon as the greatest danger to modern humanity" (Hilal: 1995:247). However, Iqbal clearly differentiates modern nationalism in a political sense with patriotism as a virtue. He never does not confuse between nationalism and patriotism and draws a clear line between the two concepts. He rejects nationalism while respects patriotism. Patriotism is one's love to one's country, is a part of Muslim faith (Iqbal, 1948). Actually, Iqbal's rejection of nationalism is not a rejection of love for the homeland. It is a condemnation of the modern concept of a nation. His concept of nationalism not only contains both universalism and patriotism, as we have seen, but also Islamic humanitarianism. His concept gives us a message of Islamic brotherhood. It may be clarified with his speech that, "Only one unity

is dependable, and that unity is the brotherhood of man, which is above race, nationality, colour or language". Moreover, Iqbal also saw western nationalism as a threat against the Muslim worlds sorely needed unity, already divided among nations, but also a shattering of human unity. On this point agrees with Modani that nationalism was deployed by the west as a weapon to divide Muslims into warring camps. He wrote some verses against western nationalism

"Country is the supreme among all the contemporary idols. Its cloak is the shroud of Islam" Territorial nationalism creates division in the Muslim community. He said:
*God's creation is divided into nations by territorial nationalism.
The roots of Islamic nationality are destroyed by it.*

Iqbal advocated that Muslims have their own basis of nationalism whose origins lie in Islam. Islam did not follow the confined scope of nationalism. Its membership would not be determined by birth or domicile, it did not consider the natural, historical and cultural differences of different races as in western nationalism, but it is based on common faith. Muslims living in different parts of the world with variant socio-cultural backgrounds, ethnic divisions and cultural values constitute a single Muslim nation i.e. *Ummah*. It was Islamic universalism which was a basis of Muslim nationalism. Thus, the critique of nationalism by Iqbal was factored by a number of both external as well as domestic factors, and the way out of the idea of nationalism seemed to the notion of pan-Islamism to Iqbal.

Conclusion:

Nationalism, which is regarded as one of the oldest and most powerful ideologies had a great impact on humanity for the past few centuries. Nationalism which emerged and spread in the west with hostile characteristics, also penetrated the Muslim Ummah. In this way, Dr Iqbal came with a critique of this piousness nationalism in order to safeguard the Muslim Ummah from disunity. He was not convinced by his religious orientation to irrationally dismiss anything coming from the west. But he never accepted any credo without critically taking full stock of it, and likewise, he never turned his back on any ideology without evaluating it in the scale of Islam. If any system of thought was in line with the spirit of the Holy Quran, Iqbal appreciated it.

Nationalism together with imperialism, capitalism, and democracy were complete banished, and condemned by him as forces of evil unleashed upon the humanity. therefore,he pursued a lofty ideal of unification of all irrespective of caste or colour, on the basis of a belief in the unity of Allah. It was the guarantee of the emancipation of the humanity from all the restraints the satanic cults of the western ideologies shackled them with. It had an ethical and spiritual basis. Dr Iqbal refined and systematized the divine ideal of Ummah when the nationalism was causing unthinkable havoc unto the mankind. His revolutionary call though unheard, can best come in useful to address the plagues harassing the Muslim World today. The Muslim thought will continue to will continue to owe a lot to the genius of Iqbal. □

References:

- Asifa Abbas. *Iqbal's Philosophy of Nationalism*. Vol 10, Jahangir's World Times Magazine, 2017, Print.
- Ahmed, Aziz. *Islamic Modernism in India and Pakistan*. Karachi., 1961, Print.
- Iqbal, Muhammad. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Kitab Bhavan, 2000 Print.
- Iqbal, Muhammad. *Jawab-e-Shikwa*, Bang-e-Dara (urdu). Lahore, 1959, Print.
- Brass, Paul. *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. Sage Publication ,1991, Print.
- Hassan, Firoz, P. *The Political Philosophy of Iqbal*. United LTD. Lahore, 1970, Print.
- Chakrabarty, Bidyut, et.al. *Modern Indian Political thought*. SAGE Publication, 2013, Print.
- Abbas, S, G. *Dr Muhammad Iqbal; The Humanist*. Iqbal Academy Pakistan, 1997, Print.
- Dar, B, A. *Letters and writings of Iqbal*. Iqbal Academy Pakistan, 198, Print.
- Ullah, N, M&, MasoodAl, A. *Iqbal's Response to Modern western thought: A critical Analysis*. IJHS, 2016, Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-340-347

Paradox of Land ownership in char-chapari: A study of Koroyoni chapari in Assam

Priyanku Hazarika

PhD research scholar, sociology, Tezpur University

Priyanku36@gmail.com

Abstract

This paper articulates the complex issues of land ownership pattern in *Char-Chapari* areas of Assam. It is difficult to ascertain the ownership of such areas since the char areas lies in the middle of the rivers and the *Chapari* areas lie by the river banks and are, therefore, temporary in nature. The chances of these regions being eroded away, as well as the creation of new regions led by the turbulent river waves makes it is highly challenging to determine the land ownership, especially as these are considered to be non-cadastral. This paper highlights the issues of *Koroyoni*, a place that is completely non- cadastral in nature and the only way to 'own' land there is through illegal occupation/ encroachment. An attempt is made to understand the intricacies of the declination to allocate land ownership documents on the basis of the lands being non-cadastral; and how they have led to various arguments and discussions regarding land ownership.

Key words- Land ownership, cadastral, encroachment, identity, char, chapari

1. 1. Introduction

Chars are considered as alluvial formations or those lands which has been surrounded by river water (Chakraborty, 2009). Chars can also be referred as island sandbars. They are triangular in shape and unstable in nature. According to the report of National Productivity Council (cited in Chakraborty, 2009) chars are divided into three categories on the basis of its duration of land. 1) Permanent which has life of more than 10 years. 2) Semi-permanent, which has life of 5-10 years 3) Temporary *char* land which has life of less than 5 years. As *chars* are surrounded by river water, problem of land erosion is common in them (Chakraborty, 2009). Temporary and unstable nature of land is significant in context the people of *chars*. As river changes its course, chars get attached to the plain areas. Rivers carry sediments causing the chars to get attached to the plain areas. On the other hand, due to flood and erosion, there is possibility that the entire landmass of a char get submersed in the water. If the land of a chars or island sandbar gets attached to the plain areas it becomes *chapari*. Compared to the chars, *chaparies* are relatively permanent in nature. Land question of both *char* and *chapari* merits special analysis due to constant threat of flood and erosion, issues of partial landlessness, temporary life of the land and politics of land revenue administration (Hussain, 2008). In Assam majority of the *char-chaparies* are non-cadastral in nature. Lack of permanent land pattas makes the dwellers vulnerable to eviction. In majority of chars and *chaparies* of Assam, it is observed that possession of land becomes the sole criteria of claiming ownership. In this context, it is interesting to understand the intricacies and complexities of ownership in *char-chaparies*. In the existing literature of Assam both char and *chaparies* are written as “*char-chapari*”. Both are considered as homogenous category. In this study an attempt is made to understand the transformation of a landmass from a char to a *chapari* and the impact of this transformation on the ownership pattern of its dwellers.

1.2. Area of research

The study was conducted in Koroyoni *chapari*, a riverine *chapari* of Jiya bhoreli river which is situated in Sonitpur district, Assam. . It has a population figure of 1600 people. Almost 100% of the entire population belongs to Muslim community.

1.3. Objective

Main objective of this study is to highlight the paradox of land ownership in semi-permanent and temporary nature of land in *char-chapari* where lack of cadastral surveys makes further complexities.

1.3. Methodology

All the primary data are collected through the application of questionnaire method. For this, a semi-structured correspondence schedule is referred to. For additional secondary references, Daily News Papers in print, articles, Journals etc. are duly referred to.

62 respondents are randomly selected for the correspondence.

1.4. Koroyoni chapari: transformation from char to chapari

Koroyoni *chapari* is located in Sonitpur district. It has an approximate population of 1600 people. Koroyoni *chapari* is surrounded by Digholi *chapari*, Gotaimari, Ghahigaon and Chamdhara. From the respondents, the researcher has come to know that before 1950, the land of koroyoni *chapari* was part of two cadastral villages called Ghahi-bez and Moranakuri. A devastating flood occurred in 1950 and the entire landmass got submerged in the water of Jiya Bhoreli river. After some time, due to the changing direction of Jiya Bhoreli river¹, a new landmass was emerged which is completely surrounded by water. As the entire landmass was surrounded by the water of Jiya Bhoreli river, it got the characteristics of a *char* or island sandbar, thus this newly emerged land has been considered as a *char*. Eventually, within 10-15 years, *koroi*² trees filled the entire land mass and for that reason, people started calling the *char* as koroyoni *char*. It must be noted that on the basis of population and area, Koroyoni has been divided into two parts of land namely koroyoni part (A) and koroyoni part (B). Due to the large size of both the parts and its population, I have confined this study to the part (A) only. In koroyoni part (A), from 1951 onwards, Caste Hindu Assamese and *Mishing*³ people of the nearby villages have started cultivating seasonal crops. Instead of using the land as homestead, it was used as a cultivable land. After few years, people of nearby *chars*, namely Gotaimari, Singitali and Bhoroli *chapari* migrated to the land and began to use it as cultivated and homestead land. To avail the right to use the land, they had entered into a lease out agreement with the Mising people. In the remaining land, caste Hindu Assamese people continued their possession which continued up to 2000. In 2000, common

curse of riverine areas again haunts this area. Jiya Bhoreli river again changed its direction, and a massive flood occurred. The entire landmass of Koroyoni got submersed under water. In the month of september 2000, sediments of the river created a new landmass. Interestingly this newly emerged land got attached to the plain areas by the blessings of changing direction of the river. This newly emerged land exhibits the characteristics of *chapari*. Therefore people began to refer this place as Koroyoni *chapari*.

At present, Population of Koroyoni *chapari* is entirely composed of Muslim community. These people originally migrated from the Mymensing district of undivided Bengal. People of the nearby villages used to call the dwellers as *Miya*. The word *miya* is commonly use in a derogatory sense in order to refer the migrants from East-Bengal. According to Hussain(2008), these people can be regarded as *abibhasi* or settlers. These people can also be regarded as new Assamese Muslims or new Assamese Muslim settlers (Raichoudhury cited in Hussain, 2008). It is worth noting that the entire land of koroyoni *chapari* is non-cadastral. Demands of land revenue surveys are frequently raised by the existing dwellers. But such demands are undermined by the revenue authorities. To understand the complexity of land, it is important to analyze the present context of land ownership in the area.

1.5. What is ownership? An unresolved paradox

Land ownership pattern of koroyoni *chapari* is not as simple as it appears. It has already been mentioned that the present Koroyoni *chapari* had the characteristics of a char for a considerable amount of time. Existing dwellers of Koroyoni had entered into lease out agreements with *Mising* people, which made them worthy of using the land. This practice of land leasing is still practiced even after the transformation of land from a char to *Chapari*. Interesting point here is that if we try to imply the legal definition of ownership of land, both the existing dwellers and *Mising* people should be considered a landless people. History recalls the fact that the *Mising* people once possessed the land when two permanent cadastral villages got submersed in the river and re-emerged as island sandbar or *Char*. In that Koroyoni *Char*, they continued to exercise their ownership right as possessor of land only. They neither had land *pattas* nor any land record documents. Being possessor of the land, they offered the land to the newly migrated Muslim people by indulging in a

land lease agreement with them. Surprisingly, such practice of land lease agreement had not been gone into ashes even after the old landmass of char got eroded in the river. Same practices are continued in the newly emerged eroded land, I e Koroyoni *chapari*. Hussain (2008) argues that possession of land is the sole criteria of claiming ownership in *char-chapari*. In that context, following the unwritten age old practices of land ownership of *char-chapari*, can we consider to confer ownership right to the existing possessor of the land? Or should we continue with the idea of “land to the original or actual possessor”? This complexity is further intensified when we tend to rely on existing legal proceeding. According to reports of Land revenue department of Naduar, revenue circle of Sonitpur district, entire land of Koroyoni is a khas land. The entire landmass is non-cadastral. In that context, neither the existing dwellers nor the *Mising* people cannot claim ownership over the land. Only solution to this problem is to bring the land under cadastral survey. But the question of cadastral surveys further intensifies the complexities. Before analyzing this complexities and intricacies of cadastral survey, it is important to understand the notion of ownership from the existing dwellers or the existing possessors of the land. One respondent, aged 40 years, from the existing dwellers said

“We are landless. For the land, we have, we used to pay 300 rupees per bigha⁵ to the miri(Mishing)people. Due to the problem of flood and erosion, they left the land and gave us the permission to use the land on the basis of yearly rent. We are thankful to them”.

Another respondent aged (72) years replied

“We came to know that Miri (Mishing) people do not have permanent pattas to this land, in case of land contract between Miri (Mishing) and our people, no such written documents are available. In a way, in terms of possession, we too have ownership over this land. We can claim ownership over this land. But we cannot deceive Miri (Mishing) people because we have given them words”.

It appears that verbal transactions and the issue of trust becomes a regulating principle in terms of distribution and claim of ownership in this *chapari*. Lack of land *pattas* compels the people to rely on verbal transactions. In that context, chances of deception or privation cannot be overlooked. I have observed a few instances where the existing dwellers refused to pay the amount of rupee decided in the verbal lease agreements. It paves the way for conflict and quarrel. But in these circumstances, both the parties cannot proceed towards police or land revenue department because according to law, both the parties are landless in that area. Lack of Cadastral surveys makes both the parties

vulnerable to injustice and deception. Both Hussain (2008) and Karim (2007) argue that the issue of newly emerged eroded land creates complexities of ownership in *char-chaparies*. Major conflicts of these areas are occurred in the name of such complexities. When a particular land mass gets submersed in the river, it hardly appears or emerges in the same area. River carries its sediments into different directions, therefore, when a new land mass emerges, it becomes difficult to identify the old land. No one can certify the original owner or the actual possessor of such land. In Koroyoni *chapari*, it is observed that, in such circumstances, people adopt different techniques to claim ownership. One respondent, indulged in such conflict, replied

“If the newly emerged landmass get appears within 200 meter radius of my old land holdings, I will leave no stone unturned to claim ownership.”

In reality, it is observed that, in every land conflicts of this area, muscle power and man power work as key determinants of the resolution of conflict. I have observed that the basic principle of state of nature- “survival of the fittest”, ruthlessly practiced in this area. Those families which have both man power and muscle power always get an extra edge in terms of the possession of newly emerged eroded land. In Koroyoni *chapari*, in case of land possession, one family emerged as invincible. Undoubtedly, Key strength of this family is man power and muscle power. From the respondents I gathered that the total strength of this family is 42. This brought to light two important questions, 1) Is it the lack of cadastral surveys and proper land revenue manual which instigate the people to increase their family size in these areas, to get prominence in the quest of land possession? 2) Had there been conducted a land revenue survey, would it be possible for the dominant one to take advantage of muscle power?

These questions automatically put forward multiple complex issues. According to Chakraborty (2009), four categories of revenue - land are to be found in *char-chapari*. These are *ek chonid*⁶, *meadi*⁷, *tonzji*⁸ and *kebas*. But in case of koroyoni *chapari*, it's observed that except *kebas* or encroached kind of land, the other three categories of land are not available. It is interesting to note that even though all four categories of land are observed in the neighboring *chars*, the entire landmass of koroyoni *chapari* has still remained as non-cadastral land. Another important thing is that though the earlier *char* land was changed into *chapari* and it gets semi-permanent in nature, yet government shows reluctance towards conducting land revenue surveys in the majority of

the area. We are already aware of the fact that majority of the areas of *char-chapari* are still non-cadastral due to its temporary nature of land. But According to the report published by National Productivity council, *char* areas having life of more than 10 years can be classified as permanent land. In this context, it is important to examine one fact- even after having a life of more than 20 years why Koroyoni *chapari* remains as a non-cadastral land. To understand this Question, I have interviewed a *laat-mandal*⁹ of the Naduar revenue circle. His response to this question makes me frightened and perplexed as well. He replies “

“This land has temporary nature, there is no guarantee whether the surveyed land would be eroded or persist”.

In between the conversation, he further pointed

“There is a provision in the land and revenue acts which give us the authority to collect a special fine called “bedokholi jorimona”(fine for encroachment) in case of khas land. But we do not want to collect that fine from the dwellers of koroyoni chapari, because the receipt of that fine would help them to acquire ek chonia or meadi patta in near future”

By closely observing the statement of the *laat-mandala*, I gathered that the answer should be contextualized in the context of the existing quagmire of “othering and identity politics” in Assam. In this context, Karims (2004) analysis of the land revenue administration of the *char* areas merits special mention. According to Karim (2004), both government and other state machineries are skeptical about the identity of *char*-dwellers which make major hindrances for them to get permanent land *pattas*. Their religious identity becomes a major obstacle towards winning the faith of the majorities. According to karim (2004), Incidents like introduction of line system¹⁰ in 1916 to prohibit the *char* dwellers from getting permanent ownership and violent protest against government’s decision to provide land *pattas* to the dwellers of *char-chapari* in 2004, are significant aspects of contesting land relations of the dwellers of *char chapari*. The majoritarian rule of the state has made every possible effort to suppress the voice of the minorities. In that sense Appadurais analysis of ‘we and others’ can easily be contextualized. How existence of “others” instills a fear of encroachment and thereby instigates us to inculcate a predatory nature can easily be contextualized in these instances (Appadurai as cited in Gogoi, 2012). It seems that government machineries instigated by majoritarian ideologies try to subjugate the minorities by excluding them from their rights. The similar we can observe in case of Koroyoni *chapari*

1.6. Conclusion

Char-chaparies and its land questions always get significance due to its complexities. In case of koroyoni *chapari*, it becomes more complex as questions of identity and politics of “othering” is deeply rooted in the issues of land ownership. From a semi-permanent nature of land to its permanent nature, the transformation of the land from *char* to *chaparies* made confusions and complexities into a different level. Erosion of land, conflict regarding possession of newly emerged land and unambiguous notion of ownership in *char-chapari* make the issues more complex. If the plight of the people further intensifies in the name of “othering”, this quagmire of identity, threat of flood and erosion, and majoritarian politics will make a catastrophic impact. □

Note :

- ¹ Jiya Bhoreli is a major tributary of Brahmaputra river. In Arunachal Pradesh, it is popularly known as Kameng river,
- ² Scientific name of Koroi tree is “*Albizia lebbek*”.
- ³ Misings are an indigenous community inhabiting in the parts of Indian states of Assam and Arunachal Pradesh. They were also known as miris in the past and recognized as Miris in the constitution of India.
- ⁴ A title deed to a property or legal land ownership document.
- ⁵ An unit of land measurement
- ⁶ An agreement where land ownership right is granted for one year
- ⁷ Permanent land settlement
- ⁸ In case of *Touzi* land, the user has acquired the right to use the land by paying required amount of revenue
- ⁹ A person assign by the state to measure the land of a particular area or mandal
- ¹⁰ Line system was introduced in Assam in 1916. According to this system Migrated Muslim settlers from Un-divided Bengal was not allow to acquire land beyond a particular line or boundary.

References

- Chakraborty, G. *Assam's hinterland: society and economy in the cha areas*. New Delhi: Akansha publishing House, 2009. Print.
- Gogoi, A. *Bideshee samashya aaru jatiya aandolanarpath*. Guwahati: Akhar Prakash, 2012. Print.
- Hussain, I. *Asomor char-chaparir jinwon aaru somaj*. Guwahati: Asom prokashon parishad, 2008. print.
- Karim, R. *Char chaparir Itibritto*. Guwahati: Lawyers publication, 2004. print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-348-360

**The pinnacle of environmental consciousness
in India- Traversing an ecological path of
history from ancient to modern India**

Bijit Das

Ph.D. research scholar, Dept. of Sociology, Dibrugarh University

Email- bijit.das58@gmail.com

Dr. Joyanta Borbora

Professor, Dept. of Sociology, Dibrugarh University

Abstract

Environmental history inscribes attributions of Human interaction with the physical and natural world and with this; humans have shaped and reshaped the environment following their own needs and requirements. This paper is the reflection of environmental consciousness in India from ancient, to medieval to modern India. This provides a manifestation of how the notion of the environment is embedded in Indian history and the present cognizance of knowledge attributions with respect to time and space is different from the genealogy

of history. The devotion to nature, exploitation of nature to conserving nature is the main highlight of the paper. The paper also highlights the laws and acts which have come into existence in the long historical lineage with the Indian context.

Keywords- Environmental consciousness, India, ancient, medieval, modern

Introduction

The consciousness of the environment is not a new one. It has been embedded in our cultural ethos down the ages. The protection of the environment found a way in India much before the existence of civilization from the time of Ancient India. During the early phase of human life in India people took environment as a superior entity, and because of these they considered nature to be a metaphysical force which inclined towards certain belief system, and also worshipping nature of various forms like trees, forests, animals, mountains, rivers, etc. the emphasis of all these was laid in the umbrella of the Hindu belief system and Hindu theology (Bhdholi, 2010). The Sanskrit word for the environment in the early ages of Ancient India was known as Paryavaranam (Rao, 2014). Indian culture attributes the notion of protection of the environment and conservation of natural resources from ancient times to modern times. In depicting the present environmental consciousness of India there should be inferences drawn from the prevalence of environmental consciousness in Ancient, Medieval, and Independent India.

During ancient India

Kenoyer, 1991 says that evidence of environmental protection and conservation was seen in the Indus Valley Civilization of Ancient India where worshipping of nature has been found in the depiction of seals, of which seal depicting trees are found. The presence of a seal that denotes a tree which is guarded by a spirit to let off the evil force justifies the fact of the environment as a supernatural force in ancient India. Seals depicting a hoarded figure, Pashupati, surrounded by animals are also found, which denoted that Indus valley civilization people have respected nature and the environment and its ecosystem. Another important distinction of the Indus Valley Civilization was the

systematic architecture which was laid down by the people to have a good surrounding in terms of health and hygiene. Such notions of health and hygiene are known from the archaeological sites where the great bath of Mohenjo-Daro, wells, drainage system prevails.

During the Vedic period

The population during the Vedic period has emerged as one which has drawn attribution to the protection of the environment and conservation of natural resources. (Tiwari, 2004) Vedas are known to set certain rules and rituals for the people of India. These rules and regulations are imposed in such a way that this creates an amount of bonding into the population and thus creates a collective conscience into the mass which endeavors the following of obligations. Such obligations are also in terms of nature, which is to be worshipped by the people. Worshipping of nature is done through worshipping the trees and thus this sets the people of Vedic India to incline towards the metaphysical force associated with objects such as trees, which are considered holy and auspicious. This acknowledgment of nature worship is also seen in the Athara Veda, where obligations and indulgence of the people for protection, preservation, and conservation of nature is seen to be keen for the betterment of the society (ibid). The importance of natural resources such as water is seen in the Ancient Indian age, where people had the consciousness for the preservation of water and thinking about its sustainability and future use. This analogy can be drawn on looking at the houses of Ancient India, where people had roofs that were not flat. This depicts that people were rationally goal-oriented in terms of saving or collecting rainwater. And therefore these phenomena also continued down the ages since time immortal as a rainwater harvesting system. The emergence of a rational thought process in the forms of poems and songs is proponent onto the Indian society which found its roots to ancient Vedic ages. The poems and songs had the notion of safeguarding nature and looking at it in a pious insight resembling the holy character of nature. This is carried away to modern times too, where instances of people worshipping nature are seen in the 21st century too, where people still worship Tulsi, Peepal, Bel, and other such kinds of trees and plants. The belief system in Ancient India can be seen into how people made certain idealist notions on actions of a certain category, which would

be beneficial for retaining ecological balance in society. Therefore ecological balance is directly proportional to the actions of human beings. Certain actions such as the use of plastic and other non-biodegradable matters remain in the ecosystem forever and this does not let any of the consumers of the primary, secondary, herbivores, omnivores, scavengers and decomposers to consume it and thus an imbalance is created, which results in affecting of the ecosystem as the cycle breaks. Therefore certain human actions put the environment in a state of jeopardy, which becomes an alarming situation for everybody. Sarmah, 2015 gives the view of how environmental consciousness was present in the Vedic literature, wherein Rig Veda, it was written that- "A state of extreme happiness is brought among the mass through the environment which emancipates everyone for leading a better healthy life. The gift of rivers and seas is like cloud nine for the people which becomes a lifeline of existence. The cows provide us milk, the medicines bestows us with good health, might, morning and vegetation". The trees such as Banayan, Peeple, Ashok, Bel, and Harada got recognition in the domain of sacred and pious. This makes these sacred trees auspicious for the population and gets embedded into Hindu culture and religion, where certain religious practices get associated with it. The Banyan tree for instance is a tree that has some notion of beliefs amongst the people for some diverse notions of fertility and longevity. It has a deep faith across the Hindu civilization that Lord Shiva dwells in the tree with an impulse of enigmatic powers. The Rig Vedic sapience of understanding nature forgoes the existence of nature for its potentiality of controlling various entities of life, climate, balance, and harmony. Yajur Veda emphasized that animals should be considered equal to any other living species including humans. Animals should not be dominated or subjugated by the humans for their benefits but must work for the survival of their animals so that there would be mutual balance and harmony in the ecosystem and because of the importance of the idealistic notion, attributions of the importance of the consciousness among the masses prevail from generation to generation of resources, such that overexploitation of resources are prevalent.

Rig Veda, as the most ancient Indian text, formulates that the environment is embedded in the cosmic gratification for the existence

of elements. This is specified in the context which is written as “The whole of humankind consist of one mind, have a shared objective, and the hearts with united love and the psyche and the soul be indeed the very same”. The Vedas were adhered to the two components of the environment and similarly, the Vedas were not signified to any particular region (Rastogi et al, 2012). Prasad, 2015 says that the five elemental theories in Ayurveda (Earth, Water, Fire, Air, and space) consist of two categories of life forms. These two categories of nomenclature are ‘motile’ and “non-motile’. The species such as human beings, wild animals, amphibians, reptiles, microbes, insects and the vegetable kingdom comes under the motile category. Again the non-motile category includes the trees and bearing fruits with or without flowers, grasses and grains, and climbers. The PrithviSukta in Atharva Veda is one of the earliest and most redolent environmental conjuration (ibid). Thus the Vedic proclamation of upliftment of mankind from generation to generation is represented by Mata Bhumi Putroham Prithivyah which denotes that mother earth is to be valued for her blessings to our sustenance as gifts in the form of all resources. The dialectical virtue of earth is my mother, I am her son establishes this relationship furthers the importance of water as a resource is given utmost importance in the Rig-Veda verses of 2.11.2. Where preserving water, utilization of water, exploring water sources, the requirement for aggregate water quality is written about. Again in verses 2.11.5, 2.11.7. Rig-Veda tells us about groundwater and inventing of circumstances for the extraction of water from clouds and also for reaching water into the fields for more productivity and soil fertility (ibid). In terms of trees, Kautilya in his magnum opus Arthrapastra, says about primitive measures for the destruction of trees and forests. Thus recovery should be done in fines for clear-felling of which 6 pannas, of fine, shall be imposed in terms of cutting off the tender sprouts of seeds, flowers tree, shady trees. Again 12 Pannas for chopping big branches, again in terms in term of cutting trunks, the punishment would be imposed with amercement.

Buddhism and Environmental Consciousness

The environmental upbringing in the realm of Buddhism comes under the eco-centric preview of the human approach. The doctrine of Buddha relies on the protection of trees and this has come into

existence for his administration towards trees. The proliferation of gardening and planting trees would eventually lead to better world order. This was preached by Buddha in the VanaropaSutta. SanyuktaNiyaka. (Henning, 2002) Gautam Buddha had a notion of equity for all living creatures of the world that all every creature of whatever shape and size are of all having a blissful heart and this he preached in Karyamettls sutra. The spiritual notion of Buddhism as religion justifies the ties towards the emphasizing of values of greater structure towards ecological values in accordance with reverence and compassion for all entities with existence. The recognition of the living species as well as the nonliving species and both dwell equal amount of emancipatory values through the proclamation of deep ecology refers to the consciousness of the spirits relating to the development of spirituality is found in accordance to Buddhism. The intertwined cultural attributes of divinity with the people become important for the formulation of true ecological and environmental values that arise through proper socialization.

Environment and Jainism

The constructive Jain ethos for the feeling of profound respect for someone or something is deeply rooted within Jainism. It is affirmed that every living entity deserves to be emancipated from pain and deserve to live and exist peacefully. The notion of killing or consuming living entities for the pleasure of the selfish realm of human beings is wrong ethically and morally. That is to say that pain and violence are oxymorons with the right to live. The utmost vision of Jainism is nonviolence. The vision of Lord Mahavira signifies that killing or hurting any living species relies on that of killing or hurting oneself. These attributions of Jainism to be followed by humans would lead to an egalitarian ecosystem that would counter the ill effects of modern consumerism society of commodification of nature and destruction of species including humans through terrorism.

Environment and the Mauryan regime

The environmental consciousness in the times of the Mauryan Era amplified the protection of the environment and the conservation of natural resources. This was done systematically by properly regulating the anthropocentric activities. This was done through offices of the division of labour based on Suvaradhyaksha, Kuppyadhyaksha, and

Sutadhyaksha. The suvarnadhyaksha attributed to the digging up for minerals, mining-related activities, involvement in trade and commerce, and conserving resources. The unauthorized persons were refrained from indulgence in mining activities and trade and commerce (Sugandhi, 2008). The office of the Kuppyadhyaksha dealt with the production of forest products and later converting them into useful utilitarian goods. The population involved in the office did not have the authority to deal with forests (Saravanan, 2009). The people working under the office of Sutadhyaksha dealt with the collection of seeds from flowers, fruits, vegetables, roots, and other products. The regulation of agriculture and the agrarian economy was also under the purview of Sutadhyaksha. Elephants were given the utmost importance in the Mauryan regime. The protection and preservation of the elephants were the responsibility of the officials. Kautilya in his Arthashastra laid the vision of law and order in terms of proper mechanism of conserving and maintaining the environment and forest. Unauthorized anthropocentric activities would attract punishment and fines. Such activities like selling and trading of trees and plants, cutting off the branches, uprooting were termed offensive, carried out without proper authorization. The entities such as Superintendent of Slaughterhouse had the right to punish and impose fine on forest-related crimes and crimes related to the killing of certain types of wild animals, birds, fish under the jurisdiction of state protection (Gupta, 1982).

Environment and Medieval India

The period of Medieval India was the Mughal reign in Indian history. The Mughal's consciousness on the environment was not similar to the environmental consciousness of Ancient India or the consciousness during the Maurya and Gupta kingdoms. The Mughals traversed the transcendence of environmental consciousness through their benefits of preserving nature for pleasure and profit. This has opted through the notions of the natural parks, gardens, orchids which came up during the Mughal regime. The gardens such as KhursoBagh, Ram Bagh, Pinjore Gardens, Charbagh, MehtabBagh, NishatBagh, Shalimar Bagh, RoshanaraBagh, Verinag were the Mughal creations which proliferated into populist tourist recreation centers till date. But this was also a mechanism for profit accumulation through taxes for the personal benefits of the Mughals. The absence of definitive forest

policy distinguishes the fact of less environmental consciousness for the Mughals (Thakur, 2019). An accountable significance towards the interest of natural history by the Mughals is noteworthy. The Baburnama by the Mughal emperor Babur highlights the description of flora in India, which accounts for the consciousness towards environmental history. The Baburnama describes the physical history of India, the description of mammals, birds, animals, aquatic lives accounts for the ecology and environment (ibid). The portraying of animals and birds was also seen during the reign of Jahangir for floral paintings during his tenure. Mansur's painting of the flora of Kashmir occupies the position of one of the greatest art forms of nature which include the unsigned paintings of birds and animals. Babur and Jahangir's visionary was highlighted by the famous ornithologist Salim Ali. The notion of deforestation taken by Akbar is noteworthy was the proliferation of planting trees, including the preservation of wetlands and disagreement for the taking of lives through killing were some of the notable instances of environmental consciousness for Akbar. Abdul Qadir Badauni's celebrated text on ethics is seen to be the rationale behind environmentalism, where Badauni speaks of three flagitious sins of clear-felling of trees, possession of killed animals, and trading of Human beings. Hunting during the Mughal era was concentrated only on the members of the royal family. The common man was forbidden to indulge in activities such as hunting and killing of animals (Singh, 2015).

Environment and the British rule in India

The advent of British in terms of trade and commerce in the 17th century, 31 December 1600 through East India Company gave them a reason to stay in India and rule for another couple of centuries because of India's rich natural resources. The plight for exploiting the resources set back an opportunity to dominate the country and accumulate the profits and surplus. The transformation of the ideal notion of trade and commerce to a notion of governance in India was seen as a hegemony of the British in the impoverishment of the whole nation in the due quest of time till independence. At the time when the British came to India, the whole nation was in a state of chaos of wars and territorial invading, hostility, and rule by the princely states attracting the British to make maximum benefit out of the situation. The diversity

of the nation became an opportunistic phenomenon for the British to implement the Divide and rule policy. The establishment of the policy of imperialism, for the plundering of resources, acted as a working mechanism for many other European nations along with the British. The British consequently emerged as unbeatable supremacy because of their excellence in science and technology, transport and trade, and commerce. Indian resources substituted the fading resources of the hinterland Britain. The depleting Oak forest in Britain created a demand of the India Teak to meet the needs of building ships, laying of railway tracks, safety, and defense of the British navy. These resources helped the British with the war against Napoleon and also helped for maritime expansion. The dockyards of Surat and Malabar coast was used for the production and building of ships.

The first British move towards the protection of the environment in India was in the year 1806 when the British tried to take control over the forest and creating the post of conservator of the forest through a commission appointed for looking into the matters of availability of teak wood in Malabar and Travancore of Kerala. But rather this move backfired when the conservation of forest rather than conserving started plundering the natural resources. Therefore this led to the abolition of the post in the year 1823.

Dietrich Brandis was appointed by Lord Canning as the first Inspector general of the forest department which encompassed the whole of the forest departments and had the authority over the jurisdiction of forest and forest-related issues. These issues were of looking up for forest resources, marketing of forest holding assets. Brandis supervision of the forests of India also dealt with the protection and conservation of the forest. Protecting the forest from calamities and catastrophes like forest fires were taken into deep concern. This idealism environmental consciousness now shifted from the mere consumerist and rampant surplus accumulation to preserving and attributing knowledge value. The preservation of forest became a relict agenda when additional conservation of forest was appointed in Bombay, Madras, United Burma province, North Western Province, Berar Province, Bengal, and Coorg. At the end of 1868, there were administrators of the forest departments in every province of the subcontinent. Later in 1871, the department of forests was embedded

under the department of revenue and agriculture which came under the broader Home Department. In the year 1884, the colonial government came up with the first forest policy. This policy was peculiar of its kind because it had certain visions and objectives. The vision was to be manifested under the conditions of proliferating the universal welfare of the people of the country, maintaining and conserving climate and physical condition in the country, and accomplishing the needs and requirements of the citizens of the country.

The forest policy of 1884 was implemented by the forest act of 1927. The forest act of 1927 was enacted and legitimated till 1935. After 1935, the subject of Forest was included in the provincial legislatures and this was done by the British Parliament through the government of India. The British formulated many acts for the protection of the Indian environment. They are (Bhdholai, 2010) as follows- The Shore Nuisance (Bombay and Kolaba) Act (1853), The Orient Gas Company Act(1857), Indian Penal Code(1860), The Serais Act(1867), The North India Canal and Drainage Act(1873),The Obstruction in Fairways Act(1881), The Indian Easement Act(1882), The Indian Fisheries Act(1897), The Indian Ports Act (1908), The Indian Steam Vessels Act (1917), The Poison Act(1919), The Indian Forest Act(1927), The Orient Gas Company Act(1857), The Northern India Canal and Drainage Act(1873), The Obstruction in Airways Act(1881), The Indian Fisheries Act(1897), The Indian Ports Act(1901), The Bengal Smoke Nuisance Act(1905), The Explosives Act(1908), The Bombay Smoke Nuisance Act(1912), The Inland Stream Vessel Act(1917), The Mysore Destructive Insects & Pests Act (1917), The Poison Act (1919), The Andhra Pradesh Agricultural, Pest & Diseases Act(1919), The Indian Boilers Act(1923), Forest act of Madras (1873), Elephant Preservation Act(1879), World Birds Protection Act (1887), World Birds, and Animal Protection Act (1912), Hailey National Park Act (1936) (Now Called Corbett National Park), Criminal Procedure Code, 1893 The North India Canal and Drainage Act(1873),The Obstruction in Fairways Act(1881),The Indian Easement Act(1882).

Environment and Independent India

The year 1972 marked the starting of environmental consciousness all over the world. This was because of the UN conference on the Human Environment (Stockholm Conference). In

India too, 1972 was the year of a paradigm shift. This was because the state was to report the UN general assembly committee on Human Environment (Dwivedi, 1977). As India prepared the report on the planning process, human settlement, and management of natural resources, the lacunas of the planning process came into limelight. In the year April 1972, the Department of Science and Technology established the national committee on environmental planning and coordination (NCEPC), for sufficing the needs to incorporate environmental consciousness and also to bestow proper formulation of environmental policies, programs. The committee was assisted by the department of science and technology, executed by various ministries and governmental agencies to carry environmental planning and developmental process. In the year 1976, a constitutional amendment was adopted through article 48(a) which states “The State shall endeavor to protect and improve the environment and to safeguard the forests and wildlife of the country”. This provision made the government responsible for safeguarding the environment. Further, the NCEPC did not receive cooperation from other departments and ministries, which led to the degradation of NCEPC. In 1977 controversies such as acid rain on Tajmahal, Silent Valley project came into being. The then Congress government in the year 1980 appointed the Tiwari Committee to advocate legislative criteria and administrative systems in India’s environmental consciousness. A new separate department of Environment was created by the advice of the Tiwari committee in the year 1980. In the next year, the national committee on environmental planning and coordination (NCEPC) was changed into a national committee on environmental planning (NCEP). The sixth five year plan (1980-85) for the first time had dedicated a separate chapter on the environment. The Department of Environment was transformed into a full-fledged Ministry of environment and forest in the year 1985 which was later enacted with the Environmental protection act of 1986 (ibid) with the inclusion of a full-fledged ministry. The ministry worked for looking and maintaining the environment and establishment of biosphere reserves, national parks, wildlife sanctuaries, tiger reserves. The ministry provides guidelines for the industries on environmental impact assessments. The ministry was expanded later into specialized organizations that had 28 divisions, various directorates and Boards, and

research dedicated institutions. Environmental auditing was made mandatory for industrial activities through the modification of rules in 1992 in the Act. Environmental auditing, environmental assessment, and appraisal became the motto of the department of the environment. The Biodiversity Act of 2003 had been made as a mechanism for safeguarding the interests of the people for conserving the livelihood.

Conclusion

The following genealogical analysis of environmental consciousness from ancient age to medieval age to the modern age transcends a paradigm shift in the notion of theology to consumerism to conservation. These notions can be fortified within the relapse of ancient India for the theological devotions onto nature as was the case in the Vedic age too. The invasions of the Mughals marked the shifting of consciousness from theological worship to portrayal of beauty through creations of baghs and sketches. Again after the Mughals, the advent of the Britishers into India for trade and later establishing colonial hegemony into the state, lead to a shift into the exploitation of forests and natural resources. And the consciousness in independent India shifted into safeguarding the resources. The dialectics of laws came into existence, of which the laws had latent functions of boosting British exploitations and keeping the natives away from the forest resources.

The setback of various forums and conferences such as the Stockholm conference of 1972, Brundtland Commission 1987, Rio Earth Summit of 1992, Rio earth summit 2002, Rio conference of 2012, Paris climate agreement of 2015, Spain Climate change conference of 2019 brought the concept of safeguarding the environment and balancing between sustainability and development as sustainable development in the arenas of the modern economic competitive world. □

References

- Barton, Gregory. "Keepers of the Jungle: Environmental Management in British India, 1855–1900." *The Historian* 62.3 (2000). Print.
- Bithin, Thakur. "History of Environmental Conservation (Ancient and Medieval Periods)." *Research review International Journal of Multidisciplinary* 4 (2019). Print.
- Budholai, Bharat. "Environment Protection Laws in the British

- Era."Hidayatullah National Law University, Raipur (CG): <http://www.legalserviceindia.com/articles/brenv.htm> (accessed on 04/22/2010) (2009).
- Dwivedi, O. P. "India: pollution control policy and programmes." *International Review of Administrative Sciences* 43.2 (1977). Print.
- Gupta, Vijay Kumar. "Kautilyan jurisprudence." (1982). Print.
- Henning, Daniel H. "A manual for Buddhism and deep ecology." Bangkok: The World Buddhist University (2002). Print.
- Kenoyer, Jonathan Mark."The Indus Valley tradition of Pakistan and western India." *Journal of World Prehistory* 5.4 (1991): 331-385. Print.
- Moosvi, Shireen. "Environmental Concerns in Mughal Era." *Journal of History & Social Sciences* 1.1 (2010). Print.
- Prasad, J. S. R. A. "Concepts of environment and nature in ancient India." *Bi-Monthly Newsletter of the EU-India Project E-Qual* 2.5 (2015). Print.
- Rao, U. Rajani. "Environmental awareness in ancient India." (2014). Print.
- Rastogi, Sanjeev, Rajiv Rastogi, and P. S. Srivastav. "Ayurvedic approach to cardiovascular diseases: Delineating the literary and clinical evidences." Evidence-Based Practice in *Complementary and Alternative Medicine*. Springer, Berlin, Heidelberg, 2012. Print.
- Saravanan, Velayutham. "Colonial commercial forest policy and tribal private forests in Madras Presidency: 1792-1881." *The Indian Economic & Social History Review* 40.4 (2003). Print.
- Sarmah, Rajib. "Environmental awareness in the Vedic literature: An assessment." *International Journal of Sanskrit Research* 1.4 (2015). Print.
- Singh, Namrata. "Ecological Conservation and The Historian's Craft." *Mainstream weekly* (2015). Print.
- Sugandhi, Namita Sanjay. Between the patterns of history: Rethinking Mauryan imperial interaction in the southern Deccan. *The University of Chicago*, 2008. Print.
- Tiwari, Shashi. "Origin of Environmental Science From Vedas." (2016). Print.

SAMPRI TI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-361-373

**Folklore and Values in Hor Hopon
narratives of Jharkhand, Odsha and West
Bengal : An Introduction**

Ms. Ria Mukherjee (Research Scholar)

Dr. Rabindranath Sarma (Associate Professor)

*Department of Tribal Studies, Central University of Jharkhand
Brambe, Ranchi-835205*

Abstract:

Folklore is one of the branch of Social science which deals about the lore of the people. Without lore or knowledge, people have no existence. Again Folk narrative is one of the big component of the Folklore study. Hor Hopon is a tribal group of Jharkhand who are rich in Folk narratives. They are also found in Odisha, Bihar, West Bengal, Assam, Tripura etc. Folk narrative is a broader term given to all the folktales, myths, legends, riddles, tall tales, jokes, trickster tale, proverbs and other narratives. There is no proper or specific word coined for folk narratives, so one uses this term itself. Folk narrative is an appropriate term for the widespread and important

category of verbal as well as non-verbal art. In this paper an attempt has been made to discuss the folklore and values available among Hor Hopon narratives of Jharkhand, Odisha and West Bengal.

Key words: Folklore, Value, Hor Hopon, Folk narratives, Folktale.

Introduction:

Folk narrative is a broader term given to all the folktales, myths, legends, riddles, tall tales, jokes, trickster tale, proverbs and other narratives. There is no proper or specific word coined for folk narratives, so one uses this term itself. Folk narrative is an appropriate term for the widespread and important category of verbal as well as non-verbal art. The motif-index of folk narrative is important or required because folk narrative will have folktales, myths, legends, riddles, proverbs, fables, parables, and many more. So, a clear distinction is required on what is folktale, myth, legend, proverbs, fables, parables etc, and after classifying on the basis of their characters, accessibility becomes very easy. Motif in a tale is an element which distinguishes it from another tale. This element can be characters, actions, emotions, fate, supernatural elements, etc. a motif is a memorable and recognizable element within a composition. Folk narratives consist of such traditional elements, and beginning in the 19th Century, folklorists looked for multiple examples of motifs in order to discover their various forms and distribution.

Methods:

The methods which have been used in this research study are interview, survey and schedule.

As the Hor Hopons forms to be one of the largest tribal communities of Jharkhand, it forms to be a complete group among itself. This characteristic of the community makes it very rich in culture within itself as a group. As the dominance of other tribal as well as non-tribal groups seems to be very ineffective on this community, this helps the community's culture and tradition to be firm with its individuals. The research methodology will be a mixed method. The researcher has used Qualitative as well quantitative methods.

The researcher has also used Narratology. Narrative analysis of a story reveals about the person and the world from which the story

belongs. This narrative analysis can be interpreted so that it provides an understanding of and illuminates the life and culture that created it. Narratology or narrative analysis includes in depth interview transcripts, life history narratives, historical memoirs and creative nonfiction. Personal narratives, family stories, suicide notes, graffiti, literary nonfiction and life histories reveal cultural and social patterns through the lens of individual experiences. Narrative studies are also influenced by phenomenology's emphasis on understanding lived experience and perceptions of experience.

Stories are at the centre of narrative analysis, whether they be stories of teaching, stories of and by student, stories of participants in programs, stories of fieldwork, stories of relationship and or stories of illness. How to interpret stories and, more specifically, the texts that tell the stories, is at the heart of narrative analysis.

Sampling Techniques are Judgmental Sampling/Purposive Sampling and Age of the respondent. **Tools** are Interview, Schedule, Survey, Photography, Videography, Demographic profile, Content Analysis and Telephonic interview.

Literature Review:

In this modern era it is very important to pen down things which are on the verge of extinction. It is very important to document all the forms of folk prose narratives, like folktales, myths, legends, riddles, proverbs, fables, parables, etc. because with the passing of time these forms are losing their importance in everybody's life. And if this continues for a longer time, all the forms of folk narratives will no more be witnessed any where ever in this world. Along with writing or documenting these folklores, it is also important to classify all the stories according to their elements. Myth should be classified as myth, legend should be classified as legend, folktales as folktales, riddles as riddles, proverbs as proverbs, and so on.

There are not many works related to the classification of folktales, but still there are, like in "*Thompson's Motif-Index*", (1928) he has very clearly classified all the folktales according to their motifs. In his classification he has classified tales according to their elements, actions, characters, and so on. In his work he has not classified fables as fables, but has classified them under the broader heading of animal characteristics. And within this broader heading of animal characteristics

he has again given sub-classifications of animals and friendly animals.

In this research, the researcher wants to classify the tales according to the characteristics of each prose narratives and not according to their elements or motifs. Tales those have animals or plants or mystical characters as their main characters or as protagonists, having attributes as humans and giving moral ideas or values at last will be categorized as fables and not as animal tales. Tales who give moral lesson or educative lesson engaging human characteristics primarily will be categorized as moral tales or didactic tales and not as general tales. In William Bascom's "*The Forms of Folklore: Prose Narratives*" he has clearly mentioned the characteristics of folk prose narratives (myths, legends and folktales). But according to Bascom's classification of prose narratives he has mentioned only about the broader areas like myth, legend and folktales and mentioned how all these three are different from each other which people tend to generalize as a single type, commonly known as folktales.

But these classifications have been done for the Western stories, but not for the Hor Hopon Folktales. The Hor Hopon Folktales have been classified by Cecil Henry Bompas in his book "*Folklore of the Santal Pargana*", but this classification is very roughly done, without being very specific. In his book, Bompas has categorized the stories according to their elements, like the stories having animal as the main character is characterized under the broader heading of animal tales, stories of gods and human beings are categorized under the same heading of "bongas and men" and so on.

In *Santal Folk Tales* by P.O. Bodding and *Santal Folktales* by A. Campbell, there has been no classification of folktales; only collection folktales have been done.

In *Tradition and Institutions of the Santal* P.O. Bodding has described about the rich treasure of the vibrant and down to earth Hor Hopons. In this work how the lives of Hor Hopon goes around has been clearly provided. He has talked about their marriages, divorce, birth, death, omens, village life, ornaments, relatives, clothes, bongas, beliefs, customs, traditions, singing, dancing, hunting, fishing, festivals, and many more things which cover the life of Hor Hopons.

In *The Scheduled Tribes* by K.S. Singh, detailed descriptions of all the tribes living in India are mentioned. And, specifically talking about

the Hor Hopons, from their concentration and population, also describes about their rules and regulations, about the village head, about their script Ol Chiki, about their physical features, their Gods, tradition, culture, kinship, language, education, clans, occupation and many more elements concerned with Hor Hopons.

In *Philosophy of Values* by Dr. Aditya Kumar Mohanty, he describes the logic of seminal concepts and central issues in Meta Ethics, Applied Ethics and Professional Ethics. Ethics is concerned with ascertaining what is good or desirable whereas Meta-Ethics undertakes to examine the nature of normative concepts and issues. This book undertakes critical examination of ethical issues in Environmental Ethics, Animal Ethics, Euthanasia, Cloning, Globalization, Intellectual Property Right and Punishment.

Description and Analysis:

Folklore cannot be described in one or two simple terms. It's both what folklorists study and the name of the discipline they work within. Folklore is folk songs, legends, jokes, letters, food, stories, weapons, utensils, institutions and many other things one may or may not believe. Folklore exists in cities, suburbs and rural villages, in families, work groups and dormitories. Folklore is present in many kinds of informal communication, whether verbal (oral and written texts), customary (behaviors, rituals) or material (physical objects). It involves values, traditions, ways of thinking and behaving. It's about art. It's about people and the way people learn. It helps us to learn who we are and how to make meaning in the world around us.

The term value despite its legitimate employment in different spheres of human concern has its characteristics ethical undertone. The concept of value is impossible to separate from human life. It is the nature of life itself which gives rise to the need for values. Values play a central role in ethical decision making. Although there are variations about what constitutes a value in the literature of ethics, a value can be defined as an item of worth. People attach values to all sorts of things; values are one of the prime motivating factors in human behavior. But there are other ways that values can be defined as well. The idea of "shared values" is important. Groups, families, associations, societies and nation can be said to have and hold shared values since they provide the fundamental basis upon which these collectives are

formed and so shared values are often called “social values”. In ethics value denotes something degree of importance with the aim of determining what action of life is best to do or live, or to describe the significance of different actions. Values can be defined as broad preferences concerning appropriate courses of action or outcomes. As such, values are reflecting a person’s sense of right and wrong. Values tend to influence attitudes and behavior. Types of values include ethical values, ideological values, social values, personal values, cultural values, philosophical values and aesthetic values. When folktales of a community are studied it becomes very important to study the values of that particular community.

J.R.R. Tolkien said “Things that should not have been forgotten one were lost. History becomes legend and legend becomes myth” (Tolkien, 1954, Prolouge) Yet human tendency to remember and pass on, creating history is innate. And thus lore came into form.

Etymologically the word folk is derived from the German word ‘volk’, meaning people. Folktales include stories about everyday life and the day-to-day life issues of humanity. It also involves supernatural elements, animals with realistic emotions flaws, and failings, completely behaving like humans. This is part of folktales so enduring and appealing, that listeners can relate to the characters in the story.

Folktales form to be one of the most important as well as interesting part in folklore. Folktales are oral narratives that do not have a singular, identifiable author Hor Hopon. Expanded and shaped by the tongues of tellers over time, and passed down from one generation to the next, folktales often reflect the values and customs of the culture from which they come. The plots in folktales are generally concerned with life’s universal themes; they also transcend their culture of origin to reveal the commonality of human experience. This ancient form of narrative communication, is for both education and entertainment, and offers a window into other cultures, along with being a revealing mirror of the comedy and pathos of our lives.

A folktale is a traditional fictional narrative, told primarily for entertainment.”(Brown and Rosenberg, 1998; Pp 46)

A folktale is a story which is passed down to new generations by their older generations in a very light mood. Although this statement is very much true, but one cannot deny even the truth that folktales are

also for serious purposes, like it carries along with it a community's tradition, culture, law, identity, language, religion and many more valuable things which is believed that if not passed down from generation to generation may vanish in future.

Now-a-days, gradually the practice of oral tradition is diminishing from our lives. People hardly recite folktales. And even more, with printing coming into scene, the oral practice itself has lost its importance. And when one talks about the folk prose narratives, they become rare. It is human nature to overpower the ones who are weak and cannot raise their voices against the wrongs done towards them, and tribals are one such group who has tolerated all the oppressions. Tribals have been neglected since ages, and so have been their religions, laws, languages, traditions and cultures. And in this process of negligence, mankind is losing something very big, which cannot be retained back once it is gone forever. The call for the hour is to safeguard whatever is left with the tribals. The tribals have rich tradition and culture, which includes music, dance, drama foods, folktales, social customs, folk medicines, folk arts, material culture. Among all the forms, it is the oral folklore which is in great danger of extinction, if not documented and kept for future generations. This form is in danger because now-a-days people hardly narrate something to their younger generations, and there are many reasons for this.

The current status of folktale is not that important as it used to be in earlier days, folklore had a great significance in an individual life. Like many communities are the storehouse of music, song, dance, folktales, and many more folklore elements, tribals are more rich with their oral narratives. In early days folktales were part of oral narration. But with the invention of printing and publishing coming to India, the practice of oral tradition lost its aura. Apart from printing and publishing, there are many more reasons for the changing aspect of folklore. Although there has been changed in the concepts of folklore and oral tradition, but there has still been the idea of its continuity. Change has not taken a negative turn for folklore and oral tradition completely. Considering the following remarks of Edwin Sidney Heartland written in 1885: "*I contend that Tradition is always being created anew, and that traditions of modern origin whenever found are as much within our province as ancient ones*" (Dorson, Pp 46. 1976.)

There are many different kinds of folktales, with thousands of regional and cultural variations, but they share few characteristics. At the most basic level, we can say that a folktale is a story passed down orally from generation to generation.

In this small plateau of eastern India, which is called Jharkhand, we find 32 tribes. After analysis it is seen that the history of the Jharkhand movement is one of the oldest and non-violent one. Jharkhand the region of 'Jhars' in the state of Bihar was once a hilly area and was full of dense forests and the persons living in this area were known as 'Banbasis'. The impact of forest can still be seen in the culture of these people. The people of Jharkhand have been influenced by resident immigrants as well as missionary institutes. The cultural history of this area has been very important.

Jharkhand means a forest country. This region lies in the southern part of Bihar embracing the plateau of Chotanagpur. The movement for a separate state of Jharkhand spread over a century which is traced back to the early 1900s when Jaipal Singh, an Indian hockey captain and Olympian and a former ex-MP, suggested the idea of a separate state consisting of the southern districts of Bihar. The idea did not become a reality however, until August 2nd 2000, when the Parliament of India passed the Bihar Reorganization Bill, to create the state of Jharkhand, carving eighteen districts out of Bihar to form the new state, Jharkhand, on 15th November 2000. But now presently this state has 24 districts. From the legendary the Asurs and the Hor Hopon, to the Banjaras, the Birhor, the Chero, the Gond, the Ho, the Khond, the Lohra, the Mal Pahariya, the Munda, the Oraon, the Kol and the Kwar, and many more, altogether thirty two tribal groups have left their impression on the culture of the region. The cultural mosaic of Jharkhand was dreamt about, shaped and polished by the generations of communities, which inhabited this land since time immemorial. And it also had the influence of cross-culture of local non-tribal, Buddhism, Jainism, Mughal rule and reign of Hindu rulers of Bengal. Jharkhand is an important state from the viewpoint of tribal population in India. The thirty two Schedule Tribes have been found so far in Jharkhand are divided into two groups:

1. Particularly Vulnerable Tribal Groups (PVTGs): the Asur, the Birhor, the Birajia, the Korba, the Mal Paharia, the Sauriya Paharia,

the Sabar, the Hill Kharia or Parhaiya

2. Other Tribes: the Baiga, the Banjara, the Bedia, the Bathudi, the Bhumij, the Binjhia, the Chero, the Chik Baraik, the Gond, the Gorait, the Ho, the Karmali, the Khadia, the Kharwar, the Khond, the Kisan, the Koro, the Lohra, the Mahali, the Munda, the Oraon and the Hor Hopon.

Among such large group of tribal communities, the study will be concerned with the Hor Hopon community. The total population of Hor Hopon according to census 2011 is 58,38,016. Hor Hopon is not only the main tribe of Jharkhand but also of India. One of the divisions of the state has been aptly named as Santhal Pargana. From the viewpoint of population Oraon and Munda are placed at 2nd and 3rd. tribal population of Jharkhand is concentrated mainly in Chhotanagpur plateau (Ranchi, Hazaribagh, Giridih, Dhanbad, Palamu, Bokaro and Singhbhum districts) and Santhal Parganas. From the racial point of view the tribal people of Jharkhand are known as the Proto-Austroid.

Odisha (formerly Orissa) an Eastern Indian State on the Bay of Bengal is known for its tribal cultures and its many ancient Hindu temples. The capital city, Bhubaneswar, is home to many temples. The Santhals with a population of more than 5,00,000 forms to be the second largest group after Kondha in this particular state and mainly inhabit the Mayurbhanj District. In this particular state a total of 62 distinct tribes are found. The tribes constitutes to 22.01% of the state's total population.

West Bengal is a state in eastern India and is the nation's fourth most populous state, with over 91 million inhabitants. It is bordered by the countries Bangladesh, Nepal and Bhutan, and the Indian states of Odisha, Jharkhand, Bihar, Sikkim and Assam. Santhals constitutes more than half of the total ST population of the state, and is followed by Oraons, Mundas, Bhumijis and many more.

They have generally short stature, long cephalic, broad flat nose and black skin as physical characteristics. Their main language is Austrick language group that is Mundari, Santhali, Ho, Kharia, etc.

Most of the tribal population lives in villages which are divided in *tolas*. Their houses are mainly made of mud and *kachha* roofs, and are generally devoid of windows. Many tribes decorate the outer walls of their houses with beautiful paintings. Rice, animal and bird flesh, fruits

are the main food of tribes. *Haria* is their beer, which is prepared from rice. The name of the community is Santhals or Shanthals. The word Santhal is an English word adopted from Hindi which corresponds with Saontar used by Bengali speaking people. Ordinarily they call themselves as Hor (man). A Hor (man) is in search of Hor (way of means) and efforts continue till he finds a satisfactory result. They also call themselves as Hor Hopon which means child or children of human being. The Hor Hopon have their own independent language known as Santhali which belongs to the Munda, Ho, Mahil, Bhumij and Kharia family of languages. Peter W Schmidt has classified these groups as the Austro-Asiatic language group. As the Hor Hopon belong to the Munda family of languages, they have been classified by anthropologists as Pre-Dravidians, Kolarians, Dravidians, Proto-Australoids, Nishadies and Austrics.

They have also developed their own writing script which goes by the name Ol Chiki. The script is alphabetic, uses thirty letters and five basic diacritics. It has six basic vowels and three additional vowels. Hor Hopon are characterized by short to medium stature physically, dark-brown skin, large mouth provided with thick lips, a broad flat nose and wavy to curly hair.

There is written recorded history for the Hor Hopon and therefore all that is known to them came down through words of mouth from generation to generation, hence their origin is absolutely not certain. The Hor Hopon tried to explore the mystery of creation, history and life by means of myths and legends. The Hor Hopon are the largest homogeneous schedule tribe in India. They are largely concentrated in the four Indian states of Bihar, Jharkhand, West Bengal and Odisha. A large number of them are also found in Assam, Tripura, Meghalaya, Bangladesh and Nepal.

The tradition of hunting has been there among Hor Hopon since time immemorial. The male members of the community find great joy in hunting. In fact it is the wish of their Bongas that they should go for hunting. Forest hunting is very famous among them. All the male members, irrespective of whether old or young go for hunting. The village priest especially the forest priest invokes the Bongas before going for hunting. The name of the forest to be hunted is told in advance by the forest priest. But these days the forest hunting is done occasionally, most preferably during the Sohrai festival. When the day comes, all the men gathers at a village point at early morning and sets

out for the forest. The Hor Hopon have great ability to locate animals by looking at the caves or forest. They even have the ability to bring home the animals and birds alive and domesticate them. When the hunters come home, the respective household people wash their feet and salute each other because they have come alive. After that they eat food and the hunters gather at a place and cut up the killed animals. After that they return home. One of the most important and distinctive symbol that characterizes this community is the bow and arrow. The Hor Hopon use it extensively. Apart from using it for hunting, they use it during various rituals, festivals and celebrations. During the ceremonial cleansing after birth, the arrow is used by the midwife. In ancient times the umbilical cord of a new born baby was cut with the sharp edge of an arrow and the same arrow was placed vertically on the head side of the baby. During marriage ceremonies the arrow is used too. Again bow and arrows are offered to the dead (male members of the community) during burials. The bow and arrow is highly respected in the society. If anyone by chance touches it by his feet, he is immediately asked to bow to it. Therefore, it is impossible for the Hor Hopon to abandon these bow and arrows as they are culturally, emotionally and mentally attached to them (bows and arrows).

Hor Hopon are culturally bonded by their family and kinship relationship. There is a unique way of showing reverences among the community. The elders are always respected by the younger ones in the community. The younger ones always respect their elders and bow to them whenever they meet. In return the elders show love and care by assuring them of the blessings. Whenever a new member or relative comes to the family, he is welcomed first. Then he is asked to sit and thereafter his feet are washed. The relatives are not allowed to go without having food. But the ways of salutation differs among men and women. There are distinct ways of saluting each other or rather distinct ways of bowing among men and women. One of the notable features is that no younger member of the community utters an elder ones name. That is to say the elder members of the community are not called by their names rather they are called by village relations. The village people maintain certain relations with each other in the village. Hence they adhere to these relations.

In addition to that the members of the community greet each

other whenever they meet. They salute or bow in respect even in the markets, on the road, marriage ceremonies or anywhere they meet. These traditions have been there since ancient times. This indicates that the members of the community want to maintain peace among them. These salutations increase their bond of togetherness and brotherhood.

Conclusion:

As it is seen that folktales play a very important role in an individual's life, especially the tribal community, so it becomes a responsibility to preserve this form or else it may extinct from one's identity. Folktales not only amuse people but also play a very important role in transferring the tradition and culture of that particular Hor Hopon community. This study not only the folktales will be preserved but also will get a universal platform. Apart from having a universal platform, the standardization will provide easy accessibility to the folktales. Further, the comparison of Hor Hopon folktales with Western folktales will definitely provide a common set of values, but along with this it will also bring forth the idea that folktales from different culture may not impart the same set of values, if something is very religious from a particular culture may be a taboo for any other culture. This tradition and culture is richly embedded in their oral narratives. As it is seen that Hor Hopon folktales have been studied, but there is no classification done for this. So, to provide easy accessibility it is very important that the Hor Hopon folktales are classified and also to give standardization to these folktales. So this study is important. □

References

- Bascom, Williams. "The Forms of Folklore: Prose Narratives." (Jan. - Mar., 1965). *The Journal of America Folklore*. Vol. 78, No. 307, pp. 3-20 Published by American Folklore Society. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/538099>. 26/11/2015 ISD 11:30 a.m.
- Bodding, P.O. "Santal Folk Tales." Cambridge, Mass.: H. Aschough; Harvard University Press. 1925. Print.
- Bodding, P.O. *Traditions and Institutions of the Santhals*. Gyan Publishing House, New Delhi, India. 2001. Print.
- Bompass, Cecil Henry. *Folklore of the Santhal Parganas*. Translated by Cecil Henry Bompass. Produced by Jeroen Hellingman and the Distributed Proofreadres Team. Million Book Project. 1909. Print.

- Brown, Mary Ellen and Rosenberg, Bruce A. Ed. *Encyclopedia of folklore and Literature*. ABC-CLIO, 1998. Print.
- Campbell, A. *Santhal Folktales*. Publisher Pokhuria, India: Santhal Mission Press. 1891. Print.
- Chaudhuri, A.B. *State Formation Among Tribals: A Quest for Santhal Identity*, Gyan Publishing House. 1993. Print.
- Chaudhuri, A.B. *Tribal Heritage: A Study of the Santhals*. Retrieved Lutterworth Press. 1949.
- Dorson, Richard M. *Folklore and Fakelore: Towards a Discipline of Folk Studies*. 1976. Pp 46.
- Gupta, Dr. Sanjukta Das. 1820-1932. *Impact of Forest Laws on an Indigenous Society: the Hos of Singhbhum*. Indian Historical Review, volume 14. <http://www.countercurrents.org>. Web 13/02/2015. ISD 10:45 a.m. <http://www.traveljharkhand.com>. Web 22/01/2015. ISD 08:15 a.m. <https://books.google.co.in/books?isbn=8174822461> web 20/10/2015. ISD 09:20 a.m
- Kothari, C.R. and Garg Gaurav. *Research Methodology Methods and Techniques*. New Age International Limited, Publishers. 2014. Print.
- Mohanty, A.K. *Philosophy of Value Central Issues*. Sri Guru Gouranga Press Bhubaneswar. 2007. Print.
- Munda, R.D. and Mullick, S.Bosu. *The Jharkhand Movement Indigenous People's Struggle for Autonomy in India*, New Dehli: IWGIA and BIRSA. 2003. Print.
- Singh, K.S. *The Scheduled Tribes*. Oxford University Press. 2010. Print.
- Singh, Karan. *Dalit Literature: Challenges and Potentialities*. New Delhi: Creative Books. 2007. Print.
- Tandon, B.C. *Research Methodology in Social Sciences*. Allahabad: Chaitanya Publishing House. 1979. print.
- Thompson, S. *Motif-Index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*. 1955-1958. Revised and enlarged edition, Bloomington: Indiana University Press.
- Tolkein, J.R.R. Published on 29 July, 1954. *The Lords of the Rings: The Fellowship of the Rings*. United Kingdom. www.ranchi.nic.in/history.htm web 20/10/2015. ISD 11:20 a.m.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-374-382

Definitives in Assamese

Dr. Dipak Das

*Department of Assamese, Madhabdev University, Narayanpur,
PO- Dikrong, District- Lakhimpur, Assam-784164,
email: dipak2007d@rediffmail.com*

Dr. Khirapada Dutta

*Department of English, Madhabdev University, Narayanpur,
PO- Dikrong, District- Lakhimpur, Assam-784164,
email: khirapada@gmail.com*

Abstract:

The suffixes used to indicate various animate, inanimate things and abstract ideas definitely, can be termed as definitives. Definitives play an important role in Assamese language. Here we find a large number of definitives which can be further divided into two broad categories, i.e.,- singular and plural. Both these two types of definitives have their own distinct characteristics and accordingly they have differences in their applications. Though an Aryan language, Assamese is

surrounded by various non-Aryan languages which brings some unique features to this language in the process of its formation and development. Assamese definitives may also be a product of such process.

This paper will discuss the Assamese definitives -their types, applications and various significances.

Keywords: suffixes, definiteness, singular, plural, inflectional, Aryan language

1. Introduction

In Assamese, different suffixes are used to point out various animate, inanimate things and abstract ideas definitely. All these suffixes can be termed as definitives. The definitives may be used with nouns, adjectives, numerals and with some pronouns. In the second grammar book written in Assamese, namely- *Grammatical Notes on the Assamese Language*, the American Baptist Missionary Nathan Brown defined these suffixes as 'generic affix'. Apart from this, different Assamese linguists use different terms to define these suffixes. Hemchandra Barua and Debananda Bharali termed them as 'article', while Satyanath Borah called them 'a special type of suffix'. Kaliram Medhi called them 'particle'; Giridhar Sharma termed them as 'suffix' or 'definitive suffix'. Banikanta Kakati, in his research thesis- *Assamese: Its Formation and Development* mentioned them as 'enclitic definitives'. In his work- *Structure of Assamese*, Golockchandra Goswami, uses the term 'definitives' to refer to these suffixes and classifies them into two distinct divisions. On the basis of their nature of application, we shall also prefer to term them as 'definitives'.

2. Objectives

The objective of the paper is to make an extensive study of the Assamese definitives with a view to analyse its types, applications and various significances.

3. Methodology

This is an exploratory type of research based on the analysis of the language data as used by the native speakers. However, a few grammar books were also consulted as secondary sources in order to collect the information relevant to the study

4. Types of Definitives

Depending upon whether the definitives are used to refer to singular or plural referents, the definitive affixes of Assamese belong to two categories- singular and plural definitives.

4.1. Singular Definitives

Singular definitives are those definitives, which give singular meaning to the words to which they are attached. Lots of singular definitives are found in Assamese. Some examples of this type of definitives are mentioned below-

Singular definitives with nouns:

- <i>k'nm</i>	<i>kitab-k'nm</i> 'the book' book-def.	<i>sok-i-k'nm</i> 'the chair' chair-def.
- <i>k'ila</i> :	<i>pan-k'ila</i> 'the beetle' beetle-def.	<i>kagn-k'ila</i> 'the piece of paper' paper-def.
- <i>tukura</i> :	<i>mas-tukura</i> 'the piece of fish' fish-def.	<i>kapur-tukura</i> 'the piece of cloth' cloth-def.
- <i>dal</i> :	<i>nva-dal</i> 'the rope' rope-def.	<i>baib-dal</i> 'the bamboo' bamboo-def.

Singular definitives with pronouns:

- <i>k'nm</i> :	<i>ei-k'nm kitab</i> 'this book' this-def. book	<i>on-k'nm nadi</i> 'that river' that-def. river
- <i>zan</i> :	<i>kon-zan</i> 'who one' who-def.	<i>kei-zan</i> 'that one' that-def.

Singular definitives with adjectives:

- <i>k'nm</i> :	<i>b'al-k'nm</i> 'the good one' good-def.	<i>huru-k'nm</i> 'the small one' small-def.
- <i>to</i> :	<i>dagor-to</i> 'the big one' big-def.	<i>bnaa-to</i> 'the white one' white-def.
- <i>zupa</i> :	<i>ok'n-zupa</i> 'the tall one' tall-def.	<i>huknt-zupa</i> 'the fat one' fat-def.

- <i>dek'nr</i> :	<i>beja-dek'nr</i> 'the bad one' bad-def.	<i>b'al-dek'nr</i> 'the good one' good-def.
-------------------	--	--

Singular definitives with numerals:

- <i>pat</i> :	<i>e-pat nr</i> 'one arrow' one-def. arrow	<i>nr e-pat</i> 'one arrow' arrow one-def.
- <i>menl</i> :	<i>du-menl am</i> 'two pieces of mango' two-def. mango	<i>am du-menl</i> 'the two pieces of mango' mango two-def.
- <i>pab</i> :	<i>tini-pab p'nl</i> 'three numbers of flower' three-def. flower	<i>p'nl tini-pab</i> 'the three flowers' flower three-def.
- <i>dal</i> :	<i>paas-dal baab</i> 'five numbers of bamboo' five-def. bamboo	<i>baab paas-dal</i> 'the five bamboos' bamboo five-def.

4.1.1. Features of Singular Definitives

Assamese singular definitives bear some special features. Those can be added with noun, adjective, numeral and with all variations of some pronouns. With a few exceptions, all definitives can be used with all animate and inanimate things. Definitives may define the size, shape, type, sex, manner of the referent. When added to a word indicating person, it may refer to respect, love, closeness, derogation. Discussing the features of singular definitives, G. C. Goswami mentions that the singular definitives always convey some additional sense "whether an object referred to is big or small, round or flat or oblong, or in bunches or otherwise." (Goswami, 1982: 240). A few examples of definitives and their contexts of occurrence are mentioned below in tabular form-

Definitives	Context of occurrence	Illustrative Examples	
- <i>nr</i>	human male, respect/polite	<i>hwa-nr</i> boy-def. 'the boy'	<i>pas-nr</i> num-def. 'the five (boys)'
- <i>ni</i>	human female, lack of respect	<i>supali-ni</i> girl-def. 'the girl'	<i>tini-ni</i> num-def. 'the four(girls)'
	non-human female	<i>kauri-ni</i> crow-def. 'the crow'	<i>gai-ni</i> cow-def. 'the cow'

- <i>ta</i>	inanimate, non-human male	<i>gṃpṃ-ta</i> story-def. 'the story'	<i>g^hṃra-ta</i> horse-def. 'the horse'
	human male (impolite)	<i>manub-ta</i> man-def. 'the man'	<i>sṃr-ta</i> thief-def. 'the thief'
- <i>dal</i>	inanimate (round, long etc.)	<i>lat^hi-dal</i> stick-def. 'the stick'	<i>bāḥb-dal</i> bamboo-def. 'the bamboo'
	animate	<i>sap-dal</i> snake-def. 'the snake'	<i>kṣṣu-dal</i> earthworm-def. 'the earthworm'
	human pejorative sense	<i>manub-dal</i> man-def. 'the man'	<i>pagṃ-dal</i> mad-def. 'the mad'
- <i>k^hṃ</i>	inanimate, covering a large dimension,	<i>satal-k^hṃ</i> courtyard-def. 'the courtyard'	<i>nṃi-k^hṃ</i> river-def. 'the river'
- <i>k^hṃni</i>	inanimate, something dear	<i>hija-k^hṃni</i> heart-def. 'the heart'	<i>si^hi-k^hṃni</i> letter-def. 'the letter'
- <i>ḡṃraki</i>	human respectable	<i>ṃik^hṃk-ḡṃraki</i> teacher-def. 'the teacher'	<i>matri-ḡṃraki</i> mother-def. 'the mother'
- <i>ṃpa/ṃpi</i>	inanimate, little amount of liquid	<i>pani-ṃpa/ pani-tupi</i> water-def. 'a little water'	<i>sab-ṃpa/ sab-tupi</i> tea-def. 'a little tea'
- <i>pat:</i>	inanimate, long and flat	<i>bṃ^ha-pat</i> oar-def. 'the oar'	<i>kṃr-pat</i> arrow-def. 'the arrow'
	inanimate, derogative	<i>ṃra-pat</i> boy-def. 'the boy'	<i>sṃpali-pat</i> girl-def. 'the girl'

4.2. Plural Definitives

The plural definitives give plurality as well as definiteness to the referent. The point can be further illustrated with the help of following examples-

<i>l̥ra-b̥r</i>	<i>gʰw-n̥bi</i>	<i>gɔl</i>
boy-pldef.	home-dat.	go-past
‘The boys have gone home’		

G. C. Goswami points out- “It should be noted that the indefinite plural, or rather simple plurality is expressed by the nominal alone, or by addition of some independent nouns of multitude meaning ‘many’, ‘more’, etc.” (Goswami, 1982: 245). In the above sentence, the word ‘*l̥ra-b̥r*’ not only refers to ‘many boys’, but it also means that the boys referred here are somehow known to the speaker. Therefore, this type of definitives which add a plurality as well as definiteness to the referent can be termed as plural definitives. In Assamese, plural definitives like *-b̥r*, *-bilak*, *-h̥n̥k̥n̥l*, *-h̥t̥*, *-l̥k̥*, *-m̥k̥ʰa* are commonly used. These suffixes may be used with noun, adjective and some pronoun words.

Plural definitives with noun:

<i>-b̥r/bilak</i>	<i>l̥ra-b̥r/bilak</i>	<i>kitap-b̥r/bilak</i>	<i>dukʰ-b̥r/bilak</i>
	boy-pldef.	book-pldef.	sorrow-pldef.
	‘the boys’	‘the books’	‘sorrow’
<i>-h̥n̥k̥n̥l</i>	<i>bʰn̥k̥n̥-h̥n̥k̥n̥l</i>	<i>h̥k̥k̥ʰn̥k̥-n̥k̥n̥l</i>	
	devotee-pldef.	teacher-pldef.	
	‘the devotees’	‘the teachers’	

Plural definitives with adjective:

<i>-bilak</i>	<i>bʰal-b̥r/bilak</i>	<i>beja-b̥r/bilak</i>	<i>okʰn̥-b̥r/bilak</i>
	good-pldef.	bad-pldef.	tall-pldef.
	‘the good ones’	‘the bad ones’	‘the tall ones’
<i>-m̥k̥ʰa</i>	<i>bʰal-m̥k̥ʰa</i>	<i>k̥n̥la-m̥k̥ʰa</i>	<i>daŋw̥-m̥k̥ʰa</i>
	good-pldef.	black-pldef.	big-pldef.
	‘the good ones’	‘the blacks’	‘the big ones’

Plural definitives with pronoun:

<i>-b̥r/bilak</i>	<i>ei-b̥r/bilak</i>	<i>h̥ei-b̥r/bilak</i>	<i>k̥on-b̥r/bilak</i>
	this-pldef.	that-pldef.	which-pldef.
	‘these’	‘those’	‘which are’

জি-বৰ/ bilak	জম-বৰ/ bilak
which-pldef.	which-pldef.
‘which are’	‘which are’

4.2.1. Features of Plural Definitives:

In comparison to the singular definitives, the use of plural definitives in Assamese is very limited. In contemporary Assamese language, plural definitives are used with different words in different ways. *-bilak* and *-ৰূপা* –these two definitives can be used with both animate and inanimate things as well as with abstract ideas. But *-লকে*, *-হুকল*, *-হুঁত* these three definitives are usually used with human being only. The suffixes *-হুকল* and *-লকে* are used with proper or relative noun or pronoun to refer to someone respectable. One remarkable feature of these plural definitives is that they can be used with both masculine as well as feminine words. A few examples of plural definitives, along with their application are mentioned below in tabular form-

Definitives	Context of occurrence	Illustrative Examples	
<i>-বৰ</i>	animate, inanimate, abstract	<i>manub-bor</i> man-pldef. ‘the men’	<i>manub-bor</i> love-pldef. ‘the love’
<i>-bilak</i>	animate, inanimate, abstract	<i>hira-bilak</i> boy-pldef. ‘the boys’	<i>kitap bilak</i> book-pldef. ‘the books’
<i>-লকে</i>	human, with pronoun, respectable	<i>ei-lake</i> this-pldef. ‘these people’	<i>tei-lake</i> that-pldef. ‘those people’
<i>-হুকল</i>	human, respectable	<i>b’ukul-hukul</i> devotees-pldef. ‘the devotees’	<i>ai-hukul</i> mother-pldef. ‘the motherly women’
<i>-হুঁত</i>	human, closeness	<i>hira-hunt</i> boy-pldef. ‘the boys’	<i>i-hunt</i> this-pldef. ‘these people’
	human, referring to animal(to scold)	<i>guru-hunt</i> cow-pldef. ‘you fools’	<i>gad’u-hunt</i> donkey-pldef. ‘you fools’

- <i>mŋkʰa</i>	animate, inanimate- disgusting sense, dislikeness	<i>supali-mŋkʰa</i>	<i>bʰat-mŋkʰa</i>
		girl-pldef. 'the girls'	'rich-pldef. 'the rice'

5. Characteristics of Assamese Definitives

All definitives are inflectional. Definitive does not help in deriving a new word, but it gives extra information to the word to which it is added. Most of the definitives are consonant final. If added to concrete word, definitive may indicate the size and shape of the referent. In case of a word, to which both case marker and definitive are added, the case marker always comes after the definitive, for example-

<i>manub-bilak-e</i>	<i>lɔra-zɔm-e</i>
man-pldef.-nom	boy-def.-nom
'by the men'	'by the boy'
<i>teŋp-lək-nɔi</i>	<i>manub-zɔmi-lɔi</i>
he-pldef.-dat.	man-def.-gen
'to them'	'to the women'

Assam is a homeland of different tribes. All those tribes have their own languages. Most of these languages belong to the Tibeto-Burman family. Defenitives are used in almost all Tibeto-Burman languages like Deuri, Kachari, Karbi, Missing, Tai languages of Assam. Linguists like Grierson, Dr. Suniti Kumar Chattopaddhaya, Dr. Banikanta Kakati feel that Assamese definitives may be a result of language in contact.

6. Conclusion

From the above discussion it is clear that definitives play an important role in Assamese language. The singular and plural definitives have their own distinct characteristics and accordingly they have differences in their applications. Different difinitives can bring different meanings to a single word, for example- *lɔrahōt*, *lɔrabur*, *lɔrata*; on the other hand a single definitive can bring difference in meaning, if used in different context, for example- *lɔrahōt*, *gɔruhōt*.

Assamese, as an Aryan language amidst different non-Aryan languages, has been undergoing different stages of changes in the process of its formation and development. Development of a language

is in fact a give and take process. Assamese definitives are also product of such process. From that point of view, it can be assumed that there is immense scope for comparative study between Assamese and different languages in contact. For that, the present study may be helpful. □

References

- Bharali, D. *Asamiya Bhasbar Maulik Bichar* Guwahati: Lawyer's Book Stall, 1996. Print.
- Goswami, G.C. *Structure of Assamese*. Gauhati University: Department of Publication, 1982. Print.
- Goswami, G.C. & J.P. Tamuli. '*Asamiya*' *The Indo-Aryan Languages*. eds. G. Cardona and D. Jain, London: Routledge, 2003. Print.
- Kakati, B. *Assamese: Its Formation and Development*. edited and revised by G.C. Goswami, Guwahati: Lawyer's Book Stall, 1972. Print.
- Medhi, K. *Asamiya Byakaran Aru Bhashatatwa*. Guwahati: Axom Prakashan Parishad, 1978. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-383-388

Jiran's Philosophy of life, love and beauty as reflected in "A tear and A smile"

Dr. Syed Abdullah Ahmed

*Assistant Professor, Department of Arabic, Rangia College,
Rangia, Kamrup (Assam), India*

Abstract

A Tear and A Smile is a famous book written by renowned Arabic scholar Jibran Khalil Jibran (b.1883- d.1932 A.D.). The book contains much of Jibran's earliest work, and with the interesting prose poem written in Paris on his twenty-fifth birthday, marks the beginning of a more mature and affirmative response to life. Actually the book is a mixture of tears and smiles, mourning and celebration of a wounded lover and solitary poet. In a very attractive way the writer describes the youth's world of imagination and romantic philosophy of life and death throughout the poems, stories and parables therein.

Keywords: *Life, Love, Beauty, Tear, Smile.*

Introduction:

Jibran Khalil Jibran was a visionary writer who belonged to Lebanon and migrated to America with his mother during childhood. The book "A tear and a smile" was first published in Arabic in 1914. It is considered as an anthology of Jibran's youthful writings published in the Arabic-speaking newspaper *Al-Mohajir* (The Immigrant). Jibran's column, "Tears and Laughter," attracted a wide attention from his readers both in the Arab world and among the Arab literati in America. The book is a mixture of pain and love which is supposed to have been inspired by his meeting with his beloved named Hala Dahir (Sherfan 26). The reason behind the title of the book is related to an event of Jibran's school days. One day, Hala Dahir came near to him in the school and tears were falling down from her eyes; but just after a while she began to smile. Then Jibran asked her the reason, she answered- "its meaning is a tear and a smile".

Area of research:

The area of research of this article is the stories of the book "A tear and a smile" where the philosophy of life, love and beauty are displayed.

Objective:

This article would focus on the following objectives:

- To analyze the necessities of love and beauty in human life
- To study the different stages of human life.

Methodology:

The article is based on descriptive and analytical study. Arabic books are used as primary sources and translated book from Arabic to English are used as secondary sources.

Discussion:

In the very beginning of the book, Jibran has set forth his love for tears: "I would not exchange the sorrows of heart for the joys of the multitude. And I would not have the tears that sadness makes to flow from my every part, turn into laughter. I hope that my life remain a tear and a smile" (Gibran 1).

Life is a journey:

"The city of the past" is an important story of . Human life has

been described as a city of our past life. Desires flow in our life like rivers and dreams give us the stamina to live in this world. But many times big dreams are spoiled. Human life has different stages while the death comes to end all tragedies of our life. Life teaches us to walk behind her (i.e. life) and thus we have to go ahead. "Come, for only the coward tarries, and it is folly to look back on the City of the Past" (Gibran 90). A successful man never stops himself in his life if any misfortune arises.

The prose poem of the book 'My birthday' also reflects Jibran's philosophy on life and love. This prose poem was written by himself on his twenty fifth birthday. "Much have I loved in these five and twenty years" (Gibran 119). Love is all for human life, no person should be deprived thereof. Jibran even loved death also because death and life are one for him in beauty and equal in delight. He loved freedom and happiness too. Mentioning about his passing the last twenty five years he said that it was "falling from my life as leaves from a tree in the path of autumn winds" (Gibran 121). Different stages of life are also described in this prose poem. In childhood men play with laughing; in youth, they walk boldly with firm step and maidens smile like flowers; but in old age, men walk slowly with bent backs depending on the sticks. Like the great poet John Keats, Jibran also divided the human life into four seasons- spring, summer, autumn and winter. He teaches us how to greet all the stages of our life- "Greeting to Spring, which renews the earth's youth; to Summer, which proclaims the sun's splendor. Greeting to Autumn, the giver of labour's fruits and toil's reward; to Winter, which brings back in its tempests nature's strength" (Gibran 123). At last jibran greeted his past days of last twenty five years for redressing his mistakes- "To the Years which reveal that which the years have hidden. To the ages which have redressed the wrongs of ages: Greeting" (Gibran 123).

Importance of Beauty:

Jibran's philosophy of Beauty is nicely elaborated in his poem "Song of Beauty". The poem shows that beauty is everything in the world. Beauty is the source love, spirit, joy and happiness; the imagination of poets; the guide of artists; the teacher of music makers; the glance in the eye of a child. (Gibran 157). Beauty is lighter than a sigh from the violet flower; mightier than the tempest. Jibran sees Beauty

as a big truth. Another important story of the book “The Playground of Life” shows that a minute thinking about Beauty and dreams of Love is more precious than an age filled with splendor. It should be noted here that the beauty mentioned here is not totally physical, rather its natural and spiritual. Jibran’s love for his homeland is also very clear in the book “A Tear and A Smile”. “I yearn toward my land for its beauty; and I love those that dwell thereon for their weariness” (Gibran 166).

Love comes to everyone:

The story “Fantasy and Truth” also highlights Jibran’s philosophy of Life, Love and Beauty. The story opens with “Life carries us hither and thither...” (Gibran 59). When beauty appears in front of our life, we draw our attention towards the beauty. Then love passes by our life. Love comes to everyone’s life in a very gentle manner but people fear to take the cup of love. On the other hand they do evil deeds in the name of love (Gibran 59).

Love can change a life:

The story “The Tale of a friend” talks about the role of love to correct a misguided man towards the right path. The story is of a youth who was known as a cruel boy for his bad deeds, he was an enemy of peace and he destroyed his father’s honour. After knowing all these, Jibran used to love that youth. Sometimes love is wisdom, other times it is justice and often it is hope. Jibran’s love for him was a hope that its strong power would remove his all the bad habits. After a long time Jibran received a letter from the youth inviting him to meet a very good young man. Accepting the proposal of the youth, he went to his young friend and found him alone in a room reading a book. Jibran greeted him and asked: Where then is the new friend? He replied: “I am he, my friend, I am he” (Gibran 57). Then he clarified- “Whom you accompanied in youth is dead, and out of his dying I am born. I am he, your new friend” (Gibran 57). When Jibran asked him the cause of his change he answered that the spirit of love had descended upon him and sanctified me. “A mighty love has made my heart an altar of purity. It is woman; woman whom yesterday I reckoned a plaything of men has delivered me from the darkness of the pit and opened before me the gates of paradise and I have entered. The true woman has led

me to the Jordan of her love and baptized me” (Gibran 57). Thus Jibran shows the strength of love and which makes our life beautiful.

Difference between artificial love and pure love:

The story “A smile and a tear” shows the differences between a rich couple and a poor couple. Love is a matter of joy and happiness for the rich one. When the rich boy was talking to his beloved he mentioned about his palace, father’s precious stones etc. Love becomes the source of smile for them- “Smile, my loved one, even as smile the gold in my coffers” (Gibran 22). On the other hand Love is a matter of patience and forbearance for the poor couple. The poor boy was talking to his beloved and her eyes became full of tears. The boy said “dry your tears and be consoled, for we have made a covenant with love...” (Gibran 23). Love is God for them as the boy said to her “Love is God, will accept from us these tears and sighs as an offering.....”(Gibran 23). At last the couple separated. Love has become an artificial thing for the rich couple while the same is a thing not purchased with gold for the poor couple. Jibran prefers the love of the poor couple. He finds purity therein.

Result of unsuccessful love:

In a story titled “A Tale” Jibran discloses the perplexed situation of a youth who fell in love with a maiden. The youth was a farmer’s son, so he blamed himself when he came to know that the maiden was a daughter of a prince. But this blaming could not drive his heart away from the ocean of love. At last the maiden left her house and went to the youth. When he saw her standing in front of him, he wished to talk, but no words came, his tears were flowing down. Then the girl embraced him and said that she had come in secret to meet him and forsaken her father’s glory to follow him to the very end of the world and to drink with him the cup of life and death. Thus fearing from the social system, they decided to leave this earth and committed suicide as they believed that “Eternity is more sweet than the world for trysting-place of lovers.” (Gibran 9). Finally two human skeletons were found aside from the city- on the neck of one was necklet of gold, and near them both was a stone upon where it was: “Love has joined us; then who shall put us asunder? Death has taken us; and who shall bring us back?” (Gibran 10)

“Daughters of the Sea”, another story of the book also describes how a youth was died as a result of his unsuccessful love. In the depth of an ocean a youth’s dead body was discovered by a number of golden-haired daughters of the sea. They spoke each other in search of the reason of his death. When they came near to the body, they saw a letter in his garment which made them clear that the youth died due to his unsuccessful love. The sentence written in that letter was- “If love brings you not back to me in this life, then love will join me with you in the life to come” (Gibran 19).

Conclusion:

Jibran’s philosophy of love is very significant. He always loved beyond himself. He said that love of self is the main cause of struggle and oppression. Jibran wants to live in the splendor of love as well as in the light of beauty. If anybody put out his eyes he would listen the songs of love and melodies of beauty. If he is deprived from listening these then he would like to live with his spirit as he sees the spirit is the daughter of love and beauty. The idea of Jibran about life, love and beauty is indeed an attempt to establish a mystical union with beauty, a relationship of love and harmony through which a peaceful life can be enjoyed.□

Bibliography:

1. Jibran Khalil Gibran, *Dam‘ah wa Ibtisamah*. New York, 1914
2. Gibran, Kahlil. *A Tear and A Smile*. (translated from Arabic by H. M. Nahmad), London: Heinemann, 1967
3. Sherfan, Andrew Dib. *Kahlil Gibran: The Nature of Love*. Philosophical Library, New York, 1971
4. Ahmad, Ashfaq Nadwi. *Khalil Gibran: His Life and Works*. Lucknow, 1980
5. Hawi, Khailil S., *Kahlil, Gibran: His Background, Character and Works*, Beirut, 1972

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-389-398

At the Margins: State, Society and Governance of Indian Borderland

Nilmi Konwar

Research Scholar, Department of Political Science,

Gaubati University, Jalukbari, Guwahati-14

Email id: nilmi99k@gmail.com

Abstract:

The borders and borderlands have their own unique nature being at the periphery away from the mainland of the nation. The development of border has substantial influence upon the borderlanders impacting the socio-economic, political as well as spatial relations of communities along and across the borders. The life of borderlanders is not smooth as in the core of a nation. The implementation of policies and governance is a tough job in the borderlands. The paper visits the reality and functionalities of borderland along the India-Myanmar. It reflects the life of the people at the periphery, their experiences, security concerns and the significance of the Act East Policy in the fringe space.

Keyword: India-Myanmar Border, Borderlanders, Policy, Governance.

1.1 Introduction:

Borderlands are geographical spaces demarcated and defined by state boundaries, determining the political as well as spatial entity of a nation bearing sensitivity in different aspects i.e. security, nationality, identity, diplomacy, governance and development etc. (Chan and Womack). Border is one of the politically crucial areas that have been studied from different perceptions across the world. Taking the borderlanders¹ as the vital actor the study tries to provide holistic view of how state negotiates with border governance and with the life of the borderlanders. The term border indicates the geographical arrangement which is close to the concept of frontier even used interchangeably sometimes but both have differences (Chan and Womack). The various concepts regarding border studies i.e. border, periphery, frontier, borderland, borderlanders and its governance are becoming crucial not only as an empirical issue but have to understand in a conceptual framework too. Border is the end and beginning of a state. It acts both as territorial and geographical entity to determine the space of a nation. Centuries back it was something symbolic (Mishra). There was no permanently demarcated and fixed boundary what today the modern states have. At present, border is the marker of a state to determine political boundary. Border has paramount influence on as well as control over ethnicity, language, behaviour, culture, custom and mobility within the state.

Border can be interpreted in two distinct perspectives for its critical understanding in the life of the borderlanders. At first it can be looked as a source of ample opportunities, secondly on its reverse form it also blocks certain opportunities for the people living therein border can be understood as the creator of a kind of blocked life to the borderlanders as they experienced due to the border (Gogoi). For simple understanding of border as there are different types of borders like natural, cultural, political, soft and hard border² etc. Most of the modern borders are politically imposed delinking the historical connectivity. Border is regarded both as source of security as well as insecurity in any nation-state system (Schendel). But with the changing time and space as the process of bordering and de-bordering is taking place. As a result of which globalization entails the reduction of geographical and legal barriers to the movement of exchanging goods

and services, capital, technology, ideas, and culture.

North East India comprising eight states is surrounded by Bangladesh, Bhutan, China and Myanmar. Myanmar is one of the important components for the success of India's Act East Policy. India shares a 1643 km long border with Myanmar of which 171 km is not demarcated. The Northeast states of Arunachal Pradesh, Manipur, Meghalaya and Nagaland share the border with Myanmar which is manned jointly by the army and Assam rifles which has 46 battalions guarding the border(Dutta).At borderlands the governance, inter-state relations, and development become most agile and fragile. The India-Myanmar ties have gained interest in recent times and the study of its relations and borderlands has created its own planetary (Yhome).

1.2 Objective

The objective of the paper is to visit the reality and functionalities of borderland along the India-Myanmar. It will reflect on the life of the people at the periphery, their experiences, security concerns and the significance of the Act East Policy in the fringe space.

1.3 Area of Research and Methodology

The paper is mainly qualitative in nature. The data is collected through both primary as well as secondary data. The primary data was collected through interviews and focus group discussion. The secondary data is collected from various books, government reports, journals, articles, newspapers, internet and all other literature available on the above research area. The focus area of this paper is the borderland along India-Myanmar.

1.4 Observations in the Borderland along India-Myanmar border

Behiang is a border village along the India-Myanmar Border. Behiang is considered as the Second gateway of Manipur to Southeast Asia. Khenman is a nearest border village of Behiang in Chin state of Myanmar along the border. The basic livelihood is agriculture. The people of both sides of these border villages are connected and interdependent on each other. Both the villages are separated by the Tuivai river is regarded as the borderline for both the nations. The border region here is a porous one. There is the political divide (border) but this does not change nor has any impact on their relationship. The government divided the region in the name of territory and politics

but could not divide the people. For the people of Behiang and Khenman the governments are different but not the people.

'We are brothers and sisters and will always remain so. These borderlines don't exist for us, they cannot divide us. We will continue living as we used to live earlier.' -Village elder (March 2019, Behiang)

The people of Khenman village depend on Behiang and Churachandpur district for their daily needs. There was no formal trading set up in the region. The people from Behiang buy stuff from Myanmar like motorbikes which are purchased illegally. Informality does not matter to them as they do not consider it as something illegal. Even today barter exchange prevails between them. The road condition is very poor from Singhat to Behiang and Behiang to Khenman. The international Tedim road passes through Behiang which is yet to meet the standards. The road holds great importance as it connects India and Myanmar and provides opportunities to increase socio-cultural, economic as well as political ties of both the countries with each other.

The life of the borderlanders in the border region along this India-Myanmar was inter-related and interdependent. They could move till 16 km on both sides without any permission or documents but had to return before 6pm to their native places. But this is rarely maintained as they are identical and speak the same dialect which makes it hard for the Assam rifles stationed in the region to recognise or distinguish them from one another.

1.5 Borderland Society, State and Security

Although the village heads are one who owns and governs their respective villages in the borderland in discussion, the state has responsibilities towards borderlanders where the administrative machinery has a critical role to play. The border management have been functioning since long back although with the changing circumstances the nature of state and the activities of border management bodies have been changing. So, it is important to understand the changing nature of borderlands to examine the different elements related to the idea of border i.e. rights, security, border trade, welfare mechanism, interdependency etc. The state of Manipur, as the gateway to Myanmar which will further connect India with the rest of the South East Asian Countries brings about an added imperative for the proper border management and security in the borderland. A

competent border management system demands for the proper technology and infrastructure that is capable of handling the social, economic as well as geopolitical challenges we face in India owing to our vast border fronts. Understanding and harvesting the economic benefits of border management is a challenge today. Borderland governance usually serves as a framework to cover both state and non-state actors. A wide spectrum of issues, ranging from economic development through different forms of cross-border exchange (such as trade, investment, and marriage) to trans-border human flows (from day to day interactions, borderland tourism, to migration, and human trafficking). Border governance deals with borderland legislation and policies that regulate cross-border activities as well as state relations and activities (Chan and Womack).

The approach, as employed by the government towards border management, is categorised into four essential processes: Guarding the borders, regulation of the borders, development of border areas and constitution of bilateral institutional mechanisms for resolving the various disputes along and across the border and resolving conflicts with the bordering countries(FICCI). But the difficult terrains and lack of proper roads, educational institutions and hospitals keep the border areas inaccessible and underdeveloped which has resulted in the lack of economic opportunities makes the border population more susceptible to illegal activities. There are several hindrances to proper border management. The border regions lack infrastructure in terms of roads, industries, schools, hospitals, road communication. The region and the population lack in awareness and means of proper communication. In most of the borderland including the particular borderland in discussion has restricted means of livelihood mainly because of lack of organised market space. The only police station in the border village was established in June 2019. The border areas in Manipur along India- Myanmar border specially is governed by the Assam Rifles and on the parallel the ZRA³ (Zomi Revolutionary Army) is active in this particular region which have the support of the communities residing there. Apart from ZRA there are various other militant groups operational otherwise in the India-Myanmar borderland. The slow pace of development and lack of proper investment and implementation of policies is also to a great extent due to insurgency

and other security issues enveloping the region to be in the present state. Both the countries have signed MoU for border security which provides framework for cooperation and exchange of information between the security agencies of the countries and conducting patrols along their respective side of the border as well as fighting insurgency, drug and human trafficking (Yhome).

1.6 Trade, Economy and Policies

In context of India-Myanmar policies, it is seen that Northeast holds an important position due to its geographical proximity. The change in security regime and The Act East Policy seeks to revive and reinvigorate India's relation with ASEAN as well as expand the country's engagement beyond the region to encompass the Koreas in the North to Australia and New Zealand in the South, and from neighbouring Bangladesh to Fiji and Pacific Island countries in the Far East. ASEAN continues to form the central pillar of India's Act East Policy. Myanmar, in particular, occupies a special position in India's Matrix of ties with ASEAN States (Gogoi). Northeast India became significant for India's Act East Policy (AEP) as it connects India with the South East Asia through Myanmar. Myanmar shares a common land boundary with Northeast India's four states and together with that it also shares a long maritime boundary. The Act East policy (AEP) can benefit Northeast India if the region economically integrates with the economies of Southeast East Asia which is crucial for the development of Northeast.

There is a strong logic for Northeast India of being considered in such 'notional attempts' of the policy framework- geographical proximity and strong ethno-cultural resemblance and the 'economic linkages' which existed in the pre-colonial period(Srikant).The state of Manipur is now focusing on development and hoping that projects including under the central government's 'Act East' policy, which aims at improving relations with the country's eastern neighbours, will help combat some of the persistent challenges in the state which has been battling inadequate amenities, drug abuse and a decades-long insurgency(Das and Purakayastha). The state specially in the border areas face the challenges of poor road connectivity which might be solved through proper implementation of connectivity and development projects. Much of the border trade of NER and Myanmar runs through Moreh of Manipur because of its good infrastructural

facility(Bhattacharya). But a border haat is proposed to be established in Behiang for cross border trade which is expected to boost the economy of the borderlanders and increase cross border trade and curb the issues of illegal transactions to a great extent. The village do not have any immediate tradable resource if any sort of market is established. They survive basically on jhum cultivation to make their ends meet. The villagers of Behiang are not aware of the Look East turned Act East Policy. The little that they have heard has the impression of providing employment in the region. The lack of awareness among the borderlanders is also because almost all of the policy decisions are taken by the respective governments alone without consulting with the locals.

1.7 Constraints and Projections of the borderland

Being the most sensitive and contentious the border areas holds a larger number of human security issues. People cannot always move freely, their social, economic and political rights are constricted to a great extent. The sense of alienation, deprivation and exclusion makes them perpetually a vulnerable community within the nation-state. But there are various constraints as well as prospects of the region to flourish and the borderlanders to be an active partner in various development activities and improve their present condition. Various resource-based products-mineral, agricultural, horticultural, forest resources, floriculture may be exported. Medicinal plant based, handloom, handicrafts-based industries have enough scope to develop and stand tall in the cross-border trade(Das and Purakayastha).The proposal of setting up a border haat⁴ in Behiang (Manipur) along the Indo-Myanmar border may not necessarily lead to the improvement in cross border trade. The development of the transport and communication infrastructure of these areas has to be realised first. Also, at present the borderlanders do not have any tradable products to exchange in the border haats without which the borderlanders will become mere actors without benefitting much from the border trade carried out in the border haats if established. Poor infrastructural connectivity and numerous restrictions on the part of the government at border points has in a way let the informal-trade⁵ in most of the border points along different international borderlands despite various steps taken by the government to contain it which needs more serious action from the government. The road connectivity is the main concern for the security personnel's in these border areas. Besides hindrance in day to day

communication, the only road from Singhat division to Behiang is in a wretched condition which might act as a major drawback during security emergencies which is also considered to be the international road to Myanmar.

'Leave aside normal daily commutations, in case of any national emergency or immediate security concern in this region, we have to fight all by ourselves. Any kind of assistance by road will take a long time and it will not be smooth.'

-Security Personnel⁶ (March 2019, India-Myanmar border)

The roads are in wretched condition for communication especially in the rainy season. This part of the border is open and porous one and the borderlanders are against any proposal of sealing the border in Manipur unlike the Indo-Bangladesh border. In case of Indo-Bangladesh border villages, the fencing along the border is seen as a blessing to the Indian people as it has resulted in the blockage of free movement of people from both countries which stopped the loot and thefts in the border villages of India reportedly done by the Bangladeshi nationals. Policy makers and the government should give importance to the opinions of people living in the border village before the imposition of any new government policies.

1.8 Conclusion

The life in the borderland dwells in the periphery⁷ dealing with various issues from livelihood to development, to security and peace in the region which makes it distinctive from the rest of the land of any state. The development of trade and commerce in North east, in general, and Manipur in particular along India-Myanmar border, cannot succeed without addressing the issues of growing 'militarism' and various conflicts in the region. The issues of security, connectivity, etc all are interlinked and the interplay of all these can be seen in the border region (Yhome). The policies meant for borderlands do not produce desired results due to lack of proper implementation and support among the various stalk holders of the region. But the main concern in present times is how the proposed development initiatives will bring benefit to the local people of the village is still not figured out. The benefits of infrastructural developments like roads, ICP⁸⁸ Integrated check post is a trade centre for facilitation of bilateral trade and movement of passengers between two bordering countries. □

Notes:

- 1 The term Borderlanders refers to the population living in border regions.
- 2 Soft border refers to borders without any concrete form of demarcation whereas Hard border refers to the borders having concrete border demarcation like border walls, border fences etc.
- 3 An armed Zomi nationalist insurgent group formed in 1997.
- 4 border market, mainly periodic markets
- 5 The trade that is not legal or formal, one that is not on record.
- 6 In conversation with anonymous border security personnel at the security gate between Behiang (India) and Khenman (Myanmar).
- 7 edge of the boundary or the outward bounds distinguished from its internal regions or center.
- 8 Integrated check post is a trade centre for facilitation of bilateral trade and movement of passengers between two bordering countries.

References:

- Bhattacharya, Rakhee. *Northeastern India and its Neighbours: Negotiating Security and Development*. New Delhi: Routledge, 2014.
- Bhatia, R. "India's Gateway to the East and the need for a New Policy Perspective." *Small Wars Journal* (2015).
- Chan, Yuk Wah and Brantly Womack. "Not Merely A Border: Borderland Governance, Development and Transborder relations in Asia." *Asian Anthropology* (2016): 95-103.
- Choudhury, Saswati. *North East India and the Act East Policy*. Delhi: Astha Bharati, 2017.
- Das, Gurudas and RK Purakayastha. *Border Trade: NE India and Neighbouring Countries*. New Delhi: Akansha Publishing House, 2000.
- Dutta, Akhil Ranjan. *Human Security in the North East India : Issues and Politics*. Guwahati: Anwesha, 2009.
- FICCI. *Smart Border Management: An Indian Perspective*. India: pwc, 2016.
- Gogoi, Dilip. *Beyond Borders: Look East Policy and North East India*. Delhi: DVS Publishers, 2010.
- Gurudas Das & Joshua C. Thomas. *Look East to Act East Policy- Implications for India's North East*. New York: Routledge Publication, 2016.
- Haokip, Thongkolal. *India's Look East Policy and the Northeast*. New Delhi: Sage , 2015.

- Mishra, Sanghamitra. *Becoming a Borderland the Politics of Space and Identity in Colonial Northeastern India*. New Delhi: Routledge, 2011.
- Panda, Jagannath P. *From Look east to Act East: India as a Security Actor and Security Provider*. Republic of Korea: EAI, 2016.
- Saikia, Pahi and Anasua Basu Ray Chaudhury. *India and Myanmar Borderlands: Ethnicity, Security and Connectivity*. New York: Routledge, 2020.
- Schendel, Willem Van. *The Bengal Border Beyond State and Nation in South Asia*. London: Anthem Press, 2005.
- Srikant, H. "Look East Policy, Subregional Connectivity Projects and North East India." *Economic & Political Weekly* LI.47 (2016).
- Yhome, K. "India-Myanmar Relations: Political Transition and shared borderlands." Saikia, Pahi and Anusua Basu ray Chaudhury. *India and Myanmar Borderlands*. New York: Routledge, 2020. 174-193.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-399-415

Immigration Issue in Assam is Politicised

Dr. Amulya Kalita

Dept. of History, Suren Das College, Hajo (Assam)

Kalitaamulya1973@gmail.com

Abstract

Migration is a natural phenomenon and it is common everywhere in the globe. However, migration or immigration of culturally different people who have distinct religio-linguistic identity might pose serious threat to the host country. Such type of situation arises in Assam. Migration of people from erstwhile East Bengal/East Pakistan and present day Bangladesh has already exceeded the limit. The population of Assam increases rapidly; Muslims became majority in nine districts of Assam and Bengali speakers pose threat to the linguistic identity of Assam. However, this problem has failed to get adequate attention from the political parties. They just try to keep the problem for their own vested interest.

Key words: Assam; immigration; political parties; vote bank.

1. Introduction:

Assam is an important state of India and receiving hordes of people since time immemorial. Assam has sheltering both internal as well as external migration from neighbouring countries. According to the Census Report of 2001, out of 5.1 million persons 3 million were from Bangladesh; 0.9 million from Pakistan; 0.5 million from Nepal and 0.1 million from Sri Lanka. However, maximum grievances were seen against the immigrants from East Pakistan (present Bangladesh). Census figure suggests over 30 per cent increase of Muslim population in Assam after 1951. On the other hand Hindu population in the state was recorded decrease from 72.51 per cent in 1971 to 67.13 percent in 1991. Since late 1920s, the Assamese sentiment against immigration assumed a more dangerous turn and in the post-independence period it gradually became one of the most powerful political issues in the state leading to constant tension and periodic violence and bloodshed.

Scholars like Bhattacharjee and Goswami (1985), Chabra (1992), Deka (2011), De (2005) studies movement of people from Bangladesh to Assam and its effects on overall life of Assam. However, except some elaborate studies made by persons like Bhattacharya (2001), Das (2016), Nandy (2005), there are little systematic study on the extent of the problem of illegal migration from Bangladesh to Assam. Some authors like Dasgupta (2000), Guha (1980), Dass (1980) feel that the extent of illegal migration from Bangladesh to Assam and other north eastern states are grossly exaggerated and sometimes denied the matter of Assamese fear for losing identity in their own homeland. But, the reality is that Assam experienced high growth rate of population in the post-independent period and illegal migration from neighbouring countries are a contributory factor in this regard. At the same time, there was no consensus on the total number of illegal migrants staying in Assam. Samadar (1999: 204) termed it as politics of 'numbers game'.

2. Objectives:

The main objectives of the paper is to highlight how the political parties and leaders of both sending and receiving countries complicated the immigrant problem of Assam (especially from erstwhile East Pakistan/present day Bangladesh) for their own vested interest in both the colonial and post-colonial period. Similarly, some political parties likely to use immigrants as vote bank for winning elections in the state.

3. Methodology:

Methodology of the paper is both historical and analytical. Both primary and secondary sources are used. Primary sources have been consulted from State Archives, Dispur; Assam Secretariat Library, Dispur; Dept. of Home (Political-B), Govt. of Assam.

4. Immigration politics Colonial period:

In post-1826 period, the British colonialist encouraged large scale migration of Bengali speaking people from East Bengal (to work in tea garden and assist them in administration) into Lower Assam for putting virgin land under cultivation. This was the beginning only. In 1905 Lord Curzon merged Assam with the new Muslim majority province of East Bengal. This time the Assamese people protest vehemently for fear of losing their identity. But most dangerous development of colonisation of Assam by immigrant Muslims was happened during the Ministry of Muslim League under Mohammad Sadullah in the late 1930's. He made concerted effort to encourage the migration of Bengali Muslims into Assam for political reasons. Lord Wavell, the Viceroy of India, wrote in the Viceroy's Journal, (December 22, 1943) "...The chief political problem is the desire of Muslim Ministers of Assam to increase the immigrants into uncultivated lands in Assam under the slogan of 'Grow more food' but what really is to 'Grow more Muslims'" and ultimately demanded inclusion of Assam in Pakistan. During the period 1939-1941, Saadullah led coalition government allotted one lakh *bighas* of land in Assam valley for the settlement of East Bengal immigrants (**Bhuyan and De 1999: 262**).

C.S.Mullan (1931), the Census Superintendent, feared that "the outcome of this unbridled immigration would wipe out the Assamese race and culture more conclusively than the invasions hundred years ago." In 1951, the Census Superintendent also expressed the same feelings. Fearing the possibility of any untoward incident, Line System was formulated in 1916 initially in the district of Nagaon and subdivision of Barpeta with a view to compelling the migrants to settle in 'segregated localities'.¹ To protect the indigenous inhabitants of Assam, the Congress led Coalition government prohibited further settlement of immigrants who came after 1st January 1938. In the next year Sir Saadullah raised voice for abolition of Line System to encourage settlement of new Muslim immigrants.

The All India Muslim League opposed eviction of immigrant settlement areas by Congress led government of Assam under Gopinath Bordoloi in 1946. The League deputed Abdul Hamid Khan popularly known as Maulana Bhasani to execute the Muslim League's plan to turn the non-Muslim majority state of Assam into Muslim majority state. Mohammad Ali Jinnah also supported the plan of the League for inclusion of Assam with Pakistan. The central leadership of the Congress party had willy-nilly give up its claim over Assam. But Gopinath Bordoloi had left no stone unturned to save Assam from greedy eyes of Jinnah and win support of Mahatma Gandhi whose intervention ultimately save Assam from merge with Pakistan.

5. Immigration Politics in Post-colonial Period:

I. Question of *Lebensraum* and Exit Permit:

Term *Lebensraum* was popularly used by the Nazi Germany in the early part of the 20th century which literally means 'living place' and became the plea for Germany's policy of expansion.² In Bangladesh, reference for lebensraum was found in an article entitled 'The Question of Lebensraum' written by Sadiq Khan, an intellectual of Bangladesh. The article was published in the *Holiday*, a Dacca based weekly, on October 18, 1991. In this article, the author raised the concern for extra living place to meet up the excess population of Bangladesh. In the words of Sadiq Khan:

“The question of *lebensraum* or living space for the people of Bangladesh has yet been raised as a moot point. All projections however clearly indicate that by the next decade, that is to say by the first decade of the 21st century, Bangladesh will face a serious crisis of *lebensraum*. No possible performance of population planning, actual or hypothetical significantly alters that prediction.”³

Perhaps Sadiq Khan considered that the extra living place for exceed population of Bangladesh will be provided by India's north east (essentially Assam). Similar view was also expressed by Abdul Momin, former Foreign Secretary and Bangladesh's first Ambassador to China on November 22, November, 1991. He said that:

“The runaway population growth in Bangladesh resulting in suffocating density of population in a territorially small country, presents a nightmarish picture. If we in Bangladesh ingratiate ourselves with the hill tribes within our borders, our bulging population might find a

welcome in adjacent land inhabited by kindred peoples.²⁴

Like the intellectuals of Bangladesh, the political leaders had also long agenda to extend its boundary upto Assam. Mujib-ur-Rahman, architect of Bangladesh, once said that:

“Eastern Bengal must have sufficient land for its huge population and Assam will give it a full scope for expansion because Assam has abundant forest, mineral resource, coal, petroleum etc” (**Barpuzari 1998: 49**).

According to Col. Ved Prakash the plan of Bangladesh was simple. They first swamp the land with their migrant population and then transformed the demographic balance in favour of the Muslims. Now, the districts of lower Assam are dominated mostly by old and new Muslim immigrants from Bangladesh. According to him this trend has resulted in the fleeing of majority community from villages to the urban centres (**Prakash 2007: 776**).

Some countries also followed the policy of importing and exporting migrants. Countries like China, India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Philippines, South Korea, Vietnam and Egypt are ‘promoting the export of migrant workers’ (**Hugo 1995: 261-287**). as a part of government sponsored programme ‘to acquire foreign exchange, reduce unemployment and develop skills’ (**Massey 1999:311**). Similarly, West Germany (now a day’s Germany) and other European countries imported labour from labour surplus countries during 1960s and early 1970s under ‘guest workers’ scheme and United States admitted temporary labour from Mexico under *bracero* programme which continued until 1964. However, ‘exit-permit’ (**Samadar 2005: 45**)⁵ issued by Bangladesh authorities in 1974 was unique in nature. Under this system, Bangladesh issued exit notices to those persons who were supposed to be Indian nationals and came to Bangladesh immediately after the liberation of Dacca in December 1971 and did not leave the country. As a result the refugees had entered India on the plea that they held exit permits duly issued by the Foreign Registration Office, Khulna. However, such permits were not valid after September, 1972 when visa and passport were introduced for travel between India and Bangladesh. In actual practice the so-called exit-permit was a “well-calculated political trick” (**De 2005: 48**) of Bangladesh to push some of her Muslim nationals into India. In fact, by issuing of exit- permit,

Bangladesh raised counter claim that not only the Bangladeshi citizens overstayed in India (nearly sixty thousand) but the Indians also overstayed in Bangladesh. While the Hindus were little interested to take the plea of exit permit to leave Bangladesh, the Muslims had shown greater interest and submitted petitions to their government to issue them exit permit. The issue of exit-permit by Bangladesh government in stealthy manner was highly criticised in some Indian newspapers in 1975. By citing the reference of the statement of Minister for External Affairs, Govt. of India made in the Parliament the Editorial of *The Statesman* on January 19, 1979 reported that number of illegal migrants entered from Bangladesh during April to December 1974 was 15,278; 38,445 in 1975; and 7,014 in 1976.⁶ Total numbers of illegal migrants from 1974 to 1976 was 60,737. For Bangladesh, they were Indian nationals overstaying in Bangladesh' (De 2005: 49). Even Amina Mohsin of Dhaka University mentioned migration as a normal and natural phenomenon which cannot be stopped except evolving ways to legitimise it today.

In fact, Bangladesh came out as a sovereign nation after liberation war against Pakistan with the help of Indian Army in 1971. Instead of being grateful to India, Bangladesh continued the policy of Muslim infiltration into West Bengal, Assam and other North Eastern states. Bangladesh's motive for the large scale infiltration was population pressure and search for living place. It is alleged that Bangladesh government encouraging insurgent activities in India's North-East. Providing asylum and training facilities to Indian insurgent outfits and the facilitation of ISI and *Al Qaeda* collaboration with such insurgent outfits, speak of more evil expansionist ambitions in this region. In fact, they want to establish an Islamic country in India's North-East, and the project is moving forward relentlessly because of India's weak response to such situations that pose a threat to the country's security and integrity. However, there is no evidence to prove Bangladesh encouraging population movement. At the same time they have made no attempt to prevent it. Even Bangladesh authority frequently asserted that no Bangladeshi is illegally living in India.

II. Vote Bank Politics:

Critics have accused that independent India's governments are lenient towards immigrants due to their growing influence as vote bank.

A comprehensive scheme for detection and deportation of the migrants was important. But the party in power, namely the Congress (I), sought to legitimize the infiltrators as they became a determining factor in election. Deva Kanta Baruah once said “So long as *Alis* (Muslims) and *coolies* (tea tribes) are with the Congress party, it did not care for anybody” (Shukla 1980: 20). Sometimes, the political parties demanded for inclusion of the names of migrants without questioning and determining the citizenship status. An honest and impartial move to scrutiny by concerned officials and protests by political parties were immediately ascribed to communal bias and denial of justice to the minorities (i.e. Muslims). Any attempt to delete the names of illegal immigrants from the rolls and their subsequent expulsion from India raises ever louder cry in name of “protection of minorities’ rights”. But what types of minorities they called were only minority from the erstwhile East Pakistan, now Bangladesh.

Census figure, public opinion, the Home Ministry Reports and other authentic sources always claim that illegal migrations continued unabated either ignoring government machinery or kept the matter under suppression. In contrary to the decision of the Central leadership, Gopinath Bordoloi, first Chief Minister of Assam, championed the cause of Assam against incessant immigration from East Pakistan. In reply to the instruction of Jawaharlal Nehru, then Prime Minister of India, that Centre’s assistance to Assam was depended upon the assistance it received for the rehabilitation of refugees, Bordoloi mentioned that cultivable land in Assam was extremely limited, and it was necessary to meet the demands of the landless peasants and also of the victims in floods in the previous two years.⁷ Bordoloi also informed to Sardar Vallabhbhai Patel, then Union Home Minister, that Assam had already rehabilitated one lakh refugees in addition to one lakh twenty five thousand earlier.⁸

In 1962, ***Prevention of Infiltration from Pakistan*** (PIP) scheme was introduced not only to check but also deport infiltrators from Assam. The Government of Assam under the leadership of Congress Chief Minister Bimala Prasad Chaliha launched vigorous campaign to deport the immigrants through PIP scheme who settled in Assam since January 1951. He even disregarded Prime Minister Nehrus’ plea to go slow on the issue. Nehru wanted that Bimala Prasad Chaliha, then

Chief Minister of Assam, should go slow on deportations and even stop deportation of infiltrators initiative. However, Chaliha disregarded it. He replied that the problem of infiltrators was too critical and it would jeopardise the demography and culture of Assam permanently (**Hazarika 2000: 60**). Even then Home Minister appealed him to slow down the implementation of PIP on the cry of harassment of the minorities by *Jamiat-e-Ulema-e Hind* and strong opposition of his Cabinet Ministers like Fakharuddin Ali Ahmed and Moinul Haque Chaudhury. The relaxation of the scheme under two Chief Ministers of Assam namely Golap Borbora and Jogen Hazarika and the appeasement policy consistently followed by the party in power accelerated the process of infiltration and multiplied the vote bank of the Congress (**Singh 1984: 103**).

In 1979 historic Assam Movement was started on the plea of revision of electoral rolls in Mangaldoi Parliamentary Constituency. The electoral rolls were revised and in the process a large number of foreigners were detected. Objections were raised against 45,000 out of 70,000 who were declared foreigners by competent courts. Since 1973, the ASSU had been demanding detection and removal of names of foreigners from voters' lists. But the Muslim Ministers like Zahirul Islam and A.F. Golam Osmani opposed it. In a critical situation, N.Sanjiva Reddy, then President of India, declared a fresh general election. Earlier S.L. Shakti, then Chief Election Commissioner of India, in 1978 mentioned that the foreign nationals constituted a sizeable number of populations and one day the state would be overloaded by the foreign nationals. For him, the problem was aggravated by the political parties and they were attempted to include the 'names of such migrants' in the electoral rolls 'without even questioning and properly determining their citizenship status.' However, in latter period, S.L. Shakti had change his earlier stand and instructed to all state governments not to eliminate any voter from the rolls on the ground 'the process of establishing citizenship is time consuming.'

The All Assam Student Union (AASU), on the other hand, declared no revision, no election. They demanded detection, deletion and deportation of the foreigners prior to the election for 14 Lok Sabha seats in Assam. In this process the ASSU had got solid support from All *Asom Gana Sangram Parishad* (AAGSP), with its constituents

Asom Sabitya Sabha, Asom Jatiyatabadi Dal (AJD), and Purbanchaliya Lok Parishad (PLP). The AASU-AAGSP led Assam Movement completely paralysed the administrative machinery of Assam for six years. To normalise the situation the Central Government initiated not less than twenty seven rounds of talks with the movement leadership at various level. On the foreigners issue the AASU-AAGSP started discussions with the Prime Minister and the Home Minister in Delhi on 2-5 February, 1980. The Centre agreed that the names of the foreigners must be removed from electoral rolls for holding any election in Assam. But problem arose on the cut-off date. While the AASSU-AAGSP agreed to accept all the foreigners that entered Assam in between 1951-61, the centre wanted to have March 25, 1971. Similarly, the movement leaders made suggestion for electoral rolls of 1952 instead of National Certificate of 1951 as the basis for deleting the names foreign nationals. They were agreeable to share an equitable burden of pre-1971 migrants, but unwilling to distinguish between infiltrators on the basis of religion **(Singh 1984: 66)**. But the Govt. of India expressed its reluctance to uproot those who had permanent habitation on Indian soil, and on this issue deadlock continued.

It was alleged that the Congress (I) was entirely depended on the support of foreigners and therefore stood against the movement. In March 1980, the All Assam Minority Students Union (AAMSU) was formed to protect the interests of the minorities and on May 28, 1980 they organised mass rallies at Barpeta and Howly of Assam. Since earlier period the Communist Party of India (M) stood against the Assam Movement. The CPI (M) having strong support based in West Bengal feared apart from the loss of minority votes, the migrants were likely to be sent to West Bengal where their resettlement would create a serious financial problem for the State Government.

Two other instances exposed pro-immigrants attitude of the Congress I which were the Assembly election of 1983 and enactment of Illegal Migrants (Determination) by Tribunal Act [IM(D)T] 1983. While the Assembly election was held by ignoring the demand for revision of electoral rolls and deletion of the names of foreigners from the voter lists, the jurisdiction of the IM(D)T was restricted only in Assam and it was completely different from the Foreigners Act, 1946. .

In 1985, people of Assam especially the Brahmaputra Valley celebrated the victory of signing Assam Accord that ended the six years long Assam Movement. The erstwhile agitation leaders formed Asom Gana Parishad, a regional political party and contested the Assembly election held in the same year and swamped victory. But in actual practice they could do satisfactory regarding deportation of immigrants from Assam. If Hiteswar Saikia, then Chief Minister of Assam and who opposed Assam Movement, had the problem of finding legitimacy in the ethnic Assamese, AGP leadership had a similar problem in minority pockets of Goalpara, Dhubri and the Barak Valley districts of Cachar and Karimganj.⁹ Similarly, the United Minority Front (UMF), a party formed to protect the minorities under the leadership of Golam Osmani threatened to launch a movement in minority areas to prevent the implementation of the Assam Accord. As a result the AGP government was bound to conciliation with the minorities and declared that 'Those who had voted for us already belong to us. Now we have to reach out to other Indian citizens who have doubts about our intentions.' In fact, Bhirgu Kumar Phukan, then Home Minister of Assam, wanted to expedite the process of detection and deportation of illegal immigrants from Assam. For him it was the 'only reason we came to power, we just cannot afford to fail the people.' But others feared that any attempt at deportation of the aliens or eviction of the encroachers would give rise to violence and would create law and order problem. Therefore, AGP had to slow down the process of implementation of the Assam Accord. No satisfactory attempt was made to repeal the IM(D)T Act. However, AGP reasonably said that the Act had been deliberately designed not to deport but to strengthening the Bangladeshi immigrants vote bank to Congress (I). The border fence which was assured in the Assam Accord had been suspended, the construction of road and fence along border was abandoned, and failed to provide additional force that had been promised to detect foreigners.¹⁰ In fact, until March 1988 out of 3,442 detected foreigners only 156 were actually deported to Bangladesh.

In 1991, the Congress (I) led government was formed in Assam with Hiteswar Saikia as Chief Minister. He made a statement in the Assam Assembly that in a single year, thirty lakhs Bangladeshi infiltrators had entered Assam. But at the threatening of Muslim Forum he had

withdrawn his statement: “that there is not a single foreigner in Assam.”¹¹ Since then he had been following the appeasement policy to winning the religious minorities and opening up riverine (char) areas, forests and tribal belts for immigrants and legitimised them by issuing *pattas*.

In fact, the political parties are not serious enough in solving the immigration issue in Assam and they wanted to keep it alive for winning election. In 2001, AGP made alliance with the CPI (M) to contest Assembly election. The former was born out of the anti-foreigner movement while the latter opposed any movement against Bangladeshi immigrants or the IM(D)T Act. Again in 2006, to protect the interest of minorities (mostly Bangladeshi), the All India United Democratic Front (AIUDF) was formed. The party has commanding influence in about 40 out of 126 Assembly constituencies of Assam. So, except the Bharatiya Janata Party, all the political parties were trying to winning support of minorities for electoral alliance. The political parties also played politics over repeal of the IM(D)T Act, 1983. While the AGP and BJP had demand for its immediate repeal, the Congress (I) opposed in fear of losing their support in minority pockets. In a Cabinet meeting held on June 28, 2001, it was resolved that the affidavits submitted by the BJP led National Democratic Alliance government “does not reflect the correct position of law and hence a new affidavit is required to be filled. The State Government is of the opinion that the IM(D)T Act is constitutional and there is no question of either repeal or striking down of the Act.”¹² The Congress (I) Party was of the opinion that the IM(D)T Act was promulgated to save the genuine citizens from undue harassment in the name of detection of foreigners and therefore the “Congress party is committed to oppose any move to repeal the Act.” In contrast the BJP led NDA government was of the opinion that exceptional operation of the IM(D)T Act in Assam gave the illegal migrants in Assam ‘preferential protection’ in the matter of ‘citizenship of India.’ Tarun Gogoi, then Chief Minister of Assam, defended IM(D)T Act on the plea that it had save many genuine Indian citizens from harassment.¹³ Politics on IM(D)T Act was continued even after the Supreme Court repealed it on July 12, 2005 by declared it as ‘ultra vires’. The AAMSU warned state wide agitation unless similar law in substance to the obsolete IM(D)T Act enacted to protect the genuine

Indian citizens. They observed a 24 hour Assam *bandh* on July 15, 2005 in protest of the Court verdict. Other minority organizations like Jamiat-Ulema-e-Hind and the United Minority Front also vehemently protest against repeal of the IM(D)T Act. They even demanded the resignation of Tarun Gogoi, then Chief Minister of Assam, and warned that an alternate law in place of repealed IM(D)T Act should be enacted otherwise Congress will suffer heavily in the forthcoming assembly election. The repeal of IM(D)T Act placed the Congress (I) led UPA Government in the Centre as well as in Assam in a very uncomfortable position. To placate the dissatisfied minorities, the Congress (I) led United Progressive Alliance Govt. issued necessary notifications on February 10, 2006 regarding the Foreigners (Tribunals) Amendment Order 2006 and the Foreigners (Tribunals for Assam) Order 2006. A post-poll survey reveals that majority Hindus supported the repeal of the IM(D)T Act, while Muslims especially the Bengali speaking Muslim opposed it (Table I and Table II).

Table: I
Views on Scrapping the IM(D)T Act

Communities	Agree	Disagree
All	73	23
Assamese speaking Hindu	86	10
Bengali speaking Hindu	80	16
Assamese speaking Muslim	52	47
Bengali speaking Muslim	26	72

Original source: Yogendra Yadav and Sanjay Kumar, “An election too close to call,” *The Hindu*, (April 06, 2006) (Roy 2014: 120).

Table: II
Community wise Preference for Political Parties

Communities	Congress	AGP	BJP	Others
Assamese speaking Hindus	27	34	11	28
Bengali speaking Hindus	27	18	32	23
Assamese speaking Muslims	35	17	03	45
Bengali speaking Muslims	38	11	01	50
Scheduled Tribes	18	25	20	37

(Roy 2014: 121)

III. Immigration and Hindu Radical Parties:

Since the late 1980s the Bharatiya Janata Party was seen vocal in immigration issue and criticised the Indian National Congress government as 'pandering' to Muslims. In 1980s the BJP and associated Hindu nationalist organizations such as Viswa Hindu Parishad (VHP) and the Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) repeatedly drew attention to the cross border movements of Bangladeshis to India. In response to the statement of former Union Home Minister Indrajit Gupta on 6 May 1997 that there were 10 million undocumented immigrants, largely from Bangladesh, residing India,¹⁴ Uma Bharati, a member of Sangh Parivar, told the house that the Indian government had failed to take effective steps to check the entry of Bangladeshi citizens.¹⁵ In fact, the BJP actually brings the security and threat aspect of illegal migration into limelight in India or in Assam. BJP and other Hindu radical parties condemned the Congress and parties originated from immigrants Muslims for patronising illegal Muslim migrants from Bangladesh for winning elections. In fact, the BJP has been trying to construct a base in Assam prior to the Assembly poll in 1991. The BJP leadership knows it well that the politics of Assam has been revolving around the foreigners issue since 1970s and so they made it as their motto to gain support in Assam. Though the BJP did not get a single seat in the Assembly election held in 1985, it became successful to win 10 seats by contesting in 48 out of 126 seats in 1991 with 16.68 percent of vote sharing.¹⁶ In 1996, the BJP won only four seats out of 117 seats contested. They did not get a single seat in the Brahmaputra valley.¹⁷ In 1996, BJP won only two Lok Sabha seats out of 14 seats in Assam. In the political discourse, the BJP identified the Bengali Muslim immigrants as threat and accused the Congress party as their protector. So, the BJP emphatically promised to free Assam from illegal migration. However, as propagator of *Hindutavadi* ideology, the BJP leadership are comparatively soft towards the Hindu illegal migrants (consider them as refugees and stateless people). At this time the AGP had also lost support among the Assamese masses and people expressed suspicion regarding strong policy initiative by the Congress against illegal migrants in Assam. It led to the belief that BJP was the only party capable of dealing with the illegal migrants in Assam. Since then 'illegal Bangladeshi migrants' issue has gain wide

circulation in electoral politics of the Hindu nationalists. In fact, the BJP and other Hindu nationalist party nationalized the issue of illegal migration from Bangladesh and prepare the ground for modified policy against so-called 'infiltrators' and 'stateless people.' In other words, the BJP mobilized 'vote bank' politics that sought to transform all Hindu voters into one gigantic 'vote bank' for *Hindutva* rule (Shamshad 2017:179). Their sympathy to the Hindu refugees proved once again when they passed Citizenship (Amendment) Act, 2019 to give citizenship rights all those refugees who entered India before December 31, 2014.

6. Conclusion and Suggestion:

The problem of immigration in Assam is still remaining unsolved as earlier due to law makers and politicians' apathy to solved the issue. They have vested interest and would like to alive the problem for their sinister motives of winning election. The mindset of the politicians must be changed and they should first think about security of country than political career and party interest.

The problem of immigration is related with detection, dispersal and deportation. It cannot be solved only by a state or central government alone. It is possible through the joint efforts of both the Central and State Governments with cooperation of the people. A sincere and honest effort is required on the part of Governments to tackle the problem effectively.

Immigration is not the problem of Assam or West Bengal alone, it is a national problem. So, the state having high concentration of immigrants may be relieved by distribution of immigrants among the states depending upon the situation. A large scale deportation of foreigners would produce not only country wide reaction, but international complications. There is hardly any solution at present other than co-existence with those legalised citizens under the Assam Accord. The protection of Indian citizens irrespective of religion and linguistic differences should be the only objective of the detection and deportation. So there could be any doubt of discrimination and harassment of the minorities based on religion and language. For the protection of genuine citizens of India, the newly regularised citizens should come forward to free the country from fresh illegal migrants. □

Notes:

- ¹ Under the Line System lands were divided into three categories- i. Open to migrants, ii. Close to migrants, and iii. where a line was drawn only where they could settle one side of it.
- ² Lebensraum-Dictionary Defection: Vocabulary.com <http://www.vocabulary.com/dictionary/lebensraum>. Retrived December 18, 2017.
- ³ Vide Dhirendra Nath Bezbaruah, "Illegal Migration from Bangladesh," in *Illegal Migration from Bangladesh*, ed. B.B. Kumar (New Delhi: Concept Publishing, 2006), 51.
- ⁴ Vide Abdul Momin, "Lebensraum for Bangladeshis," *The Holiday*, November 22, 1991.
- ⁵ Also see Sibopada De, *Illegal Migrants and the North-East*, (New Delhi: Anamika Publishers, 2005), 45.
- ⁶ Editorial, "Unending Influx," *The Statesman*, January 19, 1979.
- ⁷ Nehru to Bordoloi, 18th May 1949, cited in N.K. Barooah, *Gopinath Bordoloi*, Guwahati, 1990, p.31.
- ⁸ Ibid. Bordoloi to Nehru, New Delhi, 29th May, 1949. Sardar Patel was also furious against Bishnuram Medhi, Assam Revenue Minister, when the latter planned allocation of surplus lands in violation of Centre's directives, 50:50 between the local landless and refugees. Defending Medhi Sardar Patel was told by Bordoloi that the Revenue Minister had acted strictly in conformity with Land Acquisition and Requisition Acts passed prior to the question of allotment of land to the refugees. *Sardar Vallabhbhai Patel Correspondence, IX*, 207-209, 211.
- ⁹ Gupta, *Youthful Take Over*, India Today, 15 January 1986, 36f.
- ¹⁰ Menon, *Failed Accord*, India Today, 31 October 1987.
- ¹¹ *The Sentinel*, 6 August 1994.
- ¹² Sarbananda Sonowal v. Union of India. WP(C) 131, 2000 (The Supreme Court of India July 12, 2005). SCC Online Web Edition: <https://www.sconline.com> Accessed March 3, 2017, Para 8:18.
- ¹³ Summary of the Tripartite Meeting held on May 05, 2005.
- ¹⁴ Times of India, 7 May 1997.
- ¹⁵ "Ten million foreign nationals staying in India." *The Hindu*, May 7, 1997.

- ¹⁶ BJP won the assembly seats of Ratabari (SC), Ptharkandi, Karimganj (North), Karimganj (South), Hailakandi, Silchar, Sonai, Dholai (SC), Katigora (all are in Barak Valley) and Dhubri. However, the BJP failed to win a single seat in Assam where ethnic Assamese are majority. Statistical Report on General Election, 1991 to the Legislative Assembly of Assam, (New Delhi: Election Commission of India).
- ¹⁷ In 1996, BJP won the Assembly seats of Ratabari, Patharkandi, Silchar and Katigara. Vide Statistical Report on General Election, 1996 to the Legislative Assembly of Assam, (New Delhi: Election Commission of India).

References:

1. Bhuyan, A.C. and Sibopada De (ed.). *Political History of Assam*, Vol. III. Guwahati: Publication Board of Assam, 1999. Print.
2. Barpuzari, H.K. *North East India: Problems and Prospects*. Guwahati & Delhi: Spectrum Publications, 1998. Print.
3. Bhattacharjee, M. and Goswami, S. *Assam Agonies and Grievances*. New Delhi: National Publishing House, 1985. Print.
4. Chhabra, K.M.L. *Assam Challenge*. New Delhi: Konark Publishers, 1992. Print.
5. Bhattacharya, H. K. *The Silent Invasion: Assam versus Infiltration*. Guwahati and Delhi: Spectrum Publications, 2001. Print.
6. Das, P. *Illegal Migration from Bangladesh: Deportation, Border Fences and Work Permits*. IDSA Monograph Series, No.56, December, 2016. (Pdf). URL: <https://idsa.in/monograph/illegal-migration-form-bangladesh-pdas>. Retrieved July 20, 2020.
7. Dass, S. K. "Immigration and Demographic Transformation of Assam 1891-1981." *Economic and Political Weekly*, vol. 15, no. 19, May 10, 1980, pp. 850-859.
8. Dasgupta, A. "Political Myth- Making in Postcolonial Assam." *Himal South Asian*. vol. 13, no.8, August, 2000, pp.14-23.
9. De, S. *Illegal Migrants and the North-East*. New Delhi: Anamika Publishers, 2005. Print.
10. Deka, H. "Infiltration of Bangladesh Nationals into India", in *Quite Invasion from the Invisible Front: Crisis of Identity of Assam and her Pristine People*. Edited by Ajit Kumar Neog. Guwahati: Bani Mandir, 2011. Print.

11. Guha, A. "Little Nationalism Turned Chauvinist: Assam's Anti-Foreigner Upsurge 1979-80." *Economic and Political Weekly*. vol. 15, no. 41 & 43, October, 1980.
12. Hazarika, S. *Rites of Passage*. New Delhi: Penguin Books, 2000. Print.
13. Hugo, G.J. "Labour Export from Indonesia: An Overview." *ASEAN Economic Bulletin*. vol. 12, 1995, pp. 261-287.
14. Massey, D.S. "International Migration at the Dawn of the Twenty-First Century: The Role of the State." *Population and Development Review*. vol. 25, no. 2, January 1999, pp. 303-322. URL: <http://jstor.org/stable/172427>. Retrieved November 05, 2014.
15. Nandy, C. *Illegal Immigration from Bangladesh to India: The Emerging Conflicts*. Brandeis University: Slifka Program in Inter-Communal Coexistence, 2005. Print.
16. Prakash, V. *Encyclopaedia of North East. Vol. II*. New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors, 2007. Print.
17. Roy, A. *Mapping Citizenship in India*. New Delhi: Oxford University Press. 2010. Print.
18. Samadar, R. *The Marginal Nation: Trans border Migration from Bangladesh to West Bengal*. New Delhi: Sage Publications, 1999. Print.
19. Shamshad, R. *Bangladeshi Migrants in India: Foreigners, Refugees or Infiltrators?* New Delhi: Oxford University Press, 2017. Print.
20. Singh, B. (1984) *Politics of Alienation in Assam*. New Delhi: Ajanta Publications, 1984. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-416-424

Nature of 'Nature' and Ecofeminism- an overture

Dr. Kamaleswar Kalita

Department of Geography, Tinsukia College, Assam, India

E-mail:kamalesbkalita@rediffmail.com

Abstract

Nature always provides bounty for our living and wellbeing to us. From the beginning, humanity has been chiefly depended upon nature for their survival and upbringing. Owing to the unprecedented population growth, unwise use non-renewable resources, speedy advancement of science, technology and ultra-modern living chic, etc., the natural environment across the globe is decrementing its quality day by day, particularly in last 60 years. As a result, erratic behaviour of nature has been seen more in the recent decades in different parts of the world. It is the fact that without a balanced natural environment, no lives would be survived comfortably in the planet earth. Hence, the concern of protection and conservation of the natural environment has come up. In this regards women are more

advanced than men. They are also closer to nature. Since the initiation of Ecofeminism in 1974, ecofeminists viz. Rachel Carson, Mei Na, Vandana Shiva, Afrida Akhter, Wangari Muta Maathai, Maria Cherkasova and many others have tried to advocate and protect the nature particularly for the sake of humanity. In the present study highlights the state of nature and ecofeminism, the relationship between nature and women and also the role of women in nature conservation and protection.

Keywords: Nature, Ecofeminism, Women, Oppression, Conservation

Introduction

God creates human beings to see, touch, feel and realize His creation. He made heavens, earth, day and night, and all the biotic and abiotic on our planet for a purpose. But probably His best creation is the human beings. We are the greatest achievements of our Creator's. He creates us not only to experience the nature but also protect and uphold it too. Hence, we have a purpose to live in. Our existence does not end with *death*, and the ultimate destiny is not to rule the universe also. Our *mother earth* is the home of millions and millions of lives and we all are cordially and interdependently living here in the past hundreds and thousands of years. Human civilization begins with the interaction with nature in physical, intellectual and ethical way. Today in the world of design scientists, academia, politicians, businessmen, etc. are becoming aware of the critical importance of nature and also recognizing the value of the environment, biodiversity and biosphere. Hence, the importance of nature is increasing for us day by day.

Objectives

- i) To understand the state of *nature* and *ecofeminism*.
- ii) To highlights the relationship between women and nature.
- iii) To know the role of women in conservation of nature in context of ecofeminism.

Methodology

The study is mostly based on the secondary sources data. The data were collected from the books, documents and reports from the

government, private offices and agencies. However, personal interviews were also conducted to know the perception of women on the environment and their relation to it. The open-source e-resources have also been used for this purpose. Finally, data on various aspects are discussed to find out the answer of objectives of the study.

Observations and Discussion

Nature is closely associated with the ethics. Although the ethical question is the prime concern of philosophical and theological traditions throughout history, but the investigations into ethics and the relationship between nature and humanity become more complex in the modern era due to the advancement of science and technology. Indian society is also primarily based on ethics, culture and religion. Our culture and traditions are known for the nature's protection and promotion. Ahimsa (non-violence) and worship of nature are the philosophical roots of our society. Our tradition and sages teach us how to love and respect the *mother nature*. All living beings and non-living substances are the different forms of Atman (the Soul), which is limitless. *Ekam Sat Vipra Bahudha Vadanti* i.e. Truth is one; sages call it by various names, the Rig Veda (Doniger, 2005). A problem of nature means the problem of all, because it not only destroys our glorious past, damages the quality of environment but also create much havoc in the progress and development. Indeed, the environmental problems are very complex and diverse. However, it's also somehow similar according to its nature, scale and space.

Problems of nature or environmental problems are crisis of the human spirit, which has become infected with too much material acquisitiveness. The relationship among spirit, matter and space is very essential for balance development of a society. Therefore, we should again rethink our kinship with nature, which tell us the invaluable worth of it. Problems of nature have not only technical solution but ethical also. The negative action of human beings i.e. *ku-karma* may often be changed the natural or environmental ethics. However, by acquiring fundamental changes in human attitudes and consciousness, it is also possible for us to create a milieu in the direction of simple living with non-material desires. The question of thinned nature today is not merely one of the pollutions and other negative human activities but changing our attitude too. Today, the varied constructional activities and

industrialization have made more and more negative and uncontrolled impact on the natural world. Besides, the unprecedented growths of automobiles, population explosion and huge consumption of fossil fuels have been reducing the quality of environment day by day to a great extent. Marked changes have taken place in the various parts of the world on various aspects of the renewable and non-renewable resources. Generally, it is observed that negative impact on nature is faster in the developing countries and more it seen in the urban environment. The major burning issues related to nature being discussed in the present-day world are pollution, degradation and depletion of forest land, loss of biodiversity, global warming, acid rain, forest fire, coastal flooding, desertification, ozone depletion, soil loss, toxic waste, nuclear waste, accidents and diseases, etc. Nevertheless, the world is now going through a big crisis called Covid-19. Covid-19 spreads from the Wuhan City in China. It was reported by the WHO on 11st March, 2020 as pandemic. Covid-19 began as a viral pneumonia in China in late 2019. By March 2020, it has reach pandemic proportions as it is being transmitted rapidly throughout most of the world (Brown and Horesh, 2020). Millions of people have been infected by this virus and also more than 5 lakhs people have already lost their lives due to this virus. Scientist and academia urges that it is a zoonotic single standard RNA virus which spreads from the wet market of Wuhan. It is to be noted that the Southeast Asia is a hub of illicit wildlife trade; hence, it may be tacit that this virus spreads from the illicit wildlife markets in this region (Kalita and Gogoi 2020). However, in the third world and the developing countries with their millions of people are now facing the couple of problems related to nature, particularly in the urban areas. The habitats and their environment of most of the towns, cities and metropolis have been changing and deteriorating rapidly during the last few decades. Overcrowding, dumping of solid waste, pollution, climate change, forest degradation, flow of untreated sewage, growth of slum areas around big cities, different kinds of diseases and lack of civic amenities are some of the sickening aspects of most of the urban areas around the globe. The scene of Indian cities and towns has also same as above. Besides, the unprecedented growth of automobiles, industries and factories have not been only polluting the sound and air but also adversely affecting the health-hygiene and well-being of the individual and communities of human beings and biodiversity. It has also caused the pathological, physiological

and psychological disorder. Besides, the increase of the carbon-dioxide, sulphur-dioxide, nitrogen-oxide, carbon mono-dioxide, etc. in the atmosphere directly affects the biosphere. Even, it causes alternation in metabolism, reduction of photosynthesis and growth of plants in many places. Hence, the question of protection, conservation and management of nature is one's need of the hour. Most of the problems of nature are usual and predictable by-products of the modern science based technocratic civilization. Of course these may be solved by radical changes in public policy and individual attitudes to a certain extent. Nevertheless, both the spiritual and material solutions for the same are open for us. In fact, other species of the planet earth have intrinsic value argument including Homo-sapiens. This puts humans and wild bees on equal footing. Of course, the utilitarian argument advocates that other species have economic value to human. However, the conservation biologist thinks that we are in the midst of a mass extinction. Human only has the capacity to respond to the utilitarian argument. Famous ecologist E.C. Ellis observed that unchecked human exploitation of the natural world over the history of species as socio-cultural niche construction. But, human species can also go beyond its genetic programming, would in the ideal case weigh and balance its own rightful place in the vis-à-vis the inheriting right to exist of all other species. Such balance would implicitly recognize that human are part of nature, not separate from it. Only the utterly self-centered being would ask the question *why we should protect nature*. However, today the protection and promotion of nature is the prime concern of conscious people around the world. Both the men and women are equally responsible and accountable for the nature's care and protection. Indeed, some people urge that women are more close to nature. Ortner, 1974 urged that woman's physiological processes often restrict her social spheres of action, again putting her in place that is seen to be closer to nature than that of a man. They have always been caring nature and also upholding it. Women play an essential and active role in the management of natural resources, including soil, water, air, forests and energy (www.worldbank.org, 1991). It is to be noted that women are the first ones to notice environmental degradation in different parts of the world. Women spend vast amounts of time collecting and storing water, securing sources of fuel, food and fodder, and managing land- be it forest, wetlands or agricultural terrain (www.opentextbc.ca).

In the early 1970s a distinct interest and connection of women

with nature was sparked largely by a book of Ester Boserup entitled *Women Role in Economic Development*. From this splendid beginning the role, responsibility and accountability of women with nature have been seen assorted dimension in the past decades. In the past few decades, a number of women activists have been advocating and working for the nature conservation and protection around the globe. A few worth mentioned names in this arena are Mei Na (China), Vandana Shiva (India), Afrida Akhter (Bangladesh), Wangari Muta Maathai (Kenya), Maria Cherkasova (Russia) and Rachel Carson (America). Indeed Rachel Carson, a marine American Biologist by her the most famous book *Silent Spring* (1962) sowed the seeds of the modern ecological movement for the first time in the contemporary world. She has strongly advocated against the uses of DDT and other pesticides and insecticides in the agricultural fields and farmlands. Besides, she had also appealed to the public to speak and stand for the biodiversity and environment. In this way the *Ecofeminism* movement has been emerged in the 70s. The coined of the term *ecofeminism* by French feminist Françoise d' Eaubonne in 1974 was one of the valiant steps towards the above notion. Ecofeminism can be defined as a movement that sees a connection between the exploitation and degradation of the natural world and the subordination and oppression of women (Khanduja.G, 2017). Ecofeminism says that women are closer to nature than man are. This closeness, therefore, makes women nurturing and caring towards their environment. Ecofeminism encompasses a variety of views but has a focus of particular oppression and the social constructions related to women and environment. It is often perceived as environmentally –oriented women who are feminist but not simply a subset of feminism or ecology. The integration of the spiritual, social and political is the most appealing features of ecofeminism. The ecofeminism concept was further developed by Ynestra King in 1976 and gained momentum as an ideology in the late seventies. King observed that ecofeminism is the connection and wholeness of theory and practice it's see the devastation of mother earth and human beings by the corporate warriors as feminist concern. It is in many respects a meta-feminism. It is mentionable that a large number of women in the USA have noticed the melt down of *Three Miles Island* which has been prompted to assemble them in the first ecofeminism conference – *Women and Life on Earth: A Conference of Ecofeminism in the Eighties* at Amherst in

March 1980. Vandana Shiva of India is one of the leading ecofeminists has introduced the issue of women and environment for the first time in the world forum. She has mentioned that women are more close to nature than man (Ecofeminism, 1993). Shiva has also been credited for bringing the ecofeminism into public consciousness by her details studies of the *Chipko Movement*. The Chipko movement or Chipko Andolan began in 1973 in Uttarakhand to protect and defense the Himalayan forests. It can basically be called a women's movement for the collective mobilization of women for the cause of conserving forest. A few names of activists played an active role in this movement were Virushka Devi, Suraksha Devi, Gaura Devi and Bachni Devi, etc. It is to be noted that Sunderlal Bahuguna and Chandni Prasad Bhatt have successfully lead this movement. Again, Wangari Muta Maathai a renowned Kenyan socio-political and environmental activist and a Nobel Prize recipient set up a massive reforestation project *Green Belt Movement* in Kenya in 1976 to promote the idea of planting trees to conserve nature, by which they have created a positive image of women and their independences. Maathai also insisted to plant more than 20 million saplings in Kenya through this movement. It is observed that ecofeminism movements was popularized by strong women protest against the ecological destruction, oppressions, racism, violence against women and uses of nuclear weapons in front of the Pentagon, Washington D.C. and the Greenham Common Missile base in Berkshine, England in 1980 and 1981 respectively. Besthorn and McMillen (2002) noticed that ecofeminism was meant to describe how the human race could be saved by women initiating an ecological revolution, as way to counter the oppression of the women that is one and the same as the oppression and destruction of nature. The works of Jakob Bachofen, Lewis Morgan, Friedrich Engels and Otis Tufton Mason have also shown that the oppression of women was a product of history; the widespread notion that the patriarchal family was unchangeable and eternal, based on a law of nature, was nothing but a myth (Taylor 1999). Gaard (2015) rightly mentioned that made no mistake: women are indeed the ones most severely affected by climate change and natural disasters, but their vulnerability is not innate; rather it is a result of inequities produced through gendered social roles, discrimination and poverty. Besides, at the *First World Conference on Women* held at Mexican City in

1975 has strongly risen concerned about the depletion and degradation of forestry resources as people began realize that those resources were finite. Particularly, the dependence on nature and the environment for survival is common among the women of third-world countries. The relation between agriculture and women has also seen high in the African, Latin American, Caribbean and Southeast Asian countries. In the past decades the ecofeminists across the globe have been trying to establish the strong urges on the same in different forums viz.- The Rio Earth Summit (1992), The World Summit at the Sustainable Development(Johannesburg, 2002) etc. Maria Mies (Germany), Vandana Shiva (India), Ariel Salleh (Australia) and Gloria Goldstein (USA) are always trying to establish ecofeminism as a strong movement for protection and conservation of nature. Of course, there are other ecofeminists and ecological feminist philosophers who have documented empirical evidence linking feminism and the environment (Karen Warren 2002). It is to be noted that due the increase of women education in the most of the developing countries in the recent past has also increased the awareness about the conservation and protection of the environment among the women. It is also reveals from the present study that the perception of women on the environment has seen as conservationist and more positive in the recent past decades. Nonetheless, critics like Rosi Braidotti and Bina Agarwal have been criticizing ecofeminism in many aspects as ideological, social and political structures. It is observed that although the focal points of liberal, cultural, social, and socialist feminists may differ from each other but their short term objectives overlap and the common goal of all are to protect, restore the natural environment and quality of life of people and other living and nonliving beings of the planet earth.

From the above discourse it can be inferred that there is always a strong connection between nature conservation and women. They are also closer to nature as compared to men. They are always taking the proactive role in nature conservation, protection and promotion.

Conclusion

In short it may be said that the ecofeminism has to go miles before it prove as a strong movement for nature protection and conservation. As mentioned above both men and women i.e. human

beings are the best creation of our Creator. Therefore, we all should be acted as a responsible and accountable human being to safeguard our planet earth and humanity.□

References

- Besthorn, F.H and McMillen, D. P. “Families in Society” in *The Journal of Contemporary Human Services*. 2002, 83(3), Pp-221-232. Online. DOI: 10.1606/1044-3894.20.
- Boserup, E. *Women Role in Economic Development*. London: Routledge, 2015. Print.
- Carson, R. *Silent Spring* Boston: Houghton Mifflin Company, 1962. Print.
- Doniger,W. *The Rig Veda*. UK: Penguin Classics, 2005, Print.
- Gaard .G. *Ecofeminism and Climate Change*. Women’s Studies International Forums, 2015, Vol. 49, Pp. 20-33. Print.
- Horesh.D and Brown.D.Adam. “Traumatic Stress in the Age of Covid-19: A call to Close Critical Gaps and Adapt to New Realities, Psychological Trauma” in *Theory, Practice and Policy*. 2020, Vol-12(4), Pp. 331-335.Online.
- Kalita, K and Gogoi, M. “Covid-19 and Wildlife Trade in South East Asia” in *Purakala*. 2020. Vol. 31(53), Pp. 360-364. Print.
- Khanduja, G. “Prakriti and Shakti: an Ecofeminist Perspective” in *Jindal Journal of Public Policy*. 2017. Vol. 3(1), Pp. 105-114. Print.
- King, Y. *The Ecology of Feminism and Feminism in Ecology*, London: Green Print, 1989. Print.
- Ortner, Sherry B. “Is female to male as nature is to culture?” in M. Z. Rosaldo and L. Lamphere (eds), *Woman, Culture, and Society*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1974. Pp. 68-87. Print.
- Shiva, B and Miles M. *Ecofeminism*. Canada: Fernwood Publications, 1993. Print.
- Taylor A. “Feminism, Social Science, and the Meaning of Modernity: The Debate on the Origin of the Family in Europe and the United States 1860-1914” in *The American Historical Review*. 1999. Vol-4, Pp.1085-1113. Print.
- Warren, K. “Ecofeminism” in *Ethics and the Environment*. Indiana University Press, 2002. Vol. 7(2), Pp. 12-26. Print.
- www.greenbeltmovement.org
- www.worldbank.org
- www.opentextbc.ca

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-425-439

**Patriarchy, Female Foeticide and
Subordination of Women : A
Sociological Study**

Dr Rinku Borah

Assistant Professor, Dept. of Sociology, NEF College, Guwahati,

Mail: borah.rinku2@gmail.com

Abstract

In a patriarchal society, men are always in controlling position that keeps women in dominated and subordinated position. It is mostly responsible for the problem of female foeticide in India. Female Foeticide is a major problem of several countries including India. The phenomenon of destroying female child or abort the female child in the mother womb is the biggest challenge to India's growth and development today. This study is an attempt to know the factors of female foeticide in India along with its legal provisions. Findings of the study reveal that though legal provisions are made to tackle this problem, it is increasing

in alarming proportion.

Key Words: Patriarchy, Gender, Female Foeticide, Abortion, Medical Ethics

Introduction:

Patriarchy is an authoritative male dominated system which is both oppressive and discriminatory. It is oppressive in social, political, economic, and cultural environments of a society and is discriminatory in its control to access power, management of resources, and manipulation of public and private power structures. It is the prime impediment to women's advancement and development. In a patriarchal society, men are always in controlling position that keeps women in dominated and subordinated position. Patriarchy is mostly responsible for the problem of female foeticide in India.

Foeticide is the unlawful expulsion of foetus or killing of foetus. When a foetus is killed only because of female it is called female foeticide. Female Foeticide is a major problem of several countries including India. The phenomenon of destroying female child or abort the female child in the mother womb is the biggest challenge to India's growth and development today. In a patriarchal society, female foeticide is the brutal and destructive manifestation of the anti-female bias. It is the act of aborting a foetus when it is female and it is generally held because of the negligence of the Female Child.

In ancient days, until the baby was delivered it was impossible to determine the sex of the baby in the mother's womb. But with the new technological improvement in the field of medicine, some new techniques were used for preventing the genetic, chromosomal disorders of the child in the mother womb. Even in the early stages of pregnancy by using some modern techniques and machinery it became possible to ascertain the sex of the child in the mother's womb. The technique used to diagnose the condition, and sex of the foetus is called 'Amniocentesis'. Actually these modern techniques and machinery are used to test the amniotic fluids, blood or any tissue of a pregnant woman through which any genetic or metabolic disorders can be found out in the womb. But instead of using these techniques in the medical treatments, now a day the medical

practice started using them in context of determining the sex of the child in the mother's womb. After knowing that the foetus was female, some parents prefer to miscarry deliberately to prevent the birth of a female child. Among third countries, India became infamous for the high rate of foeticide and infanticide. But it is important to note that no moral and ethical principle supports such a procedure for gender identification. We know that Indian society is a patriarchal society where males are considered a supreme authority in the family. They are considered a bread earner of the family. So many families always prefer male child to female child because of some socio-economic factors such as – the son being responsible for carrying forward their family name, they are responsible in contributing to their family income, considered as a support to their parents during their old age and the religious considerations that enjoin a son to did the pyre of dead father or mother. In Hinduism the birth of a son is regarded as essential. But on the other hand in context of female child parents feel that they have to spend large amount of money at the time of her marriage. Though the female child is educated and employed, parents think when educated and employed gives her income to her in laws once married off. Hence female child is considered burdensome for some people. Because of the negative perception of some individual towards female child, abortion of female foetus is common in a society.

Objectives of the study:

The objectives of study are:

- i) To study the scenario of female foeticide in India
- ii) To find out the factors of female foeticide in India
- iii) To know the legal provisions related to female foeticide in India

Methodology of the study:

This study is based on secondary data. For collection of secondary data, researcher used books, journals, governments' records, census reports etc.

Patriarchy and Female Foeticide:

Patriarchy is about domination of male member in both public

and private sphere. It is emerged with an in-built preference for male children. But in due course of time and with the development of society and spread of education, the preference has come down considerably in most of the developed countries. However, in context of India preference for male children still going on. As a result, female foeticide took place in some part of the country.

Ramesh Chandra discussed about the two evil practices in India viz. female foeticide and female infanticide and viewed that this practices are prevalent mainly due to the strong preference for son. A misuse of the modern technique of Amniocentesis for sex determination is an another important factor behind this problem.

In context of India, the decline in child sex ratio is becoming an alarming proportion in certain districts of Punjab, Haryana, Himachal Pradesh etc. In this context, the social cultural bias against the girl child is another contributing factor. In context of India, it is observed that in context of family planning son preference very common. Menon (2004) viewed that the right to abortion was not a feminist claim. When under the UN international pressure, the Indian federal government-granted abortion rights to women with the MTP Act (1971) only to reduce and even reverse the growth rate of the population it was not to free the female body. But, female body was used for demographic and political purposes. In the meantime, family planning became particularly intrusive under the government of Indira Gandhi (1970's). On that time, some kinds of financial compensation was given to men who voluntarily underwent a vasectomy. In contemporary society also, family planning policies promote the nuclear, modern family with one or two children.

In a patriarchal society like India, the value of male child and their importance ensures differential treatment of the girl child in comparison with the male child. Various societal practices reflect the high importance of the male child which has existed traditionally from the birth onwards. Here, a girl child may be decisively denied the right to life or her life chances may be reduced through cultural norms and regulations. Due to the advancement of technology, now sex pre-selection very easier where separation of XY chromosomes a distinct reality. Sex detection through method of amniocentesis and ultrasound are also now established practices.' Technology has provided us an

opportunity to observe the perception of people towards male and female child and it only reflects the male child preference.

Major causes of Female Foeticide:

The general assumption regarding female foeticide is that cost of dowry which has gone up over years and so daughter is considered as burden in the family. But, only to blame dowry for female foeticide will be unscientific. There are some other factors responsible for female foeticide.

Over Preference of Male child: In Indian society, sons are considered as most important part of the family. They are considered as the owner of family property. Even after ‘The Hindu Succession (Amendment) Act of 2005’, came into effect, even now property right of women is not acceptable to many people.

Another factor which leads to preference for male child is religious and ritual beliefs. In a patriarchal society in India, boys are considered more pure to perform some religious activities. The necessity of having son is more strengthened further when a son is required to perform the rite of lightening the funeral pyre of the father and observe the ancestral rites for father after his death. (Kapur 234)

Deteriorated status of Women: In a patriarchal society, women are discriminated in each and every walk of their life. Women are witness to historical oppression by men in all important areas of social life. Mira Shiva in her research study found that many women opted for female foeticide not because they were heartless but because they were genuinely concerned about the fate of girls who are being increasingly subjected to eve teasing, molestation and sexual harassment and after marriage, exposed to the risk of bride burning and dowry death, victims of unending demand for dowry from our emerging consumer society. This calls for a good look at gender issue in their entire ramification in our increasingly dysfunctional society. (Shiva 2002)

Again, study found that there are at least three pre-conditions for the spread of female foeticide:

- (i) Easy access to medical facilities, in particular, ultrasound and abortion facilities;
- (ii) Ability to pay the doctor and abortionist for the test and abortion; and

- (iii) A good network and availability of resources which indirectly as well as directly helpful in getting all assistance required in female foeticide. (Bose 85)

Female foeticide is identified as a serious issue in India in the 20th century. Since the beginning of the 20th century the sex ratio has altered consistently in favour of boys than girls. It is interesting to point out that the effect has been more pronounced in the states of Haryana, Delhi and Punjab. Private foetal sex determination clinics were also first established in these states and the selective abortion practice became popular from the late 1970s. The following table indicates sex ratio from 1901 to 2011 in India (females per 100 males)

Sex Ratio in India

Year	Sex ratio
1901	972
1911	964
1921	955
1931	950
1941	945
1951	946
1961	941
1971	930
1981	934
1991	929
2001	927
2011	940

Source: Census of India 2011

Again, as per the Census, 2011 the child sex ratio (0-6 years) has shown a decline from 927 females per thousand males in 2001 to 919 females per thousand males in 2011. State/UTs-wise details are given in table below:-

Child Sex Ratio in India (2001-2011)

S. No.	State/UTs	Child Sex Ratio (0-6)	
		2001	2011
	INDIA	927	919
1	JAMMU & KASHMIR	941	862
2	HIMACHAL PRADESH	896	909
3	PUNJAB	798	846
4	CHANDIGARH	845	880
5	UTTARAKHAND	908	890
6	HARYANA	819	834
7	NCT OF DELHI	868	871
8	RAJASTHAN	909	888
9	UTTAR PRADESH	916	902
10	BIHAR	942	935
11	SIKKIM	963	957
12	ARUNACHAL PRADESH	964	972
13	NAGALAND	964	943
14	MANIPUR	957	936
15	MIZORAM	964	970
16	TRIPURA	966	957
17	MEGHALAYA	973	970
18	ASSAM	965	962
19	WEST BENGAL	960	956
20	JHARKHAND	965	948
21	ODISHA	953	941
22	CHHATTISGARH	975	969
23	MADHYA PRADESH	932	918
24	GUJARAT	883	890
25	DAMAN & DIU	926	904
26	DADRA & NAGAR HAVELI	979	926
27	MAHARASHTRA	913	894
28	ANDHRA PRADESH	961	939
29	KARNATAKA	946	948
30	GOA	938	942
31	LAKSHADWEEP	959	911
32	KERALA	960	964
33	TAMIL NADU	942	943
34	PUDUCHERRY	967	967
35	A & N ISLANDS	957	968

Source: Census of India 2011.

It has been found that various cases of female foeticide also contribute towards declining the sex ratio (see table). If this practice continues, it may lead to several problems in society such as- social imbalance, sexual offences etc. Bose (2001) has examined the sex ratio among the children in the 0-6 age group from 1991-2001 and he examined the causes for decline of the sex ratio of the child population and here he mentioned that the pre-natal sex determination and female foeticide is a main cause of declining the sex ratio in the last two decades. Further it is observed that though the cases of foeticide are available in India however all cases are not reported that stands as stumbling block to focus on gender discrimination. The following table shows some reported cases of foeticide as crime against women in India (1996-2000):

Reported Cases of Female Foeticide

Crime head	Year 1996	Year 1997	Year 1998	Year 1999	Year 2000	% variation in 2000 of over 1999	% variation in 2000 of over 1996
Foeticide	39	57	62	61	91	49.2	133.3

(Calculated from NCRB data)

The above table focuses a significant numbers of crimes against women which is a curse on the right of women in India. Again, the historical legacy of declining sex ratio in India also represents the less number of female per male. In the beginning of 20th century, the overall sex ratio of colonial India was 972 women per 1000 male. It declined gradually in 1911, 1921, 1931 and 1941. During 1951 census, it improved by +1 point. During 1961, 1971, 1981 and 1991, it declined by -5, -11, -4, -7 points respectively and improved by +6 points and +7 points in census of 2001 and 2011. The trend is given below:

Trend in Sex Ratio in India, 1901 to 2011

Year	Overall Sex Ratio	Decadal Variation
1901	972	-
1911	964	-8
1921	955	-11
1931	950	-5
1941	945	-5
1951	946	+1
1961	941	-5
1971	930	-11
1981	934	-4
1991	927	-7
2001	933	+6
2011	940	+7

Source: Census Reports in India

Some scholars discussed the reasons of declining the rate of sex ratio and found that female foeticide is responsible for declining rate of sex ratio in India. Amartya Sen, in his article, 'Missing Women' has statistically proved that during last century, 100 Million women have been missing in South Asia due to 'discrimination leading to death' experienced by them from womb to tomb in their life cycle.

Sex Selective abortion and Female Foeticide:

The misuse of technology simply reinforces the secondary status given to Female Child in such a way that they are culled out even before they are born. Unfortunately the dangerous form of genetic engineering by selectively aborting the female child has been flourishing all over the country. The process of female foeticide began in the early 1990s when ultrasound techniques gained widespread use in India. Earlier doctors used amniocentesis test to determine the sex of the foetus within 14-18 weeks of the pregnancy. Now a day the sex of the foetus can be determine by more sophisticated machines within 13-14 weeks of the pregnancy by trans-vaginal sonography and within 14 to 16 weeks through abdominal ultrasound.

There was a tendency in traditional Indian society to produce children until a male child was born. After knowing that the foetus was female they prefer to abort the child. Initially the government of India supported the practice in order to control population growth. But due to excessive female infanticide in the northern and western states of India there were strong agitations, and protests were started by individuals to remove the evil of female foeticide. The state of Maharashtra became the first in India to ban pre-natal sex determination through the enactment of Maharashtra regulation of prenatal diagnostics techniques act. At the national level the Preconception and Prenatal Diagnostic Techniques (Prohibition of sex selection) Act was passed in 1994 which provides prohibition in sex selection, before or after conception. This act was modified in 2003 holding medical professionals legally responsible. Surgical termination of pregnancy (or abortion) is approved by law only in certain circumstances; for example, when the doctors decide that continuance of pregnancy can affect the health of mother or of unborn child. But some people misuse the techniques of surgical termination of pregnancy and use it to abort the female child. Female foeticide is reducing the number of girls drastically in some societies of our country. Female foeticide refers to the practice of destroying female foetus. Problem of foeticide has been cropping up seriously in our country. Foeticide is still a serious menace. Chandrakala (2005) explains that abortion act legitimised the medical termination of pregnancy on the grounds of risk to the life of physical or mental health of the mother or alternatively on the ground that, if the children were born, it would likely be seriously handicapped by physical or mental abnormality. But people are doing abortion because to avoid the birth of female babies. In India thousands of cases of female abortions occur every year. It is most unfortunate that even after entering the new millennium, preference for the male child remains a predominant socio-economic factor. Kahol (2003) explains that foeticide is the unlawful expulsion of foetus. It is also called “criminal abortion” or “causing miscarriage”. When used in the legal sense, it is abortion. The term “abortion” or “miscarriage” signifies the expulsion of foetus or ovum at an earlier period.

Medical ethics to curb female foeticide:

The Codes of Medical Ethics under the Medical Council Act, 1956 restrict sex determination test unless it is necessary for termination of pregnancy under the Medical Termination of Pregnancy Act, 1971. This code treats sex-determination test leading to female foeticide as professional misconduct by physician. (Clause 7.6) Involvement of Physician leads to criminal liability as well as professional misconduct, result of which striking off the name from the registrar apart from initially penance criminal action to debar wrongdoer from carrying out medical practice in future. (Chapter 8)

In addition, to stop female foeticide, Indian government has been introducing some legislative measures to save female child in the womb. At the national level Indian government passed “The preconception and prenatal Diagnosis techniques act” in 1994 which has various objectives, such as (i) Prohibition in sex selection before or after conception, (ii) Regulation of the use of techniques only for the specific purpose of detecting genetic abnormalities or disorders (iii) Permission to use such techniques only under certain conditions by the registered institutions (iv) to provide deterrent punishment to stop such inhuman acts of female foeticide etc.

It extends to the whole of India except the state of Jammu and Kashmir and it came into effect from 1st February, 1996. The Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulations and Prevention of Misuse) Act, 1994, and Amendment Act, 2002, came into force with effect from February 14, 2003. The Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulations and Prevention of Misuse) Act, 1994 now stands renamed as The Pre-Conception and Pre-Natal Diagnostic Techniques (Prohibition of Sex Selection) Act.”

No person, including the one who is conducting the procedure as per the law, will communicate the sex of the foetus to the pregnant woman or her relatives. The purpose is to prevent misuse of such techniques for sex determination that could eventually lead to elimination of the female foetus and thereby create a gender imbalanced society. Under the Act, a person who seeks help for sex selection can face at first conviction imprisonment up to three-years and be required to pay a fine of Rs. 50,000. The State Medical Council can suspend the

registration of the medical practitioner involved and at the stage of conviction can remove his/her name from the register of the council. Under the Act, pre-natal diagnostic techniques cannot be conducted unless the person conducting the test has explained all the known side and after effects to the pregnant woman. He must obtain her consent in writing in the language that she understands.

Details of the Act:

This Act was extensively amended during 2003. This Act of 1994, amended during 2003, stands with the following objectives:

- Prohibition of misuse of pre-natal diagnostic techniques for detection of the sex of the foetus leading to female foeticide.
- Prohibition of advertisements of pre-natal diagnostic techniques for the purpose of detection or determination of sex.
- Permission and regulation of pre-natal diagnostic techniques for the purpose of detection of specific genetic abnormalities or disorder.
- Permitting the use of such techniques only under certain conditions by registered institutions.
- Punishment for violation of the provisions of the laws. Formerly the Act was known as Pre-Natal Diagnostic Techniques (Prohibition of Sex Selection) Act, 1994, which stood amended in 2003 as Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulations and Prevention of Misuse) Act.

According to the section 3A of the pre-conception and pre-natal Diagnosis techniques act 1994, no person including a specialist or a team of specialists in the field of infertility shall conduct or cause to be conducted or aid in conducting by himself, or by any other person, sex selection on a woman or a man or on both or on any tissue, embryo, conceptus, fluids or gametes derived from either or both of them. (Myneni 189) Section 3 of this act prohibits every Genetic Counselling Centre, laboratory or clinic unless registered under this act to conduct or associate with any activities which are related with Pre-natal diagnosis techniques. It again prohibits them to employ or take any services of any person (whether it is on honorary basis or on payment), who does not possess the prescribed qualification. Section 3B of this act has

been recently inserted by the amendment act of 2002 which makes certain prohibition on sale of ultrasound machine or imaging machine, or scanner or any other equipment which are capable of detecting sex of foetus to any Genetic counselling centre, Genetic laboratory, genetic clinic, or any other person who are not registered under this act. Section 4 of this act regulates the conducting of pre-natal diagnosis techniques and mentions some circumstances under which Pre-natal diagnosis techniques can be conducted. These techniques can be conducted only for the purpose of detection of abnormalities, such as chromosomal abnormalities, genetic metabolic diseases, sex linked genetic disease etc. as may be specified by the central supervisory board. Section 5 made some prohibitions in communicating the sex of foetus. Section 5(1) imposes an obligation that without the consent of pregnant women nobody can conduct the pre-natal diagnosis procedure. Section 6 made prohibition in sex selection. Section 22 made prohibition in advertisement relating to preconception and pre-natal determination of sex and also provides punishment for those who break the law. According to this act any person who contravenes the provisions of sub-section (1) or sub-section (2) shall be punishable with imprisonment for a term which may extend to three years and with fine which may extend to ten thousand rupees.(Myneni 191)

Offences and penalties: According to sec. 23(1) any medical Gynaecologist, Gene cist, registered medical practitioner or any person who owns a Genetic counselling centre, a genetic laboratory or is employed in such a centre contravenes any of the provision of this act or rules made under this act shall be punished with imprisonment for a term which may extend to three years and with a fine which may extend to 10 thousand rupees and on any subsequent conviction, with imprisonment which may extend to five years and with fine which may extend to fifty thousand rupees. Sec. 23(2) provides for suspension of registration of such medical practitioner if the charges are framed by the court and till the case is disposed of, and on conviction for removal his name from the registrar of the council for a period of five years for the first offence and permanently for the subsequent offence. According to sec.23 (3) any person who seeks the aid of any Genetic counselling centre, Genetic clinic etc or any other person for sex selection or for conducting pre-natal diagnosis techniques on any pregnant women for

the purposes other than those specified in section 4, he shall be punishable with imprisonment for a term which may extend to three years and with fine which may extend to fifty thousand rupees for the first offence and for any subsequent offence with imprisonment which may extend to five years and with fine which may extend to one Lakh.

Apart from these acts judicial response to female foeticide also takes fruitful measure to stop this kind of noxious form of gender discrimination. Supreme Court of India provides different measures to eradicate the problem of female foeticide. It passed a strict order asking the central and state governments to implement PNDT act 1994. It also directed the legislature to amend the act to overcome the loopholes. Because of the orders passed by the Supreme Court of India, the Indian medical association issued a warning to its members to cease from using sex determination and resorting to female foeticide. Again on December 11, 2001 Supreme Court called health secretaries of 11 states to alert them against female foeticide and take stern action against it. Since clinics using sonography techniques must get registration under the provisions of the PNDT act, a notice was issued to facilitate the government to make records of registered and non-registered clinics. It also asked to furnish a report regarding the constitution of district advisory committee. Supreme Court again directed state governments to crack down the clinics which determined illegally the sex of foetus on January 29, 2002. But it is very unfortunate that despite the different provisions of PNDT acts and various efforts made by Supreme Court of India, female foeticide is also appreciated and practised by a section of people in male dominated society as a form of gender discrimination in India.

Ending Remarks:

From the above discussion, it has been found that due to patriarchal values, in India the cases of female foeticide are increasing day by day. Though, some of the cases of female foeticide are unreported till date, but the declining sex ratio reveals the fact. Over preference of male child, deteriorated status of women are considered as significant factors of female foeticide in India. Because of the negative perception of some individual towards female child abortion of female foetus is common in a society. To tackle this problem, we should first change the perception of people towards women as

oppressed majority. Government should strictly implement the law from the grass root level.□

References:

- Abeda, S. Patriarchy and Women's Subordination: A Theoretical Analysis. *The Arts Faculty Journal*. July 2010-June 2011.
- Batra, M. *Women And Law*. New Delhi: Pioneer Books, 2001.
- Bose, A. *Female Foeticide: A Civilization Collapse*. In Patel, T. (ed). Sex-selective abortion in India: Gender, society and new reproductive technologies. New Delhi: Sage Publications, 2007. Pp 85.
- Chapter 8 of the Indian Medical Council (Professional Conduct, Etiquette, and Ethics) Regulation 2002.
- Clause 7.6 of the Indian Medical Council (Professional Conduct, Etiquette, and Ethics) Regulation 2002.
- Davis, K. *Gender and Women's Studies*. New Delhi: Sage publication, 2009.
- Evans, M. *Gender and Social Theory*. New Delhi: Rawat publications, 2003.
- Ghose, S. K. *Women in Changing Society*. Patna: Asish Publishing House, 1984.
- Jain, S. & Singal S. *The Gender Revolution: A study of Educated Women*. New Delhi: Radha Publications, 1999.
- Kapur R. *Born to Live in, sex selective abortion in India*. In Patel, T. (ed). Sex-selective abortion in India: Gender, society and new reproductive technologies. New Delhi: Sage Publications, 2007. Pp 234.
- Misra, G & Chandiramani, R. *Sexuality, Gender and Rights*. New Delhi: Sage Publications, 2005.
- Richardson, D and Robinson, v. (eds.). *Introducing Women's Studies*. London: Macmillan, 1987.
- Myneni S.R. (2nd edition). *Women and Law*. Hyderabad: Asia law house, 2008.
- Menon N. *Recovering Subversion. Feminist Politics Beyond the Law*, New Delhi: Permanent Black, 2004.
- Patel, T. (ed). *Sex-selective abortion in India: Gender, society and new reproductive technologies*. New Delhi: Sage Publications, 2007.
- Wharton, A.S. *Sociology of gender*. U.K: Blackwell, 2005.
- Walby, S. *Theorizing Patriarchy*. USA: Blackwell Publishers, 1990.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-440-453

Patriarchy and women's position in socio-cultural and education system in Assam: A comparative historical study of three Women Autobiographies

Parishmita Hazarika

*Research Scholar, Department of History, Gauhati University,
Guvahati-781014, Assam, Email: parihistory14@gmail.com*

Dr. Kamal Nayan Patowary

Associate Professor, Department of History, Barama College, Baksa, Assam

Abstract

Women autobiographies are the best medium to restore women's history by imparting women's involvement and the moments of plight and the surroundings that framed for women. In Assam, patriarchy was the grounded entity and labelled female folk as subordinate citizens bounded to their household chores and nurturing activities. 'Eri Oha Dinbur', 'Biswax Aru Xongxoyor Majedi' and 'Jivon Jivon bor Anupom' are

taken as informants. 'Eri Oba Dinbur' is representing the colonial outlook and rest two represent the later women's history of Assam. The breach reality of patriarchy, changing social attitude and women's hold is in the focus of this study.

Keywords: patriarchy, women's rights, women's history, autobiography, Assam

Introduction

Assam is a land of diversity and tolerance. In social dogma, women were promoted with higher admiration but there is a big hollow between promotions and reality. Social customs restrained women from engaging in the mediums of expressions and eventually women find expressions through their writings. Accordingly, autobiographical writings justify the revelation of innermost thoughts. In general, a woman carries her surroundings with her and observations through her eyes are the best explanation of women's condition.

Indian social system is based on patriarchy and gender inequality is the inherent social stigma. From the days of *Manu*, his code of conduct devalues women and negotiates them as an appendage of men. These discriminations against women hindered their existence and some of them even embraced that injustice as their fate. Gerda Lerner rightly observes that, "*the striking fact about the historiography of women is the general neglect of the subject by a historian. As long as historians held to the traditional view that only the transmission and exercise of power were worthy of their interest, women were of necessity ignored.*" (Lerner, 1969: 53)

Masculine norms and traditions are inherited with suppressive authority towards women. The whole life of women was with the barriers on their feet and those dark aspects of our society are celebrated by our people as heritage. Here I have chosen three women autobiographies from Assam, 'Eri Oba Dinbur'(The Bygone Days) by Nalinibala Devi(1898-1977), 'Biswax Aru Xongxoyor Majedi' (Amidst trust and terror) by Nirupama Bargohain (1932-) and 'Jiwon Jiwon bor Anupom' (Life is beautiful) by Nirmalprobha Bordoloi(1933-2004) to study the condition of Assamese women. They were highly recognized literary figures of Assam. "*Assamese women writers of the colonial period, despite the hurdles of proper education and social subordination in a patriarchal system, have made a considerable and important contribution to Indian literature.*"

(Deka, 2013: 20) Here 'Eri Oha Dinbur' is giving the prototypical sources and 'Bismax Aru Xongxoyor Majedi' and 'Jiwon Jiwon bor Anupom' are explaining the women's condition in independent India's Assam. "Nalinibala Devi's autobiography, 'Eri Oha Dinbur' (1976) appears to be the only Assamese woman's autobiography of the colonial period." (Deka, 2013: 26) These are the women's histories itself. "Women's autobiographies are a rich and important source for the reconstruction, retrieving and reinterpretation of women's history." (Deka, 2013: 26) This study is taking two basic parameters of women's rights, i.e. socio-cultural and educational rights. This study is on the women's rights maintained by society, which is described by the sources themselves. "The history of women is not linear, nor does it have a well organised structure. It is, in fact, an integral, though invisible, part of the saga of the civilisation. Its threads are closely interwoven with those of culture, society, state and above all with the lives of the people. Untangling the threads through multiple layers of traditions is a fascinating enterprise." (Desai, 2001: 1)

Objective

In this study, we are discussing about the involvement of women, which are hidden from the way of history. Although this paper is not trying to create an entire picture of women's position rather than attempts to see the women's narration to the women's position. This study is attempting to maintain the equilibrium of women oppression through ages with changing forms and forces. Studying women's life writing and deriving their psyche is another objective of this paper. This is a partial quest of women's history of that period where these women were sprouted intellectually. Attempts will also be made to highlight the patriarchal impression. Patriarchy is the base of our society, and this study attempts to emphasize women's negotiation with the patriarchal hierarchy of Assamese society.

Methodology

This is a holistic way of study and Biographical Research Methodology is applied. The main essence of this study is Women's history, which is a newly embraced methodology in subject history. Recounting women's steps is the prior focus in this methodology. This study is deliberate on autobiographies of women as primary source where contemporary secondary statements are also in focus.

Education

“While some of the legal power of patriarchy was whittled away, the control of men over women in society was evident in education, work and politics. The long struggle of women for entrance into schools and colleges was heartbreakingly slow.” (Guha, 2007: 50) *Nalinibala Devi* was born in 1898. During her childhood time, her father and her uncle went for studies by leaving the family at home. Devi mentions how patriarchal beliefs wrecked women’s rights and they were treated like a burden. *“I was very happy when father told me about sending me to Kolkata for studies. But that dream was shattered with the news of the groom for my marriage.”* (Devi, 1994: 44) In that tender age, girls became mothers and many of them lost their life because of physical and mental immaturity. Society did not recognize women’s liberty. *Nalinibala Devi* and her sister were fortunate as they had home tutors. Her father appointed home tutor to educate her daughter in law also. Devi’s grandmother was literate and was taught by a family priest. Annual Report on the Progress of Education in Assam (1904-1905) states that, *“by 1909-1910, the number of schools for girls increased to 4,231 with an enrolment of 92,404. While in 1914-1915, we had 376 schools for girls with an enrolment of 13,026 girls.”*(Annual report, 1904-1905)

In Guwahati (Panbazar), one Bengali upper primary girl’s school was running, during that time, where couple of Assamese speaking girls were studying. *Nalinibala Devi* started a girl’s school in 1919 in their old bungalow with the help of her uncle. But when a minimum fee was imposed, guardians stopped to send girls to school and finally the school got closed. The condition of higher education was even worse. There was only one girl in the earlier days (1941) of Cotton College. That was Sujata Ray, daughter of Prafulla Ray, who was a professor of Cotton College. In the later years, three new girl students, *Usha Bhattacharya*, *Lili Baruah*, and *Devabala Baruah* got admission. The situation was roughly the same during the post-independence era. Upper caste people were still in the grasp of dark practices.

Patriarchal lineage gives society a strict direction. Marrying at an early age was common in the families of the upper caste of Assamese society. Girls had to marry before having puberty. *Nirmalprobbha Bordoloi* and her sister were also the victims of this social mortification. *“Livelihoods for girls regarding food and clothing should be from either father and*

brother or husband and son. As women's education was limited at that time, this system was prevalent". (Bordoloi, 2005: 48) Bordoloi's own life was full of tussle yet she recovered for her father's encouragement. For his continuous support, she could continue her education even after giving birth to a girl child in her sixth standard. But from 1945 onwards, things started changing slowly; the number of child marriages was slowly reduced. For women's liberation, gatherings like, 'Jaymoti Utsav' was celebrated. Women formed organizations like 'Assam Pradeshik Mahila Samiti' and they were united under such organizations. Parents started sending girls to schools for education.

"There was only one upper primary school in Dibrugarh for girls which was established in 1916. 'Guvabati Panbazar girls' school' was established in 1926. With the effort of the public, for the development of girls' education, girls' schools were established at Dhuburi (1930) and Jorhat respectively". (Bordoloi, 2005: 143) Bordoloi mentions about Rajabala Das, who established the first women college, Handique girl's college in Assam (16 July/ 1939). She also mentioned the constructive role of India's National Movement in this emancipation or revival. Education was not at all accessible for all at that time. Bordoloi observes that *"Girls were forced to do household works and sewing knitting by the parents as their chief aim was to get an earning son in law from a reputed family. There was not an environment of women's education."*(Bordoloi, 2005: 82)

"During the time, when we cleared our Middle English level, the Panbazar Girl's secondary school of Guvabati was the only girls' secondary school. That was the Second World War period. The secondary school building (current one) was converted into a rest camp for the soldiers and school got shifted to a house, near Khubchand and opposite to that of Late Dr. Jyotish Das. Mrs. Rajabala Das, the educated better half of Dr. Das was the principal who later on, could acquire the same rank in Handique Girls College, too. They got admitted in that Panbazar School to complete their high school level."(Borgohain, 2018:27) There were few women's revival organizations like 'Chatri Mangal Samiti', 'Student's Federation', 'Student's Congress' etc, which were remarkable associations under whose girls were united. The students organised drama and theatres for the school charity. Many times, Borgohain became rebellious and argued with their authority for student's demand. During that era Cotton College and Handique College were the centers of higher education for the entire North-East. Nirupama Borgohain and

her friends started the renaissance of women's education. *Borgohain* and *Nirmalprobha Bordoloi* have given details about women's education in Cotton College and Handique College respectively. Borgohain portrays a few incidents related to their hostel life and there-after. Girls engaged themselves in constructive works alongside their studies. This autobiography also gives a glimpse of communist propaganda of that era and women's participation. She was a member of the communist party, though she never worked as an active member. She was also faced search warrant of police in her hostel. She also described some girls who became terrorist leaders in their later years. These issues relating to women have traversed a long tradition and sometimes the legacy of misogynistic thoughts demolished with women's participation.

Educated girls of Assam engaged themselves in the emancipation of others. They started to teach in schools, as girls were comfortable with women teachers. Many of them had an esteemed career but they embraced the primary or upper-level schools to educate others. Gerda justifies this need by stating that, "*It would follow that women would choose or prefer those economic activities which could be combined easily with their mothering duties.*" (Lerner, 1995: 31) Maybe it was because teaching is more resemble with caring. They were less in number but became the foremost personas of Assamese society. '*Jivon Jivon Bor Anupam*' and '*Biswax Aru Xongxoyor Majedi*' portrays the genuine picture of women's Education of the entire North East with facts. But with this growth of one segment of womenfolk, remaining was facing the utmost vulnerability.

Socio-cultural Rights

"Nalinibala Devi's work gives an insight into what affluent middle-caste women thought about women, and also the dynamics of social interaction in the 'private' sphere, against the backdrop of the slow and gradual transition taking place in the Assamese society and the growing Indian National movement." (Deka, 2013: 26) Despite being an offspring of an elite family, Nalinibala Devi became the mother of her first child at the age of fourteen and at the age of twenty-three she became the mother of five children and by that time her husband also passed away. They could not ask for exemption or deferment from the glorified social custom of Child Marriage. Educated people also could not break this social barrier.

Devi laments on the limitation of social thinkers. Only for the evening walk, girls were allowed to go with their housemaids. *“The marriage rituals of Assam are different from other Indian provinces. In between Brahmin and some clans of Sudras the tradition of marrying before puberty or ‘Brahma’ marriage was prevalent by following the norms of Manu. This marriage was not popular among other clans. Among Sudras, the girls were married after puberty. Widow re-marriage was taboo in Brahmins. Except Brahmins, widow remarriage is prevalent among all the clans of Assam.”* (Barua, 2012:159)

“During those days, the idea of a girl’s freedom was not welcomed by the society. In an award function, organized of Panbazar Secondary School, arrangements were done for singing and dancing programme of girls of tender age. This particular step disturbed the environment of Guvabati. How could the idea that girls were going to participate in a cultural event be digested by the society-rulers? What a fuss was created by them! That very incident made Mrs. Rajabala Das suffer a lot as the Principal of the school. Such was the social custom for girls during that period.” (Devi, 1971: 94)

Child marriage restraint Act was passed in 1929, which was popularly known as Sarda Act. Nalinibala Devi refers to the year 1928 as ‘girls sacrifice ritual’ year. *“A rare response was received for this Bill. An unbelievable excitement was seen among the clan of Brahmin, Kayastha, Kshatriya and Baishya to get their daughter married at a very tender age. The infants also were not spared from this bill’s affect. The ones between the age of ten and eleven had no chance of escape. In Assam too, the same act got practised. Although none reported of the infant’s marriage at Assam, yet the small girls of three-four ages got married at a fast rate. Before January of 1929, the minor girls belonging to the Hindu Clan got married nation-wide. In Kamrup District of Assam, all the girl-children of Brahmin caste, Suryabipra, Chandrabipra and Kayastha clan got married. The parents of Brahmin and Kayastha clan illogically got their girls married to even an elderly person or a middle aged, before they attained the stage of puberty, just for the sake of the unfair social custom protecting the age-old name of the generations. As it was believed that girls attaining puberty before marriage make the clan of the parents suffer like hell. Following such ill customs, thousands of Indian girls children got sacrificed by their parents, in the name of marriage without paying any heed to even the Assamese months, Posh, Chat, and Kati and so on. That unforgettable very year can be recalled as girl child medh yagna of India.* (Devi, 1971: 212)

Nalinibala Devi wrote about the *Kumaris* (girls before puberty),

who harassed the pilgrims of Kamakhya by demanding money from them. They were abandoned or forced to do so. After the Sarda Act (1929), she mentioned a shameful incident in Kamakhya about veiling little girls. When she asked a priest about this, he informed her that, these were married early in that area and were veiled in fear of their in-laws. She was devastated by seeing this cruelty and lamented about the deteriorating condition of women, which was not the same during Vedic age or after. She wrote many pages on her autobiography about this evil practice of India. In the meantime, in Guwahati, a big revival was taken. Guwahati 'Mahila Samiti' took a resolution in support of the Sarda Act. Many marriages with child bride were broken and members of 'Mahila Samiti' went there to make them understand the affect of child marriage.

After independence, the scene was the same with women in Assam. Child marriage was strictly followed by the higher strata of Assamese society. Bride's parents bequeathed their girl to her in law's home to serve her husband and in-laws. Traditional marriage songs, gifts, special shower letters were full of such advice. Nirmalprobha Borgohain was luckily escaped from this cruelty due to her ambitious mind and liberal parents. But her sister was a victim and forced to marry in her ninth standard. This social odium was not celebrated by the lower class of society. Chatterji disclosed the disparity of higher and lower strata of society "Among the Mongoloid tribes, women had far greater freedom in marriage, divorce, and other matters than we find in orthodox Hindu society." (Chatterjee, 2007: 90) Bordoloi describes how the matter Widow-remarriage was not only an odd one for the upper caste but also like a bolt out of the blue for everyone and people of farmer class, that were nurtured by the mighty nature led a very carefree life than the others. "Being from lower caste, they were free to elope, get married or marry, break-up or remarry and on the other hand women belonging to the upper caste Hindu family were as if vested with the utmost responsibility of safeguarding the morality in of every way. (Bordoloi, 2005: 68) Polygamy was customary and the consent of the first wife is unnecessary at that time. After giving birth to her child in the sixth standard, Nirmalprobha Bordoloi's husband married off another girl without her consent. Society slammed her for this offence of her husband and called her as living widow (*jiya baari*). Otherwise, we can say that separation

from her husband was not acceptable.

Life of widows was even worst. A.S. Altekar reviewed the condition of Hindu widows that, "*A widow was regarded as impure and ineligible for association with religious rites and functions as long as she had not removed her hair. Orthodox people even would not take any water or food touched by her.*" (Altekar, 1987: 161-162) Contaminated customs led them to a life of torment and purgatory. *Nalinibala Devi* was a victim of this social paradigm. Her life was shaken after her husband's death. For her father's support and guidance, she embraced that pain and proceeded in her life by overpowering odds. Improvements were there in some regions, otherwise, the rest of the country grasped this dark decade after decades. This situation was overall the same in Indian outlook. Prominent writer Indira Goswami observed this heartbreaking situation of every Indian Widow and especially the deserted widows of *Vrindaban*. She wrote on her autobiography that, "*the heart-rending accounts of helpless widows, declared consequent upon men's brutal assaults upon them, and finally abandoned to their fate at Vraj, were known to people all over the country.*" (Goswami, 1990: 173) *Nirmalprobha Bordoloi* describes many events related to her mother and other relatives. '*Jivon Jivon Bor Anupom*' is the true picture of widowhood in Assam.

"Physique and age of grooms though elderly or handicapped were never taken into consideration while getting the tender girls married to them notwithstanding their post-marital early death. Those middle agers could marry even more than four girls in their lives. Most of the families had a custom of marrying two brides. A brahmin widow was not allowed to dress up in any colour other than white, wear ornaments, apply cosmetics and use vermillion. She was asked to go on a pilgrimage and get her hair stripped-off. They were forbidden from having non-vegetarian food and dairy products of buffalo. In fact, red lentil, onion, garlic, etc. were also disallowed to be consumed. Such unfair strict rules killed a woman slowly and gradually." (Bordoloi, 2005: 68)

Simultaneously, the so-called lower strata people of Assamese society had an outstanding outlook for women. Remarriage was not a taboo for lower caste women. But Brahmin widows had to face social restrictions. They were tabooed to wear colourful attires, jewellery and forbidden for nutritious foods. Burning alive in husband's pyre was abolished but widows were the living dead bodies carrying all social barriers on their feet. Bordoloi mentioned about a seven years old

widow who is unaware of society. They were obliged to become vegetarian, during menstruation, they were not allowed to take cooked food. She noticed their faded, pale, unhealthy appearance. Bordoloi remarks that, "*Society was blind and insensitive and that blind society is extremely incensed towards women, there was no room for happiness for widows and separated women.*" (Bordoloi, 2008: 183) Widowhood is treated as a sin and widows were living like the culprits.

The Purdah system was prevalent in Assamese society. Later on, they started the custom of veiling. The description of this system is found in many women's autobiographies. Nalinibala Devi describes this system in detail. Especially daughters of higher class were not allowed to roam around without purdah after 11 or 12 years of age. Devi praised the practice of freedom among the Khasi women of Meghalaya. In Colonial Assam, all of the womenfolk from higher strata had to live under this horrible Purdah system. If someone had to go outside they were covered by two large 'Jaapi' with covering their face. If they had to travel on horse-cart, doors of carts had to be closed. In some marriage rituals, a large group of women (30 to 40) would go to the river bank under a net called '*Choudhuli*'. Indira Goswami also wrote about this custom in her autobiography. Nalinibala Devi made a comparative comment on the purdah system that, "*I saw a huge difference in her earlier days and later life where many lives were shattered under this system before.*" (Devi, 1987: 12) Nalinibala Devi also reveals one interesting statement about the purdah system that, it was prevalent only in the higher caste ladies; there was no purdah system among the lower caste people of society. Somehow the situation has changed with the call of Gandhi for freedom. "*It was with a remarkable insight that Gandhi, without challenging their traditional role in society; could make women an important social base for the movement.*" (Bandopadhyay, 2009:239)

Women's participation in the National Movement was also included in '*Eri Oha Dinbur*'. By throwing purdah women folk joined the freedom fight with gents. She brought up the names of women who became volunteers for the National Movement. Devi also refers to some misbehaviour of villagers to women during freedom struggle agendas. 1942's Quit India Movement gave the whole movement new momentum. Whole mob leading against the British were most of the young girls and boys. In Gohpur, teen aged girl, Kanaklata was shoot

down and veteran women freedom fighter Bhogeswari Phukanani also became martyred. During the visit of Mahatma Gandhi (1922) to Assam, Mohammad Ali also accompanied him. She observes the existence of purdah in Indian Outlook. *“Mrs. Mohammad Ali, came to my home in Burkha. But then the purdah system was not voidable in Assam. Rather than in Guwahati a group of women including me joined hand in the establishment of a spinning school in 1926.”* (Devi, 1994: 82) Purdah system was slowly gone but a new system ‘half veiled’ or ‘uron?’ developed. During the festive season, theatres were enjoyed by family and special bamboo walls were provided for ladies. Boys used to dress like women and took part in theatres. Later on, girls also started participating in those dramas.

“During that time, our society maintained a tradition of covering –up or enveloping kind of ‘purdah System’. Half –veiled or ‘URONI’ was in use as a mark of respect. Daughter –in-laws were not allowed to talk to their father-in-law, uncle and brother-in-law, unveiling their faces. They talked from either behind the walls or the veils.” (Bordoloi, 2005: 64)

In every Assamese home, there were chairs for gents and ladies used to sit on the floor. Women were the backbone of every Assamese family but their hardship was never paid. Sushma Sahay surveyed and found that, women all over the world have limited access to opportunities, skills, knowledge, assets and fundamental human rights such as freedom from want and freedom from fear. *“Women constitute fifty percent of the population, make up thirty percent of the official labour force, perform sixty percent of all working hours, receive ten percent of the world’s income, but own even less than one percent of world property.”* (Sahay, 1998: 3) Nirupama Borgohain said about the girls who were forbidden to have male friends also. When a girl became independent and liberal, she was ousted from society; contradictory thoughts about marriage always haunted her. Borgohain’s liberal thought does not allow her to choose an unknown partner yet her priorities concerned with their parent’s will. Society had sharp teeth for educated girls to bite as they were breaking the odds. Borgohain was accused of having closed relation with one boy who was a cancer patient. She mentally tormented and her autobiography portrays her pain and agony.

“Experience has taught that the act of toying with someone’s emotions has always been looked into with a gender biased perspective by society, pointing out

women's fault mercilessly. Even though one tried to be honest with her, accepting her misdeed instead of keeping it back from all, that honesty had never been valued. Whatever be the reason behind or situation involved in or circumstances leading to the ultimate result, nothing is taken into consideration while augmenting a wrongdoer to be none but the same.” (Borgohain, 2018: 94)

She was the victim of prevailing patriarchal notions. Society always makes gossip about girls and their character while boys were exempted from that interrogation. She had to face immense pressure for her marriage when she completed her post-graduation studies. She had developed an image of a badass girl in the eyes of society and refers to one boy's harsh comment on her appearance. But as she and prominent writer *Homen Borgohain* were married with their own consent, she faced more interrogation from in-laws. Newly wedded girls were not allowed to wear foot wears and they could not sit with their in-laws level at that time. Women had to do their field work and in the meantime, household works also. She witnessed the peril and agony of womenfolk during her days in in-law's house. As her husband was a civil servant, she noticed how some poor ladies were obliged to become prostitutes for earning. Another pioneering woman of Assam, Laxmi Goswami was also portrayed in her book. Goswami was the example of women liberation of that era with her first MS degree in health science.

Bordoloi describes the vehement desire of having a boy in one of her uncles. He took much hardship to have a boy after having many girl children. She notices the love and care for their brethren and avoidance for girl children. Nirupama Borgohain herself was the victim of this urge. She was not properly taken care of by her parents as her mother was a victim of postpartum illness. She expressed grief over this negligence for being a girl child. She talked about this biasness that, *“In their childhood days, we had witnessed unfair gender discrimination, practised by the house maker, while taking care of the boys and girls.”* (Borgohain, 2018: 22) Mortality rates of pregnant women are high. Pregnancy was not considered as tough. Superstitions around pregnancy prevailed. No special treatment was provided and they were bounded to work in a restless schedule. It is noteworthy that, patriarchy is not a gender based notion and are not stick to male members. In the traditional way of Assamese living, elderly mothers sit on the throne. The most sexist observations came from these

women. The elderly female became the head of every ritual with religious and traditional customs.

Conclusion

Evolution of one society cannot be credited only to male folk. From the very outset of documentation history, Assam is playing a balanced role in the gender consequences. But in real scenario, Assamese women were facing declining condition in every dimension of society. British era was not advantageous for women liberation and after independence; things became deteriorated with the continuation of evil practices. The essence of female participation is reluctant although woman plays diverse characters as per society demands. From the British domination to the post-independence era, Indian women were facing roughly the same consistent suppression from the social order. They remain the centre for public debates in India but far from maintaining rights. The changing attitude of people from the days of *Nalinibala Devi* to the days of *Nirmalprobbha Bordoloi* or *Nirupama Borgohain* cannot be justified with the delicate increasing statistics of women participation in different parameters. New restrictions and taboos were still prevalent in every sphere of society. Women also faced the remark of; don't know what the best is for them. There were thousands of reason not to sending girls to school rather than one. Organised manipulation led them to melancholy. Many of the womenfolk got the chance to be educated as they were from the privileged part of society or their parents were aware. Autobiography is a work of educated, more privileged and self conscious people in general. Hitherto only people from recognised field attempt this genre. But to know about the condition of minority, it helps with their valuable comments by exposing their opinion. □

References:

- Altekar, A.S. *The Position of Women in Hindu Civilisation*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1987 print.
- Annual Report on the Progress of Education in Assam, 1904-1905.
- Barua, G. *Assam Buranji*. Guwahati: Asom Prakasn Parisad. 2012, print.
- Bandopadhyay, S. (ed.). *Nationalist Movement in India A Reader*. New Delhi: Oxford University Press. 2009, print.

- Bordoloi, N. *Jivan Jivan Bor Anupom*. Guwahati (Panbazar): Jyoti Prakashan, 2005 print.
6. Borgohain, N. *Bishax Aru Xongxoyor Majedi*. Guwahati: Students stores, 2018 print.
  7. Chatterjee, S. *The Cultural Heritage of India*, Vol. 11. Kolkata: Ramakrishna Mission Institute of Culture, 2007.
  8. Deka, M. *Women's Agency and Social Change: Assam and Beyond*. New Delhi: Sage Publications India Pvt. Ltd. 2013, print.
  9. Desai, N. *Women in Indian Society*. New Delhi: National Book Trust, 2004, print.
  10. Devi, N. *Eri Oha Dinbur*, Guwahati. Panbazar: Lawyers Book Stall, 1994, print.
  11. Goswami, I. *An Unfinished Autobiography*. New Delhi: Sterling Publishers Private Limited, 1990, print.
  12. Guha, R. *India after Gandhi, the history of largest Democracy*, New York: Herper Collins Publishers, 2007 print.
  13. Lerner G. "New Approaches to the study of women in American history" in *Journal of Social History*, Vol.3, No.1 Autumn,1969 pp. 3
  14. Lerner, G. *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press,1995, print
  15. Sahay, S. *Women and Empowerment, Approaches and Strategies*. New Delhi: Discovery Publishing House, 1998,print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-454-459

**Age at Menarache Among the Tea Garden
Labour Women of Dibrugarh District, Assam
(A Study on Demographic Viewpoint)**

Mrs Sadhana Sarmah

*Assistant Professor, Dept of Sociology, N.L.B. City College,
Dibrugarh, Assam.*

Dr. A. T. Shinde

*Associate Professor, Dept of Sociology, Indira Gandhi S. Colledge,
CIDCO, Nanded, Maharastra.*

Abstract:

Assam is famous for Tea (*Camellia assamica*). Assam's first tea garden was established in 1837, in Chabua, Dibrugarh. Now-a-days tea garden labor population consists of 18% of the total population of Assam. Therefore studying different factors influencing the demographic patterns of tea garden labor population is important. Age of Menarche is an important aspect for demography. Menarche is the first menstrual period of female. After menarche a girl becomes a woman with the

ability to reproduce. She enters her reproductive stage and it stays till she attains menopause.

Keywords: Demography, reproduction, age, menarche, menopause.

Introduction:

History of Tea Plantation in Assam:

Tea is prepared from young buds and leaves of tea plant through various process adopted in the tea factory. Tea was first invented in China round 2730 AD. The Chinese used to dry the leaves of tea plant and boil them in water and consumed as refreshing drink. The tea was taken to Japan from China in 800 AD and nearly for 500 years it was used as medicine only. After that in Japan tea was used as popular liquid drink. In India Tea plantation started in the land of Assam in around 1820 (Sarmah, S 2007). First tea garden was established in 1837 in Chabuah (Griffith, 1967 and Kurmi, 1981).

In the beginning British people took help from some Chinese people to establish the whole process of tea garden installation. Later on, tea garden labors were brought from various places like Chotanagar; West Bengal; Bihar; Orissa; Uttar Pradesh; Madhya Pradesh; and Maharastra. In 1859, there were in Assam, 51 privately owned tea garden. The first mechanized tea factory was established in 1890 and CTC machine was invented in 1930 in Assam. In Assam the planters faced three major problems; first, the area was covered with thick and unhealthy forest which had to be cleared; Secondly, there was almost total absence of roads, as the excellent road system of Ahom kings had all but vanished from neglect during the civil wars which occurred at the end of 18th century and the beginning of the 19th century (Phukan 1970); and thirdly, there was an inadequate supply of laborers as the local Assamese population did not get incentive to work as laborers due to low wage and hazardous conditions to work. The British plants began to import laborers through agents starting from 1840, which continued for over 100 years during which huge labor population migrated into Assam to work in Tea plantation.

Though there is district difference in tea garden labor's socio-cultural life, they are taken as one group of people characterized by

their similar type of habitat, style of living, occupation and identification in the green tea-valleys of Assam. According to Prof. S. C. Sarmah (2003), “a gradual process of socio-cultural differences in their places of origin, they tried to identify themselves as one single tea-labor community”.

The tea garden labor populations are indispensable part of greater Assamese population. But as they predominantly settled in an agro based industrial zone, it took decades for them to assimilate with local Assamese society. If we were to see the racial composition of tea garden laborers of Dibrugarh district we can divide them in two major groups viz- Proto- Australoids and Palaeo-Monguloids (Saharia U.C 2005). Proto-Australoids=Mundas and Bhils, Palaeo-Mongoloid=Santhal, Ho, Savara, Orang etc.

Sandani or Sadri, Assamese and colloquial Hindi language is spoken by tea garden labor community. Bilingualism is a common phenomenon among them. Literacy rate is also poor among them. According to 2001 census only 41.7% male and 33.2% female were literate. Karam Puja, Tusssu Puja, Durga Puja, Holi Christmas etc. were major religious festivals of tea garden laborers. “Zhumur” is a special dance style of tea laborers. Rongali Bihu festival is also performed among them.

Menarche

Menarche is considered an important landmark of sexual maturity. In female, the age at which the first menstrual cycle appears, is known as Menarche. But menarche may not be considered as the indication of full maturity as ovulation may not occur for a year or more. This period is known as adolescent sterility (Sengupta and Sarmah, 2007). On the onset of menarche as woman's active reproductive period begins and it continues till the attainment of menopause. Menarche and Menopause are two biological events of a female and it controls her fertility rate. The age at menarche can be used as quantitative and objective measures of reproductive physiology as it reflects the primary capacity to reproduce. Menarche age is considered as an important aspect of population dynamics. It has been reported that wide variation of menstrual cycle, which is caused by interaction of number of factors, being responsible for differential fertility in women (Sarkar and Choudhury 1968; Ghosh and Kumari 1973; and Sarmah, M.P. 2000), also supported their findings.

Area of Research:

The undivided Dibrugarh District, comprising an area of 7023.89 square kilometers and situated between latitude 27°08 and 27°55 north and longitudes 94°59 east. This district is the largest tea producing district of Assam with 280 tea gardens with an area of 73,821 hectares (Saharia 2005). For the collection of data, we are using three tea estates, 'Khanikar tea estate'; 'Sessa tea estate' and 'Khowang tea estate' of Dibrugarh district.

Objectives:

The Primary objective of the present study has been concerned with the collection of data about age at menarche from tea garden labor women of Dibrugarh district and their statistical analysis and descriptive demography.

Methodology:

The study would be carried out through inductive, deductive and empirical approaches. This work includes the following stages of study.

- i) Field work for primary data collection
- ii) Library work for secondary data
- iii) Statistical interpretation.

The data on age of menarche were collected from 326 labor women of Dibrugarh district. The data were collected through interview method. For the determination of age we had to estimate in few cases with reference to some important events. Thus there is every possibility for under reporting among the illiterate respondents. However crosschecks were made in a number of occasions to verify reliability.

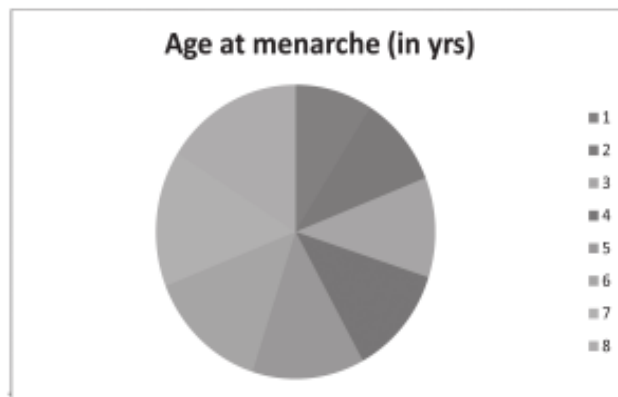
Results and Discussion:

We had found a range of variations in menarche age (from 9 to 16 years). The data from the table indicates that highest number of menarche occurs at the age of 12 years (23.31%) followed by 13 years (22.7%) and 11 years (19.63%) respectively. Menarche rate at the age of 10 years (9.2%) recorded in the table. The lowest rate was found at the age of 16 years (1.84%).

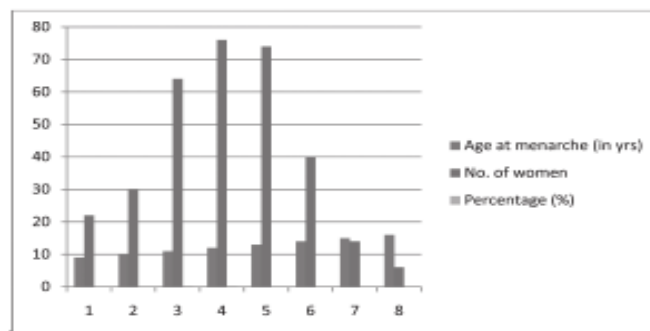
Age at menarche (in yrs)	No. of women	Percentage (%)
9	22	9.2%
10	30	19.63%
11	64	23.31%
12	76	22.70%
13	74	12.70%
14	40	12.27%
15	14	4.29%
16	6	1.84%
Total	326	100

Table on Age at Menarche

PIE CHART

HISTOGRAM

Conclusion:

Age at menarche varies at different part of the world and it is influenced by nutritional and socio-economic status; racial and environmental factors like climate, food habit, physical activity, rural-urban living, family size as well as genetic components. Every research work is an addition to the body of existing knowledge. From this point of view, each study has its own significance. This paper is an attempt to study about age at menarche among the tea garden labor women of Dibrugarh district. □

Bibliography:

- Ghosh, A. K. and S. Kumar. *Effect of Menarche Age on Fertility*. Journal of Indian Anthropological Study 8:165-172, 1973. Print.
- Griffith, P. *The History of Indian Tea Industry*. London, 1967. Print.
- Kurmi, S. K. (Trans) *Chab Bagichar Katha*. Assam Sahitya Sabha. Jorhat, 1987. Print.
- Phukan, A. *Personal Administration in the Tea Industry of Assam*. Archita Publication: Jorhat, 1979. Print.
- Saharia, U.C. *Tea Labors of Assam*. Koustobh Prakashan, Dibrugarh, 2005. Print.
- Sarkar, S. S. and Choudhury, J. Roy. *The Secular trend of Menarcheal Age in the City Girl of Calcutta*. Man in India, 48.4: 349-356., 1968. Print.
- Sarmah, M. P. *A Study of Some Biological and Socio-cultural Determinants of Fertility and Mortality among the Moria Muslim of Dibrugarh, Assam*. M.Sc. Dissertation, Dibrugarh University, 1999. Unpublished.
- Sarmah, S. *A Sociological Study on Marriage and Family Among the Tea Garden Labor of Dibrugarh District*. Mphil Dissertation, Periyar University, Salem, Tamil Nadu, 2007. Unpublished.
- Sarmah, S. C. *Subculture of Baganiyas*. Ph.D Dissertation, Dept of Sociology, Dibrugarh University, India. 2003. Unpublished.
- Sengupta, S. and Sarmah, M. P. *Effects of Bio-cultural factors on Fertility and Mortality among the Moria Muslims of Assam: A Preliminary Appraisal*. Bulletin of Department of Anthropology, Dibrugarh University, Assam, India, 35:113-128, 2007.

SAMPRIITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-460-473

**Current Status of the Public Libraries of Assam:
A Study with Special Reference to Guwahati,
Mangaldoi and Dibrugarh District
Libraries of Assam, India**

Pranjal Deka

*Teaching Associate, Department of Library and Information Science
Assam Women's University, Jorhat, Assam, India*

Email: pranjalpriya3@gmail.com

Abstract

The public library is a significant institution regarding developing a local community in all dimensions. Through a public library reflect the intellectual strength of a community. Assam also a reach area for various cultural and ethnic diversity. But the public library environment of Assam is not developed with changing context. To improve a suitable learning environment among the local community, public library resources, and services is an essential component. In this paper, it is tried to reflect the current status of public library services of Assam. The study conduct among the three district libraries,

namely Guwahati, Mangaldoi, and Dibrugarh district libraries of Assam.

Keywords: Public Library,Services, Collection, Problem. Co-operation, Assam.

Introduction:

The public library is the backbone of a community; public libraries can determine the past present and future of a community. On behalf of public library resources and services depends the development of the particular community; the public library also preserves and promotes the local cultural heritage of the particular community.in this study, conducted among the three public libraries of Assam.

District Library, Guwahati:

The Kamrup District Library is named as “District Library Guwahati.” It was established in the year 1955. The library is situated at Ambari, Guwahati. At present Miss, Krishna Bardoloi is working as the librarian of District Library, Guwahati. The library has a rich collection on a wide range of subjects with a total collection of 54, 329 books. The District Library, Guwahati is a well-planned with modern equipped two-storied building comprising of an auditorium The different sections of the library includes: Children Section, Reference Section, Reading Room, Science, and Technology Section, Senior Citizen Room, Librarians Room, Library Assistant’s Desk Office Room and a special section for PH people. RFID technology also used for the circulation of all books.The library authority charges RS 15.00 as a membership fee for the library and provides them with two borrower’s card to issue two books for 14 days. The library opening hours are 11.00 AM to 6.00 PM except for every Monday and 2nd and 4th Sunday.

District Library, Dibrugarh:

The Dibrugarh District Library is named as “District Library Dibrugarh (DLD).” It was established in the year 1955during the first five year plan period (1951-56) under the educational development scheme “Improvement of Library Services.” The library is situated at Milan Nagar near Mancotta Road, which is in the central part of Dibrugarh town. At present,Jayashree Devi is working as the Librarian

of District Library, Dibrugarh, at the same time she is also looking after the district library of Tinsukia. The library has a rich collection on a wide range of subjects with a total collection of 109093 books. The Dibrugarh District Library is well-planned with a modern equipped two-storied building comprising of a museum and auditorium at first, and an auditorium on the first-second floor of the building on the ground floor of the building is meant for the library. The different sections of the library include Children Section, Reference Section, Reading Room, Science, and Technology Section, Senior Citizen Room, Women's Corner, Librarians Room, Library Assistant's Desk, Office Room, etc. The library authority charges RS 15.00 as a membership fee for the library and provides them with two borrower's card to issue two books for 14 days. The library opening hours are 10.30 AM to 6.00 PM except for every Monday and 2nd and 4th Sunday.

District library, Mangaldoi:

The District Library, Mangaldai, is situated in the heart of the city of Mangaldai, the District Head Quarter of Darrang. The Library was previously a Sub Divisional Library established in the year 1970 along with other Sub Divisional Libraries in Barpeta, Hailakandhi, Kokrajhar, and Nalbari. It acted as the Sub Divisional Library until 1983 when it was upgraded to the District Library. The first District Librarian was SmtiManju Borah.

The Library was shifted in its present location in the year 1994 as the then Chief Minister of Assam Late. HiteswarSaikia inaugurated the present library building on 7/11/1994. The library started functioning in the present building in the same year. Right from its beginning, the library began to fulfill the aspirations of the people of Darrang District by its dedicated service. The different categories of readers like students, old age persons, and research scholars are benefited by using the different resources of the library.

At present, the Library is three storage RCC buildings with the Reference, Braille, Reading, and the Children's section located on the ground floor. The Lending section is located on the first floor of the Library. The UNO Library is also located on the first floor. The Library has a well-equipped Auditorium where all the important meetings and programs take place. The present seat capacity of the auditorium is around 700. It must be mentioned here that the Differently Abled

corner, as well as the Braille section, was opened on the - ground floor of the library on 21" June 2017 with the financial assistance of RRRLF, Kolkata. Now CCTV Cameras are also installed inside the library.

The Present book collection of the Library is as on 31-3-2019 is 74,31 1 Nos. The total number of registered members as of 31-3-2017 is 9700. Apart from that, the library contains newspapers, magazines, journals, etc. The automation in the Library has started by using the Library Software package KOHA, and as on 30/06/2017, almost 2900 books have been entered on the computer. At present, the Library has nine permanent staff.

Objectives of the Study:

The primary objectives of the studies are as follows-

- i. To find out the current status of the public library system of Assam.
- ii. To analyses the services and resources of public libraries of Assam.
- iii. To find out the problems faced by the libraries regarding providing various library services.

Methodology:

In these studies, structured questionnaires are distributed among the Librarian of the selected libraries and collect the data from them. Data analyze accordingly and reflect the findings.

Data Analysis and Interpretation of Surveyed Public Libraries

The following is the general information about the surveyed public libraries.

Table-1: General Information of Surveyed Public Libraries

Sl. No	Name of the District Library	Address	Year of Establishment	Name of the Librarian	Professional Qualification of Librarian
1	District Library, Guwahati	Panbazar, Guwahati-1	1955	Krishna Bordoloi	BLISC
2	District Library, Dibrugarh	Manchota Road, Dibrugarh-786003	1955	Jayashree Devi	BLISC
3	District Library, Mangaldoi	Mangaldoi, Darrang-784125	1970	Surendra Ch. Nath	-

From table- 1, it is distinct that all three selected district libraries are established after the independence District Library, Guwahati-1955, District Library, Dibrugarh-1955, District Library, Mangaldoi- 1970. Guwahati and Dibrugarh District Library established in the same year. Professional Qualification of District Librarian, of Guwahati and Dibrugarh maximum, is BLISC. District Librarian of District Library Mangaldoi has no professional qualifications. All three libraries are situated in the central point of the particular district. Dibrugarh and Mangaldoi District Library situated nearby the District administration office of Dibrugarh and Darrang.

Library Hours of the Surveyed Public Libraries:

Library Hours refer to the working time of the library. The different library has a different schedule for library hours as follows

Table: 2- Library Hours of the Surveyed Public Libraries

Sl. No	Name of District Library	Days				
		Working Days		Sunday		Holidays
		Opening Time	Closing Time	Opening Time	Closing Time	
1	District Library, Guwahati	11.00 AM	6.00 PM	11.00 AM	6.00 PM	Monday, Second Sunday, Fourth Sunday
2	District Library, Dibrugarh	10.30 AM	6.00 PM	10.30 AM	6.00 PM	
3	District Library, Mangaldoi	9.30 AM	5.00 PM	9.30 AM	5.00 PM	

From the Table-2, it is distinct that all of the three libraries have different library hours. District Library Dibrugarh has provided the maximum time for users. All three libraries have the same holiday, Every Monday and 2nd and 4th Sunday.

Total No of Users of the Surveyed Public Libraries:

Table -3: Total No of Users of the Surveyed Public Libraries

Sl. No	Name of the District Library	Total No of Users
1	District Library, Guwahati	40082
2	District Library, Dibrugarh	12,677
3	District Library, Mangaldoi	9926

From Table- 3. It reflects the among the three district libraries, district Library Guwahati has a maximum number of a user. District library Guwahati and Mangaldoi have no separate data for Male and Female users. Only District Library, Dibrugarh have separate data for male users and female users. In the District Library, Dibrugarh has Male Users- 6560 Female users- 6117 nos. District Library, Guwahati has large no of users because of their centrality characteristics, and nearby this library has various prestigious educational institutions, like Cotton University,

Collection of the Surveyed Public Libraries:

a. Print Collection:

The following are the various print collections of the surveyed public libraries. The print collection is the primary information source for all three libraries. Using all of this collection, all three libraries tried to achieve their goals.

Table- 4. Print Collection of the Surveyed Public Libraries

Sl. No	Type		Name of the District Library		
			District Library Guwahati	District Library, Dibrugarh	District Library Mangaldoi
1	Total No of Books		54329	109093	74211
2	Periodicals	Local	4	1	10
		Regional	1	15	-
		National	6	10	-
		International	2	-	-
		Total	13	26	10
3	Newspaper	Assamese	9	5	6
		English	8	3	1
		Hindi	1	-	-
		Bengali	1	-	-
		Total	19	8	7
4	Back Volume	-	-	-	
5	Other Collection	-	-	-	

Table 4. It clearly reflects the collection of the book all of the surveyed public libraries. District Library, Dibrugarh has maximum no of books collection-109093. District Library Mangaldoi have 74211 no's books and District Library, Guwahati has 54329 no books. This book includes language mainly- Assamese, Hindi, English, Bengali, and Sanskrit. Books are arranged into the Reference Section, Science & Technology Section and Child section. But they have not maintained separate records for all collection.

Table 4. shows the periodical collections of the surveyed public libraries. District Library Dibrugarh has a maximum no of periodicals. District Library, Dibrugarh has – Local – 1, Regional-15, National- 10. District Library Guwahati have Local-4, Regional-1, National – 6, International-2, District Library Mangaldoi have Local -10 no's of periodicals.

All of these surveyed public libraries have no Special periodicals for women empowerment. Only District Library Guwahati have 2 no's of International periodicals.

From Table 4, It reflects the availability of Newspapers among surveyed public library. District Library Guwahati have maximum no of Newspaper. Availability of Newspaper categories based on language. The collection of the newspaper of the three district libraries is as

follows- District Library, Guwahati has a total of 19 no's Newspaper, here Assamese-9, English -8, Hindi-1, Bengali- 1. District Library, Dibrugarh has a total of 8 no's of Newspaper, here Assamese -5, English -3. District Library, Mangaldoi has a total of 7 no's of Newspaper, here include Assamese -5 and English- 1.

All data about the print collection of surveyed public libraries show-

b. Non-Print Collection:

There is no non-print collection on the surveyed library.

Services Available in the Surveyed Public Libraries:

Library services include all services which are provided for the users. Based on the standard and quality of library services, increase the acceptability of the library. All libraries it is tried to provide maximum service for the user with the least time and effort. This study examines the various services provided by the selected public libraries.

Table 5: Services available in the Surveyed Public Libraries

Sl. No	Name of the Services	Name of the District Library					
		District Library Guwahati		District Library Dibrugarh		District Library Mangaldoi	
		Available	Not Available	Available	Not Available	Available	Not Available
i.	Lending Service	✓	-	✓	-	✓	-
ii.	Reference Service	✓	-	✓	-	✓	-
iii.	Current Awareness Service	✓	-	✓	-	✓	-
iv.	Reprography Service	-	✓	-	✓	-	✓
v.	Extension Service	✓	-	-	✓	-	✓
vi.	Translation Service	-	✓	-	✓	-	✓
vii.	Document Delivery Service	-	✓	-	✓	-	✓
viii.	Inter Library Loan	-	✓	-	✓	-	✓

From Table 5: it is distinct that all three libraries provided minimum services for users. All three library provides- Lending Service, Reference Service, and Current Awareness Service. Only District Library, Guwahati provides Extension Services for users. All three libraries do not provide - Reprography Service, Indexing and Abstracting Services, Translation Service, Document delivery Service, Inter-Library Loan, and other services. No special services provide for women empowerment.

Special Extension Services in Surveyed Public Libraries:

Table -6:Special Extension Services provide in Surveyed Public Libraries

Sl. No	Extension Services	Name of the District Library						
		District Library, Guwahati		District Library Dibrugarh		District Library Mangaldoi		
		Yes	No	Yes	No	Yes	NO	
1	Exhibition	✓	-	-	✓	-	✓	
2	Adult Education	-	✓	-	✓	-	✓	
3	Book Exhibition		-	-	✓	-	✓	
4	Reading circle	-	✓	-	✓	-	✓	
5	Fair and Festivals	-	✓	-	✓	-	✓	
6	Extension talk	-	✓	-	✓	-	✓	
7	Workshop	✓	-	-	✓	-	✓	
8	Drama	-	✓	-	✓	-	✓	
9	Musical Event	-	✓	-	✓	-	✓	
10	Competition	Essay Writing	✓	-	-	✓	✓	-
		Quiz	✓	-	-	✓	✓	-
		Elocution		-	-	✓	-	✓
		Story writing	✓	-	-	✓	-	✓
		Poem Writing/ Recitation	✓	-	-	✓	-	✓
		Book Review		-	-	✓	-	✓
		Drawing		-	-	✓	-	✓
		Handicraft		-	-	✓	-	✓
11	Special Day	Librarians day	✓	-	✓	-	✓	

From Table 6, it is distinct that the field of extension service is impoverished. District Library, Dibrugarh has no extension services for increasing users. District Library Guwahati organize – Exhibition, Workshop, Essay Writing, Quiz, Elocution, Story writing, Poem Writing/ Recitation, Book Review, Drawing, Handicraft with collaboration with various govt. And nongovt. Organization. And celebrate Librarians day per year. District Library, Mangaldoi organize Quiz and Essay writing competition.

Due to the lack of extension services, various users do not get the proper platform for library resources. Increasing the number of women user's extension services is necessary. In survey, public libraries have full facilities to provide extension services. All three library has a well-equipped auditorium to organize all cultural program.

Library Resources for Self Establishment in Surveyed Public Libraries:

Self-establishment denotes all activities which can improve our skills in a particular field. And improve self-potentiality for productive works. Library provides various resources for self-establishment. In this study, it is tried to trace out the various resources which are provided to users for self-establishment. Self-establishment resources play a vital role in Women Empowerment.

Table 7- Library Resources for Self Establishment in Surveyed Public Libraries

Sl. No	Documents related to	Name of the District Library					
		District Library, Guwahati		District Library Dibrugarh		District Library Mangaldoi	
		Available	Not Available	Available	Not Available	Available	Not Available
1	Agriculture	-	✓	✓	-	-	✓
2	Poultry	-	✓	✓	-	-	✓
3	Handloom	-	✓	✓	-	-	✓
4	Tailoring	-	✓	✓	-	-	✓
5	Sericulture	-	✓	✓	-	-	✓
6	Cooking	-	✓	✓	-	-	✓
7	Handicraft	-	✓	✓	-	-	✓
8	Apiculture	-	✓	✓	-	-	✓
9	Pisciculture	-	✓	✓	-	-	✓
10	Gardening	-	✓	✓	-	-	✓

From Table 7, it is distinct that only District Library Dibrugarh has various resources for self-establishment. Another two libraries, District Library, Guwahati, and Mangaldoi, have no provision of self-empowerment resources. District Library, Dibrugarh provides Resource for Self-establishment in Agriculture Poultry, Handloom, Tailoring, Sericulture, Cooking, Handicraft, Apiculture, Pisciculture and Gardening field.

Libraries co-relation with Various Organization/ NGO/SHGs related to Women empowerment:

Table 8-Libraries co-relation with Various Organization/ NGO/SHGs related to Women empowerment

Sl. No	Field of Organization	Name of District Library					
		District Library, Guwahati		District Library Dibrugarh		District Library, Mangaldoi	
		Yes	No	Yes	No	Yes	No
1	Agriculture	-	✓	-	✓	-	✓
2	Political	-	✓	-	✓	-	✓
3	Education	-	✓	-	✓	-	✓
4	Health	-	✓	-	✓	-	✓
5	Self Help Group	-	✓	-	✓	-	✓
6	Culture	-	✓	-	✓	-	✓
7	Literature	-	✓	-	✓	-	✓
8	Women Justice	-	✓	-	✓	-	✓
9	Economic	-	✓	-	✓	-	✓
10	Social Welfare	-	✓	-	✓	-	✓
11	Another	-	✓	-	✓	-	✓

From the Tables -8, it is clearly distinguished all of the three public libraries have no co-relation with Various Organization/ NGO/SHGs related to Women empowerment.

Library Program for Socio-Economic Development in Surveyed Public Libraries:

Table-9: Library Program for Socio-Economic Development in Surveyed Public Library

Sl. No	Name of Program	Name of the District Library					
		District Library, Guwahati		District Library, Dibrugarh		District Library, Mangaldoi	
		Yes	No	Yes	No	Yes	No
1	Family Planning	-	✓	-	✓	-	✓
2	Health	-	✓	-	✓	-	✓
3	Child Care	-	✓	-	✓	-	✓
4	Political Awareness	-	✓	-	✓	-	✓
5	Self-Empowerment	-	✓	-	✓	-	✓
6	Nutrition	-	✓	-	✓	-	✓
7	Sanitation	-	✓	-	✓	-	✓
8	Distance learning	-	✓	-	✓	-	✓
9	Justice	-	✓	-	✓	-	✓

Table 9, displays that all of three public libraries have no socio-economic development program

The Surveyed Public Libraries face problems

Every institution faced various problems in achieving their static goals. The public library also faced various problems while the conduct various services. For providing effective services for women empowerment public library faced various problems. In this study, it is tried to examine what types of problems faced by the surveyed public library.

Table 10: Problems are faced by the Surveyed Public Libraries while providing various services for Women Empowerment

Sl. No	Problems	Name of the District Library					
		District Library, Guwahati		District Library Dibrugarh		District Library Mangaldoi	
		Yes	No	Yes	No	Yes	No
1	Adequate Fund	✓	-	✓	-	✓	-
2	The response of women users	-	✓	-	✓	-	✓
3	No adequate staff	✓	-	✓	-	✓	-
4	Dedication of Staff	✓	-	-	✓	✓	-
5	Lack of ICT facility	✓	-	✓	-	✓	-
6	No Support of Government	✓	-	✓	-	✓	-
7	Lack of Awareness	✓	-	✓	-	✓	-
8	Lack of Education	-	✓	✓	-	✓	-
9	Family Problem	✓	-	✓	-	✓	-
10	Economic Problem	✓	-	✓	-	✓	-
11	Availability of Time	-	✓	✓	-	✓	-
12	Communication Problem	-	✓	-	✓	✓	-

From the Table-10, it reflects that all three public libraries faced various problem, to provide services for women empowerment.

The common problem faced by all surveyed public libraries as follows- Adequate Fund, No adequate staff, Dedication of Staff, Lack of ICT facility, No Support of Government, Lack of Awareness, Family Problem, Economic Problem, Availability of Time,

Conclusion:

The public library is working as a reflector of a community, but in changing context, not change the public libraries' environment of Assam. Assam is a vibrant area for their ethnic identity and multidimensional cultural heritage, but the preservation of these public libraries have no initiatives. From the study, it is clear that the maintenance of a library system is in deplorable condition. Libraries are run traditionally. All three librarians have no plans for an e-learning environment. District library Mangaldoi in a pathetic condition; all library resources are in a much-undisciplined manner. The libraries have faced lots of problems with providing library services. To build an information society, and protect and promote the intellectual strength of Assam, develop the public library services is a prime duty for government and non-government authority. In Assam have a great opportunity for promoting library services incompetently with ICT environment. □

References:

- Bharali, B. R., & Binwal, J. C. (2010). Public library services in Assam.
- Sinha, P., & Kumar, M. (2016). Scenario of library development in North East India with special reference to Assam. Sinha, Manoj Kumar (2016). Scenario of Library Development in North East India with Special Reference to Assam. In: Librarianship in the 21st Century (Eds: HN Prasad et al.) EssEss Publications New Delhi, 435-453.
- Barman, N. ., & Borgohain, T.. (2016). The Present Status of Dibrugarh District Library: A User Study. LISPA: A New Dimension to Knowledge, 2(1), 46-50. Retrieved from <http://lispa.journal.org.in/index.php/lispa/article/view/17>
- Das, M. P., & Kamrup, A. (2012). Problems and prospects of public libraries: A Case study under Chhaygaon Development Block. *Global Research Methodology Journal*, (6).
- Barman, B. (2007). Scenario of rural library movement in Assam. Rural libraries in the North East India: Problems and prospects. Ed. by Narendra Lahkar. Kolkata: Central reference library, 2007, 43-64.

SAMPRIITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-474-485

Influence of Adapted Interval Exercises Adapted Yoga and Skill Paractices on Individual Skill Shooting Among Special Olympics Football Participants

Biswanath Biswas* & **Dr. S. Alagesan **** Ph.D.

*Ph.D. Research Scholar (full time) & ** Professor & Head (Retd.)

Faculty of General and Adapted Physical Education & Yoga,

Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute.

Coimbatore - 641020.

Abstract

The purpose of this study was to find out the influence of adapted interval exercises adapted yoga practices and skill practices on individual skill-shooting among Special Olympics football participants. For this study purpose, investigator selected forty (40) Mild Intellectually Disabled participants from Faculty of Disability Management and Special Education (FDMSE) Perianaickenpalayam and KoumariPrasanthini Special School, Thudialur, Coimbatore, Tamilnadu, India. The age group of subjects ranged between 12-17 years. The groups were selected as Adapted Interval Exercises Training (AIET)

Group, Adapted Yoga Practices Training (AYPT) Group, Specific Football Skill Practices Training (SFST) Group and Group-IV acted as Control Group. Pre-test, mid-test and post-test were conducted on Individual skill-shooting for all the groups. After pre-test, experimental groups I, II and III were treated with adapted interval exercises training, adapted yoga practices training and specific football skill practices training for a duration of one hour, five days per week for a period of eight weeks respectively and tests were conducted for all the groups after eight weeks as mid-test and after 16 weeks as post-test. The individual skill-shooting was tested with Football (Soccer) skill assessment test-shooting. Collected data were treated with Repeated Measures ANOVA. If the obtained 'F' ratio was found to be significant, the Newman-Keuls post hoc test was applied. The result shows that there was a significant difference among the three tests. The results of the analysis of covariance (ANCOVA) revealed that there is significant difference among the adjusted post-test means. Then the results of the Scheffe's post hoc test show significant difference between the paired means in individual skill-shooting.

Keywords: Special Olympics, adapted interval exercises, adapted yoga practices, specific football skill practices, individual skill-shooting.

Introduction :

According to (Winnick:2005), "The word "adapt" means "to adjust" or "to fit". Here the word "adapt" is consistent with these definitions and includes the modification to meet unique needs of students. It encompasses traditional components associated with adapted physical education, including those designed to correct, habilitate, or remediate. It is a sub discipline of physical education that provides for safe, personally satisfying, and successful experiences for students of differing abilities.' And adapted sport refers to sport modified or created to meet the unique needs of individuals with disabilities. Adapted sport may be conducted in integrated setting in which individuals with disabilities interact with participants without disabilities or in segregated environments that include only individuals with disabilities.

Methodology

The purpose of this study was to find out the influence of adapted interval exercises, adapted yoga practices and skill practices on individual skill-shooting among Special Olympics football participants. For this study purpose, investigator selected forty (40) Mild Intellectually Disabled players from Faculty of Disability Management and Special Education (FDMSE) Perianaickenpalayam and KoumariPrasanthini Special School, Thudialur, Coimbatore, Tamilnadu, India respectively. The age group of subjects ranged between 12-17 years. The groups were selected as Adapted Interval Exercises Training (AIET) Group, Adapted Yoga Practices Training (AYPT) Group, Specific Football Skill Practices Training (SFST) Group and Group-IV acted as Control Group. Pre-test, mid-test and post-test were conducted on Individual skill-shooting for all the groups. After pre-test, experimental groups I, II and III were treated with adapted interval exercises training, adapted yoga practices training and specific football skill practices training for a duration of one hour, five days per week for a period of eight weeks respectively and tests were conducted for all the groups after eight weeks as mid-test and after 16 weeks as post-test. For intensity, the difficulty level of exercises was increased for every four week. The individual skill-shooting was test with Football (Soccer) skill assessment test-shooting. Collected data were treated with Repeated Measures ANOVA. If the 'F' ratio was found to be significant, the Newman-Keuls post hoc test was applied. Analysis of covariance (ANOVA) was used to find out the significant difference among the groups. And if 'F' ratio was found the significant to be Scheffe's post hoc test was applied to find out the significant paired mean difference among the groups.

Results

Repeated Measures ANOVA and Newman-Keuls test.

The training effects of Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group among the pre-test, mid-test and the post-test were analyzed and presented in the following table-1.

ANALYSIS OF REPEATED MEASURES ANOVA ON INDIVIDUAL SKILL-SHOOTING					
Groups	Sources of variance	Sum of Squares	Degree of freedom	Mean Squares	Obtained 'F' ratio
Adapted Interval Exercises	Between	111.667	2	55.833	3.941*
	Error	255.000	18	14.167	
Adapted Yoga Practices	Between	81.667	2	40.833	14.226*
	Error	51.667	18	2.870	
Specific Football Skills Practices	Between	125.000	2	62.500	9.000*
	Error	125.000	18	6.944	
Control	Between	1.667	2	0.833	0.083
	Error	181.667	18	10.093	

The table value required for significance at 0.05 level with degree of freedom 2 and 18 is 3.55

An examination of Table-1 shows that the obtained 'F'-ratio values of Adapted interval exercises group, adapted yoga practices group and specific football skills practices group on the selected variable namely individual skill-shooting are 3.941, 14.226 and 9.000 respectively. The results are greater than the table value of 3.55 with degree of freedom 2 and 18 required for significant at 0.05 level of confidence. The 'F' ratio for control group 0.083 is lesser than the required table value. The results of the study indicated that there is a significant difference among the means of three tests in individual skill-shooting except control group.

Results of Newman-Keuls Test

Significant 'F' ratios were obtained among the various treatment means in Individual skill-shooting. In order to find out the significant differences between all the possible pairs of means Newman-Keuls

test was applied and the results were presented in Table-2.

Table-2

NEWMAN-KEULS' TEST ON DIFFERENCES BETWEEN TREATMENT MEANS OF INDIVIDUAL SKILL-SHOOTING							
	Treatment		Pre-test	Mid-test	Post-test	R	RCV
Adapted interval exercises group	Mean		19.5000	23.0000	24.0000		
	Pre-test	19.5000	-	3.500	4.500*	3	4.295
	Mid-test	23.0000	-	-	1.000	2	3.534
	Post-test	24.0000	-	-	-	-	-
	R		-	2	3	-	-
	Value at 0.05 level		-	2.97	3.61	-	-
	RCV		-	3.534	4.295	-	-
Adapted yoga practices group	Treatment		Pre-test	Mid-test	Post-test	R	RCV
	Mean		19.5000	22.0000	23.500		
	Pre-test	19.5000	-	2.500*	4.000*	3	2.668
	Mid-test	22.0000	-	-	1.500	2	2.195
	Post-test	23.5000	-	-	-	-	-
	R		-	2	3	-	-
	Value at 0.05 level		-	2.97	3.61	-	-
RCV		-	2.195	2.668	-	-	
Specific football skill practices group	Treatment		Pre-test	Mid-test	Post-test	R	RCV
	Mean		21.0000	23.5000	26.0000		
	Pre-test	21.0000	-	2.500*	5.000*	3	3.008
	Mid-test	23.5000	-	-	2.500*	2	2.474
	Post-test	26.0000	-	-	-	-	-
	R		-	2	3	-	-
	Value at 0.05 level		-	2.97	3.61	-	-
RCV		-	2.474	3.008	-	-	

Studentized range values for (2, 18) and (3, 18) are 2.97 and 3.61 respectively.

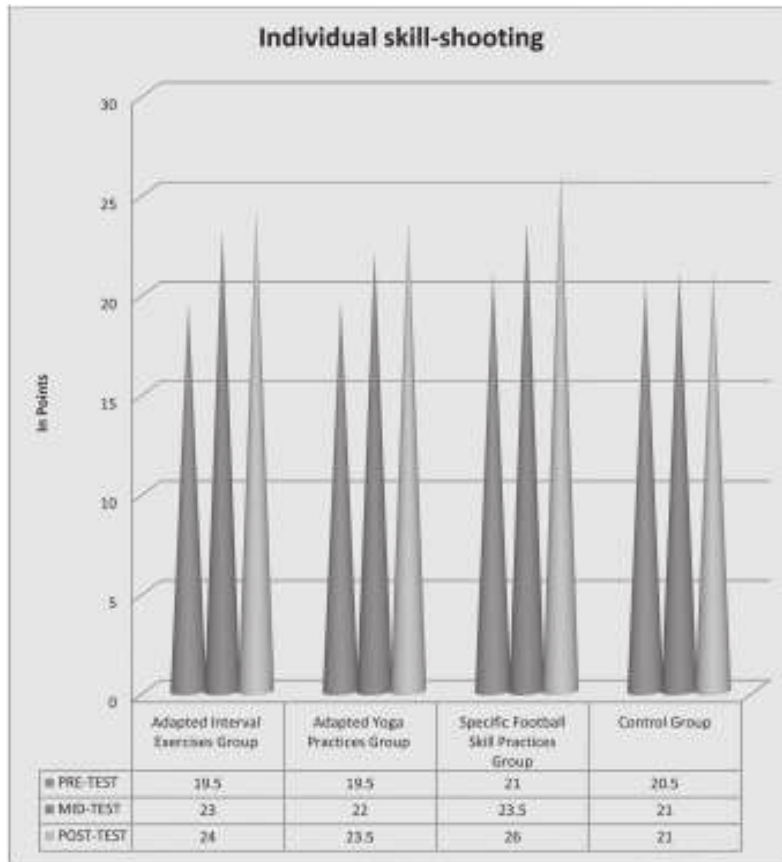
The obtained mean differences between the pre-test and the post-test (initial test and 16 weeks) is greater than the critical value and found to be significant at 0.05 level in individual skill-shooting of Adapted interval exercises group. The mean differences between the pre-test and the mid-test (initial test and 8 weeks) and between the mid-test and post-test (8 weeks and 16 weeks) in the Adapted interval exercises group are found to be not significant. The results of the study indicate that 16 weeks of Adapted Interval Exercises Training programme showed significant improvement in the individual skill-shooting.

The obtained mean differences between the pre-test and the mid-test (initial test and 8 weeks) and between the pre-test and the post-test (initial test and 16 weeks) are higher than the critical value and found to be significant at 0.05 level in individual skill-shooting and not significant between the mid-test and post-test (8 weeks and 16 weeks) in the Adapted Yoga Practices group. The results of the study indicate that first 8 weeks and 16 weeks of Adapted Yoga Practices Training programme showed significant improvement in the individual skill-shooting.

The obtained mean differences are between the pre-test and post-test (initial test and 16 weeks), between pre-test and mid-test (initial-test and 8 weeks) and between mid-test and post-test (8 weeks and 16 weeks) greater than the critical value and found to be significant at 0.05 level in individual skill-shooting. The results of the study indicate that the first 8 weeks, second 8 weeks and 16 weeks of Specific Football Skill Practices Training programme showed significant improvement in the individual skill-shooting.

The mean values of pre-test, mid-test and post-test of Individual skill-shooting of Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group were presented in figure-1.

Figure – 1
Bar diagram showing mean values of pretest, mid-test and post-test of Individual skill-shooting of Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group

Analysis of Covariance on Pre, Post and Adjusted Post-test means on Individual skill-shooting among Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group were presented in Table-3.

TABLE -3
Analysis of Covariance on Pre, Post and Adjusted Post-test means on Individual skill-shooting among Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group

Mean	Adapted interval exercises	Adapted yoga practices group	Specific football skill practices	Control Group	Source of variance	Sum of Squares	Degree of freedom	Mean Squares	F-ratio
Pre-test	19.500	19.500	21.000	20.500	BG	16.875	3	5.625	0.267
					WG	757.500	36	21.042	
Post-test	24.000	23.500	26.000	21.000	BG	126.875	3	42.292	4.721*
					WG	322.500	36	8.958	
Adjusted Post-	24.122	23.622	25.830	20.927	BG	123.816	3	41.272	4.917*
					WG	293.779	35	8.394	

BG-Between Groups Means; WG-Within Group Means; Table value at 0.05 level of significant of confidence for 3 & 36 and 3 & 35 degree of freedom 2.87 & 2.874. *=Significant.

Table-3 reveals the computation of 'F' ratios on pre-test, post-test and adjusted post-test means of Individual skill-shooting of Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group.

The obtained 'F' ratio for the pre-test means of Individual skill-shooting of Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group is 0.267. Since the 'F' ratio was lesser than the required table value of 2.87 for the degree of freedom 3 and 36, it was found to be not significant at 0.05 level of confidence. Further, the post-test and adjusted post-test 'F' ratios 4.721 and 4.917 respectively on Individual skill-shooting were higher than the required table value of 2.87 for the degree of freedom 3 and 36 and the degree of freedom 3 and 35 respectively, hence it was found to be statistically significant at 0.05 level of confidence. Scheffe's Post hoc test for the differences between the paired Adjusted Post-test means of Individual skill-shooting was presented in Table-4.

TABLE-4
Scheffe's Post hoc test for the differences between the paired
Adjusted Post-test means of Individual skill-shooting

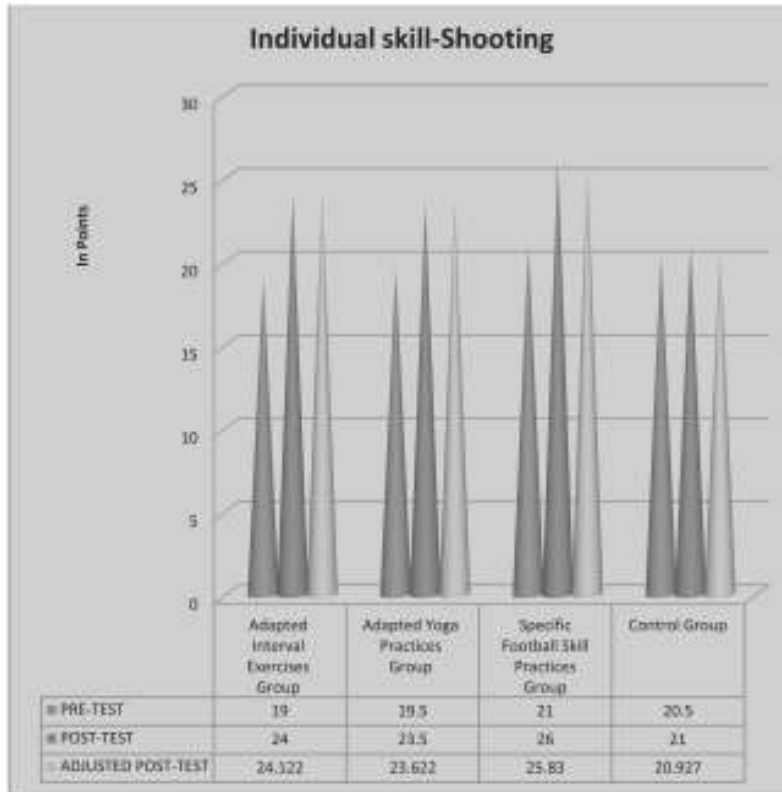
Adapted interval exercises group	Adapted yoga practices group	Specific football skill practices group	Control Group	Mean difference	Scheffe's F	(K-1) F-0.05
24.122	23.622	-	-	0.500	0.1489	8.61
24.122	-	25.830	-	1.708	1.7377	8.61
24.122	-	-	20.927	3.195	6.0834	8.61
-	23.622	25.830	-	2.208	2.9040	8.61
-	23.622	-	20.927	2.695	4.3263	8.61
-	-	25.830	20.927	4.903	14.3194*	8.61

Table-4 revealed that the mean differences between the paired adjusted post-test means of all groups. The Scheffe's 'F' value for the mean difference between Adapted interval exercises group and Adapted yoga practices group and between Adapted interval exercises group and Specific football skill practices group, between Adapted interval exercises group and Control group, between Adapted yoga practices group and Specific football skill practices group, between Adapted yoga practices group and Control group were 0.1489, 1.7377, 6.0834, 2.9040 and 4.3263 respectively. The values were lesser than that of the required Scheffe's table 'F' value 8.61, and it was found to be not significant. The Scheffe's 'F' value for the mean difference between Specific football skill practices group and Control group was 14.3194. The value of Scheffe's 'F' was higher than that of the required Scheffe's table F ratio 8.61 and it was found to be significant on individual skill-shooting.

Mean values of pre, post and adjusted post-test of Individual skill-shooting of Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group were presented in figure-2.

Figure – 2

Bar diagram showing mean values of pre-test, post-test and adjusted post-test of individual skill-shooting of Adapted interval exercises group, Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and Control group

Discussion on Findings

The results of one way repeated measures analysis of variance (ANOVA) indicate that there is a significant improvement in Individual skill-shooting due to the influence of Adapted interval exercises programme, Adapted yoga practices programme and Specific football skill practices programme.

However, the results of the Neman Keuls test indicate that the obtained mean differences between the pre-test and the post-test (initial test and 16 weeks) is greater than the critical value and found to be

significant at 0.05 level in individual skill-shooting of Adapted interval exercises group. The mean differences between the pre-test and the mid-test (initial test and 8 weeks) and between the mid-test and post-test (8 weeks and 16 weeks) in the Adapted interval exercises group are found to be not significant. The results of the study indicate that 16 weeks of Adapted Interval Exercises Training programme showed significant improvement in the individual skill-shooting.

The obtained mean differences between the pre-test and the mid-test (initial test and 8 weeks) and between the pre-test and the post-test (initial test and 16 weeks) are higher than the critical value and found to be significant at 0.05 level in individual skill-shooting but not significant between the mid-test and post-test (8 weeks and 16 weeks) in the Adapted Yoga Practices group. The results of the study indicate that first 8 weeks and 16 weeks of Adapted Yoga Practices Training programme showed significant improvement in the individual skill-shooting.

The obtained mean differences are between the pre-test and the post-test (initial test and 16 weeks), between pre-test and mid-test (initial test and 8 weeks) and between mid-test and post-test (8 weeks and 16 weeks) greater than the critical value and found to be significant at 0.05 level in individual skill-shooting. The results of the study indicate that the first 8 weeks, second 8 weeks and 16 weeks of Specific Football Skill Practices Training programme showed significant improvement in the individual skill-shooting.

Barana et al. (2013) and Ozerb et al. (2012), Tiu et al. and Ray et al. (2001) has also proved in their studies that an improvement did occur in Individual skill-shooting (soccer) as pointed above, in the subjects included in their research study.

Conclusion

It is concluded that the results of repeated measures analysis of variance (ANOVA) show significant improvement in Individual skill-shooting. And the Newman Keuls tests indicate that there are significant differences of 16 weeks of training in the all group. Further, there are significant differences of first 8 weeks of training in the Adapted yoga practices group, Specific football skill practices group and there are significant differences of last 8 weeks of training in the Specific football skill practices group in Individual skill-shooting.

It is concluded that the results of analysis of covariance for post-test and adjusted post-test is significant. The Scheffe's post hoc test indicated that the experimental group namely the Specific football skill practices group had better improvement than the Control group in Individual skill-shooting. There is no significant difference among the other paired mean comparisons. □

REFERENCES

Books

- Clair, J. *Disability in the Global Sport Arena*, Routledge, New York, 2012. Print.
- Master Trainer Handbook (2012). *Scheme of sports and games for the disabled*, Jain. A. *Adapted Physical education*. Sports Publications. New Delhi, 2003, Print.
- Ramdev, S. *Yog its philosophy and practice*. DivyaPrakashan, Hardwar, Uttarakhand, India, 2015, Print.
- Sherrill, C. *Adapted Physical Activity, Recreation, and Sports*, McGraw-Hill Humanities, 2003, Print.
- Special Olympics, Bharat (2010). *Training manual*, TAURUS Brand Solutions, New Delhi. 2010, Print
- Winnick, J. *Adapted physical education and sport*. Champaign, IL: Human Kinetics, 2005, Print.

Journals

- Baran, Funda et al. "The effects of a Special Olympics Unified Sports Soccer training program on anthropometry, physical fitness and skilled performance in Special Olympics soccer athletes and non-disabled partners." *Research in developmental disabilities* vol. 34,1 (2013): 695-709. doi:10.1016/j.ridd.2012.10.003
- Özer, D et al. "Effects of a Special Olympics Unified Sports soccer program on psycho-social attributes of youth with and without intellectual disability." *Research in developmental disabilities* vol. 33,1 (2012): 229-39. doi:10.1016/j.ridd.2011.09.011
- Ray, U S et al. "Effect of yogic exercises on physical and mental health of young fellowship course trainees." *Indian journal of physiology and pharmacology* vol. 45,1 (2001): 37-53.
- Tiu, W et al. "Effects of a modified football program in improving foot-eye coordination among students with intellectual disability." *International Research Journals*, 3(4) 412-423

SAMPRIITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-486-498

Recasting the Epical Character; Karna, the Subaltern hero in Dinkar's '*Rashmirathi*'

Dr. Ravi Khangai

*Assistant Professor, Department of History, RTM Nagpur University,
Amravati Road, Nagpur-440033, Maharashtra.*

E mail- ravikhangai@gmail.com

Abstract

Characters and episodes are often salvaged from the Mahabharata and reconstructed to address the contemporary concerns. Dinkar's long poem *Rashmirathi* reconstructs certain episodes from the epic to project Karna as a subaltern/Dalit hero. India of 1950s was inspired by the ideals like Dalit emancipation and Dinkar's Karna, being industrious, brave and chivalrous challenges the privileges based on the birth. Karna in the epic struggles for his own rights, but Dinkar's Karna champions the cause of all downtrodden. The poet though glosses over Karna's shortcomings, has managed to give pertinent messages about the injustice of caste hierarchy, futility of war and evils of consumerism.

Key words- Caste, Discrimination, Fate, Manliness, Struggle.

1. Introduction

Indian epic the Mahabharata is believed to have acquired a written form from 400 B.C. to 400 A.D. (Thapar, 2018:7). But the stories and legends that have found place in it were in oral circulation much before (McGrath, 2009: 20). Having contributed by many and developed over a long period of time, the epic has become a timeless text with all the heterogeneity that it contains (Sukthankar, 1998:10). The narrative portion in it is a naturally grown creative, sensitive record of the human experiences and didactic/normative portion is a deliberate superimposition to project ideals. Though prominent didacticism is obvious in the portions like the *Shantiparva* and the *Bhagavadgita*, but otherwise narrative and didactic are mostly intertwined making the epic a true reflection of human mind; partly rational and partly emotional with boundaries between the two blurred. This complexity makes the epic appealing and it keeps on attracting the poets/writers since ages justifying the statement in the epic itself,

“Some bards have already sung this history; and some again are teaching it to others; others will no doubt do the same hereafter on earth” (Dutt, Vol 1, 2013: 3)

From Bhasha in the 3rd century A.D. to present day Anand Nikanathan, there is a long list of the poets/authors who reconstruct the episodes/characters from the epic to give vent to their creative genius as well as to address the contemporary concerns. Karna with his tragic life seems to have a special appeal. Tagore in Bengali poem *Karna-Kunti Samvad* (Khangai, 2014:127-133) and Shivaji Savant in Marathi masterpiece *Mrutunjay* had elevated Karna to very high level in the popular imagination. Ramdhari Singh ‘Dinkar’ (A.D.1908-1974) also seems to be fascinated by the epical tradition. Drawing characters and episodes from the epic, he wrote long poems like *Kurusbeta*, *Urvashi*, *Parbharum Ki Pratiksha* and *Rashmirathi*.

India of 1950s was inspired by the ideas like equality and socialism and creative writers were looking for characters from margins in Indian literary tradition, who can be a source of inspirations for the underprivileged. Many writers/poets represented Karna as champion of the ‘Dalits’ and through him give a message that in the new world that is coming into existence in India, it will be capabilities and hard work that will be rewarded and not birth. Dinkar says that in the huge

conflux of ships i.e. huge literature that is resurrecting Karna, he also have his small boat (दिनकर, 2009: Pp.7-11).

Spread over hundred and seventy six pages, the epical poem is divided into seven parts called *Sarg*. In each *Sargas*, Dinkar highlights Karna's heroism by reconstructing certain selected episodes from the epic; like Karna's challenge to Arjuna during the friendly contest of the princes, his acquiring of martial skill from Parshurama and also the curse, Krishna and Kunti's attempts of persuading Karna to switch over to the Pandava's side, God Indra's deception and the final dual between Karna and Arjuna. The poem is partly dialogues of the characters and partly monologues of the poet. Karna's introduction in the poem sets the tone,

“तन से समरशूर, मन से भावुक, स्वाभाव से दानी,
जाति-गोत्र का नहीं, शील का, पौरुष का अभिमानी ।” (दिनकर, 2009 :17)

(Brava in the battle, emotional, generous in charity, not proud of character, manliness and not of lineage)

2. Objectives-

- a) To investigate how the old literary tradition are reconstructed to address the contemporary concerns.
- b) To probe the psyche of the subalterns as reflected in the poem.
- c) To understand the injustice of discriminatory caste system.
- d) To engage with the description of violence and probe if it can be avoided.

3. Methodology-

The paper is based on heuristics and hermeneutics of the texts.

4. Discussion and Results.

4.1. Challenging the Varna/Caste hegemony-

Dinkar's Karna personifies the challenge that comes from a talented subaltern to the hegemony of elites. During the contest among the Kuru princes, while Arjuna was eulogized as a hero, Karna enters the arena uninvited, shows better skill than Arjuna and also challenges him to dual; the elites perceives this as a calamity.

राजवंश के नेताओंपर पड़ी विपद अति भारी। (दिनकर, 2009 :19)

(The leaders of the royal family were assailed by the great calamity)
Stigmatizations and insults are often used as a weapon to keep the lower castes oppressed. In reaction to Karna's challenge, Kripacharya says that Arjuna is a royal prince and asks about Karna's caste. Sad and dejected Karna reacts,

जाति-जति रटने, जिनकी पूंजी केवल पाषंड, मैं क्या जानु जाति ? जाति है ये मेरे भुजदण्ड । (दिनकर, 2009: 19)

(The hypocrites talk only about the caste, what do I know about it? My caste is my prowess)

The pretentious elitism comes under scything criticism,

“ऊपर सिर पर कनक-छत, भीतर काले-के-काले, शरमाते हैं नहीं जगत में जाति पूछनेवाले ।” (ibid)

(Having gold canopy over head, but black at heart, they are not ashamed of asking about caste) Karna seems to be giving vent to the accumulated pain of all those who are victimized by the system of exploitations,

“मस्तक ऊँचा किये, जाति का नाम लिये चलते हो, पर, अधर्ममय शोषण के बल से सुख में पलते हो।

अधम जतियों से थर-थर काँपते तुम्हारे प्राण, छल से मांग लिया करते हो अंगुठे का दान ।। (दिनकर, 2009: 20)

(Taking pride in the caste, you walk holding head high, but you enjoy the life by unethical exploitation. You fear the lower castes and cunningly ask for the donation of the thumb.)

Thumb is an obvious reference to cruelty towards Eklavya.

Karna's frustration about discriminatory caste system comes out often,

“धँस जाये वो देश अतल में, गुण की जहाँ पहचान, जाति-गोत्र के बल से ही आधार पाते हैं जहाँ सुजान ।” (दिनकर, 2009: 31)

(That nation deserved to be buried in hell, where talent is not acknowledged and people get respect based only on the caste and lineage)

The discrimination pains him,

“हाय, जाति छोटी है, तो फिर सभी हमारे गुण छोटे, जाति बड़ी, तो बड़े बनें वे, रहे लाख चाहे खोटे ।” (ibid)

(As we are of low caste, all our qualities are also inferior, if the caste is higher, they remained respectable, even if they are deceptive)

Duryodhana, called Suyodhana in the poem comes forward in support of Karna and also speak in favor of the discriminated,

“कर्ण भले ही सूतपुत्र हो अथवा श्वपच, चमार, मलिन, मगर, इसके आगे है सारे राजकुमार ।” (दिनकर, 2009: 21)

(It does not matter if Kara is a son *Suta* or *Shmpach*, *Chamar*, but all the princes are pale in front of him)

The lower castes *Shmpach* and *Chamar* are addition from Dinkar’s side, there is no such mention in the epic. (Dutt, Vol 1, 2013, Pp.402,403).

Duryodhana, though haughty stands out as a sincere and brave person in the poem. Drona in contrast is portrayed as conspiring and discriminatory teacher, who unethically favors Arjuna. He does not feel any regret that Eklavaya’s thumb was cunningly demanded by him to maintain the supreme position of Arjuna (दिनकर, 2009: 23).

4.2. Subaltern hero-

Karna in the epic seems to be struggling for his own progress but Dinkar’s Karna represents the downtrodden.

“जग में जो भी निर्दलित, प्रताड़ित जन हैं, जो भी निहीन हैं, निन्दित हैं, निर्धन हैं, यह कर्ण उन्ही का सखा, बन्धु, सहचर हैं,” (दिनकर, 2009: 102)

(In the world whoever is downtrodden, troubled, who do not have anything and are stigmatized.

This Karna is their friend and companion)

He asserts,

“मैं उनका आदर्श, जिन्हें कुल का गौरव ताड़ेगा, निच्वंशजन्मा कहकर जिनको जग धिक्कारेगा ।” (दिनकर, 2009:73)

(I am there ideal, who will be tortured by the lineage based hierarchy; they will be taunted by the world as low born.)

Parshurama, the legendary sage had vowed that he will teach martial skills to Brahmins only and Karna, eager to be a better archer than Arjuna impersonates as a Brahmin to train from him, but he continues to feel guilty about this deception and tries to justify his act by saying that he could have not got the specialized knowledge of the weapons by speaking the truth and probably would have asked to give away his thumb like Eklavya (दिनकर, 2009: 30-31).

When Kunti tries to persuade him to leave Duryodhana and join

the Pandavas, he refuses but says that in case the Pandavas lose the war, he will not enjoy with the victorious Duryodhana but will come to the defeated Pandavas.

“हाँ अगर पांडवों कि न चली इस रण में, वे हुए हतप्रभ किसी तरह जीवन में, राधेय न कुरुपति का सह-जेता होगा, वह पुनः निःस्व दलितों का नेता होगा।”
(दिनकर, 2009: 102)

(If the Pandavas do not come out victorious, they become helpless in life, Radheya (Karna) will not be a partner in the victory of the Duryodhana. He will be again a leader of the Dalit who do not have anything)

He will not come for prestige or crown, but to provide comfort to younger brothers during their time of grief,

“दुख में अनुजों को भुज भरने आऊँगा।” (ibid)

(I will come to embrace the younger brothers in their hour of grief)

After the fall of Drona he becomes the commander-in-chief of the Kaurava army. His confidence is obvious as he says,

“समय को चाहता हूँ दास करना, अभय हो मृत्यु का उपहास करना।
(दिनकर, 2009: 139)

(I want to make time my slave, becoming fearless I want to mock the death)

Karna says that he does not consider his unknown lineage as hurdle, but always thought that it is the strength in the arms that can make one's destiny and overcoming difficulties he achieve everything by manliness.

“बांधाओ के उपर चढ़ धूम मचा कर, पाया सबकुछ मैंने पौरुष को पाकर।”
(दिनकर, 2009: 89)

(Surmounting the hurdles I became victorious and got everything by manliness)

He believes that efforts can change our destiny,

“किस्मत का पाशा पौरुष से हार पलट जाता है।” (दिनकर, 2009: 67)

(The destiny gets defeated due to the efforts)

Krishna tries to lure him away from Duryodhana by saying that the changing side will enhance his prestige, he will no longer be called a low born, but Karna refuses. He was deprived of the lineage and now his contempt for it comes out as,

“ कुल-गोत्र नहीं साधन मेरा, पुरषार्थ एक बस धन मेरा“ (दिनकर, 2009: 55)
(My strengths are not family name and lineage, my only treasure is my manliness)

For Karna war is an opportunity to show his valour,
“चाहता तुरंत मैं कुद पडूँ, जीतू कि समर में डुब मरूँ।” (दिनकर, 2009: 59)
(I want to jump in the war, either I will be victorious or perish in it)
Even the loss of natural armor before the war does not deter him,
“कवच-कुण्डल गया, पर, प्राण तो हैं, भुजा में शक्ति, धनु पर बाण तो है।”
(दिनकर, 2009: 140)

(What if I lost my armor and ear rings, I still have life in me
I still have power in my arms and arrows on my bow)

During the war, Bhishma falls and as he was laying on the bed of arrows, Karna meets him and Bhishma asks him to stop the war, but Karna was eager to fight,

“ जय मिले बिना विश्राम नहीं, इस समय सन्धि का नाम नहीं।”
(दिनकर, 2009: 117)

(There will be no respite without victory and there cannot be a truce at this time)

4.3. The wounded psyche-

When Krishna discloses to Karna that he is the eldest son of Kunti and should leave the side of Kauravas and come over to the Pandavas and being the eldest, he will be the king, Karna refuses. He feels sad and angry for being discarded by Kunti as an infant,

“वह नहीं नारि कुलपाली थी, शर्पिणी परम विकराली थी।
पत्थर-सामान उसका हिय था, सुत से समाज बढकर प्रिय था।”
(दिनकर, 2009: 49)

(She was not a lady, but a hideous she snake, her heart was like a stone and reputation was more important than a son)

He feels sad that his mother had abandoned him and he had to suffer the life of deprivation and humiliation.

“ माँ का पय भी न पिया मैंने, उलटे, अभिशाप लिया मैंने।
..... मैं जाति-गोत्र से हीन, दीन, राजाओके सुम्मुख मलिन,
जब रोज अनादर पाता था।” (ibid)

(I had not tested the milk of mother but led a life
——I was without caste and lineage, low and downtrodden

Downcast in front of the kings and was insulted daily)

The pain that was inflicted upon him since childhood comes out as he says he was brought up in the family of the *Suta*, burned in the fire of insult and though Kunti was seeing all this, she did not even cared to show her affection secretly as he says,

“ छिपकर भी तो सुधि ले ना सकी, छाया अंचल की दे न सकी ।”

(दिनकर, 2009: 50)

(She did not even took notice of me secretly and gave me shade of her affection)

His arch rivalry with Arjuna, desire to fulfill his obligation to Duryodhana and the discrimination from the society creates agony and frustration,

“हाय, कर्ण, तु क्यों जन्मा था ?” (दिनकर, 2009: 31)

(O Karna, why did you born at all?)

Probably humiliation of the childhood made Karna hungrier for respect and fame. He laments that people started coming to him and claiming him to be theirs when he became a well known archer. But there was a time when the society was very harsh and showed no kindness.

“मैं हुआ धनुर्धर जब नामी, सब लोग हुए हित के कामी,
पर, ऐसा भी था एक समय, जब यह समाज निष्ठुर, निर्दय,
किन्चित न स्नेह दर्शाता था, विषव्यंग्य सदा बरसाता था ।”

(दिनकर, 2009: 51)

(When I became a famous archer, people started coming to me out of selfish motives. But there was a time when this society was harsh and without piety. It did not show a slightest affection but assailed me with sarcastic, poisonous comments)

He says further that when the ways of progress was blocked, the society was cruel to him, he was broken and it was Duryodhana, who came to him and brought ‘*Saubhagya*’ (Good fortune). Kunti had given him birth, Radha nurtured him but the real life was given to him by Duryodhana and thus he is not less than a mother. When Kunti tries to convince him to shift his allegiance to the Pandavas, he becomes sarcastic,

“सो धन्य हुई तुम देवि । सभी कुछ पा कर, कुछ भी न गँवाया तुमने मुझे गँवा कर ।” (दिनकर, 2009: 90)

(You became great and got everything, you did not lose anything by losing me)

He is not willing to trust her,

“ जोड़ने नहीं बिछुड़े वियुक्त कुलजनसे, फोड़ने मुझे आयी हो दुर्योधनसे ।”

(दिनकर, 2009: 94)

(You came not to unite me with the lost family, but to separate me from Duryodhana)

He says that he had spent his whole life as a person without lineage and now he feels the lineage identity is no longer important to him.

“दी बीता आयु सारी कुलहीन कहा कर, क्या पाउँगा अब उसे आज अपना कर ?” (दिनकर, 2009: 93)

(I had spent the whole life as a person without lineage, what would I get by embracing it now?)

Insulted and stigmatized by the society at large, Karna feels overwhelmed by Duryodhana's offer of friendship and kindness. He remains faithful to Duryodhana and expresses his extreme gratitude as,

“ धरती की तो क्या बिसात ? आ जाय अगर वैकुण्ठ हात,
उसको भी नौछावर कर दू, कुरुपति के चरणों पर धर दूँ ।”

(दिनकर, 2009: 56)

(What to think about the earth, even if I get *Vaikuntha*, i.e. the abode of Vishnu

I will dedicate it to Duryodhana)

Karna even equates Duryodhana with a mother. He remembers the favor,

“भीतर जब दूट चूका था मन, आ गया अचानक दुर्योधन ।”

(दिनकर, 2009: 51)

(I was broke but Duryodhana came suddenly and my life changed)

The desire to be a better archer than Arjuna or even to kill him is so strong that when angry Parshurama was about to kill him, Karna's main pain was that he will not be able to kill Arjuna.

“शाप से जलकर अभी भस्म हो जाउँगा, पर मदान्ध अर्जुन का मस्तक देव ।
कहा मैं पाऊँगा ?” (दिनकर, 2009: 34)

(I may die now by your curse, but my regret is that I will not be able to cut off the head of Arjuna)

This desire never leaves him,

“ अर्जुन का शीश उड़ाना है, कुरुपति का हृदय जुड़ाना है ।”

(दिनकर,2009: 118)

(I want to cut off the head of Arjuna and win the heart of Duryodhana)

4.4. Chivalry and Tragic life-

Just before the war, Karna was deceptively deprived of his natural armor by God Indra, Krishna and Kunti weakens the sting of his attack by disclosing that the Pandavas are his brothers. He also promises to Kunti that he will not kill any of the Pandavas except Arjuna, he was already cursed by Parshurama, thus the destiny seems to be working against him. His life is tragic,

“जनमा जानें कहाँ, पला पद-दलित सूत के कुल में, परिभव सहता रहा विफल प्रोत्साहन-हित व्याकुल मैं ।” (दिनकर, 2009: 72)

(I do not know where I was born, brought up in a family of downtrodden *Suta*, I had digested defeats without any encouragement.)

He further laments that everybody got the shade of love and privileges but the destiny had always sent trouble for him. But then he thinks otherwise and says that the probably he was born to give the message that brave can do anything that he want. The power does not reside in lineage or family, but it resides in the chest and thighs of brave men. Even if the whole world becomes enemy, a man can still continue to march on the righteousness and resist the storm.

His nobility acquires a new height when he requests Krishna that the secret of his birth should not be disclosed to Yudhishtira. The Pandavas have suffered enough and now they should get their kingdom.

“पाण्डव वंचित रह जायेंगे, दुख से न छुट वे पायेंगे ।” (दिनकर, 2009: 59)

He says that if Yudhishtira get to know that Karna is his elder brother, he will reject the throne for Karna and Karna in turn will hand it over to Duryodhana. (ibid)

Ekghani, the potent weapon was give to him by God Indra and he kept it reserved to slay Arjuna, but Krishna created a situation and Karna was compelled to use it against Ghatotkacha. Arjuna was saved and Karna remarks,

“आज फिर एक बार, मेरा ही भाग्य छली निकला” (दिनकर, 2009:132)

(Today once again my fate had deceived me)

Though Karna becomes sad at loosing the potent weapon, yet he boosts his own moral,

“मुसीबत को नहीं जो झेल सकता, निराशा से नहीं जो खेल सकता,
पुरुष क्या, श्रुखंला को तोड़ करके, चले आगे नहीं जो जोर करके?”

(दिनकर, 2009: 135)

(He is not a man who does not keep courage in the difficult situation, who cannot play with the dejection, who is not able to march forward breaking the chains)

During the dual with Arjuna, Karna's chariot gets stuck and he was killed when he was not in a position to defend himself. A heroic life comes to an end and Krishna pays tribute,

“हृदय का निष्कपट, पावन क्रिया का, दलित-तारक, समुद्धारक त्रिया का।”

(दिनकर, 2009: 175)

(Pure in heart and action, working for the welfare of the downtrodden)

Dinkar tries to reduce the blemish on the character of Karna by making him to express regret that he could not protect Draupadi at the time of her molestation in the assembly hall (दिनकर:171). This is not there in the epic (Dutt, Vol.6, 2013: 381-387).

4.5. Socialism in the poem-

Socialism in the poem is discernible,

“अरे, कौन है भिक्षु यहाँ पर ? और कौन दाता है ? अपना ही अधिकार मनुज नाना विधि से पाता है।” (दिनकर, 2009:66)

(Who is a beggar here? And who is a donor? A man gets his rights by different means.)

Greed and consumerism promoted by capitalism is condemned,

“चारो ओर लोभ की ज्वाला, चारो ओर भोग की जय, पाप-भार से दबी धँसी जा रही धरा पर पर निश्चयचा” (दिनकर,2009:29)

(Greed is inflamed in all directions, pleasure is eulogized everywhere and the earth is invariably sinking inch by inch)

The poet says that till the time the greedy people remain the leaders and not intellectuals till then there is going to be dissatisfaction on the earth (ibid:). The greed, concentration of wealth and power in the hands of the elites remains under the scanner.

4.6. Futility of war-

To communicate the message about the virtue of sacrifice, and futility of violence, Dinkar gives lot of references like Jesus and Gandhi which are not in the epic,

“ईसा ने संसार-हेतु शूली पर प्राण गँवा कर, अन्तिम मूल्य दिया गांधी ने तीन गोलियाँ खाकर।” (दिनकर, 2009: 63)

(Jesus gave up his life on stake for the world and Gandhi has made final sacrifice by taking three bullets)

Though often eager to fight with Arjuna, Dinkar's Karna also speaks about the futility of war, as there is going to be no winner,

“.....व्यर्थ यह रण है, खोकला हमारा और पर्थ का प्रण है।”

(दिनकर, 2009: 104)

(.....this war is futile and hallow is the oath of mine and Arjuna)

The poem also raises the question that why the Pandavas did not give up their claim on the kingdom in order to maintain peace. Leaving their claim, had they gone to the forest once again, probably they could have earned the gratitude of the whole world. Dinkar's tone becomes philosophical as he asks how long human beings are going to kill one another and which human beings are better; the one who kills other human beings in order to establish his superiority or the one who sacrifices himself in order to maintain peace.

“है वन्दनीय नर कौन ? विजय हित जो करता है प्राण हरण ? या सबकी जान बचाने को देता है जो अपना जीवन ?” (दिनकर, 2009: 106)

(Which man is to be revered? The one who takes lives for victory? Or gives his life for saving the lives of others?)

5. Concluding Observations-

Karna's this courage against the discriminatory Varna hierarchy seems to have fascinated many for centuries. Karna in *Bhama NârâyaGa's* Sanskrit drama '*VeGîsa.Abâra*' (7- 8th century) also roars,

“सूतो वा सूतपुत्रो वा यो वा को वा भवाम्यहमा दैवायत्तं कुले जन्म मदायत्तं तु पौरुषमा।” (Kale, 2011: 75)

(I might be a Suta or son of a Suta, I was born according to my fate, but what I am is my manliness)

Psyche of the oppressed seems to be personified in Karna. When the marginalized and discriminated are shown favor by the elites, they

feel overwhelmed. Elites seduce the talented and hardworking among the marginalized by giving them some privileges and then make use of them for their own benefit. Duryodhana's friendship with Karna was an alliance of convenience. By giving honor and comfort, Duryodhana used Karna as a counterbalance against Arjuna. Karna, who suffered insults and deprivation felt overwhelmed by this kindness and was willing to lay down his life for Duryodhana.

This wounded psyche was probably responsible for his boast that he can kill Arjuna and also for his seeking glory in being a great donor. He also shows a tendency to go to the extremes. He instigated Dushasana to pull at Draupadi's cloths (Dutt, Vol 1,2013:800), but promises to Kunti that he will not kill any of her sons except Arjuna. In order to keep his reputation as a great donor, he even gives up his natural armor in spite of the warning and thus makes himself vulnerable. (Dutt, Vol 2,2013:859) Probably being aware that the victory over Arjuna is not going to be easy, he seeks heroism in death. Dinkar very artistically swept Karna's shortcomings under the carpet. □

Note:

Translations from Hindi to English is done by me.

References-

1. Dinkar, R. S. *Rashmirathi*. Allahabad: Lokbharati, 2009. Print.
2. Dutt, M.N. *Mahabharata. Vol.1, 2 & 6*. Delhi: Parimal, 2013. Print.
3. Kale M.R.(Ed.) *VeGisaAbâra of Sri Bhamma NârâyaGa*. Delhi:Motilal Banarsidass, 2011. Print.
4. Khangai R. "Pain, Fortitude and Sacrifice in Tagore's Karna-Kunti Samavad" in *Quest for Human Values in the Works of Rabindranath Tagore*. Edited by Baburam Swami, New Delhi: Akansha, 2014. Print.
5. McGrath K. *Stri, Feminine Power in the Mahabharata*. Hyderabad: Orient BlackSwan, 2009. Print.
6. Sukthankar V.S. *On the Meaning of the Mahabharata*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1998. Print.
7. Thapar R. *Úakuntalâ, Texts, Reading, Histories*. New Delhi: Women Unlimited, 2018. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-499-509

Reflection of Indian heritage in Sankardev's Ramvijay Nat : A discussion

Dulal Hazarika

Assistant Professor, Majuli College, Kamalabari, Majuli, Assam, pin-785106

Email: hazarika.dulal@gmail.com

Abstract

For the purpose of propagating Vaisnava religion, Sankardev wrote various songs, verses, plays, etc. When the Vaishnava movement spread throughout India in medieval times, Sankardev also propagated new-Vaisnavism in Assam in the last part of the fifteenth century. Taking the material from the Ramayana, Sankardev composed the play Ramavijaya. In this play the character of Vaisnavism was reflected. The reflection of Indian heritage is one of them particularly notable. Through this drama, Sankardev not only entertained the medieval Assamese society, but also ethically educated and rehearsed the lifestyle. Based on his contemporary social life, Sankardev added his fundamental talent to the play. However, in the 16th century, Sankardev was able to create depth in Assamese drama.

In this paper, an attempt is made to investigate the Indian heritage in this play. This paper will examine how the playwright's creativity is reflected in this play and how its popularity remains intact till date.

Keywords: Play, religion, society, performance, character

Introduction

Sankardev was the founder of neo-Vaisnavism in Assam. He was the great Vaishnava saint of India. He enlightened the people of Northeast India in social or cultural, educational and moral fields. At the time of Sankardev, the unequal society was coming together in different religions. Therefore, it was the beginning of a social unity process that broke all the social and religious groups under the central rule. Although the Ahom kings were developing its equilibrium, in the last days of Ahom's rulers, there was a continuation of the logical confederacy of the local population. Kachhi, Koch, Bhuiyan, Chutiya, Naga, Dafala and other communities were giving rise to stupid riots. (Gogoi 2004: 34) The unequal folk groups of medieval times can be divided into two classes widely. One of this society belongs to an Aryan-culture or a Hindu religion. And the other is indigenous or tribal community. (Sarma, 1966: 23) Nevertheless, in the Ahom period, everyone living in the sword and the tied bureaucratic system was obliged to consider it as a method of economic discipline and social life system. (Gogoi 2004: 20) Many gods were worshiped in this wider society. From time to time, Brahminical people kept coming to this area. Shaivas, worshipers of the goddess Kali, inanimate worshipers, tribal religious practices, such as matriarchal worship, gush-stone worship, and Buddhism were the ancient religions of this society, and in the elimination of those reform-culture, the Aryan Brahminical religion sprouted. (Mahanta 2014: 29) But as a high-caste Hindu society, people with new initiations of Vaisnavism had to follow strict religious and social practice as well as personal discipline. (Roychoudhury 2010: 148) The general people of the society want liberation from the rigid rules of Brahminical religion. Unhappy tribes also looked forward to a better lineage. Meanwhile, the message of Sankardev's new life caused quite a stir among the people.

Objectives:

The objectives of this paper are:

1. To find out the reflection of Indian heritage in Sankardev's Ramvijay Nat.
2. To analyze the Literary value of Ramvijay Nat
3. To understand the importance of Indian Heritage in Assamese society.
4. To understand Sankardev as a playwright

Methodology

This research paper is based on Primary and secondary data. In this study, the Nats or Dramas written by Sankardev have been considered as a primary sources. So Primary data were collected from his Nats. Secondary data are collected from various books, Journals and also from the source of internet.

Discussion and Analysis:

The movement of Vaishnavism in other parts of India inspired the spread of Vaishnavism in Assam. The journey of Indian pilgrimage helped Shankardev to understand the wind and the company of Vaishnava saints gave him inspiration for this purpose at that time. Based on the political unity created by the Ahom kings, Sanakrdev tried to create social unity in Assam through a religious movement. R.D. Choudhury has stated-

In the 16th century, almost every region of India witnessed the movement of establishment of neo-Vaishnavism based on the Bhagavata and Gita on firm footing to put the troubled societies, under the influence of Tantricism and the evils of Saktism, in order. The great Vaishnava saints by propagating the message of the piece of the Bhagavata put an end to the evil practices in the society of different parts of the country, Sankaradev, who flourished in Assam in the 15th-16th (1449-1568AD) centuries, took the leadership in Assam. He visited most of the sacred place of India and met the great Vaishanava saint of India, including Chaitanyadeva of Bengal and started propagating neo-Vaishnavism in Assam (Choudhury 2012: 135)

Vaisnavism in Assam:

As a wise man, at the end of the fifteenth century, Sankardev was trying to find a way to unequal social-reproductive problems, as well as racial discrimination, ascetic origins. It was a path of creativity. If there is no development of art and culture and there is no participation of common people, then there is no hope for social development. Originally acquiring an enlightened knowledge, Sankardev began a great composition of worship in writing, dancing, singing, acting, playing drums, which symbolize the elegant arts.

Sankardev prepared the play on the path of propagation of religion. He first organized a dramatic performance known as Cihnayatra,¹ There were shown the scenes seven Vaikunthas (place of Vishnu) with a presiding Vishnu over each. The background of the show was supplied by a painted scenery and it was accompanied by appropriate dance and music. (Sarma 1966: 11) But it has no literary text. After that performance, he wrote six plays in a proper way. The name of his plays are Patni-Prasada, Kaliyadamana, Keli-gopala, Rukmini Harana, Parijat Harana and Ramvijay (Sharma 1996: 11; Bhattacharya201:32)

The play, composed by Sankardev is called Ankiya Nat.² The plays of the ankiya Nat model are a kind of dance-drama in which there are songs and dialogues in Brajavali³ interspersed with slokas and other pieces in Sanskrit. There are no scene and act divisions and different episodes are strung together through the sutradhara. (Dutta n.d: 432). The structure of Sankardev's plays are the same. At the beginning of the play, Nandi's sloka is given in it and there are other Sanskrit slokas in the middle of the play. The story of these plays was taken from the Bhagavata Purana and the Ramayana. Along with the theatrical character, there is a unique character, is called the Sutradhara, (The narrator of the play). In these plays, there were songs, Bhatima also. And dialogue of Brajabuli language was used. The representation or performance of Ankiya play is called Bhawana or Bhaona. Maheswar Neog says-

Bhaona is considered a great act of piety; it is not mere entertainment for the Vaishnava. It is a sadhana or exercise of the bhakti religion. Even the Bhagavata-purana enumerates abhinaya or the acting of the deeds of the Lord among the ways of devotion. (Neog, n.d.: 2)

Sankardev's Ramvijay Nat is mentionable in numerous directions. It was the last and concluding play. It was the only Ramayana base drama while his other plays were taken from Bhagavata Purana. The Theme of Ramvijaya was taken from the Ramayana, the oldest epic of India. Rishi Viswamitra⁴ has taken Rama and Lakshmana, the two sons of king Dasaratha from the royal court of Dasaratha., to protect his Jogya.⁵ On the way to the Asaram, Rama and Lakshmana killed a demonic, named Taraka, then thrown away Taraka's son Maricha and Subahu in Lanka and Ocean successively. In this way they help the saint to protect his Jogya. Saint Biswamitra take them away with him to the Swayamvar⁶ of Sita. Sita was The Princess of Mithila and daughter of king Janaka. In the royal court of Janaka, Rama broke the bow of Lord Shiva or Haradhanu and married Janaka's daughter Sita as his wife. After marriage ceremony they returned to Ayodhya. On the way to Ayodhya a battle took place between Rama and Parashurama, a Brahmin saint and disciple of lord Shiva. Parashurama was defeated and accepted Ram's obedience. Sankaradeva made his play Ramvijay based on this theme in 1568 CE. In the Ramayana, the Indian heritage, tradition was reflected very well and it attracts the people from time to time, in the same way, Shankardev's play Ramvijay also affects the minds of many people. All the literature and culture, created by Sankardev, is an endeavor of universal unity and Indian spiritual spirit. In the drama of Ramvijay, Indian spirituality and idealism is a significant issue. The playwright created this masterpiece with a mixture of his aptitude and receipt -avoidance policy from the original sources. In this play, it was ascertained that vaisnavite esteemed god Vishnu is inseparable with Rama.

The Ramayana and the Mahabharata, the two epics, are considered sacred books of Hinduism in India. From long past, the tradition of listening to "Ram-katha" was prevalent in most parts of India. Madhava Kandali was the first to translate the Ramayana into the Assamese language out of the North Indian regional languages.⁷ Sankardev wrote Ramvijay, a unique Ankiya drama from the Ramayana, Ankiya Nat is written primarily for the promotion of Hindu Vaishnavism, which Assamese people consider as a holy thing. From this point of view, Ramvijay Nat can also be called an expression of Indian idealism.

Elements of Sanskrit Drama and change of system :

Shankardev created a novelty in the history of Indian music and drama. In this drama, many elements were taken from Sanskrit drama and Natyashastra, such as sutradhara, slokas, raga, rhythm songs and costumes and elements of drama. But Sankardev used it with assimilation at the local level. In those days, Sanskrit drama was a fantasy for the general people of India. For the common people, there was no alternative but to folk drama. Practicing music was not easy for all people. So Sankardev changed this heritage in Assam in the 16th century. He composed this drama and music for the common people of the society. Hence this drama became the property of common people. Not only literate, but illiterate people can easily practice and participate in the performance of this drama.

The divine consciousness and incarnation

Like other sects of Hinduism, Assamese Vaisnavas also believe in the doctrine of avatar. The doctrine of God descends into this world from time to time, accepted by them, in various sizes, to capitalize on the world. Sankardev's famous works Kirtan counts twenty-four incarnations of Narayana-Vishnu in the inaugural chapter. (Sarma 1966: 40) It has shown that Rama is the perfect incarnation of Vishnu or Krishna in the Ramvijay drama.⁸ It is says through the Sutradhara that Rama is not a common man, but a Avatar of God. As Sutradhara says - The universe Lord Narayana incarnates at the house of Dasaratha to escape the burden of the earth. Bhagavana (God) will now come on the stage for Sita's marriage in the form of Shriram and happily perform the marriage dance. (Borah 2008: 238)

It is believed that God's descent in the earth has two objectives : (1) To redeem the world from the evil forces and (2) to favour his devotees to spurn the four purusharthas⁹ including liberation. (Sarma 1966: 40) Reflecting Indian belief in the avatar, it is shown in the Ramvijay play that Parashurama is the incarnation of Rama. In this drama Parashurama says - O Lord Shri Ram! You are the God of God. I am a part of you. (Borah 2008: 268)

In a spiritual environment depicting the activities of Ram, Sankardev tried to preach devotional idealism in this drama. Indian philosophical rebirth was also reflected in the Ramvijay. The play writer

shows that Sita is a jatismar¹⁰ girl Sita said in this drama : “I want lord Narayana as husband in my previous life. I was doing penance for many years,, at that time the oracle was heard: Ah daughter: you will not met your husband in this birth. In next birth as Rama, he will marry you.” In this drama, Viswamitra also told Rama about Sita’s past life. In fact, by reflecting it in front of the audiences, who believe in Indian philosophical thinking, Sankardev tried to run dramatic stories naturally.

Reflection of Indian Idealism:

All the characters in this play have been created as ideal characters. Rama is depicted as the supreme deity in this play. But most importantly, the modesty of Rama’s character. Inaugurating Indian idealism, Rama bowed his head and took Viswamitra’s blessing. Before trying to break Shiva’s bow, Rama said to Viswamitra - ‘To fit the bow, I have no ability. But to follow your word, I will try it. Powerful kings were not able to perform this, so I am not ashamed. Rama was portrayed as an ideal husband in this drama. After breaking the bow, the aggressiveness of the kings, Sita were bemused. Rama not only consoles her, but also protects her from violent kings. Similarly Dasharatha, Rama’s father was created as a father, not as a king. When Vishwamitra came to take Rama and Lakshmana to worship his fire, the instability of the influential Dasaratha forced him to fall at the feet of Viswamitra to not take them with Viswamitra. When Parashurama prepares to attack Rama, Dasaratha knows Rama’s avatar, but he begs Parashurama to forgive Rama. In this play, Sita is also an Indian dedicated wife, who thinks all the time about Rama’s welfare and prayed to so. The characters of Vishwamitra, Parashurama etc. designed with traditional Indian thought. In this play, King Dasharatha is like a father, not like a king. Viswamitra is also a very supporting character in the play. He helped Ram at every step. The character of the Ramvijay Nat is presented in a very attractive manner by its depiction of eternal Indian idealism.

This play has moral values. The reflection of Indian idealism in these characters helps the audience to achieve moral values in order to create an ideal society and maintain their personality.

Tradition, marriage System etc.:

Marriage has special significance in Indian society. Through the marriage of Rama and Sita, a traditional Indian marriage was depicted

in the drama Ramvijay. All rituals from Sayamvar to betel nut have been followed in this Nat. Conscious playwright Sankardev did not forget to mention the dowry system of the Indian marriage in Ramvijay Nat. After the marriage of Rama and Sita, Mata (mother of Rama) Kaushalya followed the home-entering rituals. So Ramvijay Nat is a reflector of Indian tradition and rituals. So this drama is able to attract common people all the time.

Description of physical beauty:

There is a tradition in Indian literature to compare the physical beauty of the character with the natural objects. The influence of Sanskrit poetic tradition is understood in all regional languages. The same description of physical beauty is also understood in the drama Ramvijay. Blue-curly hair, nose-shaped flowers, moon-like nails, pomegranate seeds like teeth, eyebrows like Madan's ¹¹bow, this manure is reminiscent of the Indian poetic style. The playwright, Sankardev spoke about the physical beauty of all the characters in the characters' entry song and in the dialogue of Sutradhara in this play. This feature attracts the audience towards the characters and helps the director to easily perform the play.

Application of Indian raga, tala:

Ramvijay nat has 19 songs and two bhatima¹² The traditional Indian raga(melody) was used in this song.¹³ Suhai, Kanada, Mahur Dhanshree, Gauri, Bhatavali, Kalyan Raga were used as the feature of the songs. On the other hand, Ikatali, Paritala, Suktakala, Jatital, Bisham and Kharaman Taal (rhythm) were used in these songs. The use of melody and rhythmic patterns of Indian classical music transformed the play into an opera.

Sanskrit slokas (sanskrit verse) have also been used in Ankiya Nats. A total of 41 slokas recall the age-old tradition of Indian dramatic and music heritage. In the last two verses of this play, Shankaradeva wrote Bindu Randhra Veda-Chandra/Shanke Sankare Sangaakey; In this verse is to be called Riddle or Brain Teaser statement which is ready for exercise to uncover its meaning. Bindu means zero, Randha means nine holes in a body, Veda means Indian 4 Vedas and Chandra means Moon. In this puzzle, the arrangement of these numbers should be written from right to left, if it is correctly 1490 as compared to its answer, in the 1490 Sakavade of the Indian year the play written by Sankardev. Thus Shankaradeva described the written year by Shloka severely.

Figure 1: Sutradhara in Bhaona

Role of Stutradhara:

In Ankiya Natya, Sutradhara is a unique character created by Sankardev. In the play Ramavijaya, Sutradhara remembers Nandi Slokaas and tells the listener about breaking the bow by Sriram and marries to Sita. Sutradhara also tells to audiences that Rama defeats Parasurama and about the enters of Rama, Dasharatha, Sita and other characters to the stage. Sutradhara recommend to the audience to take Vaishnava religion and take shelter on the lap of God. Maheswar Neog says-

When the dhemalis (Pre Ritual of the dramatic performance) are over, Sutradhara makes his entrance (sutra-pravesa), which has also to be attended with the lighting of fire-works, the holding of the fire-arch and a screen. The lighting of fire-works in this case is done by the head of a sattrā or his deputy(Deka) if either of them to be present. The sutradhara nor presents dances after which he sings Nandi (two slokas and a raga song, if any); announces the subject-matter, urging on the audience to lend their earsto it in the prarochana sloka; sings a bhatima-song in praise of the hero; again announce the main feature of the plot in Brajabuli and performsthe short introduction (prastavana) . In between these acts he introduce brief dances. (Neog, n.d : 44)

Through the Sutradhara, Sankardev is preaching about Indian Vaishnava idealism., In this drama, Sutadhara tells the audience about the repulsive action of the kings who are attracted and bound in the beauty of Sita At the same time, the Sutradhara wants to make the

audience aware of the importance of ideal devotional life and the loss of obstructed attraction. In this way, between mourning and mourning, Sankardev sought to establish a healthy society through this character.

Conclusion:

Sankardev was a huge personality in Assam. He had all the qualities to create a new society. He had the quality of a Sanskrit, poet, actor, singer, painter and social reformer, music composer and a playwright. Sankardev composed Anakiya drama based on folk plays and elements of Sanskrit drama. The tradition of theatrical performance changed from a half theatrical program to a full theatrical performance. Sankardeva's Ramvijay Nat is a brilliant expression in the context of Indian society. By the ages, the story of Ramayana attracted the Indian people. At the foundation of the Rama-Katha tradition, the purpose of this play is most appropriate even in the present day. Songs, verses, bilingual language, dialogues and plot were special features of the Ramvijay Nat. For the purpose of Vaishnavism, some special quality was observed in these characteristics.□

Notes

- 1 Cihnayatra was the first dramatic performance of Sankaradeva. He painted Seven Vishnu and six Lakhmi (wife of Vishnu) on Cotton thin sheet or cloth, Cihna means Scene and Yatra means Theater.
- 2 The Drama created by Sankardev is called Ankiya by his disciple after his death. Sankardev himself called his drama as Jatra, nat or nataka.
- 3 Brajabuli language is an artificial language created by Sankardev in 15th century, mixer of old Assamese language and Maithili language of Odiisha.
- 4 Viswamitra is one of the most venerated rishis or sages of ancient India.
- 5 Jogya : The Hindu ritual of praying and offering to the Agni or The Fire God.
- 6 The custom of choosing a husband by princesses from the kings and princes present in the royal court of ancient times.
- 7 Madhab Kandali is a poet who translated Ramayana to Assamese language in 14th century.
- 8 Vishnu is the God of Assamese Vaishnava religion. His other names were Narayana, Vasudeb, Kesava, Madhava, Govinda, , Krishna etc. Of all manifestations (avatars) of Narayana , Krishna is regarded as the most perfect one. (Sarma, 1966)
- 9 Puru cartha is a Sanskrit word , means purpose of human being or Goals of human being. In Hinduism, there are the four proper goals or aims of a human life. Dharma or moral values, Artha or economic values,

- Kama psychological values and Moksha or liberation.
 Wikipedia contributors. (2019, September 4)
- 10 One who is able to remember own condition in a previous life
- 11 Kâma or Madan is the Hindu god of human love or desire, who was very handsome.
- 12 Bhatima: A series of prayer songs written by Shankaradeva and Madhavadeva in medieval Assam.
- 13 Raga, taal are concurrent, uniform and rhythmic pattern of beats

References :

- Baruah, H. *Assamese Literature*. New Delhi: National Book Trust, 1965. Print
- Borah, M. *Sankardevar Nat*. Guwahati: Publication Board Assam, 2008. Print.
- Bhattacharyya, H. *Asomiya Natya Sahityar Jilingani*(Adire para 1967 chan parjayanta).Guwahati:Lawyer's Book Stall,2011. Print.
- Choudhury,R.D. *Some Aspect of History and Culture of Assam*. Guwahati: Publication Board Assam, 2012. Print.
- Gogoi, H. *Asamar Jatiya Jibanat Sanghati Aru Sanghat*. Guwhati: Assam Publication Trust, 2008. Print.
- Kakati, B. K. (Ed.). *Aspect of Early Assamese Literature*. Guwahati, India: Gauhati University,1959.Print.
- Mahanta, P. *Asomiya Madhyabitta Shreneer Itibas*. Guwahati: Bhabani Print &Publications,2010.Print.
- Mahanta, p. *Janagosthigata Chetana:Atmapratisthar Prashna*. Guwahati: Bhabani books,2014.Print
- Neog, M. *Sankaradeva and His Times: Early History of the Vaishnava Faith and Movement in Assam*. Guwahati: Gauhati University, 1965.Print.
- Neog, M. *Bhaona: The Ritual Play of Assam*. New Delhi: Sangeet Natak Akademi.(n.d.). Print
- Roychodhury, A. *Asomor Samaj Itibasot Nava-Vaishnavbad*. Guwahati: Orunaday Prakashan, 2010.Print.
- Sarma, S.N. *The New Vaishnavite Movement and Sattra Institution of Assam*. Guwahati: Gauhati University, 1966. Print
- Sarma, S.N. *Asomiya Natya Sabitya*. Guwahati: Soumar Prakash, 1996.Print.
- Wikipedia contributors. Purucârtha. In Wikipedia, The Free Encyclopedia. Retrieved 16:18, September 7, 2019, from <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Puru%E1%B9%A3%C4%81rtha&oldid=913989761>(2019, September 4).

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-510-517

Ethical and Moral Thoughts of Bediuzzaman Said Nursi in the Light of “Risale-I Nur”

Dr. Syed Khairul Anam Samsuddin

Asstt. Professor, Department of Arabic, Rangia College, Rangia

E-mail ID: skanam0786@gmail.com

Abstract

Moral and ethical values have tremendous impact in building a nation. A good moral life can be a foundation to mould a righteous society. The ethical values can be a pivotal component to impress the minds of people to do good works for whole human being. In his writings, **Bediuzzaman Said Nursi** has given more importance for the development of morality in social life. Therefore, he wants to make reformation his society through the Qur’anic doctrines and Prophetic tradition. It is found from the study that the objective of his famous collection “**Risale-I Nur**” is to develop a mindset spiritually intended for the Muslim society and liberate them from illiteracy and ignorance. **Said Nursi** has paid more impetus

on the following principle that “Islam is mercy for whole human being.” The thematic views of Holy Qur’an and Hadith clearly indicate the universal brotherhood and peaceful co-existence in the world. In the light of “**Risale-I Nur**”, **Said Nursi** would like to convey a message to the nations that the immorality of a society is the source of many social injustices, violence, oppression, war, terrorism, anarchy, enforced migration etc. and these negative trends are to be wiped out from the society to establish peace and tolerance amongst the people. He argued that the theological tenets can transform the aspects of human life into civilized nation. In real sense, the ethics and moralities are formed by firm faith on Allah. According to him, all these qualities internally develop the inner values of the people. Hence, this paper is attempted to focus a meager discussion regarding the values and ideals of human being in the light of Risale-i Nur.

Keywords: Ethics, Values, Tolerance, Co-existence, Human being.

Introduction :

Ethics and morality play a vital role in erecting a civilized society in the world. The ethical values can be a pivotal component to impress the minds of people to do good works for whole human being. Therefore, in his writings, **Bediuzzaman Said Nursi** has given more emphasis for the development of ethics in the social life of people. Therefore, he wants to reform his society through the Qur’anic doctrines and Prophetic tradition. Moral philosophy is such a science that shapes the human characters and thus man can distinguish between right and wrong through it. In the light of “**Risale-I Nur**”, **Said Nursi** would like to convey a message to the nations that an uncivilized society is the source of many social injustices, violence, oppression, war, terrorism, anarchy, enforced migration etc. and these negative trends are to be eradicated from the society to establish peace and tolerance amongst the people. He reasoned that the theological doctrines can transform an uncivilized nation into civilized one and also refine the perspectives of human life in respect of social life, give and take with others, economic transaction, politics, education, communication and rule of law. According to him, all these qualities internally develop the inner values of the people.

Area of Research :

The area of this article is to highlight upon the much need of morality and ethical values of human beings in today's world. A good moral life can be a foundation to mould a righteous society.

Objective :

The main objectives of this article have been mentioned as the following two points:

To emphasize on those qualities that internally develop the inner ethical values of the human being.

To convey a message to the nation that the immorality of a society is the source of many social injustices, violence, oppression, war, terrorism, anarchy etc. rather to stress to establish peace and tolerance amongst the people.

Methodology :

This research paper is based on Primary and Secondary sources of information. It will also use the methodology of descriptive mode so that all the issues of this paper can be easily understandable for all section of people.

Discussion :

A moral man always enquires the justification and appraisal of moral judgments. Hence, in his famous collection "**Risale-I Nur**" Said Nursi intends to develop the people spiritually and guide them into right direction. He has rendered more importance on universal brotherhood and peaceful co-existence of human being in this world. Subsequently he has cited many references from Holy Qur'an and Hadith in relation to mercy, love and peaceful co-existence of people in the society.

A Brief Sketch of Bediuzzaman Said Nursi :

Said Nursi, known too as Bediuzzaman, was born in 1877 in the village of Nurs in Biltis of eastern Anatolia, Turkey. His parent was Mirza and Nuriyyah. He took his primary education in religious school. His elder brother, Molla Abdullah was a teacher. At the early stage of his life, Said Nursi was educated by his elder brother. Then, he continued his study in Madrasah curriculum and attended the gatherings of

theologians. He was a firm believer in science and modern education, but in the light of holy Qur'an. He thus, became a scholar of the highest standing having studied not only traditional religious sciences, but also modern science and technology. Because of this, he was titled Bediuzzaman-"Wonder of the Age" in his youth as a result of his outstanding ability and learning. He put forward many original solutions, most of which were in the field of education. For Nursi, it is the only holy Qur'an and Islam that can provide solutions of problems in respect of spiritual development of human being rather than philosophies of human origin. He is well-known as an interpreter of holy Qur'an, a modern thinker, a jurist, educationist and a productive writer. He is also one of the great architects of contemporary Islamic philosophy in Turkey. His contributions in building the Islamic perspective, Islamic visions and Islamic awakenings in Turkey are remarkable, enormous and colossal. He studied vigorously the Islamic thoughts and learned thoroughly many aspects of Islam. His greatest achievement was his book "*Risale-i Nur Külliyyatı*" which runs into about 5000 pages with different subjects and issues. His intellectual status as a great theologian among Turkish Muslims can be seen from this monumental work, in which he deeply and broadly discusses the verses of holy Qur'an in respect of real problems of social life of the people. Bediuzzaman died in 1960 at the age of 83 after a lot of struggle and self-sacrifice in the cause of Islam.

Said Nursi's Views on Ethics and Moral Values :

1. Faith:

Faith is a vital part of human being as mentioned by Said Nursi in his book "*Risale-i Nur*". In Islam, it means a belief in the unity of Allah. Faith is not merely conviction of the truth of a given principle, but it is also essentially the acceptance of a principle as a basis for all activities. Without faith, a man is like a car without a steering wheel, travelling aimlessly upon a sea of doubt and confusion. A firm believer upon Almighty Allah will definitely get peace in his heart and live in this world peacefully. Because the faith brings the believer closer to his Creator. Then it definitely guides believer's heart, mind and attitude towards right direction so that he may find his achievements in the life. He argued that all virtues, good thinking, honesty, justice, peace, integrity

and love originate from faith. These qualities build the minds of people based on morality and ethics. Whereas anarchy, egoism, jealousy, hatred, oppression and vices are all outcomes of the lack of faith upon Allah. Hence, Said Nursi believes that faith is the vitality resource for inner development of human being.

2. Knowledge :

Knowledge is a most important element of intellectual development of human being. Said Nursi therefore, stresses on acquiring knowledge which brings happiness and perfection of mind in this world. Knowledge is based on reasoning, evidence and science. Said Nursi says that holy Qur'an is based on reason and rational thought. So these teachings gradually develop the logical disciplines of man. Bediuzzaman further says "We the Muslims are followers of holy Qur'an and follow the truths of belief through reason, thought and our hearts. We do not support anything in favour of blind obedience and imitation of the clergy like some believers of other religions."

3. Good Habit :

Good habit of people is a most important component for the development of ethics and moral behaviour. In his writings, Said Nursi pays much attention to the development of society through morality. Good habit is originated from a good mind. He says that it is formed in the hearts of people by the firm belief upon Almighty. The religious doctrines of Islam impress immensely on all activities and functions of believers in right way. Thus, with the moral conduct which is inherent to an individual, he always considers that all his functions must be based on doctrines of Almighty Allah, because he feels that he is looked by Allah in each moment. Of course, ethics are inseparable part of Islam.

4. Justice :

Justice is one of the foundations of social life and important need for each individual, every society and all nations of the world. The initial point of Said Nursi's approach towards justice is recognition that besides the law of human justice, there is Divine justice which determines the genuine nature of this phenomenon. Such conclusion reflects the fact that justice is one of the leading features of Almighty and the universe created by Him. The whole universe displays His overwhelming justice. That is why one of His names is "The Just".

Said Nursi believes there is evidence that all things are created with justice and balance. Similarly, the fact that all things are given their rights in accordance with their disposition. All creatures receive all necessities of their being and requirements of life in a fitting form. It is a sign of His wisdom and justice. Said Nursi, to establish it, quotes the significant verse of holy Qur'an as such: "God commands justice, the doing of good, liberality to kith and kin and He forbids all shameful deeds, injustice and rebellion." (16:90) Justice shows equality. Justice without equality is not justice. Unequal justice is not justice. Said Nursi, therefore, supports total justice in respect of all matters with all his strength and opposes tyranny, oppression, arbitrary power and despotism. Thus, the justice includes the whole perspectives of human life. Hence, it is an important foundation and norm to create permanent harmony in the individual and social life.

5. Peace :

Peace is a key foundation of community development in the society. Human is a social being. He always needs peace in his day-to-day life. Said Nursi therefore, stresses on the peaceful living of people around the world. He saw with his own eyes the suffering, anguish and destruction of nation brought about by two World Wars and wanted to see a congenial situation of peace and prosperity for all in a new world. Said Nursi views that the Islam is a religion of peace and the task of Muslims is to carry out only the peace mission throughout the world. The holy Qur'an emphasizes on tranquility of human life. The term "Islam" has been derived from Arabic root "Salam", which means peace. The Arabic word "Salam" (Peace) therefore, appears in the holy Qur'an 157 times, an adjective 50 times and a verb 28 times. He therefore said: "God willing, through the strength of Islam, the virtues of civilization will prevail in near future, the face of the earth will be cleaned from evil deeds and universal peace be secured. Then each member of the society will find an opportunity to develop his potentials and capacities to realize the necessity of his life." Said Nursi believes that Islam must play a role of peacemaker in today's world.

6. Democracy and Freedom :

Democracy and freedom are two interrelated most significant components of society. Democracy is one of pillars of ethical

development of people. This principle was applied to its fullest extent by the Prophet Muhammad (sm) in his private and public life and was fully performed by early Caliphs of Islam. Said Nursi opined that the application of this principle in state affairs avoids the tyranny of government and develops the inner potentiality of people. Therefore, democracy, according to Said Nursi's view, is an important necessity for ethical and mental development of society. He argued that democracy is a power to install peace, truth, justice and harmony in the minds of common man. In his opinion, democracy is such an element which guarantees freedom of speech, freedom of movement and action in the public life. Said Nursi thinks that each people requires freedom to realize the supremacy and power of Almighty Allah.

7. Brotherhood and Unity:

The brotherhood and unity have great importance in construction of a civilized society. Both of them have inseparable relation like between fish and water, both cannot be separated from each other. Said Nursi gives most importance on brotherhood and unity because this principle was insistently called by hundreds of Qur'anic verses and traditions of Prophet Muhammad (sm). According to Said Nursi, the brotherhood consists of two categories comprising Islamic brotherhood and national brotherhood. The concept of Islamic brotherhood is to unite the Muslims within the fold of Islam barring the special outlook towards a particular individual while the national brotherhood is to love and respect the human being as a whole irrespective of religion, cast and creed. Such ties of unity create love, friendship, harmony and these qualities really contribute to the development of ethics and moralities amongst the people.

Conclusion :

This paper has been attempted to highlight the ethical views of Bediuzzaman Said Nursi in the light of *Risale-i Nur*. In fact his vision and mission to his society are vast and diversified. It is known from the study that *Risale-i Nur* was a text-based movement in Turkey to guide the people in right way of Islam. Said Nursi has become really successful to raise the issues related to ethics and moralities of Islamic thoughts in his collection "*Risale-i Nur*". From an Islamic point of view, ethic is related to several Arabic terms. He analyzes these terms

splendidly as follows: *Khayr*-Goodness, *Haqq*-Truth and Right, *Birr*-Righteousness, *Qist*-Equity, *Adl*-Justice, *Taqwa*-Piety and *Ma'ruf*-Approved. Good actions are defined as "*Salihat*" and bad actions are termed as "*Sayyi'at*". However, the term which is most closely related to ethics in holy Qur'an is "*Akblaq*". This term has been narrated in many places of holy Qur'an and its significant perspective is to stress on the building of good character, decent behaviour as well as moral achievement of people. □

References :

- Abdullah Özbek, "The Importance of Knowing Man," in *A Contemporary Approach Towards Understanding the Qur'an: The Example of Risale's Nur*. Istanbul: Sozler, 1998. p. 60.
- Bediuzzaman Said Nursi. *The Damascus Sermon*. Istanbul: Sozler Publications, 2001. p. 56.
- Bediuzzaman Said Nursi. *Sincerity and Brotherhood*. Istanbul: sozler publications, 2001, p. 15.
- Bediuzzaman Said Nursi. *The Short words on life belief, and worship*. Istanbul: Sozler publications, 2006. p. 11-12.
- Bediuzzaman Said Nursi *Signs of Miraculousness, the Inimitability of the Qu'ran's conciseness* Istanbul: Sozler publications, 2004, p. 251-252.
- Ian Markham and Ýbrahim Özdemir (eds.), *Globalization, Ethics, and Islam: The Case of Bediuzzaman Said Nursi*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2005.
- Ibrahim Canan, "Bediuzzaman Said Nursi's View of Civilization" Panel 1: Bediuzzaman Said Nursi, Istanbul, 1993
- Serif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey: The Case of Bediuzzaman Said Nursi*, ed. Said Amir Arjomand. Albany: State University of New York Press, 1989. 172.
- ªükran Vahide, *Islam in Modern Turkey: An Intellectual Biography of Bediuzzaman Said Nursi*. Albany: SUNY Press, 2005.
- Website: www.iikv.org/academy.

SAMPRIITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-518-534

Gender Budget Initiatives in Assam: A Study of Three Select State Budgets

Dr. Rumia Begum

*Assistant Professor, Department of Economics,
Ratnapith College, Dhubri, Assam.*

Email id: rumia.mariam@gmail.com

Abstract

GenderBudget (GB) has gained a lot of attention among researchers and policy makers recently around the globe as well as in India and Assam. It is about analysing government annual budget through gender prism to understand the impact of governments schemes/ programmes on women. India adopted GenderBudget in 2001 and presented its first GenderBudget statement during 2004-2005 budget. Consequently, Assam government adopted GenderBudget during 2008-09 budget. This paper is an attempt to examine the latest three Gender Budget Statements of Assam government starting from 2018-19 to 2020-2021. The trend of allocation in two core areas viz. maternal health and higher

education has been examined and some recommendations have been suggested for effective implementation of GB in Assam.

Keywords: Gender Budget, Women, Assam, Health, Education, Programmes.

1. Introduction

Women and girls face various forms of vulnerability throughout the life cycle. They may face discrimination before or after birth; violence, harassment or abuse; neglect due to dependence and lack of access to resources; social prejudice; and exploitation – whether economic, political, social or religious. They are vulnerable to exploitation and discrimination regardless of where they are positioned on the economic and social spectrum. Additionally, their vulnerability increases significantly if they are poor, socially disadvantaged or live in a backward or remote area. Gender Budget is a tool that can be used to address these vulnerabilities (Gender Budgeting Handbook 2015:1).

Gender Budget is a buzzing word among researchers, academicians and policy makers in recent times around the world as well as in India. Development of a nation cannot be achieved until the potential of women is fully utilised. Keeping that in mind, India adopted Gender Budget in 2001 Union Budget and in 2005, the union government presented Gender Budget Statement consisting of two parts – the first part reflects the women-specific schemes in which 100 percent allocation is only for women. The second part reflects pro-women schemes in which 30% of the allocation is earmarked for women.

2. What is Gender Budget

Gender Budget is not a separate budget for women but it is analysing the union budget through gender lens to examine its gender specific impact, and to translate Gender commitments into budgetary operations (Lahiri 2019:2). It is concerned with gender sensitive formulation of legislation, policies, plans, programmes and schemes; allocation and collection of resources; implementation and execution; monitoring, review, audit and impact assessment of programmes and schemes; and follow-up corrective action to address Gender disparities.

According to Ministry of Women and Child Development (Gender Budgeting Handbook 2007:60) Gender Budget refers to

- a. The process of conceiving, planning, approving, executing, monitoring, analysing and auditing budget in a Gender-sensitive way.
- b. Involves analysis of the impact of actual expenditure and revenue (usually of the government) on women and girls as compared to men and boys.
- c. Helps government to decide how policies need to be made, adjusted and reprioritised.
- d. Is a tool for effective policy implementation where one can check if the allocations are in line with policy commitments and are having desired impact.

3. Why we need GenderBudget

Our budgets are typically gender neutral and hence fail to reflect the specific needs of women as well as socially constructed different roles, responsibilities and capabilities of women. This appearance of gender neutrality is more accurately described as gender-blindness (Elson, D 2002 cited in Bilgi 2019:7). Though the Constitution of India has mandated equality for every citizen of the country as a fundamental right, the reality is that women in India continue to face disparities in access to and control over resources. These disparities are reflected in indicators of health, nutrition, literacy, educational attainments, skill levels, occupational status among others. Unless these barriers are addressed in the planning and development process, the fruits of economic growth are likely to completely bypass a significant section of the country's population. This, in turn, does not augur well for the future growth of the economy (Sharma and Garg 2014:28)

4. GenderBudget at International Level:

The start of discussion on GenderBudget can be marked with the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) was adopted by the UN General Assembly in 1979. The Convention provides the basis for realizing equality between women and men through ensuring women's equal access to, and equal opportunities in, political and public life — including the right to vote and to stand for election — as well as education, health and employment (United Nations Women Website).

From 1995, the United Nations Development Programme along with the HDI, started calculating the Gender Development Index (GDI) and Gender Empowerment Measure (GEM). GDI measures Gender gaps in human development achievements by accounting for disparities between women and men in three basic dimensions of human development – health, knowledge, and living standards using the same component indicators as in the HDI. The Fourth World Conference on Women in Beijing in 1995 laid out a vision of achieving Gender equality in the Beijing Declaration and Platform for Action (Lahiri2019:4).

In 2000, 189 nations came together in UN Headquarters in New York to adopt the UN Millennium Declaration. Out of eight goals the 3rd goal was to ‘promote Gender equality and empower women’ and the 5th was to ‘improve maternal health’. The Gender Inequality Index (GII) was introduced in the 2010 Human Development Report.

In 2015, the Millennium Development Goals were substituted by Sustainable Development Goals (SDGs). It followed the resolution by 193 UN General Assembly member countries on 25 September 2015. The 17 SDGs are to be achieved by 2030, and include promoting Gender equality and empowering women as the 5th goal.

5. GenderBudgetat National Level:

In India, Gender perspective on public expenditure had been gaining ground since the publication of the report of “Committee on the Status of Women” in 1974. The Eighth Five-Year Plan (1992-97) highlighted for the first time the need to ensure a definite flow of funds from the general developmental sectors to women (Bilgi 2019:27). The Ninth Five Year-Plan (1997-2002), while reaffirming the earlier commitment, adopted Women Component Plan as one of the major strategies and directed both the Central and the State Governments to ensure “not less than 30 percent of the funds/benefits are earmarked in all the women’s related sectors” (Ibid:34).

In 2001, National Policy for the Empowerment of Women was adopted and subsequently government came up with GenderBudgetInitiative during 2004-2005 budget. Following Figure has shown the progress of GenderBudgetStatement in India since its adoption.

Table 1: Gender Budget Timeline at National Level

Timeline	Status
2001	Special reference by the Finance Minister of India in his Budget speech. Study on Gender Related Economic Policy Issues by National Institute of Public Finance and Policy (NIPFP). (Commissioned by the then DWCD). The second interim report of the NIPFP (August 2001), for the first time analysed the Union Budget 2001-02 from a Gender perspective.
2002	Analysis of Budgets of select States was undertaken by NIPCCD. Expenditure on women was elicited from the Union Budgets in the succeeding years 2002-03, 2003-04, 2004-05 and the broad results were reflected in the Annual Reports of the DWCD. This became a step forward in the direction of Gender Analysis of the Union Budget
2003	In January 2003, the Cabinet Secretary Government of India, recommended the suggestion that Ministries/ Departments should have a chapter on Gender issues in their Annual Reports. Many Ministries/ Departments have since been reporting on the same, which forms a major basis of reviewing the achievements on Gender Budget within the Ministries/ Departments.
2004	1. Ministry of Finance constituted an Expert Group on classification system of Government transactions “to examine the feasibility of and suggest the general approach to Gender Budget and economic classification”. 2. Inter-Departmental Committee constituted under the chairmanship of Secretary, Expenditure. 3. The first meeting of inter-departmental committee held on 7 December 2004, wherein need for opening Gender Budget Cells (GBCs) in all Ministries/ Departments was deliberated and subsequently a letter was issued to this effect. 4. Instructions issued by Department of Economic Affairs, Ministry of Finance, in December, 2004 to all Ministries/ Departments to establish a

	<p>‘GenderBudgetCell’ by 1st January, 2005.5.Subsequently, the Secretary, Planning Commission, endorsed the views of the Ministry of Finance and advised “the Ministries/ Departments to clearly bring out scheme-wise provisions and physical targets in the Annual Plan proposals for 2005-06 and to carry out an incidence analysis of GenderBudgetfrom next financial year.”</p>
2005	<p>1.Since 2005-06, the Expenditure Division of the Ministry of Finance has been issuing a note on GenderBudgetas a part of the Budget Circular every year. This is compiled and incorporated in the form of Statement 20 as a part of the Expenditure Budget Document Volume 1 by the Expenditure Division of the Ministry of Finance. This GB Statement comprises two parts- Part A and Part B.a. Part A reflects Women Specific Schemes, i.e. those which have 100% allocation for women.b. Part B reflects Pro Women Schemes, i.e. those where at least 30% of the allocation is for women</p>
2007	<p>a. A Charter for Gender Budget Cells (GBCs) issued on 8th March 2007, by the Department of Expenditure, Ministry of Finance, outlining the composition of GBCs and their functions.</p> <p>b. Introduction of scheme on Gender Budgetwith a view to building capacity and encouraging research, so that a Gender perspective was retained at all levels of the planning, budget formulation and implementation processes. All State Governments, Government agencies and training institutions can apply under the scheme.</p>
2010	<p>a. The Planning Commission, Government of India, vide D.O. no. PC/SW/1-3(13)/09-WCD, dated, 5th January, 2010, has clarified that, “Women Component Plan should no longer be used as a strategy either at the Centre or at the State level. In its place as already initiated by the Ministry of Finance and Ministry of Women and Child Development, we should adopt Gender Responsive BudgetorGenderBudgetonly”.b.</p>

	The Department of Expenditure has issued 'Revised Guidelines for preparation of Outcome. Herein the Outcome Budget scope prescribes that "As far as feasible, sub-targets for coverage of women and SC/ST beneficiary under various developmental schemes and schemes for the benefit of North Eastern Region should be separately indicated."
2012	a. Formation of Working Group for Developing Guidelines for Gender Audit of Policies, Programmes and Schemes of Government of India. The Secretary, Planning Commission, Government of India, vide D.O. no. PC/SW/1-3(13)/09-WCD, dated, 18th October, 2012, has written to Chief Secretaries of all States/UTs that, "To accelerate the process (of GB), State Finance Departments could set up Gender Budget Cells on the lines of the Charter for Gender Budget cells issued by the Ministry of Finance. The State Planning Departments may also be instructed to include the need for Gender Budget as a part of their annual plan circular.
2013	a. The Secretary, MWCD, vide D.O. no. 1-25/2012-GB, dated, 18th February, 2013, has issued guidelines to States to provide a road map towards institutionalizing Gender Budget at State level.

Source: Ministry of Women and Child Development, India Website

6. Gender Budget at State level:

Preparation and submission of the Gender Responsive Budget and Outcome Budget has been introduced in Assam from the financial year 2008-09. Sixteen departments have agreed to prepare Gender Responsive Budget from the year 2008-09 (Budget Manual 2012:58). However, the researcher has not found the dissection of women specific scheme and Gender Budget as a separate statement until 2018 budget onwards. There were women specific schemes and budgetary allocation for such schemes was very much there, but beginning of 2018-2019 may be marked as the starting year for separate Gender Budget Statement of State Government.

7. Statement of the problem

Gender Budgeting is an important tool for mainstreaming Gender equality. It has almost been two decades that government of India adopted Gender Budgeting. However, it would be incorrect to assume that gender equality can be achieved by simply allocating more public funds for women. In order to sustain and achieve gender transformative changes, the government and other stakeholders need to focus on knowledge to be advanced through rigorous gender research and analysis, organizational change, institutional strengthening, meaningful participation of women in leadership, sensitive men and boys, policy and decision making processes and capacity building (Bilgi 2019: 185). In Assam, it has been several years that government has adopted Gender Budgeting but there has been lack of sensitization as well as dearth of knowledge. Present study has aimed to delve into the last three years "Gender Responsive Budget" of the state government especially on health and education and will try to analyse the trend of allocation, the level of economic empowerment that may be derived from the schemes and the future road ahead.

8. Objectives

The objective of this study is to analyse the Gender Responsive Budget of Assam from 2018-19 to 2020-2021. The needs of women in the areas like health and education and the response of state government through Gender Budgeting has been looked through this research. The study has been undertaken keeping in view the following two objectives.

- a. To assess the priorities of gender responsive schemes/ programmes in the allocation of the State Budgets;
- b. To provide recommendations to improve gender responsive budget in the State Budgets.

9. Methodology

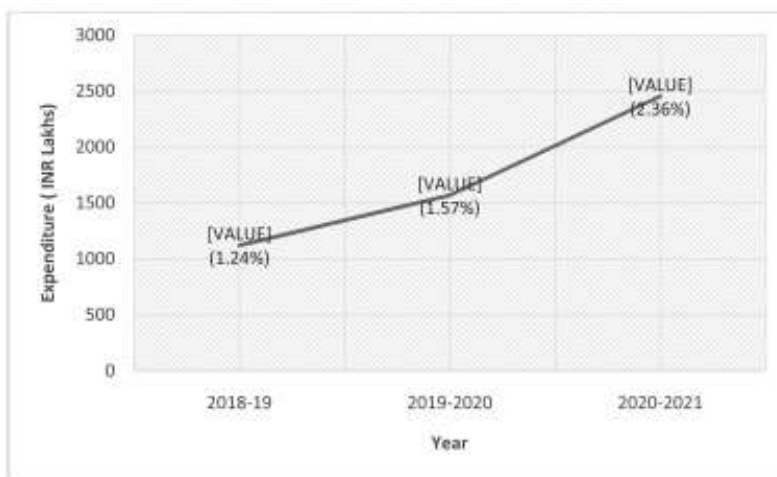
The present study is Descriptive and exploratory in nature. Data has been collected from the secondary sources. The data for this research has been collected from Ministry of Women and Child Development reports, Assam Government's Budget statements, Department of finance (Assam) reports, different government websites, reports, research journals etc.

10. Results and Discussion

In Assam 20 departments have adopted Gender Budget till now, at 100% allocation (Part A) and 30% (Part B) allocation basis. Present study has examined three Gender responsive budgets of state government from 2018-19, 2019-2020 and 2020-2021 focusing on health and education at 100% allocation basis.

10.1 Share of Gender Budget to total State Budget

There has been demand from women rights organisations in India to ensure 30% expenditure on Gender Budget both at national and state level budget. In Assam this target is yet at far distance and the expenditure on Gender Budget is abysmally low. However, the beginning of separate Gender Budget statement since 2018-2019 has witnessed a steady rise in the allocation on Gender budgeting. The state budget 2018-19 estimated expenditure to be Rs 90,270 crore, out of which 1122.72 crore has been allocated for Gender budgeting, this amounts to 1.24 % of total budget expenditure. A meagre rise of 0.33% i.e to 1.57% (Rs.1569.59 crore out of Rs. 99419 crore) can be seen in 2019-2020 budget. When the state budget for the first-time crosses to Rs. 1,03,762 crores, the allocation to Gender Budget has also increased to Rs.2454.07 crore which is a 2.36% increase than the earlier budgets. We can explain this trend with the help of following figure 1:

The discourse of Gender Budget revolves around the following

issues for paradigm shift in the existing socio-economic condition such as

- Health,
- Education,
- Skill and Employment,
- Energy,
- Social Security Etc.

This study has focused on two core areas for overall development of women viz. maternal health and higher education. The following section has discussed the budgetary outlay of state government in these two essential areas from 2018-19 to 2020-2021.

10.2 Allocation on maternal health:

The state budgets have allocated 5.6% (Rs.508100 lakhs), 7.4% (Rs.705000Lakh), 6.4% (Rs. 6,49600 Lakh) on overall health sector during 2018-19, 2019-2020 and 2020-2021 respectively. Out of this total expenditure, government has spent Rs. 200 lakhs on Asha Welfare Scheme (Table 2) to provide financial assistance to Asha and Supervisor in case of death and medical reimbursement during 2018-19 budget. This scheme has been continued in the next two consecutive budgets; however, the amount has decreased to Rs.190 lakh in 2020-2021 budget.

Table 2: Allocation on maternal health (100% allocation)

Scheme/ programme name	Objectives	Year wise budget allocation (in Lakhs)		
		2018-19	2019-2020	2020-2021
1. Scheme for ASHA Welfare, GIA to NHM	This is a state sponsored scheme to provide financial assistance to Asha and Asha supervisors in case of death and medical reimbursement.	200.00	200.00	190.00
2. i. National Health Mission (NHM)- Honorarium of ASHAs	This is a state sponsored scheme to increase assured income of Asha to motivate them to provide better healthcare services to the people	Nil	3870.72	3677.18
ii. National Health Mission (NHM)- Remuneration of ASHA Supervisor		Nil	345.24	391.97
3. CSS-NHM-JSY	Janani Suraksha Yojana (JSY) is a safe motherhood intervention scheme implemented with the objective of reducing maternal and neo-natal mortality by promoting institutional delivery among the poor pregnant women. The scheme provides cash assistance to mothers who have delivered in government health institutions and accredited pvt. hospitals.	Nil	5200.00	149,160.60
Total		200	9615.96	153419.75

Source: Department of Finance, Assam Government Website
There is another programme (divided into two sub-programmes)

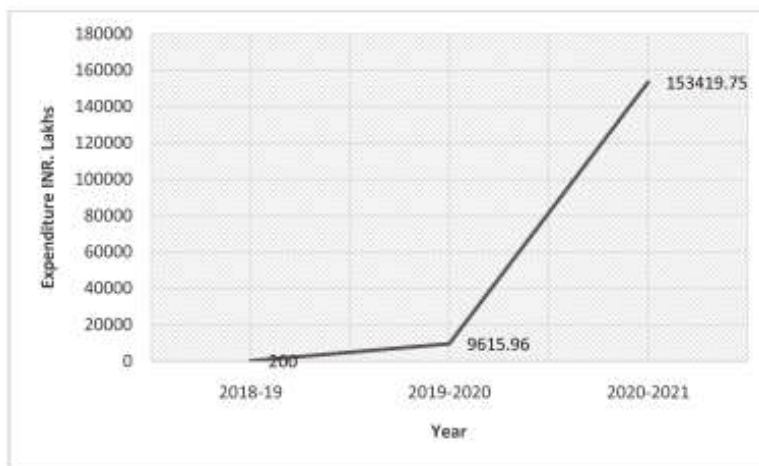
to encourage the Asha worker and Supervisor by increasing their insured income through ‘National Health Mission (NHM)-Honorarium of ASHAs’ and ‘National Health Mission (NHM)- Remuneration of ASHA Supervisor’ in budget 2019-20 and 2020-2021.

It can be seen that ‘Janani Suraksha Yojana (JSY)’ which has brought a significant change in maternal health and institutional delivery system of the country has zero allocation during 2018-2019 budget. But 2019-2020 budget has witnessed an allocation of Rs. 5200 Lakh which rises to 149,160.60 Lakh (3.5% hike) in the next 2020-21 budget.

However, allocation to maternal health compared to overall expenditure in all three budgets are not satisfactory. In fact, there is decline in allocation in case of financial assistance to ASHA workers from 2018-19 budgets to 2019-2020 and 2020-2021 budget.

The year wise allocation on different maternal benefit schemes can be explained with the help of following Figure2.

Figure 1: Year wise Allocation on Maternal Health

10.3 Allocation on higher education: education plays a substantial role in bringing economic empowerment and overall development of women. The female literacy rate in Assam has shown progress from 54.61% in 2001 census to 67.27% during census 2011. However, the gross enrolment ratio in higher education is still very low (14.2%) (MHRD Report on All India Survey on Higher Education 2013:17). In this section we have looked into the programmes that

were taken in the state budgets (from 2018-19 to 2020-2021) to promote higher education among women.

Table 3: Allocation on higher education (100% allocation)

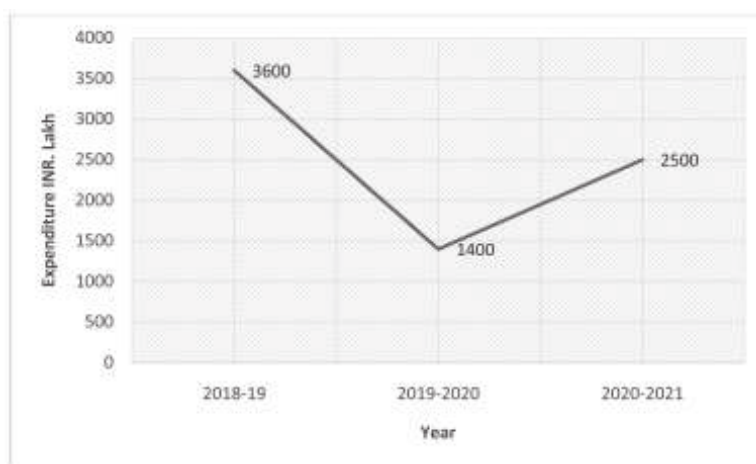
Scheme/ programme name	Objectives	Year wise budget allocation (in Lakhs)		
		2018-19 (total Rs.1616100 on education)	2019-2020 (Total Rs.20,41100 on education)	2020-2021 (Total Rs.19,42200 on education)
1. Providing Two-wheeler to Girls Students	To facilitate girl students	2500.00	0.00	0.00
2. Women university	-	200.00	Nil	Nil
3. Construction of women hostel in the polytechnic	-	900.00	Nil	Nil
4. Facilities of girl's common room to 305 colleges	To facilitate girl students	Nil	500.00	2500.00 (combined expenditure on scheme 4 and 5)
5. Establishment of 9 women colleges Rs.1 crore each	Expansion of higher education for women	Nil	900	
Total	3600	1400	2500	

The state budget 2018-2019 has spent 16.1% of total expenditure (Rs.1616100 Lakhs) on education. Out of this total expense Rs. 2500 Lakh was spent on providing two-wheeler to Girls Students, Rs.200 Lakh to women university and Rs.900 Lakh for construction of women hostels in polytechnic.

Expenditure on education amounts to 15.9% (Rs. 20,41100) during 2019-20 budget. Out of this expenditure Rs.500 Lakh has been allocated for establishing girls' common room to 305 colleges and Rs.900 Lakh for starting 9 women colleges. The expenditure on education remain constant (15.9%) for 2020-2021 budget and together total Rs. 2500 Lakh has been allocated for the above two schemes for promoting higher education among women.

The expenditure on higher education during three-year budget allocation can be explained with the help of following Figure 3:

Figure 3: Year wise Allocation on Higher Education

It can be seen that (Figure 3), the expenditure from 2018-19 to 2019-2020 shows a downward trend and again it improves during 2020-2021 budget.

From the above findings it can be understood that GenderBudgetin Assam is still at a premature stage. Though government expenditure has shown an upward trend, but sometimes at stagnant, or at increasing and decreasing rate.

1. Recommendations:

Moreover, allocation on higher education has also shown downward and again upward move. Following are some of the recommendations that can be suggested based on the above discussion:

- a. Allocation on GenderBudgetis arbitrary in nature. A proper road map is needed to decide the high -priority schemes to derive the optimum results. Pre and post budget evaluation and impact analysis will help to prepare such road map.
- b. There should be awareness and sensitisation about gender rights programme among the stakeholders viz. government implementing agencies, Mohilamondol, NGOs, civil society as well as among general public.

- c. Higher budgetary allocation does not guarantee higher spending on women. Actual on-ground spending may be lower than the actual budget estimate. But we need a proper authority or fiscal council which may act as a watchdog to capture the fiscal marksmanship (Shekar 2020:6).
- d. As of now Gender Budget is about expenditure rather than outcomes (Lahiri 2019:16). To make it more outcome driven, the whole process of Gender Budget starting from preparation, implementation and evaluation more participation of women is essential.
- e. Preparation of gender disaggregated data by different departments and ministries of government as well as more infusion of funds on gender research and analysis will further help to make Gender Budget a success in near future.

2. Conclusion

To conclude we can say that a good proportion of women in India as well as in Assam are malnourished, school drop outs, informally employed and hence face various forms of discrimination and atrocities. Improving health conditions and educational facilities through Gender Budget will go a long way in reducing such discrimination and Gender inequalities. As we have seen the total budget allocation on health ranges from 5.6% to more than 7%, but expenditure on gender specific health schemes has been miserable, the expenditure on higher education is also not satisfactory. Nonetheless the schemes that have been adopted through Gender Budget are likely to make a huge improvement in maternal health condition and education level of women in Assam. What we need is, political goodwill and leadership as well as fair participation of women in planning and budgetary process. □

Reference

1. Bilgi, M. *Gender Budgeting and Public Policy: An Analysis in Gujarat (2007 to 2017)*, PhD Thesis, Pandit Deendayal Petroleum University: India, 2019. Published.
2. Census of India 2011, Assam profile. Retrieved from <https://des.assam.gov.in/information-services/state-profile-of-assam> PDF. Last updated 5 August 2019.

3. Dey, J and Dutta, S. “Gender responsive budgeting in India: Trends and Analysis”. *International Journal of Social Science*, 3 (4), 2014. P:495-509. **Print.**
4. Ghadai, S.K and Misra, S.N. “Gender Budgeting in India: An Impact Analysis”. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 7(6), 2019, P:1716-1722. **Print.**
5. Government of Assam, Department of Finance, Budget Manual 2012. Retrieved from <https://finance.assam.gov.in/sites/default/files/Budget%20Manual.pdf>, PDF. Last Updated
6. Government of Assam, Department of Finance, Gender Budget 2020-2021, retrieved from <https://finance.assam.gov.in/documents-detail/gender-budget-2020-2021>, PDF. Last updated 23 April 2020.
7. Government of Assam, Department of Finance, Gender Budget 2019—2020, retrieved from <https://finance.assam.gov.in/documents-detail/gender-budget-2019-2020>, PDF. Last updated 23 April 2020.
8. Government of Assam, Department of Finance, Gender Budget 2018-2019, retrieved from <https://finance.assam.gov.in/documents-detail/gender-budget-2018-2019>, PDF. Last updated 23 April 2020.
9. Government of India, Ministry of Human Resource Development. “All India Survey On
10. Higher Education, 2013.” Retrieved from <http://aishe.nic.in/aishe/reports>. PDF.
11. Government of India, Ministry of Women and Child Development. Gender Budgeting Handbook, 2015. Retrieved from <https://wcd.nic.in/sites/default/files/GB%20-%20Handbook%20October%202015.pdf>, PDF.
12. Government of India, Ministry of Women and Child Development. Gender Budgeting Handbook, 2007. Retrieved from <http://www.iipa.org.in/upload/Gender%20Budgeting%20Hand%20Book.pdf>. PDF.
13. Lahiri, A. “Fifteen years of gender budgeting in India: A Retrospective, 2019” Online Article, Retrieved from <https://www.ideasforindia.in/topics/social-identity/fifteen-years-of-gender-budgeting-in-india-a-retrospective.html>, General.

14. PRS Legislative Assembly, Assam Budget Analysis 2020-21, retrieved from <https://www.prsindia.org/parliamenttrack/budgets/assam-budget-analysis-2020-21>, PDF.
15. PRS Legislative Assembly, Assam Budget Analysis 2019-20, retrieved from <https://www.prsindia.org/parliamenttrack/budgets/assam-budget-analysis-2019-2020>, PDF.
16. PRS Legislative Assembly, Assam Budget Analysis 2018-2019, retrieved from <https://www.prsindia.org/parliamenttrack/budgets/assam-budget-analysis-2018-2019> , PDF.
17. Sharma, P and Garg, P."Women Empowerment Through Gender Budgeting in India." *International Research Journal of Human Resources and Social Sciences*.1(6), 2014,P: 25:34. Print.
18. Shekhar, D. "How can Union Budget 2020 be made gender sensitive?."Online Article 2020. Retrieved from <https://www.forbesindia.com/article/budget-2020/how-can-union-budget-2020-be-made-gender-sensitive/57257/1>. General. Last Updated January 2020.

SAMPRI TI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-535-541

The Panoptic View of Heathcliff and Okonkwo as Anti Heroes : A Psychoanalytic Study

Puja Sarmah

*M.Phil Research Scholar, Dibrugarh University, Dibrugarh,
Assam, Pin: 786004*

Email Id- pujasarmah9@gmail.com

Abstract:

Although Heathcliff, the protagonist of Emily Bronte's novel, *Wuthering Heights* and Okonkwo, the protagonist of Chinua Achebe's novel, *Things Fall Apart* represent two different socio-cultural backgrounds, they end up in having the similar disposition and fate. Therefore, by comparatively analyzing their disposition, the present study would attempt to present the socio-cultural backdrop of their respective communities. It would also focus the psychoanalytic aspect of the respective protagonists which leads them to their anti-heroic characteristics. And in order to substantiate the theme, this study will be emulated in the light of Sigmund Freud's notion

of psychoanalysis and would try to unfold the paradigms of the characteristics of the respective protagonists.

Keywords: Psychoanalysis, Human Psyche, Sigmund Freud, African Literature, Anti-hero.

Introduction:

The character Heathcliff and Okonkwo represents the parables of two non-identical societies. Heathcliff is the protagonist of the novel, *Wuthering Heights* by Emily Bronte and Okonkwo is the protagonist of the novel, *Things Fall Apart* by Chinua Achebe. The character of Heathcliff in is the most celebrated character and owed an enduring fame in the line of British Romantic period. Writing under the pseudonym of Ellis Bell, Emily Bronte was one of the three renowned Bronte sisters, including Charlotte and Anne Bronte. Having published in 1847, *Wuthering Heights* is Emily Bronte's only novel. The novel includes the elements of love, violence, hatred which is also reflected in the weather and landscape within its environment. Heathcliff is the central character of the novel, is haunted by his true love, Catherine. He is passionate and his love, although wild and strong, often comes across as violent. Losing his soul-mate makes his heart and soul harden and so he transforms into anti-hero, into a harsh yet unique one.

In the context of Africa, literature has developed after most of its nation gained its independence in 1950's and 1960's. The writers of the African literature engage themselves more in their concerns to portray the conditions of the post-colonial African society. Writers like Chinua Achebe, Ngugi Wa Thiongo, Wole Soyinka, Ben Okri, along with remarkable female writers such as Buchi Emecheta, Bessie Head, Ama Ata Aidoo, Nadine Gordimer have equally contributed to the genre of literature. Chinua Achebe is said to be associated with wide range of remarkable works in the land of African literary genre. Published in 1958, *Things Fall Apart* is Achebe's first novel. It is considered as the most widely read in relation to his other novels such as *No Longer at Ease* (1960), *Arrow of God* (1964), *A Man of the People* (1967), and *Anthills of the Savanna* (1987). His novels have been scrutinized as influential in mapping out the nature of African culture and the institutions of literary interpretation. In both their subject and

their aesthetic concerns, most of Achebe's novels are located at the point of contact between European and African cultures and are concerned with the political and linguistic consequences of this encounter. Achebe's novel *Things Fall Apart* is said to be associated with "recovering and representing an African pre-colonial culture struggling to retain its integrity against the onslaught of colonialism" (Gikandi 10). The character of Okonkwo in the novel is a self-made well respected person of the Umuofia clan. In contrast to his father Unoka, who was a person with a lazy and unranked personality, Okonkwo is a character with great self esteem and extreme devotion and loyalty for his own culture and tradition. But towards the end of the novel, he is converted to an anti-hero out of the need to becoming a true and strong man without any feminine qualities.

Area of Research:

The critical interpretations are based upon the eminent Austrian Neurologist, Sigmund Freud's concept of psychoanalysis and his theory of the structure of the psyche containing the id, the ego and the superego. Along with it, the present study has taken two eminent literary figures; Emily Bronte and Chinua Achebe, the former belonging to the British literature and the later to the African Literature. Furthermore, both the novelist and their works are studied comparatively which are considered poles apart in their socio-cultural background.

Objectives of the Study

The main aim and objective of the paper is to comparatively study the protagonists, Heathcliff of the novel *Wuthering Heights* by Emily Bronte and Okonkwo of *Things Fall Apart* by Chinua Achebe in terms of their psychological condition. Some other specific objectives include-

- To highlight the Freudian concept of psychoanalytic ascendancy on the characteristics of the protagonists, Heathcliff and Okonkwo.
- To establish a comparative study on African and British literary genre.
- To expand the body of work on the character analysis of Heathcliff and Okonkwo and adding another layer of scholarship to it.

- To examine the previously existing theory of anti-hero and critically expand the knowledge in terms of the characters of Heathcliff and Okonkwo.

Methodology

To carry out this research, two novels of different countries and period had been compared and studied in relation to the character analysis of their respective protagonists. The present study offers descriptive and analytical research methodology and is based on secondary data that are collected from various sources such as books, journals, magazines, reviews, articles etc.

Discussion

For more than a millennium, psychoanalysis has been a visible presence in literature. Born with the observation of the Austrian Neurologist, Sigmund Freud, Psychoanalytic criticism deals with the various stages of consciousness taking place within the intellect of a character. Freud emphasized that “language concealed, revealed or modified hidden desires, anxieties and fears” (Nayar 64). According to him, “desire does not express itself easily because culture does not allow or facilitate it, and we need to pay attention to language and other forms of symbolic expression such as gestures, sounds, facial expression to discover it” (ibid.). Moreover psychoanalytic criticism explores the language of the hidden, unconscious or repressed desires in literary genres such as fiction. Furthermore, Freud proposed the concept of ‘repression’ which is connoted to the hidden and repressed desires on the unconscious mind. He noted that “Guilt inducing desires and traumatic events such as the death of a loved one or abuse are quickly shunted out of the conscious and relegated into the unconscious, to emerge only in particular moments such as dreams or stress” (Nayar 65). It leads into consideration that the cause of the individual’s eventual demise is primarily based on the premise that human behaviour is driven by an unconscious process. Further following Freud’s notion of Ego and its inability to repress the infantile demands of the unconscious, the preconscious and the conscious self, ever more compulsive, repetitive and neurotic behaviours are displayed. Besides Freud basically distinguished the human psyche into three components; the id, which is “the area of instincts, dreams, desires and all that are

present in the unconscious” (Nayar 65); the ego, which is the conscious mind and is used when a person is the most aware of, and the superego, which is also known as the conscience, “it is drawn from social settings and cultural codes and influences” (ibid.); Taking into consideration the Freudian psychoanalytic critical reading, the two protagonists; Heathcliff from *Wuthering Heights* and Okonkwo from *Things Fall Apart* develop the anti-heroic qualities. Epistemologically, an ‘anti-hero’ is the central character or protagonist in a story, movie, or drama who lacks conventional heroic attributes such as optimism, honesty, confidence, courage etc. and on the other hand the notion of ‘villain’ is attributed to a character whose evil actions or motives are important to the plot. Therefore, a villain-protagonist is an ‘evil’ protagonist.

The character of Heathcliff, the protagonist of *Wuthering Heights* is introduced to the readers through his conversation with the tenant of his house, Lockwood. By analyzing the speeches that are uttered by Heathcliff throughout the novel, it could be emphasized that Heathcliff never speaks softly, but growls. Even when we take a glance to Lockwood’s narrative, the uses of adjectives like “diabolical” certainly gives an extra flavour to the reader’s interpretation of the character. His characteristics are more of a savage without any social norms. By asserting Freud’s Psychoanalytic criticism, it can be justified that the character of Heathcliff is governed by his mental condition. His theory of the three parts of the psyche; the id, ego, and super ego; reflect the three characters of Catherine, Heathcliff, and Edgar. At the outset of the novel, when Heathcliff was brought to the family of Earnshaw in Wuthering Heights, he was defied by Mr. Earnshaw’s son Hindley. Consequently after the death of Mr Earnshaw, Heathcliff suffered ill treatment in the hands of Hindley, who was now the owner. Although he was loved by Catherine, the daughter of Mr Earnshaw, Heathcliff developed a deep and abiding hatred and an all consuming passion for revenge. He never forgot the injuries inflicted on him during childhood and on his return to Wuthering Heights, after a three year absence, the impulse to avenge himself on all those he regards as having wronged him becomes his overpowering passion. In addition to these, he was forbidden by his true love Catherine, when she married Edgar Linton from Thrushcross Grange. As a result, Heathcliff, partly out of revenge motif, marries Edgar’s sister Isabella and tortures her. Isabella refers

to him as a “incarnate goblin” and “monster” which is totally inverse of any heroic qualities. The repression of his desire to marry Catherine results in the appearance of Catherine after her death. An antihero is a protagonist who does not possess the qualities that makes him a hero such as courageous and righteousness. They may possess traits such as courage and love but it is overshadowed by their darkness. Anti heroes reject the traditional norms and values. They believe whatever they do is the right way as their motif is not evil. Thus the character of Heathcliff is considered as an anti-hero rather than a hero because he resorted to evil and abuse to Hindley, Edgar and Isabella. Even the revenge he seeks becomes justifiable but unfortunately, Heathcliff’s revenge and greed overshadows his better qualities. Thus it can be justified that Bronte characterized her protagonist, Heathcliff as the anti-hero of the novel.

Correspondingly, the protagonist Okonkwo of the novel, *Things Fall Apart* can be considered as the anti-hero of the novel as he too is driven to his demise from his mental circumstances. Okonkwo is the son of Unoka, who was said to be a lazy man and who never hold any rank in his clan, which is considered as feminine characteristics. Okonkwo, on the other hand did not want to be like his father. The fear of being like his father haunted him and as a result he assembled himself with very strong personality. To proclaim his strong and manly personalities, he indulged himself into wrestling and proved himself to be the strongest man in his clan. He even dominated and abuses his wives in order to maintain his manly persona. The desire went to its peak when he was given the charge of a boy named Ikemefuna. He was a captive from another clan whom the clan of Okonkwo has defeated and the boy lived with his family and gradually there grew attachment between the boy and his family. Eventually the time arrived, when Ikemefuna was to be killed. He was even cautioned by the village elder; that he has the right to save Ikemefuna’s life if he wishes to. It is evident that he has grown attachment with Ikemefuna but the fear of showing his emotions that would consider him weak and feminine, grew so much inside him that he himself killed Ikemefuna who marched towards him to rescue himself from the killers. Due to his repressed desire, he resisted himself in portraying the inward affection he had for Ikemefuna and murdered him. He even killed the messenger of

the district commissioner to avenge his humiliation. All his pride fell when his own people started to question his deeds. As a result, he broke the rule of his society and committed suicide, which is also considered as an act of weakness and he was given no place on his village land for his burial. Similarly like Heathcliff, Okonkwo too had flaws like excessive pride, ego and superego which is consequently the result of his repression of desires. Correspondingly, he too can be declared as an anti-hero of the novel *Things Fall Apart* due to his unheroic qualities.

Conclusion:

In conclusion it can be said that the psychological traits like hidden and unexpressed desires and thought, led by the id, ego and superego of the human mind has direct influence in human behavior. By constructing a psychoanalytical study of the two protagonists, Heathcliff and Okonkwo it can be proclaimed that they are the anti-heroes of their respective novels. It is hard to presume that are the anti-heroes disliked by the reader? Because anti-heroes are not evil rather are more the repercussions of their psychological traits. And the characters of Heathcliff and Okonkwo are of various contradictions, same as the most renowned anti-hero, Satan of John Milton's *Paradise Lost*. □

Bibliography:

- Achebe, Chinua. *Things Fall Apart*. New York: Penguin Books, 1958. Print.
- Bronte, Emily. *Wuthering Heights*. Delhi: UBS Publishers' Distributors Pvt. Ltd., 2013. Print.
- Gikandi, Simon. (ed.). *Encyclopedia of African Literature*. New York: Routledge, 2003. Print.
- Nayar, Pramod. K. *Contemporary Literary and Cultural Theory: From Structuralism to Ecocriticism*. India: Pearson, 2010. Print.
- Trivedi, R. D. *A Compendious History of English Literature*. New Delhi: Vikas Publishing House Pvt. Ltd., 2019. Print.

SAMPRI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-542-555

Right to Sanitation in India – Needs and Challenges

Dr. Navajyoti Borah

*Associate Professor (Ph.D.), Department of Political Science, Pandu College, Gauhati
University, Assam (India) Email: njborah.47@gmail.com (Corresponding Author)*

Lila Bora

*Assistant Professor, Department of Political Science, Pandu College, Gauhati
University, Assam (India) Email: lilabora44@gmail.com*

Abstract

Inadequate access to sanitization for a vast population is one of the major challenges towards the target of a healthy nation in India. Despite the target set by the UN Millennium Development Goal to cover at least half of the marginalized population by 2015 remained enormously unfulfilled. Many nations have been trying to recognize sanitization as a distinct right to their citizens to ensure minimum health security to overcome different developmental challenges. In India, the constitution does not directly recognize the right to sanitization

as an exclusive right for its citizens but the right has been supported under many legal provisions. The state has been taking several initiatives with short and long term goals to provide minimum facilities to a maximum number of people living without access to sanitization. Through this article, an attempt is made to understand the significance of sanitization as a right to ensure healthy, happy and honorable life and to look at the implementation of different plans and policies undertaken by the governments from time to time to ensure better hygienic conditions of living.

Keywords: Right to Sanitation, India, Assam, Need, Challenges

Objective

1. To examine the importance Sanitization as a fundamental human right.
2. To evaluate the challenges of the implantation of the Sanitizations Laws.

Methodology

The study is based on qualitative research; exploratory and descriptive in nature. This is based on secondary data sources.

Introduction

The target set by the Millennium Development Goal (MDG) to cover at least half of the people living without access to sanitation by 2015 remains the least fulfilled. Every day, no less than 5,000 children under the age of five die due to diarrhoea which has a direct connection to poor sanitation. Inadequate facilities or lack of sanitation facilities is one of the major development challenges in India. More than 792 million people in India do not have access to improved sanitation. It is estimated that every death out of ten in India can be attributed to poor sanitation and hygiene. The efforts to increase sanitation coverage in rural areas face the principal challenge of changing long-held open defecation behaviour.

What is Right to Sanitation?

The concept of the right to sanitation includes personal hygiene, home sanitation, clean water, waste disposal, waste management system and so on. Sanitation in terms of human rights would mean a system

for the collection, transport, treatment, disposal, or reuse of human excreta and associated hygiene. The human right to sanitation entitles everyone to sanitation services that are safe, socially and culturally acceptable, secure, hygienic, physically accessible and affordable, and that provides privacy and ensures dignity. State to ensure that the benefits of these measures reach everyone without any discrimination based on caste, creed, race, and gender.

Sanitation has been defined by the United Nations as a system for the collection, transport, treatment, disposal or reuse of human excreta and associated hygiene. Accordingly, the human right to sanitation entitles everyone to sanitation services that are physically accessible and affordable, safe, hygienic, secure, socially and culturally acceptable, and which provide every individual the degree of privacy that s/he desires, and thus ensures dignity. According to WHO, "Sanitation generally refers to the provision of facilities and services for the safe disposal of human urine and faeces". It refers to the maintenance of hygienic conditions through services such as garbage collection and waste disposal. The U.N. Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights outlined four basic guidelines of the right to sanitation. *First*, sanitation must be safe, and "conducive to the protection of public health and the environment." This requires a toilet that is hygienic with no risk of collapse and the safe disposal of excreta and wastewater, thereby preventing human, animal, and insect contact. *Second*, sanitation must be physically accessible within the immediate vicinity of the household or workplace, and that access must not risk the physical safety of the individual. *Third*, sanitation must be affordable which includes the construction of facilities, emptying and treatment of human waste, and connection to a sewage system-without forcing families to sacrifice other basic goods and services. Finally, sanitation must be of culturally acceptable quality. The sanitation right must include the following contents –

Availability: Availability of a sufficient number of sanitation facilities

Quality: Sanitation facilities must be hygienically and technically safe to use. To ensure hygiene, access to water for cleansing and handwashing at critical times is essential.

- Acceptability:** Sanitation facilities, in particular, have to be culturally acceptable. This will often require gender-specific facilities, constructed in a way that ensures privacy and dignity.
- Accessibility:** Water and sanitation services must be accessible to everyone within or near, household, health, and educational institutions, public institutions and workplaces. Physical security must not be threatened when accessing facilities.
- Affordability:** The price of sanitation and water services must be affordable for all without compromising the ability to pay for other necessities guaranteed by human rights such as food, housing, and health care.

Why Sanitation is Necessary?

For those living in developed and urban areas of the world, the availability of private, safe facilities to relieve oneself may be taken for granted.

1. For Better Health

General Dr. Margaret Chan, the Director of the World Health Organization, stated “[s]anitation is a cornerstone of public health.” Poor sanitation provides a breeding ground for the proliferation of bacteria, viruses, and parasites by exposing individuals to human waste. Without proper sanitation facilities, human waste is discharged into water bodies or penetrates groundwater, contaminating the fresh water supply. Such contamination pollutes drinking water, agricultural foods, seafood, and rivers used for bathing or recreation. Individuals also risk falling in human waste as a result of widespread open defecation which pollutes the streets and fields. By improving sanitation in developing countries, the death rate from diarrhea will be reduced by as much as two-thirds.

2. Safety

In addition to health concerns, there are many safety issues posed by inadequate sanitation. Women and young girls risk sexual harassment and assault when they do not have access to basic sanitation. Wild animals also pose a safety risk for women when they must defecate in the open

3. Education

Along with the health and safety risks, the lack of proper sanitation facilities causes many children to miss school. Some healthy children cannot afford school because their family spends scarce financial resources for health services to treat sanitation-related diseases.” Even if able to attend school, many children are plagued with intestinal worm infections which leave them mentally disabled and incapable of learning. The lack of sanitation disproportionately burdens girls’ education as they are more frequently absent from school. Girls must assist with household chores, such as fetching water or cleaning latrines. When family members become ill with hygiene-related diseases, the girls of the family are kept home to take care of them. Such barriers to education compromise the child’s future. The United Nations Children’s Fund (“UNICEF”) suggests that “[h]elping children reach their full potential is also investing in the very progress of humanity.”⁸⁹ Without education, there is a greater risk that children will lead lives of poverty.

4. Economic Impact

The effects of poor sanitation often result in an economic struggle for poor families. A family expends scarce financial resources for health services to treat sanitation-related diseases instead of spending it on other important needs. Poor sanitation is costly not only for individual families but also for the entire country. Sanitation-related diseases drain resources from public health systems. Profits from tourism wane as travelers are less likely to risk disease by visiting a country with feces-lined streets and an open field as the only toilet.

5. Environmental Impact

In addition to the economic burden placed on countries as a result of poor sanitation, environmental degradation is exacerbated by the absence of basic facilities.’ Without proper facilities, human waste flows directly into streams, rivers, lakes, and wetlands, contaminating water resources and greatly reducing freshwater supplies.’ For example, waste and sewage increase the level of nitrogen in seawater, which causes an overgrowth of algae. This overgrowth cuts off sunlight, smothering coral reefs.’ Another environmental impact arises not from open defecation, but the widespread practice of “flying toilets.” Instead of defecating in the open, many individuals relieve themselves in a

plastic bag which is then thrown from windows or discarded in ditches.” The plastic bags litter roofs, clog drainage systems, and sometimes burst upon landing.” All of these common practices contribute to a declining and unhealthy environment.”

Sanitation as distinct human rights

The United Nations established the Committee on Economic, Social and Cultural Rights to interpret and monitor the implementation of the ICESCR. The committee adopted General Comment 15 in 2002, which finally acknowledged access to sanitation as a necessary element of the human right to water. General Comment 15 recognized that “[t]he right to water is one of the most fundamental conditions for survival.” It outlined three essential components of the right to water. First, individuals should have a sufficient and continuous water supply for personal and domestic uses.’ Personal sanitation is one such use and is defined as the disposal of human excreta. Second, water must be safe for personal and domestic uses, meaning that the water must not pose a threat to public health and it “should be of an acceptable. Third, water must be physically and economically accessible to everyone without discrimination.

Before the adoption of General Comment 15, the United Nations addressed its commitment to recognizing sanitation as a basic human right through various instruments following the adoption of the Universal Declaration of Human Rights in 1948.’ Sanitation is a human right that was again recognized in the Convention on the Rights of the Child (“CRC”) which arose out of the Universal Declaration of Human Rights to establish those same human rights for children. Accordingly, the United Nations adopted the Resolution to the Human Right to Water and Sanitation in July 2010. The resolution acknowledged “the importance of equitable, safe and clean drinking water and sanitation as an integral component of the realization of all human rights. The Resolution is not legally binding on the signatories. Two months later, in September 2010, the U.N. Human Rights Council affirmed in a separate resolution the existence of a right to sanitation in international law. The resolution affirmed that sanitation is an integral component of the right to an adequate standard of living. In 2015, the UN General Assembly adopted another resolution that specifically recognizes human

rights to drinking water and sanitation. This resolution recognizes the right to water and the right to sanitation as separate rights instead of recognizing the right to water and the right to sanitation together as a single integrated right. Finally, sanitation was established as a separate human right by the United Nations General Assembly in January 2016.

Right to sanitation in India

The Constitution of India does not recognize the right to sanitation explicitly. However, the Constitution recognizes the right to sanitation indirectly in different forms.

1. Legal Recognition of a Right to Adequate Sanitation in India

The legal basis for the right to sanitation can be mainly found in the Constitution of India. The fundamental rights enshrined in Chapter III contain Article 21, the Right to life, which encompasses within it, the right to live with dignity. Lack of effective sanitation measures is one of the biggest hurdles in the realization of the fundamental rights of the right to life as also other fundamental rights. Inadequate sanitation is a pervasive problem that invades our true freedom and liberty and in turn, denies the fullest enjoyment of our rights.

The right to sanitation and hygiene is a part of the fundamental right to life. The right to sanitation, like various other rights, is a derivative of right to life enshrined under Article 21. Although it is not specifically and expressly included in Article 21, it came into being by judicial interpretation of the Article. Sanitation is also a part of the 'Directive Principles of State Policy' (DPSP) in Part IV of the Constitution. Sanitation is also a part of Article 48A that makes it a duty of the state to 'protect and improve the environment'.

2. Judicial Basis

The Supreme Court of India affirmed the country's commitment to making sanitation a priority in the case *Municipal Council, Ratlam v. Shri Vardbichand & Others* on July 29, 1980. The case centered on the municipality of Ratlam's failure to provide any sanitary facilities, resulting in open sewage saturating the roads and an unbearable stench. The citizens brought suit seeking the court to order Ratlam to fix the situation. Eight years later, the Rajasthan High Court affirmed that the right to life includes the right to adequate sanitation in the case of *L.K. Kooval v. the State of Rajasthan and Other*. The court found that the

maintenance of health and the preservation of sanitation and the environment is a component of the right to life enshrined in Article 21 of the Constitution. The court characterized insanitation as a slow poisoning leading to an early death.

The Supreme Court and High Courts have consistently held that right to sanitation is a part and parcel of Article 21 and the Article encompasses within it the right to sanitation as the right to life can never be achieved in its true meaning and spirit without sanitation and hygiene. The Apex Court in a case holding that the Government had no power to sanction lease of the land vested in the Municipality for being used as open space for public use, observed after referring to the Stockholm Declaration 1972 and Principle 1 laid down in that Conference and after referring to Article 48 A, Article 47 and Article 51 A (g), and Article 21.

3. Duties of local bodies

In the rural context, sanitation is a responsibility of gram panchayats under the Panchayati Raj Institution (PRI) laws. The duties of the panchayats in this regard include the duty to take all necessary actions for the improvement of sanitation, implementation of rural sanitation schemes, and carrying out sanitation-related activities such as cleaning of public roads, drains, tanks, wells, and other public places; construction and maintenance of public latrines; and maintenance and regulation of burial grounds.

Similarly, in the urban context, sanitation is a duty of urban local bodies under laws governing urban local bodies. Duties in this regard include the disposal of solid and liquid waste. In some metropolitan cities, para-statal agencies are responsible for water supply, sewerage, and sanitation (for example, Guwahati Municipal Corporation).

4. Legal forums

- (a) The Supreme Court and High Courts (writ petitions, for example, against local bodies for not fulfilling their statutory duties)
- (b) Office of Lokayukta and Up-Lokayukta (complaint of maladministration and corruption against government officers including the office bearers of local bodies)
- (c) Grievance redressal system established under the right to services law (for example, the Kerala State Right to Services Act, 2012)

- (d) Ombudsman appointed under the PRI laws (provides a forum for citizens to approach with their grievance against panchayats)
- (e) Statute specific bodies (for example, inspectors appointed under the Factories Act, 1948; The Chief Commissioner and the Commissioner appointed at the central and state level under the Persons with Disabilities Act, 1995. In principle, the forums mentioned above are available for people to enforce their right to sanitation.

Indian Policy Response to Sanitation

The central government and state governments have been implementing several laws and policies to address sanitation issues. India first addressed the need for improved sanitation in the 1980s. Through various programs, sanitation has improved quite dramatically, but there are still a large number of people living without access to adequate sanitation. These are-

1. Five Year Plans

The Planning Commission first addressed the sanitation crisis in the Sixth Five Year Plan initiated in 1980.²⁶ By the Seventh Five Year Plan, the Planning Commission set a goal to “provide 25% of rural households with individual household sanitary latrines. The Eleventh Five Year Plan addresses the inadequacies of sanitation in rural areas and affirms the country’s commitment to the Total Sanitation Campaign which calls for complete sanitation coverage by the year 2012.

2. Central Rural Sanitation Programme

The Central Rural Sanitation Programme (CRSP) was the first nationwide program to respond to the sanitation plight of India.²⁷ The government launched the program in 1986 to “[improve] the quality of life of rural people and [provide] privacy and dignity to women. The government financially sponsored the CRSP which focused on the construction of individual toilets for households below the poverty line, earning less than 3650 rupees, or 75 US dollars, per year.

3. Total Sanitation Campaign

India introduced the Total Sanitation Campaign (TSC) in April 1999. The government moved away from providing subsidies for the construction of toilets under the Central Rural Sanitation Programme

and instead developed a community-led and people-centered program. To facilitate these objectives, the TSC calls for the construction of toilets not only in individual households but also in schools and daycare centers. It obligates the state to develop community-managed sanitation systems.

4. *Nirmal Gram Puraskar*

An added incentive to the TSC is the Nirmal Gram Puraskar (NGP), or National Clean Village Award established in October 2003. To be eligible for the cash award, the applicant must meet all of the requirements. These include achieving the objectives for all components of the TSC project, ensuring total access to sanitation, providing separate sanitation facilities for boys and girls in schools, encouraging cleanliness, and striving for household garbage disposal and drainage systems.

5. Swachh Bharat Mission

In 2014, the Government of India launched the Swachh Bharat Mission (SBM), its flagship programme on sanitation. This has triggered a significant momentum in the sanitation sector in India. The Mission Coordinator shall be Secretary, Department of Drinking Water and Sanitation (DDWS), Ministry of Jalshakti with two Sub-Missions – the Swachh Bharat Mission (Gramin) and the Swachh Bharat Mission (Urban). The Mission aims to achieve a Swachh Bharat by 2019, as a fitting tribute to Mahatma Gandhi on his 150th birth anniversary.

Sanitation Programme and Assam

The government of Assam is implementing the Sanitation programme since its launch, in 1999, as Total Sanitation Campaign. With more than one and a half decade's implementation of the programme, as on 08 Feb 2017, nearly 37.10 lakh families are found with Sanitary toilet facilities in the rural areas of the State. However, still, more than 19.67 lakh families are yet to be provided with a sanitary toilet. Also, a significant portion of the toilets, around 637264 nos (around 27.52%) already constructed, are defunct, which were constructed with very low cost and now needs up-gradation/reconstruction.

Success Stories: Cleanest Village in Assam

Rangsapara, a remote village in Goalpara District of the State; located 16 km from the district headquarter. The village is inhabited by

the Garo community. The village is bestowed by spectacular scenic beauty as it is covered by hillocks, paddy fields, rubber plantations, and thick and luscious forests. There is about **88 household** with a population of about **478** having two schools for education. Agriculture is the main occupation of the inhabitants of the locality.

Traditionally cleanliness and hygiene practices are part and parcel of the Garo community and the Church also plays an essential role in it. The community-led movement for “**Clean Rangsap**” started way back in the latter part of the year. Unity takes utmost care in maintaining cleanliness in and around the surrounding of their household. The community-led movement for “**Clean Rangsap**” started way back in the latter part of the year 2000. The community formed a management committee (Rangsapara Management Committee) that year for the successful implementation and monitoring of various developmental schemes in the village.

The Local community used to clean public places like Church, Schools once per month which later on is done weekly after motivation through IEC activities conducted under SBM (G) from the year 2014-15. Such initiatives by the committee did the necessary trigger for Rangsapara in becoming the **cleanest village in Assam** in 2016-17

Implementation challenges faced in India

Despite various international commitments, improved sanitation is still a distant goal.’ India is among the countries struggling to improve this basic necessity. ‘Recognizing the importance of providing adequate sanitation, India implemented several programs, including the Central Rural Sanitation Programme, the Total Sanitation Campaign, Swachh Bharat Mission, and a program that provides a cash award for communities with significant improvements.’ Nevertheless, India’s commitment has proved to be unsuccessful in significantly improving its sanitation crisis. Different types of challenges have been faced while implementing different plans and programs to promote the sanitation sector. Obstacles faced while implementing different types of approaches to promote the sanitation sector are as follows:

a) Lack of will

The report mentioned that while evaluating budgets and making

plans, policies, and legislation at the national level, the principle of “best interest of the child” was given main concern by the GOI so that proper child development could be achieved.

b) Diversity in needs of children

India is both a large and diverse country where even though children are entitled to equal rights, their needs differ as per different areas, groups, cultures, ages, and settings they belong to and they demand a variety of interventions.

c) Lack of infrastructure

Lack of toilets in the schools was one of the challenges faced while implementing the programs related to sanitation and hygiene.

What to do?

The articulation of a right to sanitation in India must necessarily include the following elements:

- (a) Ensuring that sanitation needs and concerns of vulnerable and marginalized sections of the society such as tribals, the differently-abled, homeless and migrant workers are addressed on a priority basis. A framework on sanitation based on the idea of a right to sanitation demands that priority attention must be paid to the needs of the marginalized and the vulnerable. At the same time, the process to address their issues should be carried out with their active participation and by taking into account their perspectives and needs; (See annexure)
- (b) Ensuring that the facilities and infrastructure created are by geographical and environmental conditions, even as they are sensitive to the specific needs of different sections of Indian society and their life cycles, which would specifically include ensuring of designs that are inclusive for women and men, the old and young, and those with varying forms of disability, even as it ensures the availability of water for personal hygiene and menstrual hygiene management;
- (c) Ensuring that no human being is manually involved in cleaning human excreta, which would specifically include the strict enforcement of the law prohibiting manual scavenging;
- (d) Ensuring health and environmental safety;
- (e) Ensuring the safety and dignity of sanitation workers;

- (f) Ensuring the availability of sanitation facilities in public places;
- (g) Ensuring appropriate infrastructure and resources so that all human beings at all times have access to sanitation facilities, which would include making available interim facilities for people living within the geographical boundaries of the country, including those in relief camps, migratory workers, communities in conflict situations and other such unsettled groups, irrespective of their citizenship.

Conclusion

Besides being a part of the international campaign for Right to Sanitation, the Indian state itself has become committed to the realization of such a right with increasing allocation funds in the budgets for implementation plans and policies to enhance sanitation facilities in every nook and corner of the country. However, there is a need to ensure that these efforts are not limited to an open-defecation-free focus. A holistic understanding of the right to sanitation encompasses various dimensions of sanitation such as culture, religion, caste, gender, class, etc along with the environment both social and natural. The state has to take into consideration all these dimensions while framing policy to ensure sanitization in true sense.□

References

- Coleman, Rebecca M. "The Human Right of Sanitation for All: A Study of." *Global Business & Development Law Journal*, 2011: 268-301.
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights General Comment No. 15 – Right to Water, UN Doc. E/C.12/2002/11, adopted in 29th Session, 11-29 November. 2002.
- De Albuquerque, C. *Realising the Human Rights to Water and Sanitation: A Handbook - Legislative, Regulatory and Policy Frameworks*. United Nations. 2014.
- De Albuquerque, C. and Roaf, V. "On the Right Track: Good Practices" in *Realising the Rights to Water and Sanitation*. United Nations. 2002. Available at http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Water/BookonGoodPractices_en.pdf
- Hindustan Times. "India's missing toilets: Built from public funds exist only on paper. *Hindustan Times*. 9 December 2015.

- Koonan, S. *Realising the Right to Sanitation in Rural Areas: Towards a New Framework*. Environmental Law Research Society, Policy Paper. 2012.
- Majhi, Raju. "Right to sanitation – a human right." *Forensic Research & Criminology International Journal*, 2018: 535-536.
- Mission, State Water, and Sanitation. Swachha Bharat Mission. Annual Implementation Plan(SBM-G), Guwahati: Government of Assam, 2018
- Myopic Approach', in K. J. Joy, Paranjape, S. and Bhagat, S. (Eds.), *Conflicts around Domestic Water and Sanitation in India: Cases, Issues and Prospects* 182-193, Forum for Policy Dialogue on Water Conflicts in India, Pune.
- Poornima, M. "No Maryada for women in MP Government's Sanitation Drive." *Hindustan Times*. 24 December 2013.
- Srivastava, B.N. *Manual Scavenging in India: A Disgrace to the Country* New Delhi: Concept Publishing, 1997.
- UN. UN General Assembly Resolution – the Human Right to Water and Sanitation, UN Doc. A/64/L.63/Rev.1, 26 July 2010, Available at <http://www.ielrc.org/content/e1008.pdf>.
- Winkler, I.T. "The Human Right to Sanitation." *University of Pennsylvania Journal of International Law*, Vol.37 (4). 2016. 1331-1406.

SAMPRIITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-556-567

**Sarva Shiksha Abhiyan and Other Inclusive
Schemes' impact on Tribal Society: A Study of
Two Villages in Dibrugarh District of Assam, India**

Dr. Trailokya Dehingia

*Associate Professor, Dept. of Sociology, Khowang College,
Dibrugarh, Assam, India*

Abstract

Sarva Shiksha Abhiyan (SSA) is a special scheme of the Govt, of India for universalisation of Elementary Education. This programme was prepared and launched as a consequence of the demand of quality education all over the country. After SSA the Government of India launched Rashtriya Madhyamik Shiksha Abhiyan(RMSA)and Samagra Shiksha for quality education.

It has now been seen that the Educational scenario of the tribal backward areas basically in the elementary level arc quite changed after implementation of SSA and other schemes of inclusive education. But, still there is a big question of quality

education. In this context, the paper attempts to examine overall situation of education among the tribal people by emphasizing on two tribal communities i.e. Sonowal Kachari and Deori. The study has been confined as case study in two villages of Dibrugarh district i.e. Kalowlowa Sonowal Gaon and Kalowlowa Deori Gaon which was selected purposively. Both primary and secondary data have been used in this study. The present study reveals that in spite of various facilities provided by Government through SSA, some of the tribal people under study are not developed in education as expected. They are still unaware of the fact. In this context, some relevant suggestions have been made in the paper.

Keywords: Sarva Shiksha Abhiyan (SSA); Rashtriya Madhyamik Shiksha Abhiyan (RMSA); Samagra Shiksha; Elementary Education; Tribal village.

Introduction:

Sarva Shiksha Abhiyan is a flagship programme of the Central Government for achievement of Universalization of Elementary Education (UEE) in a time bound manner. The scheme got the approval of the Central Government in November 2000.

Sarva Shiksha Abhiyan (SSA) is a scheme which was specially launched for free and compulsory primary education to all children within the age group of 6-14 years. This Abhiyan is being implemented in partnership with state Governments to cover the whole country. The SSA is in operation with the help of Panchayati Raj institutions, schools management committee, village education committee and slum areas of town and cities. The tribal Autonomous councils and other agencies related with the spread of primary education are also associated with SSA. The prime objective of SSA were provisioning of admission in primary education for all children of age group 6-14 years by the help of Education Guarantee Scheme (EGS), Focus on elementary education of satisfactory quality with emphasis on education for life, Reform and change in administration and principles of primary and upper primary education of states etc.

Beside SSA, the Government of India launched Rashtriya Madhyamik Shiksha Abhiyan (RMSA) in March 2009, for enhancing

access in secondary education and improve its quality. It is envisaged to achieve an enrolment rate of 75% from 52.56% in 2005-06 at secondary level of implementation of the scheme by providing a secondary school within a reasonable distance of any habitation. The other objectives include improving the quality of secondary education conforming the prescribe norms, removing gender socio-economic and disability barriers, providing secondary universal access to secondary level education within 2017 (RMSA online).

In the same way, the Union Budget 2018-19 has proposed to treat school education holistically without segmentation from pre-nursery to class 12. The scheme is declared by the Government as Samagra Shiksha. The Samagra Shiksha is an overarching programme for the school education sector extending from pre-nursery to class 12. The scheme has been prepared with the border goal for improving school effectiveness measured in term of equal opportunities for schooling and equitable learning out comes. It subsumes three schemes of Sarva Shiksha Abhiyan (SSA), Rastriya Madhyamik Shiksha Abhiyan (RMSA) and Teacher Education (TE) (Samagra Shiksha online)

In Assam SSA has been launching its programme in full swing with a view to complete the mission of 'Education for All' within 2010. The programme seeks to open new school under EGS scheme in those habitations which do not have schooling facility of any kind within a radius of 1.5 km and strengthen existing school infrastructure through provision of additional class rooms, toilets, drinking water, maintenance grant etc. Existing schools with inadequate teacher strength are provided additional teacher. The capacity of existing teachers is being strengthened by extensive training, grants for developing teaching-learning materials (TLM) and strengthening of the academic support structure at a cluster, block and district level. SSA seeks to provide quality elementary education including life skills. The SSA has special focus on girls education and children with special needs. The SSA provide free text book facility to all children from pre-primary to class VIII standard and provided evaluation book to the students from class I to class VIII. Besides, the SSA provided KaryaPatra (Subject and lesson wise evaluation paper) for continuous and comprehensive evaluation for the quality development of

education in the elementary level (SSA online).

On the basis of foregoing discussion, the present paper attempts to study the educational scenario and changing attitude of tribal people with regard to education, emphasizing on two tribal villages of Sonowal Kachari and Deori Community respectively.

Objective of the Study:

The basic objectives of the present study are as:

1. To examine overall situation of education in tribal society after implementation of SSA.
2. To focus how far various facilities are implemented as well as executed in tribal society.
3. To suggest some measures for the improvement of educational environment in tribal backward areas.

Field of Study:

The field of present study was confined as case study in two tribal villages in Dibrugarh District of Assam, India. Assam is a North Eastern state of India. The state of Assam covers an area of 78438 sq.km land with 3,12,05,576 population (Census Report : 2011). The state is bounded by the Himalayan foot hills and bordering states of Bhutan and Tibet on the North on the south of it, there are Myanmar and its hills and to the west, Bangladesh. At present the state of Assam has 33 districts including BTAD (Bodoland Territorial Areas districts) four districts and 78 subdivisions. The Dibrugarh district is situated on the southern bank and the upper reaches of the river Brahmaputra and lies in the north eastern corner of Assam. The total area of the district is 3381.00 sq. km with 3330.36 sq. km rural areas and 5064 sq. km urban areas. The total population of Dibrugarh district is 13,26,335 of which 6,76,434 are males and 6,49,901 are females. The rural population of the district is 10,82,605 and urban population is 2,43,730. The average literacy rate of the district is 76.05% whereas male literacy rate is 82.82% and female literacy rate is 68.99% (census : 2011). The villages Kalowlowa Deori Gaon and Kalolowa Sonowal Gaon are under the jurisdiction of Khowang Development Block and under Kalowlowa Gaon Panchayat, which are 30 km away from Dibrugarh town the headquarter of the District. There are 191 households in the Kalowlowa Deori Gaon, which is

exclusively inhabitant of Deori tribal people. In the same way, there are 146 households in the Kalowlowa Sonowal Gaon and this village also exclusively inhabited of tribal people belongs to Sonowal Kachari Group.

Collection of Data:

In the present study both primary and secondary data have been used. The primary data were collected with the help of face to face interview and observation method. To collect primary information the researcher interviewed with some leading personal of the studied villages i.e. Gaon Burdha (village headman), Panchayat ward member, School Head master as well as teachers' of the studied villages and president of the School Management and Development Committee (SMDC).

The secondary data were collected with the consultation of various books, journals and offices of the Mission coordinator of the district and block level.

Findings and analysis:

Educational Institutions:

There were six (6) educational institutions in the studied villages till 2016. Out of six educational institutions, three institutions are lower Primary Schools, One M.E. School, One senior Basic School and one High School. In the month of January 2017, four (4) schools were amalgamated along with the Kolowlowa Deori Gaon High School; the another schools are Kolowlowa Deori Gaon L.P. School, Kolowlowa Deori Gaon Junior Basic School and Kolowlowa Deori M.E. School. The School wise teachers and enrolment of before and after amalgamation are shown in the following Table-1 and Table-2 respectively.

Table: 1:

School-wise teachers and enrolment including year of establishment

Sl. No.	Name of Schools	Year of establishment	No. of Teacher at Present	No. of Students at present
1.	Kalowlowa Deori Gaon L.P. School	1940	2	26
2.	Kalowlowa Deori Gaon Junior Basic School	1940	2	19
3.	Kalowlowa Deori Gaon M.E. School	1964	5	79
4.	Kalowlowa Deori Gaon High School	1979	6	91
5.	Kalowlowa Senior Basic School	1943	4	43
6.	HintiJanajati L.P. School (non-provincialized)	1987	2	35

Source: Field survey (April, 2012)

Table: 2:

School wise Teachers and Enrolment including Gunutsav's Grade

Sl. No.	Name of Schools	No. of Teachers' at Present	No. of Students at present	Grade in Gunutsav
1.	Kalowlowa Deori Gaon High School	14	49	A
2.	Kalowlowa Senior Basic School	4	45	A
3.	HintiJanajati L.P. School (non-provincialized)	1	22	A

Source: Field survey (January, 2020)

From the above table-1 and table-2, it is understood that student-teacher ratio is not in conformity before and after amalgamation in these schools as per SSA and Government rule is concerned, which should be

30:1. The number of enrolment is very low in all these schools of the studied villages then and now. The very noticeable fact is that the number of enrolment in the Kalowlowa Deori Gaon High School becoming very low after amalgamation in comparison to before amalgamation. There are various reasons in this state of affairs. In the field situation we observed that the economically developed section of the parents send their children to other private English medium school and Jatiya Vidyalaya etc. situated in the nearest urban centre as well as outside of the villages. Of course, remarkable fact reflects in the table-2 that all the three schools obtained Grade-'A' in the Gunutsav which was conducted by the state Government. It signifies that over all environment of schools are conducive for education in the studied villages.

Allocation of Grants:

In the first time field survey, it was found in the field situation that the SSA allotted one additional room grant of Rs.2,30,000/- to Kalowlowa Deori Gaon L.P. School in the year 2007-08. The Kalowlowa Senior Basic School also obtained an additional room grant amounting to Rs.2,30,000/- in the year 2008-09. (Source: Block Mission co-ordinator Office) But the remaining schools in the studied villages have not got additional room grant. Except Kalowlowa Deori Gaon High School and Hinti Janajati L.P. School, all the schools in the studied villages have obtained separate toilet for boys and girls under SSA scheme. These schools have also availed annual grant i.e. infrastructure development grant, maintenance grant and TLM grant under SSA programme as per rules.

According to SSA rules and regulations, a primary school may get Rs.5000/- as infrastructure development grant, Rs.5000/- or 10,000/- as maintenance grant and Rs.500/- for each teacher (subject to maximum Rs.2500/- every School) as TLM grant. Accordingly an upper primary school may get Rs.7000/- as infrastructure development grant, Rs.5000-10,000/- as maintenance grant and Rs.500/- for each teacher (subject to maximum Rs.3000/- for every school) as TLM grant. These granting facilities are provided yearly by the SSA to all the provincialized and Govt, primary and upper primary schools. But non provincialized as well as venture school do not get these granting facilities as per SSA rules. At that time Hinti Janajati L.P. School was in

non-provincialized position. This school has got the status of provincialization in the month of January, 2013.

In the second time field survey, it was found that the Kalowlowa Deori Gaon High School obtained an amount of Rs.5,00,000/- for the financial year 2012-13 under Tribal Sub Plan Scheme of the state Government for construction of office building and teacher common room. In the financial year 2018-19, this school obtained Rs.10,00,000/- from local MLA Academic Scheme for new building construction. This amount is executed as well as expences by the Block Development office. Besides, this school also obtained Rs.50,000/- as annual grant in the final year 2018-19 (it was 25,000/- earlier) for repairing and purchasing books and other necessary items for students support. The SSA allotted Rs.33,000/- as infrastructure development grant to Kolowlowa Senior Basic School and Rs.5000/- for sports goods purchasing in the financial year 2018-19. This school also got Rs.25,000/- as annual grant (earlier it was Rs.5000/- for L.P. and U.P. level schools). In the same way, HintiJanajati L.P. School has got Rs.25,000/- as annual grant in the financial year 2018-19. Besides, annual grant this school obtained Rs.1,38,000/- for Boys toilet and Rs.1,25,000/- for Girls' toilet in the year 2015-16.

It is known from the schools Headmasters that every year their schools have been obtained annual grant as allotted by the SSA through the concerned department of the Government. It is also found that the school Head Master in co-ordination with the school management and development committee (SMDC) utilize the infrastructure development grant and maintenance grant in repairing, ceiling and colouring school building, bamboo fencing in school boundary, repairing and purchasing bench-desk etc. From the TLM grant they purchase black-board, map, chart, globe, model- ABC, Photographs of eminent persons, instrument box etc.

Free Text Book and evaluation book facilities:

Generally SSA provide free text book and evaluation book facilities up to class VIII Standard. But, in the academic year 2017-18, the state Government had decided for the first time to provide free text books to all the students of class IX and X. Since then, all the schools in our sample villages regularly avail free text book facility provided by the SSA for the students up to class X standard. In the

same way, they obtain evaluation book for the class as well as unit test examinations. Accordingly, for half yearly and annual examination these schools obtain separate evaluation book. Apart from these evaluation book, they obtain two copies of 'Karya Patra' for each student for continuous and comprehensive evaluation provided by the SSA for quality elementary education.

Free Uniform Facility:

The free uniforms distribution scheme was stalled in 2014-15 fiscal by the Government of India for the students of class I to VIII standard. The state Government allotted fund to the school authority for purchasing uniforms at the rate of Rs. 600/- per students for two pairs of uniforms. All the schools of our sample villages avail this free uniform grant as per student strength. This free uniform facility highly helps the parents of the studied village for their school going children support.

Training for Teachers:

There is a provision of 20 days training for the teachers in SSA programme in an academic year in different times, maximum 3 days in one time as per SSA rules. At present, training for teachers are held under NISHTHA (National Initiative for School Heads and Teachers Holistic Advancement) programme which was launched by Ministry of Human Resource Development on November 5, 2019. The teachers of our studied village schools are attended in various training programme organized by the SSA and under NISHTHA in Block level, in different times. But it is found alleged that most of the teachers are not interested to teach the students as instructed in the training programme. Sometimes, they are not interested to attend the training programme sincerely, but they are out of schools during the training period for which students are deprived of their regular classes in school. Obviously, it is a negative impact which hindrance educational improvement of the children.

Para-Teacher:

There was a provision of appointment of para-teacher in SSA scheme to function its works in a systematic manner. In Assam at least 18,000 Para-Teachers had been appointed at that time (Akhtar et al. 2006). But in our studied villages only the Kalowlowa Senior Basic School has obtain one para-teacher for the academic year 2009-10 for

three months. At present, the state Government has been appointed teachers in schools by conducting TET (Teachers Eligibility Test) examinations in different levels.

Overall Scenario:

It is fact that the educational scenario of rural backward as well as tribal backward areas basically in the elementary level are quite changed after implementation of SSA Scheme. We observed some positive and some negative impact with regard to development of formal education among the tribal people. It is notable that after receiving additional room grant and infrastructure development grant the schools building are reconstructed as well as repairing very nicely. There are no lack of bench-desk, black board, toilet etc. in the primary and upper primary schools at present. So, this is definitely a positive impact for tribal inhabitant backward areas, which may create a quite well and hygienic school environment for taking up formal education. The free uniform, free text book and evaluation book facilities also greatly helps economically backward section of the parents, without which they would not send their children for school education.

In spite of various facilities provided by the SSA for universalization and quality elementary education, there are some negative attitude that we observed in the field situation. The highly striking fact is that there is institutionalized tendency of compulsory promotion, which aiming at education for all and to achieve learning society as well. In most of time students are promoted to upper classes by the teachers, although their students' performance in examinations is not satisfactory. At the same time students are also not interested in their studies, because they know that they will get the promotion to upper class. As a matter of fact, this type of attitude hindrance in development of educational quality in the elementary level.

We have already stated earlier that economically well-to-do section of the parents send their children to outside private schools. It is observed that most of the students are reading in the schools of our studied villages belong to poor family background. Mention may be made that some of the students are irregular in school due to engagement in domestic work and lack of interest in studies and lack of parental awareness etc. In our observation, we gathered information

that some parents are still unaware with regard to education of their children. In this context, the noticeable fact is that the school authority call on guardian meeting two/three times in an academic year, but some parents do not come to the meeting due to their daily earning activities. They do not take care of their children's daily study. They pass away their leisure time in gossiping, taking wine etc. It signifies that their home environment is not conducive for proper educational development. They have no higher level of educational aspiration with regard to their children.

Conclusion and suggestion:

On the basis of the above findings it may be concluded that in spite of providing various facilities by the Government under SSA and Samagra Shiksha most of the tribal people are still unaware of the fact, for which their educational scenario is still under process of development. Of course, now most of the tribal people have realized about the need and values of education, which may bring their socio-economic change and development. To create educational awareness among the tribal people and improvement of quality education in the elementary level in particular we would like to put forward the following suggestions:

- (a) Special awareness programme should be organized by the SSA in the tribal backward areas and Ex-tea labour areas, so that the parents also become aware of their children's education.
- (b) Regular inspection in the educational institution from the higher authority should be executed for quality education.
- (c) The state Government should appoint one additional teacher under SSA in schools where single teacher in service and where class-wise shortage of existing teacher strength. □

References:

1. Akthar, Parveen R. et.al. *An Introduction to higher secondary education*. Guwahati: Book Depot, 2006. Print
2. *Axom Sarba Shiksha Abhiyan Mission*, Department of Elementary Education, Government of Assam. Web. <www.ssaassam.gov.in/>
3. *Census of India* (2011) : Office of the Registrar General & Census Commissioner, Ministry of Home Affairs, *Government of India*, 12

- May 2020. Web.<www.censusindia.gov.in/2011-Common/CensusData2011.html/>
4. Debi, Renu. *Progress of Education, in Assam*, Guwahati & New Delhi: Omsons publication, 1987. Print
  5. *Rashtriya Madhyamik Shiksha Abhiyan (RMSA)*, Department of School Education and Literacy, Ministry of MHRD , Govt. of India, 13 May 2020. Web. <www.mhrd.gov.in/>
  6. *Samagra Shiksha*, Department of School Education and Literacy, Ministry of MHRD, Government of India, 27-July-2019. Web. <www.samagra.mhrd.gov.in/>
  7. Thakur, H. D. *Tribal Education*. New Delhi: Deep Publication, 1997. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-568-581

Challenges and Opportunities of Small Scale Tea Plantation in Lakhimpur District, Assam

Porag Pachoni

Assistant Professor, Department of Management, Pandit Deendayal Upadhyaya

Adarsha Mahavidyalaya, Tulungia, Bongaigaon-783383, Assam

Email Id: parag.academia@gmail.com

Abstract

The worldfamous 'Assam Tea' has been passing through a transition from large scale plantation to small scale one in last three decades. This transition can be seen among local people in rural areas of Assam who are taking the tea plantation as a self-sustaining livelihood option. The scope for large scale plantation is becoming restricted due to government rule, economic and environmental issues. The smallscale tea plantation can harness the opportunity to strengthen rural economy. The study analyses the challenges and opportunities through descriptive statistics and chi square test.

Keywords: Tea, small scale plantation, small tea growers, opportunities, challenges

1. Introduction

Assam has been experiencing a socio-economic revolution in the field of tea cultivation on small holding for the last 30 years. It is an active choice of the farmers because, Assam is one of the finest places of producing tea in the world. Tea, as a commercial cash crop, has an increasing demand in and outside the country. Natural factors like -soil, weather is highly favourable for tea cultivation in Assam. Infrastructural facilities like factories for tea processing, auction market for made tea, available land for tea cultivation, cheap labour in and around tea growing areas, technical and other necessary technical knowhow, support provided by the State for small tea cultivation are the biggest advantages available for the local entrepreneurs. These opportunities act as a big push- factor to many rural unemployed youths to take tea cultivation on small holdings (Chakraborty, 2014). The first effort to popularize tea cultivation in small holding in Assam was made in 1978 by Late Soneswar Bora (ex- Agriculture Minister of Assam). His intention was to utilise available uncultivated land and attract young generation to agriculture sector and thereby to solve unemployment problem (Baruah, 2011). The abundance of uplands, suitable climate, availability of support services, skilled surplus labours from nearby big tea estates, ready market to sell the green leaves in the estates factories, the advantage of plantation crop over the seasonal agricultural crops were the factors that encouraged the small and marginal farmers who were engaged in other economic activities to take up tea plantation (Das, 2010).

studied that existing theories and practices of tea cultivation were defied by home grown entrepreneurs who evolved new and economical strategies of tea cultivation, administrative practices and marketing strategies to fight with challenges and utilize their limited resources. The paper examined the indigenous model of small tea cultivation evolved by these entrepreneurs and hypothesizes the economic viability of tea cultivation in small scale (Ganguli, P.,2014).

Tea cultivation on small holding is a family run enterprise. Family members are actively involved in maintaining the garden; only seasonal

labours on temporary basis are engaged in these gardens. Small tea gardens are not coming under the domain of PLA (Plantation Labour act), 1951 which gives an advantage to the STGs and thereby reduces the cost of production. Initial Investment for tea cultivation on small holding is very less as investment requires only for plantation. Crop failure in agricultural sector is a regular phenomenon in Assam due to lack of irrigation, flood, lack of technology in production, etc. But in tea cultivation, crop failure is limited very occasional pest attack and natural calamities (Banerjee, 2010). In Assam, the cultivation of tea in small scale is an outcome of the entrepreneurial ability of a group of local youth in the latter part of 1970's. Active participation of the indigenous people since its inception provides sustainable livelihood opportunity to large number of rural populations. It provides avenues for self-employment to educated unemployed youths, generating additional sources of income to the farmers and engaging family members directly with this enterprise (Goswami, 2006).

In the present context, in India there are limited scopes for the growth of big tea gardens as after independence a lot of changes have taken place in the Government legislations to improve the socio-economic framework of the country. So, the alternative for the growth of tea industry in India is left only setting up of small tea gardens (Baruah, P., 2014). The high profitability coupled with the prospect of getting steady income with minimum effort have attracted a large number of educated youth both rural and urban. These may cultivate the spirit of entrepreneurship and would strengthen the backbone of rural economy of Assam (Borah, K and Dr. Das, A. 2015). The opportunity in tea entrepreneurship and its impact on the rural economy of the state. Entrepreneurship in small tea plantation has been becoming a new avenue in terms of employment generation and fostering rural economy in Assam (Boruah, K., 2013).

The problems faced by the small tea growers in six rural development blocks of Sonitpur district viz. Sootia, Behali, Biswanath, Bagmara, Rangapara and Balipara. The study revealed that major problems are fluctuation of prices of green tea leaves due to dependence on the BLTFs (Bought leaf tea factories) and big tea estate factories, heterogeneous issue in formation of co-operative tea factory, oversupply of green leaves to factories during peak season, scarcity of labour,

imposition of levies by the state, lack of irrigation facility, pressure from militant groups, and theft of green leaves. Besides this, the carriers often incur losses during peak seasons when factory management refused to buy the leaves (Borua, P.,2015). The land used by the STGs may be considered as second grade land for growing tea. They grow tea in ceiling surplus land, waste land, grazing land or government lands which were either underutilized or unutilized. The STGs of Assam has successfully utilized 20 million hectare waste land(Khanikar, C R 2006). The study found that 60% of sampled small tea growers sold their green leaves to the factory at very low price, out 20% of growers 50% gross income went as maintenance cost includes labour cost, pest control, herbicide cost, disease control and transportation and land problem (Dr. Kakati, N., 2011).

1.1. Theoretical Framework of Small Tea Plantation

There are different views regarding the definition of Small tea plantation in Assam. The Government of Assam, Tea Board of India, and All Assam Small Tea Growers Association has defined small tea plantation differently.

- i. According to Government of Assam, “a person planting tea up to 10 acres (4.05 hectare) of land is called Small Tea Grower.”
- ii. According to Tea Board of India, “A person cultivating tea plants up to 25 acres (10.125 hectare) of land is called Small tea Grower.”
- iii. All Assam Small Tea Growers Association demands that a person having 33.33 acres (13.50 hectare) of land under tea cultivation should be recognized as small tea grower.

2. Area of Research

The research area is limited to small scale tea plantation in Lakhimpur district of Assam. The study is carried out to understand the challenges of small scale tea plantation faced by the tea growers and opportunities ahead in this sector.

3. Objectives of The Study

The present study is put forward with the following objective to explore the extent of the challenge.

- i. To find out the challenges and opportunities of sustainable tea entrepreneurship in the study area.

4. Research Hypothesis

To find out the challenges and opportunities of small tea plantation, an alternative hypothesis has been formulated and tested.

H₁: The opportunities of the small tea plantation in the study area are immense along with diverged challenges in the present market conditions.

5. Research Methodology

The study was carried out among the small tea growers of Lakhimpur district of Assam. The primary data was collected through interview schedule and focused group discussion. The field practice of tea plantation was observed among sampled small tea growers who were engaged in small tea plantation. The target respondents of the study were small tea growers (STGs). The researcher deliberately selected one hundred sample respondents from five development blocks out of nine of Lakhimpur district i.e. Narayanpur, Bihpuria, Karunabari, Nowboicha, and Lakhimpur. In these five development blocks, there is a high concentration of small tea growers.

A five points rating scale was used to quantify the responses of the respondents. The collected responses were analysed through descriptive statistics like mean, standard deviation, variance and non-parametric test like chi-square test to draw the inference.

Table No. 1: Five Point Rating Scale Used to Quantify the Response

Option	Degree of problem	Numerical score
I	Can manage easily	5
II	Manageable with difficulty	4
III	Can be ignored	3
IV	Not manageable but adjusted	2
V	Cannot be managed	1

Source: Researcher Own

6. Result and Discussion

The attributes involved in posing constraints to manage Small Tea Growers business like finance, production, processing, human resource, marketing, risk mitigation etc. were highlighted and recorded after a focused group discussion with the small tea growers and their

financing officials. The relevant literature, government organization, non-government organization, also cited varieties of challenges in different aspects of managing the small tea growing activities. Many challenges are being observed by the researcher during the field visit an interaction with the various stakeholders and target groups.

6.1. Challenges Related to Procurement of Finance: The study identifies the following factors responsible for adopting and using formal source of finance were highlighted.

1. Poor banking outreach
2. Indifferent attitude of the banking staff for loan
3. Indifferent attitude of the government staff for loan and technology
4. Takes lot of time for paper work and documentation
5. Demand security or mortgage
6. Delay in disbursing loan
7. Hidden charges like bribery in cash or kind

Table No. 2: One Sample Chi-square Test of Challenges Related to Finance

Sl. No.	Null hypothesis	Significance level	Decision
1	The poor banking outreach occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
2	The indifferent attitude of banking staff for loan occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
3	The indifferent attitude of government staff for loan and technology occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
4	The lot of time in paper work and documentation occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
5	The demand security or mortgage occur with equal probabilities	.002	Reject the null hypotsis
6	The delay in disbbursing loan occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
7	The hidden charge like bribery in cash or kind occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis

Source: Field Survey and Analysis

Once the responses were put to one sample chi-square test at 5% level of significance. It was found that no regular response was found. The responses were varied for all the factors. Thus, the null hypothesis regarding presence of equal response was rejected (Table no. 2).

The similar result was found from the descriptive statistics also. The mean score was lowest with respect to attribute like poor banking outreach (i.e. 1.48). Which indicates the worst challenge area for the small tea growers. With respect to other attributes like indifferent attitude for loan by bank (i.e. 2.44), indifferent attitude of government staff for loan and technology (i.e. 2.75), takes lot of time for paper work and documentation (i.e. 2.92), demand security or mortgage (i.e. 2.28), delay in disbursing loan (i.e. 2.41) and hidden charge like bribery in cash or kind (i.e. 2.80) posing some challenges which can be adjusted or compromised (Table no.3).

Table No. 3: Descriptive Statistics of Challenges Faced in Procuring Finance

Problems	MeanScore	Standard Deviation	Variance
Poor banking outreach	1.48	1.026	1.052
Indifferent attitude for loan by bank	2.44	1.041	1.084
Indifferent attitude of government staff for loan and technology	2.75	.907	.822
Takes lot of time for paper work & documentation	2.92	.666	.443
Demand security or mortgage	2.28	.933	.871
Delay in disbursing loan	2.41	1.039	1.079
Hidden charge like bribery in cash or kind	2.80	.833	.694

Source: Field Survey and Analysis

6.2. Production and Human Resource Related Challenges

The study observed the following challenges with respect to production and human resource.

1. Land ownership problem
2. Problems in procurement of raw material
3. Absence of processing units

4. Shortage of electricity, water etc.
5. High maintenance cost
6. Scarcity of labour
7. Absence of technical knowledge on tea plantation

When the responses were put to single sample chi-square test at 5% level of significance. It was found that the responses were varied for all the challenges. Thus, the null hypothesis regarding presence of equal response was rejected (Table No. 4).

Table No. 4: Chi-Square Test of Production and Human Resource Challenges

Sl. No	Null hypothesis	Significance level	Decision
1	The land ownership problem occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
2	The problem in procurementraw materials of occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
3	The absence of adequate numbers of processing units occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
4	The shortage of supply of electricity, water etc. occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
5	The high maintenance cost occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
6	The scarcity of labour occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
7	The absence of technical knowledge on tea palanation occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis

Source: Field Survey and Analysis

The similar trend was established from the descriptive statistics also. The mean score was lowest with respect to attributes like absence of processing units (i.e. 2.51), shortage of electricity, water etc. (i.e. 2.83), and high maintenance cost (i.e. 2.99) which indicates some challenges which can be adjusted or compromised. With respect to other attributes showing higher mean score like land ownership problem

(i.e. 3.02), problems in procurement of raw materials (i.e. 3.03), scarcity of labour (i.e. 3.28), and absence of technical knowledge on tea plantation (i.e. 3.44) which can be ignored or managed with difficulty (Table no. 5).

Table No.5: Descriptive Statistics of Production and Human Resource Challenges

Problems	Mean Score	Standard Deviation	Variance
Land ownership problem	3.02	1.356	1.838
Problems in procurement of raw material	3.03	1.000	.858
Absence of processing units	2.51	.927	1.404
Shortage of electricity, water etc.	2.83	1.016	1.456
High maintenance cost	2.99	1.185	1.360
Scarcity of labour	3.28	1.207	.999
Absence of technical knowledge on tea plantation	3.44	1.166	1,031

Source: Field Survey and Analysis

6.3. Marketing and Risk Related Challenges

The study also highlighted the following challenges with respect to marketing and risk.

1. Absence of proper standardization of product
2. Lower price of the green tea leaves
3. Low profit due to long distribution channel
4. Loss due to crop failure
5. Lack of adequate insurance products
6. Profit not sufficient for covering cost
7. Lack of storage facilities
8. Poor transportation
9. Loss due to poor packaging
10. Damage of raw material during transportation
11. Poor connectivity
12. Negative attitude of new generation
13. Negligence of government

When the responses were put to single sample chi-square test at 5% level of significance. It was observed that the sampled responses

were different from challenges to challenges and no regular responses were found. Thus, the null hypothesis as regards to the presence of equal response was rejected (Table no. 6).

Table No. 6: Chi-square Test for Marketing and Risk Challenges

Sl. No	Null hypothesis	Significance level	Decision
1	The absence of proper standardisation of product occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
2	The lower price of green tea leaves occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
3	Donot get adeqauate share of profit due to long distrribution channel occur with equal probabilities	.001	Reject the null hypotsis
4	The loss due to crop failure occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
5	The lack of adequate insurance products occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
6	The profit not sufficient for covering cost occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
7	The lack of storage facility occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
8	The absence of proper transportation system occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
9	The loss due to poor packaging occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
10	The damage of raw material during transportation occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
11	The absence of proper connectivity occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
12	The negative attitude of future generation towards tea planatation occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis
13	The negligenece of governement in dveloping this sector occur with equal probabilities	.000	Reject the null hypotsis

Source: Field Survey and Analysis

Table No. 7: Descriptive Statistics of Marketing and Risk Related Challenges

Problems	Mean Score	Standard Deviation	Variance
Absence of proper standardization of product	3.22	1.001	1.002
Lower price of the green tea leaves	2.50	1.020	1.040
Low profit due to long distribution channel	3.11	1.188	1.412
Loss due to crop failure	3.41	.944	.891
Lack of adequate insurance products	3.02	.932	.868
Profit not sufficient for covering cost	3.00	1.064	1.131
Lack of storage facilities	3.21	1.028	1.056
Poor transportation	3.08	1.032	1.064
Loss due to poor packaging	2.98	.943	.888
Damage of raw material during transportation	3.17	.965	.930
Poor connectivity	2.68	1.004	1.008
Negative attitude of new generation	2.98	.376	.141
Negligence of government	2.79	1.076	1.157

Source: Field Survey and Analysis

The same result was also found from the descriptive statistics. The mean score was lowest with respect to variables like lower price of green tea leaves (i.e. 2.50), profit not sufficient for covering cost (i.e. 3.00), loss due to poor packaging (i.e. 2.98), poor connectivity (i.e. 2.68), negative attitude of new generation (i.e. 2.98), and negligence of government (i.e. 2.79) which confirms that problems can be adjusted or compromised. With respects to other variables like absence of proper standardization of product (i.e. 3.22), low profit due to long distribution channel (i.e. 3.11), loss due to crop failure (i.e. 3.41), lack of adequate insurance products (i.e. 3.02), lack of storage facility (i.e. 3.21), poor transportation (i.e. 3.08), and damage of raw material during transportation (i.e. 3.17) which can be ignored but manageable with difficulty (Table No.7).

7.3. Opportunities of Small Tea Plantation in the Study Area

Small tea plantation has been growing rapidly in rural areas of study area. The gradual rise of small tea growers in rural pockets of the district has increased the scope for development of allied economic activities. Throughout the study researcher has identified various prospective area of Small scale tea plantation. These different opportunities are discussed below:

- i. **Bio-Fertilizer Plant:** The STGs can practice organic tea plantation. Most essential requirement of Organic tea plantation is bio-fertilizer. When there will more organic tea farming, the demand for bio-fertilizer will gradually rise. This demand can be fulfilled by establishing bio-fertilizer plant. As a supporting industry, it will have huge scope in near future due to environmental issue.
- ii. **Multi-Crop Farming:** There is another scope for multi-cropping along with tea bushes. STGs can cultivate black-pepper and betel leaf in the shade trees. Medicinal trees like *Neem*, *Amla* etc. can be planted as shade trees. During initial years of tea plantation some vegetables can be grown up. Through these, small tea growers can generate additional income.
- iii. **Mini Tea Processing Unit:** There is an immense prospect of mini tea processing units in Lakhimpur district. As district does not have any bought leaf factory (BLF). Only sixteen large tea estate factories scattered in different parts of the district caters the need of more than two thousand small tea growers demand. Sometimes, raw tea leaves have been forced to destroy due to rejection by tea estate because of oversupply. Thus, this huge demand for tea processing unit can be met up by establishing mini-tea processing units in small tea grower's concentrated areas. The researcher found one Mini Tea processing unit in Karunabari development block.
- iv. **Cold Storage for Raw Tea Leaves:** Raw tea leaves is a perishable product. Within one to two hours of plucking, tea leaves lose its freshness as a result quality deteriorate. Sometime, tea estate objects to buy such tea leaves. This problem can be solved by setting up cold storage in different tea growing areas. STGs and third party can exploit this opportunity to curb the damage of tea leaves and self-employment.
- v. Many new business opportunities and services like- supply of garden implements, transportation of green leaf and retailed outlets of agro chemical and manures, leaf agents, packaging, etc.

The identified challenges and opportunities of the study shows that there is an immense scope of small tea plantation in the study area along with different challenges. Thus, alternative hypothesis is accepted and concluded that the opportunities and viability of the small tea

plantation in the study area are immense along with diverse problems in the present market conditions.

7. Conclusion

The small scale tea plantation has been passing through different challenges in present market situation in the study area. The banking support is very limited due to land *patta* (permanent land holding) issue for granting loan and found difficulty in documentation process. The procurement of human resource at right time and at right place is also challenging task during the peak session. Another, the challenging factor is involved in marketing of tea leaves due to absence of own or cooperative tea processing unit and perishability nature of tea leaves. The STGs are compelled to sale the leaves in large tea Estate factories whatever price paid by the factory. Sometimes, they destroy the raw tea leaves because of not getting the right price. The tea plantation fully depends on agro-climatic condition of the area. Hence, insurance of tea garden is utmost important to cover up against related risk of crop failure. Therefore, to overcome these different challenges a proactive approach is most necessary. Besides, the small tea growers can explore and harness different opportunities involved in tea plantation. The support of government is very necessary to resolved the land *patta* issue, finance and insurance related problem. Thus, small tea plantation can boost up sustainable livelihood and entrepreneurship among youth in the study area if all the challenges are addressed properly and opportunities are discovered. □

8. Reference

- i. Banerjee, Gangadhar. "Rural entrepreneurship Development programme -An impact assessment", in *Bengal Economic Association, 30th Annual Conference*. 2010 number.
- ii. Baruah, B.P. "Tocklai and Small Tea Growers", in *Concourse (Souvenir of World Tea Congress)*. Tea Research Association; Jorhat, Assam, 2011.
- iii. Baruah, Pradip. "Origin, discovery of tea, wild tea and early development of tea in Assam, indigenous Tea and tea drinking habit among the tribes in Assam of India" *Proceedings of the First International Conference on Tea Science and Development*, pp. 9-20.2014.
- iv. Borah, Kaberi. "Entrepreneurship in small tea plantation: A case

- of Assam” in *The Echo-A journal of humanities and social science*. Vol. 1 Issue.3, pp.79-88.2013.
- v. Borah, Kaberi and Das, Dr. Ashim kr. “Growth of small tea cultivation and economic independence of the indigenous people of Assam”, in *International Journal of research in Social Science and Humanities*. Vol.5, Issue.1. pp.-82-90.2015.
  - vi. Borua, Prathana. “Problems of small tea growers: A study in Sonitpur district, Assam” in *OKDI Social Change and Development*, Vol.XII, No. 1. pp.88-95.2015.
  - vii. Das, Kalyan. “The Small Holding Tea plantation of Sri Lanka and Assam” *International Journal on Ethnic and Social Studies*. Vol. I.p. 36-48.2010.
  - viii. Dipanjan, Chakraborty. “Socio-Economic Determinants of Growth of Rural Entrepreneurship in Sonitpur District of Assam-An Empirical Study”, in *Journal of Behavioural Economics, Finance, Entrepreneurship, Accounting and Transport*, 2(1), pp. 26-34. 2014.
  - ix. Ganguli, Partha. “Small tea growers of Assam: theories, practices and challenges of an indigenous entrepreneurship” in *International Journal of Informative and Futuristic Research*, Vol.2, Issue.1. pp.21-26.2014.
  - x. Goswami, M. “*Emerging of Entrepreneurship in Tea Plantation-A study of small tea growers of Assam*”. PhD thesis submitted to Guwahati University, Assam, 2006. Unpublished.
  - xi. Kakati, Dr Niranjana. “Problems of small tea growers in Assam with special reference to Lakhimpur district”, in *Indian Journal of Applied Research*, Vol.1, Issue.3, pp.48-49. 2011.
  - xii. Khanikar, C.R. “Representation in the International capacity building and networking workshop for CSOs and other stakeholders in the tea sector”, in *Asomor Khudrachabkheti (Assamese)* 1st edition. pp. 10-30. 2006. published All Assam Small Tea Growers Association, Dibrugarh, Assam
  - xiii. Mwaura and Muku. “Tea Farming Enterprise Contribution to smallholders Wellbeing in Kenya”. *AAAE Conference Preceding*. pp. 303-313.2007.
  - xiv. Saikia, S. “Small tea cultivation: a golden dream for self-employment (Assamese), in *Asomor KhudraChabKheti*, 1st edition, published by undivided Lakhimpur district Small Tea Growers Association: Assam pp.12-20.2008.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-582-593

**Understanding the Issue of Alienation from
Hegel to Sartre**

Dr. Pallavi Sharma

*Assistant Professor, Philosophy, NEF College, Lokbra Road, Gunabati
Email id: pallabiapril@gmail.com, Phone: 7002608245*

“The whole state of our life is estrangement from others and ourselves as the existentialists maintains; we are estranged from the ground of our being, because we are estranged from the aim of our life.”—Tillich.

Abstract

Alienation is more considered to be an issue primarily discussed by the sociologists and economists. Particularly, the Marxist interpretation mostly remains the sole focus in the concept. But it is realized that it is also a major issue in the existentialist writings, which gets less focused in the alienation debate. This paper attempts to highlight the issue with due philosophical interpretation referring to the existentialist philosophers,

Sampriti, Vol. VI, Issue-II ✦ 582

Kierkegaard, Heidegger and more particularly Sartre. The discussion considerably takes into account the Marxist views and argues on the similarities and differences among the different views put forward by these philosophers.

Key Words: Alienation, Overcoming, Hegel, Marx, Sartre

1. Introduction

Alienation: the concept:

The concept of alienation cannot be given one simple definition. Being surrounded by incredible degree of confusion the concept of alienation does not pertain to a clearheaded definition and treated in varied ways in different branches of thought. The dictionary meaning of the term “Alienation” is “estrangement”. Birt (1986) defines alienation as a process whereby someone or something is constrained to become “other” than that which it properly is in its being (Birt 1986; 293). Considered from the subjective point of view alienation is said to imply a “strange feeling of being in a situation with which one is not in harmony” (Sinari 1970; 125). Briefly, alienation stands as an umbrella concept incorporating many other dimensions as powerlessness, meaninglessness, normlessness, social isolation, cultural estrangement and self alienation.

Alienation, as a concept of analysis, has a long and distinguished history. Its origin can be traced back to the Judeo- Christian tradition that stressed on salvation of man to free himself from alienation appearing in the form of dehumanization in the world (Sinari; 1970). However, the concept got prominence in the 18th century after the Industrial Revolution as material demands overtook all other necessities of man. In such an environment alienation came to prominence as a state of experience of an individual or a group facing material conflict with the rest of the society.

2. Focus of the Study

Alienation is prominent in almost every sphere of human of life. Hence, it is considered necessary to explore the wider interpretations of alienation without limiting it into one or two subjects. Mostly it is considered to be a social and economic issue and accordingly it is defined and analyzed through the Marxists’ lens particularly in Sociology

and Economics. Accordingly we come across different conceptual analysis of alienation and ways suggested for its overcoming. However, alienation is to be understood as a much broader concept coming out of its economic and social interpretations. The concept gets a wider definition in the writings of the Existentialist philosophers. The focus of the paper is the analysis of the Existentialists philosophers, particularly J.P. Sartre against the Hegelian and Marxist interpretations. Hence, going beyond the existing trend, here the attempt is to draw the legacy of the concept since Hegel to Sartre, unfolding a few other existentialist philosophers' views found significant for understanding of the concept. Referring to some of the important points of the Hegelian Marxist theory of alienation the paper highlights the similarities and differences among the different views put forward by these philosophers.

3. Objective of the Study

The objectives of the paper are:

- To present Hegel as one of the most significant exponent of the concept of alienation in modern trend
- To present Marx and Sartre as followers of Hegel in this trend
- To show the significance of the Sartrean interpretation of alienation in presenting it as an inbuilt structure of human life.

4. Methodology

The paper is a theoretical analysis of the concept of alienation in the modern trend through the presentation of the three main exponents Hegel, Marx and Sartre. Hence, it extensively depends on secondary sources like Books and articles. No field survey is considered necessary in this context. The primary sources in this study are the books written by the philosophers in focus and the secondary sources consists of the books and articles written on Hegel, Marx, Sartre and other related areas.

5. Discussion

5.1. The Legacy of the Concept: Hegel

Before getting focused as a socio-economic issue alienation was basically a spiritual and religious issue. Prior to the Marxist analysis,

serious discussion on the problem of alienation got initiated in German philosophy, through the philosophy of Hegel in the late 18th century itself. The concept is known to be an important legacy of the Hegelian school of social philosophy that has later got widely treated in Marxism and Existentialism. Through the dialectical development of the self Hegel expounded an idealistic position of alienation and its overcoming. In *The Phenomenology of Spirit* (1807) alienation is translated into two German words- *Entfremdung* (estrangement) and *Entäusserung* (externalization). ‘*Entfremdung*’ describes a stage where consciousness is separated from, at least one of the aspects that are required for consciousness to fully understand itself. In contrast, *Entäusserung* describes the process whereby consciousness opens itself towards the external world and externalises itself in object form and, through this objectification, develops a better understanding of itself (Rae: 2012). Primarily, Estrangement (*Entfremdung*) is the exact term that refers to alienation in Hegelian analysis. This is the stage where consciousness does not involve into the dialectical process of objectification and remains confined within its pure subjectivity, separated from the objective world. Hegel’s concept of alienation mainly touches the psychological and spiritual aspect of human being. Since reality is essentially spiritual for Hegel the estrangement is, therefore, primarily to the mind. Unfreedom or alienation is a moment when an individual confines himself into the periphery of his own ideals, norms and decision without recognizing himself as a member of the greater community. So, overcoming alienation in his view lies in recognizing that to be an individual means to belong to a community. Hegel pointed out that being one also means being with and for other in one’s community. This concept of ‘Being-with-other’ again finds reflection in the later philosophy of Sartre when he talks about collective authenticity. *The basic idea of Hegel’s philosophy is that, in the final analysis, whatever exists is Absolute idea or the Absolute Mind, which is not a fixed thing or property but a dynamic Self, engaged in circular process of alienation and dealienation. Nature is only a self-alienated form of the Absolute, and Man is the Absolute in the process of dealienation.* The self or better the *Spirit* for Hegel, is social and historical, that develops in the social condition in unrestricted way through a process of alienation and overcoming (Sayers, 2003).

5.2. Marx on Alienation:

Hegel's concept was adopted by Karl Marx with somewhat different interpretation. Marx presented the concept in a proper theoretical way. While Hegelian interpretation of alienation was centrally confined to the idealist standpoint, Marx's treatment was in terms of alienation of the labour or the working class. He developed his philosophy in a rather secular mode. Accepting all earlier interpretations he applied the concept in the production system introducing it as a distinct theory in the field of both economics and Sociology. His ground was more a socio-economic one, related to production relation in a capitalist society. Marx presents his theory of alienation in *The Economic and Philosophical Manuscript of 1844*. In a capitalist society the nature of individuals depends on the material conditions determining their production which are always found to be coercive in structure. As the workers always perform their functions in a forced environment, in such a system labour is always external to the worker, and hence does not belong to their essential being. He cannot work freely as per his mental and physical energy and this ruins his body and mind. Hence, he remains outside his work without attachment. He feels comfortable when he does not work and when he works he feels not at home (Marx & Engels, 1844/2011). According to his theory the social arrangement of the modernized and capitalist society is such that it is unable to provide the opportunities to decide on the type of work the worker performs. The capitalists have increased the workers' ability to work harder, faster and for long period of time, but they have deprived the workers from the personal wealth which comes from the product they produce. This situation has deprived the working class from meaningful and creative existence. They inevitably lose control over their lives and selves and can never become autonomous and self-realized human beings. Their freedom gets arrested in the hands of the bourgeois. Meszoros (2006) mentions four types of alienation in labour under capitalism as pointed out by Marx:

- Alienation of the worker from his or her 'species essence' i.e. from himself.
- Alienation between workers, from the fellowmen since capitalism reduces labour to a commodity to be traded on the market, rather than a social relationship;

- Alienation of the worker from the product, since this is appropriated by the capitalist class, and so escapes the worker's control;
- Alienation from the act of production itself, such that work comes to be a meaningless activity, offering little or no intrinsic satisfactions. (Meszaros 2006)

Distinctly, according to Marx alienation is caused by capitalist relations. As such overcoming these relations will remove alienation itself. Going beyond the metaphysical and humanist dilemma of philosophy, Marx insisted upon a social scientific resolution to the problem. Marx opined about the proletariat society as the solution to overcome alienation in production relations.

Thus from Hegel to Marx the concept underwent a transition towards "alienation of productivity" from "alienation of creativity". Materialism took the place of the idealistic interpretation of Hegel. With this new interpretation alienation shifted from being a property of the man of reason, to be a condition belonging to a specific class of men in the factory, making them deprived of their own reason by this condition of life. (Horowitz 1966; 231)

But the problem is not such that its essence can be understood remaining only in the periphery of the spiritual ideals or materialistic socio economic structure. It is argued that neither Hegel nor Marx could touch the root of the problem. Since alienation primarily relates to the human beings living amidst different existential problems along with practical social issues, it needs a deeper understanding of the existential issues which remained unattended by the earlier thinkers. To fill up this gap Existentialism appeared in the field discussing the problem of alienation in a deeper level and thereby laying some way out.

5.3. Existentialists' view on alienation:

As William Barrett (1990) writes, Alienation and estrangement constitute the whole problematic of existentialism. Existentialism follows Hegel and Marx assigning to philosophy the task of curing people from the sense of alienation. Where Marxism treats alienation in a socio-economic level, existentialism mainly uses the concept in a more ontological and spiritual manner.

Daya Krishna, defines alienation as "an awareness of the other and a felt estrangement from it, accompanied with a feeling that this

ought not to be so ... Alienation 'is woven into the very texture of man'" (as cited in Sinari, 1970, p. 127). The first existential interpretation of the concept is found in Kierkegaard. Though he does not use the term alienation directly, he speaks somewhat in Hegelian line. His concept is also a transit to the spiritual nature of the self. Uninterested in the world outside and the existence of man as a being in the world, he is mainly found talking about self alienation. According to him Alienation is individual's estrangement from themselves. The external world is not considered as a necessary existence for the growth and development of individuality, rather it is experienced as hostile to subjectivity and individuality. According to him self alienation is an internal process based on one's attitude towards oneself. In this sense Kierkegaard reflects a psychological stand of self estrangement which is found in the form of anxiety and despair within oneself. In such a situation the individual is found neglecting his own eternal and spiritual nature.

Now the question is how to overcome this inauthentic situation. Kierkegaard finds the solution in "becoming again oneself before God" and coins the term 'repetition' to mean this stage. He, thus, identifies authentic selfhood with true Christianity. Against Hegel's universalism he went for particularism and individualism. For him dealienation demands salvation, not socialization as Hegel says. But of course he did not detail any methodological step for achieving such a stage.

Again, according to Heidegger normal social life is no guarantee of escaping estrangement or being authentic. In our everyday social existence we remain alienated from ourselves and hence inauthentic. According to him we are 'dispersed' in our involvements, lost in the world being dominated by the 'they' or the other. Hence, authenticity is not possible in the societal level. Thus, for Kierkegaard and Heidegger authenticity is possible only in individual level. Here the individual has to detach herself from the 'they', and make contact with the authentic individual self. The present age, for them is an alienating era.

5.3.1. Sartre: Two Interpretations

Mészáros argues that the "crisis of man", which the existentialists emphasise on, is always historically specific and any serious discussion can be considered to be worthy only if it takes into consideration the socio-historical framework of the issue. Such reflection on alienation in the socio-historical situation is found in the post War writings of

Jean Paul Sartre. Sartre's existential phenomenology provides an in-depth understanding of the issue of alienation experienced in any sphere of life. It is interesting to see how Sartre presents his treatment of alienation in a quite significant way even maintaining the legacy from Hegel and Marx (Mészáros, 2006). In Sartre the concept of alienation is intertwined with the concept of the 'other'. According to him alienation is the unsurpassable otherness. His concept of alienation is signified as a deeper and critical analysis of Marxian concepts. Throughout his long engagement with man and freedom Sartre is found to hold two interpretations of the concept of alienation. One is ontological and the other is Historical, which can also be interpreted as his early and later philosophy respectively. The detail ontological feature of his philosophy is found in his momentous literary work *Being and Nothingness (1943)* and the historical materialistic accounts appear in *Critique of Dialectical Reason (1960)*. While in his early writings he depicts an idealistic position, his later philosophy is found to be a synthesis of sociology and philosophy, hence a step beyond Marxism (Lichtheim 1963; 224). Though Sartre does not view the later theory as the continuation of the former, he considers both at least as compatible.

5.3.1.1. Early View

In *Being and Nothingness* Sartre discusses alienation as an ontological possibility rather than a surpassable historical condition, unlike Hegel. Alienation, according to him entails the condition of "otherness" and it is rooted in human existence, in our relation with the other. The discussion in this book is more of psychoanalysis as he mainly concentrates on individual consciousness in the form of nothingness. By the term 'nothingness' Sartre tries to represent what man is not. He is not the 'being-in-itself' (thinglike passive existence), but a 'being-for-itself'. 'Being-for-itself' (*pour-soi*) stands for that consciousness which pleases to go beyond the given identity to the individual (Sartre 1992). In this sense the individual is always alienated from its being. The aspect of history was considered to be alien in these writings.

"All that Sartre says about man in *Being and Nothingness* –his structure, his condition, his freedom and spontaneity, his relation to other man and the world- is conceived in non-historical terms, as man's fixed and eternal fate. Man is portrayed as perpetually transcending himself and any given content and state; his very being is in flux, unable to attain

a stable identity, and only by activity and development can he assume some discernible characteristics or ‘essence.’” (Yovel 1979; 482)

Sartre particularly uses the term ‘look’ to mean the alienating condition of the individual in terms of the existence of the ‘other’. The other, by his ‘look’ gives us the sense of being objectified or alienated from our authentic living. In his early writings Sartre denies historical situation at any level of fundamental ontology.

5.3.1.2. Later View

But towards his later philosophy Sartre comes to the reconciliation of history and ontology and holds that alienation is both a historical and ontological possibility. It is said to be a consequence of exploitation and oppression in historical situation, a human phenomenon created through history. Here Sartre emphasizes on Praxis. The *pour-soi* (*being-for-itself*) or ‘project’ of *Being and Nothingness* (1943) is termed as human Praxis in *Critique of Dialectical Reason* (1960), which is actualized through the materialistic world. Historical alienation occurs in man’s relation to others through the materiality of things. In the comprehensive historicity, the negativity, or the opposition between the ‘in-itself’ and the ‘for-itself’ in *Being and Nothingness* is now conceived through need and work. It is now referred to as *historical alienation*.

As like Marx, while referring to alienation in concrete history Sartre talks about exploitation in concrete production relation. According to him, in the process of his historicity man makes himself an ‘instrument’ by objectifying himself in action upon materiality. But the factor which Sartre emphasizes more than exploitation is scarcity. Most of Sartre’s later work emphasizes that all human affairs are conducted under conditions of relative scarcity for which man always confront each other as potential competitors. And this is what Sartre holds to be that structure of our socio-economic human history. He regards this relative scarcity as the prevalent condition of human alienation for all time which results in the problems of poverty and deprivation.

Sartre distinctly seems to merge into Marxism, when he holds that alienation, appearing in the form of exploitation or deprivation can be overcome through socialistic means. But it can be marked as a hesitating conversion as he puts some shade of apriori nature to the problem of alienation. Overcoming of deprivation in certain societies, according to Sartre is historically possible. But it is not possible to totally reduce it.

Sartre treats scarcity as a fundamental relation of our history. According to him in the modernized materialistic society the realization of human purposes heads through materialistic structures like car, house, machines etc. which are again intertwined with the tendency of placing further material demands subverting all other real human purposes. Following the way of life prescribed by the material conditions man craves for accumulating more and more and gets lost in it. In that sense scarcity is a fundamental relation of human existence. Sartre seems to delve into a deeper level of existential issues of man in the modern materialistic society. He states that with the disappearance of Scarcity 'our quality as men' would disappear. Relative scarcity is so intrinsic to human existence today that overcoming this primitive alienating tendency is not possible though social institution or through the Marxian way. It is reflected in the *Critique of Dialectical Reason* that the attempt to overcome the constraints of the practico inert through social means itself leads to the fall of the social institutions into practico inert.

Here we see that though Sartre talks about historical alienation; his emphasis is more on the deeper level of alienation, i.e. the alienation rooted in human existence itself. It is the "apriori possibility" of human praxis on which the historical alienation is found in concrete historical situation. The consequences of our actions and choices mostly end up escaping us. It goes beyond our capacity to anticipate. Even being a transcending being beyond all determinations, alienation or objectification occurs in man as a structural passion.

6. Concluding Remarks

We can now summarily discuss how the concept of alienation has developed since the time of Hegel, criticizing or following his notions. Here it is to be pointed out that different philosophers talking on alienation are not mutually contradictory, but form a part of the same series. But in spite of a few similarities they differ in some significant issues. What distinguishes the different schools is the question of the causes and conditions of alienation. The dialectic of Being and consciousness is the common property of Hegel, Marx and Sartre. But the Marxists and Existentialists stands to be powerful critics of Hegel on the point of the conditions of alienation and dealienation. While Hegel offers an idealistic and spiritual solution to the alienating condition of man Marx and Sartre tries to offer a realistic solution to the problem.

Starting from Hegel and Kierkegaard we see that they show a seemingly different trend in their respective views on alienation. While Kierkegaard considers it as an affect of the modernized society, Hegel offers superiority to the society and refers to it as a measure of dealienation. According to Kierkegaard individuals destroy their singularity in the leveling process of the modern society. He falls in despair facing the misappropriation in the relation of the self to itself. Refuting Hegel's universalism Kierkegaard advocates particularism and stands for the individual against the community or the state. Contrarily, according to Hegel, the State 'has the supreme right against the individual, whose supreme duty is to be a member of the State... for the right of the world spirit is above all special privileges.

Marx criticises the Hegelian notion of spirit and presents his notion of alienation on a materialistic ground. Kierkegaard also criticises Hegel regarding the issue of overcoming alienation. According to the Existentialists alienation can never be completely overcome in social way, rather it is inherent in human existence itself. Sartre appears with both the ontological and historical themes in his philosophy of alienation. In *Critique of Dialectical Reason* Sartre criticises traditional Marxism and reaffirms Existentialism. Though in his later philosophy Sartre comes to reconciliation considering alienation as both historical and ontological category, he is confident on the matter that existential alienation is an immutable condition of human existence and it is the very foundation of historical alienation. Without withdrawing his original stand on alienation as an ontological category, Sartre came to agreement with the Marxian view that Historical and social alienation need not necessarily have an ontological status. But at the same time he denies the Marxian stand that socio-economic and political institutions are the sources of all alienation. However Sartre insists that there is some alienation that is caused by the domination of man by man, but objectification as a characteristic of alienation is not outright rejected.

Incorporating all these ideas existentialism appears to be the foundation of Marxism itself. It is said that the postwar enthronement of Sartre led the concept of alienation to reside firmly within the concept of "existence." Existentialism is said to be the primary doctrine upon which the Marxian social philosophy is based (Yovel; 1979). Thus it is seen that the Sartrean notion of alienation is furnished with broader

views than other philosophers dealing with the issue. While Hegel and Kierkegaard are confined to the idealistic and Marx to the Historical stand, Sartre considers both historical and existential issues and analyses the phenomenon in great detail taking the issue in all ages of human existence, from the infant to the old person. Its periphery is thus greater than the most widely treated views of Marx which primarily deals with the working class but not with the human kind as a whole. In a single statement, quoting Lechtheim (1963) it can be said, "Sartre's philosophy is an individual synthesis of Hegel, Marx and Heidegger."□

References

- Barrett, William. *Irrational Man: Study in Existential Philosophy*. New York: Anchor Books, 1990.
- Birt, R. E. "Alienation in the Later Philosophy of Jean Paul Sartre." *Man and World*, no. 19 (1986): 293-309.
- Horowitz, I. L. "On Alienation and Social Order." *Philosophy and Phenomenological Research* 27, no. 2 (1966): 230-237.
- Lichtheim, G. "Sartre, Marxism and History." *History and Theory* 3, no. 2 (1963): 222-246.
- Marx, K., & Engels, F. *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. Translated by M. Milligan. U.S.A: Wilder Publications, 2011.
- Mészáros, I. *Marx's Theory of Alienation*. Delhi: Aakar Books, 2006.
- Rae, Gavin. "Hegel, Alienation and the Phenomenological Development of Consciousness." *International Journal of Philosophical Studies* (Taylor & Francis) 20, no. 1 (2012): 23-42.
- Sartre, J. P. *Being and Nothingness*. Translated by H. E. Barnes. New York: Washington Square Press, 1992.
- Sinari, Ramakant. "The Problem of Human Alienation." *Philosophy and Phenomenological Research* 31, no. 1 (September 1970): 123-130.
- Yovel, Y. "Existentialism and Historical Dialectic." *Philosophy and Phenomenological Research* 39, no. 4 (1979): 480-497.

Electronic source:

- Sayers, Sean. *The Concept of Alienation in Existentialism and Marxism, Hegelian Themes in Modern Social Thought*. 2003. Retrieved URL: <http://www.kent.ac.uk/secl/philosophy/articles/sayers/alienation.pdf> (PDF) (accessed on 09, 23, 2008).

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-594-606

Wrapping the Indian Women in Khadi : An Understanding of Gandhi's Cloth-Politics

Gyanashree Kotoky

Teaching Associate, Department of Political Science,

Assam Women's University, Jorhat-785004

Email: gyanashreekotoky06@gmail.com

Abstract

The history of contribution by women towards the nation and the society is often less discussed. In the Indian society the responsibility of the home lies upon the woman. This article focused on analysing and discussing on the use of the home as a platform for harbingering Indian nationalism during the colonial rule. It also highlights Gandhi's role in indulging women into politics of nation and making their contribution public, by accepting the role women played in keeping alive the nationalistic elements in the spiritual domain. The article focused its importance more specifically on the cloth politics that Gandhi imbibed with nationalistic

sentiments and how women became active contributors in leading the movement.

Keywords- Gandhi, Freedom Struggle, Cloth-politics, Khadi, Women

Introduction

In the very first chapter titled *Whose Imagined Community?* of Partha Chatterjee's book *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories (1993)* the author discusses on nationalism. Nationalism today connotes different meanings. Chatterjee takes hold to it stating that nationalism is an imported product from the West, which gave birth to the idea of the modern nation-state building among the third world countries. The West and developed nations placed before the third world countries a few modular types of nationalism to pick one from it, for initializing their process for nationalistic quest. But at the same time the third world countries moulded nationalism in their own moulds, which is based upon the country's political history.

Well, Chatterjee refers to Benedict Anderson's definition of nation which states of nation not as an outcome of sociological conditions like language, race or religion as sought by the Europeans. Rather, nation trace its origination from institutions like 'print-capitalism'. Unlike Benedict Anderson who thinks that the third world countries along with being colonized politically, economically and culturally, to some extent are colonized even in ideas; Chatterjee forwards his theory of nationalism, different from the west, which can be seen among the third world countries and more specifically explains Indian's nationalism as developed during the colonial period.

Partha Chatterjee divides the cultural domain of India into two spheres in his book *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories (1993)*. The two spheres are recognised as spiritual sphere and material sphere. The spiritual sphere has been regarded as the inner domain, which was to be kept free from any intrusion of outside force. The material domain was the outer domain where economy, trade, politics and technological development happened. The West are advanced from the East in matters of science and technology and in some other elements which are placed in the outer domain, hence,

imitation and influence from the West in this domain was acceptable. Whereas, the inner domain was of closed type where the colonial or West's influence was least accepted. During seventeenth (17th) - eighteenth (18th) centuries, the early Indian leaders wanted the British to carry on reforms in the aspects, which are considered to belong to the spiritual or inner domain, as for instance reforms on widows, child marriage and the like. Slowly, the newly western educated nationalists of nineteenth-twentieth centuries felt the need to close the spiritual domain from any kind of further influence of the British. In the context of the third world colonized countries, it can be seen that nationalism started from their spiritual sphere and hence, they tried to keep this sphere sovereign to develop their nationalistic politics.

The inner domain was the sphere where the familial ties resided; hence, the role to keep the inner domain sovereign was laid upon women. The dress of the Indian man got changed to western after getting Western education and colonial influences in the form of rules and regulations for official code of conduct. Whereas, the Indian women were kept away from the outer domain and hence, they carried on the traditions which were considered Indian, whether it was their attire or the values they held. The access to education for women too was not freely developed until when Indian men opened up schools and colleges for women education. The family was a major institution to check that women were not influenced by western traditions and hence, other than the poor section who had to work outside home to meet the two meals of the day, the women belonging to the elite section and middle class were rarely seen in the outer domain or politics. The few women engaged in politics, too worked within the boundaries as fixed by their families. Sources show that in Bihar, women participants in the Indian National Movement were in majority belonging to the high-caste Hindu and high-class families (*Thapar-Bjorkert 2006: 58*). The reason associated with it was that men belonging to elite class and high caste got easy access to education and therefore could get involved in the political sphere in close association with the colonial rulers. These men in return developed an environment at home to bring the women along with them in the politics of public sphere. Moreover, when members of the families became participants in the Indian National Movement, women had to undergo changes to adapt with the new environment in order to

play the new roles placed upon them (*Thapar-Bjorkert 2006: 23*). Women belonging to the middle-class in many instances did not step out from the inner domain but contributed and extended support to the Indian National Movement from within the four walls by turning the domestic sphere into a site for nationalistic activities (*Thapar-Bjorkert 2006: 67*).

Women who came out into the outer domain and participated in the Indian National Movement had to carry along with them the symbols, elements and practices that they followed in the inner domain. But the traditional dress code for women even though created difficulty in coming out on to the streets with face hidden behind *palus* of saris or under *burqa*, it eventually helped them in accomplishing major tasks while carrying out the movement. Tarla Devi of Kanpur was a Hindu by religion but took *burqa* and the dress worn by Muslim women to carry out works that demanded secrecy. This dress helped to conceal her identity and beneath it hiding she easily transported letters and other items (*Thapar-Bjorkert 2006: 93-94*). Fanon in his book *A Dying Colonialism* referred to the same use of traditional clothes by Algerian women to transport weapons hidden beneath their veils (*Fanon 1965: 61*). The Algerian mass sought that for the progress of their culture, they have to resist imperialist domination and penetration. The brocade used to save the culture of the Algerians was similar to what Partha Chatterjee writes in the context of Indian National Movement, that is, keeping the spiritual sphere sovereign (Chatterjee 1993).

Though the Swadeshi Movement (1905) was not successful in continuing the mass mobilisation but it was the first national movement to mobilise maximum number of people. In chapter Ten (10) titled *The Swadeshi Movement- 1903-1908* of the book *India's Struggle for Independence (2016)* words of the then President of Barisal Conference (1906), Abdul Rasul has been mentioned. Rasul accepted that the partition of Bengal actually helped in waging a national movement, which otherwise remained unaccomplished prior to it. It was for the first time that students, women, rural and urban population of Bengal became active participants in politics. The Swadeshi Movement of 1903-1908 had its roots in the anti-partition movement of Bengal against British government's decision to partition Bengal on the lines of language and religion, since Bengal at that time was the most politically active province in India.

From the cultural aspect, the movement in its mass procession led people singing patriotic songs like *BandeMataram* and many writers wrote songs with nationalistic zeal around this time. The traditional festivals and *melas* were creatively used to reach out to the mass. Bal Gangadhar Tilak started using Ganapati and Shivaji festivals in such manner. Traditional folk theatres were performed to disseminate swadeshi messages to the mass. Economically, during this period swadeshi textile mills, soap, match factories, tanneries, banks, insurance companies and shops were set up. In many instances, these enterprises were run with patriotic zeal than that of economic motive and hence could not survive long. But the economical aspect of the Swadeshi Movement of 1903-1908 was different from the swadeshi campaign that Gandhi called in 1918. The swadeshi campaign of Gandhi can be particularly called Khadi Movement, as khadi became the major element of his protest politics (*Chandra et al. 2016*).

Which in America, Elaine Lipson is taking up now in the twenty-first (21st) century, in India, Gandhi started the revolution back in 1918 with his journey starting from the recovery and relocating of the spinning wheel into the households of Indians (*Gandhi 2016*). The use of khadi and the spinning wheel became Gandhi's sole elements to overcome the challenges, which are identified as- developing national unity and the nation's right to self-determination that nationalism faced in colonial India (*Bandyopadhyay 2017: 184*).

Gandhi's Khadi in Politicizing Women

When it comes to woman, Kasturba Gandhi (Gandhi's wife) can be considered as always, the woman upon whom Gandhi could experiment with any subject before addressing to other women. In the matter of cloth, along with experimenting upon himself, Gandhi held a parallel experiment upon Kasturba Gandhi too. Moreover, Gandhi belonged to that period when the reforms for women from British government was put to an end by the Indian nationalists stating that these issues belonged to the spiritual domain and in no way the colonials should be given a chance to penetrate into the sovereignty Indians were enjoying. Hence, working with a product- khadi, which can be referred to be more a part of spiritual domain than of the political domain, Gandhi was on a plane, which was easy yet difficult since

once again the women role was sought to be brought to the public for the sake of India's freedom. His non-violent protest was more familiar with the feminine qualities and hence he needed women to be a part of his initiative but to bring them to the public even with the use of spiritual domain element became a difficult task.

Women in the Public Sphere Before Gandhi's Khadi Movement:

Indian women were not seen in Indian politics until in the early twentieth century Madame Bhikaji Rustom K.R. Cama, Sarojini Naidu and Annie Besant (a British lady) made their appearance into active politics. Prior to that, the Congress meet in Bombay in the year 1889 recorded the presence of ten women but their role was that of observers, delegates or to write and sing the Congress anthem in chorus. Unlike Gandhi's non-satisfaction with the role of Bengal in carrying out the khadi movement, Geraldine Forbes in the book *Women in Colonial India: Essays on Politics, Medicine, and Historiography* provides with sources of Bengali women's contributions towards swadeshi even while he was fighting in Transvaal. The writer writes that many Bengali women organised meetings, social events as platform for women's participation in the public sphere, to encourage women to develop their interest in the socio-political issues.

The writer also sourced instances of women protest like that of 1899, protesting using technique of signature campaign against the 'proposed abolition of the hospital in Manjeshwar' by the government and that of 1905's large number of women's involvement in the protest politics against Lord Curzon's decision to partition Bengal. The involvement of women was also seen when even after protest, Bengal was partitioned and the Bengali leaders asked the Bengali women to observe that day of partition, that is, October 16, 1905 with *arandhan* rites. *Arandhan* rites refers to not to light fire in the kitchen and cook food. Forbes writes that women were generally not accustomed or were ever encouraged to attend public meetings prior to their call for involvement in the freedom movement. Hence, it shows that rites like *arandhan* could create awareness among women on the happenings of the political sphere and could bring their support from their homes itself. In simple, it was a protest technique penetrating inside the homes of Indians hitting on the spiritual domain. Another, dimension to the *arandhan* day has been forwarded by Forbes, writing that observing a

non-cooking day, made possible for women to get time from their daily chores to join the protests in the public sphere. Forbes refers to the account of a British woman who had referred to women taking vows collectively to buy only swadeshi products. The secluded women were too, impacted by the khadi campaign. These have been the early forms of women's contribution and involvement in protest politics. Nevertheless, this showed the patriotic zeal among women who were otherwise placed within the four walls of the homes.

On the other hand, the writer again focuses on the limited knowledge of women on politics by linking with Rabindranath Tagore's thinking on women's involvement in this early phase. Tagore emphasized on the danger associated with involvement of women in active politics since they lacked experience and knowledge on the political happenings around the world. Moreover, they lacked the political power necessary to influence the decisions of the Congress party or other political organization of that time.

Women in Politics: The Era of Gandhi's Mass Mobilisation

Gandhi's approach to the women question has been of two different dimensions. On one hand he requests men to develop virtues of woman, placing woman on a superior plank. On the other, his approach towards women, appealing for their support towards the national movement after taking permission from their father, husband or brother, creates an unclear picture of Gandhi in referring to the women question. When he was in England in 1906 to petition for the rights of Transvaal Indians, he was surprised by the protest staged in front of the House of Commons by women suffragists, and who were arrested and imprisoned for their refusal to pay tax (a way of protest). From here, it seems, Gandhi adopted the protest method of civil disobedience as he was highly impacted by this incident leading him to write in the Indian Opinion as "*Deeds Better than Words*" (Forbes 2008). Back in India, it was only in 1918, that Gandhi presented his speech with the main subject being 'women'. Gandhi in order to capture women's interest into politics and to bring them into public sphere started with calling women with leadership qualities to spread education among women, to aware them about their rights and to bring social reforms. Gandhi mentions that this was essential and women needs to feel that they are equal to men but to maintain this equality, the

sexes need not have to perform the same task by giving up performing those 'different vocations suitable to their different physical and emotional temperaments' (*Forbes 2008*).

Creation, Recreation and Divisions:

In 1919, for Non-Cooperation Movement Gandhi urged women to take the swadeshi oath thereby relinquishing everything that is foreign and taking up spinning as one of the daily chores. Forbes (*2008*) writes that Gandhi urged rich women and 'cultured' women to be role models for others in carrying out his khadi campaign. Whereas, in the 1918 speech calling up the middle-class audience he stated 'that eighty-five percent of Indian women lived in poverty and ignorance' (*Forbes 2008*). Gandhi therefore was calling the rest fifteen percent women to be the models for the eighty-five percent women. But the differences that existed in the class character of women which can be a problem to refer women as a single class, had remained unanswered. Again, the prostitutes whom he urged to live a decent life by spinning became an issue of objection and contradiction. Gandhi used religious sentiments to bring out women and hence called women to follow *Sita's* sacrificial traits. According to Gandhi, people living under *Ravana Raj* for a long time had become enslaved and lost all sense of morality. Women in this situation have to play the role of *Sita*, making all kinds of sacrifice and actively participate with men to bring back the *Ram/Rama Rajya*. Here *Ravana Raj* refers to the British colonial rule and *Ram/Rama Rajya* was the ideal state that Gandhi dreamt of. This sacrificial *Sita* was similar to that of *Lakshmi*, created by Bengal during the Swadeshi Movement to bring out women to protest against Bengal partition. But, setting up the model of the sacrificial *Sita* created tense among Indian men to let their daughters, sisters or wives be abducted like *Sita* by the *Ravana Raj* (*Forbes 2008*). Moreover, even though he called all women to join the movement by adopting the habit of spinning as a religious duty, he urged women of 'class and modesty' to lead the movement, and according to him, the rest will come when they would see these women. The prostitutes took to spinning to live a decent life as appealed by Gandhi but neither spinning was giving them a good source of income nor did the society welcomed them. Forbes has stated two issues related to prostitutes taking part in the khadi movement. These were –

Firstly, other women feared to come to the front while protesting since it was their first public activity and rules of tradition never before allowed them to be fearless or to face public. But for prostitutes to face public was not an issue. Hence, in certain places they took the front space while leading the protests clad in khadi. The problem as Forbes writes was for these elites and other women who feared that they would be thought to be one among the prostitutes if they come to the front.

Secondly, Gandhi wanted women of class, modesty belonging to respectable families to carry the movement and prostitutes did not fall in this category for the society. Gandhi wanted women to pursue shopkeepers not to sell foreign cloths and if they did not listen, women would picket. Women were selected instead of men to do this job because according to Gandhi, women 'could enter the hearts of men and transform them' (*Forbes 2008: 46*). But for these picketers in order to 'demand respect from the public' they hold that they cannot accept 'undesirable women' to join them in picketing. A woman named Goshiben (who was leading women in picketing shops selling foreign cloths) stated that it would be impossible for women picketers to preserve their 'dignity and innate modesty' if they have to march along with 'women of undesirable character or even leftists' as these sections of women could go to the extent of lying in the thresholds of foreign cloth selling shops during picketing. For women, like Goshiben who had always been loaded with strict traditional patriarchal norms these kinds of protests were 'immodest' (*Forbes 2008: 46*).

Surachi Thapar-Bjorkert (2006) writes that elite women and high caste women could more easily be engaged into the mass movement and politics because they got easy acceptance from their male members who themselves were engaged in politics. The hierarchy residing in cloth reflected in the women's sari. The well to do elite women, even political leaders like Sarojini Naidu, Kamala Nehru could not control their craze for beautiful cloths. Hence, decorative elements got place in their khadi sari too. The plain white khadi was a mark to distinguish the widow from the married ones. Therefore, married women refrained from wearing the plain khadi. Kasturba Gandhi had been an exception to this. Gandhi tried to avert women from dressing heavily to please men and called bright colours as 'ugly spots'. But this was not enough

to stop the flow of tradition, which teaches women to keep themselves beautiful. The National Council of Women started selling embroidered khadi sari. The rural class of women did not like the plain ones. They desired the beautified ones, but found these embroidered saris as a distant dream to be accomplished. These reflect that 'elite women', 'good women', 'undesirable women', 'poor women', 'leftists' and many more divisions were created among women itself while trying to accept the piece of khadi which was to be used as a weapon for creating national sentiments of unity among Indians.

Decision and Participation

More contradiction lay on Gandhi's approach towards women when he sought for women participation only if they managed to carry their household duties efficiently. This non-violent movement was not a radical break from their everyday led normal lives. Women were called to support the Swadeshi Movement by Gandhi, with religious, economic and moral sentiments and the support of their families; once these women took to spinning and in campaigning for the use of khadi, to keep these women's support intact, various organisations were opened up. Though, Gandhi asked women to take their own decisions while running the organisations but in practice they had to follow instructions of the male political leaders from time to time, even regarding the independent existence of their organisations.

The writer of the book *Women in the Indian National Movement: Unseen Faces and Unheard Voices, 1930-42* writes the reasons behind women's participation in the freedom movement as for "some it was romantic vision of swaraj and for some Gandhi's political ideology and assurance was important." Again, "some followed him because of personal choice and some because the men in their families accepted his leadership" (*Thapar-Bjorkert 2006: 66-67*). The example to this category has been provided with the case of the Nehrus'. The coming of these sections of women became a role model for others and women joined them in numbers. Again, many others joined after reading and hearing about the on-going protests and movements.

Some took up khadi with historical reference of brave women who played the celebrated role of sacrificial mother or wife by sending their son or husband for war. Here patriotism of the woman is celebrated

as one who is ready to sacrifice to any level for the nation. Based on such perception the women of the Desh Sevika Sangha took oath to spin and wear saffron khadi sari with white blouse in resemblance to the Rajput women who after sending their men to the battle field draped themselves in saffron sari before jumping into the fire of jouhar (to avoid from being captured by the enemy). A widow named Ambabai took to spinning because Lord Krishna appeared in her dream to tell her to take part in the movement. Kamala Adhikari's husband told her to take part in the Gandhi led movement and when her husband went to prison in 1940, 'he took her mangalsutra [the necklace worn by married women] from her neck, symbolically releasing her from the role of a wife to put her duty to the country as a religious duty' (*Forbes 2008*).

Choosing between Beauty and Simplicity:

Women took to khadi but were in dilemma before adopting it since Indian tradition wants women to decorate and keep themselves beautiful. Emma Tarlo (*1991*) and Ramagundam (*2008*) refers to Sarladevi's dilemma about what to wear for a public meeting. Sarladevi was one among many who mailed to Gandhi on this topic. As she went to the meeting clad in khadi sari, women looked upon her dress more than on hearing what she delivered in her speech. The poor could relate to her but those women, who had the opinion of woman keeping herself beautiful with decoratives and colours all over their body sympathised her for being in coarse khadi. But for Sarladevi this coarse piece of khadi was lighter and better, as it was produced by her Indian brothers and sisters, than the foreign heavy clothes. However, it reflects through studies that this nationalism creation was more a 'from above' flow in bringing woman into the public. Rumina Sethi in her article, *Contesting Identities: Involvement and Resistance of Women in the Indian National Movement (1996)* developed her argument that Gandhi's nationalism policy could not liberate women fully. They had to perform their duties towards nation within the fixed "Hindu women roles" (*Sethi 1996*). It also reflects through the study that even coming out of homes to the public was a challenge for the Indian women as has been discussed above.

Conclusion

Gandhi stated of the peoples' challenge to the British force with the khadi as the most harmless challenge. Even imprisonment for wearing

khadi was developed as a symbol of patriotic deed, which needs only to be celebrated. Ramagundam (2008) sourced one such act about some women activists. He writes that in Calcutta, a group of women (including the wife and sister of Chiranjan Das) selling khadi in the highway were arrested on the conviction of 'obstructing the highway'. The colonial rulers thought women if being put behind the bars would be a threatening for others in using or selling khadi. But what happened was a complete opposite to this. Women from different parts of India took this arrest for sake of khadi as patriotic and came out in large numbers for the khadi cause, selling them in 'roads' and 'public' places.

The British government was trying every possible way as they could to stop the khadi campaign. Even the scarcity of khadi cloth was used to terrorise Indians. Gandhi on the other hand to deal with the fear of scarcity of khadi cloth encouraged the Indians to wear minimal cloth, which in return depicted self-denial, honesty and the communitarian values for Gandhi. Women were to wear as much as needed for maintaining their modesty whereas, men can carry themselves in loincloth itself (Ramagundam 2008: 90-91) (Cohn 2002). All these labour, contribution and patriotic zeal were less discussed or acknowledged in the political arena once India got independence. The contribution of women is not only limited to the pre-independence period. Women mobilisation is a vast resourceful field, still not well analysed and discussed. □

References

- Banerjee-Dube, Ishita. *A History of Modern India*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. Print.
- Chandra, Bipan et al. *India's Struggle for Independence, 1857-1947*. Delhi: Penguin Book, 2016. Reprinted.
- Chatterjee, Partha. "The Nationalist Resolution of the Women's Question", in *Recasting Women: Essays in Colonial History*. Edited by Kumkum Sangari and Sudesh Vaid. New Delhi: Zubaan Publications, 2006. Print.
- Chatterjee, Partha. *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton: Princeton University Press, 1993. Print.
- Cohn, Bernard S. *Colonialism and Its Forms of Knowledge: The British in India*. New Delhi: Oxford University Press, 1997. Print. Paperback publication 2002.

- Fanon, Frantz. *A Dying Colonialism*. New York: Grove Press Publications, 1965. Print.
- Forbes, Geraldine. *Women in Colonial India: Essays on Politics, Medicine, and Historiography*. New Delhi: Chronicle Books Publications, 2005. Print. Reprinted 2008.
- Gandhi, M.K. *An Autobiography*. New Delhi: Rupa Publications Pvt. Ltd, 2016. Print.
- Gandhi, M.k. *Hind Swaraj or Indian Home Rule*. Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1938. Print.
- Gandhi, M.K. *India of My Dreams*. New Delhi: Rajpaland Sons Publisher, 2008. Print. Originally published in 1947.
- Gramsci, Antonio. *Selections from the Prison Notebook*. London: Lawrence & Wishart Publications, 1971. Print. originally published in 1935.
- Kikon, Dolly. “From Loincloth, Suits, to Battle Greens: Politics of Clothing the ‘Naked’ Nagas”, in *Beyond Counter-insurgency: Breaking the Impasse in Northeast India*. Edited by Sanjib Baruah. New Delhi: Oxford (India) University Press, 2009. Print. Paperback Publication 2011.
- Lipson, Elaine. “The Slow Cloth Manifesto: An Alternative to the Politics of Production” in *Textile Society of America Symposium Proceedings*, 711, 2012. PDF. <http://digitalcommons.unl.edu/tsaconf/711> .
- Ramagundam, Rahul. *Gandhi's Khadi: A History of Contention and Conciliation*. New Delhi: Orient Longman Private Limited Publications, 2008. Print.
- Sethi, Rumina. “Contesting Identities: Involvement and Resistance of Women in the Indian National Movement”, *Journal of Gender Studies*, 5(3): 305-3015, 1996. PDF. URL: <http://doi.org/10.1080/09589236.1996.9960652>
- Tarlo, Emma. “The Problem of What to Wear: The Politics of Khadi in Late Colonial India”, *South Asia Research*, 11(2): 134-157, 1991. Print.
- Tarlo, Emma. *Clothing Matters: Dress and Identity in India*. New Delhi: Viking Publications, 1996. Print.
- Thapar-Bjorkert, Suruchi. *Women in the Indian National Movement: Unseen Faces and Unheard Voices, 1930-42*. New Delhi: Sage Publications, 2006. Print.
- Trivedi, Lisa. *Clothing Gandhi's Nation: Homespun and Modern India*, USA: Indiana University Press Publications, 2007. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-607-620

Digital India Initiatives and Modern Indian Public Administration

Dr. Navajyoti Borah

*Associate Professor, Department of Political Science, Pandu College,
Guwahati, Assam, Email: njborah.47@gmail.com,*

Dr. Gouri Sankar Karmakar

*Librarian, Pandu College, Guwahati, Assam,
Email: gourisankarkarmakar@gmail.com*

Abstract

Digital India is a creative idea of Prime Minister Narendra Modi's government, which was launched on July 3, 2015, with a budget outlay of 1.13 Lakh Crore. The vision is to digitally empower each citizen of the country. It aims at ensuring the government services are made available to citizens electronically by reducing the use of paper. The Idea of Digital India is constructed on nine basic pillars- Broadband Highway, Universal Access to Phone, Public Internet Access, e-governance, e-Kranti, Information for all, Electronic Manufacturing, IT for Jobs and Early Harvest Programme. Through this article, an attempt is

made to trace the origin of the idea of Digital India, analyze its vision and impact and outline some challenges of its implementation.

Keywords: Digital India, Vision, Challenges, Impact, Initiatives, Inclusion, Exclusion

I. Introduction- The Idea of Digital India

Digital India is a flagship program of the Government of India with a vision to transform India into a digitally empowered society and knowledge economy under the creative leadership of Prime Minister, Mr. Narendra Modi. It is an initiative to enhance communications between administrative departments and the general public of the country. It aims to make administration accessible to citizens electronically by reducing paper communications which include plans to connect rural areas with high-speed internet connectivity. The program intertwines together several ideas and thought into a single, comprehensive vision so that each of them is seen as a part of a larger goal. It is coordinated and executed by both central and state governments. It is coordinated by Deity (Department Electronics and IT) and is implemented by the government. Prime Minister himself is the Chairman of the Monitoring Committee.

Perspectives on Digital India

A. Central Government

The ministries and departments play a critical role in conveying the objective of Digital India schemes to the implementation agencies. The schemes under the various pillars of Digital India require a massive amount of groundwork and coordination amongst different teams. Establishing best practices and making sure the projects fulfill the objectives envisioned under the umbrella of Digital India is one of the key responsibilities of the ministries. Gauging feasibility and understanding the implementation plan is another major area of work.

B. Citizens

The citizens also have a critical role to play in the successful implementation of Digital India initiatives. One of the key responsibilities is providing timely feedback to the government. Citizen engagement platforms like MyGov enable citizens to share their ideas

and contribute to the Digital India campaign. People's participation in the whole endeavour is the main key to the successful implementation of the entire initiative.

C. State Government

The government bodies understand citizens' requirements and map them to various initiatives. They are accountable for the programmes within their jurisdictions. India has been on the path of digitization since long back. As states have better visibility into all such initiatives, they can act as a liaison and help scale all such initiatives to benefit the larger group. Also, these initiatives are tried and tested and can be used to formulate best practices for other initiatives. States can also help in getting the feedback of citizens for initiatives already in place. This way, the understanding of citizens' requirements will be strengthened.

D. Corporation

Public sector undertakings (PSUs) can also play a major role by digitizing their services. Public sector banks, private players and insurance companies are assisting the government in realizing the goals of financial inclusion and a cashless economy.

II. The vision of Digital India

Vision I Digital Literacy Is the Core Utility of Citizens

A well-connected nation is a prerequisite to a well-served nation. Once the remotest of the Indian villagers are digitally connected through a broadband and high-speed internet, then delivery of electronic government services to every citizen, targeted social benefits and financial inclusion can be achieved in reality.

- Availability of high-speed internet as a core utility for delivery of services to citizens
- A digital identity that is unique, lifelong, online and authenticable to every citizen
- Mobile phone & bank account enabling citizen participation in digital & financial space
- Easy access to a Common Service Centre
- Shareable private space on a public cloud
- Safe and secure cyber-space

Vision II Governance & Services on Demand

Six elements are crucial for ensuring that governance and services are made available on-demand to all citizens:

Seamlessly integrated services across departments or jurisdictions
Availability of services in real-time from online & mobile platforms
All citizen entitlements to be portable and available on the cloud
Digitally transformed services for improving ease of doing business
Making financial transactions electronic & cashless
Leveraging Geospatial Information Systems (GIS) for decision
Support systems & development

Vision III Digital Empowerment of Citizens

Digital connectivity is a great leveler. Cutting across demographic and socio-economic segments, Indians are increasingly connecting and communicating with each other through mobile phones and computers riding on digital networks.

* The key components under this vision include:

- *Universal digital literacy
- *Universally accessible digital resources
- *Availability of digital resources/services in Indian languages
- *Collaborative digital platforms for participative governance
- *Citizens not required to physically submit Govt. documents certificates

III. Pillars of Digital India

Concept of Digital India Program: Digital India programme is consisting of the following nine pillars.

1. Broadband highways: The government with the vision of digital India has allocated 5 billion to build high-speed broadband highways connecting all the villages, government departments, universities, etc. For faster implementation and growth of this project, the participation of private players is very important to cover all the geographical areas of this country.

2. E-governance: The national e-governance plan has been formulated by the department of electronic and information technology, and the department of administrative reforms and public grievances. This project works in both a centralized and decentralized way. There are many different initiatives from the central Government as well as state governments under this project to ensure government services are available to citizen's electronics.

3. E-Kranti: The government has allocated 5 billion for the e-Kranti project to provide electronic delivery of services to the citizens which include: e-health, e-education, and technology for farmers, tech-

technology for planning, technology for security, technology for financial inclusion and technology for justice.

Services under E-Kranti

Technology for Education	Technology for Health-e Healthcare
All School connected with broadband	Online medical consultation
Free Wifi in all schools	Online medical records
Digital Literacy Programme	Online medicine supply
MOOCs-Massive Online Open Course	Pan India exchange for patient information

Technology for Planning	Technology for financial inclusion
GIS-based decision making	Mobile banking
National GIS mission mode Project	Micro ATM programme
	Common Service Centres, Post Offices

Technology for farmers

- Real-time price information
- Online ordering of inputs
- Online cash, loan, relief payment with mobile banking

Technology for Justice

- e-courts, e-police, e-prison, e-prosecution

Technology for Security

- National Cyber Security Coordination Centre
- Mobile Emergency Service

4. Universal Mobile Access: The government is specially preparing to connect unconnected areas and speedy use of technologies like network technologies like 3G, 4G, and 5G, etc. The general public will access the online government services with the help of handheld devices so that the nation will be well connected, efficient and more productive.

5. Public Internet access Superior technologies that support cost containment, collaboration, and security, social connect and in-built intelligence that deliver remote access to any information or service available across the domain. This change will open new doors of e-services to every citizen.

6. Information for all: Everything is connected through virtual networks for which fast workflow and no delays will be there due to waiting in queues. Websites and mobile apps will convey data and practical participation and even through social media at large.

7. Electronics manufacturing: The empowerment of manufac-

turing through the internet of things will enable intelligent workshops that demonstrate data-driven operational excellence and decentralized production control systems within and beyond the physical factory walls.

8. IT for jobs: The government is preparing to provide training and teaching skills to the youth for employment opportunities in the IT sector. BPO industries will be established for the fastest-growing segment of the IT-enabled services industry, which offers e-services 24/7 in every field and gives more job potentials.

9. Early Harvest: This programme will generate short timeline projects where every manual service is altered by e-service. E-services like educational books to e-books, public Wi-Fi, sports to access online games.

IV. Major initiatives by govt. to build ICT infrastructure

Initiatives	Description
BharatNet	Aim to provide broadband access to 250000 Gram Panchayats through a network of Optical Fibre Cable
Smart Cities	Creation of 109 smart cities (target revised from 100) by 2022. INR 5 billion allocated to every city for over 5 years for this purpose
Common Service Centre(CSC)	CSCs are centered through which e-governance and related services will be made available to villages
Digitization of Post Offices	Digitization of post offices including setting up centralized data centers, networking of all post offices and enabling digital payments
Universal Access to Mobile	Aims to provide mobile access to more than 55,600 villages that do

V. Major Services Launched Under the Digital India Programme

Services	Description
e-Sign	eSign framework allows for online digital signature by leveraging Aadhaar authentication
National Centre of Geo- Informatics	GIS platform for sharing and collaborating GIS data source, location-based analytics, and Decision Support System
Information Security Education and Awareness (ISEA)	
Phase- II & Cyber Security	Capacity building in the area of Information Security to address the human resource require

	ment, training and develop information security awareness
MyGov app	Citizen-centric platform empowering people to connect with the government & contribute toward good governance
DigiLocker	Digital Locker facility provides citizens a shareable private space on a public cloud and making all documents/certificates available on the cloud
Swachh Bharat Abhiyaan app	To further the Swachh Bharat mission, the government has launched this app which will be used by people and government Organizations
National Scholarships Portal	One-stop-solution for end-to-end scholarship process right from submission of student
Wi-Fi hotspots	Under this initiative, the government plans to deploy Wi-Fi at public and tourist places
Payment Bank by India Post	By March 2017, India Post will launch their own Payment Bank across India
PayOnline Launch of e Payment Portal	National ePayment gateway is enabling every Indian citizen to make online payments for all Government based transactions, e-commerce payments, and other related tasks Launch of Online labs for
schools	Under this nationwide initiative, Online labs will be available in Hindi, Malayalam and Marathi and offered in both urban and rural. schools 30,000 teachers in all Indian states will be provided training on Online labs
e-Education	Providing high-tech education in remote and urban areas using technology like smartphones, apps and Internet services
e- Hospital	the e-Hospital programme enables patients to register book

VI. Achievement and Challenges of Digital initiatives

Digital India is a revolutionary initiative that has transformed our country into an empowered economy. The initiative has played a key role in improving the quality of life of citizens by providing access to services on mobile devices and digital identity. With Digital India, people can apply for licenses online and receive updates on the status of their application.

Moreover, citizens can apply online for appointments at premier government hospitals or obtain a pension at their homes without having to visit the agency. The digital initiative enables people to book their railway or airline tickets through mobile phones, thereby saving time and cutting down on the time spent in queues at ticket counters. Some of the initiatives of Digital India are discussed below.

A. Digital India Payment

India's digital economy has come a long way and today multichannel delivery has become imperative for every business. The shift from a cash-based economy to a card-based and mobile transaction economy has been dramatic.

According to NITI Aayog, the volume of digital transactions in 2016-17 touched 10.9 billion INR, registering a growth of about 55% over 2015-16. The corresponding growth rate in 2015-16 was 49.4%. There was an increase of 74% increase in digital payments acceptance infrastructure, with the number of point of sales (POS) devices jumping from 1.51 million in October 2016 to 2.62 million in April 2017. The payment protection insurance (PPI) segment registered a spectacular growth of 162.5% in the volume of transactions during 2016-17 as compared to 137.8% in 2015-16. In value terms, total digital payments touched 21,41,071 billion INR, registering a growth of 24.2% in 2016-17. The Immediate Payment Service (IMPS) segment has exhibited robust growth of 153.5% in 2016-17 in value terms. All modes of transfer like Real Time Gross Settlement (RTGS), National Electronic Funds Transfer (NEFT), debit cards, digital wallets, and Unified Payments Interface (UPI) have shown positive growth from October 2016 to April 2017.

RBI has granted 11 payment bank licenses, 5 10 small finance bank licenses in 2015 and licensees to 71 scheduled commercial banks (SCBs) in 2016 to operate as payment banks. Payment banks are meant to provide basic banking benefits to the financially excluded citizens of India.

B. AADHAAR and DBT

The Jan Dhan, Aadhaar, Mobile (JAM) trinity encapsulates the government's strategy for inclusive growth. Aadhaar plays a pivotal role in this direction. Aadhaar's potential in benefit and service delivery is one such area, where it can be used effectively as a tool to foster inclusive growth.

Aadhaar-enabled Direct Benefit Transfer (DBT) is a major governance reform initiative to bring greater transparency and accountability in public service delivery. DBT, with Aadhaar at its core, encompasses subsidies and benefits that may be either in cash or kind as well as services. Through its authentication services (demographic/OTP based/biometric), Aadhaar provides for accurate and targeted beneficiary identification. Consequent benefits accrue both to citizens and the government. A citizen, who is at the receiving end benefits from inclusion, reduced rent-seeking, ease of availing services and a robust ecosystem that serves to empower. From a governance perspective, beyond the obvious gains of transparency, accountability, reduced leakages, and fraud, Aadhaar-enabled DBT allows for efficiency gains in scheme delivery and realtime governance through connected systems.

Under the aegis of the DBT Mission, DBT cells have been set up in all Central Ministries and state governments. This has led to the identification of over 500 schemes and services across over 60 Central Ministries and efforts are ongoing at the state and union territory (UT) levels.

The number of schemes monitored under DBT was initially 27, which has increased up to 140 in March 2017. Till March 2017, 1, 82,671.36 crore INR has been disbursed to 35.7 crore beneficiaries. As per the latest government figures, savings due to Direct Benefit Transfer (DBT) over the last three years have touched 50,000 crore INR as on 31 December 2016.

C. E-education (SWAYAM)

The Study of Webs of Active - Learning for Young Aspiring Minds (SWAYAM) project is aimed at providing learning opportunities to students anytime, anywhere and at any place, but within a structured curriculum. Free of cost courses are available for all students from 9th standard to Ph.D. SWAYAM has been conceptualized as a comprehensive, multipronged, transformational project. Key aspects of this project include: The multilingual MOOC platform and its associated apps will enable students/learners to access the portal and discover their courses of choice, sign up (one-time), enroll in courses, learn through self-paced pedagogy, complete their course and finally go through the assessment cycle to achieve their credits. On completing a course, the portal will also allow the students to pay for the examination and generate a hall ticket.

D. E-health: Transformation in the health industry

Globally, the healthcare sector is going through a fundamental shift about how information is stored, shared and accessed and in turn, how all these can change the way health services are rendered. Transformation initiatives are driven to accomplish a subset or all of the following objectives:

- Comprehensive services across the continuum of care by integrating information of the patient across multiple health IT systems, sub-centers and centers to obtain a comprehensive record
- Offer data-driven and personalized consultation because of the presence of digital data
- Single-window online channel to offer care to a wide range of healthcare services
- Data-driven policymaking by the government because of the presence of adequate data in digital form

The following are some of the ICT initiatives in the healthcare domain:

- Electronic health records (EHRs)
- Personal health record
- Telemedicine
- Chronic disease management systems
- Clinical decision support
- Electronic transfer of prescription
- Radio-frequency identification (RFID) and barcoding
- Business intelligence (BI) in detecting disease patterns

E. Digital health with e-Hospital

e-Hospital is an end-to-end application software for the management of key functional areas of hospitals such as clinical, administrative, billing and insurance operations.

The software is a hospital management information system (HMIS) for facilitating the management of various processes and services in hospitals. The patient interface of e-Hospital is implemented through an online registration system (ORS), an application portal to help patients make online appointments at hospitals. e-Hospital and ORS eliminate the need to wait in queue for appointments or physically visit hospitals to collect laboratory reports. Since e-Hospital is cloud-based, it relieves hospitals of the burden of application and server management.

F. Digital democracy with MyGov

MyGov is an innovative platform to foster citizen and government partnerships for driving inclusive growth of India. It leverages various engagement methodologies for soliciting citizens' opinions and deliberation on policy matters. The platform's engagement methodologies include tasks, discussions, quizzes, polls, surveys, and blogs. MyGov enables ministries and departments to harness the knowledge and talent of citizens to not just refine policy documents but also seek creative inputs such as logos, mascots, videos and songs for upcoming projects or policies.

VII. Impacts of Digital India (The Digital India Campaign has multiple impacts on different areas)

a. Impact on Technology

The digital India project provides a huge opportunity to use the latest technology to redefine India the paradigms of the service industry. A digitally connected India can help in improving the social and economic condition of people living in a different geographical area

b. Impact on the Economy

It can play a key role in macroeconomic factors such as GDP growth, employment generation, labour productivity, growth in several businesses and revenue leakages for the government.

c. Impact on Social sector

Social sectors such as education, healthcare, and banking are unable to reach out to the citizens due to obstructions and limitations such as middleman, illiteracy, poverty, lack of funds, living locality and investments. Modern ICT makes it easier for people to obtain access to services and resources. The penetration of mobile devices may be highly useful as a complementary channel to public service delivery apart from the creation of entirely new services.

d. Impact on the Environment

The major changes in the technology space have not only brought changes to the economic system but are contributing to the environmental changes. The next-generation technologies are helping in lowering the carbon footprint by reducing fuel consumption, waste management, greener management, greener workplaces and thus leading to a greener ecosystem.

e. Impact on Agricultural Sector

The governance will shift from e-governance to m governance i.e. in mobile governance. Farmers can access all kinds of information through their mobile phones as when required which will boost this sector also.

VIII. Challenges of Implementation of Digital India: The initiatives of Digital India have been facing multiple challenges from different levels

a. Infrastructure development

Consistent and high-quality telecom connectivity and expeditious roll-out of telecom infrastructure across India is a primary condition to be successful in the entire initiative. Right of way (RoW) permission is required to build telecom infrastructure across all Indian states. However, state departments delay RoW permissions and also levy abnormally high RoW charges, including fees imposed by various authorities other than charges prescribed under telecom licenses. The issue of electricity and its custodianship in rural areas goes hand in hand. Security, theft and first-line maintenance of equipment are making the network unusable for any meaningful service delivery. Other challenges include low spectrum availability, which in Indian metros is about a tenth of that in cities in developed countries. This has resulted in major roadblocks in providing high-speed data services to citizens. Moreover, public Wi-Fi penetration remains low.

b. Data security

DigiLocker and the recent spurt in cybercrime, data security has emerged as a major challenge. This calls for the implementation of an integrated cybersecurity-related policy at the national level and strengthening of the capacity of the government at each level. Citizens and government institutions also need to be educated in the cybersecurity domain so that they can understand the risks involved when undertaking electronic transactions and other cyber activities.

c. Partnership

The Digital India programme has been hampered by contracting challenges. Challenges such as skill, experience, and technical capabilities have been responsible for several delayed projects which were assigned to PSUs. Several requests for proposals are not taken up by competent private sector organizations as they are not commercially viable. These

projects require high capital investments during the implementation phase and negative cash flows on and after the go-live of the projects. This leads to a negative cash flow business model, leading to the creation of a high-risk investment segment. Besides, corporations have to tackle long and complex regulatory processes of the Central and state governments on their own.

d. Digital literacy

Making citizens aware of the Digital India programme and its benefits is one of the biggest challenges. This is because 12 crores of the 16.8 crore rural households in India have no computers and are unlikely to have digitally literate persons. However, this is being offset with the exponential increase in the number of mobile phones. Most Indian consumers indicated that the lack of awareness about Internet services was the main reason for not using them. The non-availability of digital services in local languages is also a major concern. There should be adequate awareness building for people living in rural areas so that they can be a part of digital India and reap the benefits of the Internet.

IX. Conclusion

Technological advancement is necessary for developing nations. India is aspiring to be a leader in different global technology platforms to fulfill that it is vital for digital technologies to be used to improve public services, deliver financial inclusion, etc. India has understood this secret and they have embraced the digital India campaign to enhance effective communication between citizens and government while providing essential services with easiness. So far, the digital India campaign is successful since it has assisted India dramatically by the creation of job opportunities, improving literacy rates, eliminating corruption, technological advancements as well as boosting gross domestic product. It also improved the social and economic condition of people living in rural areas through the development of non-agricultural economic activities apart from providing access to education, health, and financial services□

References :

Digital India. a programme to transform India into a digi-tally empowered society and knowledge economy, Department of Electronics and Information Technology, Government of India, available at www.slideshare.net. dated 14-02-2020.

- Digital India. Unlocking the trillion Dollar Opportunity: ASSOCHAM-Deloitte report, November 2016. Retrieved from www.assochem.org. dated 12-01-2020.
- Gurumurthy, A., Chami, N. and Thomas, S. "Unpacking Digital India: A feminist commentary on policy agendas in the digital moment." *Journal of Information Policy*. Vol 6 Issue 1, 2016. P 371-402.
- Jani, J, and Girish T. "Digital India: A need for Hours." *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*. Vol 5 Issue 8, 2015, P 317-319.
- Kadam Avinash (2015). Why cybersecurity is important for digital India. Retrieved from <http://www.firstpost.com/business/why-cybersecurity-is-important-for-digital-india-2424380.html> dated 02-02-2020.
- Kapur, D., & Ramamurti, R. "India's emerging competitive advantage in services." *The Academy of Management Executive*. Vol 15 Issue 2, 2001. P 20-32.
- Kedar, M.S. "Digital India New way of Innovating India Digitally." *International Research Journal of Multidisciplinary Studies*. Vol 1 Issue 4, 2015. P 34-49.
- Keeble, D. and Wilkinson, F. High-technology clusters, networking and collective learning in Europe. London: Routledge, 2017.
- Kumar, S. and Kumar, V. "Technology Integration for the Success of B2C M-Commerce in India: Opportunities and Challenges." *IUP Journal of Information Technology*. Vol 13 Issue 1. 2017, P 24-35.
- Quibria, M. G., & Tschang, T. "Information and communication technology and poverty: An Asian perspective (No. 12)." *ADB Research Paper Series*. 2001. Print
- Sharma, S. K., Lama, V., & Goyal, N. "Digital India: A Vision Towards Digitally Empowered Knowledge Economy." *Indian Journal of Applied Research*, Vol 5 Issue 10, 2015.
- Note:** U.C Meena. Digital India a Programme To Transform India Into A Digitally Empowered Society And Knowledge Economy (DoT), 2019

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-621-628

Iron Work Tradition in Assam

Dr. Mridutpal Goswami

Assistant Professor, Department of History, Dudhnoi College

E mail : mridutpalg90@gmail.com

Abstract

Iron is a strong and durable metal. It has played a key role in bringing revolutionary changes in the human civilization and has thereby outclassed copper, the earliest discovered metal. There are different areas in the world where iron ore is available in its earth crust. Assam in the past was one such region where naturally iron was available and was used by the local inhabitants.

Keywords: iron, ore, smelting,

Introduction

Assam in the past, used to be a region having iron in its earth crust. Iron ore was available in considerable quantity in different places like Borhat, Nagahat, Jaipur, Tirupathar, Hatigarh, Kacharihat, Bassa, Doyang, etc situated in Upper Assam (Phukan, 1973: 101-02) as well

as in the hilly regions like Naga Hills, Garo Hills, Khasi Hills, Jayantia Hills, Mikir Hills and Manipur (Rajguru, 1988: 333). Except Manipur, all these hilly regions of the North-East were part of Assam until recent past. Despite of abundance of iron in Assam in the past, however one fails to assign a definite period regarding the beginning of iron works in the region. Nothing much is known when in Assam iron ore was first discovered, extracted and products made out of it.

Area of Research

The paper covers Assam before its colonization by the British.

Objective

The paper attempts to:

- (i) Trace the antiquity of iron works in Assam,
- (ii) Assess the development attained in the field of iron works in Assam.

Methodology

An analytical discussion has been made on the basis of both primary and secondary sources.

Discussion

The classical writers like Pliny and Ammianus Marcellinus do refer to the existence of iron in Assam, particularly extraction of iron in the Khasi hills from early times. (Choudhury, 1987: 348) But the epigraphic records of ancient Assam does not refer to the existence of iron. Still, these epigraphic records do mention about arms made of metals. (Barpujari, 2004: 249) Again Chinese traveller Hiuen Tsang who visited Assam during the rule of the last Varman ruler King Bhaskaravarman of *Kamrupa* (ancient name of Assam) in the 7th century CE mentions that iron was a flourishing industry with iron ore being abundantly available in the Khasi Hills. (Handique, 1959: 2)

Even in the pre-historic period of Assam, we do find reference to iron vessels and swords. When Yuddhisthira, the eldest of the *Pandavas* performed *rajasuya* sacrifice after becoming the King of Indraprastha, King Bhagadatta of *Pragjyotishpura* (the earliest name of Assam) presented him iron vessel and swords with their handles made of pure ivory. (Barpujari, 2004: 82) There exist a general belief that the *kamars* or blacksmiths of this region did manufacture household articles like knives, sickles, spades, etc and weapons like swords, short javelins and tips of arrows among other items from early times. (Hamilton, 1987: 62)

Perhaps, the Khasis were the pioneer in the field of iron works in Assam. This metallurgical knowledge has transmitted from this Austric race people who were the earliest inhabitants of the region. K. L. Barua states that smelting of iron from ore was practised by the Khasis since pre-historic times. (Barua, 1973: 216) For smelting of iron, coal was needed which again provides us ample scope to believe that coal mining was practised in Assam from early times, may be the extraction in miniature form in comparison to the one started by the British in the colonial period. Even in the *Imperial Gazetteers of India* reference has been made that large quantity of iron ore was extracted from the coal mines in Upper Assam under the rule of the local rulers. (Eastern Bengal and Assam, 1909: 81)

Under the rule of the Varman, Salastambha and Pala dynasty in the pre-Ahom period, what we often refer as the ancient period, the traditional knowledge of the Khasis in iron works as already referred have spread out amongst the other inhabitants of the region. *Kamars* with their own iron workshops were there for manufacturing household items, farming implements and weapons. Before the entry of the Ahoms, the iron work developed as a tradition in *Kamrupa* (Baishya, 2009: 303) The Ahoms inherited this iron work tradition and developed it further into a prominent branch of metallurgy. The Ahoms ruled for almost 600 years from 1228-1826 CE over Assam dominating the entire medieval period of Assam history. Despite of being an alien to this land, the Ahoms like the Mughals in case of medieval Indian history, gradually accepted and adopted the indigenous culture of Assam encompassing different genres like agricultural practices, art and craft, religion, customs, etc and thereby developing in the process what we today collectively connote as the 'Assamese Culture'.

The Ahoms on entering the plains of Assam had to face stiff encounter from the tribes like the Morans, Chutiyas and Borahis who waged war with them and faced defeat. During the course of warfare with these tribes, the Ahoms had to move from one place to another crossing different river. Sukapha, the founder of the Ahom rule while crossing the Dikhow River drank its water and felt it comparatively heavier than that of the other rivers. Hence, after establishing his capital at Charaideo, Sukapha started operations to ascertain the cause of heaviness in the water of the Dikhow River. He moved upwards along

the bank of that river and found a stream flowing into the river through a hill having iron deposits. Smelting operations were started there by Sukapha by bringing iron smelters or *lo salias*. The hill was named hence forth as Tiru Hill and the stream flowing through it as Tiru. In the Tai language of the Ahoms, *ti* means smelting of iron and *ru* means caves. (Baishya, 2009: 300-01)

The Tiru Hill soon became a prominent centre of iron smelting in the Ahom kingdom and came to be known as the Tirulohakhat with the term *lohakhat* meaning the place where iron is manufactured. (Handique, 1959: 28) Iron smelting operations too started in the neighbouring areas and there developed three big villages of *lo salias* in an around the Tiru Hill, namely, Lohakhat, Pachikhat and Perakhat. These *lo salias* were mostly Kacharis and were also called as *tirumals* and were provided with land for settlement and cultivation by the Ahom kings. An officer called *tirukakoti* was appointed by the Ahom government to look after the entire iron smelting operation in an around the Tiru Hill. (Baishya, 2009: 301) This marked the beginning of organizing the *lo salias* into *kebels* or guilds in the Ahom period.

After the complete subjugation and occupation of the Chutiya kingdom, the Ahom King Suhungmung in the 16th century CE brought along with him many *kamars* whom he settled down in different places of Upper Assam. The Chutiya *kamars* were provided with workshops and were ordered to make weapons and implements. (Sarma, 1989: p. 312) Actually these *kamars* were prisoners of war and were liable to supply swords, guns and cannons to the royal storehouse from the iron smelted by the *lo salias*. (Purkayastha, 2005: 46) These *kamars* were organised into *kebels* with officials like *hazarika*, *saikia*, etc appointed from them to look after their activities. The organising of *kamars* into *kebels* or guilds soon proved to be fruitful as during the reign of Suhungmung itself the number of *kamars* in the Ahom kingdom rose to around 3000. (Barbarua, 1981: 466-67)

Pratap Singha, the Ahom king in 17th century CE brought *kamars* from Koch Bihar to teach advance knowledge of blacksmithy to the local *kamars* as well as the local people. This royal initiative proved to be successful as many people from the Koch, Kalita and other agricultural community started practicing blacksmithy and thereby popularising iron works in Assam. (Dasgupta, 1988: 496) Infact by

mid 17th century CE, the Assamese *kamars* acquired sound knowledge in iron metallurgy and they could cast variety of weapons. Shihabuddin Talish who accompanied Mir Jumla, the Mughal general in his expedition to Assam in 1662 CE mentioned that “the Assamese casted excellent matchlocks and *bachadar* artillery and showed great skill in that craft”. (Gait, 2003: 151)

As reported by Tavernier, Mir Jumla after occupying Garhgaon, the Ahom capital captured many war weapons which included 675 big piece cannons, 6750 matchlocks, 1343 *jambur* cannon and 1200 *ramchangis*. (Barpujari, 1994: 117) Such a large availability of weapons in the Ahom capital testifies the rich iron tradition in medieval Assam. Mir Jumla even ordered that the Assamese experts in the art of manufacturing matchlocks and gunpowder should be sent to Dacca. A wide variety of guns and cannons were there under Ahom possession like *hatnaliya*, *jambur* and *ramchangis* (light field guns) and *pablangi*, *tubuki*, *holong*, *bahikbowa*, *manubmukbia* (long and big cannons). (Baruah, 1995: 452) Other weapons of war like *patharkalai*, *kamayana*, *kesai*, *pablangi*, *kboka*, *hilo*, *baghmura*, etc were also made of iron during the Ahom period. (Gogoi, 1961: 67-68)

Under the Ahom patronage, the iron works developed in Assam in two distinct groups, the *lo salias* associated with iron smelting and the *kamars* manufacturing products out of that iron. (Barbarua, 1981: 465) Iron mines were found over a wide range of areas both in plains (Upper Assam) and hills during the Ahom period and smelting of iron itself became an important industry. There were around 30 or 40 workshops established at Tiru Hill and Hatigarh for smelting of iron ore and manufacture of crude iron. The whole process did involve different stages of production and was a labour intensive work. In a day the *lo salias* in a workshop on an average could turn out 8 pieces of crude iron. Every iron smelting workshop (*lo sal*) as well as blacksmithy workshop (*kamar sal*) used to have atleast 5 to 6 persons (only male) of whom one used to be the master (*ojha*) and others as assistants (*palis*). (Barbarua, 1981:464)

A considerable amount of iron was also brought from the Barkhamti area in Upper Burma where the metal was wrought with considerable skill to a great perfection. (M’cosh, 1837: 58) The Barkhamti area was inhabited by the Kumung tribes who were excellent

in iron works. The agricultural implements made by this tribe were highly valued as these were made from superior quality of iron than produced in Assam. (Robinson, 1841: 35) The people of the Kumung tribes had racial affinity with the Kacharis, Chutiyas and Ahoms. All the *lo salias* and the *kamars* of Upper Assam in the Ahom period were mainly people from the Kachari, Chutiya and Ahom community. So, it was quite natural that other than the Khasis, the Kumung tribe of Upper Burma have also taught their fellow brethren of Assam the knowledge of iron works. (Purkayastha, 2005: 45-46)

Iron smelting operations were not done in Lower Assam as no iron mines were there. But *kamars* were there who were mostly from the Kalita and also from the Koch community. The *kamars* of Lower Assam did not manufacture weapons and their production included only domestic utensils and agricultural implements. They could even bring out their finished articles for sale in the market. (Jackson, 1906: 11-12) The technique of the *kamars* of Lower Assam was identical with that of Bengal as they had learnt blacksmithy from the *kamars* of Koch Bihar during the time of Ahom King Pratap Singha. While, in case of the *kamars* of Upper Assam, their technique was identical with that of the Khasis and Kumungs. (Purkayastha, 2005: 46) The Garos and the Khasis used to sell iron in the markets of Lower Assam which were even supplied to the *kamars* of Upper Assam. Palasbari was one such market where iron was sold from the hills and it was exchanged for paddy, mustard and other agricultural products. (Barbarua, 1981: 466)

The iron sold in Palasbari was soft in nature and could be melted easily for which it was considered to be best for the manufacture of nails, small size fire arms and inner tubes of large cannon. While, the iron of Upper Assam was best suited for the making of swords, axes, knives, shovels, hoes, etc. (Hannay, 1856: 333) There were royal workshops (*karkhanas*) in Upper Assam established by the Ahom kings for making war weapons. The Ahom kings used to force the *kamars* of Upper Assam to work in the *karkhanas* so that they could have large stocks of weapons which would facilitate them in carrying out their warfare activities. At times even the conquered people, prisoners of war and slaves were employed in iron works at the *karkhanas*. (Sharma, 1993: 210-12)

The Moamariya Rebellion of 1770s adversely affected the iron smithy practices in Assam. The iron smelting works were disrupted

resulting in less production of iron which again affected the working of the *kamars*. (Barbarua, 1981: 467) But from the reign of the Ahom King Gaurinath Singha (1780-94 CE) to Chandrakanta Singha (1810-18 CE), the *lo salias* and *kamars* once again continued their smelting and manufacturing works respectively under different *kbeldars*, *saikias*, *hazarikas* and *boras*. (Barpujari, 1994:102) Despite of continuation of the iron smithy practices, there was reduction in the number of *lo salias* and *kamars* in the Ahom kingdom. Towards the end of the reign of King Chandrakanta Singha, there were altogether around 500 *kbels* of *lo salias* and *kamars* in the Ahom kingdom and the number further reduced to around 100 because of Burmese invasions in Assam. (Barbarua, 1981: 467 & Hannay, 1856: 332)

Conclusion

The iron work did prevail in Assam from the early times and developed to a great height under the Ahoms transforming it into an indigenous or traditional industry in two distinct dimensions, the smelting of iron and manufacture of iron products. But as already stated the internal disturbances in the form of Moamariya Rebellion and external attack in the form of Burmese invasions created hazardous situation for the iron works in Assam and it faced acute crisis like all other artisanal crafts. A political stability was brought with the introduction of British rule. Under the new political set up the whole socio-economic set up changed bringing out structural changes in the traditional iron works. There was large scale importation of raw iron from outside leading to gradual decline in the iron smelting operations forcing the *lo salias* to abandon their occupation. No longer were the *kamars* of Upper Assam required to manufacture the weapons of war. The *karkhanas* were also not there. Hence, the *kamars* of Upper Assam like the *kamars* of Lower Assam has to channelize their metallurgical knowledge towards manufacture of domestic utensils, agricultural implements, etc for sale in the market. The blacksmithy did survive, but as a market oriented metal craft. □

References

- Jogendra Nath, Phukan, *The Economic History of Assam under the Ahoms*, (An Unpublished Thesis), Gauhati University, Guwahati, 1973.
Sarbeswar Rajguru, *Medieval Assamese Society 1228-1826*, Asami Publication, Nagaon, 1988.

- P. C. Choudhury, *The History of Civilisation of the People of Assam to the Twelfth Century A.D.*, Spectrum Publications, Guwahati, 1987.
- H. K. Barpujari, (ed.), *The Comprehensive History of Assam, Volume-I*, Publication Board Assam, Guwahati, 2004.
- Bhuban Chandra Handiqui, *Purani Asamar Shilpa*, Publication Board Assam, Guwahati, 1959.
- Francis Hamilton, *An Account of Assam*, DHAS Publication, Guwahati, 1987.
7. K. L. Barua, *Studies in the Early History of Assam*, Asam Sahitya Sabha, Jorhat, 1973.
- Imperial Gazetteers of India Provincial Series Eastern Bengal and Assam*, Superintendent of Government Printing, Calcutta, 1909.
- Dinesh Baishya, *Traditional Science and Material Culture of Early Assam*, EBH Publishers, Guwahati, 2009.
- Satyendranath Sarma, *A Socio-Economic and Cultural History of Medieval Assam (1200 A.D.-1800 A.D.)*, Government of Assam Publication, Guwahati, 1989.
- Sudeshna Purkayastha, *Indigenous Industries of Assam: 1870-1925*, K P Bagchi & Company, Kolkata, 2005.
- Keya Dasgupta, *Industrialisation in the Brahmaputra Valley (1881 to 1921)* in Proceeding Volume of NEIHA 9th Session, Guwahati, 1988.
- E. A. Gait, *A History of Assam*, Surjeet Publications, New Delhi, 2003.
- H. K. Barpujari, (ed.), *The Comprehensive History of Assam, Volume-III*, Publication Board Assam, Guwahati, 1994.
- S. L. Baruah, *Metallurgy in Medieval Assam* in Proceedings of the Indian History Congress Volume-56, 1995.
- Lila Gogoi, *Abom Jati Aru Asamiya Sanskriti*, self publication, Sibsagar, 1961.
- J. M'cosh, *Topography of Assam*, Secretariat Printing Office, Calcutta, 1837.
- William Robinson, *A Descriptive Account of Assam*, Sanskaran Prakashak, Delhi, 1841.
- F. E. Jackson, *Industrial Monograph on Iron and Steel Work in Assam*, Secretariat Printing Office, Shillong, 1906.
- S. F. Hannay, *Notes on the Iron Ore Statistics and Economic Geology of Upper Assam* in 'Journal of Asiatic Society of Bengal No. IV', 1856.
- Benudhar Sharma, *Maniram Dewan*, Manuh Prakashan, Guwahati, 1993.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-629-647

Examining Status of Media Education in Universities of Eastern India

Rajesh Kumar

*Assistant Professor, Department of Mass Communication
Central University of Jharkhand, E-mail-rajesh.iimc@gmail.com*

Dr. Dev Vrat Singh*

*Professor, Department of Mass Communication
Central University of Jharkhand, E-mail-vrat.dev@gmail.com*

Abstract:

Though media education had marked its presence in Eastern India seven decades ago in 1950, yet the discipline has witnessed expansion during last two decades with the birth of new media departments in public as well as private universities. However, in absence of a clear media education policy framework, the discipline has grown up by force of circumstances thereby leading for haphazard development. And the discourse for streamlining media education has been continuing since its inception. The present study primarily focuses on to investigate the status of media departments and its programs being offered by public as well as private

---

* Corresponding Author, E-mail-vrat.dev@gmail.com

universities in West Bengal, Odisha, Bihar and Jharkhand in Eastern India.

Keywords: Media education, Discipline, Eastern India, Program, Department.

Introduction:

Media education marked its presence in 1950 in Eastern India with the birth of first media program at the University of Calcutta, which also enjoys the credit to become a first media department in the region (Eapen, 1995). Thereafter, in 1974, Berhampur University, Odisha had started media department, which is considered as first in Odisha and second in Eastern India (Chatterjee, 2006), whereas, Ranchi University had launched media program in 1987, which enjoys the credit to be first in undivided Bihar-Jharkhand and third in Eastern India (Dutt, 2017).

Though these three efforts laid the foundation for media education in the universities of West Bengal, Odisha, Bihar and Jharkhand, yet the discipline couldn't mark expansion in Eastern India during five decades in between 1950 to 1999 due to a long discourse on its necessity across the country. The then editors' argument of *'Journalists are born and not made'* continued in general discourse that pitched for practice based learning of media skills within media houses rather than the university system (Eapen, 1995). On the contrary, early pioneers P.P. Singh, K.E. Eapen, C.P. Ramaswami Aiyer, Nadig Krishna Murthy and B.S. Thakur strongly advocated for its need and made significant contributions in this regard.

Meanwhile, the media boom in the era of information and communication technologies increased the demand of skilled manpower that led to the launching of media departments across the country. However, in absence of a media education policy framework, the discipline grew by force of circumstances thereby leading to haphazard development (Dua, 2009). Still the discourse on quality of media education continues with prime focus on media educators, curricula, research, infrastructure, publication, production, academia-industry interface and advisory/regulatory framework (Dua, 2009). In Eastern India, media education has witnessed quantitative expansion during the last two decades in between 2000 to 2019 with the birth of media departments in central, state, private, deemed and state open universities.

At present, West Bengal leads with 12 post graduate media departments followed by Odisha (10), Bihar (4) and Jharkhand (3) that offer media programs with diverse nomenclatures like journalism, mass communication, communication, advertising and public relations, event management, television and film production. Here, the study investigates the status of media departments and also examines media programs in West Bengal, Odisha, Bihar and Jharkhand.

Literature Review:

Singh (1971) first surveyed communication/journalism departments and pointed out various deficiencies in journalism education. He strongly advocated for more and better journalism departments in India. After a decade, Thakur (1982) through the monograph of the 'Second Press Commission on Journalism Education' expressed concern over the proliferation of ill-conceived and ill-equipped courses and strongly advocated for a national accreditation system that will ensure minimum standards of journalism education all over the country.

Further, Eapen (1995) highlighted the need to evolve a mechanism to prevent the mushroom growth of ill-equipped departments and suggested that UGC should take immediate steps in this regard. He further added that a body consisting of teachers and practitioners should be set up in order to lay down norms and standards covering all aspects of journalism and communication courses and also suggested that universities should earmark a substantial portion of funds for journalism/communication departments in view of their special needs.

Belavadi (2002) pointed out about unfocused courses in media departments and highlighted the need of specialization in media programs, which is not the current scenario particularly in state-run departments. He suggested that media departments should focus on streamlining courses and position them in the right direction by launching specialized programs in print, radio, television and new media etc. Further, Ranganathan (2006) expressed concern over the state of journalism education that faces a wide range of issues. One of the deficiencies is ill-equipped and unsystematic media departments, which is not ready to match with the fast changing landscape of media technology.

Ray (2007) compared Indian media education with the USA and pointed out that the discipline is largely underdeveloped. He mentioned

that journalism and/or mass communication programs in most Indian universities still exist on the fringes of the mother institution that has affected its qualitative growth. Sanjay (2009) pointed out that a number of journalism programs are being run across the country, but many journalism graduates and diploma holders do not find jobs in the media after completion of the programs. Murthy (2011) mentioned that the level of communication skills (oral as well as written) of students remains poor even after completion of bachelor program in journalism and mass communication thereby leading for no job opportunities in media houses. The study found that academicians want greater flexibility within departments in terms of offering various media programs.

Comparing Indian media education with the United Kingdom, Gaur (2013) mentioned that the range of journalism courses in Indian universities is very limited, outdated and rigid in nature; hence students tend to lose interest. In India, the role of govt. in the standardization of Indian media education is negligible that has resulted in less number of reputed universities imparting media education, which has adversely affects the credibility of the media courses.

Pattnaik (2013) pointed out that very limited institutes and universities offer diploma and degree courses in Hindi and other vernacular languages, which prevent many regional language media professionals from acquiring higher media education. Further, the universities are mostly located in metros/cities and their media programs do not emphasize on education or training necessary for a student to be a rural communicator. Most of the students after completion of the course prefer placement in cities and towns where mass media establishments are located. It has prevented them from making their profession as a social engineer in society. Centre for Media Studies (2015) expressed concern over the mushroom growth of the media institutes in recent times that has resulted into various complications in absence of a separate media education accreditation framework.

Indian media education has witnessed deficiencies in various qualitative components such as media department, educator, program, research, publication, infrastructure, production and academia-industry interface amidst its quantitative expansion that has been pointed out in academic as well as administrative discourse. Therefore, in present study an attempt has been made to investigate the state of media education

in universities of Eastern India by examining two key components i.e., 'Media Department' and 'Media Program'. The study provides broad understanding about the issues and identifying the gaps in media education.

Objectives of the Paper:

- To investigate status of media departments in universities in Eastern India and;
- To examine media programs and their nomenclature being carried out by the universities in Eastern India.

Research Methodology:

The study undertakes exploratory research design in which both quantitative and qualitative research approaches have been integrated. The study has surveyed all media departments that have been in existence in universities of West Bengal, Odisha, Bihar and Jharkhand and data has been collected through tools of questionnaire and in-depth interview. A questionnaire is being used to seek quantitative data followed by in-depth interview of media educators from the concerned department for qualitative data in order to investigate status of media departments and their programs in Eastern India. However, it is to note that the study has included those media departments that have been in existence till January 2018.

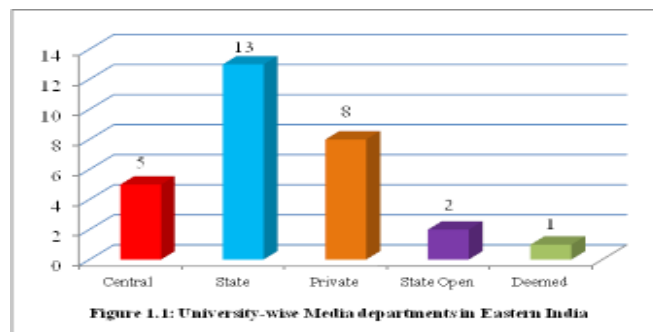
Status of Media Departments in Eastern India:

The study presents that total 29 media departments are functional out of 125 universities (29 out of 125; 23.2%) in Eastern India in which maximum media departments are functional in state universities (13 out of 29; 44.83%) followed by private universities (8; 27.58%), central universities (5; 17.24%), state open universities (2; 6.90%) and deemed universities (1; 3.45%). However, it is to note that media education is developing at a fast pace in private universities with the birth of eight (8) media departments during a short duration of last four (4) years, whereas 21 departments came into existence in public funded universities (both in state and central) during sixty eight (68) years in between 1950 to 2018.

Media Departments in Universities of Eastern India Table -1.1

Type of Universities	Number of Universities	Number of Media Departments	% out of total departments
Central	6	5	17.24
State	58	13	44.83
Private	57	8	27.58
State Open	3	2	6.90
Deemed	1	1	3.45
Grand Total	125	29	100

This comparison does not include Bihar and Jharkhand, where not a single media department exists at master level in private universities till the completion of this study. Representation of eight (8) media departments at private universities is only from West Bengal and Odisha which shows that in near future the number of media departments in private universities will be higher than the public funded universities. The probability is strong due to the birth of new media departments at private universities in Eastern India. However, an area of concern is centralization of media departments in the state capital region. At present, 19 media departments out of 29 are functional in the state capital region in Eastern India which means the representation of media departments lacks geographical diversity. Further, the study presents that West Bengal has maximum (12 out of 29; 41.37%) followed by Odisha (10; 34.48%), Bihar (4; 13.79%), and Jharkhand (3; 10.34%).

The detailed analysis presents that West Bengal is ahead of all states in Eastern India in terms of number of (12 out of 29) media departments. Historically, being the oldest state in Eastern India, West Bengal enjoys the credit to begin media education in the region. However, the discipline marked very low presence with only two (2) media departments at University of Calcutta and University of Burdwan during the first five decades in between 1950 to 1999.

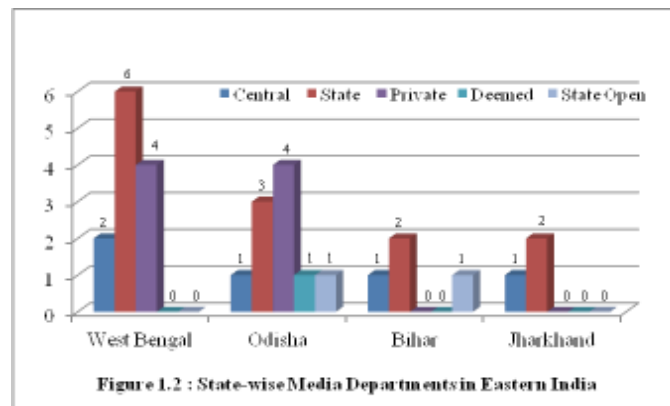
It is worth mentioning that University of Calcutta enjoys the credit to launch the first media program in West Bengal as well as in Eastern India in 1950, which was later upgraded as full-fledged media department. After four and half decades of its existence, University of Burdwan launched a media program in West Bengal in 1997, which was also upgraded as full-fledged media department later. During the first decade of the 21st century in between 2000 to 2009, the number of media departments grew two fold. That means total four (4) media departments, one (1) in central and three (3) in state universities were launched. Those include Visva Bharati, Shanti Niketan (2000), Rabindra Bharati University, Kolkata (2001), West Bengal State University, Kolkata (2008) and University of North Bengal, Darjeeling (2009).

State-wise Media Departments in Eastern India Table – 1.2

State	West Bengal	Odisha	Bihar	Jharkhand	Total
Central	2	1	1	1	5
State	6	3	2	2	13
Private	4	4	0	0	8
Deemed	0	1	0	0	1
State Open	0	1	1	0	2
Total	12	10	4	3	29

Thereafter in between 2010 to 2018, total six (6) media departments, one (1) in central and state university each and four (4) in private universities came into existence. Those include Aliah University, Kolkata (2013), Adamas University, Kolkata (2015-16), Mahatma Gandhi Antarrashtriya Hindi Vishwavidyalaya, Kolkata Centre (2015), Amity University, Kolkata (2016-17), Sister Nivedita University, Kolkata (2017) and Xavier University, Kolkata (2017-18). Recent development in this regard is the launch of bachelor level media program at Gour Banga University, Malda and master program at Jadavpur University, Kolkata (2018-19).

The analysis reflects that for the first time four (4) media departments in private universities came into existence in West Bengal in between 2015 to 2018. Adamas University enjoys the credit of being the first media department among all private universities. It is to note that out of 12 media departments, nine (9) are functional in Kolkata, which is the capital of West Bengal. That reflects media education is primarily centralized in the capital and doesn't have representation geographically from across the state except three (3) departments located in Visva Bharati, Shanti Niketan, University of Burdwan and University of North Bengal, Darjeeling. Further, the study reflects that during the last seven decades in between 1950 to 2018, eight (8) media departments came into existence in (both central and state) public funded universities, whereas four (4) departments were launched in private universities during short duration of last four (4) years. That indicates that in near future private universities will lead in terms of number of media departments in comparison to public funded universities in West Bengal.

In Odisha, the journey of media education has completed around four and half decades and it holds second position in Eastern India with 10 media departments out of 29. Media education in the state marked very low presence with just one (1) media department at Berhampur University during the first three decades in between 1974 to 2004, which enjoys the credit to launch first media department in Odisha and second in Eastern India in 1974.

Thereafter, in the next one and half decade of the 21st century in between 2005 to 2018, nine (9) media departments, one (1) at central

and deemed university each, three (3) at state universities and four (4) at private universities came into existence. Those include Ravenshaw University, Cuttack (2005), Utkal University, Bhubaneswar (2007), Central University of Orissa, Koraput (2009), Birla Global University, Bhubaneswar (2013), Odisha State Open University, Bhubaneswar (2015), Centurion University, Gajapati (2016), Sri Sri University, Cuttack (2016-17), KIIT University, Bhubaneswar (2017-18), Xavier University, Bhubaneswar (2017-18). The analysis reflects that for the first time four (4) media departments in private universities came into existence in Odisha during a short duration of last four (4) years. Birla Global University enjoys the credit of being the first media department among all private universities.

It is worth mentioning that out of 10 media departments, five (5) are functional in Bhubaneswar, which is capital of Odisha, whereas two (2) are functional at Cuttack (Ravenshaw University and Sri Sri University), one (1) at Berhampur (Berhampur University), Koraput (Central University of Orissa) and Gajapati (Centurion University) each. Recent development in this regard is the establishment of a media department at Khallikote University, Khallikote (2018-19).

The study reflects that the centralization of media education in the capital due to the existence of 50% media departments there. However, the scenario is better than West Bengal, where 75% media departments are functional in Kolkata. Further, the study presents that during the last four and half decades in between 1974 to 2018, six (6) media departments came into existence in (both state and central) public funded universities, whereas four departments were started in private universities during the short duration of last four (4) years in between 2013 to 17. That clearly indicates that in near future private universities will lead in terms of number of media departments in comparison to public funded universities in Odisha. Media education in undivided Bihar-Jharkhand was started at Ranchi University in 1987 and has completed more than three decades of its existence. Still media education has not enjoyed autonomy as a separate discipline in the university system in both the states. It was found in the study that in Bihar, only four (4) media departments are functional at Patna University (2012), Nalanda Open University, Patna (2005), Maulana Mazharul Haque University, Patna (2008-09) and Central University of South

Bihar, Gaya (2012). But the study reveals that except media department at Central University of South Bihar, other three (3) are ill-equipped in absence of Full- time regular faculties and infrastructure since inception. The study shows that 75% media departments are located in Patna which again reflects centralization of media education in the capital region.

However, recent development in this regard is establishment of the media department at Mahatma Gandhi Central University, Motihari (2019) and Gopal Narayan Singh University, Sasaram (2019), Amity University, Patna (2018-19). In Jharkhand, three (3) media departments at Ranchi University (1987), Central University of Jharkhand, Ranchi (2009) and Nilamber Pitamber University, Palamu (2010) are functional at present. Except media department at Central University of Jharkhand, other two (2) are ill-equipped in absence of Full-time regular faculties and infrastructure since inception. However, recent development in this regard is the birth of new media departments at Binod Bihari Mahto Koylanchal University, Dhanbad (2018-19) and Amity University, Ranchi (2017-18). The study indicates that media education has suffered badly due to lackadaisical approach in Bihar and Jharkhand.

Status of Media Programs in Eastern India:

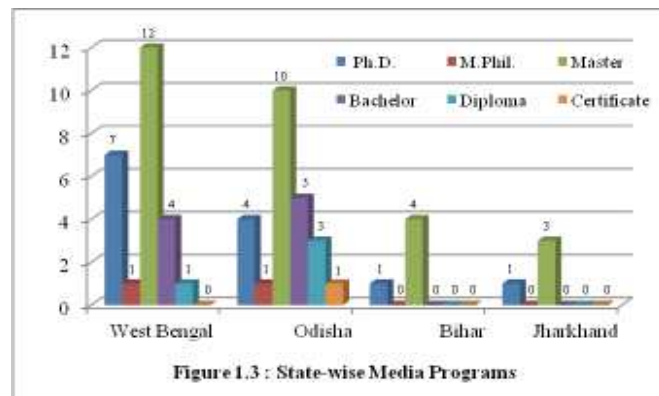
The study has also investigated media programs, which is referred as the study of various branches of media education in a particular time frame that lead to a degree or diploma or certificate. Media education scenario in India reflects that media programs are primarily being offered from the certificate to doctoral level through media departments. Here, status of media programs being offered by the university departments in West Bengal, Odisha, Bihar and Jharkhand has been examined. The researcher has investigated all media departments in Eastern India has collected data through questionnaire followed by in-depth interviews of media educators from the concerned department.

Media Programs in the States of Eastern India Table – 1.3

State	Ph.D.	M.Phil.	Master	Bachelor	Diploma	Certificate	Total
West Bengal	7	1	12	4	1	0	25
Odisha	4	1	10	5	3	1	24
Bihar	1	0	4	0	0	0	5
Jharkhand	1	0	3	0	0	0	4
Total	13	2	29	9	4	1	58

The study presents that total 58 media programs are being offered through university departments in Eastern India. West Bengal offers maximum media programs (25 out of 58; 43.10%) followed by Odisha (24, 41.38%), Bihar (5, 8.62%) and Jharkhand (4, 6.9%). The detailed analysis represents that master level media programs (29 out of 58; 50%) are most popular in the university departments in Eastern India followed by doctoral (13; 22.41%), bachelor (9; 15.52%), diploma (4; 6.90%), M.Phil. (2; 3.45%) and certificate (1; 1.72%).

Further, the study shows that West Bengal holds first position in offering master (12) and doctoral (7) programs through media departments followed by Odisha (10 and 4), Bihar (4 and 1) and Jharkhand (3 and 1) respectively. Whereas, Odisha has first position in offering bachelor (5), diploma (3) and certificate (1) programs followed by West Bengal (4, 1 and 0) respectively. M.Phil. (1) programs are being offered through media departments in Odisha and West Bengal each. However, it is to note that not a single program at the level of M.Phil., bachelor, diploma and certificate are being offered through media departments in Bihar and Jharkhand. Here, it is important to mention that the University Grants Commission (UGC) has prescribed uniform nomenclature for media education across the country. However, the discourse on *uniform versus diverse nomenclature* of media programs has been going on with the expansion of media education.

The study shows that media departments adhere to uniform nomenclature at master and bachelor level in West Bengal. Eight (8) out of 12 media departments at University of Calcutta, Visva Bharati,

Shanti Niketan, Rabindra Bharati University, West Bengal State University, Aliah University, Adamas University, Amity University and Sister Nivedita University, Kolkata, offer MA in Journalism & Mass Communication (MAJMC), whereas four (4) departments of University of Burdwan, University of North Bengal, Mahatma Gandhi Antarrashtriya Vishwavidyalaya and Xavier University, Kolkata runs MA in Mass Communication (MAMC). Further, four (4) departments out of 12 offer bachelor level programs in which three (3) at Adamas University, Amity University and Sister Nivedita University, run BA in Journalism & Mass Communication (BAJMC) whereas Xavier University offer BA in Mass Communication (BMC). These all programs are in accordance with UGC nomenclature.

It has also been found that specialization in other branches of media education has also been in practice at the Department of Film Studies at Jadavpur University and Satyajit Ray Film and Television Institute (SRFTI), Kolkata. Media programs in film studies, film and television production are main attractions that grab the attention of students. This trend has also been observed in the media departments in private universities. Media programs such as MA in Entertainment Media, M.Sc. and B.Sc. in Media Technologies, MA and BA in Media and Communication at Adamas University, whereas MA in Public Relations & Event Management and MA in Film & Television Production at Amity University have been launched recently.

Further, the medium of instruction of all the media programs in West Bengal is English. However, vernacular language Bengali and Hindi is also being used during teaching and learning of students. In Odisha, the study exhibits that seven (7) out of 10 departments at Berhampur University, Ravenshaw University, Cuttack, Central University of Orissa, Koraput, Birla Global University, Bhubaneswar, Sri Sri University, Cuttack, Utkal University and Odisha State Open University, Bhubaneswar offer MA in Journalism & Mass Communication (MAJMC), whereas two (2) departments at Xavier University and KIIT University, Bhubaneswar run MA in Mass Communication (MAMC), which is as per UGC prescribed nomenclature.

However, the department at Centurion University, Gajapati offers a different nomenclature at master level *i.e.*, Master in Media and

Communication (MMC). Further, the study shows that total five (5) out of 10 departments run bachelor level program in which three (3) departments at Ravenshaw University, Cuttack and Birla Global University, Bhubaneswar offer BA in Journalism & Mass Communication (BAJMC) and KIIT University, Bhubaneswar runs BA in Mass Communication (BMC), which is in accordance with UGC guidelines. However, Xavier University, Bhubaneswar and Centurion University, Gajapati offer a different nomenclature *i.e.*, B.Sc. in Mass Communication (B.Sc.MC) and Bachelor in Media & Communication (BMC) respectively. Here, it is to note that the media department at KIIT University, Bhubaneswar is the only department in Eastern India that offers Five Year Integrated MA in Mass Communication with entry and exit option after bachelor program.

Further, a new trend in specialization of other branches in media education has also been observed at KIIT University, Bhubaneswar and Sri Sri University, Cuttack such as Bachelor in Film and Television Production (BFTP) and Bachelor of Fine Arts in Animation (BFAA). In addition to this, Indian Institute of Mass Communication, Dhenkanal has been offering PG Diplomas in English and Odia Journalism for more than two decades. Medium of instruction of all the media programs in Odisha is English. However, vernacular languages Odia and Hindi are also being used during teaching and learning of students. In Bihar, the study finds that three (3) out of 4 departments at Central University of South Bihar, Gaya, Patna University and Nalanda Open University, Patna offer MA in Journalism & Mass Communication (MAJMC) and Maulana Mazharul Haque University, Patna run MA in Mass Communication (MAMC), whereas at bachelor level, Nalanda Open University runs BA in Journalism & Mass Communication, (BAJMC).

In Jharkhand, the study exhibits that the media department at Central University of Jharkhand and Ranchi University offer MA in Mass Communication (MAMC) and Nilamber Pitamber University, Palamu offer Master in Journalism & Mass Communication (MJMC). These all programs are in accordance with UGC nomenclature. However, it has been found that the number of media programs is very less in the media departments of Bihar and Jharkhand and the trend of specialized programs is negligible. Medium of instruction of

all the media programs is English and Hindi in both the states. Further, the study presents that state universities in Eastern India offer maximum media programs (21 out of 58; 36.21%), followed by private (18; 31.03%), central (12; 20.69%), state open (4; 6.90%) and deemed (3; 5.17%) universities. The detailed analysis represents that state universities offer maximum master programs (13 out of 29; 44.82%) followed by private (8; 27.58%), central (5; 17.24%), state open (2; 6.89%) and deemed universities (1; 3.44%). Whereas, both state and central universities offer equal doctoral programs (5 each out of 13; 38.46%) followed by private universities (2; 15.38%) and deemed universities (1, 7.69%). However, state open universities do not offer this program in Eastern India.

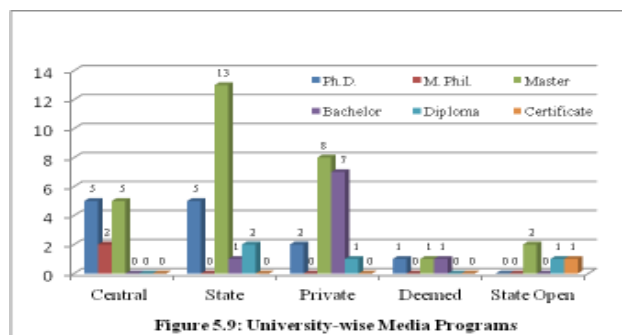
Media Programs in Universities of Eastern India Table – 1.4

University	Ph.D.	M. Phil.	Master	Bachelor	Diploma	Certificate	Total
Central	5	2	5	0	0	0	12
State	5	0	13	1	2	0	21
Private	2	0	8	7	1	0	18
Deemed	1	0	1	1	0	0	3
State Open	0	0	2	0	1	1	4
Total	13	2	29	9	4	1	58

The study shows that private universities clearly lead (7 out of 9; 77.77%) in bachelor level programs, followed by state and deemed universities (1 each out of 9; 11.11%). Media departments at central and state open universities do not offer this program. Whereas, the study presents that university departments do not have very much interest in offering media programs like M.Phil., diploma and certificate. Only two (2) central universities run M.Phil. programs, whereas two (2) state universities offer diploma programs followed by one (1) deemed and state university each. State Open University offers a single certificate program.

Further, program-wise analysis shows that master is the most preferred program which is being offered by all university departments (29 out of 29; 100%) in Eastern India. Its representation is half (29 out of 58, 50%) of all media programs, followed by doctoral (13 out of 58; 22.41%), bachelor ((9 out of 58; 15.51%), diploma (4 out of 58; 6.89%), M. Phil. (2 out of 58; 3.44%) and certificate (1 out of 58; 1.72%). Overall, the study shows that university departments in West Bengal and Odisha have a varied range of media programs that begins

from certificate to doctoral level. However, the study reveals that the media education scenario in both the states is going to be changed with the birth of media departments in private universities. The number of media programs in private universities has been increasing in comparison to public funded universities.

It shows that in near future private universities will lead in offering media programs in comparison to public funded universities. The study presents that public universities are more focused on master and doctoral programs, whereas private universities are more on master and bachelor programs. M.Phil., diploma and certificate are also being offered through public universities, but they are very less in number, whereas private universities have not shown very much interest in these programs. In Bihar and Jharkhand, despite more than three (3) decades of existence of media education, there is less number of media programs offered by university departments. Master programs are primarily being offered, which is also not very systematic in absence of faculties and infrastructure except in the departments of central universities. The study reveals that the research programs like Ph.D. and M.Phil. are negligible that shows very poor status in research except in central universities in both the states. However, launching of media programs or departments in private universities has begun during the last two (2) years, but they are still under planning stage and are functional from their temporary campuses.

Findings and Recommendations:

Academic as well as administrative studies have expressed concern over the less number of well equipped and organized media departments in India due to scarcity of faculties that affects teaching pedagogy,

research, publication, infrastructure, production and academia-industry interface. The findings and recommendations with respect to media departments in Eastern India are as follows:

Status of Media Departments: The study shows that total 29 media departments are functional out of 125 universities in Eastern India in which West Bengal (12) has maximum in number, followed by Odisha (10), Bihar (4) and Jharkhand (3). The detailed analysis represents that maximum media departments are functional in state universities (13) in Eastern India followed by private universities (8), central universities (5), state open universities (2) and deemed university (1).

Further, the study exhibits that media education has grown at a fast pace in private universities with the establishment of (8) media departments during a short duration of five years, whereas 21 departments came into existence in public funded universities (both in state and central) during 68 years in between 1950 to 2018. In Bihar and Jharkhand, despite more than three decades of existence of the discipline, less number of media departments exists. Further, the problem lies with the nature of their establishment. Most of the departments run either under fringes of mother departments like Hindi or English or on self-financing mode that too in absence of full time regular faculties and infrastructural resources that has shown serious concerns.

Recommendations: The expansion of media departments in the universities of West Bengal and Odisha in terms of quantitative development shows optimistic scenario during the last two decades. However, the scenario demands well equipped and organized departments with full strength of regular faculties, technical staff, infrastructure and research in order to ensure qualitative development, which do not reflect in current scenario of media education. Further, centralization of media education in the state capital region in West Bengal and Odisha is not the right direction of expansion. Media departments should be established in different universities located other than the capital region in order to ensure diversified expansion of discipline. In Bihar and Jharkhand, the poor scenario of media education may only be improved with the establishment of more well equipped and organized departments.

Status of Media Programs: The study finds that total 58 media programs are being offered by universities departments of Eastern India. West Bengal offers maximum media programs (25), followed by

Odisha (24), Bihar (5) and Jharkhand (4). The detailed analysis represents that master (29) level programs are most preferred in the university departments in Eastern India followed by doctoral (13), bachelor (9), diploma (4), m.phil. (2) and certificate (1). Further, the study shows that West Bengal holds first position in offering master (12) and doctoral (7) programs through media departments followed by Odisha (10 and 4), Bihar (4 and 1) and Jharkhand (3 and 1) respectively. Whereas, Odisha has first position in offering bachelor (5), diploma (3) and certificate (1) programs followed by West Bengal (4, 1, and 0) respectively. M.Phil. (1) programs are being offered through media departments in Odisha and West Bengal each.

University-wise analysis shows that state universities in Eastern India offer maximum media programs (21), followed by private (18), central (12), state open (4) and deemed (3) universities. The detailed analysis represents that state universities offer maximum number of master programs (13), followed by private (8), central (5), state open (2) and deemed universities (1). Whereas, both state and central universities offer equal doctoral programs (5 each), followed by private universities (2) and deemed university (1). However, the study indicates that private universities (7) clearly lead in bachelor level programs, followed by state and deemed universities (1 each).

Overall the study reflects that university departments in West Bengal and Odisha have a varied range of media programs that begins from certificate to doctoral level. However, the new trend reflects that the media education scenario in both the states is going to be changed due to establishment of media departments in private universities. The number of media programs in private universities has been increasing in comparison to public funded universities, which shows that in near future private universities will lead in offering diverse media programs. The study shows that public universities are more focused on master and doctoral programs, whereas private universities are on master and bachelor programs. In Bihar and Jharkhand, despite more than three decades of existence of media education, less number of media programs is being offered. Most of the university departments function either under fringes of mother departments or on self-financing mode except in central universities. Those departments face acute shortage of faculties and infrastructural resources.

Recommendations: The study strongly recommends launching of more media programs in order to fulfill requirements of academia as well as industry. Media programs may be planned at two levels; first is for academia and second is for industry. Academic programs such as bachelor, master and doctoral will mainly develop broad understanding about various aspects of media education with special emphasis on research, whereas, skill based programs will be more focused and specialized in nature, which will primarily cater the need of the industry. However, in both situations, the foremost condition is fulfilling basic requirements such as adequate number of full-time regular faculties and infrastructural resources in media departments. □

References:

- Ambika Shankar Mishra, personal interview, April 28, 2018.
Atish Prashar, personal interview, May 19, 2019.
Balbir Dutt, personal interview, September 29, 2014.
Belavadi, V. (What Ails Media Education in India?: a Teacher's Perspective, Retrieved from www.thehoot.org 2002
Bidu Bhushan Das, personal interview, April 27, 2018.
Biplab Loho Chowdhury, personal interview, November 8, 2019.
Chatterjee, M. "Journalism Education and Its Spread in Orissa", Retrieved from <https://orissamatters.com/2006/08/25/mrinal-on-media-edn/>.
Dua, M.R. (2009). Begging for an honorable space, Media Mimansa. Oct-Dec, 57-62.
Debabani Mukherjee, personal interview, September 1, 2018.
Debjyoti Chanda, personal interview, August 29, 2018.
Dinesh Prasad Singh, personal interview, August 8, 2019.
Eapen, K.E. *Communication: A Discipline in Distress*. Chennai: Gurukul Lutheran Theological College & Research Institute. 1995.
Gaur, A.M. Media Education in India and United Kingdom: A Comparative Study. Media Watch 4 (3) 278-284. 2013.
Fr. Lourduraj Ignacimuthu, personal interview, April 30, 2018.
Ghazala Yasmin, personal interview, August 30, 2018.
Hari Krishana Behera, personal interview, November 18, 2019
Jayant Kumar Swain, personal interview, April 26, 2018.
Jyoti Prakash Mohapatra, personal interview, April 30, 2020.
Kaushik Mishra, personal interview, August 28, 2018.
Kripa Shankar Chaubey, personal interview, August 27, 2018.
Mausumi Bhattacharya, personal interview, November 8, 2019.
Minaal Pareek Verma, Personal interview, August 26, 2018.

- Murthy, C.S.H.N. "Dilemma of course content and curriculum in Indian journalism education"; *Theory, Practice and Research. Asia Pacific Media Educator*, Issue No. 21, December 2011.
- Pallav Mukhopadhyaya, telephonic interview, September 2, 2018.
- Paramveer Singh, personal interview, December 30, 2017.
- Pattnaik, S. N. Seven Decades of Indian Journalism Education. Retrieved from <http://mediawatchjournal.blogspot.in/2013/02/seven-decades-of-indian-journalism.html> 2013.
- Pradip C. Mohapatra, personal interview, November 19, 2019.
- Pradosh Kumar Rath, personal interview, November 19, 2019.
- Ray, T. (2007). 'Critical Tensions in Journalism Education: US Parallels for India Journal. *Global Media Journal*, 2007/08. Retrieved from www.caluniv.ac.in/Global%20media%20journal/Archives/article%201.pdf
- Sanjay, B.P. News Media Teaching in India. *Making News*.1971.
- Singh, P. P. Communication/Journalism Education in India, Background papers compiled for Teachers Seminar on Communication/Journalism Education in Asia: Background and status in seven Asian areas, 23-32, East-West Communication Institute, The East-West Centre, Honolulu, Hawaii, Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED117729.pdf> 1971.
- Saswati Gangopadhyay, personal interview, September 01, 2018
- Santosh Oraon, personal interview, December 20, 2017
- Shiv Shankar Das, personal interview, April 27, 2018.
- Somek Sen, personal interview, August 28, 2018.
- Swarnmayee Tripathy, personal interview, April 25, 2018.
- Swetabh, telephonic interview, August 20, 2018.
- Rangnathan, M. A. *Statutory Body for Media Education*. Retrieved from www.thehoot.org 2016
- Tapti Basu, personal interview, September 2, 2018.
- Vasanti, P.V. Akoijam, I. & Prabhakar. *Study finds many gaps in journalism education*, Centre for Media Studies. published in *Vidura*, Vol. 7, Issue 3. 2015.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-648-656

The Role of Gunabhiram Barua in Widow Marriage Movement in Assam

Dr. Srijani Das

Asstt. Prof. in Education, Jagiroad College

Dr. Khagen Gogoi

Associate Prof. in History, Jagiroad College

Abstract

Like other parts of India, in Assam also social reform movement took place in the second half of the 19th century as a result of the influence of western education, Missionary activities and Bengal Renaissance. The main role was played by Assamese middle class. This article is an attempt to analyse the role of Gunabhiram Barua especially in widow marriage movement in Assam.

Key Words: Reform movement, Widow marriage and Child marriage

Methodology: In this study data have been collected from primary as well as secondary sources. The collected data have been analysed, cross-examined and interpreted.

Ingroduction:

The reform movements especially the social reforms in the second half of the 19th century in Assam was mainly due to the impact of Western education, activities of the Christian Missionaries and the Bengal reform movements. The main role was played by the Assamese middle class, a creation of the British colonial system. (Gohain, 12) The East India Company after the occupation of Assam in 1826 introduced new administrative system in place the old Ahom. In revenue they replaced the *Paik* system by payment of cash. As a result a new class of Western educated officials became a necessity.

In education the Company government initially tried to encourage the existing system in Assam. However, very soon they realized that introduction of western education was a necessity for the task of administration. The Company government of India was initially indifferent towards education of the natives. However, in 1835 the controversy between the Orientalists and the Anglicists was over and the government decided to promote western education in India. Therefore, the proposal for establishment of English school in Assam submitted by then Commissioner Francis Jenkins (1834-1861) got approval in June, 1835. By the end of the year a school at Guwahati (Gauhati Seminary) was established. In 1841 another school was started at Sivasagar. (Barpujari (Ed.), 105-6) The Assamese people became enthusiastic when public service was thrown open to educated persons only. The introduction of new revenue measures in 1833-34 also created the demand of educated persons. Therefore, demands were raised for such institutions. Village schools were established as experimental measure and by 1843 there were 12 in Nagaon, 5 in Darrang and 22 in Kamrup. (Barpujari (Ed.), 106-7) By 1852, the number of school increased to 74 with an enrollment of 4025. (Barpujari (Ed.), 109) In 1870-71, due to Grant-in-aid system the number of schools increased to 166 with 5278 students. For higher education a number of Assamese youth mostly from economically affluent upper castes went to Kolkata because there was no college in Assam. In May, 1866 after persistent demand collegiate section was started in the Guwahati School. In these government schools education was imparted in Bengali as it was made the language of the courts and medium of instruction in 1836. Emphasis was laid on the study of English too.

However, Assamese students found it difficult as neither Bengali nor English was their mother tongue.

The Missionaries, who came with the aim to spread Christianity in Assam and among the Shans in Upper Burma and then in China, very soon realized the impossibility of carrying out the Shan Mission. So, they wholeheartedly devoted themselves to their cause in Assam. After the failure of the missions of Krishna Paul and James Rae, Francis Jenkins with the aim to pacify the hill tribes of North-East Frontier especially the Singphos and the Khamtis through the spread of Christianity invited the American Baptist Mission Society in 1835. The Mission sent Reverends Nathan Brown and Oliver Cutter with a printing press who reached Sadiya on 23 March, 1836. They started a school at Sadiya in January, 1837. By 1845, they established a number of schools in different parts of Assam, 3 in Nagaon, 5 in Kamrup and 14 in Sivasagar with an average student of 347. (Barpujari (Ed.), 108-09) The Missionaries unlike the British administrators realized that Bengali was not the mother tongue of the Assamese people. Therefore, they adopted Assamese as medium of instruction in their schools, translated English works and published books in Assamese. They made great contribution for reintroduction of Assamese language in courts and schools in 1873 along with the educated Assamese. They were also vocal against the social ill-practices such as child marriage, widowhood, polygamy, drinking of liquor and the use of opium. They criticized the government policy on liquor and opium. They submitted petitions to the Chief Commissioners of Assam to stop the sale of opium and wine except for medicinal use. (Barpujari, 10) Miles Bronson wrote on the sorrows of widows' life - after the death of their husbands, ornaments were stripped off and heads were shaved. They lived like servants in their families. What a pitiable life! (Barpujari, 9) Gunabhiram Barua, Hem Chandra Barua etc. were much influenced by the Missionaries in their social reform movement. The Orunodoi, a monthly journal was published by the Missionaries from 1846 in Assamese. It was the only platform for educated Assamese reformers to express their views to the public on different social issues for a long time. Orunodoi also, openly welcomed articles on social reforms along with debates on those issues.

The Assamese youths who went for higher studies in Kolkata in 19th century were directly came under the influence of social reform

movements such as ban of Sati, polygamy, child marriage, widow marriage, woman education etc. in Bengal. The Young Bengal and the Brahmo movements also influenced them. The *Trimurti* of Assamese language and literature of mid-19th century namely Anandaram Dhekial Phukan, Gunabhiram Barua and Hem Chandra Barua too came under the influence of Bengal Renaissance and western education and culture. The practice of Sati, polygamy and child marriage were widely prevalent in Bengal. The acuteness of the problem of Sati can be gauged from the fact that 22 widows of a Kulin Brahman of Nadia became Sati in 1799. At the same time another Kulin Brahman from Sukachara village of Srirampur had 18 wives alive out of 40. All became Sati after his death. From 1818 to 1828, annually more than 600 widows became Sati in Kolkata, Murshidabad, Patna, Benares and Bareilly region. Most of the Satis were from Brahmin and Kayastha caste. However, there were from other castes also, such as Kamar, Kumar, Teli, Swarnakar, Kaivarta, Dhoba, Napit, Tanti etc. These unfortunate widows belonged to the age from 10 to 60. (p. 98, Vidyasagar: Bangal Gadyer Suchana... by Majumdar) In 1818 and 1819 Ram Mohan Roy published two booklets against Sati. In the second one he describes the sufferance of women in Bengal caused by the Kulin pratha. (Majumdar, 82-83) The movement against the system of Sati under Ram Mohan Roy became much more powerful in the third decade. Finally the government on 4 Dec. 1829 banned the practice of Sati and declared it punishable.

After the abolition of Sati system, the widow marriage movement was a natural development aimed at addressing the agony, sufferance, deprivation and social ostracism of widows. (Hatcher (1), 7) The Widow Marriage movement gained momentum when Iswar Chandra Vidyasagar (1820-1891), the great reformer, educator, printer-publisher and prose-stylist joined it. For his compassion, love, generosity and dedication to the cause of women, he earned the epithet *abala-bandhu* that is friend of *abala* meaning dependent and disempowered. What would be the future of widows? Many of them even became widow before attaining puberty. The Brahmins taking advantage of the Kulin Pratha in Bengal, used marriage as means of earning money and livelihood. On 23 April, 1836, the Gyananweshan published a list of 27 Brahmans with their address and number of wives. Of them 3 had 60 or more; another 3 had 50 to 60; 2 had 47 and 40; another two had 34 and 37; 7 had 20 to 30; 9 had 10

to 20 and one had 8 wives. (Majumdar, 103) Recalling his childhood historian R. C. Majumdar mentions that two Kulin brothers of his village Khandarpara in Faridpur district (now in Bangladesh) had 50 to 60 wives. (Majumdar, 103-04) In his autobiography also Majumdar mentions that the father of one of his schoolmate had 50 to 60 wives. Of them only 5 or 6 wives lived with the husband. (Majumdar (1), 11)

Even before Vidyasagar joined the movement several attempts had been made for widow marriage but without success. In 1845 discussions were held in the meetings of 'Dharma Sabha' and 'Tattwabodhini Sabha' but the members were not enthusiastic. (Majumdar, 101) After that Vidyasagar joined the movement. His first pamphlet on social reform, 'Balyabibaher Dosh' (Evils of Child Marriage) was written in 1850. It was a comprehensive critique of child marriage, arranged marriages, marital oppression, taboos against educating women and the horrors and evils of austere widowhood mainly based on individual and conjugal happiness. (Sarkar, 262) He laid stress on morality and social welfare too. The rigors of lifelong widowhood imposed on young girls caused much immorality and lead to abortion and infanticide. Children born of too early marriages tended to be weak and unhealthy; nor could they get proper training from mothers who had been kept uneducated. Young men married off in their teens neglected their studies and were overburdened by financial responsibilities; earning money became the sole aim of life leading to immoral ways. (Sarkar, 263)

In January, 1855, Vidyasagar published a small pamphlet 'Bidhaba-Bibaha' (Marriage of Widow) in Bengali to prove that it was sanctioned by the Sastras. Replies were given by many conservatives to this. Therefore, he published another pamphlet in October, 1855 as reply to the objections. An English version was also published as many parties attempted to misrepresent his views to the English public. Vidyasagar, after a diligent, dispassionate and careful examination of the subject and study firmly believed and convinced that the Sastras explicitly sanction the marriage of widows. (Vidyasagar, 5) He realized that the custom of ban on widow marriage was deeply rooted and was believed by the people as sanctioned by the Sastras. Therefore, he tried to justify it on the basis of the Dharma Sastras especially the Parasara Samhita. The people of Kali Yuga are to observe the Dharmas prescribed by Muni Parasara. (Vidyasagar, 5) He knew that like Sati without legal

measures, widow marriage movement would not be successful. So, he submitted a petition to the government on 4 Oct. 1855 seeking legal measures with signature of 987 persons from various sections. (Majumdar, 102) However, only legal measures would not be enough. The mindset and attitude of the people must be changed. So, he made frantic appeal on the basis of changing nature of custom and recognition of the naturalness of physical and sexual needs.

Many customs have been changed over the years according to the necessity of times. If you could adopt customs that at best suited but your convenience, you should do away thing for the removal of this awful evil when Sastras most explicitly permit widow marriage. (Vidyasagar, 133-34)

Highlighting the sufferings of widows, immorality and abortion, he appealed to recognize the natural needs with the remark – you think that with the death of the husbands, the woman's body becomes like a stone. (Sarkar, 266) As a result of this movement the Government of India passed the Hindu Widows' Remarriage Act on 26 July, 1856 legalising the marriage of Hindu widows in all jurisdictions of India under the East India Company rule.

In Assam the foremost supporters of widow marriage movement were Gunabhiram Barua and (1837-1894) and Hem Chandra Barua. Both came under direct or indirect influence of the reform movement in Bengal (Barua (Ed.), 5) Both were representatives of Assamese middle class. In 1851, Gunabhiram Barua went to Kolkata for higher studies. (Barua, 75) He first studied in Kalutola Branch School. In 1854 he got admitted in Presidency College but could not succeed the second year examination. Then he studied law but could not complete as he had to come to Assam for his marriage with Brajasundari in Dec., 1857. (Barua, 121) In spite of his willingness to return to Kolkata to complete his law education but could not go. In 1859 he was appointed as Sub-Assistant Commissioner and served in different districts. (Barua, 253-55)

Gunabhiram Barua was in Kolkata when the widow marriage movement headed by Vidyasagar was at its peak. He was directly influenced by this movement and the debates that were going on as well as attracted to the Brahmo movement. (Barua, p. 119) The problems of widow marriage, child marriage, polygamy etc. though prevalent in Assam were not as rampant as in Bengal. Child marriage was mainly

practised by the Brahmins and the Kayasthas. Widow marriage was common among others except these two castes. Nevertheless, adultery, infanticide and abortion seemed not uncommon among some widows. Harakanta Sadar Amin mentions an event in his autobiography that a widow in North Guwahati became pregnant. (Bordoloi (Ed.) 85-87) Since May, 1853, Gunabhiram wrote a number of articles and letters in Orunodoi on widow marriage and other social and literary issues as it was the only Assamese news paper published in Assam at that time. The Orunodoi too, always welcomed such writings. The first news on widow marriage appeared in its May, 1846 issue that some educated and wise persons of Kolkata after discussion in a meeting adopted resolution in favour of widow marriage. Gunabhiram started writing a series of letters from May, 1853 in Orunodoi advocating education for both boys and girls with an appeal to the parents. (Brown (Ed.), May, July, Aug., Oct., 1853) His article '*Bibahar Samayat Ji Sakal Niyom Pratipalan Kora Kartavya*' (Rules Ought to be Followed at the Time of Marriage) in the name of an Assamese person mentions - Except the Hindus, the Muslim and Christian widows can marry again. The Manu Samhita allows the widows to marry who have not seen their husbands. The Sudras also of our country have the custom of widow marriage. Moreover, he discusses about the suitable age for marriage for both boys and girls, the need of an understanding between them, ban on child marriage or marriage at old age, evil effects of polygamy etc. (Brown (Ed.), Dec. 1853) Being elated at the news of a widow marriage held in Medinipur district from a news paper 'Bhaskar', he sent the news to be published in Orunodoi with the hope that such custom if would come into vogue in all places of India, then foeticide, adultery etc. would much be lessened. (Brown (Ed.) Jan. 1854) In all these the influence of Vidyasagar's writing on child marriage is clearly discernible. He regularly sent information about the development of widow marriage movement in Bengal to be published in Orunodoi so that the people of Assam could know.

The Company government when passed the Hindu Widows' Remarriage Act, he expressed happiness in a letter to the Arunodoi. (Goswami, Sept. 1856) His happiness knew no bounds after the marriage of Sachandra Vidyaratna Bhattacharya with a widow named Jagat Kali. He even proposed to start a new era called *Bidhababibahabda*. (Goswami, Jan, 1857) Gunabhiram also, like Vidyasagar believed that

mere legal measures on widow marriage would not be sufficient if attitude of the people remain unchanged. Therefore he continued writing. In October, 1856, he wrote an article in Arunodoi on the topic 'Puruse Tirotak Kene Byabahar Karibo Lage' (How man should treat woman). He discussed in this article the deplorable condition of Assamese women though god creates both the sex in equal terms. In reply to a letter he wrote a long article in Arunodoi in support of widow marriage with the help of Vidyasagar's book. (Goswami, Nov, 1856) Like Vidyasagar widow marriage was the chief mission of his social reform programme. On his way to Assam from Kolkata in 1857 on a boat, he wrote a drama *Ram-Navami* in Assamese. It was published in Arunodoi in parts. (Goswami, Feb, March, April, 1860) The writer held the custom on the ban of widow marriage responsible for tragic end of the lives of Navami, the widow, her lover Ramchandra and friend Jayanti. The drama was republished in 1870 by him with the hope that the people after reading it would realize the sorrow, distress and painful life of the widows and would try to ameliorate their condition.

Gunabhiram did not remain content with his struggle for widow marriage but he set an example. It has already been mentioned that while he was in Kolkata he was attracted to Brahma Dharma. In 1869 he accepted it formally at Dhubri. In 1870 he married Bishnupriya Devi, the widow of Parashuram Barua according to Brahma rites as his first wife had died in 1867. It was also the first registered marriage in Assam after the Native Marriage Act (Act III of 1872) came into force. (Barua, 153-55: Barua (Ed.), 20, Saikia, 206) Gunabhiram, after the death of the husband of his daughter, married off her again. (Barpujari, 50) His example was followed by Jaduram Dekabarua who not only supported this movement but married a widow. (Barpujari, 49-50) He relentlessly continued his struggle for upliftment of the condition of women. He himself wrote articles and also published articles on different women issues written by others e.g. *Swadhinata ne Swechbacher* and *Ghoinir Kartabya o Stri Siksha* by Ratneswar Mahanta, *Narir Muktavastha* and *Stri Siksha* by Purnakanta Sarma etc. in *Asam-Bandhu* (1885-86), an Assamese monthly journal edited and published by him. Without any prejudice he published these articles though some of them bore conservative tone so that an open and liberal discussion could be held.

Conclusion:

Thus the role played by Gunabhiram Barua in social reform movement in Assam in the second half of the 19th century contributed immensely for upliftment of the status of women when there was discrimination. The two proverbs in Assamese, *Lao jimanei dangar nabaok pator tal* (No matter how much a woman achieves, her position is always lower than a man), *Jowanye nileo niya Yame nileo niya* (Giving in marriage or letting her die is the same for a woman) clearly reveals the attitude of the people towards this weaker section. The much talked gender equality movement of today actually started by Gunabhiram Barua in Assam during colonial era. □

References:

- Barua, G. *Anandaram Dhekial Phukanor Jivan Charitra*. Guwahati: 1992. Print.
- Barua, G. (Ed.) *Asam-Bandhu(1885-1886)*. compiled & re-edited by N. Saikia, Guwahati: 1984. Print.
- Barpujari, H. K. *Asamar Nava-Jagaran: Ana-Asamiyar Bhumika*, Jorhat.1987. Print.
- Barpujari, H.K.(1) : *American Missionary sakal aru Unabingsha Satikar Asam*, Jorhat, 1994. Print.
- Barpujar, H. K. (Ed.) *Political History of Assam*. Vol. I (1826-1919) Guwahati: 1997. Print.
- Bordoloi, K.C. (Ed.).*Sadr-Aminor-Atma-Jibani*. Guwahati. 1991. Print.
- Brown, N. (Ed.).*The Orunodoi (1846-1854)*. Guwahati: 2008. print.
- Gohain, H. *Sabhyta aru Chetana*. Guwahati: 1991. Print.
- Goswami, B. K. (Com. & re-ed.): *The Arunodoi, 1855-1860*, Guwahati, 2018
- Hatcher, B. A. *Celebrating the Precious Mettle of Iswarchandra Vidyasagar*. India Forum.in, Feb. 7, 2020
- Hatcher, B. A. (1). “The Sakuntala Paradigm: Vidyasagar, Widow Marriage and the Morality of Recognition,” *The Journal of Hindu Studies*. Sept, 14, 2013. Print.
- Majumdar, R. C. *Vidyasagar: Bangla Gadyer Suchana o Bharater Nari Pragati*. Kolkata, 2019. Print.
- Majumdar, R. C. (1) *Jivaner Smritidwipe*. Kolkata: 2018. Print.
- Saikia, R. *Social and Economic History of Assam (1853-1921)*. New Delhi: 2000. Print.
- Sarkar, S. *Writing Social History*. New Delhi: 1998. Print.
- Vidyasagar, I. C. *Marriage of Hindu Widows*. Calcutta: 1864. Print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-657-666

Socio-Cultural Change in Manipur in 18th & 19th Century with Reference to Hinduism

Dr. L. Anupama Singha

Assistant Professor, Dept. of History

Cachar College, Silchar, Assam

Abstract

The socio-cultural change in the context of Manipur happened mainly because of the influence of outside forces, i.e. the coming of Hinduism. Hinduism left behind its impact on various aspects of life and culture of the Meitei community in the valley of Manipur. There was social transformation as a sequel to the introduction of Hinduism. It may be mentioned here that before the adoption of Hindu religion, the Meitei, the dominant community of Manipur valley have been the followers in their traditional religion related to their notion in Supreme Being, duality of sky god and earth Mother goddess, ancestral deities, natural phenomena as well as evil spirits. The religion also possessed relatively evolved and elaborate rituals of its very own. But, with the advent of Hinduism among this community, the process of sanskritisation was necessitated which resulted into renouncing their very own conventional faith. It is

true that the change of religion brings about fundamental transformation on society and its culture. In case of Meitei community of Manipur at the dawn of 18th century, the actual cause for changes in societal set up and culture was mainly due to their conversion on Hinduism and the consequent in this spiritual transformation turned into the effect of which changed the whole social and cultural landscape of Manipur.

Keywords: Hinduism, society, culture, religion, Manipur

Introduction

Manipur, a small kingdom of northeastern part of India, which had enjoyed a rich and long historical tradition with her own distinctive culture and separate political identity. (Sanajaoba 252) It has a cradle of human civilization and creativity which has come under the influence of many cultures of various ethnic groups who came at different phase and then contributed to the development of this small state of India's north eastern frontier. (Kabui 1) The historical development of Manipur basically beginning from the establishment of a clan principality at Kangla in the heart of Imphal city to a powerful kingdom comprising the surrounding hills and territories in the Chindwin basin is undoubtedly evident from the expansion of Manipur's territory. The Meiteis are the ruling community mainly inhabiting in the valley of Manipur from time immemorial. (Sanajaoba 145) With the dawn of history, they developed a monarchical form of government and consequently, extended their superiority in the surrounding hill areas and other kingdoms that lay beyond the hills. Their political organization, social set-up, religion, language, literature, martial tradition, dance, music and other fine arts played a significant role in developing their identity. (Ibid) However, at the dawn of 18th century, the socio-cultural life of the Meities of Manipur was gradually changed. (Kamei 233)The actual cause for changes in social and culture occurred mainly due to their conversion on Hinduism and the consequent in this spiritual transformation turned into the effect of which changed the whole social and cultural landscape of Manipur.

Objectives

The present paper makes an attempt to look at as to how Hinduism had influenced on Manipuri society and culture.

To review its changes on various traditional social institutions and culture.

Methodology

The study is mainly historical, descriptive and analytical. Both primary and secondary sources are consulted for preparing this paper. The secondary data mainly consists of published/unpublished books, journals and travelogue etc.

Discussion and Analysis

The Process of Hinduisation in Manipur

The growth and development of Hinduism in Manipur was a long continuous process. Before the adoption of Hinduism, the Meiteis who were the dominant community of Manipur state, have followed their own traditional religion. Accordingly, they had maintained their own unique traditional institutions, customs, scripts, culture and religious beliefs and practices. (Devi 146) However, there were some drastic changes taken place in this uniqueness which were specially brought by various external forces. Of these forces, Hinduisation is one amongst the most powerful processes that began from the beginning of 18th century CE. (Singh 23) It is stated that the growth and development of Hinduism in Manipur was actually dramatic in the sense that the casteless Manipuris were steadily assimilated to the Hindu social fold and accordingly a new social order of 'purity' and 'pollution' were emerged into the region where there was a strong concept of equality based on tribalism and egalitarianism. (Sudhir 68) However, the most important fact is that the acceptance of Hinduism by the kings of Manipur had become a turning point in the socio-cultural history of Manipur. Though religion is the main substance for bringing about the cultural changes in the society. (Singh 23) It is also the fact that religion exemplifies a system of beliefs and practices found in every culture and binds all its members in a symbolic social order through codes of conduct (bonds of solidarity). (Sharma 431) It can be flexibly admitted that the socio-cultural change among the Meitei community happened mainly because of the growth and development of Hinduism in Manipur as well as of its influence and accordingly, process of sanskritisation was taken place under the successive rulers of Manipur unabatedly. (Singh, M. 149) In consideration of the growth and development of Hinduism in Manipur, we can generally classify its development into four distinct stages. This is the early stage where Manipuri people firstly came into contact with Hinduism in the form

of Vishnu worship in the middle of the 15th century CE, i.e. during the reign of Manipuri king Kyamba and secondly, the development of Nimandi and Ramanandi cult in the 18th century CE. The third stage is the introduction of Goudiya cult during the reign of king Bheigyachandra, and the fourth is the last stage where there was the development of religious authoritative power of *Brahma Sabha* in the 19th century CE. (Singh, N. 55-56) However, the most important fact is that, the popularity of Hindu religion among the people of the Manipur valley was widely spread when it was adopted as a state religion of Manipur in 18th century CE. (Singh, G. 32)

When the king Kyamba was ruling in the 15th century CE, Manipur kingdom was treated as an important landmark for the growth and development of Hinduism. The fact is that during his reign, many Brahmins began to migrate from different parts of India and then entered into Manipur for the purpose of spread Hindu doctrines. (Singh, R.K. 81). With the passage of time, they began to settle in Manipur valley under the royal patronage and then carried on their proselytizing activities. Thereafter, they played a very significant role in the socio-religious life of the people of the valley which paved the way for the rise and growth of Hinduism in Manipur. (Singh, G.P. 62-64) It was due to the influence of Brahmins that the construction of icons of Hindu gods and goddesses started gradually which caused to the growth and development of temples in the valley of Manipur. (Sanajaoba 453). Besides this, another remarkable aspect of king Kyamba's period was the beginning of the influence of Hinduism through the form of Vishnu worship. In this connection, it is stated that king Kyamba received a small image of Vishnu as a gift from Chaopha Khekhomba of Pong king and after that, built a Vishnu temple at Vishnupur in which the image of Vishnu was installed. Thus, the reign of king Kyamba (1467-1508 CE), witnessed not only the immigration of Brahmins to Manipur but also the beginning of Vishnu worship among the people of Manipur. (Singh, R.K. 83-84). However, it is important to note that although the worship of Vishnu received especially under the patronage of king Kyamba, but it was confined only to the royal family members. (Kabui 236).

The adoption of Hinduism by the kings of Manipur usually occupies an important place in the socio-cultural history of Manipur. The reign of

Manipuri king Charairongba marked a drastic socio-cultural and political transformation in the history of Manipur. Very interesting is that, he was the first Meitei king who adopted the Sanskrit name, Pitamber Singh. (Singh, N. 61). Therefore, from the point of the development of the religious history of Manipur, it can widely be observed that king Charairongba's reign was very significant as his conversion to Hinduism as well as his great patronizing attitude to the new religion had produced a great positive impact for the consolidation of Hindu colonialism in Manipur. (Paratt 135). The development of Hinduism which had continued to flourish since the time of king Kyamba reached further height during the reign of King Pamheiba popularly known by his Hindu name Garibniwaz. (Ranjit 119). When Garibniwaz ascended to the throne of Manipur in 1709 CE, the history of Hinduism in Manipur took a new form. (Singh, G.P. 37). He not only accepted Hinduism as the state religion but also imposed it on all his subjects and it marked the opening of a new era in socio-religious spheres of Manipur. (Ranjit 120). Therefore, the reign of Garibniwaz was very important especially for the transitional period in the religious history of Manipur. It needs to mention here that at first his religious policy formed a death-blow to the traditional religious practices, and secondly, it laid the basic foundation for complete transformation of social-cultural life of the Manipuri people under the influence of Hindu way of life. (Singh, N 61). Due to the acceptance of Hinduism as a state religion, traditional socio-cultural and religious system of Manipur was integrated with the Hindu traditions. (Bareh 99). Whatever the customs, the rites and ceremonies as well as the festivals are observed or performed by the Meitei community in Manipur are actually in conformity with the Hindu ideals and practices during that period. (Singh, M 126).

As already stated earlier, the process of socio-religious and cultural integration of Manipur with India began during the reign of Garibniwaz but it was consolidated by his grandson Bheigyachandra. He specially took various steps to make the popularization of Hinduism in Manipur by constructing temple and curving image of the gods and goddesses. (Kabui 275). His most important contribution generally lies on the installation of the image of Shri Govindaji. (Singh, E 58). However, one important fact during the reign of Bheigyachandra was that there occurred the emergence of a new syncretic religion and the new forms of dance known as Ras dance was introduced. (Singh, G.P. 56). It is a fact that right from the primitive age, the people of Manipur worshipped gods and goddesses through dance and music. Therefore, dance is a part and parcel of the cultural life of the people of

Manipur.(Singh, N 99). Accordingly, Manipur has undoubtedly made a significant contribution to the evolution of Hindu culture in India through her dance and music. Hence, as a result of cultural forms and figures in Meitei society was reconstructed and retransformed many times through various measures taken by the king and religious authority in order to survive and sustain the power and authority of the king in different historical periods.

Hinduism and Socio-Cultural Change

The major impact of Hinduisation process in Manipur was on the socio-cultural identity of the Meitei community. With the emergence of Hinduism in Manipur, the process of sanskritisation was begun and subsequently, it resulted on renouncing of the traditional religion of Meities. (Devi 146). It is stated that the sanskritisation was a natural process that went on steadily and the people accepted the changes as it came their ways. There are many important sources, like epigraphic, numismatics, etc., that have already established the facts of adoption of Hindu religion by Manipuri people towards the beginning of the 18th century C.E.(Sanajaoba 159). It was especially through the cultural project of the Brahmins that the whole myth of the Meiteis was re-narrated with elements from Hindu mythology. It had started with the renaming of the state viz; '*Kangleipak*' to '*Manipur*' relating Manipur to the Mahabharata, ruled by Babrubahana, son of Arjuna, the great Pandava hero.(Sudhir 81). In fact, all the Meitei kings were also given Hindu names and declared them as Kshatriyas.(Kabui 257). Traditionally, the Meiteis were divided into seven clans known as the *salais*. Under these clan oligarchies there existed a feudal social system, where there were two distinct social classes, namely the royal aristocracy and the commoners, including the slaves. It was so surprising that after Hinduisation, all the Meitei people were classed as Kshatriyas and accordingly so-called seven *salais* were also assigned with the Hindu *gotras*.(Sudhir 81).

The Brahmin priests used these gotra names during the life cycle rituals connected with birth, death and marriage ceremonies. They played an important role in the socio-cultural and religious life of the Meitei society.

Due to the growing influence of Hinduism, the traditional Meitei custom underwent considerable changes. As a result of mass conversion

into Hinduism, their indigenous ancestral deities were also identified with that of Hindu deities. For instance, Meitei god *Nongpok Ningthou* was identical with Lord *Shiva*, Soraren, king of heaven with *Indra*, Wangbaren, the water God with *Varuna*, goddess *Panthoibi* with *Parvati* or *Durga* and then god *Pakhangba* was identical with Lord *Vishnu*. In addition to this, most of the traditional Meitei festivals were given Hindu names or modified with Hindu forms. For example, the traditional festivals of Meiteis like *Waira Tenkap* became *Kirtan* of Lord Rama, *Kongba Leithong Phatpa* became *Vishnu Sankranti*, *Abong Khongching* became *Ratha-Yatra*, *Heikru Hidongba* became *Jal-Yatra*. (Sudhir 81). *Kwak Tanba* was then substituted by *Dusserah* as well as *Chanou Hui Chintu* was replaced by *Govardhan Puja*. (Singh, G.P. 77). In this way, the pre Hindu festivals were thoroughly sanskritised during the period under study and were also modified to bring within the inclusive of Hindu fold. Apart from these, the Hinduised Meitei started to celebrate many Hindu religious festivals, like *Holi*, *Janmashami*, *Durga Puja*, *Ratha-Yatra*, *Shivaratri*, *Saraswati Puja*, *Diwali*, etc.

Other changes brought by Hinduism was on the rites and ritual ceremonies associated with various stages of life were modified and expanded by addition of Hindu elements. According to the chronicle and other ancient Manipuri texts, prior to the Hinduisation in Manipur, there were four methods of disposal of the dead, namely *Nungshitki Potloi* (left in air), *Ishingi Potloi* (immerse in water), *Leibakki Potloi* (buried), *Meigi Potloi* (cremation). (Sudhir 37-38). All these methods were based on the nature of death. But, the system of cremation was allowed after Hinduisation. Due to the acceptance of Hinduisation process, the role and function of the traditional *Maiba* and *Maibi* (priest and priestesses) were also replaced by the Brahmins. (Singh, N 50-51). Hinduism has also a considerable effect upon the rites of the passage of the Meitei. Due to the cultural contact with mainland India, various other changes also appeared in the Meitei culture, as the Meiteis began to regular pilgrimages in the Hindu holy places. The practice of merging the forehead bones/funeral ash of the cremated person in the river Ganga was also followed. (Kabui 258). So, the practice of pilgrimages in the holy places of Hindu is still practiced in the Meitei society. Thus, the syncretism of the Meitei indigenous religion with its gods and goddesses, its legends and tradition, its myths and rituals, its beliefs

and practices and its rites and ceremonies and the Brahmanical faith and Vaishnava Hinduism constitutes the essence of present day Hinduism in Manipur.(Singh, G.P. 71).

. As a perspective measure of Hinduisation process, idol worship became very popular in Manipur. There are many temples sprang up and the most famous is the palace temple dedicated to Shri Govindaji. The temple of Shri Govindaji is the institution par excellence connected with the cultural life of people of Manipur valley.(Sharma 243). The development of Hinduism in Manipur resulted in a great literary progress which had witnessed during the 18th and 19th centuries CE. The Bengali script was adopted in place of archaic Meitei script. The local writers were also attracted towards producing those kinds of literature which mainly focused on Hindu religion and culture. The primary objective behind such kind of activities was to create awareness among the Manipuri people about the accomplishment of the Hindu culture and consciousness for preserving and promoting Hinduism.(Singh, G.P. 81-83). The Manipuri literature proved to be a convincing force for the propagation and popularization of the Hindu religion and culture among the masses. It may be mentioned here that through the process of sanskritisation, the devotional songs were sung in archaic Bengali and Sanskrit. The social outlook of the Meiteis also underwent tremendous changes due to the influences of Bengali language and literature.(Lal Dena 101). As a result, the people started not only to adopt Hindu names (especially Sanskrit and Bengali) but also used it in the names of localities, hills, rivers, etc.(Kabui 277). Moreover, they liked to use Bengali cloths, such as *dhotis*, *kurtas* and even the royalty had almost adopted the Bengali style with minimum ritualistic dresses and costumes.(Singh 76). It thus, indicates that the Meiteis were not only the followers of Hindu culture but also the preserver of Sanskrit and Bengali culture. So, the major changes in socio-cultural and religious spheres which were specially made by the king and religious authorities during the period of Hinduisation were the parts of such project. Undeniably, the whole picture of the Meitei society was gradually transformed into the Hindu culture. Thus, the growth and development of Hinduism in Manipur valley marked the synthesis of the old and new elements and consequently it led to the

evolution of a syncretized form of Hinduism which is still practiced in the valley of Manipur.

Conclusion

Hinduism being the most popular and flourishing religion in Manipur left an indelible impact on the contemporary society, indigenous religion and culture of Meiteis in the valley of Manipur. Due to the gradual development of Hinduism in the Meitei society, the importance of the traditional religion which was associated with the growth of the society was completely marginal and people began to give more emphasis to the practices of new religious cults. Accordingly, the overall analysis of Meitei society shows that social structural transformation took place in different historical periods among which the major changes had been occurred in the areas of culture and identity during the period of Hinduisation. In the course of the evolution of Meitei society, the traditional religion and culture of the Meities had been further enriched with the absorption and assimilation of elements from other Hindu cultures. Thus, the socio-cultural system prevailing present day in Manipur valley can be taken as a legacy of syncretized form of Hinduism that evolved during the 18th century Manipur.□

References:

- Barch, H.M. (ed.). *Encyclopaedia of North East India*, vol-III, New Delhi: Mittal Publication, 2001.99. Print.
- Devi, N. Pramodini. *The Cultural History of Early Manipur*, Imphal: Times Publishing House, 2011. 146. Print.
- Kabui, Gangumei. *History of Manipur (Pre-Colonial Period)*, Vol-1, New Delhi: National Publishing House, 1991. 1. Print.
- Kamei, Gangumei. *Lectures on History of Manipur*, New Delhi: Akansha Publishing House, 2012. 237. Print.
- Lal Dena, *History of Modern Manipur (1762-1949)*, Imphal: Reliable book store and Publisher, 1990. 101. Print.
- Paratt, Saroj Nalini Arambam. *The Religion of Manipur*, Guwahati: Spectrum Publication 2013. 135. Print.
- Sanajaoba, Naorem. (ed.). *Manipur Past and Present*, Vol-IV, New Delhi: Mittal Publication, 2005. 453. Print.
- Sanajaoba, Naorem. (ed.). *Manipur Past and Present*, Vol-II, New Delhi: Mittal Publication, 1991. 252. Print.

- Sanajaoba, Naorem. (ed.). *Manipur Past and Present*, Vol-I, New Delhi: Mittal publication, 1988. 145. Print.
- Sharma, H. Dwijasekhar. *New Insights into Glorious Heritage of Manipur*, vol-II, New Delhi: Akansha Publishing House, 2009. 431. Print.
- Singh, E. Nilkanta. *Fragments of Manipuri Culture*, New Delhi: Omsons Publication, 1993. 23. Print.
- Singh, G.P. *Hinduism in Manipur*, New Delhi: Gyan Publishing House, 2012.32. Print.
- Singh, M. Kirti. *Religion and Culture of Manipur*, New Delhi: Manas Publication, 1988.149.Print.
- Singh, M. Kirti. *Religious Development of Manipur in the 18th and 19th Century*, Imphal: Manipur State Kala Academy, 1980. 126. Print.
- Singh, N. Joykumar. *Religious Revitalization Movements in Manipur*, New Delhi: Akansha Publishing House, 2012. 23. Print.
- Singh, N. Khelchandra and Singh, L. Ibungohal, *The Chetharol Kumbaba*, Imphal: Manipuri Sahitya Parishad, 1989. 50-51. Print.
- Singh, R.K. Jhalajit. *A Short History of Manipur*, Imphal: O.K. Stores Book Sellers and Publishers, 1965. 81.Print.
- Singha, M. Ranjit, *Social Change in Manipur (1597-1798 A.D)*. Ph.D. Thesis. Manipur University: India, 1996. unpublished
- Sudhir, H. (ed.). *Social History of Manipur*, New Delhi: Surmarg Publishers and distributors, 2012. 67-68. Print.

SAMPRIITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-667-679

A Historical Study of the Archaeological Remains of Deopahar, Numaligarh

Dr. Bijoy Sarmah

Associate Professor, Department of History

JDSG College, Bokakhat

Email ID-bsarmah1@gmail.com

Abstract:

Historical remains and monuments belonging to different periods are found in large numbers at Deopahar and its vicinity which establishes Numaligarh as one of the archaeologically rich places of the state. They are some of the fine specimen of ancient art and sculptures depicting the intermingling of the local non-Aryan art and Aryan or Brahmanical art. All these ruins have provided enough scope to the historians and to the archaeologists to tread back to the past and ascertain the history of the period. Each excavation reveals something more and something new. Thus it is seen that the art and architectural remains found at Deopahar have its similarity with the art and architecture of Gupta and Pala sculptures of Bengal.

The main objective of the paper is to make a study on the ruins that are lying scattered in Deopahar area and which bears a significant place in the field of ancient architectural history of Assam. We hope that our study will help the readers to know the various sculptural designs and features of that period.

Key Words:*Art, Deopahar, History, Remains*

Introduction:

Among the ancient heritages of Golaghat district of Assam, the Deopahar of Numaligarh is the most noteworthy. Deopahar is situated across the National Highway no 39 and at a distance of 4.5 kilometer away from Numaligarh Tiniali. On the top of the hill situated at a height of 300 meters from the plain area, there are the remains of a beautiful ancient temple with unprecedented specimen of sculptures.

In 1874 Major Godwin Austin first published a note on archaeological remains of Deopahar. Later in 1924-25, T.N.Ramachandran published a detailed note on the remains of Numaligarh in the Annual Survey Report on Indian Archaeology. As early as 1936, T.N. Ramachandran noticed a slab bearing an *amalaka* design inscribed in late *nageri* character reading *dhi, u, ma, vya* or (*gha*) datable to CE 1100.(H.N.Dutta-53) After Independence many of the research scholars like Pratap Chandra Choudhury (1959), Birinchi Kumar Baruah (1961), Robindra Dev Choudhury (1985), Nishipad Dev Choudhury (1985), Prodip Sharma (1988), Monoranjan Dutta (1990), Hemendra Nath Dutta (1988), Abarhard Fisher (1988) and others published their research thesis on the architecture and sculpture of Deopahar.

In 1990, Directorate of Historical and Antiquarian Studies, Assam took measures for the preservation of the remains of Deopahar. In 2004-2005 Hemendra Nath Dutta took measures for systematically excavating the remains of the stone temple found at 3 meter high at Deopahar. Over a stone floor measuring about 10.70 X 9.40 meter in breadth and 0.40 meter in height, the remains of a stone temple of 34.50 meter in circumference carved with beautiful design were found. The floor of the temple and the interior of the *garbhagriha* were carved with beautiful sculptures. The pictures carved on stones like petals of lotus, geometric designs, flying *vidyadhar*, *gajthor*, *kirtimukh* etc. which were the specimen of perfect sculptures. The foothill of the temple sculpture was round and joined with a short *mandap*.

Objectives of the Study:

1. To study the archaeological remains of Deopahar area.
2. To find out the impotent features of the sculptures.
3. To highlight the possibilities and potentialities of historical tourism in Deopahar.

Methodology:

The study is based both on primary and secondary sources. Primary data's are collected through the field study, spot observation and from

official records and the secondary data's are collected from various published sources like books, journals, souvenirs, papers etc. Internet sources are also consulted. The present study is analytical and descriptive in nature.

Origin of the Name of Deopahar:

There are many prevailing opinions and legends regarding the origin of the name of Deopahar. According to one opinion the Karbi people who lived in this area named the hill as Deopahar or Deoparbat. The tribes used the word 'Deo' or 'Dev' in order to mean Lord Shiva. (G.Goswami-89)

The ancient name of Deopahar or Deoparbat was 'Haithali Parbat'. (P.Borgohain-173) According to another tradition the hill was famous as the living place of various gods and goddesses. Therefore the place was known as Deoparbat. In due course of time the place was popular as Deopahar. (S.K.Baruah-202)

According to a legend, the Ahom Swagadeo Swarganarayan alias Suhunmung Dihingia Raja(1497-1539) built the fort of Numaligarh in this area. At the time of building this fort, an evil spirit of huge structure appeared before him. As the evil spirit appeared in the hill so it was known as Deopahar. (S.K.Baruah-202)

According to another legend, While Godapani in his fugitive stage was wandering to save himself from the oppression of Lora Raja alias Sulikpha, he enjoyed the dance of beautiful fairies in this area. As these fairies vanished in the air after performing their dance, so this hill was believed to be the abode of evil fairies and from that gradually it was known as Deopahar. (G.Pathak-104)

According to another source Deopahar was the capital of king Jarasandha. In the ancient copper plate inscriptions of Kamrupi Kings there was mentioned of an invincible fort known as Joyscandavar in a place called Haichyaka or Happaka. It is believed that the word Joyscandavar (Invincible fort) was originated from the word Jorasandha situated at Numaligarh. (G.N.Saikia-7)

The sculpture and architecture of the broken Shiva temple of Deopahar first came to the notice of Thomas Guardthei, the English tea planter and only after this, the sculpture and architecture of this temple was brought to the lime light and studies continued upon it. (G.Goswami-89) There are two roads-One by staircase and another by cemented road to climb up to the peak of the Deopahar. In the stone

sculptures engraved on the body of the temple the pictures of human figures with beautiful specimen of mouth, nose and other parts of the body, trees, creepers and leaves are depicted so artistically and from these, the cultural and artistic mind of the people of that period can be drawn nicely. The famous stone sculptures found at Deopahar are - flying *apsara*, fascinating poses of Vishnu, different gestures of *Dwarpal* Shiva, Ganesh, Yama, Sun, image of Sani, dancing images, dancing images of gods and goddess on elephants, joint dances of males and females. (A.B.Goswami-13) According to size, style and nature of the sculptures of Deopahar these can be divided into following heads:-

i.Sculptures of God and Goddesses:

Among the unprecedented sculptures engraved on stone the most famous are-beautiful posture of Lord Vishnu, Padma, Matshyakanya, Vishnu in the form of taking care, flying Gandharva, flying Apsara(fairy), doorkeeper (dwarpal), door in charge (Duwarpallika), different poses of Lord Shiva, demi God and goddesses, daughter of Gandharbha holding lotus in hand, sage etc. (B.Saikia & S.Saikia-192) The images of Indra and his wife Sashi on the dome of the temple and the images of Shiva and Parvati are also very attractive. On the top of the Deopahar there is also an image of Yama in sitting gesture which is also very rare to be found. But the head of the Yama was totally shivered from his body.(A.B.Goswami-14) But from the stone sculptures and the carvings we can have an idea regarding highly improved sculptures of that period. One of the most beautiful sculptures of Deopahar is the flying image of *apeswari* with three heads. One such image is now kept in Numaligarh Shiva temple and another at State Museum at Guwahati. Having judged the perfect ornamentation of these images, archaeologist G.Bhuyan opines that in the 10th century a kind of local art was developed in Assam because he finds no similarity between the face cut of the sculptures of Deopahar with any other sculpture of India.(S.Gogoi-36) The face cut of those sculptures is long, chin pointed and eyes are comparatively long. But for how long such kind of art has existed is not known exactly. Dr. Rabindra Dev Choudhury, Director, Department of Archaeology Assam, opines that from the ruins of Deopahar we can have an idea regarding the antiquity and continuity of art of that period. But there is no denying the fact that once in Deopahar there was a huge temple but in course of time it turned into

ruins due to some natural calamity. One of the finest and most beautiful statues is that of an *apsara* with pointed nose, long chin, deer like eyes, long eye brows and with partly smiling face. Another beautiful stone sculpture is the image of Lakshmi who is nursing the ailing Vishnu. From that stone carving the skill and technique adopted by the sculptor can be clearly viewed. The sculptor adorns the statue of Vishnu with long ear rings, and covers the head with crown studded with precious jewels and beads. The statue is adorned with bangles on hands a floral garment is wrapped round the waist covering up to the knees.

A new dimension in the field of sculpture has been added with the discovery of a beautiful sculpture in the interior of the temple of Deopahar. Through the sculpture which is divided into four chambers, the sculptor tries to unite together his expression of narrative thoughts and descriptions. The facial expressions of the images possess non Aryan features and from this it is clear that the non Aryan people of that time were the devotees of Lord Shiva. By the side of the *garnagriha* to the east of the temple, a small stone sculpture having three chambers has been found which adds another beauty to the temple. In the first panel of the chamber there is the image of *Binapani*, in the second chamber there is carved out a garland of *rudraksba* and in the third chamber a picture of a cavalry soldier is carved out beautifully. The stone sculpture having those carved images is 32 inches in breadth. Among all the sculptures, the images of *gandharva* and *apsara* are very beautiful to look at.

One of the salient features of stone sculptures of Deopahar is the use of the garland of *rudraksba* in different organs of the body of the images. Some of the images are seen in meditating pause taking garland of *rudraksba* in their hands. (S.Gogoi-31-32) The sculptor carved out the beads of *rudraksba* in the images so beautifully and perfectly with expert hands that one will be surprised to look at them.

Sculptural images of Flowers, Trees, Creepers and Animals:

Until a few years ago one could notice some stone carvings lying scattered on both sides of the small path going to Deopahar and some stone images piled one upon another in a plain area. Some monuments are seen in standing and some in half buried condition. To the south of the piled up images, there lies a big round stone in a standing position which is 4.25 meter x 24 centimeter in circumference. Beneath the stone is engraved a circle of lotus. The circle though at a glance seems

to be divided into four parts but when noticed minutely, five parts are visible including the small *chakra* in the middle of the circle. Lotus is regarded as the symbol of ideal life, so it is regarded as very holy by the Hindus. Lotus is also given first preference in worshipping Shiva and it is believed that mental desires of men are fulfilled when Shiva is worshipped with lotus. There it is seen that there is a close relation between Indian culture and religion which is clearly manifested in the sculptures and carvings found in Deopahar.

Among the stone sculptures of the temple are the blooming lotuses in the pond, different kinds of creepers, trees, leaves, half bloom flower buds, full bloom different flowers, animals like monkey, elephants, deer, goats where the lively expression of craftsmanship are fully reflected.

Two of the beautiful stone images are found in the eastern direction of the temple. Each stone image is 3 feet 4 inches in length and 2 feet 5 inches in circumference. It is very beautiful to look the middle of the sculpture which is ornamented with some of the beads which look like a garland wearing on the neck by a woman. The top of the stone sculpture is ornamented with round borders upon which motifs of hanging lotus buds are carved out. On the body of the hanging lotus, rows of creepers carved out in geometric design are seen. In one lotus leaf, picture of an elephant in *ekpade* gesture is also seen.

There are two huge door jambs each divided into bands with various designs, like drooping lotus petals, entwining creeper scrolls with animal and human figures within the loops, flying human figures, etc. The two jambs belong to different sets of door frames, and one of them is seen to have female doorkeepers in the lower section. (H.K. Barpujari-445) Among the familiar animal sculptures of Deopahar the elephants are very common. Fragments of sandstone with elegantly sculptured elephant-heads in the attitude of supporting the superstructure of the temple are found amidst the ruins. (B.K. Barua-202)

ii. Idols related to dance and musical instruments:

In the dancing idols of gods and goddesses, elephant, dancing elephant upon lotus, mass dance of male and female, playing of drum by male, female dance, playing of flute, prayer before gods and goddesses by dancing, feeling of expression of joy and praise and thoughtful expression of gods and goddesses all are beautifully reflected. Dr. Lila Gogoi is of opinion that among these sculptures, one stone sculpture of

dancing fairy in front of a sage has its similarity with the sculpture of dancing Maneka in front of a sage Biswamitra in the temple of Konarock of Orissa. (B.Saikia & S.Saikia-193) B.K.Barua in his book 'A Cultural History of Assam' (Early Period) mentioned that another more interesting and complicated dancing figure of the time is recovered from the Deoparbat ruins. Here is shown a *sikhara of foliage* with *amalaka* and lotus-bud filial flanked by a god and goddesses both dancing with their legs resting on elephants in turn supported by lotuses. Both the god and goddesses have four hands holding bow, arrow, rosary and sword and with perforated *patrakundala* in the ears and a *kiriti-mukuta* on the head with a frontal tiara. (B.K.Barua-199)

iii. Sculpture relating to War:

The beautiful picture of Garura of his breach of vanity, introduction of Sugriva before Ram and Lakshmana, fierce fighting between man and lion, fight between men, eating of sweet and delicious fruits by Hanuman in Asoka garden, feelings for victory in war, exit of warrior with severed head along with shield and sword with the indicator of variety in war were the specimens of image sculpture relating to war. Besides these, the sculptures like the fighting of Ravana with *Jatayu Pakhi*, unconscious state of Lakhmana by the attack of *saktisel*, pounding of herbal medicine by Susen Baidya to save Lakhmana from death, king Pandu of Mahabharata shooting sage Kimindar in guise of a deer with his sexual desire unfulfilled are seen in Deopahar. (Y.J.Borah & D.Gogoi-355)

iv. Sculpture relating to social life style:

In these sculptures the social and family life of the people during the age of the Mahabharata and the Ramayana are also reflected. Through these sculptures, a clear picture of the life style of the people of the 9th and 10th century A.D. are also depicted. The specimen of this type of culture were driving of goat by a sage, journey of a sage with a stick in his hand, wearing of dress materials of women, sculptures of man and women with lotus in their hand, beautiful feelings of expression of women remaining busy in preparation of food etc.

The ceiling slab of the Shiva temple bears the carving of an embossed lotus (*visa padma*). The second vessel of the *visva padma* bears in relief the figure of a *Vidyadhara* holding a scarf or a necklace with both hands and hovering in the sky as if to make obeisance to the deity below. His legs are

so arranged as to be symmetrical with the circular course of the seed-vessel, a feature generally met with in Gupta and Pala sculptures of Bengal. While the facial type is local, the decorative and anatomical details of the *vidyadhara* recall late Gupta and Pala features. (B.K.Barua-196-197)

One of the stone sculptures measuring about 3 feet 2 inches in length and 1 feet 3 inches in breadth related with various poses of man and women is also found. The stone sculpture is divided into three chambers and in the first chamber is seen a man sitting in *padmasan* pose and looking to a distance in contemplating mood. A woman sitting on the floor in *padabhangi* pose tries to make understand something to the man. In the second chamber a woman with a fruit in her hand sits on the floor in *padabhangi* pose and is looking to a distance. In the third chamber is seen a man and a woman sitting face to face in the same style i.e. *padabhangi* pose, both touching their hands and looking to each other. The male image wears a long ear ring.

Two of the stone images of door keepers are kept in upstairs near the rest room by the Archaeological Department of Assam. In a stone of eleven inches in breadth one image of door keeper measuring about 23 inches in height is beautifully carved out is found. The door keeper is standing pressing his chin with a stick like *danda* as if contemplating something. The nose of the door keeper is found to be very long. Another stone image of a door keeper holding *trishula* in his hand is also seen there but the image is not so fine and polished in comparison to the former one. The lower part of an image up to the waist is also found at Deopahar and it is believed that the upper part of the body is buried deep into the ground due to natural calamity.

In another stone sculpture measuring about 2 feet 2 inches in length and one foot 4 inches in breadth two images of women pounding some corns in a wooden mortar called *ural* sitting on small stools like wooden pieces are also seen. From this it can also be assumed that the sculpture may belong to some tribal people of Assam.

One stone sculpture found in Deopahar consisting of three panels, illustrates (a) a woman in her toilet, (b) a man dragging a fallen woman from a scene where another is about to thrash her, while a second woman is dissuading him, and (c) a man advancing with a raised mace. Another frieze from the same place, which is divided into four panels, contains the following scenes from left to right: (i) an ascetic pushing a

goat before him, (b) another ascetic dancing with *sula* and *dhakka* in his hands and *kamandalu* hanging from his right arm, and (c) a seated woman in an ecstatic mood.(B.K.Barua-201)

v. Maithuna Figures:

Besides the different pictures of sexual union (*Maithuna*) of couples as mentioned in the Kamasutra of Vatsyana, the sexual union of heroes and heroines of the religious scriptures are also the examples of this type of sculptures. One of the stone sculptures measuring about 3 feet 2 inches in length and 1 foot 3 inches in breadth related with Kamasutra of Vatsyana is also found at Deopahar. Godwin Austin referring to the ruins of a temple at Numaligarh, observed that its panel figures are 'most obscene in character'. Not only men and women, but even animals are shown in amorous poses. Another sculpture from Deopahar shows a royal archer shooting a deer couple when in coition. According to T.N.Ramachandran the scene seems to represent the Mahabharata story of Pandu, the father of the Pandavas, who was cursed to die with his sexual desires ungratified as a result of his having shot a deer couple in coition.(B.K.Barua-198-199)

vi. Images in performing of worship:

Dancing before god and goddesses by making different postures with hand, a priest bowing down his head before a pious pot (Mangal Ghot), meditation of women, the beautiful stone sculpture of men and women performing different kinds of worship increase the beauty of this type of sculpture.

vii. Sculptures relating to the story of Ramayana, Mahabharata & Puranas:-

On the body of a stone structure which is 2 feet in height a beautiful sculpture measuring about six to ten inches is found. The sculpture is so beautiful that it seemed that the sculptor tries to express the thought found in the Ramayana of Shiva Purana. It is important to note that the sculptor for representing the scene of elopement of Seeta by Ravana and the killing of the bird *Jatayu* carved out the image of Ravana in his *chaturbhuj* form.(S.Gogoi-14) In another stone sculpture description of the 'great union' of Rama, Laxman and Sugriva is found. The sculpture is 56 inches in length and 16 inches in breadth. The sculpture shows Rama and Laxmana is sitting pause. Hanuman is kneeling before them and giving them the identity of Sugriva who is standing at the backside

of Hanuman. From several aspects, the stone sculpture of Deopahar can be judged as rare and unique among all the sculptural remains found in other parts of Assam. The salient features of these sculptures are:—

1. The sculpture was established on a huge rock.
2. The lower portion of the sculpture was round and joined with a small *mandap*.
3. This sculpture was joined to a huge lotus engraved on a stone inscription.
4. The outer portion of the sculpture starting from top to the bottom was beautifully and geometrically designed with sculptures of different gods and goddesses, human sculptures and pictures of the Mahabharata, the Ramayana and the Bhagawat Puranas, different animals and varieties of flora and fauna.(B.Nath-134)
5. The different pictures engraved on stones and on bodies of gateways, ornamental pillars, portraits of *Kal Makor*, *Gajthor*, flying *Bidyadbar*, designable dress and ornaments put over the images, appearance of the faces with broad forehead but becoming small towards chin proved of having a stubborn stone sculpture at Deopahar.
6. At Deopahar a huge stone was carved out and on its surface a structure was constructed which was also one of its salient features.
7. Twelve of the stone inscriptions were also discovered at Deopahar where Devanagiri scripts were used. Scholars are of opinion that the sculptural remains and portraits of *Makor* found at Deopahar has similarity with the portrait of *Makor* found in a temple at Javadip. At Deopahar, in the sculpture of *kirtimukh* continuity of ancient Indian sculpture exhibited in Bharhut Buddhist Stupa was clearly noticed. The most salient feature was that at Deopahar a local sculpture on the strength of the local sources was also developed.

During the excavation of 2004-2005 many of the remains were discovered at Deopahar. The vast imaginative capacity of the local sculptors and architects were neatly expressed in the sculptures like *Kal Makor*, *Kirtimukh*, flying *Vidyadbar*, *Gajthor*, Krishna, panels of doors and secular sculptures like Rhinoceros, trees, pounding of rice in *ural*, shivered head, and geometric designs and in pictures of battle.

Analysis of the remains:-

There are some of the remains of sculpture and architecture at Deopahar of Numaligath situated at a distance of 25 kilometers away from Golaghat town. The remains of a roof which looked like the back of a tortoise discovered at Deopahar are very beautiful to look at and beneath

this piece of stone a big lotus is carved out. According to P.C.Choudhury the sculptured blocks of stone from Numaligarh are master-pieces of Indo-Aryan art.(P.C.Choudhury-7) There is similarity between this temple of Deopahar with the Parasu Rameswar temple of 8th century Orissa (A.K.Saikia-11) and the broken temple of Tezpur. The remains of the Shiva temple of Deopahar are the best manifestation of the architecture and sculpture of that period. There is also similarity between the remains of sculpture and architecture of Deopahar and with that of the sculpture and architecture of the Guptas.(B.C.Saikia-290)

There is a river named Rangali at a half kilometer distance from Deopahar. On both banks of the river Rangali many flat pieces of stone are lying distributed. From the stone pieces it can be imagined that they were cut out for the purpose of building a temple or a house. If someone enters the forest, he can notice an ancient stone quarry across the river Rangali where the stones are lying distributed. (P.Borgohain-176) In that place stones were probably cut and later gathered in a separate place. It is to be noted that river Rangali is connected with river Dhansiri and from this river Dhansiri stones were sent to Tezpur through the Brahmaputra. Because the stones of the temple of Dah Parbatiya of Tezpur and the stones of Bamuni Pahar of Tezpur are same as that of the stones of Rangali quarry. According to famous archaeologist R.D.Banerjee the dilapidated stone houses and temples of Tezpur belonged to 8th or 9th century A.D. Archaeologists are of the opinion that the sculpture of the broken temple of Deopahar is same as the sculpture of the stone temple of Tezpur.(P.Baruah-91) According to some scholars the temple was constructed by king Harjjara Varma or by his successors in the early part of the 9th century A.D. after establishing their capital at Tezpur. According to archaeologist Raj Mohan Nath, the present Numaligarh region was a town situated on the eastern border of the kingdom of Harjjara Varma and the temple of Deopahar was the main temple of the town of Numaligarh.(B.Nath-134) But there is no information regarding the name of the town of that period. During the reign of the Guptas sculpture engraved on stones was prevalent in Kamrupa. There are many evidences of such sculptures in Tezpur and in Guwahati. The influence of Gupta art and sculpture also fell upon the art and sculpture of Deopahar. Dr. Maheswar Neog and Raj Mohan Nath opined that the temple of Deo Pahar was destroyed due to some earthquake.

T.N.Ramachandran, former joint Director General of Archaeology of India appreciated the plastic art of Deopahar in the following words- 'Elegantly sculptured blocks of sand stone recalling late Gupta art are found scattered in such profusion that already many of them are being taken away by house-builders and curio-hunters. The ruins are of a Shiva temple dating back to the 10th -11th century A.D.'(S.Barkataki-67) According to R.D.Choudhury, "The 10th century was a landmark in the history of the art of Assam. Assam now adopted stone stele or silapatta already popular in Bengal and Bihar for high relief carvings of god and goddesses". He also mentioned that it must be very clear that by 12th century A.D. as in Bihar and Bengal, in Assam also the sculptural art reached its zenith.(R.D.Choudhury-80-81)

Sri Harshadeva was one of the famous and war like kings of Salastambha dynasty ruled over Kamrup and during his reign Kalinga or Orissa and the Gorakhyapur area of Bihar were within his kingdom. Perhaps because of these ornamental sculptures found at Satrughneswar and Bharateswar temples of Orissa were exactly same with that of the remains of the sculptures of Deopahar temple.(B.Saikia & S.Saikia-107)

Conclusion:

There is the necessity of more study, research and excavation work upon the ancient architectural remains and sculptures that are lying at Deopahar of Numaligarh. Because in the different places of the area surrounding the Deopahar are lying scattered many stone pieces, stone boats and other sculptures similar to that of Deopahar. In order to recover these valuable artifacts proper survey and research work are most essential. If more sculptures and architectural remains will be excavated in this area, then it will prove that these belonged to the reign of the Palas. It is believed that during the reign of the Palas who ruled in the 11th -12th century A.D. had cultural contact not only with the Numaligarh area of the Brahmaputra valley but also with different places of India and with South East Asia. It is observed from the circumstances stated above that there are very good scope and potentials for the development of tourism industry in Deopahar area. Thus we can conclude with beautiful comments of Beni Madhav Baruah, the famous Pali scholar -'No visitor can go back without falling in love with those smiling faces'. (S.Barkataki-67)□

References:

- Barkataki, S. *Assam*. New Delhi, 1969. print.
- Barpujari, H.K. *The Comprehensive History of Assam*. Vol.I, Guwahati: Publication Board Assam, 2017. print.
- Baruah, Pradip. *Chitra-Bichitra Asom*. Guwahati: Jyoti Prakashan, 2011. print.
- Baruah, S.K. *Asomor Oitijya*. Guwahati: Jyoti Prakashan, 2018. Print.
- Borgohain, Padma. *Asom Buranjit Natun Alokpat*. Guwahati: Student's Stores, 2014. print.
- Choudhury, P.C. Ed. Importance of Archaeological Studies in Assam, *Journal of Historical Research*. Vol. I, Part-I, Dibrugarh: Department of History, Dibrugarh University, 1974. print.
- Choudhury, R.D. *Some Aspects of History and Culture of Assam*. Guwahati: Publication Board Assam, 2012. print.
- Dutta, H.N. *History, Art and Archaeology of Doiyang Dhansiri Valley*. Guwahati: Lawyers Book Stall, 2012. print.
- Gogoi, Suren. *Numaligarh Deopabarar Soihya Silpo*. Numaligarh: Golaghat Zila Sahitya Sabha, 1999. print.
- Goswami, Apurba Ballabh. *Namboror Pora Myanmaroloi*. Golaghat: Jagoran Prakashan, 2007. print.
- Goswami, Gitarani & Goswami, Pankaj. *Uttar-Purbanchalar Eitibasik Patabhumit Parjyatan*. Jorhat: Bidya Bhawan, 2015. print.
- Nath, Bhabakanta. Ed. *Pratnatatik Rajmohan Nathar Rachanawali*. Guwahati: Bani Mandir, 2002. print.
- Pathak, Guptajit. *Paryatan-Uttar-Pub Bharatar Hatbawli*. Guwahati: Jyoti Prakashan, 2013. print.
- Phukon, B.G. Golaghat Zillar Prachin Silpa Bhaskarjyar Rengoni, *Bhaktirath*. Souvenir, Saikia, B.C. Ed. Sarupathar, 2008. print.
- Phukon, Khagen Chandra. Numaligarh Kimbadantir Para Lokapiyaloi. *Akar*. Saikia, G.N. Ed. Bokakhat: Akar Prakashan, 2002. print.
- Saikia, Muhini Kumar. Golaghat Pratnatatik Samal, *Samannya*. Saikia, Ajit Kumar. Ed. Souvenir, Kalita Conference, Golaghat: Organizing Committee, 2009. print.
- Tamuli, Sailen. Bokakhator Silpo Bhaskarjya, *Golaghat Itibash*. Borah Yugal Jyoti & Gogoi Dipali. Ed. Golaghat: Golaghat Zila Sahitya Sanmilani, 2016. print.
- Bokakhator Silpo Bhaskarjya: Eti Distipat, *Namdaiyang*. Souvenir of 62nd Session of Asom Sahitya Sabha, Saikia, Bhabesh & Saikia, Shubhan. Ed. Bokakhat: Reception Committee, 1996. print.

SAMPRITI

ISSN: 2454-3837

Vol. VI, Issue-II, Page no-680-688

Participatory Approach to Self Help Groups : A Study of Two Blocks in Darjeeling District

Dr Pema Lama

Assistant Professor (Department of Political Science)

New Alipore College, Block-L, New Alipore, Kolkata- 700053.

E-mail pemalama737@gmail.com

Abstract

Self Help Groups with its roots in rural India caters to the socio-economic development of women. This paper based on select rural segments of Darjeeling Hills of the state of West Bengal examines Self Help Groups as a channel to alleviate the lives of the rural poor. The purpose is to explore the space for people-centric development with the specific methodological vantage point being- participatory development. It seeks to reveal that in the background of the unstable political situation, the stagnating fund scenario there is considerable scope for the effectiveness and efficiency of Self Help Groups in improving women's life.

Keywords: Darjeeling Hills, Development, Empowerment, Participation, Women, Self-Help Groups

Introduction

Development has many approaches and forms but in the sense of transformation for the better it bears little meaning unless participatory approaches are used to mobilize the local people. Therefore, the major intention of developmental activities is to look at people as *active participants* for sustainable progress and welfare. In the words of Besette (2004:17) “Development is no longer considered as a process being directed towards beneficiaries, but as a result of the involvement and effort of people”.

In this scenario, the concept of women development has undergone a drastic change due to the introduction of new policies, programmes by the government. Such programmes particularly aimed at the low income women. The government of India, therefore, has introduced several schemes and one being Self-Help Groups (SHGs). Introduced in April 1999 under the then Swarnajayanti Gram Swarozgar Yojana (SGSY) now restructured as National Rural Livelihoods Mission (NRLM) in 2001 is identified as one of the flagship programme for poverty alleviation. Datta & Sinha (2008: 3) states, “It aims at building people’s asset through participation, sharing and collective action with the goal of empowering them to fight poverty and become empowered. Group approach has been adopted here whereby the poor form SHGs through social mobilization”.

Participation of women in SHGs may lead to opportunities to direct their own lives, improve their livelihood and take greater control in the decision making and more social responsibilities. The emphasis has been laid on *group approach* with the belief that through appropriate support and organization, the group members can become self-sustaining. Then again, people’s participation is a complex issue. Even with people’s participation it is not always easy to achieve and may not always fulfill every expectation and the complexities are varied. Nonetheless SHGs facilitate participation of ordinary people who are the actual actors in the development decisions in the development process.

Area of Research

The study is based on select rural segments of Darjeeling Hills of the state of West Bengal. It covers three Gram Panchayats (GPs) each from two blocks of Darjeeling district - Nayanore, Jhepi, Relling are the GPs from Darjeeling Pulbazar (DP) Block and Samtar, Upper

Ecchey and Seokbir from Kalimpong 1 Block. The study being intensely of local character would provide vital clues from the field to reveal the significance of participatory development interface, which has not received adequate attention of researchers in the study area. The study based on a specific locale seeks to focus on participation of women in SHGs for socio-economic development.

Objectives of the Study

The primary objectives of this paper were to –

- i. analyse participation of women in SHGs for upliftment of their socio-economic condition.
- ii. describe the extent of change in their lives after joining SHGs.
- iii. understand their challenges in the face of political instability in the hills.

Methodology

The theme and spirit of the study relied much on the local field data that constitutes its primary source. On the basis of Purposive Sampling 8% of the population was chosen for interaction. Interviewing and structuring the questionnaire formed an important part of the research technique. Apart from the respondents at the grassroots level, the interview list also includes visits and interviews with the officials and staff of the Block Development Office and the GP. Information was also collected as a non-participant observer of the SHG meetings. The secondary source includes relevant official records and documents such as handbooks, governmental orders, government reports, books, articles, websites, notifications and other documents of SHGs.

Who make up the SHGs

92 percent of the members of the SHGs belong to the BPL category and the rest 8 percent comprise members who are either wives of primary teachers, retired army personnel and rich farmers amongst others. Amongst them 95 percent are homemakers, engaged in domestic chores as well as work in their own fields. In some cases, the women members also work as *kebetala* another 5 percent run small business within the villages, such as, grocery stores or small eateries.

Findings

GP: The Ground Reality

Darjeeling hills already struggling with the functioning of only the GP - the lowest tier of Panchayati Raj took a turn for the worse when the GP body was dissolved in 2005¹. The GP reckoned as 'the

most crucial and significant' local body of self governance at the village level today stands defunct with only the government appointed staff looking after its administration. Such 'unconstitutional' and 'undemocratic' demeanor and selfish political interest has affected development in the Hills with the grassroots level people as the sufferers. The local rural people have a desire to get rid of deprivation and therefore have found solace in the form of SHGs. Thus it has become an important participatory model of development that seeks to check and lessen their burden of poverty, for a better life.

Why SHGs are a Turning Point

Amidst the development stagnation in the Hills, SHGs arose, giving some scope to the rural masses, particularly the rural women, to fight odds. This 'people- centered approach', has enabled the rural poor to some extent to free themselves from the clutches of abject poverty and destitution. It has been rightly observed by Cornish and Dunn (2009: 112) when they say, "It more directly influences the capacity and capability of citizens to assert their own needs and act upon those needs". Besides, the programme has also given them the platform to at least address inequality, exploitation and gender discrimination.

A common response observed amongst many SHG members reflects that to some degree, it has sown the seeds of self-confidence and the need to become financially independent. It also appears as a prospective channel for facilitating their participation at every juncture of socio-economic development. SHGs therefore constitute a potential channel for facilitating participatory development to be seriously taken by the stakeholders of development.

Them Changes

The initiation of SHGs has brought opportunities in the lives of the rural women at the time when the GP stands dissolved with no sign of elections on the horizon. The change may not be tremendous but it has helped them to go a bit further. For instance a 40 years old home maker with very little education has found confidence in her work-binding broomsticks. She has learnt to utilize the earning and the importance of saving and has become 'mentally elevated' as a member of the group. Another respondent also a home maker claims that the group has changed her life. She feels there has been a lot of improvement as she has learnt to

Speak up, undertake bank work and recognize block and GP officials. Thus, with several interviews taken with the group members of the three GPs each of Kalimpong 1 Block and DP Block the following has been observed as the most commonly felt changes.

- A number of SHG members have at least learnt to write their names.
- The members today are in a comparatively better position to recognize the GP and the Block officials than before.
- The most important change the members amicably point out is their ability to speak. Earlier they would 'shiver at the thought of raising their voice'. Now, to some extent, they have developed the confidence to speak during village community meetings and with government and bank officials.
- Saving habits of the members have improved to an evident degree which allows them to 'see money in own hands' as well as meet the unforeseen expenditures of their houses. Consequently, the frequency of going to their neighbours or the local money-lender to borrow money has become less frequent.
- Unlike before social activities has undergone a change. The members have become 'one another's support' at times of need and make every effort to ease the person's burden.

This reveals the necessity to understand that people's participation becomes an innovative method to empower the rural masses both socially and economically. In the prevailing situation the programme is like a light at the end of the dark tunnel. Though the changes are not drastic yet it is no less important. One can therefore, observe SHGs mobilizing themselves not only for their own economic development but also towards social change and community development.

85 percent of the SHG members also mention that they have never done any transaction with banks. They explain that their financial condition was too low to think of a bank as they were not in a position to save. Today, however, the SHGs have not only made them familiar with the bank proceedings but also given them the opportunity to save, draw loans at a very low rate of interest, interact with the bank staff to name a few. Participation in SHGs also reveals a few but visible 'associated' social trends

- Greater awareness on health, hygiene and nutrition.
- Increased awareness on the necessity of sending children to school.
- Reduction in the exploitation of women.

- Increased help to the poor and needy, the sick and the old.
- Reaching out at the time of a natural calamity, particularly landslide.

The Discussion

SHGs are gaining greater importance in rural development and are working its way into people's participation, their responsibility and encourage them to take part in the programmes and issues that affect their lives. Basically a tool for 'empowerment' and socio-economic change. It is a channel in which we can observe the people at the grassroots level participating in the development programmes and acting as the conduit between them and the government. As they participate they communicate and as they communicate they develop the ability to interact effectively with others. In this context we can refer to Bordenave (1994: 44) who said "Communication is beginning to help participation in becoming a natural mode to solve problems".

The SHGs have become an effective vehicle of participation, by which the people, even the poorest of the poor have the opportunity to organize themselves for the betterment of their socio-economic condition. The study shows that SHGs has become the medium to gather knowledge on the development programmes, their rights, their due benefits and to interact with the government for articulating their grievances and problems. The SHGs connote "comprehensive participation in all phases of development endeavour" (Karmakar 1999: 210). Many SHG members recollect the 'neglected and monotonous life' they led before they became a part of it. However it is worth mentioning again that the SHGs have to struggle even harder to translate 'change' into 'transformation'.

A 38 years old member of Sagar SHG of Nayanore GP, DP Block, welcomes the programme as it has brought 'solace' in her life. She states that in the 'chaotic situation' of under-development and ignorance SHGs gave her the 'hope and opportunity' to fight poverty and injustice. Narratives like these are there but at the same time we cannot undermine the difficulties that stand in the way of their greater success. Sometimes the literacy factor itself tends to put barrier across the members of the groups. Though not experienced by all the groups, sometimes become a major cause of fallout. Literate members often dominate and take decisions without consulting the rest. Groups like Ashirbad of Lower Relling, Relling GP are on the verge of collapse as all the group members

have little or no education except for the group leader who has studied till the tenth standard.

Banking transaction has been a 'new experience' for the SHG members but if only the banks were in close proximity to the villages. In general the banks are at least ten kilometres away from the GPs. Although the banks have fixed the days for the SHG consultation, it is not necessary that the members will get their work done or meet the in-charge on the specified days.

Poverty too does not allow the SHG members to spend reasonable decent lives. A 40 years old home maker gives a practical explanation that because most of them are poor they cannot afford to attend four meetings in a month. Like her, another home maker also accepts the fact that SHG has improved her economic condition but at the same time she cannot afford to neglect the agricultural work which has always been the means of sustenance.

Participation in skill development training has encouraged them to make new items like potato chips, pickles, dried meat, noodles, soft toys and the like which can be sold for a profit. However, the problems become apparent when it comes to marketing the products and face hardships to find a proper channel. This seems to have made a negative impact on the capital transaction, skill, effort and socio-economic upliftment of the local rural people. They have placed their plea to the government officials but not much attention has been given. Consequently they are compelled to switch over to other economic activities. Still the fact remains that despite the difficulties they confront right from the grassroots level to the higher authorities, the SHGs have come a long way in terms of being initiated to the 'participatory culture'.

Concluding Remarks

It is accepted that the SHGs in their own little way have helped to build up the lives of the local rural people of Darjeeling Hills. Challenges and problems are there, yet the SHGs can be regarded as one of the emerging channels for participatory development. Our study shows that a little more initiative from the government, primarily of the local level agencies like the GP and the Block, could be good for building social connections. The SHGs have great potential to be a 'salient' channel of a participatory approach. Specifically, better communication

not only among themselves but also with the stakeholders, both governmental and non-governmental, is a *sine quanon*.

The background of the unstable political situation, the stagnating fund scenario, the rural poor of the Darjeeling Hills appear to have found some kind of 'outlet' of interaction and articulation in the SHGs. The paper, remaining cautious of the tendency to romanticize the SHGs, points out the constraints and limitations of the SHGs, but ultimately finds in this 'channels' lot of possibilities of utilizing the power of participatory approach to rebuild lives of the people in the study areas in particular and the Darjeeling Hills in general.

While their articulation may not be as 'smart', and as 'instantaneous' and 'voluminous', as their urban counterparts they also nurture a desire for more effective governance. It is possible to realize this aspiration if the government realizes and understands that the 'ordinary' people are prepared to cooperate with the government and non-government agencies for activities that go beyond 'one size fits all' approach and are meant to improve and enhance their lives according to their required and individual needs. The growth of the SHGs reveals that people are stimulated up for participation in any kind of development schemes and projects if given suitable and reasonable opportunities.

The GP is one government structure on which the local rural people tend to rely most for improving their conditions. However, the pathetic state of affairs of the GPs has belied their expectations. The revival of the GPs and encouragement to new initiatives like the SHGs can help to reverse the scenario. It can produce a positive motivational influence paving the way for long-term vision of transparent, accountable and responsive governance. It can go a long way in boosting and enhancing participation of women in such a resourceful scheme. It has the capacity to strength and accelerate women entrepreneurship, their self employment and empowerment.

Thus the potential of the SHG members marks a platform to champion the cause of the rural masses. It is an opportunity for them to be at the center and not at the periphery in the local development-related decision-making process. Their participation in the development programmes meant for them can undeniably support them to make some progress and come out from their down-trodden lives. But such a scenario is possible only when the governmental authorities recognizes

and perceives to harness the SHGs as a fundamental prerequisite for women empowerment and enhance their socio-economic status. In fact they should not just be conventionally visualized. The SHGs, as the preceding discussion reveals, are ready to cooperate and participate but they can surge forward only when the concerned authorities are ready to harness their potential. It is important for them to comprehend that SHGs can be a dynamic and potent tool for effective participatory activities with the rural people related to their daily life and local surroundings. □

Notes

1. Elections to the Panchayat were to be held in 2005. However, before the elections could be held Darjeeling witnessed some major political developments. The demand for Sixth Schedule status for the hills halted the elections. Political negotiation with the state government has not reaped any result thus elections has not been held till date.

References

- Bessette, G. *Involving the Community- A Guide to Participatory Development Communication*. Penang/ Ottawa: Southbound /IDRC, 2004. Print.
- Bordenave, J.D. "Participative Communication as a part of Building the Participative Society," in *Participatory Communication: Working for Change and Development*. by Shirley A White, K. Sadanand Nair, Joseph Ascroft. New Delhi: Sage Publication, 1994. Print.
- Cornish, L. and Alison Dunn. Creating Knowledge for Action: The Case for Participatory Communication in Research. *Development in Practice*, June 2009, Vol.19, Vol.4, 675.
- Datta, P. and D. Sinha. *Self-Help Groups in West Bengal: Challenges of Development and Empowerment*. Kolkata: Dasgupta and Co. 2008. Print.
- Karmakar, K.G. *Rural Credit and Self- Help Groups - Micro Finance Needs and Concepts in India*, New Delhi: Sage Publications, 1999. Print.